

۱۷۱۲
بدر الشروح

مورانا حافظ بدرالای

دیوان حافظ کی
نایاب و ندرت شرح

۳۸۸۱۲۶

مطبع مجتہاد دہلی

۱۳۲۱

اسراہیل ۱۷

اسراہیل ۱۷

۱۷۱۲
بدر الشروح

سورانا حافظ بدرالای

دیوان حاتم کی
نایاب ہے خطیر شرح

۳۸۸۱۲۹

مطبع مجتہاد دہلی

بدراشرو

یہ دیوان حافظ کی نایاب اور بے نظیر شرح و لہجہ اور لہجہ تصوف آمیز مضامین
اپنے میں لئے ہونے مدت سے زمانہ کی آنکھوں سے محبوب تھی۔ جہاں کے علم دوست
اشخاص صرف اس کا نام ہی سن لیتے کیلئے ہمدن گوش بنے تھے۔ زمانہ کے صوفی منش
بامذاق لوگ اس کے دل لگتے اور پھر کتے ہوئے مضمون کے اشتیاق میں عالم یا
مین حیران و ششدر کھڑے تھے گویا نقش بدیوار بنے تھے۔ مطبع نے جانی مالی
کوششوں سے اس کو ہم پہنچایا اور زیور طبع سے آراستہ کر کے مشتاقانِ پیدار کو
شیدا و فریفتہ بنایا۔ اور غواصانِ دریا کے محویت کو صھوکا جام پلایا۔ مشہور ہے کہ
دیوان حافظ دیکھنے سے اسد والوں پر جذب کی حالت طاری ہو جاتی ہے۔ لہذا یہ
شیخ اسطین سے لکھی گئی ہے کہ خود بخود و لکھو اپنی نظر کینچ لاتی ہے اور سالک کو مقام مقام
پر پیش سبجاتی ہے۔ طالبانِ خوش مذاق آئیں اور جتنے نفع مطلوب ہیں۔ مطبع
مجتبائی سے خرید فرمائیں۔

اعلان کاپی رائٹ اس کتاب بدرالشرح کا بذریعہ رجسٹری باضابطہ محفوظ کیا گیا ہے

کوئی صلا اجازت اقتباس طبع کے مجاز نہیں۔

احقر محمد عبدالاحد عفا اللہ عنہ مدیر مطبع مجتبائی دہلی

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الحافظ الحق المبين - الرحمن الرحيم الموعود - والصلوة على شمس الرسالة
محمد النبي الامين - وعلى آله واصحابه واهل بيته الطيبين الطاهرين

اما بعد فيكون هذا اثر محمد عبد الاحد رضوي دهلوي كه

بسم الله الرحمن الرحيم

از مدت دراز میجویم که دیوان حافظ شیرازی علیه الرحمة را شرح بدست آید که مضامین دقیقه و اصطلاحات مشکله احادی
و کافل باشد تا در ویشان خوش مذاق را بکار آید و کیفی افزاید و صوفی نشانرا از خود بر باید -

بالآخر من جد وجد - بر مقصود خود ظفر یافتم و نسخه قلمیه پدر الشرح مصنف مولانا حافظ بدر الدین بن
مولانا حافظ بهاء الدین نور الدین قهر بمان که میان محمد مصلح الدین ابن شیخ علاء الدین بن شیخ غلام محمد بن
حافظ شهاب الدین بن حافظ قاضی علاء الدین برادر بزرگ حضرت شارح در ۵۳۰ هجری بنوی
قلمی نموده بودند از کتبخانه محبی غلصی مولوی ظفر الدین صاحب ابن مولانا مصلح الدین اکبر آبادی که یکی
از اولی حضرت شارح مرحوم هستند بدست آوردم و نعمت غیر مترقبه پنداشتم زیرا که شارح علیه الرحمة
پایه تحقیق از دست نگذاشته و رموزات صوفیه و کنایات مختفیه با حسن و جوده بصراحت تمام بیان
کرده و در تحریر ابجاث نفیسه هیچ دقیقه فرو نگذاشته - اما چون حامل المتن نبود و تصحیف ناقصان
و لغزش مصححان در رسم اثری تمام داشت حتی که بسیار جا الفاظ مبهمه و عبارات مخدوشه موجود
بودند و اگر شعر بود شرح نبود و اگر شرح بود شعر نبود و چون نسخ متعدده اصل دیوان جمع نمودم و هر غزل
و هر شعر را مقابل گردم دیدم که نسخه شارح از همه نسخ جداست چند غزل درین نسخه بود که در دیگر نبود و بسیار
غزلهاست که در دیگر اند و درین نیست و اکثر غزلیات را مقطع و مطلع بهم نبود - افسوس خوردم که چنین
بیش به شرح راجع حال کردند و پله در پله تهنه پیش نبردند آخر بمصححان مطلع سپردم و بصرف زکثیر صحیح
و درست گمانیده و مطلع خود مطلع نمودم الحال سوائی چند مواقع که اصلا نفهم نیامده هیچ عبارت مخدوش و معنی
نیست و هر مقطع که شرح در کتاب نبود بر حاشیه موجود است پس این شرح است عجیب و حلالت غریب
حامل المتن مستلزم فوائد جمیل و منافع جلیه و ابجاث رائقه و مضامین شائقة فبارک و الیه یا اولی الالباب
والله الموفق والیه المآب

احوال حضرت شاح رحمۃ اللہ علیہ

نام نایش مولانا حافظ بدر الدین ابن مولانا حافظ بہاؤ الدین از اولاد حضرت عبداللہ بن سلام صحابی
 است کہ در حق وے نازل شد و شہد شہادت من بنی اسرائیل و سلسلہ لبش از انبیاء بنی اسرائیل
 تا حضرت یوسف علیہ السلام می رسد و از طرف جد فاسد تا شیخ الشیوخ مولانا شیخ محمد صالح قادری عظمی اکبر آبادی
 ابن حضرت قطب الاقطاب شیخ عبداللہ الخاظم بہ خرم بہکاری قدس اللہ سرہ خلیفہ اول حضرت شیخ سلیم چشتی قدس سرہ
 و خزانہ الاصفیاء و خزانہ الصلین و غیرہ از محدثان و ملوک است۔ اجداد ایشان از خجند کہ از مضافات مصرست و وطن مالوف
 ایشان بہت برائے اداسے مناسک احرام حج بہتہ در زمین شریفین رسیدند و زیارت مشرف شدند بعد از ان
 وقتیکہ سلطان جلال الدین محمد اکبر بادشاہ دکن و گجرات فتح کردہ مراجعت نمود و بر کوہ فتح پور سیکری در شہ
 نور الدین جہانگیر سپید شد و سلطان ابن مقام را مبارک دانستہ شہر آباد کرد و او را فتح پور نام نہاد و دار الخلافہ خود
 ساخت عہدہ افتاد و قضا با ایشان داد چنانچہ تا ایندم آن خدمت نسل بعد نسل در خاندان ایشان باقیست در
 صدی دوم و دوم مولانا حافظ بدر الدین برادر مولانا حافظ علاؤ الدین مرحوم قاضی فتح پور ابن مولانا حافظ بہاؤ الدین
 مرجع افاضی دادانی شدند و از فیض ظاہری و باطنی خلق اللہ رافع رسانیدند باز در شہالہ از فتح پور بحیدر آباد
 تشریف بردند و ساکنان آن دیار را بدولت فیض خود مال مال کردند صاحب تصانیف بودند۔ علاوہ
 شرح دیوان حافظ کہ اکنون بشاہ طبع پیوست۔ صفات الایمان و شرح اللہ صمدۃ الاسلام و خلاصۃ الحکم
 و عین المعانی و مبداء و معاد و شرح گلستان و دیگر کتب از تصانیف ایشان اند۔ اما بجز شرح دیوان حافظ دیگر
 شائع نشدہ اکنون خاندان ایشان مولانا ظفر الدین صاحب و دیگر اعزہ موجود اند اخلاق حمیدہ و صفات پاکیزہ
 دارند خدائے تعالیٰ زیادت عمر و علم و عمل نصیب ایشان کناد

اعلان

اس کتاب بدر الشرح کا کاپی رائٹ مولوی محمد ظفر الدین صاحب موصوف سے معقول بدل سے دوام کے لیے حاصل
 کر لیا ہے کوئی شخص مجاز سے اس مطبع کے اس شرح یا اسکے جز کے چھاپنے کا نہیں
 العبد محمد عبد الاحد عنی عنہ پرنسٹن مطبع مجتہبی دہلی ماہ جنوری ۱۹۰۳ء

بسم اللہ الرحمن الرحیم

تألیش بیرون از اندازہ تفہیم افہام مرقمے رارسد کہ با وجودت و امکان ہذا اتقدسش نمیتواند
 وزید۔ و نیایش افزون از احاطہ ترقیم اقسام مرقومے راسد کہ غبار تشبیہ و تعطیل بوجود مقدسش
 نتواند رسید و عبارات جاہ و جلالتش از شعر شاعران منترہ و اشارات لطیف و کمالتش از شرح
 شارحان مستغنی و حدود لایتناہی از بارگاہ الہی نشان آن تقدیر و دو عالم سرمایہ ایجاد آدم صاحب الفضل
 و الکرم فصیح العرب و البصیر محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و علی آلہ واصحابہ اجمعین۔ اما بعد میگوید
 بندہ کستین بدر الدین ولد حافظ بہاؤ الدین ابن شیخ غلام محمد غفر اللہ لہ و لوالدیہ و غنفلوان
 جوانی کہ ایام نشاط و شادمانی است دل طالب اشعار عشق انگیز بود و طبیعت راغب کلمات جہان
 ریز روز یا در مطالعہ اشعار متجسس سفینہا اشتغال مینمودم و وقتہا بخواندن دوادین سلف و خلف میبودم
 آخر الامر از زبان خلف و بیان سلف چنان مکرر خاطر گردید کہ بارہ عشق و باب محبت سخن ہیچیکے از
 شعرای معتدین و متاخرین بسنجان حضرت قدوہ العاشقین شمس الدین محمد حافظ شیرازی
 نمیرسد چنانچہ حکیم آفری در جوابہ الاسرار آورده از آن رفندے کہ سخنوران دین عالم فانی نزول نموده اند
 اینچنین سخن بہ یکس را اتفاق نیفتادہ است و نخواہد افتاد درین طور چنانچہ حافظ را اللہ علیہ کلی
 شئی قدیور و شیخ نور الدین عبدالرحمن جامی در لغات نوشتہ فی لسان الغیب و ترجمان الاسرار
 بسا اسرار غیبیہ و معانی مضمویہ کہ در کسوت مجاز و سدا اتفاق افتادہ بہ یکس را نیفتادہ و ہیچ دیوانے
 بہ از دیوان حافظ نیست اگر در مضمونی باشد لاجرم مدام دیوان حافظ بہت میداشتم و دے از دست
 نمیکشتم و از مطالعہ غزلیات شوق انگیز و از خواندن رباعیات ذوق آمیز فرحتے حاصل مینمودم و نور سندی
 بہم میرسانیدم رفتہ رفتہ طبیعت مقتضی آن گردید کہ اگر بر مصطلحات ایشان اطلاعی حاصل شود بر معانی

کلمات اینان تحصیل گردد پس بهتر و خوشتر باشد بعد از نگاروی بسیار خوب
 مصطلحات صوفیه چون مرآة المعانی که مصنفش قطب الدین جمال النیسوی است
 جسته‌ری شرح گلشن راز و بسیار از سالها متضمن مقامات سلوک و تصوف و حیدری از
 شرح میر ختمی مرید محموت گویاری و شرح شیخ محمد دهلوی و شرح شیخ یوسف الهامی و شرح شیخ محمد
 که متضمن تحلیل ابیات مغلطه اند از مطالعات اینها توجیه حضرت شمس الدین و تاثر کلمات بزرگان باندازه
 و مقدار حوصله ضعیف بر مصطلحات ایشان اطلاع یافتیم و با دراک معانی اینان بشتاقم روزی مرکوز
 خاطر فاتر گردید که آنچه ازین شروحها بهره برداشته‌ام و آنچه که توجیه حضرت لسان الغیب بر دلم وارد وقت
 گردید آنرا تخریر کرده‌ام بعضی از ایشان و برادران و طالبان را نیز ازین بهره‌برداری حلوا تبخیرها
 نثا است خود و بنابران شرح بزرگاشتم تا پس ماندگان را یادگاری باشد و بر صغیر روزگار از مالش
 ماند و الله المعین و رب المستعین

غزل **الایات الساقی او کاسا و ناولها** که عشق آسان نمود اول و افکند مشکها
 الایعنی وانا و آگاه باش یا حرف ندانم ایها حرف زائد کما قال الله ایها العزیز مست
 و اهلنا الضم و نیز لفظ ادب است کقولہ تعالی یا ایها النبی انا ارسلناک شاهدا و مبشرا
 ساقی در اصل لغت معنی نوشانده آب است اما بیشتر متعل بر نوشانده شراب است و در اصطلاح صوفیه
 مراد ازین چهار کس اول حضرت حق بموجب و سقیه ربهم شرابا کهورا چنانچه در شرح گلشن راز
 که در مراتب تجلیات افعالی حق تعالی خود ساقی گشته شراب به اشتقان خود می نوشاند و ایشان چون
 آن شراب می نوشند محو و فانی میگردند و از کسایش و سخیبهای عشق خلاصی می یابند و دم مرشد
 کامل که کنایت از جناب محمد است صلعم چنانچه در مرآة المعانیست مرشد کامل در اینجا مصطفی است
 هم نبی و هم ولی را برهنماست و سیوم شیخ بر نبایت رسول علیه السلام که انشیتم فی قوماء کالنبی فی امتیه
 چهارم معشوق که شراب حسن معنوی از جام روی و می نوشند و درین بگردان اے روان کن
 کاسا ساغر و نیز مراد و معشوق چنانچه مولوی جامی گفته ساغر از دور عارضش کردیم
 باره خوریم و این ترانه زویم و ناولها به آنرا ناول امر است از ناول و ناوله یعنی

اینجا را در ادب و بیاد نیست بلکه لفظ ساقی معنی نوشانده است و وقت ندانم و اگر حرف ندانم و اگر حرف ندانم و اگر حرف ندانم

چیز بکس دامن و الف در ناول حرف تا سیمت و تا سیمت الف را گویند که در میان روی و او حرف متحرک و سطره
 شود چون شال و کال سلمان رفتند رفیقان و رسیدند بمنزل و در خواب غوری تو نهوز اے
 دل غافل به نظام الدین گنجوی به هم سختی از بستگی لازم است و چو در بشکنی خانه پر بهیم است و ترک این الف
 از عیوب قافیہ نیست آسان نمود اول اشاره بدانست که عاشق را در اول آرزو و رسیدن و این ابتدا
 عشقت و این آسانست بعد چون دلرا کشته کند از عراج گویند و چون تعلق رسید شوق گویند
 بعد چون ترقی پذیرد اشتیاق گویند و شوق گاه گاه فرو می نشیند اما اشتیاق را نقصه نه و چون آرزو
 منفرد شود محبت گویند و چون فنا و بقا خویش را یکبار در وجود دوست تلف کند آنگاه عشق گویند و این
 بسا مشکست ازینجا است افتاد مشکها و نیز از مشکها عقد اند که عارض وقت عاشق میگردند
 معنی بیت اے محبوب گلزار دایه دلبر شیرین کار روے خورشید مثال خود را بنما که عشق تو در مبادی
 احوال آسان مینمود اما چون پای در بادیه محبت نهادم از شکمش و سخیبهای عشق روزم چون شب
 در و دندان سیاه و ششم چون روز مصیبت زدگان تباہ و یکتا که اے ساقی ازلی شراب عشق لم یزنی بدن
 مفلس بنیوا و در ماند و مبتلا از روی فضل و عطا حواله نمائید که عشق تو در ابتدا ایش آسان مینمود چون قدم
 در و آره عشق نهادم بر کار و ار سرگردان شده ام و مبتلا به صنوف غموم و گرفتار الوف هموم گردیده ام
 و غیر از سستی عشق برفع غموم عشق کس تواند پرداخت چه سوخته آتش را غیر از آتش علابه نه و مخمور شراب
 را غیر از شراب دوا نه سوال الا حرف تنبیه است و این حرف مانع است از حمل کردن بساقی
 چه اگر ساقی مراد حضرت حق است او خود عالم الغیب و الشهاده است علمه بجای حبیبی من سوائی
 و اگر از مرشد است او خود مراقب احوال و یست نه غافل که خود جالب دگر فرموده جام جهان نهد
 ضمیر منبیه دوست به اظهار احتیاج خود آنجا چه حاجت است به جواب منشاء تنبیه نه غفلت مخاطب
 است بلکه منشاء اش قلق و اضطراب عاشق است که صاحب الغرض مجنون و نیز از برای اظهار
 شفقت است در حضرت او نه رفع غفلت که تا اگر طفل که جوشد لبین سوال یا نه ندانم
 دلالت بقرب و حضور میکند و لفظ مشکها دلالت به بعد و فراق پس با وجود قرب و حضور بعد و فراق
 چه گنجایش دارد جواب این قرب و حضور حکم و الله علی کل شیء یحیط بطریق علم یقین حاصل است
 و آن بعد و فراق مسالک را باعتبار آنکه جویای عین یقین است و نیز مشکلات منحصر در بعد و فراق

در و دندان سیاه و ششم چون روز مصیبت زدگان تباہ و یکتا که اے ساقی ازلی شراب عشق لم یزنی بدن

نیستند بلکه در وصل هم که بیلبه برگ گل خوشترنگ و منقار داشت و اندران برگ و نوا خوش
 ناله های زار داشت سوال مصرع اول مقتضی طلب عشق است و این دلیل عدم حصول عشق است
 و مصرع ثانی مقتضی حصول عشق است و هر دو باید یک منافات دارند جواب آنست که حالت عاشقان
 بحالت میخواران ماند هر چند که مبدء جام شراب و می کشند اما حرف طلب از لب نیکنارند مثل مستسقی
 چون راه عشق را بیست که سالک آن راه یعنی عاشق تا هزاران مرتبه دل او بصنوف محن و بلیات
 و آلام استغنا و عدم التفات غل آلود گردد و بوی از وصل محبوب بشام جاننش نرسد بنابراین گوید
 بیوئے ناله کا خر صباران طره بکشاید

باز سبب و مراد از ناله مشک از ذکر طرف و اراده مطر و والا ناله بوی دارد و سکنه چو دشت
 کان یاده گوے در خون ناف خود را کند ناله بوی و مراد از بوی مشک بوی خوش
 آخرین آفرین شب که آوان و زیدین باوصبا است و هنگام ورود مشاهدات سالکانست که
 روبرو در دل بنشین کان دلبر خرابی و وقت سحری آید یا نیم شب باشد صبا بادیت که آخر شب
 بوز و از زیدین آن بصحرا ناله بکشاید و در گلستان گلها بشکند مراد از آن فیض اقدس طره
 اگر چه مختص است بوی که پس تقاد در بند لیکن گاه معنی زلف مطلق می آید چنانچه اے شده
 طوق عاشقان طره عنبرین تو تاب پیش جعد مشکین مراد صفات جلالیه چون قهر و استغنا و عدم
 التفات و لها ضمیمه است اشاره بجمع عاشقان و نیز صیغه جمع ذکر کنند و تنها خود را مراد دارند چنانچه در
 محاوره گویند میان را که می پرسد یا گوندان نکهها عاجز کرده معنی بیت آنست قسم بدان بوی خوش که آخر
 شب صبا فیض اقدس از سنبلستان طره محبوب که تجلیات آثار و اسماء صفات بشام جان عاشقان
 میرساند از تاب جعد مشکین او که قهر و منع و استغنا و عدم التفات چو غل و در لها افتاکه زبان و قلم از
 ادای تقریر و تحریر آن قاصدت باید داشت که پیش از مدود تجلیات بوی از تجلیات بشام جان
 عاشقان میرسد تا بدان آگاه می شود چنانچه رسول ۴ را قبل از مدود وحی بوی
 بشامش میرسد تا بدان آگاه می شود و مدود وحی میشد و یعقوب را پیش از رسیدن پیر بن بوی
 یوسف رسید اکنون بدانکه در عالم مجاز سستی است که عاشق تا دست بدامن مشاطه نرزد و جمعیت
 امر او نماید ره محبوب نبرد همچنین طالب حق را اگر چه عشق رهبر است قوی اما بموجب تجلیات الهیه

در این بیت معنی اینست که در این شب که در این عالم مجاز سستی است که عاشق تا دست بدامن مشاطه نرزد و جمعیت امر او نماید ره محبوب نبرد همچنین طالب حق را اگر چه عشق رهبر است قوی اما بموجب تجلیات الهیه

تا دست بدامن مرشد نرزد و اطاعت امر او نماید ره بوی محبوب حقیقی نبرد بنابراین گوید قوله

بی سجاد و رنگین کن گرت پیرخان گوید که سالک پیغمبر بود ز راه و رسم منتر لها

پیرخان اشاره بر شد کامل و ساقی و پیرخان و مطرب اشعار خوان و مرشد کامل بود در باب او را
 و رنگین کن گرت پیرخان گوید که سالک پیغمبر بود ز راه و رسم منتر لها
 کامل زن و خود را کمالیت فی الغسل و تحت اراده او در آید و امر او را کوی منزل پندار و سر از امر او باز
 مکش اگر چه ترا امر می نوشی کن زیرا که او سالک این راه است از راه و رسم و نشیب و فراز این راه پیغمبر
 نخواهد بود که تو مریض و او حکیم فعل الحکیمه لایحکوم عن الحکیمه چرا که حکم سالک کامل هر چند در ظاهر عقل
 مخالف بینا نماید اما حقیقت و استغنا قلبک و کوافتاک المفقون هر چه در میان عشق را فرماید موافق
 شریعت غایت چنانچه نقیض است که شخص نرود و چوشتی آمد فرمودند که چون آمده گفت باروت
 فرمود که بگو لا اله الا الله چوشتی رسول الله آن شخص چون حقیقت رسوخ داشت فی الفور با تامل بر زبان آورد که لا اله الا الله چوشتی
 رسول الله بعد از چند مرتبه عرض کرد که حضرت در آن روز بعد از آن کس نبوی کلمه تلقین فرمودند که در شرح جابر بن عبد الله فرمود که ما را از او
 در عرض امتحان می آورد و در آن روز که با محمد رسول الله کجا رفت خاک ابا عامر پاک و نیز عشق از جمله افضال الهی است که ذلک
 فضل الله یوتیه من یشاء پس بموجب قل بفضل الله و برحمته ترغیب و ترهص بطلان می نماید
 که اے طالب سجاد و وجود خود را در صبا غمازه و من احسن من الله صیغه بی عشق و شمع ساز لیکن اگر پیرخان
 ترا امر کند چه او واقف این راه است امر او خالی از صواب نیست و خواهد بود سوال چون عشق از جمله افضال الهی
 است یا است قید اجازت پیران نیست جواب هر چند که افضل ترین عبادت است اما نه اجازت مرشد
 فائده بران مترتب گردد و ثمره ندر کلمه الذکر و التصور سوال قید پیرخان از چیست جواب
 آنست که هر که دست بدامن ناقص زند که او از راه و رسم شریعت و طریقه آگاه نبود چون بمکشوفات شبه
 رونماید از حل آن درماند و اگر برانچه بمکشوفات او شده اعتقاد بندد و گمراه گردد و از نیجاست که کن صوفیا
 خام یاری به که باشد کار خا مان خامکاری به هر گاه بفرموده ناقص نیست اگر خود بخود باشد قیامت
 از نیمه زیاده و خیالات نادان خلوت نشین به هم بزند عاقبت کفر و دین سوال در مصرع اول
 پیرخان گفته و در مصرع ثانی سالک جواب سالک مراد واقف کار و پیر پیرخان باعتبار ستر شد و
 سالک باعتبار خود و محتمل که پیرخان باعتبار سیرالی اند و چون سیر فی الله نهایت ندارد پس حاصل

موقوف بر ریاضت و این قول مختلف است بستیم آنکه در بیت چارم اظهار عشق کرده که گمان آن واجب است بر سالک اکنون بچوب آنها گوش دار اول آنکه چون طالب صادق از روی شیفتگی پیش طلبی را کار فرمود که بدو ساقی می باقی احتمال است که مرشد از آن روی که بحال او دانا است و بینا شاید که بدول شده از روی نصیحت درشت گفته باشد بچوبش گوید قوله

بدم گفتمی و خورندم عفاک اندک گفتمی | جواب تلخ می زید لب لعل شکر خارا

عفاک الله عفو کند ترا خدا تعالی معنی آنست که من از راه نادانی پیش طلبی را کار فرمودم و تو از راه پیش بینی نصیحت مرا نمودی درشت گفتمی باینجه خورندم عفو کند ترا خدا تعالی این درشت گفتن چه اگر چه این بدگفتن تو در مجاز موجب بدو نیست اما فی الحقیقت نیکو گفتمی و سخن تلخ که بدو نصیحت است لعل شکر خارا تو بس زیبا است و بخیل که این خطاب محشوق است و عفاک الله خطاب بنفس است یعنی ای محبوب من تو اندر من استغنا و ذاتی که داری باید گفتمی و باید گفتن تو خورندم ای نفس من عفو کند ترا خدا تعالی از آنکه نگو گفتمی چون گفتمی و خورندم که عبودیت را مرغی داشتی بدان که سوال دوم که در بیت ثانی متوجه است که معرفت الهی موقوف بر اعمال است علماء و ظاهری گویند که بنده که معرفت الهی در دنیا پیدا و بر روز قیامت که بنعمه رویت مشرف خواهد شد بسبب اعمال نیک و صوفیه میگویند که اعمال بجا آوردن محض اطاعت مراد است و اگر حصول معرفت در دنیا و رویه در عقبه محض لطف و فضل اوست که لایذخل احدکم عملکم فی الجنة ولا یخرجکم من النار و لا انا الا برحمة الله و چون اعمال را موقوف بر معرفت دانستند البته و بالیقین نظر او بر اعمال شکن گرد و آن موجب غرور و انانیت میشود و این سندی سالکست و کفر طریقت بنابر آن که چون موسی را نظر بر مکالمه افتاد فرمان شد که ان الی عصا کة مراد از عصا نظر افتادن بر مکالمه و ناظم نیز جابے دیگر گفته که تکیه بر تقوی و دانش در طریقت کافریست و راهبر و گردیده وارد توکل باید شد بنابر آن بجز و افتقاری گراید و میگوید قوله

از عشق ناتمام ما جمال یار مستغنی است | آب و رنگ خال خطا چه حاجت که زیارا

عشق مراد ریاضت و مجاهده از جهت ذکر لزوم و اراده لازم ناتمام معنی ناقص و جمال مراد لطف و فضل اگر چه در مجاز جمال خوبی را گویند اما فی الحقیقت جمال لطف سیرت است ازینجا است که ان الله جمیل و محب الجمال معنی آنست که لطف من غایت او موقوف علیه بر ریاضت و نیست و جناب او را از عشق ما پرورانه

طالع و زودک یعنی هر طالع

لله فاعل یکنه و کس را عمل او در جنبه نیک و بد از آنکه در هر طالع برتر است تعالی ۱۲

چون جمال روی زیبا که موقوف علیه بخیال و خط و آب و رنگ نیست پس هر کرامی نواز و محض لطف اوست و الا نه طاعت نه لکه سال ابلیس کجا پس از مضمون این بیت معلوم شد که چون حصول معرفت الهی محض بر لطف اوست پس ریاضت کردن چه نفع دارد و نظر بر لطف او چرا نباید داشت بدانکه خاص نظر بر لطف او گماشتن و دست از طاعت بازداشتن نیز گمراهیست و مذموب زمانه است و چون انکشاف انیمانی که سر از اسرار الهی است تسخیل است و باقیه قول مختلف چنانچه ناظم گفته که قوی بجهت نهادن وصل دوست به جمع و در حواله بتقدیر میکنند و مذموب صوفیه آنست که بقدر وسع از فرائض و نوافل بجا آرد و تقصیر نورزد و نظر بر اعمال نیندازد و بران تکیه نکنند و چون اشتغال کردن درین قال و قیل سالک از طلب باز میدارد و بنابر آن تعرض میکنند و میگوید قوله

حدیث از مطرب وی گوید از او هر کمتر جو | که کس نکشود و نکشاید بحکمت این مختار را

از مطرب و می مراد عشق از ذکر لازم و اراده ملزوم را زکند اسرار از و هر از اهل دهر بقوله اسألوا القریة اے من اهل القرية معنی آنست که ازین قیل و قال باز آئی و سخنان عشق و محبت را پس و انکشاف اسرار الهی از اهل زمانه محجوب که این اسرار الهی معانیست که هیچکس نکشود و نخواهد کشود و چون واقف شدن بر اسرار الهی بحکمت عقلی و فکری نمیتواند شد بنابر آن گوید قوله

نصیحت گوش کن جانان که از جان و دست ترا | جوانان سعادتمند پسند پیر و انارا

این بیت خطاب است از مرشد به مرشد جانان خطاب به مرشد از روی لطف و مرحمت معنی آنست که ای طالب صادق این نصیحتها را گوش کن و بدان عمل نما که جوانان سعادتمند پسند پیران را از جان عمل نمایند و بدان پسند گیرند و چون این غزل ملو از لالی سخن است و بنوازه سخن است بنابر آن گفته یا از جانب مرشد آمده قوله

غزل گفتمی و درستی بیا و خوش بخوان قضا | که نظم تو افشاند فلک عقد ثریا را

ثریا هفت ستاره اند و قیل شش و آنرا بنظم تشبیه میکنند معنی آنست که ای حافظ غزل گفتمی یا درستی بیا و با حسن وجه بر خوان که سخن تو بنظم رسیده است و شایان آن گردیده که فلک عقد ثریا را نشان سازد و غزل

اے فروغ با حسن از روز نشان شما | آبرو خوبی از چاه زندان شما

اسے حرف نداء و منادی محذوف و آن محبوب فروغ روشنی ماہ حسن انصاف باینہ کنایت از محبوبان
 مجازاً روئے رخشان کنایت از ذات محبوب حقیقی چنانچہ در مرآة المعانیست **روے**
 از روئے حقیقت هست ذات **+** ہرچہ غیر از رو بود باشد صفات **+** و ناظم روئے محبوب را کنایت
 بافتاب تشبیہ وادہ چہ ماہ اقتباس نور از افتاب میکند کہ نور القمر مستفاد من نور الشمس
 و این را تشبیہ بالکنایہ گویند کہ مشبہ کہ رویت بیان کرد و مشبہ بہ را کہ افتاب است محذوف نمود
 آبروئے نازگی و درخشندگی چاہ رخندان عبارت از کمال حسن و جمال معنی آنست کہ اے
 محبوب من ماہ حسن را فروغ از روئے رخشان شماس و نازگی و درخشندگی جمال و خوبی و لطیف
 تست یعنی محبوبان مجازاً از نیت و بہا از تست و جہانیاں را از توزینت است دست و تحمل
 کہ اے محبوب من روشنی ماہ حسن صوری و معنوی و عالم غیبی و شہادت از ذات شماس ہر عالم
 یک فروغ روئے تست **+** چون عاشق را برام ہمین ارادہ است کہ مشاہدہ وصال بحیثیت دست
 دہد و ہیچ عوارض در پیش نباشد بنا بران گوید قولہ

کے دہد دست این عرض یارب کہ بہستان شہنشاہ

دست و ادن حاصل شدن بہ دست یکجا و متفق معنی آنست کہ امید داریم کہ حصول این مطلب شود
 کہ خاطر مجموع ماہ زلف پریشان شہا بہم بہستان شوند یعنی وصال شہا بحیثیت وقت میسر آید و نیز مصرع
 ثانی را وجہ کثیرہ در شرح دیدہ شدہ لیکن بدو سہ وجہ کہ بفہم اقرب و بمطلب نزدیکتر باشد اکتفا میکند
 وجہ اول خاطر مجموع ازین جہت گفتہ شدہ کہ منور عشق او بجمال زرسیدہ یا در واقع بچنین است یا
 بہجت کسر نفس خود را غیر عاشق قرار دادہ طلب عشق میکند و میگوید کہ خاطر من بسبب عاشق ہاشتن کہ
 جمعت بازلف پریشان کے ہمراہ خواہ شدہ پریشانی خواہد رسید چنانکہ حق تعالی ہر کرا و دست وادہ
 بتلاطم میگرداند اِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا ابْتَدَأَ فَإِنْ صَبَرَ اجْتَبَاهُ فَإِنْ أَحْبَبَهُ خَلَعَ عَلَيْهِ أَفْسَاسًا
 وَإِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا ابْتَدَأَ فَإِنْ صَبَرَ اجْتَبَاهُ وَإِنْ رَضِيَ اضْطَفَاهُ - وجہ دوم آنکہ خاطر مجموع
 از انجمنہ کہ در معنی اول نگاشتن شدہ زلف پریشان عالم کثرت چنانچہ زلف پریشان ساز خواہد است
 بچنین عالم کثرت ساز و دعت است معنی آنست کہ کے خاطر مجموع ماہ زلف پریشان شہا ہمراہ شود
 ہر دو یکے شوند یعنی از عالم کثرت و مقدمات بعالم وحدۃ در آئیم و ہیچ اندیشہ عالم کثرت نماند

عبارت از زلف یعنی کمر و پیر

و چہ سیوم مراد از زلف تعینات بر عارض ذات **+** ہر حلقہ کہ بست دل نصہ خلق رہود **+**
 و پریشانی زلف عبارت از ارتفاع او از نظر سالکت معنی آنست کہ کے حامل شود اے
 پرورندہ عاشقان بزلال وصال کہ یکجا شود جمعیت قلب با پریشانی کہ علت جمعیت **+** تہ پریشانی
 کند زلف ترا باوصہا **+** تصور نشود خاطر جمعیت ماہ **+** چون عاشق را از غایتہ اشتیاق ہر دم قلے
 روئے سیدہ و با سید وصال ہر دم جان بلب میرسد بنا بران میگوید قولہ

عزم دیدار تو دار و جان برب آمدہ باز گردو یا بر آید حسیست فرمان شما

معنی آنست کہ اے محبوب من از غایت اشتیاق دیدار تو جان بلب رسیدہ الحال حکم تو حسیست باز
 گردو یا بر آید یعنی اگر وقت وصال رسیدہ بر آید والا باز گرد و چند روز دیگر صبر نماید و تن بہر درود
 و عاشق را تا کہ آلودہ اعراض نفسانیت و غشتہ و سادس شیطانی بمعشوق راہ نیست بنا بران
 بزبانی محبوب گوید قولہ

دور دار از خاک خون دہن چو بر با بگندی کاندین رہ کشتہ بسیار اند قربان شما

خاک و خون الواث بشری معنی آنست کہ اے عاشق غریب ما اگر حضرت ما آمدن میخواستہی پس دہن
 خود را از خاک و خون باز دار یعنی آغشتہ اعراض نفسانی و آلودہ و سادس شیطانی مشو و غریب آنہا
 مخور یا آنکہ بصیقل ریاضت رنگ زوای بشریت شود بحکم کُنْ لَكَ لِقَاءُ سُبْحَانَكَ مَنَاشِدُ
 فسادات و مانع از رفیع درجات ہمین وجود است ورنہ افاضہ وجود مطلق بجمع عباد علی السوئیہ است
 علت مصرع اول مصرع ثانیست کہ اینہما از انجمن میگویم کہ در راہ خصوصیت ما تو بسیار کس از غایت حسد
 قربان گشتہ چنانکہ اروت و مروت و ابلیس چنان نشود کہ زہر خندگی ایشان گردد و تو محروم بانی
 چون مصلحتاً چند روز وصال در معرض توقف افتاد و عاشق و مہم در غلبہ اشتیاق بنا بران گوید قولہ

با صبا ہمراہ بفرست از رخت گلہ ستم بوکہ بوئے بشنویم از باغ وستان شما

صبا کنایت از فیض باطنی و تیرم شد کہ رسانندہ است بوئے معشوق با عاشق از رخ گلہ ستم فرستادن
 کنایت از عطا و شہود و تجلیات است و نیز فرستادن پیغام بو یعنی باشد باغ وستان
 بحکم و لَهِ جَنَّۃٌ لَّیْسَ فِیْہَا حُورٌ وَلَا قُصُورٌ تَجَلَّى رَبُّنَا صَاحِبًا حَکَمًا مراد وجہ اند است یعنی ذات
 کہ نفخہ روحانیت معنی آنست کہ اے محبوب من تا دریافت دولت موصیلت کہ مفارقت قائم است

می آید همراه فیض ابواب کشفات برین کشف گردان که تا بنیم تجلی ذات که سنجع اسما و صفات
از رخ که وجه است بهر در گردیم و به ذوق آن بر تلخی عشق مطلع نشویم و از کاشش دوران
بریم دور یعنی نسخه بجای باغ و بستان از خاک بستان شادیده مراد از خاک بستان وجودی
که هر چه از حق فائض میشود اول بحضرت بعد بانیا پس اولیا پس عالمه یعنی بسبب آن نیم شایسته
بهره و گردیم از کمالات محمد علیه السلام و چون مستور را در مقام عشق و شهود گذر نیست بنابران گوید قوله
اگر بدو ز گسست طریقی بستان از حیات به که بفروشد مستوری بستان شما
ز گس کنایه از چشم مراد از ان شهود تجلیات طرف بستان کنایه از حاصل نمودن مستوری
زنده و قوت بستان کنایه از چشمان معنی آنست که اے محبوب من درو و شهود تجلیات تو بچشم
از عاشقان عافیت حاصل نکرد بهتر آنست که مستوری را یعنی زنده و قوت بستان که شهود
تجلیات است بفروشد و تحمل که ز گس و بستان کنایه از اسم بصیر و در حیطه اوست امور غیبیه و
شهادیه معنی آنست که بچشم بسبب حیطه و مشاهده اسم بصیر همه او امر و نواهی و طاعت ربانی
کناره عافیت در جاد و جمیع از بحر مرض خوف و تفرقه حاصل نکرد و ستر معاصی هیچ فائده نمود
فان الله كان بعباده خبيراً بصيراً چون ستر معاصی هیچ فائده نمیکند بهتر آنست که بفروشد
و بر باد دهند مستوری را یا امیر را بواسطه اطلاع بستان شما سوال و لفظ بستان بلفظ جمع
چون ذکر کرد جواب هر واحد از لفظین اول و ثانی متضمن اسم بصیر است پس یک اسم باعتبار تحقق
در مرتبین بمنزله دو اسم است چون کار عاشق مدام بگریه و زاریست و آن بموجب البکا و تحصيل المراد است
چشمداشت وصال میشود بنابران گوید قوله
بخت خواب آلود ما بیدار خواهد شد مگر از آنکه زود بر دیده آب رو و رخشان شما
خواب آلود خفته مگر یعنی یقین رو و رخشان شما یعنی عشق رو و رخشان شما معنی نیست
که مفهوم مایشود که تحقیق بخت خواب آلود ما بیدار خواهد شد و این فراق بوصول مبدل خواهد شد زیرا که
رو و رخشان شما آب بر دیدگان ما زود یعنی عشق رو و رخشان شما چشمه آب از دیدگان ما جاری
ساخت و یقین است که چون آب بر خفته اندازند بیدار شود تا که عاشق بمشاهده محبوب نرسد هر دو دم قفله
رو و میهد چون رسیدن مراد از توجیه مردان محال که توجیه الرجال یقلع الرجال بنابران میگوید قوله

طاهر و زلف بختی گوید

اے شهنشاه بلند اختر خدرا هست تا بهویم همچو گردون خاک ایوان شما
شهنشاه بلند اختر کنایه از مشرب است خدرا بر اے خدا هست توجیه بوسیدن خاک ایوان
کنایه از قرب صوری و معنوی معنی آنست که اے محبوب من بے توجیه تو کار من پیش نبرود
و بر اے خدا هست در کار ما کن تا همچو گردون بجایگویی ایوان شما اشتغال بنایم یعنی قرین بجناب تو
حاصل بنایم و بهویم چون از جناب مرشد دور افتاده بنابران طلب پیغامبری میکند قوله
اے صبا با ساکنان شهر خرد از من بگو اکای سزنا حق شناسان گوی ایوان شما
صبا کنایه از قاصد شهر خرد کنایه از شهر حقیقت و ساکنان شهر خرد کنایه از مرشد مثل ملازمان
سلطان ناحق شناسان مجازیان و شعبان و ظاهری بستان معنی آنست که اے قاصد
صبا مثال از جانب من بجناب مرشد عرض رسان که اے کس که سزنا حق شناسان قربان گوی میدان
شما با و تحمل که بفرواے قال **اذا تحیرت فی الامور فاستعینوا من اهل القبور** و مراد از اهل القبور
و اصلان حق که بمرتبه موقوف قبل ان تموتوا رسیدند ساکنان شهر خرد کنایه از عارفان و صحابه
از غایت قلق ندامت سلف می نماید که اے صبا قاصد مثال از جانب من شکسته بال بجناب عرفاء سلف
معرض دار که اے عارفان با سزنا حق شناسان تصدق و قربان شما با و قوله
اگر چه دویم از بساط قربت دور نیست بنده شاه شمایم و شنا خوان شما
اگر چه جسم از محفل فیض منزل دور افتاده ام لیکن بکلی هست و تمامی نیست بجناب شما مصروف است اگر چه
بنده شاه شمایم که خالق الخلاق است و بقید عشق او مقیدیم لیکن شنا خوان شما بموجب محبت المحبوب
بموجب و تحمل که برادران بیعت نوشته بعد از ان متمس خود عرض میکند قوله
دل خرابی میکند دلدار را آگه کنید زینهار احو و دستان جان من و جان شما
معنی آنست که متمس با آنست که دل من از روی شیفگی خرابی میکند و بیتابی پیش می آرد
از حال من آن دلدار را خبر کنید و توجیه و باره مانماید البته اید و بستان من که جان من و جان شما بکلم
الفقراء کفیس و اجدیکه ست قوله
عمران با و امداد اے ساقیان بزم جم اگر چه جام مانده پرست بدوران شما
معنی که اے ساقیان بزم جم که نوشاندن می محبت با شکان الهی هستید و احوال بجام خود رسیده ایم

و بیج تو چه در باره مانکرده اید با آن درد عاگونی شمایم که عمر شمار ادا باد یعنی چند آنکه مای خواهم
چند آنکه شما خواہید امیدواریم که بمن شمار بمقصد خود بریم چون از اناس فارغ شدم باز مناجات
بجناب محبوب من کند که قوله

میکند حافظ دعای بشنو و آمین گوید روزی مایو لعل شکر افشان شما

معنی آنست که ای محبوب من حافظ دعای میکند و آن اینست که لعل شکر افشان که عبارت از
لطف و نوازش شما است روزی مایو لعل شکر افشان مراد از کلام منزلت که او لیا رب واسطه صفای دل
مستجاب شود و مقصود رسیدن و نیز لعل شکر افشان مراد از کلام منزلت که او لیا رب واسطه صفای دل
روے سے وہ۔ غزل

بلا زمان سلطان که رساند این دعا را اگر بشکر بادشاهی ز نظر مران گذارا

بلا زمان لفظ ادا با سلطان محمد و مرشد و عا پیغام بداند سالک مدتی گرفتار بلا و رنج که در راه
عشق ماند و بیج نوع بنوازش مغز نکند و خود را در انحضرت با نیافت که اظهار عرض خود کند با حضور
طلب پیغمبری میکند و ندا عامیانه میکند یعنی کیست که برین حال زیار رحم آرد و این پیغام بجناب آن
ولدار رساند که بشکر آنکه الله تعالی ترا برگزیده و سرور بخشیده باشگان باوید حیران را از زلال
وصال خود محروم مدار که احسن الله الیک بدان که سالک را چار مانع اند و تیا خلق نفس
و شیطان دفع دنیا بقناعت و دفع خلق بجزای و دفع نفس و شیطان جز بتوجه پیر و القاب حق ساعده غایت
نیست بنا بران میگویی قوله

زرقیب و یوسیرت بخند ای پناهم اگر آن شهاب ثاقب مدد کند خدا را

زرقیب و یوسیرت نفس اماره و شیطان شهاب ثاقب بنجم است مومل بر رجم شیاطین مراد مرشد خدا را
واسطه خدا معنی آنست که از دست این نفس اماره که اعدا عدو ک نفسک التي بین جنیک و حق
اوست و یا شیطان که ان الشیطان لا یفسد عذ و مبین هر دم بهیچ می کشند و از راه حق باز
میدارند بتنگ آمده ام و بیج نوع را می نیایم بنا بران شب در روز بلکه رجوع ماو مبدع حضرت حق است
تا باشد که با شاد است آبی آن ارشاد و تابد از بواسطه خدا مدد کند و توجه و حق ماناید تا بران دشمن لیم
نخواهیم چون گریه و زاری مترشد به توجه مرشد قبول نمی افتد بنا بران گوید قوله

کاف که ابراهیم

در وقت بختی و سلاطین

بخدا که جرعه ده تو بعا شق سحر خیز که دعای صبحگاهی اثر کند شمارا

بخدا قسم خدا جرعه قطره شمارا بواسطه شما معنی آنست که اس مرشد جرعه محبت در کاسه دل عاشق
از خفا نه خود بریز تا دعای صبحگاهی عاشق قبول افتد شمارا اس بواسطه ادا و شما و بختل که بنام خدا جرعه
سحر خیز سحر خیز عطا کن و از فیاض حقیقی درخواست نما از آنکه دعای صبحگاهی که شمارا است اثر کند
میکند و در جذب محبوب قریب الاستجاب است چون مترشد به توجه مرشد به شهادت رسید و شهادت
بین تجلی والا ستیارت است و آن موجب قتل عاشقان است بنا بران گوید قوله

چه قیامت است جانان که با شقان نمودی رخ بهجوماه تابان دل بهجونسک خارا

رخ بهجوماه تابان ظهور وجه الله دل بهجونسک خارا استغناء و استیارت وجه الله معنی آنست که این
چه قیامت است جان من که بر سر عاشقان آوردی یعنی اول ظهور تجلی بکاروی و از ان کشته دل
این غمزه انما ختی و باز آن تجلی راست کردی و سنگی را کار فرمودی که بیج بعد اداست آنها می پزد
و چون معشوق قادر است بر آنکه نه فنا عاشق جلوه گری کند بنا بران گوید قوله

دل عاشقان بسوزی چو عذار بر فزوی تو ازین چه سود واری که نمیکنی مدارا

عذار وجه الله معنی آنست که ای محبوب من دل عاشقان و عاشقان در معرض قتل می آید و قتل
عذار وجه الله را حیان نمیکنی و چون معشوق قادر است که نه فنا عاشق جلوه گری کند چنانچه
در بهشت عاشق تشنه زلال وصال یابد استقام می نماید که ترا چه حاصلست از آنکه بمن
بشیوه قهاری پیش می آئی و هرگاه که تجلی کنی مرا فنا نمائی چرا آنچه مقصود عشق است
وصال بے فنا از راه مدارا و رحمت عطائی فرمائی رب ارنی انظر الیک قال لئن ترانی و لکن
انظر الی الجبل فان استقر مکانه فسوف ترانی فکما تجلی لله للجبل جعله دکا و
سرمو سنی صیقا و لیلست بران که نمیکند مدارا و در بعضی نسخ دل عالمی دیده شده مراد
از دل عالم خلاصه افراد عالم بود که عارفست و می تواند بود که عالم بکسر لام یعنی دانا و عارف بود و چون
در حالت تجلی و استیارت هر دم بهمین انتظار می باشد که بواروی مرده تجلی رسد و نسخه از سخنان
دوست که اورا بسبب حصول صفای دل می خفی می باشد گوید قوله

همه شب بیدار امیدم که نسیم صبحگاهی بر پیام آشنای بنوازد آشنارا

تا در دل بختی و سلاطین

نیم صبحگاهی وارو آشنای اول مراد معشوق و ثانی معنی عاشق آنست که بر شب
مرادین امید گذشت که الحال وارو اندر اوقات بمن در رسد و بیخای از آنجناب بعاشق زار
رساند نمیدانم که این دولت معزز خواهد گشت چون شیطان مانع در این راه نیست گوید قوله

مرو سیاهت ار کرد سوی خون مائش از فریب او بیندیش غلطی مکن نگارا

مرو سیاه مراد از تعینی که عارض است بر اسم اصل چون ابلیس معنی آنست که جوانمرد و مرتبه هلال
اگر چه بقول خود کافرانم اجماعی اشارت بکشتگی و میجوری کرد پس از فریب او که در حق من کرده
بیندیش و مراقب احوال باش تا چنان نباشد که به تیغ فرقت و میجوری گشته کردم غلطی مکن نگارا
و لغات ابی که استم فراموش کن در حق ما زیرا که من یضللک فلا هادی لیک غلط بیند از بند
خاص خود را بقصد عبادی لیس لک علیکم سلطان و بخیل که مراد از چشم ذات خواست
و مراد عشق دشته پس از مره سخته ها و رنج های عشق مراد باشد چنانچه مره حاجب چشمست سخته ها نیز
سدره عشقت معنی آنست که این سخته های عشق تو اگر چه سده ها من شده اند و مرا در معرض
هلاکت افکنده اند پس از فریب اینها که در حق من کرده اند و سدره ها من شده اند بیندیش و در حق ما
غلطی مکن ای ما را فراموش ساز و تو چه در باره مکن که این رنجها را بیایم چون کشمش عشق چو
بریشانی و هلاک عاشق آنست بنا بر این گوید قوله

دل مستمند ما را بشکن زلف بروی مشکن دل ضعیفم بنواز این گدارا

شکن چرخ و تاب زلف مراد جذبیه است زلف نام جذبیه ذات حق است و دل که قیدش گشت جان
مطلق است معنی آنست که ای محبوب من این دل در دستند حافظ را در هیچ و تاب جذبیه عشق
انداختی ملتمس آنست که این دل ضعیف و مشکن ای گرفتار کشمش مرا در محال این غریب نا
و برادر برسان و بخیل زلف عبارت از اسرار جلای که تعینات اولیه اند و شکنج زلف کنایت از تسلط و
شانت بر خلایق مقتضای طبع چون در بانی و استقامت معشوق موجب خوشنوازی عاشقا گوید قوله

ز فریب چشم جادو دل در دستند خون نظری فلن بجانش بت دل با خدا را

فریب اهل در بانی نمون و بعد استقامت نمودن و مراد از چشم ذات حق است چشم اینجاست یعنی لغز ذات
کو عیان بیند و جو کائنات و وضع شیرین جانش راجع است بدل در دستند معنی آنست که در محراب من

مرا در وقت بختی که در محراب

ازین در بانی کردن و یا استقامت نمودن تو یا از تجلی صوری تو دل مستند ما خون شد پس ای بت دریا
از بر ای خدا نظر ببحال آن دل مستند ما کن و رحمتی بر و نما چون دوا در عشق غیر از لطف معشوق
نیست بنا بر این گوید قوله

چو طبیب در دستان لب لعل یار باشد دل در دستند عاشق ز که جوید این دوا را

در دستان عاشقان مراد از لب لطف لب که شیرین جویست لطف خداست و
باغ جان را ز آب او نشو و نماست معنی آنست که ای محبوب من چون طبیب دل در دستند
و حکیم رنج مشتاقان غیر از لطف معشوق نمیتواند شد پس دل در دستند عاشق اگر از طلب
این دوا نکند از که کند و باز بهین مطلب را ببارتد دیگر کند قوله

دل در دستند ما را که ز بخت پر خون چه شود اگر زمانه بخشی وصال یارا

معنی آنست که ای محبوب من دل در دستند ما را که بسبب بخت پر خون شده اگر زمانه بصل خود
رسانی چه شود ای بهی زبانی مرزا نزار و چون بسبب عشق ببقاری بسیار روی و او و خورا
در انجا بار نمی بیند گوید قوله

خبر ز حال حافظ بر یار باز گوید برسد مگر زلفش اثری مشام مارا

زلف مراد جذبیه ذاتیه که نه آن یار سالک پیش نمیرود و زلف نام جذبیه ذات حق است
دل که قیدش گشت جان مطلق است معنی آنست که این حال پریشان حافظ خبر بسیار
بازرسانید شاید که بر حال مارم آورد و اثری یعنی بوی از جذبیه ذاتیه علینا و به فرامرد
و ما را برادر خود رساند که الحذبیه من جذبات الحق تو آوری عمل الثقلین غزل

من غمت شاد و مبادا دل غم پرور ما غم خوراید دل که بجز غم نبود و خورما

غم مراد عشق که ممر اسر در دانه و دله است که الغش تمام المحنة و البلاء بعالم هر کجا
در دله بود بهم بر دند و عشقش نام کردند و نیز بهیست بیات و شداد و رنجها و خوشنوازی و درین
در مصرع اول یعنی اول در مصرع ثانی یعنی ثانی معنی آنست که این دل ماکه غم کرده شد
بغم عشق تست پس میخوایم که مبادا آنکه بچیز دیگر غیر از عشق تو شاد شود و طفت بدان گردد
چون کار عاشق را غم خون خور و دست پس میگوید که ای دل چون نصیب عاشقان بهین خون خور و دست

این غزل در نظم هم از حضرت مرشد فرمود

گاه و وصل گاه و فراق پس با غم بساز و باد و دالم پرواز که سواست غم خوردن کار نیست و در بعضی
 نسخ بجاست این بیت بیت دیگر یافته شده است ما بر فیتیم و تو دانی و دل غم خور ما به بخت بد
 تا بکجا میرسد آبش خور ما به قول

این بیت در اکثر نسخ دیده شده و نیز سینه ظاهر است و چون کار عاشق مدام بگریزاری و همیشه در انتظار	میکنم شادی از آن روز که گفتی بر قریب	کیین که اکیت که هرگز نرو و از دریا
از انتشار مژه چون زلف شود در گیرم	قاصد که سلامت برساند بر ما	
نثار و خشن آب و غیره معنی آنست که اے محبوب من قاصد که از جناب عالیشان مایه	مژده سلام بهارساند تا من ازین نثار مژه که اشکبار است چون زلف تو که ملو بدراست قاصد را	
در گیرم و این در اشکبار خود را نثار او گردانم و احوال خود باو نمایم چون مطلب عاشق همین است که بگوید	از خاطر معشوق فراموش نشود بنابران گوید قول	
بدعا داده ام هم بدعا باز شوم	که وفا با تو قرین باد خدا یا ویر ما	
و دعا خواندن و وفا بجا آوردن عهد و دوستی قرین پیوسته و هم نشین معنی آنست که همین دعا	کنان آمده ام و همین دعا کنان میروم یعنی مدام بهین مشغولم که وفا قرین حال تو با و اما از فراتر	
نسازنی و خدا ویرین جدائی یا در مایه که سلامت باز روی ترا بینم چون اراده عاشق بهیچ نوع	آن نمی باشد که از جناب معشوق دور افتد بنابران گوید قول	
فلک آواره بهر سو کند میدانی	ریشک من آیدش از صحبت جان پروا	
آواره پریشان ریشک غیرت جان پرور فوج بخش دل و راحت ده جان و آن صحبت	معشوقست معنی آنست که اے محبوب من اراده من اینست که بهیچ وجه من الوجوه از آستانه تو	
دور نه اقم لیکن این گردش و دور و قرار مرا از جناب دور می اندازد چرا که مرا و ازین صحبت	جان پرور که خدمت تو دارم ریشک می آید و از غایت حسد و کس را در کجا دیدن نمی تواند	
چون کجا دیدن عاشق و معشوق موجب ریشک حاسدان میشود بنابران گوید قول	اگر همه خلق جهان بمن و تو ریشک برند	بکشند از همه انصاف ستم و او را

له طر و زلف کبکی کویست

خلق آفرین مراد آفریده شده انصاف یعنی نصف کردن است برابر داشتن معنی و مدعا علیها
 تا یک بر دیگر ستم نکند و بر حق او برزور متصرف نشود ستم ظلم و حق دیگر را برزور قاضی شدن
 و او را از حق او محروم ساختن و او را صاحب و حاکم مراد حق تعالی معنی آنست که اے محبوب من
 اگر همه خلق جهان بر صحبت او تو ریشک من برند و میخواهند که مرا از خدمت فیض محبت تو دور سازند
 میخواهم که دلم را از بکلی ایشان انصاف این ستم که در حق ما میکنند بکش یعنی ایشان را نیز مبتلاست
 بجران گرداند تا داغ بجران معلوم نمایند چون آثار در روانده از همین عاشق ظاهر است بنابران گوید قول

در و مندم خبر میداد از سوز و درون	و این خشک و لب تشنه و چشم تیر ما
معنی آنست که اے محبوب من چه حاجتست که اظهار و رندی تو سلام چون خشکی و این تشنگی لب تری	چشم اینهمه اظهار سوز مایه که در بختل بهر چند خفا ستم که باز پرده نشین خلوتخانه دل خرمین از سر اوقات خفا
بر نیاید اگر اجازت بدن بے بقا که جوایس الهی اند در محکم عدالت یق مد تیکل الشرائر بلا آورد و بخوا	و نکلینا ایدیه و نشهد ارجلهم و ما کانوا یلکسون ورو مندم خبر میداد از سوز و درون چون
محبت معشوق از دل عاشق بهیچ نوع رفتنی نه چرا که از نیست بنابران گوید قول	بسترت گزیده آفاق بهم جمع شود
باقسمه هوا محبت معنی آنست که قسم بستر تو که اگر همه عالم با هم جمع شود و خواهند که محبت تو از سر دور	سازند هرگز نتوانند زیر که محبت شے است که افزایش و کاهش و بدایت طلوع و غروب و نقل
تحوّل ندارد که العشق لا یزید و لا ینقص چون تعلق خاطر عشق همه وقت همین باشد که از جناب دور	نشوم بنابران گوید قول
زود باشد که رساند بسلامت بازم	اے خوش آنروز که آئی بسلامت بر ما
معنی آنست که اے محبوب من اگر چه بقاضای وقت از خدمت تو جدا می شوم لیکن امید دارم که	خدا زود بسلامت بخدمت تو رساند و چون چندین اظهار عجز و شوق کرد و بجاوب معشوق سر فراز شد
که اے خوش آنروز که باز بسلامت بر ما آئی قول	هر که گوید بکجا رفت خدا را حافظ
معنی آنست که اے محبوب من اگر بعد ازین که از محبان من بخدمت تو آید و بپرسد که از کجاست	کو بزاری سفری کرد و رفت از بر ما

بدر

فاسد رساند عجز و آن حق تعالی

۵۳

بگو که حافظ کجا رفت بگو مرا که از بریاگر یکنان سفر کرد و در بعضی نسخه این بیت چنانست قوله

تا ز وصف رخ زیبای تو دم زد حافظ ورق گل خجست از ورق دفتر ما

غزل - قوله

تا جالت عاشقان را زد و وصل خود صلا جان و دل افتاد اندر دام زلفت و برلا

صلا آواز دعوت عالم مراد ازان اقوال مشائخان زلف مراد جنبه ذاتیه جلیه علییه زلف نام جنبه ذات حق است و دل که قیدش گشت جان مطلقست چون در ریاضت وصل حق محال است تا که جنبه ذاتیه جلیه علییه دامن گیر وقت سالک نگردد و بنا بران گوید ازان زمانیکه جمال تو عاشقان را بوصول خود صلا زده که انا الموجد فاطلبنی یجدنی و دیگر و هو ان لقاء الله للمؤمنین حق و نحن اقرب الیه من حبلی الودید دل و جان طالبان و طلب آن دام زلف که مراد از وجوبه ذاتیه است و برلا افتاده و گرفتار سختیها و شدائد گشته و بختل که خال و زلفت در برلا زلف بهمان گفته شد خال نقطه روح که مرکز قلب شده و سودا نام گرفته معنی آنست که تا جمال تو عاشقان طالبان را صلا زده و امیدوار گردانیده جان و دل طالبان در طلب آن خال و زلف در برلا افتاد و درخت عشق بیا و داده یعنی عشاق همواره بطلب آن مقصود شوق میکنند و جذبات عشق با حوادث گیتی تعلق قلب بقالب را نمیکند که بدان مقصود رسد قوله

انچه جان عاشقان از دست بخت میگذرد کس ندیده و جهان جز گشتگان کر بلا

کر بلا مرثعه است که قتل امام حسین رضوان بوده مراد ازان وادی عشق مراد از گشتگان کر بلا عاشقان بلا کش که در وادی خونخوار محبت گشته شده اند معنی آنست که اے محبوب من انچه در فراق و بخت تو از شدائد و بلیات جان عاشقان میکشد و در جهان کس آنچنان شدائد و بلیات و نظریا زده الاستهیدان کر بلا یعنی عاشقانی که مقتول وادی خونخوار محبت گشته چون عاشق صادق و مشتاق و اثنی باللازم است که هر چیز که مطلوب محبوب است پیش گیر و بنا بران گوید قوله

ترک من گر سبکدستی وزندی جان من ترک مستوری و زبهرت کرده باید اول

لفظ نامقدر است بر کلجان من معنی آنست که اے جان من چون ترک مازندی و مستی میکند اے مستانه به تاراج و لها اے عاشقان می آید و با که نداری و پس ترا نیز اولی و انب آنست که ترک

از زلف و خال

در دیوان حافظ

مستوری و زهد نمائی و بے باکانه بعشق در آئی و نیز محتملست لفظ ندامت بر کلمه ترک باشد معنی آن باشد که اے ترک چون جان مازندی و مستی میکند اے مستانه و بے باکانه در عشق تو در آمد پس بهتر آنست که تو هم ترک مستوری گیری و هم خانه خود را نسازی و چون عاشق را باید که وقت را غنیمت داند و فرصت را از دست ندهد بنا بران گوید قوله

بزم عیش و موسم شادی نهنگام طرب | پنجه روز ایام عشرت را غنیمت دان بلا

معنی آنست که اے دل من الحال این مجلس عاشقان و ایام جوانی که هنگام حصول عشق و محبت است که فارسی مقنن شماره داین پنجه روز ایام عشرت که ایام جوانی و زندگیست غنیمت انگار و هر چه زمانی حاصل کن و بهشمار باش و بغفلت گذران که بعد ازان تاسف سودی نه بخشد چون عاشق را رسیدن بیاپوس معشوق اعلی مراتب است بنا بران گوید قوله

حافظ اگر بیاپوس شاه دست میدهد | یافتی در هر دو عالم زینت غر و غلا

معنی آنست که اے حافظ اگر بیاپوس آن محبوب حقیقی که کنایه انوصال است میسر آید بدان که مرتبه بلندی و مرتبه بزرگی کوفین مراد و دود غزل

تا که بدر و بجز کنی تا توان مرا | یکدم بوصول خویش بکن شادمان مرا

بجز بدائی و دوری از محبوب وصل پیوستن به محبوب معنی آنست بدان که وقتی که جللی ارواح در عالم اطلاق بمشاهده حقیقی مشغول و بوصول او مشغوف بودند و بعیش و عشرت و خوشی و خوری میگذاشتند چون از عالم اطلاق به تقید آمدند و آن مشاهده از پیش رفت و بهجوری و دوری مبتلا گردیدند چنانچه از بجز آن سخت ترین عذاب و درد نیست بنا بران میگوید که محرابین تا که این وجود نحیف و این شخص ضعیف را غم و الم فراق و رنج و اندوه بجز آن تا توان سازی می باید که الحال را بر چندین جور و جفا که مراد ازان تغافل است بگذرویکدم بوصول خویش رسد و مشاهدات تجلیات نما و شادمان گردان و چون معشوق غالب فراق عاشق خواهد تا که قدر صفا و ریاضت بنا بران گوید قوله

مے خواستی همیشه گرفتار بجز خود | دیدی بکام خویشتن آخر چنان مرا

معنی آنست وقتی که روح در عالم اطلاق بود و مدام ندا از حضرت احدی در میرسد که اے

بندگان شما قدر وصال من نمیدانید چرا که قدر وصال من فراق دانسته نمیشود بنابراین میخواهم که شمارا بکافیه فرستم تا قدر این معلوم نمایند چون درین عالم فانی نزول نمود آن وقت آن خطاب با و یاد آمد بنابراین جواب گوید یعنی همیشه اراده تو برین بود که ما را با تشنه بهر سوختی و دریا را بهوش استخوان نری لاجرم مرا آنچنان که میخواستی بکام خود میری بیت داشتی در دل که جانم را بسوزی و فراق و عاقبت کردی بجای آنکه در دل داشتی و چون عاشق صلوحت را بغیر از در مشوق طعنا و ملامت نیست و یخزات محبوب را بخوابانید بنابراین گوید قوله

نبود هیچ وجهی از تو ام گیر زان رو که نیست جز تو کس در جهان مرا

معنی آنست که ای محبوب من در هر حال که هستم خواه در رخ خواه در راحت خواه در قبض خواه در سبط خواه و فراق خواه و در وصل خواه در لطف خواه و در قهر خواه وجه از جناب گردن قباب تو گیرند ام چرا که یخزات عالی صفات تو در جهان کس ندارم که التجا بدو کنم چون در عشق ترک خواب و خود در آن انقطاع اسیر زندگی من باشد بنابراین گوید قوله

در حیرتم که بتو چنان زندگی کنم چون نیست خواب و خور غمت یزمان مرا

معنی آنست که ای محبوب من در حیرتم که بیدار رفیع افزای تو چون زندگی کنم چون از فراق تو زمانه مرا لکار با خواب و خور نیست ای قریب هلاکت رسیده ام چون در فراق یار دلدار هیچ کس سونس و غمخواری تواند شد چرا که غیر را گنجایش کجا بنابراین گوید قوله

افتاده ام بکنج غم و جز فغان و آه نه یار غمگسار و نه هم زبان مرا

معنی آنست که از عالم اطلاق بهالم تقید نزول کرده ام و از ولایت وصل به غمیل بهر مبتلا شدم و در اینجا نه یار و نه غمگسار که بآن ترک غم توان نمود الا جز فغان و آه که بآن غمگیری برم و چون در هر مشوق عاشق را بجز از گریه و افغان کار نیست بنابراین گوید قوله

بودم همیشه شاد و وصلت و لے کنون کار من بجز تو نبود جز فغان مرا

معنی آنست که در ابتدا ای حال که بهالم اطلاق در مشاهد مشغول بودم از دولت وصل تو بشادی می گذرانیدم ولیکن الحال چون بهالم فانی نزول کردم بسبب هجران تو و دور افتادن از آن مشاهد جز فغان و زاری کار من نبودم چون کار معشوق بجز از عاشق گشت نیست از آنکه تا عاشق

و اگر بخواه از آن فصل گفتی سبب بودی

فانی نشود محبوب نه پیوند و بنابراین گوید قوله

حافظ عجب مدار اگر می گشت بغم از دور و فراق آن مه نامهربان مرا

معنی آنست که ای حافظ اگر آن محبوب تنگین دل بوصول خود نمیرساند و بغم از دور و فراق خود میکشد عجب مدار که کار معشوقان و شیوه محبوبان همین است و تا که گشت نشوی فانی نگردی و هرگز محبوب نه پیوند و وصل او نه رسی غزل

دوش از مسجد سوخته میخانه آمد پیر ما اچیت یاران طریقت بعد ازین تدبیر ما

مسجد عالم اطلاق که موجب قرب و محل طاعت است میخانه دنیا که مقام محصیت است پیر کثایت از محمد و مشی کمال در اینجا مصطفی است و هم نمی دهم ولی را به ناست و معنی آنست که محمد علیه السلام از عالم اطلاق به تقید که مقام دنیا است و آمد ای یاران طریقت بعد ازین تدبیر ما چیت و محمل که از مراد و بهر از ذکر لازم و اراده ملزوم و از میخانه مراد عشق که عالم عشق است پس میخانه ایست که کثرتش عقل کل دیوانه ایست و پیر مراد مرشد وقت و یا کثایه از شیخ صنعا معنی آنست که پیر ما از روز ازل از بهر اعراض نموده رو به عالم عشق آورد و یا آنکه مرشد ما در روز ازل اجتناب از ظاهر نموده رو بافعال باطنی آورده چنانچه فرقه ملائیه پس تهذیب کار و تدبیر اطوار را در حصیت و مارا بچسان باید زیست قوله

ما مریدان رو بسوی کعبه چون آیم چون رو بسوی خانه خمار دار و پیر ما

کعبه مراد عالم اطلاق چون آیم چه اخوان ادبیشم خانه خمار دنیا که مقام محصیت است معنی آنست که چون محمد علیه السلام از عالم اطلاق به تقید و آمد ما که مریدان و پیروان اویم رو بسوی عالم اطلاق چون آیم چه اخوان آن عالم باشیم هرگاه پیر ما رو بهالم تقید آورد و محمل که ما مریدان چرا بزمه گر اویم و رو بسوی روح آیم که مراد از ایشان اعمال ربانی است هرگاه پیر ما بسوی خانه خمار که مقام عشق است و مراد از آن ترک اعمال ربانی است چنانچه فرقه ملائیه توجه داشت باشد چون مستر شدرا بتبعیت مرشد لازم است بنابراین گوید قوله

در خرابات مغان مایه هم منزل شویم اکیں چنین کردست از دور ازل تقیر ما

خرابات مغان خرابی اوصاف بشری است هر که بخرابات نشد بیدین است و نیز آنکه خرابات اصول دین است و معنی آنست که مناسب ما آنست که در طریق عشق و محبت با پیر هم

هم منزل شویم و از علو بهمت رخت بدان سو کشیم که در ازل تقدیر ما بچنین رفته است پس ما را به
رویم که پیر ما بدان راه رفت و بختی که در خرابی بشریت با پیر هم منزل شویم و از علو بهمت رخت بدان
کشیم که بچنین در ازل تقدیر ما رفته است پس ما را به پیر ما بدان راه رفت و چون در عالم عشق
در آمد و به انواع سختی و پیر مبتلا شد آن مقام قرب یاد آمد بنا بر آن اظهار احوال خود میکند قوله

مخ دل را صید جمعیت بدام افتاده بود | زلف بکشادی ز دوست باشد نخیر ما

مخ دل اخلاصه بیانیه زلف عالم تقید چنانچه زلف سائر روی است عالم تقیدات سائر عالم اطلاق
معنی آنست که از ازل در عالم اطلاق بشا به مشغول بودیم و چون عالم تقیدات را ظاهر ساخت
نخیر ما از دوست شد و آن جمعیت به پریشانی مبدل گردید چون پریشانی زلف موجب پریشانی عاشق است
بنا بر آن گوید قوله

با و بر زلف تو آمد شد جهان بر من میام | نیست از سودا و زلف پیش ازین توفیر ما

با و حکم و داده توفیر زیادتی معنی آنست که اراده و خواست تو بکرم گشت کنز الحقیقا فاحسبت
آن اعرف فخلقت الخلق لا عرف زلف ترا پریشان کردی عالم تقید را بجلوه آورد و حکم تقید اطلاق
غلبه نمود جهان بر من از قوت مشاهده اطلاق سیاه شد از سودا و زلف تو توفیر زیادتی ما ازین
یعنی ما در سودا و زلف تو امیدوار زیادتی بودیم یعنی امید آن داشتیم که لذت که در عالم اطلاق
نبود در عالم تقید حصول خواهد نمود و آن لذت است که بتوسط خواست جسمانی حاصل شود اکنون آن لذت
عالم اطلاق از غلبه احکام تقید از میان رفت چون گریه و زاری عاشق را در دل سنگین عشق گذشت
بنا بر آن گوید قوله

در دل سنگینت آیا مسج در گیر و شب | آه آتش بار و سوز و ناله شبگیر ما

دل سنگین صفت قیومیه باعتبار استغنا آیا حرف تناسل است که سلطان ازین رفته آیا چوخت
در گیر و اثر کند شب و شب شبگیر یعنی شب صبح معنی آنست که چون مشاهده عالم اطلاق از ما
باز داشتی باین که زلف را بکشادی یعنی عالم تقید را بجلوه آوردی و این بمنزل آنست که معشوق ظاهر
سنگینی میکند و حال خود را بفرق مبدل کند آه آتش بار و سوز و ناله شبگیر که کنایه از مشایع است
سرمه زنده تارم که در تو اثر کند تا آن زلف را که کشاده بر بندی و صید جمعیت که کنایه از مشاهده است

باز دست ما دهی و آن تنام گشت فتمنوا الموت ان کنتم صادقین سوال لفظ سنگین
شعر تبرک اوب است جواب به گفتگو عاشقان و بر کار رب و جوشش عشقت نه ترک لب
باید دانست که عشق اگر چه سراسر رنج و درد است که العشق تمام المحنة والبلاء اما بسا عیش
و در مضرت است که ان مع العسر کثیرا و چون آن عیش از نظر عاقلان مخفی است و بجز رنج و زحمت
در نظر نمی آید میگوید قوله

عقل گرواند که دل در بند زلفت چون شش است | عاقلان دیوانه گردند از پی زنجیر ما

معنی آنست که اگر عقل داند که دل درین بند زنجیر زلف تو که مراد از جذب عشق است اوقات گرامی
بچه ذوق میکند راند عاقلان همه دیوانه او گردند و در جست و جوی زنجیر باشند و از روی آن قید
کنند اما چون عقل را در کوچه عشق راه نیست و یکی از نامحرمان درگاه است بنا بر آن عاقلان
در معرض انکارند و ازین سعادت عظمی محروم چون از زبان عاشق سخن غیر از لطف و خوبی بر نمی آید
بنا بر آن گوید قوله

روی خوب آیت از لطف بر کشف کرد | زان سبب جز لطف و خوبی نیست و تفسیر ما

معنی آنست که چون روی خوب تو در عالم تقیدات علامت اطلاق که مشاهدات تجلیات است
از روی لطف و مهربانی بر ما کشف گردانید که در همه جا ظهور جمال روی تو می بینیم که بهر کجا
می نگرم روی تو را می بینیم ازین جهت در معرض بیان ما جز لطف و خوبی نیست که هر در معرض
ظهور می بینیم بعضی بیان می آید چون آتش عشق در سینه عاشق شعله میزند از راه ذوقی
نهره زنده و آه می کشد بنا بر آن می گوید قوله

تیر آه باز گردون بگذر جان عزیز | رحم کن بر جان خود پر مهر کن از تیر ما

جان عزیز کنایه از معشوق معنی آنست که اے محبوب من حالت من در عشق تو بیایه رسید
که تیر آه باز گردون میگذرد و آسمان را سوراخ میکند پس رحم نما بر جان خود و از آه ما پر حذر
باش و این معنی اگر چه بظاهر نه اما در معنی چنان نیست یعنی چون جان مهربان تو
از تیر آه ما پریشان حالان بسا از زخمی تیر خورده متاومی میشود پس باید که از حال ما قانع نباشی
تا اینچنین تیر از ما سر نزنند و نیز اینچنین گفتگو از عاشقان موجب زجر نیست که گفتگو عاشقان

در کار برب و جوشش عشق است نه ترک ادب و حکایت موت و شبان در مثنوی مشهور است
و محتمل که اسعجوب من تیر آه من آسمان را بشکافت و از دشت لای زندگی بخش من رحم
کن و شفقت نما بر جان خود اسعجوب من که از غایت تعظیمش نسبت بخود کرده که تخت فیض من ترحمی
بر من کن و حفظ نما آن روح مکرر را از تیر آه و بنانی مایه جان را بدین تیر بجران کن چون سالک
بهر ازین نیست که متابعت اعمال پیر کند و ظاهر و باطن خود را یکسان کند بنابران گوید قوله

بر در میخانه خواهم گشت چون حافظ میقم چون خرابانی شد اسعجوب یا طریقت پیر ما

میخانه عشق عالم عشق اسعجوب میخانه الیست و کوشش عقل کل دیوانه الیست و
خواهم گشت میم شکم کنایت از شخص است حافظ کنایت از طلب خود معنی آنست که بخواهم حافظ
در عالم عشق میقم خواهم گشت و از همه سو معرض خواهم گردید هرگاه پیر یا خراب سازنده اوصاف بشری
را نیز باید شد اسعجوب یا طریقت یعنی چنانچه قلب وابسته عشق است قالب نیز وابسته خواهم ساخت
و بر عطا این دامن نخواهم پرداخت غزل

دل میر و وز دستم صاحب دلان خدا را درو که راز پنهان خواهد شد آشکارا

صاحب دلان کنایت از عاشقان بالله خدا را واسطه خدا در و افسوس راز پنهان کنایت
از عشق که کتمان آن موجب شهادت است قال من عشق و عفت و کتم کلمات ما شهادت
معنی آنست که بجران آن یار انگین دل حال را بجای رسانیده که دل از دست میرود و از حیطة
اختیار بیرون می آید افسوس که آشکارا میگردد راز پنهان اسعجوب که از کتمان آن اسیر شهادت
دشتم پس حسب مد فوج فرماید که آن سعادت از دست نرود چون کار عاشق من توجیه مرشد
بجای نمیرسد بنابران گوید قوله

کشتی شکسته گانیم اسعجوب و شرطه بر خیز باشد که باز بنیم آن یار آشنارا

با و شرطه با و لایق کشتی کنایت از آن مرشد یار آشنای معنی آنست چون از عالم
اطلاق بجایم تقید نزول کرده ام از آن زمان حال با بحال کشتی شکسته گان ماند که با سیب با و صحر
حوادث و تعلقات بهر سوی افشیم و گرفتار قیدی میگردم پس اسعجوب که بجای و از حال ما غافل
چراغی بر خیزد و توجیه در باره ما کن که توجیه توبروت آن آشکارا محبوب حقیقی است باز بنیم قوله

اسعجوب کرامت شکرانه سلاست روزی تفقد کن درویش بینوارا
صاحب کرامت خطاب بر مرشد تفقد باز پرس و غمخوارگی نمون معنی آنست که اسعجوب صاحب کرامت
از بیت ادب و شکر سلاستی خویش که بدرگاه پروردگار واری روزی درویش بینوارا دل بدست آرد و
غمخوارگی او مناسا قوله

سکرتش مشو که چون شمع از غیرت بسوزد و لبر که در کف او مومست سنگ خارا

و لبر کنایت از حق تعالی معنی آنست که سرکشی منما یعنی برین صحن و خوبی خود غره مباحث
و گردن و لبر که در کف او از بیفتش سنگ خارا موم گردد ترا از غیرت شمع و از بسوزن زیر کف عظمت
و کبر یا خاصه است قال الله تعالی العظمة اذا رتی و الا لبر یا عذر دانی چون صاحب شمت را
لازم است که بدین شمت دوروزه غره نشود بنابران گوید قوله

و روز مهر گردون افسانه الیت افسون نیکی بجای یاران فرصت شمار یارا

و روز عبارت از مدت قلیل یاران کنایت از مستر شدان یا خطاب بر مرشد معنی آنست
که برین روزی چند که گردون با تو موافقت نموده و ترا بطلب تو فیر و گردانیده مغرور مشو که
این افسانه الیت بر سر فریفتن تو در پیش آورده و بعد از چند روز افسانه شد شمت و افسوس
که بر اسعجوب رام گردون تو بکار برده پس اسعجوب یار من این وقت را غنیمت دان و هر نیکی که امرو فرد
می توانی بجای یاران کن کن احسن کما احسن الله الیک اسعجوب یا احسان کار و دانست
تا در نشاء و فرح آخرت دست و پا داری از احسان دست بردار که ذخیره حسنات و نیا و آخرت
فرصت از دست ده که وقت کار نیست و کار امروز بفرما مفلک چون مستر شد چندین اظهار
شیفتگی نمود بنابران بشغله که باعث فتح باب است فرموده قوله

آئینه سکندر جامه جامه است بنگر تا بر تو خوضه دار و احوال ملک دارا

آئینه سکندر آئینه که سکندر ساخته بود جامه می کنایت از دل عاشق دارا مخالف سکندر بود
ایجامه او از نفس که دشمن سالک است که اعدا کرد و کفک الشی بین جنبیک و یا شیطان
که ان الشیطان لا یزال یعدو المؤمنین معنی آنست که اسعجوب سالک جامه می که عبارت
از دل است بمتر آئینه سکندر دست در تصفیه آن بکوش تا بر قبایح و ذمات نفس و شیطان

واقف گردی و از وسوس و ذنب آنها سلامت مانی و یا مراد از آئینه سکندر دل سالک جام جم
 جاس که جم ساخته گویند که چون جم مغلوب و ادراک بر شد و تاب مقادیرش نماید جام ساخت که در آن
 احوال ملک و ارا معلوم میشد تا هر مصلحتی که او میکرد این در دفع آن میگوید چون بعد از جم سکندر
 جام را شکست آئینه ساخت و ارا مراد ادراک بر که مخالف جم بود اینجا کنایت از نفس و شیطان است
 آنست که اے سالک دل تو بمنزله جام جم است در تصفیه آن کجاست تا از مضیبات کشف شود و از
 وسوس نفسانی و شیطانی مصون و محروس گردی و بچشم که از آئینه سکندر دل مرشد مراد بود
 و مراد از جام جم حکم علیت علم الاولین و الاخرین طلب محمدی ۴ و چون همه قلوب مطایر قلب محبت
 بنا بر آن گفته که آئینه سکندر عین جام جم است زیرا که ظاهر عین ظاهر است چون آب و حباب و در عین
 در دل عارف مرشد موقوف بر فنا و نیست بافعال و ذات و صفات چنانچه بجز وجود شیخ در نظر
 شهوش نماید و اتحاد نام در وجودین پیدا آید پس درین وقت در دل خود دیدنش عین دیدن
 دل شیخ است چنانچه تازیانه بر لیل زنده اتران بر پشت مجنون ظاهر آید یعنی بر پشت مجنون
 نقش لبست چون در اشتغال نمودن لبغله و دو حالت روستا میسر بد بعضی بسو که
 قائم میمانند و حق امر و نبی کما حق بجای آید از سالک میمانند و بعضی بجدیات حق
 منجذب میشوند و ایشانرا مجذوب میخوانند و مجذوب آنست که بعد از وصول بدربج کمال
 حواله تکمیل و جمع خلق بدیشان زلفت و غرقه بخور جمع گشتند و در شکم مایه فنا چنان
 ناچیز و مستهکک شدند که از ایشان هرگز اثری و خبری بسا حل تفرقه و حاجت بقا رسید
 و در سلک زمره سالکان قباب غیرت انحراف یافتند و بعد از کمال وصول ولایت تکمیل
 دیگران بایشان مقوض نگشت زیرا که در بحر وحدت غرق و در نظر او ذات است بلا صفات
 چون قطره بقلزم کم درینجا ملاحظه شرع نماید چه در نظر ایشان در شراب و آب فرق نیست
 زیرا که هر چه نظر کنند خدا را بینند اگر در اینجا صاحب قول آید گوید انا اقول و انا اسمع و یا
 هو یقول و هو یسمع و اگر شراب آید گوید انا اشرب و یا هو یشرب و اگر صاحب آید گوید
 انا ابصر و یا هو یبصر هل فی الدارین غیوئی چون مجذوب مغفوسست بنا بر آن گوید قو
 آن نخوش که صوفی ام الجبائش خواند

آشهی نانا و احلی شیرین از قبله العذرا

تلخوش شراب صوفی مراد رسول ام الجبائش الخمر ام الجبائش یعنی شراب مادر بلیدیه
 آشهی مرغوب تر لنا ما را احلی شیرین تر من از قبله بوسه عذرا از زنان دوشیزه معنی آنست
 که شراب اگر چه رسول ۴ او را در بلیدیه خوانده و حرام کرده لیکن نزد ما مرغوب تر و شیرین تر از بوسه زنان
 بکوه که همه را مرغوب است چرا که ما مجذوب و مغفوسست و بچشم که مراد از تلخوش فقر باعتبار شد
 مراد از صوفی کسی که لذت او نداشت باشد و او را در بدیه می شمارند ام الجبائش باعتبار الفقر سواد
 الوجه فی الدارین و کاد الفقر ان یكون کفرا معنی بیت ظاهر است و بچشم که مراد از تلخوش
 عشق که عشق عذاب الله الاکبر و صوفی کنایت از زاهد ام الجبائش باعتبار العشق تمامه المخته
 و الکلا معنی بیت ظاهر چون ارشاد مرشدان بسترشدان مدام ترغیب عشق است و فرو آمدن
 از بهستی و مطلب عاشق نیز همین است بنا بر آن گوید قوله

در حلقه گل و دل خوشخواند ووش بلبل ابات الصبوح حیوایا ایها السکارا

حلقه گل و دل مجلس نورسیدگان طریقه بلبل مراد مرشد معنی آنست که شب گذشته در حلقه
 نورسیدگان طریقه و اهل محبت مرشد ما چه سخن خوش گفت که بگیرد شراب صبح را اے عشق
 در آئید و فرو آید ازین بهستی یعنی در بازید این بهستی موهوم را اے هر کدام مستان و بچشم که
 مراد از گل محبوب چنانچه ناظم خود فرموده ۵ ایگل بشکر آنکه توئی باو شاه حسن ۶ بالبلبلان عاشق
 شید اکمن غرور ۷ و دل شراب و مراد از آن هر چه ترا از تو بر باید ۵ از همه آب بعل و زخم کن
 هر چیز ترا از توستاند ۶ تست ۷ و آن محبت است و مراد از حلقه گل و دل محفل که در روزگار
 محبوب و محبت و و دوش شب گذشته و مراد از آن اوان ماضیه و بلبل مرغیست خوشخوان
 و مراد از آن رسول ۴ که انا افصح العرب و البجج چنانچه خاقانی گفته ۵ مصطفی و مبه و خلوت
 نشسته بهر آنکه بلبل و نخل ست گیتی را زستان آمده بات بمنی بگیر صبوح شراب را گویند
 که علی الصبوح بنوشند چنانچه ناظم خود فرموده ۵ مید مد صبح و کله بسته سحاب ۶ الصبوح
 الصبوح یا اصحاب ۷ حیوا فرو آید ایها حرف زائد است کما قال ایها العزیز سکارا مستان
 و تقدیر کلام مصرع نافی چنین است یا ایها السکارا بات الصبوح حیوایا سیکه بیت آنست که
 در اوان ماضیه مرشد کامل یعنی رسول ۴ مرشد کامل در اینجا مصطفی است ۵ هم نبی و هم ولی را

۱۲ - طالع عذرا یعنی عذرا است ۱۱ - طالع عذرا یعنی عذرا است ۱۰ - طالع عذرا یعنی عذرا است ۹ - طالع عذرا یعنی عذرا است ۸ - طالع عذرا یعنی عذرا است ۷ - طالع عذرا یعنی عذرا است ۶ - طالع عذرا یعنی عذرا است ۵ - طالع عذرا یعنی عذرا است ۴ - طالع عذرا یعنی عذرا است ۳ - طالع عذرا یعنی عذرا است ۲ - طالع عذرا یعنی عذرا است ۱ - طالع عذرا یعنی عذرا است

نه است به بخت حقیقه منزل این در غرر ارشاد چه موجب سفته است که اس طلبان صادق و
 محبان و اثنی گریه بر شراب صبحی مراست در حصول عشق و محبت ساعی باشد که الخبیه من جذبت
 الحق تواری علی الثقلین و فرو آید این بستی موهوم یعنی بمقتضای کن تالوا الیبر حتی
 تنفقوا مما تحبون این بستی موهوم خود را در بازید و بقاء حقیقی که و صادمیت ادریمیت و لکن
 رمی باقی و پاینده کردید چه کار عاشق در لکشتن است ازین بستی مستعد چنانچه نقیست که
 حسن بصری و شقیق بنی و ابراهیم ادهم بعبادت رابعه رفتند سخن در محبت افتاد قال الحسن البصری
 لیس بصادق فی دعواه من که یصیر علی ضرب مولا رابعه گفت این سخن هیچ در بخت
 قال الشقیق البکری لیس بصادق فی دعواه من که یشکر علی ضرب مولا رابعه گفت شکر
 من سیرت قال ابراهیم ادهم لیس بصادق فی دعواه من که یکلذذ علی ضرب مولا رابعه
 رابعه گفت این سخن بسیار خوب است اما بوی منی می آید بهر گفتند اس رابعه اکنون نوبت تست
 قالت الرابعة لیس بصادق فی دعواه من که شعور علی ضرب مولا فیه منی فهمه
 اکثر افعال و افعال عاشقان موجب لوم لائمان می گردد چون در صدور افعال مرایشان را
 اختیار نیست بنابران گوید قوله

در کوئی نیکنامی مارا گذر ندانند اگر تو نمی پسندی تغییر کن قضا را

معنی آنست که اس ملائک من چون از افعال خیر بظهور آید و بجز از افعال شر بر غیرند
 بکنم که سر نوشت ما نیست و اگر تو این سخن ملائمی پسندی پس قضا را تغییر ده که از ما بجز از نوشته
 قضا وجود نخواهد آمد چه که مارا در صدور افعال اختیار نیست نمیدانی کسی که بالذات باطن نیست
 مراد در صدور افعال چه اختیار و چون وجود تو از خود نیست یعنی معدوم بستی اختیار و افعال چگونه باشد
 چرا که افعال تابع صفات و صفات تابع ذات پس کسی که وجود از خود نباشد هر آینه بذات خود نه نیک باشد
 و نه بد چه از معدوم فعل صادر نمیشود و لائل بی اختیار بی بند بسیار است کسی را دیدی که یک دم
 شادمانی می غم کرده باشد یا یک روز بر مراد خاطر می گذشته باشد بلکه خلاف اراده آن واقع
 میشود و این دلیل بی اختیار است قال علی رضی الله عنه یسخر العزائم اگر او را اختیار
 بود نمی غم می نمود و کرا می دیدی که همه امیدوار او حاصل شده باشد عدم حصول مطالب

پس بی اختیار است اگر اختیارش بودی مطلب دینی و بی باستی که بر پنج مراد و بی حاصل شدی
 دیگر بیکس در مرتبه کمال مثل انبیا در کمال نبوت و اولیاء در کمال ولایت و حکماء در کمال و اثر
 و علم و سلاطین در کمال سلطنت این زوال و این انتقال و در مراتب کمال که مطلوب است با وجود
 قدرت معنوی و صوری که داشته اند و لیل تمام است بر صدم اختیار پس در جمیع صور و همه جا و همه محل
 موثر حق است که لا اله الا الله چه وجود و افعال جمیع اشیا وجود و فعل حق است که بصورت
 ایشان ظهور نموده و نسبت افعال بنظر عین مجازست چرا که چیزی را که فی نفس الامر وجود حقیقی نداشته
 باشد افعال را که تلویح است وجود نخواهد بود و فی الحقیقت غیر حق را ذات است و صفات است
 لا ادم فی الکون ولا لیس و لا ملک سلیمان و لا لقیس و لا کل عباره و انت المعنی یا من
 هو المکتوب مقناطیس و آنچه اعتقاد نموده که فاعل فعل خود منم و ما قدرت در فعل خود است
 چگونه بیان واقع باشد که تو نبودی و در عالم عین ظهورند آشتی و بحکم کلمتی فعلی فی الزمان افعال
 و افعال در علم حق مخلوق چیزیست که پیشتر از تو مخلوق بود چگونه بقدرت تو مخلوق شد و ترانه از بهر آن
 روح اضافی بخشیده که با اختیار خود فاعل فعل خود باشی بلکه ترا از بهر کار و گر برگزیده اند و خلعت و کلاه
 گوشتی آید پوشانیده اند و آن آنست که تو در نمودن ذات و صفات و اسماء بنامه آئینه صیقله
 باشی تا حق خود را بجمع کمالات ذاتی و صفاتی و اسمائی بشهود عینی در تو مشاهده نماید و آئینه را در نمودن
 صور چه اختیار و کجا قدرت و هر چه در عالم بظهور آید و در مراتب موجودات جلوه گری بینماید
 همه صورت آن احکام علمی اند که حضرت الوهیت بقدرت و اراده و خور قابلیت هر عینی از اعیان
 معین فرموده و قضا بران رفته خلاص آن اصلا تواند بود که لا تبدل الخلق الله و ذلک الذین
 القیم پس هر آینه عمل و فعل که از بهر یک بیدار می شود بحقیقت او را در اختیار نیست حکم است
 معنی این بدیت و بیت دیگر که مرا بر ندی و عشق آن فضول عیب کند که اعتراض بر اسرار
 علم عیب کند و دیگر که من بچشم حقارت نگاه در من است که نیست معصیت و زید بهشت او
 فراموشیست می باشد زیرا که هر که مانع بدکاری و بدستی بود اگر گویند که چو تو بدکار بهار نامی پسندی
 قضا را تغییر ده که قضا در باب ما چنین رفته ما مجبور حکم قضا ایم پس اینجا تنفیذ احکام بر می افتد
 و امر معروف و نهی منکر بر می خیزد و مثال این بیت معنی چه باشد جواب والله اعلم اکثر جواب مثال

مستلزم تکرار قافیه می شود و فساد این برای خبرت پوشیده نیست معنی آنست که اگر مرشد
 ازین نوع سخنان عشق انگیز و کلمات درو آئین بیان سازد پس البته است که پیران یا رسا که
 کنایت از ایشان است در قص و حال آرد و طالب شادویان عشق گردانند چون بعضی سالکان
 باطن خود را به عشق می آریند و ظاهر احوال می سازند که بیچسب بحالت ایشان بی نبوده که کلامی
 عموماً لایق لایق و کلامی که گویند که حافظ ازان بوده و آن موجب طعن طاعنان می گردد
 بنابران گویه قوله

حافظ بخود پوشید از خرقه می آلود / ای شیخ پاکدامن معذور وار مارا

مراد از خرقه می آلود شیوه طاعت که در تعمیر باطن و تخریب ظاهر است باید دانست که ملامتی
 جامع باشد که در عایت معنی اخلاص و محافظت قاعده صدق و اختصاص غایت جهد مبذول
 دارند و در اخلاص طاعت و کتم خیرات از نظر خلق مبالغه واجب اند با آنکه هیچ دقیقه از صواب
 اعمال مهمل نگذارند و بر تسک هیچ نوافل و فضائل از لوازم شمرند و مشرب ایشان در کل اوقات
 تحقق معنی اخلاص بوده و لذت ایشان در تفر و نظر حق با اعمال و احوال ایشان بود همچنان که عاصی
 از ظهور معصیت پر عند بود ایشان از ظهور طاعت که مظنه ریا باشد حذر کنند تا قاعده اخلاص خلل
 نپذیرد و این طائفه هر چند عزیز الوجود و شریف الحال باشند اما هنوز حجاب وجود خلقت از نظر ایشان
 بجای نمانده و بدان سبب از مشاهده جمال توحید و معانی عین تفرید محجوب مانده باشند چنانچه
 اعمال و ستر احوال خود از نظر خلق مشرب است بر ویت وجود خلق و نفس خود که مانع توحید اند و نفس
 نیز از جلوه اخبار است تا هنوز بر حال خود نظر دارند و اخراج اخبار از مطالعه احوال خود بجای نکرده اند
 و فرق میان ایشان و صوفیه آنست که جنبه عنایت قدیمه صوفیه را بجای از ایشان انتراع کرده بود و
 حجاب خلق و انانیة از نظر شهواتشان برداشته و لا جرم در اتیان طاعت و صدور خیرات خود را و
 خلق را در میان نه بیند و از نظر اطلاع خلق بامون باشند و به اخلاص اعمال و ستر احوال معینند
 اگر مصلحت وقت در اظهار طاعات به بیند اظهار آن کنند و اگر در اخلاص آن اخفا کنند و مراد از
 شیخ پاکدامن که در تعمیر ظاهر و باطن هر دو باشد از روی استهزا و تمسخر خطابست یعنی حافظ این
 شیوه طاعت را نه بخود می پوشیده بلکه اقتضا و قدر است یا بحکم مرشد پس ای شیخ پاکدامن

معذور وار مارا که اختیار ماورین نیست و میتواند بود که از خرقه وجود انسان یعنی خرقه وجود معصیت
 و معصیت مظهر محبت و معرفه است زیرا که آئینه لطافت و صفای نور جز کثافت و کدورت و ظلمت نتواند بود
 و شیخ پاکدامن اشارت بملکه تیان که معصومان لطف و عنایت اند و پاکدامن کرم و رحم اند و بسجود
 اللیل و النهار لایفزون ۵ فرشته گریه دار و قرب درگاه پیغمبر و مقام لی مع السدره غزل

رونق عهد شبابست و گریه بستانرا / میرسد مژده گل بلبل خوش الحان را

عهد شباب ایام بهار و زمان بسط مخفی نمائند که سالک را گاه بسط و گاه قبض میشود و در هر مقام کیفیت
 جلوه گری میکند در مقام نفس بسط و عبارت از رجاست و قبض خوف و در مقام قلب بسط و ادویت
 که اقتضا میکند اشارت قبولیت و رحمت و انس را برای صاحب آن من عند الله و مقابل آن
 قبض است و آن واروایت که اشارت بعتاب میکند و عدم لطف و تادیب از جانب حق تعالی
 برای صاحب آن و در مقام خفی بسط عبارت از لطفت ساختن حق بنده را بسوی خلق جهت
 رحمت کردن خلق و باز داشتن باطن او را بخود و ضد قبض است و میتواند که مراد از عهد شباب
 زمان بسط باشد و بستان وجود باعتبار جامعیت اسماء الهیه و گل تجلی جمالی بلبل خوش الحان
 سالک معنی آنست که باز میهم بهار است مراد سالک را میرسد و مبدم نوید گل که مشاهدات
 تجلیات است مراد سالک را و نیز نو بهار اشارت بر طلوع دین محمدیست یعنی اگر چه در عصر هر پیغمبری
 دین اسلام تکلفه و رونق و شباب و دیگر پیدا آمده که در عهد دیگران نبود و مژده گل عبارت
 از تجلی جمالی و لطیفی است بهرین بهار بعد لیلیان عشق رسیده یک گوید لیس فی حبیبی سوی الله
 و دیگر گوید سُبْحَانِی مَا اعْظَمَ شَأْنِی و دیگر گوید اَنَا الْحَقُّ و خاره عبارت از استغنا است و
 آن در بهاران پیشین بوده چون لن ترانی و درین بهار بعد لیلیان بوستان عشق اینچنین است

ای صبا که ز جوانان چمن با زری / خدمت ما برسان سرو و گل و ریحان را

صبا کنایه از لطیفه الهی که در دل سالک فرو آید معنی آنست که ای لطیفه الهی از عالم غیب
 بدل ما فرو آمده و مژده تجلیات رسانیده اگر باز آن عالم رجوع نمائی و آن تجلیات رسی خدمت
 یعنی هشتیاقی کمال ما را آن سرو و گل و ریحان که تجلیات است عرض داری و نیز صبا مراد شد
 و جوانان چمن اشارت بسرو و گل و ریحان و مراد از سرو و گل و ریحان اصحاب رسول

که جوانان چمن اسلام اند که هر یک در بهار سالش از سیم آن در بکمره فی ایکم دهی که نقاش
شکفته دور هیچ به پیش از باران کشیده شد علیهم من خود به ترتیب یافته و احتمال دارد که
از سر و ان اصحاب خواهند که آزادگان طریقت و مجردان معنی و صورت اند یکسبهم الجاهل
اغنیاء من التعفف و از گل ابلیت خوانند و از بهمان سائر اصحاب مراد میدارند چون
بیقراری موجب زهر خندگی بیدار نیست گوید قوله

ترسم آن قوم که پروردگشان میخندند | در سر کار خرابات کنند ایمان را
آن قوم اشارت بر ابدان و منکران و درویشان عاشقان باعتبار آنکه صاف انبیاء
نوشیده اند و درویشان عاشقان که اولیا اند رسید و نیز اولیا کامل مراد باشند که نهایت رسید
اندر این سبب که در نهایت شربست بلیت ز صاف اثر بدایت حکایت بود و اگر در و باشد
نهایت بود و کار خرابات می نوشی و مراد از آن عشق بازی و درین غزل از لغت بعشق در آمد
و این صنعت التفات گویند و آنچه ناست که شاعر و غزل یاقصیده از مقصد رجوع بمقصد
دیگر نماید و این بیشتر در غزلها می نماید سوال بعد لفظ ترسم منفی واقع شود نه مثبت چنانچه
ترسم نرسی کعبه ای اعرافی و جواب بعد ترسم هم منفی چنانچه مذکور شد و هم مثبت چنانچه
ترسم که اشک و رخم با پرده در شود معنی آنست می ترسم که این زاهدان و منکران که برین حال
پریشان مای خندند و حسد می برند و بسبب حسد و خیال این عشق بازی مایمان خود را بر باد
دهند که در درویشان هر که در افتاد و بر افتاد و یا آنکه ایمان خود را بر باد دهند و عاشر
شوند بموجب من خجسته خجسته و دیگر من عاشر که خجسته که میست حجت و قع قیله و نیز لفظ
ترسم بمعنی نیست نهند و چون عاشق را باید که صحبت با کس ندارد الا با عشقان و با عشقان
نشین و همه عاشقی گویند و با هر که نیست عاشق یکدم مشوقین گوید قوله

یار مردان خدا باش که در کشتی نوح | هست خاک که بآب نغز و طوفان را
مراد از کشتی نوح دنیا خاکی بیار تنگبر که ذات محمد علیه السلام باعتبار آفرینش معنی آنست که
مصاحب اهل الصراط که در دنیا ذات آنحضرت بوده موصوف بر حمت عالمیان که بآب نغز و طوفان
را و از کمال بر و باری آزار قوم خود نخواست بخلاف سائر انبیاء چنانچه نوح گفت در کشتی

سبب است

علی الاذخر من الکافرون دایرا حضرت علیه السلام گفت اللهم اهد قومی انهم لا یعلمون
اهل الله چون اتیان اویند صحبت ایشان سرسبز رحمت و اگر خاکی و آبی بیایه مجهول خوانند
مراد از همان خاک است که حضرت نوح با شارت جبرئیل با خود در کشتی برد و از صحبت نوح آن
خاک را آن شرافت دست داد که قائم مقام آب و وضو آب غسل ایستاد و برای تیمم مفرگشتن است
که چون نوح علیه السلام در هنگام طوفان بکشتی درآمد و از جنس خوب و طیور و بهائم و انسان همه را بکشتی آورد
الوقت جبرئیل فرمود که یا نوح یکشت خاک نیز همراه خود ببر نوح به چنان که در چون آب طوفان
غلبه کرد و تمام روی زمین آب گردید حکم حق رسید که یا نوح برین آب وضو غسل روا نیست که غصب
و خفیه است و بدان مشت خاک تیمم کن معنی آنست که یا اهل الله باش که از صحبت ایشان مقصود
رسی و آن شرافت یابی که خاک از صحبت نوح یافت و بر تیره رسید که بمقابل آب وضو تمام طوفان را
تخریبیست صحبت اثر دارد چون عاشق را لازمست که در عشق محبوب از دنیا و افهام اعراض کند
بنابران گوید قوله

ما و کنعان منی من مصر آن تو شد | گاه آنست که پدر و کونی زندان را
ماه کنعان اشاره بر یوسف مصر نام شهر تختگاه یوسف مراد مقام عشق و نیز بر ستم کمالات
زندان کنایه از دنیا باعتبار الکعبه الحرام معنی آنست و درین بیت خطاب بر دوست
یعنی اے روح من که بجای یوسف هستی اکنون مقام عشق که مندر مصر است بر ستم شمس
وقت آنست که ازین دنیا فانی اعراض نمایی و ترک این هستی میوه گیری چنانچه یوسف
چون بر ستم مندرشت خیالات زندان را پدر و کرد و هیچ یاد آن در خاطر نیاورد و چون گرفتار تعلقات
دنیا ماندن و طول امل را در پیش کردن شایان عاشق نیست بنابران گوید قوله

هر که را خواب که آخر بدو مشت خاک است | آوچه حاجت که بر افلاک کشد ایوان را
چون رفیع ایوان موجب طول امل است و طول امل موجب غفلت است و غفلت حجاب عشق است
بحکم کرم فی الدنيا کانت عریة او کعبه یوسف یعنی اے عاشق از طول امل بگذر چون حاجت
زیر خاک خفتنی است پس هر که را خواب که آخر بدو مشت خاکست ازین طول امل و برافراشتن ایوان چه حاجت
چون طول امل را در پیش کردن و امید پیوند ازین برداشتن لایفیع چه آنکه هر که دنیا در آمد آخرش کار

بر قیامت که نکل نفس ذائقه الموت قوله

بروز خانه گردون بدر و آن مطلب | کین سیه گاه در آخر کشته مهان را

معنی آنست که اے عاشق سالک از ته این گنبد گردان بدر و یعنی از تعلقات این آناد باش و بشق گرای تا بالالم بالا عروج نمای و اسیر پیروی ازین گردون مدار که این سیه گاه است بهر که لقمه از خوان خود میدهد عاقبت الامر می کشد چون از نصیحت فارغ شد باز به مقام مذکور رجوع میکند بدان که چون عاشق بوسه عشق و توجه مرشد بجزیه فانیه مشرف شد و بشاهدات تجلیات معزز میگردد و در هر جا تجلی او بیند چه در میخانه و چه در مسجد و کنشت و کعبه و کاف و هر سو توجه می آرد و آن موجب طعن طاعنان می شود بنابراین گوید قوله

اگر چنین جلوه کند مغیبه باوه فروش | خاکروب در میخانه کنم مرگ انرا

مغیبه باوه فروش کنایه از تجلی محبوب جلوه گردان ظهور کردن معنی آنست که اگر آن محبوب حقیقی این چنین جلوه گری کند که همه جا ظهور خود را نماید و ما را مست شرب جمال خود سازد پس بهتر است که مرگان خود را جاروب و میخانه که میخانه ظاهری یا عشق است تمام عزیز من در هر ذره که با معانی نظر کنند آفتاب عالم تابانست اگر این حالت در میخانه رونماید از کعبه باید گشت و زمار بیان باید و تجمل که مراد از جلوه حسن و کمالات یعنی خود را بطور آرد مغیبه پیر که پرورده پیر دیگر باشد در میخانه منزل پیر چون مشاهده عاشق بین تجلی و الاستیلاست یعنی گاه در مشاهده میباید و گاه احکام کثرت بر و غالب میگردد و آن تجلی مستور میگردد و بنابراین گوید قوله

در سر زلف ندانم که چه سودا داری | باز بر هم زده کاکل مشک افشانرا

سر زلف احکام کثرت و تعینات بر هم زدن پریشان کردن کاکل مشک افشان اشاره بر آنست که مراد از تعینات از زلف تعینات بر عارض ذات و هر حلقه که بست دل رصد خلق ربو و معنی آنست که اے محبوب من درین احکام کثرت و تعینات نمیدانم چه خیال داری که بازان احکام کثرت را بر ما غالب کرده و ما را مغلوب آن گردانیده و بدان سبب از مشاهده دور انداخته چون غلبه احکام کثرت موجب اضطراب عاشق میشود گوید قوله

ایکه برمه کشی از عنبر سارا چو گان | مضطرب حال گردان من سرگردان را

معنی عبارت از وجه اند عنبر سارا چو گان مراد تعین که سائر دوست معنی آنست که اے محبوب من ظهور وجه اند خود را که در پرده احکام کثرت و تعینات پنهان میداری بدانکه این موجب فطرت است پس مضطرب حال گردان من سرگردان را یعنی این احکام کثرت را رفع ساز و مشاهده خود از زانی وار و تجمل ایکه بر آئینه خدائمانی من که موصوف است به کایسغنی ارضی و کاسمائی و لکن یسغنی قلب عیب المومنین از عنبر سارا نفس چو گان کشیده و مراد از زیر آن مغلوب ساخته برین سبب این سرگردان محبت را فلق و اضطراب بیند از تجمل از زلف شریعت و خطاب بحدیث و چه که آن عبارت از طریقت در نظام حقایق علوی و سفلی و مریضیه نامریضیه و غیره نظام درین نظام چو گان شریعت فرو رفته تا بدان زلف قلب مجامین عشاق را در میدان کبریا بیند و میرانی و برامید احوال و مقامات و معرفت و نشانی و از نظام مریضیه سوسه نظام نامریضیه میگذاردی اضطراب ایشان از انجامت و در فرو رشتن زلف تعین وجود بشری بر رخ وجه اند سرسیت و چون راه بردن بآن کار کسی نیست بنابراین گوید قوله

نشوی واقف یک نکته ز اسرار وجود | اگر چه سرگشته شوی دایره و ورا نرا

وجود وجود سالک که بسا اسرار غریبه و نکات عجیبه در دست که منظر اتم است و آئینه ذات و صفات است که الانسان سیرنی و انما سر الانان و کما حقه بمعرفت او رسیدن محال یعنی اے سالک با وجود حصول کمال و دانش واقف یک نکته از اسرار وجود نگردی اگر چه سیر عالم نمائی و عجائب و غرائب بینی و نیک و بد دریابی و حصول دانش نمائی و تجمل که مراد از وجود ذات واجب الوجود یعنی اگر چه گرد عالم گردی و عجائب و غرائب عالم دریابی و حصول دانش نمائی سرے از اسرار ذات مادر نیایی و چون کار عاشق از ماسوی معشوق آزاد بودن و بهر چه پدید آرد دست قناعت نمودن و بدان خوش گذرانیدن است گوید قوله

ملک آزادی و ملک قناعت نجیست | که بشمشیر میسر نه شود سلطان را

آزادی تجرد از ماسوی اند قناعت بداده حق رضی شدن معنی بیت ظاهر است چون بیت عاشق آنست که از تنویر و دریا آزاد باشد و بعیش گذراند گوید قوله

حافظ این خور و زندی کن خوش باش | و ام تنویر یکن چون و گران قرآن را

معنی کنایت از عشق است زندی کن بکی و قطع نظر از اعمال چنانچه در مرآة المعانیست و زندی اینجا عالم نیست و باکیست و در طریقت هستی و چالاک است و زندی عالم سوز که باشد نبات و

نکته سیه گاه در آخر کشته مهان را

اشکان

پای بند رشت صوم و صلوة و ظاہر و باطن خلا و در ملائکہ رند باشد غرق نور خدا جانفش از
 رندی بواحد شایسته است و لغت و رحمت بنزدش واحد است و نه زحمت خاطر او را سرور
 نه زلفت در کمال او قصور پیش او یکسان بود و حلوا و ذہب و خواہ لطف از دوست بنید خواہ قہر
 ہر چہ محبوبش بدست خود دہد و گیرد و بر ہر دو چشم خود بندہ معنی آنست کہ اے حافظ بشت کوثر
 و قطع نظر از اعمال نما و تن برضادہ ہر چہ کہ از دوست رسد از بسط و قبض و لطف و قہر خوش باش
 کہ کمال عاشقی و تقویض است کہ آنحضرت امیر می آئے اللہ و لیکن قرآن را دام مکرو حیلہا ہرچہ دیگران
 ساز کہ حائل کردہ در گلوے اندازند یعنی ظاہر خود را بقران خوانی آرستہ در روز شب گوشت
 بر او ران میخورند اے غیبت و حسد میکنند ایچیکہ احد کہ ان یا کُل لکم اخیر مینا فکر ہمو
 و نیز دیگران بفتح دال طائر بیت مراد خوار تمام کلام اللہ بر پائے او منقوش است مراد ازان
 ظاہر آرائی است۔

غزل

ساقی بنور بادہ بر افروز جام ما | مطرب بگو کہ کار جہان شد بکام ما

ساقی مراد مرشد بادہ عشق جام دل سالک مطرب مرشد کہ کلامش طرب افزای طائفت
 معنی آنست کہ اے مرشد بنور بادہ عشق دل ما را معمور ساز و گویا این واقعہ بطور پیوست پس
 عرض میکنند کہ حال ابشار تہا فرما کہ از سوزش خلق کہ دامگیر سلوک باگشتہ پیش قدمی نمایم و مقصد
 گر ایم سوال درین بیت در مصرع اولے تقاضا کار خام میکنند و طلب فیض میناید و در مصرع ثانی
 تقاضا میکنند کہ کار نہایت رسید جواب سیرالے اللہ تمام شد بنا بران گویم طرب بگو و چون سیر
 فی اللہ نہایت نثار و بنا بران ہر لحظہ و طلب زیادتی میباشد ہر چند کہ یافت بیش طلب بیش
 چون اکثر عاشقانرا تعلق قلبی بصور جمیلہ میباشد بعضی را در ابتدا و حال و بعضی را بانہا بسبب آنکہ
 در ہر شے مشاہدہ جمال وجہ اللہ می نمایند و آن موجب طعن زہدان و منکران میشود بچویش میگردد قولہ

ماوریا الہ عکس رخ یار دیدہ ایم | اے یخچر لذت شرب مدام ما

پیالہ مراد صور محبوبان مجازی رخ یار تجلی ذات حق شرب نوشیدن مدام شراب
 معنی آنست کہ ما در تصور جمیلہ انعکاس نور لایزال می بینیم و معانیہ تجلی ذات حق می نمایم
 بنا بران تعلق قلبی بدیشان داریم اے منکران کہ یخچر ہستید ازین لذت نوشیدن شراب

اے مرشد تلقین اسرار عشق بکام ما کہ جہان بکام ما گردیدہ و ما را در طلب عشق آوردہ ۱۲

اے ازین عشق بازی ما و نیز این حالت مجذوب است کہ مجذوب سالک در ہر شے اول ذات نمایند
 بعدہ اسما بعدہ آثار و مجذوب سالک بر عکس آن و مجذوب مطلق در بجز وحدت غرق چون قطرہ
 بقدر کم و درین مقام شراب و آب یکے است چون صور جمیلہ را شہود و چشم سالک تا آنرا ناست کہ
 آفتاب حقیقت بر و تابان نشدہ بنا بران گوید قولہ

چند ان بود کرشمہ و ناز سہی قدان | کاہد بجلوہ سر و صنوبر خرام ما

کرشمہ ظہور سہی قدان تجلیا عشوقان جلوہ ظہور سر و صنوبر خرام کنایت از محبوب حقیقی
 و تجلی ذاتی معنی آنست کہ این صور جمیلہ را و یا این تجلیات را نمود و ظہور در چشم سالک تا آنرا ناست
 کہ محبوب حقیقی و یا تجلی ذاتی جلوہ نمودہ و چون آن محبوب حقیقی و تجلی ذاتی ظہور نمود این صور جمیلہ
 و تجلیات بکلی از پیش نظر او محو شوند چون نجم در شعاع شمس و چون استغنائیون شیوہ عشوقان
 است بنا بران گوید قولہ

مستی بچشم شاید دلیند با خوش است | زان رو سپردہ اند بہستان زمام ما

مستی غنا و بے نیازی چشم ذات ۵ ہست چشم اینجا بے نقد ذات ۶ کو عیان بیند وجود
 کائنات و شاید دلیند کنایت از حق زان رو بواسطہ آن سپردہ اند فاعل آن قضا و قدر
 مستان عاشقان معنی آنست کہ بے نیازی کردن و استغنائی نمودن بذات معشوق مایہ نند
 کہ لایق اللہ یعنی عین العالمین بنا بران قضا و قدر زمام ما را با عاشقان او سپردہ یعنی بواشفاقان
 و آورده و از محتاجان گردانیدہ واللہ العزیز و انکم الفقرا و نیز بجای مستان لفظ مستی ویدہ
 شدہ و مراد از مستی عشق است یعنی در نظر محبوب ما غیر از عشق و محبت چیزے دیگر منظور نمی افتد
 بنا بران ما را بسلک عاشقان کشیدہ و مندرج ساختہ و چون عشق مرعاشق را موجب حیات
 جاوید است بنا بران گوید قولہ

ہرگز نمیرد آنکہ دلش زندہ شد بعشق | اثبت است بر جریدہ عالم دوام ما

جریدہ عالم قرآن معنی آنست کہ درین دار الفراق دنیا بے ناپائدار کہ دار الخن موہبتین
 اولی الابصار است ہر کہ آمد گرم رویا و عدم است کہ کل من علیہا فان و یبقی وجہ ربک
 ذوالجلال واکو اگر اہم الافانی فی اللہ و باقی باسد کہ زندہ بعشق ابدی شدہ کہ قولہ تعالی

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قَتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَنْ هُمْ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرَى قَوْلُهُمْ فِي حَيَاتِهِمْ
 بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ مراد از فی سبیل الله عشقت قاضی حمید الدین ناگوری در همین معنی
 بعشقیه می نگارند که کل نفس ذائقة الموت یعنی هر نفس را شربت مرگ چشیده است اما نفسها
 که از صفات بشری بیرون آمده اند و موصوف بصف روح شده اند و در ذات مطلق محو شده اند بقا
 حق باقی و پابنده خواهد ماند آنکه هر که زندگی بحق یافت و از تقیه بسوی تعلق پرداخت و به تیغ
 یسوی فی الدارین الا هو میرا در قتل ساخت همیشه در بحر مشا به محبوب و در فقر وصل معشوق
 است و در هوش است و خواهد ماند از ای جان من موت عام و دیگر موت خاص دیگر موت عام فصلت و موت
 خواص و صل مردن خواص عین زندگی و مردن عوام دوری و مجوری است چون که موت او است
 که از حق دور افتاده نه او که بحق نزدیک است لکن جسد و حسیل المحبیب الی المحبیب البقیه است
 بلکه از غلبه محبت چون بود طبع عشق می رسند دور بحر حسن معشوق که به پایانست غوطه میخورند و در آن عمق
 می پایان چندین می روند که در قمری نشان غایب میشوند بعد از آنکه تا ابد نام و نشان هیچ جای نمی آید
 پس موت عاشق کمال استغراق است نه که فوت مؤثرا قبل ان تموتوا عاشق بیچاره هر دم بهیر و
 بهیر مری حیات و گریه یابد جائد و گریه ایجا کجا موت و کجا حیات کاره و گریه ایجا و گریه ایجا و گریه ایجا
 باومی گذرد چون راه عشق عجز میسکینی است گوید قوله

ترسم که صرفه نبرد روز باز خواست نان حلال شیخ ز آب حرام ما

صرفه یعنی غلبه روز باز خواست روز قیامت نان حلال شیخ زهد و تقوی گمانی مؤید الفضل
 و زهد را بنان ازان تعبیر نموده که در زهد چون هستی منظور است خدا بخدا پرستیدن و درست پس کثرت
 را در آن مدخل تمام است لاجرم بنان که از اجسام گشایف است نیست و از آب حرام عشق و محبت
 و حرام ازین نمک ناهان ازین محروم اند که از فی مؤید الفضل و عشق را با آب ازان تعبیر کرد که در عشق وایا
 و خط نیست و در کمال لطافت است معنی آنست که میترسم که روز حشر تقوی و زهد شیخ بر عشق
 ما غالب آید یعنی می ترسم که نباید که در طریق عشق از ناقصیه به وقوع آید که نسبت آن تقصیر
 بمقصود خود فائز نگردیم و شیخ بهت تقوی بهر او خود رسد ازان جهت که کار او بطله نیست که محمد
 را با علی علیین رسانیده و سید سابقه و ابلیس لعین را در اسفل السافلین انداخت بے جرید سابقه

پس سزاوار آنست که بترسم و بر عبادت خود مغرور نشوند محسب الله المستعان و علیه التکلیف و
 می توان که در استفهام انکاری بود منفی مثبت و مثبت منفی پس برین تقدیر معنی چنین باشد
 یعنی نمی ترسم که صرفه نبرد روز و زیارت و زهد بر عشق غالب شود ای که بلطف این روی
 بر تیش نشسته و از فضل و رحمت او تحقیق پیوسته از سوئے خاتمه نیت رسد که در حسن حصین یقین
 در آمده چون کار عاشق که به بسط و انقباض ازاو تا اینجا مقام بسط بود و از اینجا و انقباض آمد و شوق
 و تعلق رو به نمود میگوید قوله

بگرفت بچو لاله دلم در هوا سر اے مرغ بخت که شوی آخر تو را ما

سر و درخت است معروف مراد ازان محبوب مرغ بخت اضافه بیانیه معنی آنست که دل من
 در محبت سر و قامت گرفته شد و بچو لاله سر اسر خون گردیده اے مرغ بخت ما که بام مائی
 و سعادت نامائی و ما را بچوب و پیوندی دهی چون عاشق را در هنگام قبض اضطرابی و میسر
 و بهر کس طلب پیغامبری میکند بنابران گوید قوله

اے باوگر بگش اشباب بگری ز بهار عرضه ده بر جانان پیام ما

با و لطیف نهانی که در دل سالک فرو آید و نیز مرشد ز بهار البته معنی آنست که اے لطیف
 الهی اگر باز تا عالم رجوع کنی و بان محبوب من رسی البته بجانان پیام ما عرض کنی و بگوئی قوله
 آگو نام ما زیاد بعد اچه میبری خود آید آنکه یا و نیاری ز نام ما
 یعنی بگو که ما را دیده و دانسته بفراموشی چه سپرده عنقریب است که آن وقت درسد و ما را و فرما
 رسمی کشد و نام و نشان ما در عالم نماند تا شربت اهل نچشیده ایم ما را بقا بخود فرما و از ما بر ما و چون
 عاشق را چشم بصیرت کشد و بهر که نظر کرد غرق دریا ع عشق یافت بنابران گوید قوله

دریا سے اختر فلک کشتی ملال هستم غرق نعمت حاجی قوام ما

باید دانست که تحقیق اهل کشف آنست که بحکم کل یوم یوفی شأنه هر تجلی که از جناب والا در میر
 اول بر عالم ملکوت می افتد و مصنع برنگ ملکوت می شود بعد از انتقال به عالم مثال میسند و برنگ او
 رنگین میگردد پس ازان به عالم شهادت میسند و باحوال او متکلیف میگردد و بعد ازان بر قلب انسان
 کامل افتد و بجهت کمال صفائی دل نور او منعکس بر افلاک و اراضی و آنچه در دنیا است می گردد

مثل العکاس شعاع از آئینه و آب بر مقابل انسان و همین نور انعکاسی موجب استقرار وجود عالم است چنانچه آب موجب وجود حباب و چون در قلب غیر کامل صفایست انعکاس بهم نیست -
معنی آنست که آسمان بآن رفعت و شان و بلال باین انوار تمام فیضیاب و توابع از مرشد حاجی توأم است چون گریه و ناری موجب حصول مراد است که **الْبُكَاءُ تَحْصِلُ الْمُرَادَاتِ** گوید قوله

حافظ ز دیده دانه اشک بهی نشان باشد که مرغ وصل کند قصد دام ما

معنی آنست اے حافظ اگر میخواهی غنقا و بلند پرواز وصل بدام تو در افتد پس دانه اشک را در غلج مدار و از دیده افشاند و باش شاید که بمطلب برسی غزل

ساقی بر خیز در ده جام را خاک بر سر کن غم ایام را

ساقی مراد مرشد که نوشاننده می محبت است جام مراد شراب از ذکر سبب و اراده سبب غم ایام اندیش و فکر و نیوی معنی آنست که اے مرشد جام شراب عشق با عطا فرمائی و دلیم را بشرب محبت صفائی ده تا شاید مکاشفات گردد و این تعلقات و نیوی و وساوس نفسانی که بر ما هجوم کرده اند خاک بر سر ایشان کن یعنی سرفراز ساز و سالک تا که از بهستی مستعار نگذرد و هرگز بمحبوب نرسد و این چه عشق نمی شود بنا بر آن گوید قوله

ساغر می بر کفم نه تاز شراب بر کشم این دلق ازرق خام را

ساغر می کنایه از عشق ازرق بتقدیم ناه و بر بهله بکنه کبود دلق ازرق خام کنایه از بهستی مستعار معنی آنست که پیاله شراب محبت را باده تاز بر خود دلق ازرق خام که عبارت از بهستی مستعار است بر کشم و فانی در و گردیم چه بچشیدن جام عشق رسیدن از دام بهستی محال چون از زخم و پارسائی که مقتضیات نفس است سوا س غرور و حرص و غرور و بنا بر آن گوید قوله

باوه در ده چندان این باو غرور خاک بر سر نفس نافر جام را

باو غرور زهد و پارسائی و بهستی مستعار معنی آنست که اے مرشد من باوه عشق و محبت عطا فرما که بنوشم و بمطلب خود رسم و تا چند این باو غرور که مقتضیات نفس است حکایتها کنی و مرا گرفتار آن داری و یا آنکه تا که این بهستی مستعار ز بیم و گرفتار این باشم خاک بر سر نفس نافر جام را **اَقْتُلُوا انْفُسَكُمْ فَسَبَّحُوا بِحَمْدِ اللَّهِ** و چون عشق نزد عاقلان موجب بدنامی است از آنجهت

که هر چه در مذہب عاشقان جائز داشته عاقلان تاب آن نمی دارند شاید که در طلب سالک پیش توقف افکنده باشد و حیلہ انگیزه باشد تا که کمال شوق و فورشتیاق روی نماید بنا بر آن گوید قوله

اگر چه بدنامی ست نزد عاقلان ما نمی خواهیم تنگ و نام را

معنی آنست که اے مرشد اگر چه پیواری که مراد از عشقبار نیست نزد عاقلان موجب بدنامی است بهما عطا کن که ما از سرتنگ و ناموس گذشته و بآن تعلقی نمانده چو توبه و دستگیری مرشد بدولت عشق مشرف شد و هر دم احوال او بنوعی دگر شد و چون احوال عاشقان موجب حسد حاسدان است گوید قوله

دو و آه سینه نالان من سوخت این افسر و گان خام را

سوزان

افسر و گان خام کنایه از ظاهر پستان معنی آنست که این دو و آه من که از سینه نالان من بر می آید این ظاهر پستان را سوخته حاصل آنست که مشاهده علامات عشق و معائنۀ آثار شوق که از انا هر دم ظاهر میشود موجب حسد حاسدان گردیده و ایشان را در حسد آورده و یا آنکه حالت ماوراء حیران آن دلارام بجای رسیده که دل دشمنان سوخته بدان که بر سالک عاشق هر دم حال دگر روی میدهد و هر لحظه اسرار دگر و انوار دگر کشوف میشود و آن اسرار شایان آن نیست که هر کس توان گفت الا بعاشقان و چون عاشقان نادر اند گوید قوله

عجیب

محمم راز دل شیداے خود کس نمی بینم ز خاص و عام را

معنی آنست که درین زمانه از خاص و عوام کسی را محم راز دل شیداے خود نمی بینم که باو احوال غم یک یک عرض نمایم که در عشق آن معشوق هر دم چه رنج و محنت و سوز و درد و روی میدهد تا بهما و اے این دل بیمار پرواز و یا آن که کسی را نمی بینم که بگویم که سبب عشق چها اسرار و انوار کشوف میشود بر دل ما باید دانست که چنانکه اظهار عشق مر عاشق را شایان نیست اخفاء آن نیز نوعی از محالات است بنا بر آن گوید قوله

با دلاهایم را خاطر خوش است از دلم یکبار برو آرام را

معنی آنست که خاطر من و اله و متعلق عشق دلا راے است که آن دلارام بجلوه از جلو ما و خود آرام از دل بے آرام ما برده و بے قرار گردانیده و آن دلارام محبوب حقیقی یا مرشد یا محبوب مجازیست

و چون عاشق را لازم است که هرگاه ذکر معشوق در میان آید بے ذکر وصف او توان گذشت بنابران قول
 سنگ و دیگر بر و اندر چمن | هر که دید آن سرور سیم اندام را

سر و کنایه از معشوق مجاز چمن دنیا آن سرور سیم اندام محبوب حقیقی معنی آنست که آن
 دلارام من محبوبیت که هر که عباد او را دریافت و تجلی از تجلیات او معانی نمود باز درین دنیا فانی
 بمهر و یان مجازی التفات نماید بدان که سالک عاشق بسبب بقراری اظہار سوز و درد نمود و چون
 مرشد بے اشارت الہی نیست بنابران گوید قوله

صبر کن حافظ به سختی روز و شب | عاقبت روزی بیانی کام را

معنی آنست که اے حافظ شب و روز برین سختیها که درین طریق تراروی مینماید صابر باش تا
 عاقبت بموجب الصبر مع الظفر بر مراد خود فتح یابی غزل

ساقی بگذار از کف خود رطل گر از را | تا خوش گذرانیم جهان گذران را

ساقی کنایه از مرشد بگذار روان کن رطل پیمانه شراب جهان گذران دنیاے فانی معنی
 آنست که اے ساقی این پیاله شراب محبت که حاصل کرده و برکت داری روان کن بسوی ما
 تا از نوشیدن آن این جهان فانی را بخوشی گذرانیم اے در عشق بسر بریم بدان که چون مرشد
 بتوجہ مرشد شد محبت سرفراز شد و حالت را بدینوسیله و گرفتار قطع نظر از اعمال و افعال نمود و بیابانی
 و زید و اندیشد نیک و بد از میان برداشت چه بسا اعمال و افعال از سر عاشق میزند که در نظر صورت
 بیان بصورت گناه است و زوال معنی عین طاعت و چون آن موجب طعن طاعت است گوید قوله

زاهد چه عجب اگر گشت در عیب برندی | بر اهل بهر طعنه بودی پنهان را

زاهد کسی بود که در ریاضت بحد کمال بود و تارک دنیا اما از عشق محروم اهل بهر طعنه است
 نه پنهان ظاهر پنهان معنی آنست که اگر ظاهر پنهان است که نظرش بر اعمال متکثر است
 و امید حصول ثواب درجات و انگیز وقت اوست اگر مارا برندی که بیابانی و قطع نظر از اعمال است
 عیب کند جای عجب نیست چه عادت جهان بر نیست که اهل بهر طعنه بے پنهان گردند باید دانست که
 در راه عشق مقامیست که چون سالک در آن مقام رسد همه جاچه از صومعه و چه از مسجد و کعبه و کنشت
 ظهور خاص محبوب بنابران گوید قوله

در قبل و بتخانه تو بسجودی و معبود | روسوی تو باشد همه صاحب نظر از را

مخاطب درین بیت محبوب است یعنی اے محبوب من در همه جا ظهور هست اگر کعبه است سجود توئی
 و اگر بتخانه است معبود توئی و نیز از بتخانه و کعبه عشق و زهد مراد است از ذکر سبب و اراده سبب و
 عاشقان کامل همه جا مشاہد تومی نمایند و ترامی بیند و نظر بر کعبه و کنشت نمیدارند چون این معنی موجب
 طعن طاعتان میشود از آنجمله که بدوق آن کس نمیتوان رسید الا عاشق بنابران گوید قوله

ارباب خرد و ذوق نمی عشق چه اندر | از حالت مانیت خبر بخبران را

معنی آنست که ارباب خرد و ذوق و متقیان اند ذوق معنی عشق را چه در یابند و چگونه بر اسرار
 و کلمات عاشقان واقف شوند چون قطره از جام عشق در ایشان نرفته بنابران از حالت ماذوق
 ندارند و زبان طعنه در حق ما دراز ساخته اند چون عاشق مدام جویان وصل است بنابران گوید قوله

کامی طلبد حافظ ازین چشمه حیوان | آری نتوان خورد نصیب گران را

کام پس چشمه حیوان کنایه از دهن معشوق و کنایه از بوسه از دهن معشوق وصل محبوب است
 معنی آنست که حافظ مدام جویان وصل معشوق است لیکن چون جناب معشوق از آن غالب است
 که هر بویا هوس دست بدان تواند رسانید بنابران از روی تحقیر گوید اوست این دولت نصیب
 دیگران بدست آوردن نمیتوان و ما را چه حوصله و استعداد و چه یار و زهره که با ورسیم غزل

شب از مطرب که در خوش با و ویرا | شنیدم ناله ولسوزی را

مطرب عارف ناله ولسوزی کلمات جانسوز عاشقانه را مراد عاشق کامل معنی آنست
 در شب از شبها از زبان عارفی که دل و دے خوش با و کلمات جانسوز و سخنان دل سو
 کسی که مانند بفرق از اصل خود گرفتار بود و ناله می نمود چنانچه ناله آن در مفتح مشنوی
 مذکور است استماع نمود چون خاصه کلمات عاشق آنست که دل سماع را بخود جذب میکند بنابران
 گوید قوله

چنان در جان من سوزش اثر کرد | که نه رقت ندیدم هیچ شے را

معنی آنست که استماع آن کلمات جانسوز چنان در جان من اثر کرد که بسبب آن بهر سو و هر کس
 که نظر کردم از رقت مراد را خالی نیافتم یعنی همه را در درد و سوز یافتم همه عالم چو یک خمیازه است

دل هر ذره پیمانه اوست به خرد مست و ملائیک مست و جان مست به اوست و زمین مست و آسمان مست و دایان که با همی که از غلبه وقت که برین نور آورده بود و پنداشتم که همه چیز در رقت است نه آنکه فی الواقع به چون تو برگردی و برگردی در سرست به خانه را گردنده بیند منتظر است به قوله

حریفی بد مرا ساقی که در شب زلف و رخ نمودی شمس و منی را

حریف بماند و یار و صاحب ساقی مراد مرشد زلف مراد عالم کثرت و نیز بجز و هم جلال رخ مراد وحدت و نیز وصل و جمال و منی مختصر و بجز مراد معنی آنست که یار به بود مرا شراب و منده معنی مرشد به دیشتم که در شب که وقت خاص عاشقانهست بیان زلف که کنایت از عالم کثرت است بنوعی مینمود که آن عالم کثرت در نظرش نندگان چون شب و بجز مینمود و شرح عالم و حده بطریق میفرمود که اسرار غامضه همچو آفتاب روشن می شد و چون شوق سامع مکرر را گرم تر میکرد و اندر باران میگوید

چو شوقم دیدم در ساغر می افروزم بجایم ساقی فرخنده پی را

معنی آنست که چون آن مرشد شوق مارا دریافت در اظهار آن اسرار گرم تر گردید و بجایم شوق پیروز کرد چنانکه ساقی هرگاه شوق میخواران زیاده می بیند در ساغر می ریزد و من بآن مرشد عرض نمودم

را بنیدی مرا از سر هستی چو بهیمودی پیلای جام می را

معنی آنست که چون این اسرار به در پی گفتمی مرا از سر هستی یعنی خودی و خود پرستی را بنیدی با یعنی که می دانستم که من بجای رسیده ام و مکالمه حاصل کرده ام و چون این اسرار شنیدم حاصل کرده خود اندک دیده از تکبر و خود بینی خلاص گردیده ام چون زبان سالک از اولی شکر مرشد قاصر است جز و عا کرون تواند بنابران گوید قوله

حماک الله عن سر التواکب جراك الله في الدارين خيرا

و لفظ خیرا قافیه معمول است و آن آنست که بتصرف شایسته آن گردد که بوزن قافیه درست شود چون درین قطعه به بر تافتست بخت مرا روزگار دوست به زانم نمیرسد بسیر زلف یار دوست به خصم شتر و لت را قربان همی کند به زانوسه سعد و ابرج آینه کار دوست معنی آنست که چون من در عرض آن عنایت خد متعین می توانم کرد زبان بدعا می کشایم که حمایت کند ترا اله تعالی از شر حادثات و جزا بد ترا اله تعالی خیر در بر و جهان چون عاشق بنیادی عشق ملک

کادوس و کے را بجوی نمنه و بنابران گوید قوله

چو بهیمودی گشت حافظا کے شمارو بیک جو ملکست کاوس و کے را

معنی آنست که چون حافظ از شنیدن این اسرار عشق و محبت بزبان در نشان محبوب مست و بهیمودی گردید از خودی و خود پرستی گذشت و بلکه رسید که پیش او ملک کادوس و کے را قدر جوی نمی بند غزل

صوفی بیا که آینه صاف است جام را تا بگری صفای من لعل فام را

باید دانست که صوفی را دو اطلاق است یکی آنکه ملزم است بود و او را که مطالب بکشف شهود کند و با یعنی شامل غلبه ملائمت و مجذوب و سایر اقسام است دوم آنکه مشاهده جمال ازلی و محبت ازلی از هر دو کون مجرب آزاد و مشاهده کثرت در وحدت و مشاهده وحدت در کثرت کند و بواسطه کمال متابعت رسول ۴ ماذون و بدعوت خلق مامور باشد و این طائفه کاملان مکمل اند که فضل و عنایت ازلی ایشان را بعد از استغراق در عین جمع و لجه توحید از شکم مایه فنا بسا حل تفرقه و میدان بقا خلاصی و مناصبی ارزانی فرموده تا خلق را بنجات و درجات دلالت کند و این معنی خاص است در ملائمتی و غیره یافته نمیشود و از آن که کثرت از نظر شهود و معرفت که الملامه می شود هو الذی لا یطهر خیرا و لا یضمیر شرا و طهر خود و تر ازین است چنانچه مذکور خواهد شد پس صوفی که درین بیت یا ابیات دیگر چون به صوفی صاف بهشتی بنود را آنکه چو و یا به صوفی نهاد و ام به حقه باز کرد و محمول بر پیچ معنی ازین دو معنی نمیتواند شد پس مراد از صوفی در موضع ذم شخصه بود که اظهار خیر و اخلاص را شکر کند معنی ملائمتی که ناظم از آن نیست به خیر تا خرقه صوفی بخوابات بریم به یام و از صوفی تشبیه بطل بود بصوفی یعنی جماعتی که خود را بصوفیان ظاهر کنند و از حلیت عقاید از اعمال افعال ایشان عاقل و خالی باشند و ربقه طاعت از گردن برداشته خلیج القدر در مرتبه اباحت میچرخد و گویند که تشبیه با حکام شریعت کار عوام است که نظر ایشان بر طوابع تصور باشد اما حال اهل حقیقت از آن عالی تر است که بر رسوم ظاهر مقید شوند و اهتمام ایشان بر اعمال حضور باطن پیش نبود این طائفه را باطنیه و باحیه خوانند و صوفی که در موضع مرع واقع شده چنانچه به صوفیان جمله حریفند و نظر باز به محمول بر هر یک ازین دو معنی میتواند شد لیکن حل او بر معنی اول که شامل فرقه ملائمت بود که ناظم از آن اولی و نسب است معنی آنست که اے صوفی ظاهر پرست یعنی مرائی و خالی از اعمال بآرایش

دوست

مرتب

در دیوان دل چه نهاده و در وعید کن استواری گویم که معنی که چه افتاده که بدین لباس جز تشبیه
چیز دیگر نمی کشاید در مشرب مادرانی که مشرب اهل معرفت است تا صفائی جام دل سالک که
مانند آئینه روشن است معانی کنی که آثار صفائی منی که عبارت از محبت خالص است چه نوع
صفائی آئینه دل ظاهر شود و چه نوع کمال حاصل می آید تا از انکار می که داری باز آئی چون
در راه عشق و محبت بسا اسرار است که کشوف بچکس نمی شود الا با عاشقان بنابران گوید قوله

راز و رول پرده زردان مست پرس | آیین حال نیست صوفی عالمی مقام را

سوال لفظ صوفی که در محل ذم واقع شده عالی مقام چون صورت بند و جواب بطریق سخریه چون
شیخ پاکدامن معنی آنست که اسرار الهی و نکته های عشق حضرت لاتناهی از زندان مست یعنی عاشقان
که قطع علائق و عوائق کرده اند و از ماسوی اند بریده اند و بحق رسیده اند پس چه که رسیدن بدریا
اسرار الهی شایان را به ظاهر است و صوفی مراد نیست هر چند که در طاعت و عبادت کوش حاصل
معنی میسر نشود و باید آنست که راز نامی پرده بپاراند که محب عزه محجب باشد و عزت عشق
زبان عارفان بریده از افشای آن الابر سبیل ایمان که از ان سر قدر که *القدیم سر الله فلا تشو*
که شریعت محمدی مانعست و دم سر بر بویست که *ان لا یؤتیة لک کشف لبطل الی یؤتیة سیوم شریعت*
محمدی اگر حقیقت خود آشکارا کند بطل شریعت باشد چهارم سر روح *قل الروح من امر ربی*
و علی هذا القیاس پیش از آنکه و تا صبح ولایت از مطلع نمد و نجوم صفات بشری متلاشی نگردد
بران سر اطلاع نیفتد و محتمل که صوفیان عالمی مقام که راز داران خلوتخانه اسرار الهی اند و از آداب
و انی حفظ مراتب می کنند چگونه افشای راز نمایند و مستان با ده محبت که صاحب حال اند ضبط دارند
هر چه می بینند می شنوند بے اختیار بر زبان آرند و چون در عالم بچکاری نیست بهتر از حصول معرفت
که *وما خلقت الجن و الانس الا لعیب و دن* اے یعرفون و عرفان بے شهود ممکن نه
بنابران گوید قوله

در نقد عیش کوش که چون آبخور نامند | آدم بهشت روضه دار السلام را

نقد عیش حصول شهود الهی و عرفان نامتناهی آبخور قسمت بهشت بگذشت روضه دار السلام
جنت معنی آنست که اے صوفی ظاهر پرست مشغول این دنیا می فانی و زهد لایفیع چه شده باز آ

زاد

و بمحصل معرفت و شهود الهی کوشش نماید و کاراموز بفرود افکن که کاراموز بفرود افکندن دست
تخمیر برندان گزید نیست آدم چون در تش سیری شکار می کرد که بهشت از دست بهشت باز آ
نصیحت سالک اعراض نموده به بیان سالک می پردازد قوله

در دیوان با ده یک دو قبح و گش و برود | یعنی طمع مار وصال و دام را

در دیوان با ده ظهور تجلیات قدح تجلی معنی آنست که اے سالک در سلوک عشق و محبت تفرج
تجلیات بیارست پس در هنگام ظهور تجلیات مدام تجلی واحد مشغول مباش تا داخل *خسیر الدنیا*
و *الاخره* نگردی ۵ میزانم از ان که به خدا می که تو داری ۵ هر لحظه مرانه خدا می که دست ۵ بلکه
بر هر تجلی که می یابد و لمح تفرج نموده روان شو تا داخل *اولیك له الدرجات العلی شوی*
چرا که سالک را باید که ملتفت بدان نکته خلیل و ارنوای *لا احب الا فلیین* بر آورده پیش قدم
نهد سوال درین بیت معلوم میشود که گاه وصال یافته میشود و دم بیت لایق که عشق شکار که از ان
مفهوم می گردد که وصال دست نمیدهد جواب آنست که حق تعالی را و دم تبه است ظهور و بطون
یکه از ان احدیت ذاتیه مجرد از صور تعینات و اتفاق صوفیه بر آنست که حضرت ذات ارحمیت احدیت
ذاتیه و موهب غیبیه برتر از ان است که متعلق به علم و کشف شهود تواند بود و یکه از ان واحدیه که عبارت
از ذات مقید بصور تعینات علمیه و غیبیه و این بکشف شهود میگردد پس آنچه از بیت اول مفهوم میشود
وصل باعتبار واحدیه و آنچه از بیت ثانی معلوم می شود عدم وصل احدیتست و نیز صوفیه را در کشف
ذات الهیه اختلاف است اکثری از محققین قائل اند و بعضی منکر و چون فکر کردن در ذات و غور نمودن
بان شایان سالک نیست که تفکر وافی *الایة* و *لا تفکر وافی ذات* بنابران گوید قوله

عشق شکار کس نشود دام باز چین | آیین جا همیشه با و بدست و ام را

عشق که ذات مقدس که در لمعات از وی بقا تعبیر نموده اینجا اشارت بکنه ذات مقدس با و
بدست بی حاصل معنی آنست که عشق احدیت شکار را استعداد کسی نمی شود و ام سعی و کوشش
از و بازوار زیر که سعی بی حاصل است قال الله *و یحذرکم الله نفسکم و الله رؤوف بالعباد*
و ایضا قال *دب اونی* و قال *لک ترائی* و بر اے شکار و دیگر مثل تجلیات ذاتی و صفاتی
و افعالی دام سعی بکستران که خود گفته ۵ بر و این دام بر مرغ و گرنه که عفتار بلند است آشیانه

و شیخ میوه طیف بکار برده یعنی عطاء الوصیه شکار کس نمیشود بلکه شکار بیکسانست حاکی
عون الله انا عند المنكره قلوبهم لکم حیاتی و چون در عشق تنگ و ناموس را گذر نیست بران
گوید قوله

ای دل شایب رفت و بچند گل عشق | پیرانه سر کن بهر تنگ و نام را

معنی آنست در شایب که ایام کار بود عقد کار از دست نکشود و از گشت زار دنیا و خیره
عقبه بر نه اشتی ای عشق حاصل نکودی ۵۵ الا اے که عمر به بقا و رفت به مگر خفته بودی
که بر باد رفت به همه برگ بودن بهی ساختی به بتدبیر رفتن به درختی به الحال که بهم برافشا
یعنی بهنگام پیری تنگ و نام را که هر چه پنداری مکن و اگر مکن باشد معنی آنست که به پیری
مکن از برای تنگ و نام خود تا روز قیامت تنگ و نام تو بر جا ماند چنانچه سعدی گفته ۵۶
و کردست قدرت نداری بکار به جو بچارگان دست زاری برآه و چون در عشق امید غایت
نیست بنا بران گوید قوله

من آن زمان طمع بریدم ز عافیت | کین دل نهاده بگفت عشقت ز مام را

معنی آنست که من از آنل که اختیار عشق نمودم طمع عافیت منقطع کردم که العشق ترک الملامه
و اختیار سبیل الملامه چون مدام توقع عاشق همین است که معشوق نظر لطف نکود گوید قوله

ما را بر آستان تو بس حق خدمت است | اے خواجه بازین بر ترحم غلام را

معنی آنست که اے معشوق من از من اعراض چندین چه میکنی و چرا سوسه من نمی نگری
که ما را بس حقوق خدمت بر آستان تست یعنی اگر چه خدمت که لایق جناب تست از اصابه شده
اما اینقدر هست که آستان ترا نگذشته ام و ازین در بدر دیگر زفته ام که جاس و دیگر گفته ۵۷
چرا آستان توام در جهان پناه نیست پس اے محبوب من بر این علام خود بنظر لطف نگه فرما
و گویند که حافظ بطاهر دست ارادت بکس نرسیده و فیض از جناب محمد یافته که جاس و دیگر گفته ۵۸
ز آنکه بخشایش بس روح مکرم با دوست گوید قوله

حافظ مرید جام جم است اے صبا برو | و ز بنده بندگی برسان شیخ جام را

جام جم بحکم علمت علیه الاولین و الاخرین قلب محمدی هم مراد عشق و دوست صبا و مرغی

له الشیخ حافظ از معنی آنست که ای صبا

و عارف کامل شیخ جام محمد که بصفه موصوف است معنی آنست که اے وارو غیبی و یا
عارف کامل حافظ طالب فیض نبویست و پیوسته و عشق آنحضرت مشغول هرگاه که گذری چنان
نبوت آب کنی پس بندگی مرا عرض نمائی و نیاز ما را سانی غزل

صبا بلطف بگو آن غزال رعنا را | که سر بکوه و بیابان تو داده مارا

صبا بهان با صبا که پیغامبر عاشقانت چنانکه در نزهت الارواح گوید عجائب توے اند که با صبح را
همدم خود سازند و هر دم بسخن با او پردازند و نیز مرشد و وار و جذبه غزال رعنا معشوق و مراد
از ان محبوب حقیقی سر بکوه و بیابان و اوان سرگردان ساختن و مبتلا شد و بلیات نمودن
معنی آنست که اے با صبا بنری بگو مر آن معشوق را که به غزال رعنا از نظر طالبان می گریزد
و بقید ایشان نمی آید که من که خانمان گذشته و طلب تو کوه و بیابان و صحرا یعنی موضع محنت
گریزه ام از جهت وصال تست نباید که همچنان که از خانمان جدا مانده ام از وصال تو هم محروم مانم
باز بان صبا که پیغامبر عاشقانت التماس می نماید قوله

چو با صیب نشینی و باده پیمانی | بیا و آرم خجیان با و پیمارا

با صیب نشستن بر جل صیب رسیدن باده پیمودن مست نظاره و گشتن با و پیمارا
به حاصل معنی آنست که اے با صبا هرگاه که با صیب من واصل گردی و مست نظاره او
شوی باید که عاشقان سرشته باده پیماران را یاد داری و یاد دانی و چون کار معشوق مدام بپایست
و خود بینی بنا بران گوید قوله

شکر فروش که عمرش دراز با و چرا | تفقدی کند طوطی شکر خارا

شکر فروش معشوق طوطی شکر خا عاشق معنی آنست که اے محبوب من که عمر او دراز با و
چرا عاشقان را تفقد می کند و بحال ایشان نمی پردازد گویا استفسار میکند که درین چه سر است
که معشوق از عاشق اعراض میکند و او را بمطلب نمیرساند و چون طریقه معشوقان استغناء نمودن است
و آن جز غرور حسن نتواند بود بنا بران گوید قوله

غور حسن اجازت مگر نداده گل | اگر پرستش نه کنی عند لیب شیدا را

غور حسن در بعضی نسخه عروس حسن نداده منفی مثبت گل محبوب کنی منفی مثبت عند لیب

عاشق معنی آنست که اے محبوب من که با این حسن و جمال چون گل هستی مگر غور حسن ترا اجازت نمیدم که از احوال پر طلال عاشقان شیدا پریش نمائی یعنی مقتضیات حسن اینست که بلبل شیدا را زیاد تر شیدا می بزمساند تا قدر پریش داند چون هر صاحب لغت را در کار است که با دایه شکر این نعمت عظمی بموجب احسن کما احسن الله الیک گرایده بنابران گوید قوله

بشکر آن که تویی پادشاه کشور حسن | بیا و آر غریبان و شیت صحرارا

معنی آنست که اے محبوب من بشکر آنکه تو پادشاه کشور حسن هستی غریبان دشت صحرارا که کنایت از عاشقانست از خاطر خاطر خود فراموش نه سازی و چون طلق و لطف معشوق دام عاشقان است گوید قوله

بخلق و لطف توان کرد صید ابل نظر | بقید دام نگیرد مرغ دانارا

ابل نظر کنایت از عاشقان مرغ و انا عاشق معنی آنست که اے محبوب من بر عاشقان بچا و بخلق و لطف پیش آئی و ایشانرا ببل استن حسن خلق مقید کن نه بینی که صیادان مرغ زیرک را بخلق و لطف با دزد نجیب کند و در دام می آرد و چون در سرشت معشوقان غیر از عاشقی کشی و ستم و جفایت بنابران گوید قوله

ندانم از چه سبب رنگ آشنائی نیست | سببی قدان و سیه چشم ماه سیمارا

رنگ آشنائی لطف و رحمت یعنی معشوقان که از عاشقان اعراض میکنند و استغنائی نمایند و دست چور و جفا و از میسازند نمیدانم که سبب چیست و چون هر دم کار معشوق بیوفائی و مخالفت عاشقانست گوید قوله

جز اینقدر نتوان گفت و جمال تو عیب | که خال مهر و وفا نیست روی زیارا

معنی آنست که اے محبوب من هیچ عیب و جمال خود نداری بجز آن که وفا نیست مرترا و این معنی در حقیقت هر کس ترک ادبست جوابش بد و وجه است یکے آنکه کای خذ مجنون چه اصدرا عجب و دوم آنکه وفا از آگینه که کار و بار معشوق موافق عاشق باشد و این همه حال نباشد گاه معشوق و عتاب باشد و اعراض و دشنام معشوق اگر چه از روی معنی حکمت است و بر جای لیکن چون موافق خواستش عاشق نیست بنابران عاشق میدانند که بیوفائی کرد چنانکه بر سر نمودن و دوا و تلخی

محسن

من مودون طلبیب مریض را اگر چه فی الحقیقت عین حکمت است و لطف است اما بنظر مریض بیوفائی است همچنان گاه عتاب گاه خطاب گاه هجر گاه وصل گاه قبض گاه بسط و در نظر عاشق سوخته و بیقرار بیوفائی می نماید پس ترک ادب نشد و چون این شعر سراسر راحت و فرحت افزا است گوید قوله

در آسمان چه عجب گرز گفته حافظ | سماع زهره بر قص آورده سیمارا

معنی آنست که اگر سر و زهره که مطرب فلک است از اشعار حافظ باشد عجب نیست که سیمارا بر قص آورد یعنی سخنان من چنان بر سوزاند که سیمارا از استماع آن بر قص آید غزل

صبحی دم بکشد و خمارے در میخانه سا | قلقل آواز صراحی جان و میخانه سا

صبحی دم هنگام صبح که وقت بخواری بخواران است خمار بفتح و الشد خم فرو شده مراد مرشد میخانه عشق عالم عشق اے پس میخانه الیت که کز شر البش عقل کل دیوانه الیت قلقل آواز صراحی چنانچه در مرآة المعانیست صبحی گوش صراحی غفلت است و ان صراحی باوه وحدت است چون صراحی بر کشد پنبه ز کام قلقل آید از دلمان او دام قلقل او چیست یعنی ذکر روح میرسد عالم دل را فتوح معنی آنست که وقت صبح مرشدی در میخانه را بکشد یعنی بیان اسرار و معارف عشق نمود و گفت که اے عاشقان ناتوانید بزرگ روحی مشغول شوید که مرست افراست عاشقان است کما قال ذکر اللسان لقلقة ذکر القلب و سیه و ذکر الریح داحیه و باز چون انکشاف معنی نمی شود تا که مشکلم بواضح ترین او انکه بنابران گوید

دور کردان آمده آخر دین بر میمن | ساقیا بر خیز و پرده آخرین پیمانه را

ساقیا خطاب که نوشاننده می محبت آهی است معنی آنست که چون بیان اسرار دین مجلس نوبت بمن افتاد گفتم اے ساقی بر خیز و پیمانه آخرین پر کرده عنایت فرما یعنی بواجب ترین ادا فرما و یا آنکه چنانچه بربان تلقین نمائی تبوجه باطنی هم عنایت فرما اکنون بدان که تلقین مرشد مرشد همین زهد و صلاحت و وعظ و نصیحت تا آنکه سالک استعدا و تمام حال نماید چون سالک هر دم اضطراب و اضطرابی بسبب عشق روی میدهد و از زهد و پر بندگی حاصل نمیشود چنانکه خود جاس گفته دلم از صومعه و صحبت شخت ملول و یاز ترسایچه

کو خانه خمار کجاست بنابران گوید قوله

چون شد مجنون برو عشق لیلی در جهان عاقلان پند مده همچون من دیوانه را

مجنون عاشق لیلی کنایه از معشوق عاقل کنایه از مرشد باعتبار سحر و جادو المحیطی از بحر محو برآمده است
صحر رسیده و مرتبه تکمیل یافته معنی آنست که اوست مرشد من چون عشق آن محبوب لیلی در مجنون
وار رسوا گشته ام پس همچون دیوانه راه بند نصیحت پیش میا بلکه جلای عشق بمن حواله کن
چون سالک چندین عجز کرد بنابران مرشد تلقین کرد قوله

آئینه زنگار را صیقل ز تقوی پاک کن پاک بنگر اندران آئینه جانانه را

آئینه اول یعنی دل و ثانی مراد دلت معشوق پاک در مصرع اول یعنی مصفا و در ثانی یعنی
آسن وجه و بے کاهش و نقصان و عیب تقوی پر بهیزیدن از ماسوی الله الذین مع الذین
التقوا و الذین هم محسنون معنی آنست که اوست سالک اگر میخواهی که رویت آن معشوق بینی
اول دل خود را که مانند زنگار خورده است از صیقل تقوی پاک کن یعنی خطرات و خیالات ماسوی
محبوب را از دل برون کن بعد از آن با حسن وجه رویت معشوق در آن بین و چون در راه عاشقی
همین است که عاشق خود را فدای معشوق سازد گوید قوله

اگر دیشم جان مشوقی بگردان عاشقی آموز اندر سوختن پروانه را

معنی آنست که اوست سالک اگر تو عاشق هستی پس بگرد و معشوقه ای خود را فدای معشوق
ساز و حیل پیش میار و مگو که چگونه فدای شوم و می سوزند که عاشقی در سوختن مر عاشق را خود
تعلیم میکنند یعنی که پروانه را در سوختن که تعلیم نمود چون عاشقی سراسر بلا است یعنی عاشقان
نام بختاب محبوب سخن غیر مناسب میگویند و عاشقان کامل دم نمی زنند و ناشایست را بخود
نسبت میکنند بنابران گوید قوله

اینست و شامی بصیا و ازل ایچانمن آمده مرغ هوا گردان ز بهر دانه را

معنی آنست اوست جان من بسبب شدائد و بلیات سخن ناله ابدانه در حق معشوق می گوئی
این بد گفتن تو شایان آنجناب نیست چرا که دل تو مانند مرغ هوا گردان که مجرود دیدن دانه فرو آید
محض بدیدن نور شهود و در دام عشق گرفتار گشت و اختیار شدائد و بلیات نمود پس او را چه جرم

در بعضی نسخه مصرع اول چنین است نسبت ساقی بصیا و ازل وین جان من
معنی آنست که ساقی صیا و ازل و دام معشوقی دراز نموده و دانه نور شهود و روانداخته و این جان من
مانند مرغ هوا گردان که مجرود دیدن خود را در دام افکند و این با گردان عشق قبول نمود پس ساقی
صیا و ازل مرغ جان مارا با من وجه در دام آورد قوله

حافظ از بهر ربائی تو به کرده پیشانان پس برو بکشای آخر شب در میخانه را

آخر شب سحر و اکثر عاشقانرا تجلیات وقت سحر یا نیم شب میباشد و روبرو دل بخش جان
و بهر گاه به وقت سحری آید یا نیم شب باشد در میخانه عالم عشق که مشاهدات تجلیات است
معنی آنست که اوست محبوب من حافظ ازین بهر ربائی تو به کرده پیش از آنکه توبه فرمائی پس در انتظار
چه مانده برو در میخانه را بکشاید و مشاهدات تجلیات سحر را از نا غزل

صلاح کار کجا و من خراب کجا بهین تفاوت ره از کجاست تا بکجا

اشکال این بیت در قافیه است بدانکه قافیه بر دو نوع است معمول و غیر معمول غیر معمول آنست
که در تصرف شایستگی قافیه در واقع باشد و معمول آنست که در تصرف شایستگی قافیه نباشد
و در اینجا قافیه مصرع دوم معمول است و آن آنست که بواسطه تصرف شایسته قافیه گزیده این
عیب نیست بلکه صفت است که در لفظ و قافیه را امتزاج دارد چنانچه درین رباعی به هر چند
ز بهر نام ادبی دارم و لیکن نیم عشق تو شادی دارم و ایدل چه غمست بهر و شادیت وصال
شادی کن و غم مخور که با ویدارم و بدانکه اکثر کار و بار عاشقان بصلاح و تقوی صورت نمی پذیرد
که بسا خیر را در صورت شر نمایند و آن موجب طعن حاسدان میشود بنابران گوید معنی آنست که
بر بهر کاری که مستلزم هستی است و دور از خدا برستی است کجا و من خراب کجا و در مقام نیستی جا کرده
و خدا را بخدا می پرستم کجا بین که بین المیزبین تفاوت از کجا تا بکجا که آتش کجا و آب کجا
و یا آنکه از صلاح اصلاح کار و نیوی مراد باشد پس معنی آنکه اصلاح کار و نیوی کجا و من که از تو
الهی خراب گشته ام کجا و تو چه تحصیل آن صلاح کار ندارم کجا پس صلاح من تفویض کار
بحق است و چون صلاح و تقوی ربائی را در طریقه ربندی و غل نیست گوید قوله

چه نسبت است برندی صلاح و تقوی را سماع و غط کجا نعمه رباب کجا

رندی بے باکی و قطع نظر از اعمال نعمه رباب مراد گفتار معنی آنست که صلاح و تقوی را
که مستلزم هستی اند و از خدای پستی دور اند باندی که قطع نظر از اعمال که مستلزم نیستی و قرب مولاست
چه نسبت و سماع و عطا که قیل و قال زاید آنست کجا و گفتار مرشد که بیان حقایق و معارف است
کجا چون از زهد و ورع کار بپیش نپذیرد و بنا بر آن گوید قوله

دل ز صومعه گرفت و خرقة سالوس | کجاست دیرمغان و شراب ناب کجا

صومعه واهل معبد پیوست اما الحال و عرف عبادتگاه است چه از اهل بیهود چه از اهل اسلام
سالوس مکر و فریب دیرمغان فناء مقام زندان معنی آنست که دل من از شستن صومعه
و پوشیدن خرقة ریائی رنجیده شده که هیچ ازین کشود نیست پس مقام زندان که مستلزم نیستی
کجا و شراب ناب که کنایت از محبت خالص است که در دلت غیرت کجا که بآن توجه شویم و مطلب خود
فانز کردیم و چون مطلب عاشق یا دوری معشوق است گوید

بشد ز یاد خویش یا دور زگار وصال | خود آن کرشمه کجاست و آن عتاب کجا

کرشمه ظهور عتاب آگاهی دادن بتقصیر روزگار وصال مراد مشاهده که در عالم اطلاق
داشتند چون بعالم تقید آمدند و آن مشاهده از ایشان بازداشت بجای فراموشی است معنی
آنست که یا دور زگار وصال که در عالم اطلاق داشتیم فرض کردیم که از یاد او رفت و فراموش شد
خوش بودم او را اما خود آن کرشمه و آن عتاب کجاست خوب اگر مشاهده ازلی باز داشتند لیکن گاه
کاسبت ظهور از تجلیات برای خوش ساختن بنده و عتابی برای اصلاح در امور مخالف که
از من صادر شود می کرده باشد و در بعضی نسخه چنین دیده شد که گفتم اینکه زیادش برفت
روز وصال چون سالکان در مقام محو محومی شوند میدانند نمی آید سال شده و این بیت فیضی
است که حاصل است در مقام محو بعد از محو ضمیر شین راجع بدل میگردد اگر چه دل از بے انصافی
روز وصال را فراموش کرد و قلق و اضطراب پیشه نمود لیکن معشوق هم از کمال استغنا کرشمه
که تجلی اسم بصیر است و عتاب که تجلی اسم قهار است که موجب خنایی است و بقا با صغیر مایه و
التفات نمیکند و چون حسن معشوق را بغیر از عاشق کسی نداند گوید قوله

ز روی دوست دل دشمنان چه در یابد | چراغ مرده کجا شمع آفتاب کجا

روی دوست مراد خوبی و جمال معشوق و دشمنان ظاهر پرستان چراغ مرده اشاره
بدل دشمنان شمع آفتاب اضافه بیانی مراد روی محبوب معنی آنست ظاهر پرستان خوبی جمال
محبوب را چگونه در یابند و ایشان را با آن چه نسبت چنانچه چراغ خصوصاً مرده را با آفتاب چه نسبت
چون معشوق گاه گاه لطف قهر آمیز بهاشق میکند که عاشق معذور آن شده از دور افتد بنا بر آن گوید قوله

ببین سپید رخندان که چاه در است | کجا همی روی ایدل بین شتاب کجا

سپید رخندان مراد لطف قهر آمیز محبوب است چیت میدانی ز رخندان صفات بے لطف کز روی
قهر میماندند است بے هست زهری در میان لبی سپید بے بدی گزند بودی این فریب
می نماید سپید بر بشت یا دوست می باید جان صد موی بستان معنی آنست که جانب لطف
قهر آمیز محبوب که آن چاهیت در راه مبین که هر که متوجه شد و فریفته رنگ و بوی او گردد
از پیش رفتن باز ماند و چون زندانیان خود را نشانند و در بعضی نسخه بجای مبین بے بین نظر آید
معنی آنست که جانب لطف قهر آمیز محبوب بگر و بجز من عیان مرکب بیش مبر که لطف قهر آمیز
محبوب اگر چه در ظاهر سپید و در خوش مینماید و مردم را فریفته رنگ و بوی میگرداند اما فی الحقیقت
چاه در راه است که سالک را محبوس کرده می ماند و از مطلب دور می اندازد و بختل که سپید رخندان
عبارت از هر یک منظر و تعینات اسم المضل است که مانع وصول اند مخفی نماند که چون دقائق اسم
المضل در همه حسنات و سیئات مزجی است در بعضی عیان و در بعضی نهان پس سالک را باید که
همه حال مراقب حال باشد تا مبادا که از غلبه اسم المضل از اعلی علیین باسفل السافلین
مخفی نماند که در حسنات و دقائق اسم مایه ظاهر و دقائق اسم المضل در باطن و در سیئات عکس
و چون موجب روشنائی چشم عاشق غیر از خاک جناب معشوق نمیتواند بنا بر آن گوید قوله

چو کل بنیش ما خاکستان شست | کجا رویم بفرما ازین جناب کجا

کل سرمه که برای روشنی چشم و چشم کشند بنیش معنی دیدن چه هر امری را که خواهند
مصدر کنندش ساکن در آخر او در آید تا معنی مصدر و دید چون آفرینش و بخشش و اینجا بنیش
مراد چشم انداز مظلوف و اراده طرف معنی آنست که چون روشنی بخش دیده من سرمه خاک
آستان شما است پس خود انصاف ده که این جناب را گدشته توجه که آرم و نیز کل بنیش

میتواند که مقوله روح انسانی بود باعتبار آنکه وجود خاکی موجب کمال خلافت قولہ رقی جبرائیل
فلا کفر خلق خلقه و خطاب بر شد حقیقی می تواند که بر شد هم و چون کار عاشق ترک خواب و خواب
و نه صبری شیوه اوست گوید قولہ

قرار خواب ز حافظ طمع مدار ایدست | قرار صیت صبور ی کدام خواب گجا
معنی بیت اظهرست غزل

لطف باشد گزینوشی از گدا ماروت را | تابکام دل به بیند دیده ماروت را
معنی آنست که اے محبوب من اگر گدا را که عاشقانند روئے خود را پیوستی محض لطف نیست

تا دیده ماروئے ترا بکام دل خود به بیند چون عاشق مدام در شداند و بلیات ست بنابران گوید
بچو مارویم دایم در بلا عشق زار | کاشکے هرگز ندیدی دیده ماروت را

ماروت نام فرشته که عاشق زهره بود در لفظ ماروت تا مخاطب است معنی آنست که بچو
ماروت در بلائے عشق گرفتاریم و دایم زار و گریانیم کاشکے دیده ما هرگز روئے ترا ندیدند تا باین
روز سیاه نشسته چون گرفتاری عاشق غیر از حسن معشوق نیست بنابران گوید قولہ

گوشدی ماروت در چاه زخمالش اسیر | اگر نگفتی شمه از حسن او ماروت را

ضمیمه زخمالش بر زهره و آن زهره است و همچنین ضمیر او مصرع ثانی محمول بر قلب است
اے اگر نگفتی ماروت شمه از حسن او معنی آنست که ماروت در چاه زخمالش معشوق که زهره بود
کے اسیر شدی یعنی کے عاشق او شدی اگر نگفتی ماروت شمه از حسن او یعنی ما کے عاشق
روئے تو شدیم اگر شمه از حسن روئے تو مر شد ما بیان نمی نمود پس گرفتاری ما محض بیان مر شد
و قصه ماروت و ماروت و طعنه زدن ایشان بر ایشان و فرو فرستادن حق ایشان را و عاشق
شدن شان بزین مطربه زهره نام و غم نوشیدن و زنا کردن شان بآن زن مشهوره است
و گویند که اول آن زن را ماروت دیده آمده به ماروت گفت تا ماروت عاشق شد و در شد
که آن زن اسم عظم ازینها آموخت و بیکت آن بر آسمان رفت حق سبحانه و ارامش کرده کوکب
ساخت و چون در همه عالم همه جا ظهور حسن و آواز عشق است گوید قولہ

بو گل برخاست گویا و چرخ ماروت بود | بلبلان مستند گویا دیده ماروت را

در ماروت و ماروت تا و خطاب است معنی آنست که کله که در چنبا ظهور نموده اند و همگی چنبا معطر گردید
گویا که در چنبا روئے تو بود یعنی ظهور کلهها و خوش بوئے چنبا از آثار و پر تو روئے تست و بلبلان
ست که در شور و غوغا اند گویا که دیده ما اند که بر گل روئے تو و اله و شیدا اند حاصل آنست که
هر جا که آوازه حسن و جمال است اثر و پر تو نور تست و هر جا که غلغله عشق است از ما سبلی
بدر بانی یک عشوه یافت از تو به مجنون عشق بازی یک شیوه یافت ازین به چون کار عاشق
احتمال شداند و بلیات نمودن و عمر بسر بردن بغم و اندوه است و اینهم از برای آنست
تا روزی به وصل محبوب رسد و بروئے او بیند گوید قولہ

میکشم چو رجفاییت ز بجران امی صم | روئے بنما ما به بیند حافظ ماروت را

بجران جدای محبوب و دوری معشوق صم بت را گویند که کافران عبادت او میکنند و آن
و آراستگی و زیبائی و صورت حسن بنهایت بنابران معشوق را از روئے آراستگی و زیبائی
حسن صورت صم گویند و مصرع ثانی خطاب رجعت و هم جسم و از حافظ ما اگر روئے بنما خطاب
روح باشد مراد جسم است و اگر خطاب جسم است روح مراد باشد و تا ماروت یعنی تو هست و
خطاب به معشوق باشد معنی ظاهر است حاجت بتقریر ندارد غزل

هنگام نو بهار گل از بوستان جدا | یارب مباد و بچکس از بوستان جدا

نو بهار ایام جوانی و نیز اوان بدایت سلوک و کشف تجلیات و صفای باطن گل مراد سالک
بوستان مجلس پیر در حالت محرومی از خود از صحبت پیر خود و در افتادن از محالست او
گوید که عجب حالے رویداده که هنگام نو بهار که اوان سلوک است رویداده و گل که کنایت از
سالک است از بوستان که مجلس مرشد است جدا مانده و ازوئے دور افتاده چون جدائی مرشد
مرشد را سخت کارست بنابران در مصرع ثانی بیان آن نمود که بچکس از بوستان خود
دور و به دور مباد چون کار عاشق در بجران محبوب بجز از گریه نیست گوید قولہ

بلبل بناله در چمن آمد بصبحدم | از وصل گل همین شود اندر خزان جدا

معنی آنست عاشقانرا که شب و روز بزاری بسری برند عجب مدار که بلبل که عاشق مشاهد
گل است در چمن نالان و غموزنان می آید و قهقهه که از وصل گل در خزان جدائی شود آید و حدیث

هجراں معشوق را کسے داند که شبے از محبوب خود دور افتاده بود که حال که در دم گزیده که در دم گزیده
داند و هجراں معشوق عذاب است عظیم که شدائد و بلیات روز حشر شمه ایست از که ناظم خود گفته
۵ حدیث هول قیامت که گفت واعظ شهریه کنا بیت است که از روزگار هجراں گفت ۵ چون
مدار کار جمله بر فناست که ۵ بیچاکس را نیست زین منزل گزیده از گداز شاه و ز پرتاو پیر
بنابران گوید قوله

دنیاست باغ که نه داند انسان چون لوگند | هر یک ز شاخ عمر کند باغبان جدا

معنی آنست که دنیا باغی است که نه داند انسان در و بنزله گلی است تروتانه اما آخر الامر باغبان
قضا و قدر هر یک را از شاخ عمر شان برچیند و در محل عدم فرستد حال آنست که هر که درین دنیا
و منزل بے بقا فرو آید و لباس حیات در بر کرد و عاقبت شربت اکل نفس ذائقه الموت
مراورای باید چشید ۵ درین باغ رنگین درختی زست ۵ که ماند از قفای تیر زن درخت ۵
پس وای بر آنان که عمر خود را ببطالت و ضلالت بگذرانند و بلبو و لعب بسر برند چون غی
توی ترو لے شدید تر مر سالک را از قوت عمر بطالت نیست گوید قوله

افسوس کن حیات جهان را یگان گذشت | افسوس دیگر آن که شود تن ز جان جدا

معنی آنست که افسوس که این زندگی را یگان گذشت از خود غفلت همچو خر در گل دنیا افتاده ایم
و هیچ به آخرت نپرداختیم و افسوس دیگر آنست که مرگ در پیش است چون بهیرم و الوقت بهم غفلت
مایم و بیچاکس بسبب غفلت یا دانا کند چرا که قوله

بسیار خفته اند درین خاک سیمین | شا بان نوع و سبب از جهان جدا

معنی آنست که در دنیا که بے سیمین است که گوی خونی از خورشید ر بوده بودند و بے شا بان
که بغیر و ملک و مال گردنکشی می نمودند و بسیار از نوع و سبب که بصفت هفت اجزات
الطرف موصوف بودند خفته اند و با خاک یکسان گردیده اند و بیچاکس باحوال ایشان نمیرد
و یاد ایشان نمیکند چون باید که قدم از روی عبرت در بنجران فانی نهد که ۵ هر وقت چهره
آزاده ایست ۵ هر قدر فرق ملکزاده ایست ۵ گوید قوله

همیشه رو پای بر سر آزادگان منه | تنها به خفته ازین خاکدان جدا

معنی آنست که ای سالک دے بخود آئی و بهوش باش و پای بر سر کسانے که از قید جسم
جهان وزن و فرزند و خویش و اقارب و ملک و مال آزاد گردیده تنها به خفته اند منته اے ایشان را
فراموش کن و بدعای خیر و فاتحه یا دنا و باحوال ایشان عبرت نما که ۵ لب از خفته چند خامش
کن ۵ فرو خفتگان را فراموش کن ۵ و تاکه ترک حرص و هوانا نماید و وصل دوست رسیدن محال بنابران
گوید قوله

ترک هو او حرص کن حافظا کنون | بهر وصال دوست شوا ز خانمان جدا

هوا از روی نفس و نهی النفس علی الهوی معنی آنست که ای حافظ چون در راه طلب دوست
در آمده باید که تارک حرص و هوا باشی که حرص هوی سدیست بزرگ و حاجبیت سرگ بلکه در طلب
وصل محبوب از خانمان که جسم و جانست آزاد باید گردید و بجای فنا باید شد و تاکه فانی نشود و دوست
نه پیوند ۵ تو خود حجاب خودی حافظ از میان بر خیز ۵ و اسد اعلم روایت الباء غزل

آفتاب از روی او شد در حجاب | سایه را باشد حجاب از آفتاب

آفتاب کنایت از محبوب مجاز باعتبار ظاهر و صورت و چون فی الحقیقت شخصی است موهوم لاجرم
در مصرع ثانی بسایه نسبت داد و چون محبوب حقیقی تمام مخلوقات را از شعاع نور خودش روشن
ساخته و فیض رسانده لاجرم در مصرع ثانی بافتاب نسبت داد که اظهر من الشمس است باعتبار ظهور
و ضمیر او بمحبوب حقیقی حجاب افتاد عدم سایه مراد محبوب مجاز آفتاب محبوب حقیقی معنی آنست
که مجاز از ظهور حقیقت در حجاب آمد و آفتاب در زیر سحاب آمد و اظهر است که سایه را حجاب از آفتاب پنهان
نمیدان مجاز از حقیقت و باید دانست که معشوقان مجاز را در نظر سالک تا آن زمان است که ظهور
محبوب حقیقی نشده و چون محبوب حقیقی جلوه گری کرد بهی از نظر او محو شوند ۵ چو سلطان عزت
علم و رکش ۵ جهان سرسبز عید در کش ۵ چون در پیش ظهورات کائنات را تاب نیست گوید قوله

دست ماه و مهر بر بند و رخس | ماه بهرم چو یکشاید نقاب

ماه و مهر محبوبان مجاز و سر تجلیات اسمای و صفاتی ضمیر شین رخس بر مهر و ماه بهرم
محبوب حقیقی و تجلی ذاتی باعتبار استغناء و خونی معنی آنست که وقتی که سالک را مشاهده
محبوب حقیقی رونماید محبوبان مجاز را پیش او قدر و قیمتی نماند و یا آنکه وقتی که تجلی ذاتی بر دل

سالك جلوه كند تجليات اسمانی و صفاتی را پیش از وجود نماید همه محو و منطس شوند و چون تجلی ذاتی موجب فنا و سالک است بنا بر آن گوید قوله

از خیالم باز نشناسد كس اگر در آغوشش به بیم شب بخواب

خیال صورت موهوم كه در دل گذرد آغوش كنار معنی آنست كه اگر آن محبوب حقیقی شب از شبها تجلی ذاتی خود اندوخته فضل و كرم عطا نماید از ظهور آغوشان شوم یعنی در روشنی و ظهور آن چنان فانی شوم كه كس از صورت موهوم مرا باز نشناسد یعنی بجز صور خیالی كه ندارد باید دانست كه عاشق را می باید كه جز با شقایق صحبت ندارد چون عاشقان درین زمانه كتر اند گوید قوله

شاهدان مستور وستان به شكیب خالقه معمور و درویشان خراب

شاهدان كناية از عارفان كامل مستان كناية از طالبان شكیب صبر و آرام خالقه فقر جاے عبادت معمور آبادان خراب سرگشته و ویران و پریشان معنی آنست كه درین زمانه عجب حالے رفته واده كه عارفان كامل رود نقاب آدره و مقلدان سندنشین گشته اند و طالبان در طلب ایشان سرتیبه بیابان نهاده اند و خالقه از مردمان مژائی پُر و درویشان كه كناية از خالقه نشینان است خراب كه بیج سوز و درو آهی ندارند در همه حصول دنیوی بگمارند و تجمل كه درویشان مراد طالبان و خراب از بیخه كه بیچكس نه كه ایشان را برادر رساند چون حصول عاشق و عشق غیر از گریه و ناری نیست بنا بر آن گوید قوله

خون دل در جام دیدم از سرشك آبر ویر باد و ادم از شراب

معنی آنست كه در عشق آن معشوق چندان گریتم كه دلم خون گشته بجای سرشك بیرون آمد و از عشق كه نهان بود ظاهر شد و بسبب آن رسوائی عالم شدم چرا كه بجا شقی مشهور شدم و بیج بكام دل نرسیدم و چون سوز و درد عاشق كس نتواند دریافت گوید قوله

سوزم تان گر بداند محاسب در دم از مستان زند آتش بر آب

مستان عاشقان كناية از خود و در مصرع ثانی كناية از چشمان محاسب كناية از منكر كه مانع عشق است معنی آنست كه اگر منكر سوز عاشقان را دریابد و احوال بایان معلوم نماید فی الحال از دو دیده خود آب بر آتش ایشان زند یعنی برین سوزندگی ایشان رحم آرد و در بعضی نسخ

در مصرع ثانی بجای مستان میشان دیده شده یعنی اگر محاسب سوز ما را دریابد فی الحال برین سوزندگی ما بجای آب می زند علاج این سوزندگی ما غیر از ستماید و از انكار باز آید و چون گریه موجب حصول مراد است كه الكواء تحصيل المراد بنا بر آن گوید قوله

هرگز از دیده شد باران اشك زیر و امن باز دارد چون سحاب

باران اشك اضافة بیانیة معنی آنست كه هر كه در عشق معشوق رنج و جانمیکشد و مدام بگریه و ناری میگزیرد و اندوخته غم مخور كه این غم را عیش در پی است بموجب آن مع العسر كسیرا چنانچه سحاب باد كه دافع سحاب است از پس دارد و چون عشق دلت است عظیم كه طلب آن همه كس لازم بنا بر آن گوید قوله

از برای با دهن باید زدن محاسب را حد بحد و حساب

با دهن عشق معنی آنست كه در عشق می است كه از برای آن منكران را حد بحد و بیشتر باید زدن كه چرا نه نوشیدند كه حصول انسانیت موقوف بی نوشی است چرا كه ناظم خود جاے دیگر فرموده حیوان آنكه نتوشد و انسان نشود و چون از عاشقان ترك معشوقان هیچ چه صورت نه بند و بنا بر آن گوید قوله

حافظا و عطا نصیحت گو مكن ترك تركان خطا بنو و صواب

لفظا گو خطاب است و مخاطب مخدوم و آن منكر است معنی آنست یعنی اے حافظا منكر را بگو و عطا نصیحت پیش میا از انجیت كه ما عاشقیم و از عاشقان ترك معشوقان صواب نیست بیت نظر كردن بخوبان دین سعادت و معاشرت كس از دین بگردد غزل

تعالی الله كه دولت دارم مشب كه آمد ناگهان دلدارم مشب

درین غزل حالت بیان بیط است و بیان دولت كه در مصرع اول است در مصرع ثانی است قوله

چو دیدم روے خویش سجده كردم بجز الله نكودارم مشب

سجده كردن كناية از فانی شدن است فرد و سجده كس نشود سزتن جدا و در طاعت وفا كنهش نام کرده اند و نكوداری كناية از سجده كردن است قوله

نهال عیشم از وصلش بر آورد ز نخت خویش بر خور دارم مشب

بہال عیش اضافہ بیانہ پر آورد و بارور گردید بر خور و ارفیض یاب قوله

بران عزمم اگر خود میرود سر | کہ سرپوش از طبق بردارم مشب

عزم قصد معنی است کہ الحال بسبب شادمانی تجلی ذاتی بر آن قصد است کہ سرپوش یعنی پرده از نعمت کہ در طبق دست دور کنم لا یسعی ارضی ولا سماء و لکن یسعی قلب عبد المؤمن و دم انا الحق و سبحانی زخم اگر چه در گشتن آن سر برد قوله

اگش نقش انا الحق بر زمین خون کشی | چون منصور از گئی بردارم مشب

یعنی در مقام عشق بمنزل رسیدہ ام اگر بالفرض چون منصور حلاج بردارم کشند ہر قطرہ از بار زمین چکہ منقش بر نقش انا الحق گردد قوله

تو صاحب نعمتی من مستحق | ز کوۃ حسن وہ خوشدارم مشب

میں ساکن در خوشدارم یعنی مغفول یعنی خوش دارم۔ قوله

ہمی ترسم کہ حافظ محو گردد | چہ شورست این کہ در سر دارم مشب

محو گردد فانی گردد و یا مست لای عقل گردد شور یعنی غلبہ وستی غزل

ز باغ وصل تو یاد ریاض رضوان آب | ز تاب ہجرت تو دار و شراد و زخ تاب

معنی است کہ طلب عاشقان مر یا رضوان را نہ از بہر قصور و حور است بلکہ از بہر شقاوت کما قال اللہ تعالیٰ ان لقاء اللہ تعالیٰ فی الجنۃ للمؤمنین حتی قال علیہ السلام من ترک ما یبغیہ کما ترکون الفم لیلۃ البدر و چون و زخ از ہجرت تو تابست استعاذہ ما از ہجرت است نہ از و زخ دیا آنکہ بہشت با چندین آب و تاب است از بہت آنست کہ موعود ببقای تست و و زخ چندین تاب کہ دارد از آنجہ کہ موعود ہجرت است و چون مرجع ہمہ موجودات حق است و ہمہ فیض یاب از دست بنا بران گوید قوله

بحسن عارض فوق تو بروہ اند پناہ | بہشت و طوبی و طوبی لہم جن باب

عارض یعنی حقیقت محمدی ۲ قد تعین ثانی کہ بر علیہ بود طوبی دل و بہشت روح و روح چون مرتبہ اجمالیست منظر حقیقت محمدی شدہ دل چون مرتبہ تفصیلیست منظر تعین ثانی شدہ معنی است کہ بہشت و طوبی کہ مراد از ان روح و دل عارف است خوشی باد

این شورست

مرایش انرا و نیکو جاے بازگشتی بہ تعین حقیقت محمدی و صور علیہ کہ بمنزلہ عارض و قد تواند پناہ بروہ
اے فیض یاب از ان ہاست دیا آنکہ از بہشت و طوبی عین بہشت و طوبی معروف باشند
نیز کہ مرجع ہمہ موجودات حق است چون کار عاشق را مگر یہ و استغراق خیال معنوق است گوید قوله

و چشم من ہمہ شب جوئبار باغ بہشت | خیال ز گس مست تو بیند اندر خواب

و چشم مبتداء موصوف جوئبار صفت او بتقدیر حرف رابطہ مصرع ثانی خبرش معنی است
کہ و چشم من از کثرت دموع کہ بمنزلہ جوئبار باغ بہشت است ہمہ شب خیال ز گس مست و خواب
مے بیند گوئبار کہ اطرافش ز گس گشتہ و این رمزیت کہ ز گس برب جوے می کارند عکس
کلمہ ہار و نمودہ شود و موجب وقت شود و خیال درین مقام بفتح خاست کہ بمعنی صور خوانی و
خیالی بشریت نہ بکسر خاکہ یعنی قوی از قوای بشریت پس سوال کسے کہ گوید کہ جوئبار خواب
ندارد جاے نیافت برین تقدیر و نیز انیکہ چشم من یعنی ذات من باعتبار مراد در خیال ز گس
مست او کہ از روی تمثیل بہمان ذات محبوبیت ہمیشہ میباشد جوئبار بہشت ہمین حال
دارند یعنی ہمہستان ذات عالی الدرجات اند و نیز ذکر خواب بطریق تزیین است چون نمود
بہار محض جمال اوست گوید قوله

بہشت ز کار جیل تو کرد و در ہر باب | بہار شرح رخت وادہ است در فصل

معنی است کہ در ہر فصلی از فصلاہاے کہ بہار روستہ بیناید و گلہاے زنگارنگ کہ بظہر آید
بیان سخ تست یعنی نمونہ از جمال تست و در ہر باب کہ ز یکوی و خوبی بہشت ذکر کنند بیان
ذکر جیل تست باید دانست کہ عاشق را دلم از معشوق غم و اندوہ مے رسد و آن موجب
شکایت باشد چون شکایت از عاشق نازیباست بنا بر ان شکایت را بصورت شکر گوید قوله

اب و دمان ترا سبب با حق نمک | کہ بہت بر جگر ریش و سینہ ہای کباب

اب و دمان مراد نظام خطاب معشوق حقیقی کہ ظاہر است در نظام زیر کہ سونی صاحب بہود
در ہر جہ نظر کند خدا را بیند و نمک انداختن بر جگر کنایہ از آزدن و بد گفتن میگوید کہ بے
دمان ترا وقتے کہ قابل نمک زرا تا جعل فیہا من یفسد فیہا کشتند حق نمک ایشان بیکار
عاشقان را تا غرضنا الا ما نہ پیدا آمد صاحب تر بہتہ کہ بدین ظلم و جہول را بار داشت

با این همه طعن آنچنانکه قیفا خوش تر و می تواند بود که لب اشاره با ستم منظم و دهن عبارت از وجه امد است اے ذات اللہ پس نمک برین تقدیر آنکه کان ظلوماً جهولاً و چون مقلم عشق را نهایت نیست و وصل معشوق پس و شوار بنابران گوید قوله

بسوخت این دل خام و بکام دل نرسید | بکام دل بر سیدی نرسخته خونتاب

خونتاب اشک خون آلود معنی آنست که این دل بے استعداد و آتش سحر بسوخت و بکام دل که شهادت نرسید یعنی کتم عشق ازین نشد که بآن امید شهادت میداشتم که من عشق را غفلت و کتم فکرات شهید آری بکام دل میرسد اگر اشک خون آلود که موجب اظهار عشق است نرسختی اے نگریستی و صبر کردی و آن از باطن پور و پیوست و چون بنظر صیقل نگری همه موجودات عاشق او هستند بنوعی و وجهی بنابران گوید قوله

آنگاه مبر که بدور تو عاشقان مستند | خبر نداری از احوال زاهدان خراب

معنی بیت ظاهرست چون بے مدد معشوق کار عاشق پیش نمیرود گوید قوله

مرا بدور لبست شد یقین که جوهر لعل | پدید می شود از آفتاب عالیشان

لب مراد لطف است لب که شیرین جوهر شد لطف خداست به باغ حائر اناب او نشو و نماست و از لطف عشق که بنده را هیچ لطف به اذن نیست که استدعا لے بعشق خود آشنایان گردانند معنی آنست که مراد دور لب تو یعنی در عشق تو که آفتاب دار بودم تا فتنه و دل ماکه سنگبار بود که اخته مانند جوهر لعل گردانید پس بر یاقین شد که از تابش آفتاب لعل میگردد و نیز آنست که مرا تا نظری به لب لعل که از شطع آفتاب بعلی تو مانند جوهر لعل سرخ و درخشان بیندیزین گشت که از تابش آفتاب لعل پدید می شود چون سالک باید که عمر به بطالت نگذارد و عشق که موجب حصول معرفت است ساعی باشد میگوید قوله

مهل که عمر به بیهوده نگذرد و حافظ | بکوش و حاصل عمر عزیز را دریا

معنی آنست که اے حافظ خود را ضائع و بیکار مدار تا عمر به بطالت نگذرد بلکه سعی نما و حصول حاصل عمر عزیز که معرفت حق است و مَا خَلَقْتُ الْحَقَّ وَالْأَنسَ إِلَّا لِيُعْبَدُونِ اے ربی مکن جود کن + غزل

صبح دولت میدر کو جام بچون آفتاب | فرستے زین به کجا باشد بد جام شراب

دولت کنایه از وصل جام دل سالک یا مرشد جام شراب کنایت از حقائق و معارف معنی آنست که آنوقت وصال که اقتضای مشاهدات تجلیات کند صبح وار و میددل که قابل این دولت بود کجا یا مرشد که لطیف او میسر کرد پس گویا آن دل یا آن مرشد را حاضر وقت یافته بعضی حال خود شتافت و گفته وقت به ازان کجا خواهی یافت که بسوے او خواهی شتافت فیوضات معانی که در تو ولایت نهاده اند ظاهر گردان و اتباع خود را فیض رسان و بیان حقائق و معارف فرماتا خوش گشته طے آن منزل نمایم چون عاشق را بموجب اَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ بیان شکر آن کردن و به ابناء جنس ترغیب کردن لازم است بنابران گوید قوله

خانه تشویش ساقی یار و مطرب بنده گو | موسم عیش است دور ساغر عهد شباب

خانه تشویش ب تعلق وجود بکار و بار دنیا ساقی و مطرب مراد مرشد باعتبار اختلاف مقامات باعتبار بیان اسرار ساقی و باعتبار دلاری بشارت به مطرب پس میگوید و ترغیب طالبان دنیا بد که مارا ب تعلق دست داده و سر رشته مراد بدست افتاده که مرشد بیان معارف حقائق میکند و این وقت موسم عیش است و دور ساغر عهد شباب و همچنین در ابیات آینده قوله

شاه و ساقی بخت افشان و مطرب پاکوب | غمزه ساقی چشمه پرستان برده خواب

شاه و نور تجلی ساقی معشوق و مرشد و ست افشان رقص کنان مطرب ترغیب بندگان و اکامنده در طریق غمزه کنایه از ظهور و خفا و عدم التفات و مروتی و دلنوازی می پرستان برده خواب مضطرب و متفکر ساخته قوله

جامی هن و یار ساقی و حرفیان کجبت | کرده چشم مست ساقی می پرستان را خراب

حرفیان یاران و حواس چشم مست ساقی کنایه از تجلی ذاتی محبوب قوله

مجلس خاص است و جای هن و نرنگاه اش | اینک می بنیم به بیداریت یارب یا خواب

مجلس خاص بے مزاحمت رقیب جاے هن معموره الامن از حوادث معنی این چهار بیت آنست که شاید تجلی جلوه کنان و ساقی معنوی می نشان چنانچه در گلشن راز است که اکابر گاه می بینند حق تعالی ساقی گشته شراب میدهد و ایشان چون آن شراب می نوشند بخود فانی می گردند

و این در تجلیات افعالی می باشد و مطرب که مرشد است پائے کوب اے بخوشی تمام اسرار
 و معارف بیان کنان و ظهور و خفاے محبوب خواب غفلت و بیدار از عاشقان بر بوده و همه را
 مشتاقان لقب خویشت کرده و خلوتی به محضت اختیار و یار ساتی و حواس مطیع و همدم ظهور
 ذات محبوب عاشقان را خراب ساخته اے در معرض فنا و بنجودی آورده چون عاشق بچنین
 نعم سرفراز گردید و خوراشایان آن نمی بیند گوید مجلس خاص است انو معنی این بیت واضح
 است چون راحت عاشق بدون عشق نمی شود گوید قوله

از پے نقرت طبع و زیور حسن و طرب خوش بود ترکیب زین جام باطل مذاب

نقرت کشادگی و فرحت زیور آریستگی زین جام دل مصفا لعل مذاب لعل گداخته شراب
 سرخ مراد محبت حقیقی معنی آنست که از بهر فرحت طبع و وقع اندوه و پیرایه حسن و طرب خوش بود
 دل مصفا با محبت خالص اے شادی بدین چیز اے افزایش و حسن خوبتر می نماید هر چند عشق
 غالب تر جمال خوبتر می نماید چون بے کشتش معشوق بجای نیرسد گوید قوله

از خیال لطف و مشاطه چالاک طبع در ضمیر برگ گل خوش میکند پنهان گلاب

مشاطه چالاک طبع اصناف بیانیه ضمیر برگ گل رخساره محبوب یعنی از نزاکت و خیالات
 لطافت است که مشاطه چالاک طبع که طبع انسانیت و آرایش و هنر و است و ضمیر
 برگ گل که کنایه از رخساره محبوب است و گلاب را خوش پنهان میکند یعنی بعد از خوردن می
 که بر رخساره محبوبان بظهور آید چنانچه خود فرموده اے نماید عکس می برنگ رویه هوش
 و از اینجا بحقیقت شافتن استبعاد ندارد چه در نهاد هر که محبت حقیقی جلوه گر شود محبوب حقیقی
 اش رو نماید من گنجد صلاک باللیل حسن قیامه بالنهار و نیز مشاطه چالاک طبع
 مرشد کامل ضمیر برگ گل وجود مرشد گلاب مشاهدات تجلیات معنی آنست که
 از جهت صفا و لطافت عشق مرشد کامل را میسر و تماشاهات تجلیات در وجود مستر شد
 خود راه و هدایتی چون سالک در راه عشق در آمد و مرشد کامل ابواب مشاهداتش می کشاید تا بحد
 آن مشاهدات از حرارت و حرارت آن مطلع میگردد و نشان دادن قدم در راه نمی نهد این بیت
 در وجه بسیار است اما مختصر کرده شده آورده اند که خواجی برب غبار خاطر از اهل مشیر از وقت

در تجلیات افعالی

پیش

میل بشهر دیگر فرمود و بگوچه عبور نمود که فاضله از فضل او را دایه معنی این بیت مشغول
 بود و چند وجه گفت و آن در شرح میر حتمی مسطور است خواجی شنید گفت که مخدوم منا و جوچه که
 فرمودند همه موجه و خوش نما بود اما آنچه اراده شاعر بود و مدعی نگشت مخدوم و جوچه دیگر گفت از راه
 تمیز گفت مخدوم بارگ الله هنوز اراده شاعر و درست مخدوم گفت که خود عنایت فرمائید تا
 مستفید شویم خواجی فرمود که اراده شاعر در هنگام این شعر آن بود که چون چند بیت بالا و طلب
 وصال و حصول مال فرمود و اظهار جمیعت اسباب نمود ملهم غیبی بر سرش این ندا داد و از
 زبان محبوب این صدا برکشید تا که مطلوب طالب را بخود بخواند طالب بطلب رسیدن نتواند
 تا که از جانب معشوق نباشد کشته به کوشش عاشق بچاره بجای نرسد به لفظ خیال
 از روی تسامح بجهت قصد اراده و معنی که معنی عشق است کنایه از ذات الله و مشاطه
 چالاک طبع کنایت از استعداد سالک و گل کنایه از دل سالک و برگ گل کنایه از مقام
 از مقامات آن بود از گلاب تناسل سالک مراد باشد که بخاطر خوشی تراشد و باید دانست
 که دل سالک غنچه وار و رقیه توبره وار و در استعدادش هنگام شکفتن بهر وقت جلوه دارد و بیت
 دل عاشق چو گل ورق و ورق است و خاطرش را بهر ورق سبق است و معنی بیت آنست که
 اراده لطف لطف است که استعداد سالک میجنبد تا آن استعداد معنی در درونش مضمیر میگردد
 و شیوع وارش میجوشت تا سالک از کمال فوق سفینه شکسته خویش را در دیار احدیت
 میراند یعنی خواهش و اراده ماتر با این راه آورده و کشتش ماتر شایسته این گردانیده و الا بهیاست
 که اگر آب و ریت اگر آب و ریت و تا که سخن عاشق مقبول محبوب نشود مقبول عالم نشود و نهان گوید قوله

تا شد آن مستمیری در راه حافظ را کنون میرسد هر دم بگوش زیره گلابانگ ربا

معنی آنست که از آن روزی که کلمات درو انگیز و سخنان عشق آمیز حافظ را آن مه خرداری
 نموده و مقبول خاطر او گردیده و از بسکه مردمان با یکدیگر از و رباب میگویند کنون بحد
 اشتها یافته که آواز گلابانگ او با سنان رسیده غزل

اگنم امیر سلطان خوبان رحم کن بر این غریب اگفت و در بنال ل به گم کند مسکین غریب

سلطان خوبان محبوب حقیقی معنی آنست که روزی بجناب محبوب حقیقی از راه عجز و زاری

التماس نمودم که اسے سرور محبوبان سے نہا برین غریب و از دریلے بجز باصل وصل رسان
 و گرفتار شد اندوہلیات فراق مدار محبوب از راه بے نیازی و کم توجہی کہ شیوہ محبوبان است
 گفت کہ ساسکین و غریبان و رپے تناسل کم میروند توجہ بگفتہ دل خود بر ماند کردی و بدم
 عشق گرفتار گشتی و ہر کہ چنین کند سزا بش اینست تقصیر مانیت حاصل آنست کہ چون ایجاب
 عشق نمودی بارگران شدائد و بلیات نیزے باید کشید و تن برضا باید داد چون احتیاج سوال
 کہ لازمہ عشق است گوید قولہ

آفتس بگذر ز مانی گفت مخدوم مدار | خانہ پرورد و توجہ تاب آروغم چندین غریب
 خانہ پرورد و توجہ ظاہری ظاہر است و معنی حقیقی آنکہ گفتم مر آن محبوب حقیقی را کہ زمانے بر ماند کن
 و بسوسے تا توجہ فراگفت کہ ازین تکلفات مارا معذور دار کہ من بحسب ذات نے نیازم لاہرم توجہ
 بکے نے آرم کہ ناز پرورد و ناز پرورد غریبان مدار کہ باہنہا احتیاج نیست لاہرم توجہ بکے
 نے آرو چنانچہ قولہ

خفتہ بر سنجاب شاہی نازینے را چہ غم | اگر ز خار و خارہ سازد بہر و بالین غریب
 سنجاب قسمے از جامہ خارہ شک سخت معنی آنست کہ نازینے کہ بر بستر شاہی خفتہ باشد
 اورا چہ غم از غریبی کہ از خار بستر سازد و از خار بالین باید دانست کہ حق جل و علا من حیث الصفات
 بمظاہر احتیاج دارد چنانچہ خالقیت نے مخلوق و از قیت نے مرزوق و علیٰ ہذا القیاس صورت
 نہ بند و ہوئے بچسب ذاتہ کہ قولہ **وَاللّٰهُ عَزَّیَّ عَنْ الْعَالَمِیْنَ** و شیخ محی الدین و مصنفات بہین
 ساختہ و صرفیہ اجمہم بہین مذہب مقرر اند و خواجہ نیز بالیشان است بنا بران باقتضای نسبت
 ذات و صفات و توجہ نسبت کما قال **بَعْضُهُمْ صِفَاتُ اللّٰهِ عَلَیْ ذَاتِہِ** از ذات صفات خواستہ
 این معنی نمودہ جواب آن **مَنْ حَضَرَتْ الذَّاتُ شَیْئًا** تا نبیہ باین معنی باشد کہ حضرت حق من
 حیث الصفات بمخلوقات احتیاج دارد و من حیث ذاتہ بے نیاز است و بیچسب احتیاج نیست
 چنانچہ موسے عم گفت **رَبِّ ارْنِیْ اَنْظُرْ لَیْکَ** جواب **لَنْ تَرٰکَیْ** شنید چون البیس حاجب
 در سلسلے وحدت و اگرچہ آن مانع است مر عاشقانرا اما چون بدون او آنجا عین حکمت گوید قولہ

ایکے درخیز زلفت جان چین آشناس | خوش قفا و آن خال مشکین بر رخ زکین غریب

زلفت جذبہ زلفت نام جذبہ ذات حق است و دل کہ قیدش گشت جان مطلق است
 خوش قفا و کہ اینچنین ذات را اینچنین مظهری می بایست آنحال مشکین تعین انسانی وجود بشری
 کہ مانند خال بران ذات واقع شدہ رخ زکین ذات وجہ اسرار ازین عشق و نیز خال مشکین
 عبارت از مظهر اسم لاضل چون البیس کہ حاجب و خلوت سراے وحدت است ہر پوہوت را راہ نمید بد
 رخ وجہ اند کہ ذات است و مراد از ان وحدت معنی آنست کہ اسے محبوب من کہ جان ہر اران ہزار بستہ
 درخیز عشق تست آنحال مشکین کہ نور شیطانی است خال و در بر خسارہ وحدت تو نشستہ چہ خوش و
 بسیار مژون افتادہ کہ اینچنین جناب عالی را این چنین حاجبے غیور می باید و چون استغناء بے نیاد
 شیوہ محبوبانست گوید قولہ

مے نماید عکسے بزرنگ روی ہوش | بہجور برگ ارغوان بر صفحہ نفس تر غریب
 مراد از مے مستی از ذکر موصوف و مراد از ان استغناء معنی آنست از بس کہ صفت
 نمک و بے نیازی در ذات تست علامات آن بر چہرہ ہوش تو ظاہر و باہر است و آن بتولیں زیبات
 آنچنان کہ برگ ارغوان بر صفحہ نفس تر موزون بیناید و گاہ گاہ چون مشاہدہ محبوب موجب قتل
 عاشق است بنا بران گوید قولہ

باز گفتم شاہ من رو عارض گلگون ہوش | ورنہ خواہی کرد مارا خستہ و غمگین غریب
 عارض گلگون تجلی جلالی قہاری معنی آنست کہ اسے محبوب من اگر مے بر خال دلریش داری
 پس عارض گلگون خود ہوش اسے تجلی قہاری پیش میا و گردن مارا خستہ و غمگین و غریب خواہی است
 بسبب عدم حصول مراد کہ وصل مست چون نقاب محبوب را موجب از دیاد حسن است گوید قولہ

بس غریب افتادہ است ان ہو خطا گرفت | اگر چہ بود و دیگر کارستان خطا مشکین غریب
 خطا عالم اسما و صفات و نیز عالم کثرت و ذات حق در پردہ اسما و صفات نہان گشتہ معنی آنست
 کہ این خطا کہ مراد از ان پردہ اسما و صفات است بر رخ ذات تو کہ برآمدہ و پردہ شدہ اگر چہ مانع
 وحدتست اما بس غریب و موزون افتادہ کہ اینہم موجب از دیاد حسن است اگر چہ خطا سیاہ در
 نگارستان چندان خوش و زیبائی نماید چون مدام عاشق را قلعہ و مضطربے پیش است گوید قولہ

اگفتم اسے شام غریبان طرہ شب رنگ تو | در سحر گاہان خند کن چون بنالین غریب

عظمت
 رخسارہ
 زیبات
 بکینست

طره شیرنگ زلف سیاه مراد از آن حجاب و نقاب سحرگامان انتباه جذبه عشق که صحرایشان را
 رویت دهد و او پلا بنیاد نهند معنی آنست که اے کسی که زلف شیرنگ تو شام عاشقان است
 برگاه زلف فرو میگذاری و عالم کثرت را بجلوه می آری بر چشم عاشقان روز روشن تاریک میسازد
 بسبب اختای نور تجلی پس حذر کن از ناله و زاری شان که در وقت سحر از ایشان سر میزند و چون کار
 معشوق مدام استغنا است بنا بر آن جواب داد قوله

اگفت حافظ آشنایان و مقام حیرتند | دور نبود اگر نشیند خسته و غمگین غریب

معنی آنست که اے حافظ آشنایان که در قرب جوار ما جا دارند در مقام حیرتند بسبب استغنا و ما
 پس اگر غریب خسته نشیند و غمگین خاطر گردد و عجب نیست غزل

سید صبح کله بسته سحاب | الصبوح الصبوح یا اصحاب

و میدان بر آمدن و طلوع نمودن صبح سپیدی که پیش از طلوع آفتاب بر افق ظاهر شود و اینجا
 کنایه از حال است که پیش از طلوع آفتاب حقیقت بر دل سالک ظهور کند و باطن او را از
 ظلام بشری روشن سازد کله بسته و تشدید خیره خورد که از جامه تنگ کند و سحاب بمعنی ابر اینجا
 کنایه از مشاهدات تجلیات و سحاب و ابر مترکم گردد و مانع دخول غیر شود و صبوح بفتح صاد چاشت
 و اینجا باعتبار ذکر محل و اراده حال مراد نوشیدن شراب که معاشقان در آنوقت مینوشند الصبوح
 آواز نیست که برای نوشیدن شراب در وقت صبح بیاران کنند معنی آنست که صبح حال
 و باید ادا اقبال در و میدان مشاهدات تجلیات روشن شود اے یاران بجام صبوح که عاشقان مینوشند
 و مواهب فتوح که طالبان را و سید به مشغول شود و مشاهدات تجلیات را تا شام نماید چون آخر کار
 بگل کائنات و تمامی مخلوقات بر قناست و بهتر از حصول عشق کار نیست بنا بر آن گوید قوله

مے چکد تراله بر رخ لاله | المدام المدام یا احباب

تراله معروف و چون افتادن تراله موجب قنایه ریاضین ربی است لاله گل سرخ معروف مراد
 اهل دنیا که در غیاب و نیا بر جگر دارند المدام آواز مے که بشرط شراب بوقت شبانگاه
 کنند مدام شراب معنی آنست که تراله بر رخ لاله بچکد و اینتا زمان را صوت طبعی بقایا میکند
 اے دوستان تا بقای طبعی نرسیده آید عشق پروانید تا بقای ابدی باقی ماند و قل آنست

ولا تقولوا الحزن يقتل فتسبيل الله أموات بل أحياء عند ربهم و چون عاشق را
 باید که جوانی را غنیمت داند و کار امرار روز بفرماند افکند بنا بر آن گوید قوله

مے وز دواز چمن نسیم بهشت | پس بنوشید و انما مے ناب

معنی آنست که تا وقتی که باد انفاس که مراد از نسیم بهشت است در چمن انفاس وجود تو
 و زان است و باد خزان پیری و مرگ در و راه نیافته پس بهشتیار باشد اے عاشقان و مدام در
 نوشیدن مے که عبارت از عشق الهی است مستغرق باشید چون مدام کار عاشق بخوار است خصوصاً
 در آوان بهار بنا بر آن گوید قوله

تخت زرین زده است گل چمن | راح چون لعل آتشین در یاب

گل جوانی و مشاهدات تجلیات راح شراب مراد محبت حق معنی آنست که اے سالک عاشق
 گل جوانی در چمن وجود تو تخت زرین زده اے رونق بخش و تازگی ده وجود تو شده است یا آنکه
 مشاهدات تجلیات بر دل ورود نموده و آن موجب رونق قلب باشد پس جوین چنین ادانه
 شراب مے که چون لعل سرخ باشد که کنایت از محبت الهی است در یاب اے بنوش و چون محبت الهی
 بے دشگیری مرشد صورت زنده و بجای نرسد گوید قوله

بر رخ ساقی پری پیکر | بهجو عاشق بنوش با دونه باب

معنی آنست که اے سالک عاشق اگر خواهی که شراب محبت الهی بنوشی پس بر رخ ساقی
 پری پیکر یعنی در مصاحبت مرشد کامل مانند عاشقان با دونه بنوش که عاشقان مے مصاحبت
 محبوب شراب مے نوشند قوله

اگر نشان ز آب زندگی جوئی | مے نوشین بخور بیابانگ رباب

معنی آنست که اگر جو بان آب حیات هستی پس بنوش مے شیرین را بگفته مرشد کامل تا بقایات
 نام تو از صفه روزگار محو شود و چون روز بروز در عالم کمی نقصان میده بنا بر آن گوید قوله

در چنین موسی عجب نبود | بد که بنشد میکده بشتاب

معنی آنست یعنی اے برادر ایدون هر چه توانی کردن بکن که عجب هنگامه دوستی داد
 که درین هنگام اگر در میکده را بشتابی بنزد و قیامت قائم شود عجب نهد و چون احوال

عاشق یکسان نیست گاه قبض گاه بسط گاه وصال گاه هجران بنا بران بیان احوال قبض و هجران میکند و گوید قوله

در من خانه بسته اند و اگر ایستخ یا مضحح الالبواب

میخانه عالم غیب که پرازباده تجلی است و بستی عبارت از قبض و ادوات معنی آنست که در واردات برین بسته شد بکشا اے کشاینده و ریا آنکه دلوله عشق از شما فروشد باز آن دلوله را بیا از زانی دار اے کشاینده در با چون در کار عاشق ریا را دخی نیست بنا بران گوید قوله

حافظ اے بنوش رندان

معنی آنست که اے حافظ اے محبت و معرفت بطریق رندان بنوش اے بے آمیزش ریا و تقوی در زید بر اے خدا یعنی از غیر خدا پر هیز نمایند اے صاحب عقل منور و در بعضی نسخ این بیت چنین دیده شده حافظ غم نخور که شاید بخت به عاقبت بر کشد ز چهر نقاب رویت التاء غزل

آن بیک نامه بر که رسید از دیار دوست خوش میدید نشان ز جمال و جلال یا

پیک نامه بر کنایه از جبرئیل عم دوست کنایه از حق تعالی حرز پناه خط مشکبار دوست کنایه از قرآن مجید جمال صفات رحیم چون ان الله عفو رحیم و ان الله لذو فضل علی الناس جلال صفات قهر چون ان الله شدید العقاب دیگر یوم یوحّد بالقرآن فی الاکفاد ابر عز و وقار اشارت بصفات عز و شان چون ان الله لقوی عزیز و الا اله الا انا و له الکبریا و اعرف السموات و الارض معنی آنست که جبرئیل از درگاه صمدیت نزول کرده و حرز جان و تعویذ امان از مکر و شیطان که قرآن است آورد و آن قرآن از جمال جلال حضرت ملک منان ذو الجلال نشان خوش میدید و حکایت عز و وقار بوجه دلکش میکند چون جانفشانی عاشق از لب که جناب محبوب بلند است قدری نثار گوید قوله

ولد او ش بخمرده و خجالت همی برم

معنی آنست که عرض این نامه فرستادن جان و دل خود را فدای آن نامه دوست کرده ام و با وجود این خجالت همی برم این نقد ناسره خویش که نثار دوست کردم چرا که چندان قدری

تعبیرات و تفسیرات
عاشق یکسان نیست
قبض و بسط
وصال و هجران
بنابران بیان احوال
قبض و هجران میکند
و گوید قوله
در من خانه بسته اند
و اگر ایستخ یا مضحح
الالبواب
میخانه عالم غیب
که پرازباده تجلی است
و بستی عبارت از قبض
و ادوات معنی آنست
که در واردات برین
بسته شد بکشا اے
کشاینده و ریا آنکه
دلوله عشق از شما
فروشد باز آن دلوله
را بیا از زانی دار
اے کشاینده در با
چون در کار عاشق
ریا را دخی نیست
بنا بران گوید قوله
حافظ اے بنوش
رندان
معنی آنست که اے
حافظ اے محبت و
معرفت بطریق
رندان بنوش اے
بے آمیزش ریا و
تقوی در زید بر
اے خدا یعنی از
غیر خدا پر هیز
نمایند اے صاحب
عقل منور و در
بعضی نسخ این
بیت چنین دیده
شده حافظ غم
نخور که شاید
بخت به عاقبت
بر کشد ز چهر
نقاب رویت
التاء غزل
آن بیک نامه
بر که رسید از
دیار دوست خوش
میدید نشان
ز جمال و جلال
یا
پیک نامه بر
کنایه از جبرئیل
عم دوست کنایه
از حق تعالی
حرز پناه خط
مشکبار دوست
کنایه از قرآن
مجید جمال
صفات رحیم
چون ان الله
عفو رحیم و
ان الله لذو
فضل علی
الناس جلال
صفات قهر
چون ان الله
شدید العقاب
دیگر یوم
یوحّد بالقرآن
فی الاکفاد
ابر عز و
وقار اشارت
بصفات عز و
شان چون
ان الله لقوی
عزیز و الا
اله الا انا
و له الکبریا
و اعرف
السموات و
الارض
معنی آنست
که جبرئیل
از درگاه
صمدیت
نزول کرده
و حرز جان
و تعویذ امان
از مکر و
شیطان که
قرآن است
آورد و آن
قرآن از
جمال
جلال
حضرت
ملک منان
ذو الجلال
نشان خوش
میدید و
حکایت
عز و وقار
بوجه
دلکش
میکند
چون جان
فشاری
عاشق
از لب که
جناب
محبوب
بلند است
قدری
نثار
گوید
قوله

قیمت ندارد که نثار آجناب کرده شود باید دانست که عاشق بر دو نوع است ناقص و کامل ناقص آنست که بسبب عوارضات و حوادث از دوست معرض گردد و کامل آنست که هیچ وجه از وجود از دوست برنگرد اگر چه بیم سروران بود قوله

اگر با دو فتنه هر دو جهان را بهم زنند

معنی آنست که اگر حوادث و آفات بمنزله نزول نمایند که کوفین را بهم زنند با وجود آن ماد چراغ چشم در راه انتظار دوست یعنی ما از عشق دوست اعراض نکنده نیم و هیچ نوع خلل در عشق ما راه نخواهد یافت و هیچ وجه در محبت ما نقص نخواهد شد باید دانست که اکثر زبان طاعان حق عاشقان دراز می شود چون انجام کار هر یک مبهم است که انجام کار بعلة نیست که قبل من قبله کالعللة و ردّه من ددّه کالزلزله بنا بران گوید قوله

مایم و آستانه عشق و سر نیاز

درین بیت خبر مخدوف است و آن اینست که باید دید معنی آنست که اے زاهدان شما بزرگ خود مغرور و مالعشق خود مسرور و درین میان باید دید که لطف دوست که او را یاد و کر اخواب خوش در کنار دوست بود اے بصل او رسد و چون راه دوست سر ایا رخ و محنت است و درد و غم و این نیک و بد و آفات و حوادث اگر چه باعتبار ظواهر از گردش افلاک است و تاثیر کواکب اما فی الحقیقه نه باستقلال است بلکه بامر حاکم جبار است و فاعل مختار و عارف کسی است که در صورت سبب را بیند چنانچه در شرح گلشن را میگوید و اے چون بنگری در اصل این کاره فلک را بینی اندر حکم جبار اگر چه از افلاک و انجم اثر را باین عالم سفلی میرسد و این معنی شهود خاص و عوام و اے چون در اصل ایجاد این کار بنگرند فلک را نیز همچو بآبی مخلوقات محکوم حکم ملک جبار می یابند و افلاک و انجم درین حرکات و آثار و احکامی که از اوضاع ایشان بعالم سفلی میرسد نه باختیار خود اند بلکه همه مجبور حکم الهی اند و چون هر نیکی و بدی از وزیر و عایا و زیر دستان عاید میگردد و فاما چون نیک نگاه کنی همه از بادشاه است و به امر و حکم اوست و دیگر واسطه پیش بیند چون جماعت از انجم که تصدیق بوحدانیت حق است نه نصیب است و بجهت عدم استعداد قابلیت به میدان برده اند افلاک و انجم را در تاثیر مستقل و مشتانه و صدور کائنات مستند با اوضاع ایشان

نموده و قائل بران شده که هر آنکه بعالَم کون و فساد میرسد هم ازین شکل غریب افلاک و انجم است
که میرسد و غیر ایشان فاسد و دیگر نمیداند بدین جهت مردود شرح نبی شده که مَنْ لَمْ يَلْتَمِمْ بِالْجَنَّةِ فَقَدْ كَفَرَ
و چون فی الحقیقت این چرخ مردود و انجم جمله منجم الهی اند و هر چه حق میفرماید بدان میکند مجبور حکم کردگار است
و اختیار از خود ندارد این جهت که لَا تَسْبُو الدَّهْرَ فَإِنَّ الدَّهْرَ أَنَا بِنَابِرٍ بِرَبِّهِ سَبِيلٌ تَبْنِيهِ كَوْنٌ قَوْلُهُ

سیر سپهر و دور قمر را چه اعتما بار | در گردش اند بر حسب اختیار دوست

معنی آنست که اے ساکب کمال برین سبب و بلا که از گردش افلاک رونماید معنوم نیاید شد و فلک ا
بد نیاید گفت چرا که سیر سپهر و دور قمر را چه اعتبار که اختیار خود بدست ندارد بلکه گردش ایشان همگی خواست
و اختیار دوست است و ایشان همه محکوم و مجبور و دوست اند کقوله وَالْقَمَرُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالشَّمْسُ
بِأَمْرِ دَعْوَاهُمْ كَأَمْوَرٍ فِي الْوُجُودِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ افلاک و انجم مظاهر امر الهی اند و تاثیر ایشان تاثیر حق است و
غیر حق را ندانست و نه صفات و نه افعال بلکه محکوم و مجبور حکم الهی اند و در جمله است یا فاعل حق است
و افلاک و انجم آله و سبیل ظهور احکام و آثار و افعال الهی اند که ایشان را اختیار است چنانچه خروج
فخاریت چنانچه که ظرف سفالین سازند بدان مثل کوزه و کاشنه چنانچه چرخ آله و سبیل ساختن
ظروف است درین امر اختیار ندارد و همچنین بوسیل افلاک هر لحظه و هر ساعت و آنای داور که حق است
بحکم کلّ یَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ از آب و گل یعنی اربع عناصر یک ظرف دیگر میسازد و مراد از ظرف تعینات
افراد اشخاص موالید ثلثه است چه جائی یک ظرف که صد هزار ظرف و افلاک و عناصر محکوم و مجبور
حکم اویند و اصلا اختیار ندارند و بهر طریقی که میگردانند و میگردانند چون فاعل حقیقی غیر از حق نیست
و نه موثر نسبت تاثیر غیر حق مجاز است چرا که اگر کارشان بخوبی است شان باشد و مجبور حکم دیگر است
نیستند چه ایشان هر لحظه در نقص و وبالند و اگر کواکب مختار اند و مستقل اند چرا که اے در خضیر
و گاه در اوج اند و گاه در تنها افتاده و گاه زوجند پس یقین باید دانست که تمامی موجودات
از افلاک و کواکب و عناصر و موالید مین الّا سَقَلِ إِلَى الْإِلَهِ هَمَّهُ از امر و حکم و داد و عطا
که فراخور قابلیت هر یک است حضرت داور که حق است به ایشان از زانی فرموده هر یک مناسب
استعداد خود و متابعت حکم داور و بجان ایستاده یعنی مطیع و منقاد اند و منجم و حکم آنحضرت اند
و بنده فرمانند که إِنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا إِلِيَّ الرَّجْعُ عِبْدًا بدان که گاه کار و بار

معشوق موافق آرزوی عاشق می شود بنا بران بشکر اوست پروازد قوله

شکر خدا که از مدد و نجات کار سازد | بر حسب آرزوست همه کار و بار دوست

معنی آنست که الحمد لله و المنة که از مدد و کاری نجات کار سازد خود بگلی کار و بار دوست را بموجب آرزوی خود
می یابم و چون عاشق مجبور دمام در اضطراب می باشد بنا بران از غایت شوق گوید قوله

کحل الجواهر بمن آرایه نسیم صبح | زان خاک نیکبخت که شد ر بگذار دوست

کحل الجواهر تو تیرای که بجواهر ترکیب سازند مراد از ان سخنان حقائق الهی و الطاف نامتناهی نسیم صبح
پیر و مرشد خاک نیکبخت اشارت بعاشق نیکبخت معنی آنست که اے نسیم صبح تا ما دام که بدوست خود
ملاتی شوم بارے گردی از ان خاک نیکبخت که دوست ما بر و گز کرده باشد بمان تا آنرا بجای کحل الجواهر
در چشم کشم یعنی اے مرشد و مفسر من سخنان الطاف معشوق که بر آن عاشق نیکبخت نموده شد با بگو تا دل
خوش شده بعشق او گرایم که ما هم بعشق او نیم و چون رقیب دمام در پے آزار عاشق است و عاشق را که شرمند
معشوق نباشد از ان غمی نه بنا بران گوید قوله

دشمن بقصد حافظ اگر دم زنده پاک | منت خدایر که نیم شرمسار دوست

حافظ خطاب بخود است معنی آنست که دشمن که عبارت از شیطان و یا ملائکه که گفته بودند انجمل
فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا و بید گفتن و ایذا رسانیدن ما سخن گویند چه پاک است که شیوه معنی همین است
اما شکر خداست که بپنج نوع شرمند دوست نیم غزل

اگر چه عرض منبر پیش یارے او بیت | زبان خموش و لیکن دهن پر از عریبت

حضرت خواجہ درین بیت تعقید معنی را بکار برده پس تحلیل بیت چنین بود که اگر چه دهن پر از عریبت
لیکن زبان خموش که عرض منبر پیش یارے ادبی است عربی سخنان فصیح که فصاحت لازمه عریبت
که مراد از ان اسرار عشق و محبت است یعنی اگر چه دهن پر از سخنان فصیح که اسرار عشق و محبت است
با این همه زبان خموش می باید بود و هیچ باظهار آن نباید پرداخت زیرا چه اظهار عشق و کمالات خود
نمودن پیش یار محض بے او بیت سوال تعقید معنوی مانع فصاحت است جواب این وقتی
که کلام مختصر بود و یا در کلام طویل بتکرار واقع شود لیکن اگر بطریق سند و فرادید در کلام فصیح وارد شود
این کلام مد فصاحت شود چون خال بر رخساره محبوب اگر چه بذات سیاه است اما چون اندک است

موجب زیبا نیست و نیز معنی آن باشد اگر چه اظهار فضائل و کمالات پیش یارے اوست و ازین علت
زبان خوش است لیکن دهان پر از عربیت یعنی سخن فصیح و بلند در دهان میگردد و ازین ادبی بزرگان
آورده نمی شود چون سروری و نهانی بحال افتاده و کاملان از عالم نهان گشته گوید قوله

پری نهفته رخ و دیو در کرمه و ناز | بسوخت دیده حیرت که این چه بوی عجیب است

کرمه ظهور پری کنایه از خدا پستی و عارفان کامل دیو هوا و نفس و شیطان و درویشان مقلد
معنی آنست که عجب حالے رویداده که دیده اهل عالم از غفلت کور گشته و حق پرستی را در نوشته و نفس را
آله خود ساخته افرایت من اتخذ الله هواه از معاینه این مقاله بر عکس از غایت حیرت و دید بسوخت معنی دوم
آنست که عجب حالے رویداده که عارفان کامل کامل که جامع علوم شریعت و طریقه و کاشف اسرار حقیقت و معرفت
اند از عالم نهفته اند و مشایخ رسمیه که از علوم شریعت و طریقت عاری پیشواے خلق گردیده اند و چون ظهور مشایخ
رسمیه کے از علامات قیامت است کما قال عرم لا تقوم الساعة حتی یبعث و یجاءون کذابون و یجاء
اکثرانی عند رسول الله قال متى الساعة قال اذا ضیعت الامانة فانظروا الساعة قال کیف
اصاعتها قال اذا وید الامر الی غیر اهلها فانظروا الساعة بنابر آن فرموده از غایت حیرت دیده
بسوخت که اینچه بوی عجیبی روے و او که در وقت قیامت نزدیک رسیده چون مشایخ رسمیه بواسطه اغراض دنیوی خود را
پیشواے عوام گردانیده و فلک روزی چند موافقت ایشان نموده و ایشانرا بر سر نهیخت و ارشاد نشانده
حال آنکه هیچ از معرفت حصول ندرد چون کار فلک در لم دون نوازیست و سفله پروری بنابر آن گوید قوله

سبب پیرس که چرخ از چه سفله پرور شد | که کام خشی او را بهانه نه سببی است

معنی آنست که سبب این پیرس که این فلک بهمیر از چه سبب این درویشان مقلد و این مشایخان رسمیه که ذال
و فضل واقع شده اند می پرور و بجا و ایشان می رساند زیرا که برادر سانیدن مراد را بهانه نه سببی است اے
کینه پرورست و چون بے عیب پیرسیدان محال بنابر آن گوید قوله

درین چمن گل بنجار کس نخید آرس | چراغ مصطفوی یا شترار بولهبی است

چمن دنیا گل محبوب بنجار نه بیخ و محنت معنی آنست که اے سالک درین دار دنیا که جالے تعب
است کس وصال معشوق نه احتمال شداد و بلیات که عبارت از ریاضت شاقه است حصول نه نموده چرا که
هر گنج راز نخبه در پیش است مگر نه بینی که ذات آنحضرت را هم دشمنی در پے است و چون فرح دل شمعان

دروشنی چشم شمعان بشا به جمال محبوب است گوید قوله

جمال دختر زر نور چشم ماست مگر | که در نقاب زجاجی و پرده عنبی است

دختر زرے آگوری مراد عشق و نیز عشق ذات مراد است چنانچه شراب مست سازنده نوشندگان شراب
است آن ذات نیز مستی بخش خواهد گدگان اسرار مغوی است باید دانست که چشم آله بصیر و بینایی است
مرکب از سه رطوبت و هفت طبقه و رطوبات سه گانه اند اول جلدیه دوم زجاجیه سوم بصریه و طبقه
هفتم گانه چشم اول صلبی دوم مشیمی سوم شبکی چهارم عنبی پنجم عنبی ششم قرنی هفتم ملتحمی و پنجا
مراد از نقاب زجاجی و پرده عنبی حجب آن ذات اند که سبعین الف حجابا من الظلمة و سبعین الف
حجابا من التوریت العبد و المولی مگر تحقیق معنی آنست که جمال آن محبوب حقیقی که در هزاران هزار
پرده ظلمانی و نورانی مجتجب است تحقیق روشنی بخش دیدگان ماست اے روشنی دیدگان مابدوست
و تمل عشقه که در هزاران هزار پرده است و سر اسر روشنی دیدگان مابدوست و فرج دسور را از دست
چون نزدیک عاشق خانقاه و رباط که از ستمات زید و یارسانی است قدرے نذر و بنابر آن گوید قوله

بنیم جو نخرم طاق خانقاه و رباط | مر که مضطرب ایوان و یا می خم طنبی است

رباط آنرا خانه مضطرب بضا و جا نگاه غریبان و شرابخانه مراد مقام عشق خم مراد عارف کامل طنب
بنای رفیع معنی آنست که چون آن محبوب بعشق خود را مغرور و مکرم گردانید طاق خانقاه و رباط که
مقام عابدان ظاهر پرست است بنیم جو نخرم و پے بان سونبرم که مقام عشق مراد ایوان طربست و زیر پا
مرشد طریقت طنب است اے بنای رفیع و پناه منبع جان و تن است و چون نخبه های عشق نه توجیه
مرشد کامل و بے دستگیری پیر رفیع نشود بنابر آن گوید قوله

دوای درد خود اکنون از آن مفرج جو | که در صراحی چینی و شیشه جلیبی است

مفرج کنایه از عشق و محبت صراحی چینی عاشق و اصل شیشه جلیبی عارف کامل معنی آنست
که اے عاشق سالک چون در عشق حاصل نمودی باید که دواے خود از آن محبت جوی که نزد عاشقان
کامل و سالکان حاصل است نه از ظاهر پرستان که مشایخ رسمیه اند و چون محبوب در کار عاشق بهر دم
بهانه پیش می آرد تا که عشق عاشق بحال رسد بنابر آن گوید قوله

هزار علم و ادب داشتم من امی خواجہ | اکنون که مست و خرابم بهانه نه اوست

معنی آنست که پیش ازین هزار علم و ادب و ششم آنوقت هیچ بکارین نپرداخت و هر دم حیل پیش آورد
و الحال که مست و بنحو شدم اینجا چه مرا نجویب را بهانه بی ادبی در پیش شده و هیچ بکارمانی پردازد از پس
استغنا که دارد و چون بکلی کار معشوق محل تعجب است و جای دم زدن نیست از آنجه که کار او بعلت نیست
بنابران گوید قوله

حسن بصره بلال از حبش صہیب از روم | ز خاک مکہ ابو جہل اینچہ بواجبی است

حسن نام عارف کامل و شیخ و اصل بلال نام مولا رسول که مؤذن بود و صہیب نام صحابی رسول
و ابو جہل نام عم رسول و قبیل نام کافران و حبش نام شہر او و حبشین روم و مکہ معنی
آنست که ہر کراخوانند از باوہ محبت است سازند در را و جذبہ شوق الہی قریب و بعد مکان را منزلت نیست
گاہ باشد قریب را بعید و بعید را قریب نمایند چہ کار او بخلاف قیاس ہاست کہ را بر اسرار او را نیست
و چون کار عاشق مدام کوشیدن و بگریہ و زاری بسر بردن بنابران گوید قوله

بیارے کہ چو حافظ مدام استظہار | بگریہ سحری و نیاز نیم شبی است

معنی آنست کہ عیش و محبت بمن عطا بنما کہ چو حافظ را مدام پشتی بگریہ سحری و نیاز نیم شبی است
این بیت بزبانی دست و مراد از حافظ شخص ظاہر است یا بزبانی تن باشد و مراد از حافظ دل باشد و غزل

اگر چہ باوہ فرح بخش باو گل بہیر است | بیا نگ چنگ مخور کہ محتب تیر است

باوہ شراب اینجا کنایہ از عشق و محبت است یا اینجا کنایہ از مرشد ہست کہ موجب آرایش و صفائی
غنچہ دل سالک است گل حقائق و معارف بیا نگ چنگ علانیہ و افشائے نمودن مے شراب اینجا
کنایہ از اسرار عشق و محبت محتسب معروف اینجا کنایہ از شرع محمدیست پس معنی بیت آنست کہ اگر چہ
عشق و محبت ذوق بخش است و مرشد و حقائق و معارف تیر خوش باوجود آن کاسہ عشق را بہنہان نوش
و در افشائے راز آن مکوش کہ شرع محمدی بر بندگان غالب است و چون عاشق کامل آنست کہ عشق خود را
نہان دارد و بظاہر لباس شرع محمدی پوشد کہ مصلحت وقت در این است بنابران گوید قوله

در آستین مرقع پیالہ بہنہان کن | کہ بچو چشم صراحی زمانہ خونریز است

مرقع لباس صوفیان است کہ اورا زندہ گویند اینجا مراد از شرع محمدیست پیالہ معروف اینجا کنایہ از
وجود سالک و عشق است معنی آنست کہ اگر میخوایی کہ هیچ نکبتے تو نرسد پس در لباس شرع محمدی

عشق خود را نہان دار یعنی بیاطن و در اظہار سرے از اسرار خود را میار یعنی چنان باش کہ ظاہر تو
لباس لباس شرع محمدی باشد و باطن تو ذاتی عشق سرمدی باشد اے چیز کہ شرع محمدی را نشاید
از تو قولا و فعلا بوجود نیاید کہ اہل زمانہ بچو چشم صراحی خونریز اند بعلنان اسرار و رستیز اند و بطور شان
نمیگذرانند کہ اسرار عشق در افشا در آید و خونریزی را بہ زمانہ نسبت کردند و مراد اہل زمانہ و دشمنین بخار
عقلی است کہ مدین باب از مسائل نقلی است و در کلام فصحاء و بلغا کثیر الوقوع است و در علم معانی بہ بیان
آن رجوع است و عاشق را باید کہ تواند کہ بعقل کہ کنایہ از محافظت شرع است پوشد بنابران گوید قوله

صراحی و حریفے گرت بچنگ افتد | بعقل کوش کہ ایام فتنہ انگیز است

صراحی دل عشق حریف معشوق و مرشد فتنہ آشوب معنی آنست کہ اگر شعلہ از عشق در دل تو ریزد
و مرشد کامل کہ بہت افتد و زدن عشق بدانش و خورد نما و در استرخاء و راه سلوک پیمای و در کتمان اسرار
کوشش فرما کہ ایام فتنہ انگیز است و در انصاف بانسیر تیر است چون عاشق را باید کہ اگر افشاے اسرار
عشق در حالہ محو از روی مے اختیاری شدہ باشد مے باید کہ در حالہ صحیح بعد از آن کوش بنابران گوید قوله

ز رنگ باوہ بشویم خر قہا از اشک | کہ موسم درع و روزگار پرہیز است

رنگ باوہ انہا عشق خر قہ کنایہ از وجود معنی آنست کہ فتنہ اسرار عشق کہ از بے اختیار بی ظاہر شدہ
و خر قہ وجود ما بان مصبح گردیدہ بعالم متہم شدہ می باید کہ باشک نہامت آن خر قہ را بشویم و از تہمت
زمانی بایم کہ موسم درع و روزگار پرہیز کنایہ از حالہ صحیح و شرع محمدیست و نیز از باوہ خطوط نفسانی یعنی
کہ وجود خود را بخطوط نفسانی سرخ و سفید ساختہ ایم و عمرے بتزینتش پرداختہ ایم الحال میخوایم کہ
باشک نہامت و پشیمانی بشویم و من بعد مخالفت نہ جویم و اسرار علم و چون درین دارد دنیا توقع عیش
نباید ہشت بنابران گوید قوله

مجوی عیش خوش از دور و از کون سپہر | کہ صاف این سر خم حملہ درو آمیز است

دور حلقہ و گردش صاف راحت خم فلک در دو غم معنی آنست کہ اے عاشق سالک از گردش
این سپہر کہ قمار طالب عیش مباش و امید خوشی مار کہ راحت و عیش این سپہر بھم سر بسر آمیختہ
درو غم است چون در زیر این سپہر کہ را ثبات نیست بنابران مے گوید قوله

سپہر بر شدہ پرویز نیست خون نشان | کہ ریزہ اش سر کسری و تاج پرویز است

بر شده بلند پرویزان غریب ریزه ریخته شده کسر و پرویز نام پادشاهان عالی شان
 معنی آنست هر که وزیر این سپهر بیدار جل گرفت عاقبت الامر گذاشتی است گرنه بینی که این
 سپهر بلند مثال غریبست خون افشان باعتبار نزول حوادث که سر کسر و پرویز ریخته شده دوست
 یعنی او شان را زنده نگذاشته و خاک در آورده و چون الطاف معشوق نصیب عاشقان شب غیر است
 بنابراین گوید قوله

هر آنچه میرسد از نور فیض سجانی نصیب دل شخصی که شب سحر خیز است

معنی آنست که هر چه از انوار و فیوضات آن معشوق نزول میکند همه نصیب دل عاشق است که تمام پیش
 بگریه و زاری در گذراند و چون عاشق را باید که در راه عشق تکامل رواند و قدم فراتر نهد بنابراین گوید

عراق و پارس گزینی بشعر خود حافظ بیا که نوبت بعد او وقت تبریز است

باید دانست که سالکان کعبه مجاز چون براه خشکی میرسد اول بکاف فارس پس بخراسان پس به تبریز
 پس به بغداد و چنان سالکان را نیز چهار وجه است قرب توفل و قرب فرائض و جمع الجمع و تحقیق
 و التمسک به مراتب الالهیه و الحقیقه من الخفیه و ابعثه بیشتر وادی است هر یک از جبریت ائمه و غیر
 شریعت و طریقت و حقیقت و معرفت و بیشتر حق الحقیقه است معنی ظاهری آنست که اے حافظ
 بشعر لطیف و موزون عراق و فارس را گزینی و اما بی آن حوالی مطیع و مقادیر انبیهی بیا که هنگام سخن
 اهل بغداد و تبریز است یعنی پیش ازین شعر نهی گوئی که اهل بغداد و تبریز پسند کنند معنی حقیقی
 آنست که اے حافظ چون در راه عشق رود آردی و بعضی منازل و مقامات طی کردی فارغ باش
 که راه بسیار است بیا که منزل دیگر در پیش است طے کنم و به مقصد رسم که عاشق تا بمقصد نرسد
 نیاید + غزل

اے نیم سحر آرا گم یار کجاست منزل آن همه عاشق کیش عیار کجاست

نیم سحر گناه از سر شد یار حق تعالی چون سالک مدتی در ریاضت و مجاهده بسر برد و بمنزل
 محبوب نرسید از آن جهت که جناب محبوب پس بلند است و یکایک کس را در آنجا بار نیست یا آنکه
 هر کس باعتبار شهود تجلیات بعض دلائل عقلی و نقلی جابجاء اثبات میکند و چون کما حق کس را
 معلوم نیست بنابراین گوید اے مرشد من هر کس بدلائل عقلی و نقلی باعتبار شهود تجلیات جابجاء

ثبوت اومی نمایند هیچ میدانی یقین که آرا گم یار ما که منزله از زمان و مکان است کجا و منزل آن ماه عاشق
 کیش که من آنجه قتل گاه است چون عاشق بسبب بجز گرفتار بلیات است بنابراین گوید قوله

شب تاریک و ره وادی این در پیش آتش طور کجا وعده دیدار کجاست

تاریک وادی این نام وادی که موسی بطلب آتش در آن وادی رفته آتش طور آنست که
 موسی عم بر کوه طور از شجره زیتون دید معنی آنست که مادر شب تاریک بچران گرفتاریم و راه صحرا
 سلوک در پیش داریم آن آتش طور که موسی آن سرفراز شده بود و سالکان را فرخنده است و خواهش نمود
 باختلاف زبان و مکان کجا و محل وعده دیدار کجا و هنگام وعده آن کجا چون کار همه ممکنات و فحاشی است

هر که آمد بجهان نقش خرابی دارد در خرابات میرسد که بهشتی کجاست

خرابی فنا و اقلی خرابات مقام عشق و دنیا همیشه باقی و با خود معنی آنست که هر که درین جهان
 فانی آمد مدار کار او بر فناست که کل من علیک یا فان میرسد که کیست کس که باقی و پاینده است کل من
 ذلالت الموت و تحمل هر که در جهان عشق درآمد سر اسیمه و لا یقبل گردید و بمقام قناری رسید و مقام عشق رسید
 که همیشه کیست و چون عاشق را در راه عشق بسیار مشاهده میشود که بجز محرم اسرار نتوان گفت چون
 محرم اسرار در عالم کم باشد گوید قوله

آنکس است اهل بشارت که اشارت داند آهنگها هست بے محرم اسرار کجاست

معنی آنست که نگه بای عشق بسیار اندام محرم اسرار که با او در میان نهاده آید پس بشارت با او مکه را
 که اسرار عشق را بر فرمایند و یا بداند و نگه بای عشق اینند چون عاشق از خود فانی شود و بمرتبه بقا رسد و را
 اطوار مختلف رو نماید گاه مشاهده گاه محاینه گاه عینیه گاه احاطه گاه انصاف بجام شهادت گاه بعالم
 مثال گاه بعالم ارواح گاه بمرتبه ربوبیت گاه بالوہیت و اعیان ثابت و حقیقت محمدی و بالای او
 احدیت و لایعین گاه اتصال گاه با همه گاه به همه اشیا را در خود معانیه کند
 گاه خود را همه اشیا را قائم بحق داند گاه همه اشیا را قائم بخود داند گاه همه اشیا را بمثل حق داند
 گاه بمثل خود و خود در میان نه گاه تجلی صوری حق را بنید گاه معنی گاه نه بصوری و نه بخسوی
 و نه شعور بخود و نه بخود و نه بخود و نه بخود تعالی و چون عاشق که بهر سر موسی با معشوق کارے
 دارد از لوم لایم کجا باز گردد بنابراین گوید قوله

بهر سر موی مرا با تو هزاران کار است | ما کجا نیم و ملاست گر بیکار کجاست

معنی آنست که درین باب خطاب بمعشوق است یعنی اے دلدار انگسار مرا هزاران کار است با هر سر موی تو پس ملاست گر بیکار که او را تو کار نیست کجا و چگونه بگفته او از جناب تو اعراض نمایم چون مرعج و آب عاشق غیر از جناب معشوق نمی تواند بود و غیر از جذبه عشق دوائی درو عاشق نتواند شد بنا بران گوید قوله

عقل دیوانه شد آن سلسله مشکین کج | دل ز ما گوشه گرفت ابرو و دلداری کجاست

سلسله مشکین زلف و مراد از زلف جذبه عشق است زلف نام جذبه ذات حق است و ابرو مراد صفات که حاجب ذاتند چون ابرو که حاجب چشم است مراد از آن نفس رحمانی که افاضه وجود بر اعیان مینماید و تیر مراد مشاهدات تجلیات معنی آنست که عقل از مابین گانه شد پس آن سلسله مشکین که جذبه عشقت کجا تا خود را وابسته او گردانم و دل از مابین دل شد پس ابرو و دلداری که مشاهدات تجلیات است کجا تا متوجه او شویم چون عاشقان را الفراح طبیعت و مایه سرور غیر از لقاء معشوق نیست بنا بران گوید قوله

باد و مطرب و گل جمله مہیاست لے | عیش بے یار مہیا نشود یار کجاست

باد و ذکر محبوب که موجب یخ و دیت مطرب مرشد گل تجلی و نیز بیان اسرار مقامات معنی آنست که مشغولی بادوست و ہم نشینی مرشد کامل و بیان اسرار اینجمله مہیاست ولیکن عیش بے یار مہیا نشود پس یار کجاست و چون از زند و ورع کار بے پیش نمیرود و جز بهد و پیر کامل و محبت خالص و تشکیک نمیتواند شد بنا بران گوید قوله

دل و لم از صومعه و صحبت شجسته ملول | یار تر ساجیه کو خانه خمار کجاست

معنی آنست که دل من از خلوت گریزی و صحبت شیخ که آثار زهد است ملول شدیم که هیچ کسادی نشد پس یار تر ساجیه که مرشد کامل باشد و خانه خمار که مقام عشق است کجا تا متوجه او شویم و حصول مراد خود از جویم چون دل نمکین عاشق را غیر از خم زلف معشوق جایی نیست و جان خزین مشتاق را غیر از شکن زلف محبوب قرار گاه بے زینا بران گوید قوله

باز پرسید ز کیسوی شکن بر شکنش | کین دل غمزده اش کشته گرفتار کجاست

کیسو زلف مراد از آن جذبه عشق شکن شکن بر شکن هیچ بر هیچ معنی آنست که در عشق آن

این ترجمه نیست بلکه حافظ سبک را که در این باب از هزاران کار است با هر سر موی تو پس ملاست گر بیکار که او را تو کار نیست کجا و چگونه بگفته او از جناب تو اعراض نمایم چون مرعج و آب عاشق غیر از جناب معشوق نمی تواند بود و غیر از جذبه عشق دوائی درو عاشق نتواند شد بنا بران گوید قوله

معشوق دل من از ما بجز من متفرست که نمانم کجا لیکن احوال این دل خزین از جذبه عشق او که هر سر هیچ و هیچ است می رسد که این دل غمزده حافظ که گرفتار شده کجا است قوله

عاشق سوخته دل در خم عشق تو بسوخت | خود پرسی تو که آن عاشق غمخوار کجاست

معنی آنست که آن محبوب من این عاشق دل سوخته در آتش عشق یا بهر تو بسوخت و تو گاهت بر او است او نمی پروازی بلکه اینقدر هم نمی پرسی که آن عاشق غمخوار من کجاست باید دانست که هر عسر و راسه است در پی چون حافظ چندان اظهار درد و روز خود کرد و معشوق جواب داد که قوله

حافظ از باو خزان در چین و مهر مرغ | فکر معقول بفرما گل بیچار کجاست

باو خزان شیخ و افات و مهر چمن و مهر دنیا معقول نیکو گل عیش وصال خار غم و بیهوشی معنی آنست که اے حافظ از عالم اطلاق که بار دنیا افتاده و بباد صحر خزان بجز مملکت نشسته رنجیده میان بلکه فکر نیکو کن و بخور بنگر که عیش منعت و وصل بے یار کجا صورت بند و پس باید که بنم و بجز و باری و بال و فراق پروازی تا روزی که بوی آب مع العنبر کسیرا بر مراد خود و فیروز گردی غزل

آن سپهر چو که شیرینی عالم با اوست | چشم میگون لب خندان دل خورم با اوست

چهره و بقیع چمن فارسی و آن لفظ بغير از لفظ سبیل نشسته و سپهر چو که سپهر رنگ را گویند و سپهر رنگ رنگ طبع است و از آن ذات حضرت مراد است بموجب هوای طبع و اما طبع و این غزل و نفست حضرت است شیرینی خوبی نیکو و خلق جمیل چشم میگون مراد صفات قهریه و لب خندان و دل خورم مراد صفات لطف و رحمت باید دانست که ذات آنحضرت مجتمع جمیع الصفات و الذات است بخلاف سایر انبیا چون موسی و عیسی و غیره صفات قهریه بود لهذا شریعت او از شریعت دیگران آسان بود و محمد جامع الصفات و الذات بود لهذا شریعت او شکر سختی و آسانی و لطف و قهر است معنی آنست که آن سپهر چو که خوبی و زیبایی عالم با اوست بموجبیت که از ستر با با صفات حمیده آراسته و پیراسته و همگی صفات از لطف و قهر و رحمت و عفت و در ذات فرخنده مضمر است و چون ذات آنحضرت ختم النبیین و سرور عالم است بنا بران گوید قوله

اگر چه شیرین و نهان با و شهبانند و لے | او سلیمان ز ناست که خاتم با اوست

شیرین و نهان انبیا و رسل خاتم بقیع تا انکشتی و یکسر تا ختم کننده معنی آنست که اگر چه انبیا

در صل صفات حمیده و خوبیهایی پسندیده میداشتند و کوس سلطنت میزدند اما ذات حضرت سلیمانیت که جمله مخلوقات در تحت حکم اوست اما چگونه سلیمانی که خاتم نبوت با دوست و کوفین تابع آفرینش اوست بلکه ظهور خداست بدوست که کواکب کما انظر کثر الی یومئذ باید است که اگر چه انسان مظهر جامع اسم کلی است و فی الحقیقت از جمیع اسماء و صفات من حیث المجامعت مخطوط است و ناما انسان کامل که انبیا و اولیا اند از باقی افراد انسانی از آنجهت کمال ممتاز گشته که بطریق تصفیه جمیع بمبدا حاصل کرده اند و در تونور تجلی احدیه از هستی موهوم خویش فانی گشته باقی باقی شده و صفات جزوی ایشان عین صفات کلی حق گشته و درین مرتبه بقا باقی تفاوت مراتب کمال بحسب تحقق و انصاف بصفات الهی بسیار است بعضی متحقق با کثر صفات الهی شده اند و بعضی باقل و باز درین اقل و اکثر تفاوت بسیار است بعضی مستحق با کثر صفات الهی شده اند و آن فرو کمال که مستعد آن باشد که بحسب حقیقه و معنی منظر ذات و مجموع اسماء و صفات اند باشد و خواص و احکام کلی اند بحیوایات و کلیات در و ظاهر شود و محقق بهیه صفات الهی گردد و حضرت ختم محمدیت صلعم و باقی انبیا و ائمه الوباء اگر چه منظر این اسم کلی اند اما هر یک منظر اسم کلی اند بعضی صفات و منظر اند من حیث جمیع الصفات حضرت محمد است پس نشاء ختم محمدی من حیث تحقیقه و ازین معنی سابق بر انبیا باشد که گشت نبیا و آدم بین الما و الما و یقین چه نبی از زمان تا زمان خاتم منظر است از منظر نبوت روح عظم که عقل او پس نبوت عقل کلی و امی و نبوة مظهر ذابل عرضی و حقیقت محمدی عقل اول است که روح عظم است که اول ماخلق الله العقل و اول ماخلق الله نور می و اول ماخلق روحی و صورت محمد که روح عظم تباری اسماء و صفات چنانچه گذشت در و ظاهر شد همچنان که نبوت ذاتی که اخبار از ذات و صفات حضرت الهی است اولاد بالذات روح اعظم است که حقیقه آنحضرت در آخر نیز نبوت عرضی رصوة پس معنی آنحضرت گشت پس اول بحقیقه و آخر بصورت دین کار نبوت آنحضرت و باقی انبیا هر یک منظر بعضی از کمالات حقیقت آنحضرت شدند چون منظر ذات خداست مع جمیع الصفات جز ذات حضرت نیست و موجب یقین عالم بآیات الهی است گوید قوله

خال مشکین که بران عارض گندم کون | سر آن دانه که شد ریزن آدم با اوست

خال مشکین عبارت از لفظ ذات معنی آنست که ظهور ذات الهی مع جمیع صفات الهی که بر چه

گلزنگ آنحضرت ظاهر و باهرست سر آن دانه که ریزن آدم گردید و آن معصوم را زرد آرد عصمت بیرون آورد و با اوست یعنی از نخبه مرجع دل عالمیان شده و دل کائنات را بسوی خود جذب گردانیده که بگی انبیا زبان بر کشاوند که الهی ما را از امت محمد گردان و چون مجوسی از آنجناب خوب نقل عاشقان است گوید قوله

با که این نکته توان گفت که آن شگین دل | آگشت ما را و دم عیسی مزه با اوست

شگین دل ذات حضرت باعتبار استغنا که صفت معشوق است معنی آنست که آن معشوق شگین دل ما را بمرض هلاکت رسانیده به تیغ عشق خود یا بهر خود یا بعقاب و حال آنکه دم عیسی دارد یعنی میتواند که بمرهم دل خسته ما بر دازد و یا بصل خود رساند و یا بخطاب معتر سازد پس این قصه غریب و واقعه عجیب پاک توان گفت و کیست که باور کند و چون هر چه در معرض ظهور آمده همه طالب آن ذات اند گوید قوله

روے خوبست کمال نهرو دهن پاک | لاجرم محبت پاکان درو عالم با اوست

روے خوب اشاره بآنکه نور الله بهر کنایه از محبوب و دهن پاک اشارت بماراغ البصر واطنی معنی آنست که کمال مجبونی بهین دو چیز است یکی روے خوب دوم دهن پاک این هر دو در ذات آنحضرت موجود بودند لاجرم ذات متوجه الیه عالمیان شده و دل کل کائنات باو بسته باید و آنست که اگر چه روے خوب و دهن پاک همه انبیا را بود لیکن موجب آنکه نور الله و الخلق کما یصلون نور ذی خوبی روے با آنحضرت می شود و دهن پاک حکم التفات نمودن بغیر کقوله ماراغ البصر واطنی بحضرت پس زیباست چون جدائی معشوق از الهی است بنا بران استمداد می نماید قوله

دلبرم غم سفر کرد خدا را یاران | چکنم با دل مجروح که مرهم با اوست

معنی آنست که دلبر من که ذات آنحضرت است ازین جهان فانی متوجه بسوی باقی شد و من ازوے دور و مجور ماندم دل من در اشتیاق آن روز و شب طپان است ای یاران من از خدا بفرمایید که باین دل مجروح چکنم و بهادای آن چگونه بردارم که مرهم این دلخسته اوست و گویند که حافظ بظاهر درست بهیت کبی نداده چنانچه در نقیض است بدان سبب مطعون خلق شد

بنابران گوید قوله

حافظ از معتقدانست گرامی دارش | زانکه بخشایش ارواح مکرم باوست

معنی آنست که حافظ از معتقدان آنحضرت است پس گرامی دار مرا و را و نظر باین کمن که در حقیقت یکس نداده زیرا که بخشایش ارواح مکرم که کنایه از فیض ارواح مقدسه است با دوست چنانچه در حبیب السیر آورده که بزرگی فرموده که ملام در انکار حافظ بودم تا این بیت حافظ شنیدم دانستم که حافظ بیشک ولی بوده غزل

آن ترک پرچم که دوش از بر مارت | آیا چه خطا دید که از راه خطا رفت

این غزل در هنگام فیض است ترک قوسست معروف بخبرونی و بظلم و ستم انجام داد محبوب بسبب دل بردن و غارت کردن و مرا از محبوب مرشد یا تجلی پرچم که چون پری خطا بکمر گناه و رفیع تقصیر که بسبب فراموشی باشد راه سبب معنی آنست که آن مرشد عکسار من یا آن مشاهدات تجلیات که دوش از نزدیک مارت و در نقاب کشید آیا از ما چه تقصیر دید که بسبب آن تقصیر از ما منفرت چون بجران معشوق موجب پریشانی و اندوه عاشقان است بنابران گوید قوله

تارفت مرا از نظر آن نور جهان بین | کس واقف مانست که از دیده چارفت

نور جهان بین نور چشم که بیننده جهانست مراد از آن محبوب که روشنی چشم عاشق با دوست وقت آگاه و خبر دار معنی آنست که از آن روزی که آن معشوق من از پیش نظر رفته و در نقاب گردید کس واقف مانست که در بجران یار از دیده ما ما چارفت چه قدر گریه و زاری نمودم یا آنکه روشنی چشم از ما رفته چون کار عاشق مدام سوز و گدازست گوید قوله

بر شمع زلفت از گذر آتش جان سوز | آن دود که از سوز جگر بر سر مارت

گذر رفتن و راه و سبب آتش جان سوز عشق که سوزنده جانهاست عاشقانست معنی آنست که بسبب آتش عشق دود که از سوز جگر بر سر مارت بر شمع هم زفته یعنی آتش سوزش دارم که شمع هم ندارد چون در حالت بجر کار عاشق بجز گریه و زاری نیست بنابران گوید قوله

دور از رخ تو دمیدم از چشمه چشم | سیلاب سرشک آمد و طوفان بلا رفت

معنی آنست که بسبب دوری از رخ تو که دارم دمیدم از چشمه چشم و سیلاب سرشک آمد و طوفان بلا رفت

طوفان در دو بلا رسد و او چون بجران معشوق رخ و بلا است گوید قوله

از پایه قنادیم چو آمد غم بجران | و در و بماندیم چو از دست دوارفت

از پایه افتادن گرفتار شد اند غم و مبهوم و مبتلا به رخ و بلیات شدن در و غم و الم فراق و عاشقانه محبوب که در دماشق را غیر ازین دواست نیست معنی آنست که از آن روزیکه غم بجران کار و رسد آورده از پایه در افتادیم و مبتلا به در و ماند و ماند ایم چون از دست دوارفت اس آن محبوب اعراض نمود چون جناب محبوب از آن عالی تر است که کس به جز وزاری در آن تواند

الفضل فضل او نیست بعله نیست بنابران گوید قوله

دل گفت و دست بدعا باز توان یافت | عمریست که عمرم همه در کار دوارفت

وصال ملاقات محبوب عمریست نیست کار و دعا و دعا خوانی معنی آنست که روزی که دل بهافت که بجز وزاری باید کرد شاید که بوسل او رسیده شود پس از آن روز عمریست که بهنگی عمر صرف عجز و زاری کردم و از آنجمله که جناب او مستغنی است هیچ مؤثر نشد قوله

احرام چه بنیم چه القبلة اینجاست | در سحر چه کوشیم چو از مرده صفارفت

احرام بستن نیست کردن متوجه شدن قبله ذات محبوب حقیقی یا مرشد سحر کوشش نمودن در میان مرده و صفات نام و کوه در مکه و فی السلوک القفاهی الروح و المروءة فی القبلة قبل الصفا الروح لصفاتها عن ورن الحلقايات و المروءة النفس لا يستعاليها فقل المروءة فی القبلة بحمد من سببها و نیز از مرده تجلی و صفا ظهور چون در عشق دوا پذیر نیست گوید که العشق داء لا دواء له قوله

ای گفت طبیب از مر حیرت چو مرادید | بیبهات که رخ تو ز قانون شفا رفت

بیبهات افسوس قانون قاعده و نیز قانون شفا نام کتابیست در علم طبابت و حکمت از ابوعلی سینا معنی آنست که ویر و زلزله و طبیب که مرشد طریقه است رفته و احوال در و نهانی خود عرضه کردم و او چون احوال مرادید از دود حسرت گفت افسوس که رخ تو از قاعده شفا رفت امریست پذیر نیست چون پرسش معشوق از دود عاشق است گوید قوله

لے دوست بهر سبیل حافظ قد مر شد | زان پیش که گویند که از دار فنا رفت

معنی آنست که اے دوست پر سپیدان حافظ قدس رنج بر ما ازان پیش که گویند که حافظ اینچنان
خانی رحلت نمود که باز نفعی ندارد - غزل

آتش قدر که گویند اهل خلوت آتش است | یارب این تاثیر دولت از کد این گوشت است
شب قدر شب وصل محبوب این غزل و هنگام ببط است معنی آنست که شبی که آنرا سالکان
و اهل و عارفان کامل لیل شب قدر می نموده اند و بان موعود می سازند آتش است و چون خود را شایان
آن نعمت عظمی نمی بینند بنا بر استغفار محبوب میگویند که اے پروردگار من این کدای اختراطلوع نموده
که از تاثیر آن این دولت رونموده چون کار عاشق مدام بیا و معشوق بودنت گوید قوله

تا بگویند تو دوست ناسرایان کم رسد | هر دلی در حلقه ذکر تو یارب یارب است
کیس و مود و موانع مشاهدات ناسرایان نفس و شیطان و هوا مصرع اول علت مصرع ثانی است
و جهت ضرورت تقدیم علت بر معلول ثانی است معنی آنست که دل هر سالکی در ذکر یارب یارب است
از آن جهت تا موانع کمالات او شیطان و نفس را دسترس نباشد که تا سد باب گردد که سالک با از ناسیه
در رج سلوک در نور و نگاه نگاه معشوق بهر امتحان لطف قهر آینه عاشق مینماید و عاشق فریفته او شده
از رفتن باز میماند و آن موجب قتل عاشق میشود بنا بر آن گوید قوله

کشته چاه ز نخلان تو ارم که بر طرقت | صد نیرازش گردن جان زیر طوق غنچه است
درین بیت خطاب محبوب است چاه ز نخلان اشاره بلطف قهر آینه محبوب معنی آنست که اے
محبوب من کشته لطف قهر آینه تو ارم که فریفته او گردید باز راه بازوشتی و سیر راه من کردی و آن لطف
قهر آینه تو چاه است که جان نیرازان هزار گرفتار و مقید است و گاه اشاره چاه ز نخلان بر طور تقدیر که
در غور آن تو غل کردن جائز نیست که انتقویر بکفر عیش و شکر غش فقد قتل و بخت کردن در آن طور
گمراهی که اذ ابکع الکلام الی القدر فامسکوه لیکن باعتبار اعتقاد سبب است یعنی ثمر از اثمار
اسلام و نتیجه از تلذذ معقولات علم کلام و مومن را بیرون رفتن ازین عقیده نیز گمراهی است
چنانکه گفت اے دل گرازان چاه ز نخلان بد رآئی + هر جا که روی زود پشیمان بد رآئی +
و مسئله اختیاری صوری درین طور منزه است که عقل و فکر بشری آنجا دخل ندارد و ملاحتی که ترا
در چیز ز نخلانست + بنور آن نرسد صد هزار فکر عیش + و چون بس از و اے این مسئله اختیاری

دشوار من آمد گفت قتلنی مسئله الاختیار و همین معنی خواجہ گوید کشته چاه تو ارم و چون عاشق
بسیکس با جمال افزون تر از معشوق خود نمی بیند گوید قوله

تاب خوسه عارضش من کافتاب گرم رو | در هوا اے آن عرق تاب است هر روزش ثبت
تاب فروغ باید دانست که وقتی که عرق بر روی محبوب می آید حسن فزون تر نماید مراد از تاب
خوسه عارضش جمال با کمال است و خطاب بنا بر مادی محذوف و آن ملائمت است یعنی اے ملائمتگر
من جمال با کمال آن معشوق مرا به بین که آفتاب گرم و با این جمال و آتش عشق او مسوز پس مرا
از عشق این چنین کس مانع میشوی و چون از عاشق هیچ نوع ترک معشوق صورت نمیدانند بر آن گوید
من نخواهم کرد ترک لعل یار و جامه | زاهدان معذور دارم که انیم مذنب است

زاهدان جمع زاهد و زاهد شخص باشد که ترک دنیا نماید و اختیار عزت نماید و حظ نفسانی را بجای
گذارد و مدام در یاد الهی باشد و از جمیع معاصی اجتناب نماید قیل الزهد جهد جتناب عن المآثم و غیره
و کثیر با و اذ او جمیع الفرائض یسیر یا و غیره و ترک دنیا علی اهلها فلیکما و کثیر با لعل لب مراد
لطف که اے لب که شیرین جوس شد لطف خداست + و نیز یوسه از ذکر سبب و اراوه سبب
معنی آنست که اے زاهدان من هرگز ترک آرزو لطف آن محبوب و یا یوسه او و یا عشق و محبت
او نخواهم کرد چرا که مذنب ماینست شما مرا معذور دارید که کسی ترک مذنب خود نموده و چون
هر عاشق به معشوق خود بموجب کل چیز بمالک الذمه و چون فخر کننده است گوید قوله

شهباز من که مه آینه دار روی اوست | تاج خورشید بلندش زیر لعل مرکب است
معنی آنست که دلبر من شهباز است که ماه با نهیمه حسن و جمال مانند موثر ایشان آینه دار روی
اوست و خورشید با این سر بلندی خاک راه اوست و چون جناب معشوق ازان عالی تر است
که عاشق بدان تواند رسید بنا بر آن گوید قوله

اندرین موکب که بر پشت صبا بندن زین | با سلیمان که برانم من که مورم مرکب است
اندرین موکب اشاره بر زمره عاشقان سلیمان کنایه از محبوب حقیقی مورم بود و ضعف معنی
آنست که اگر چه من در زمره عاشقان که صبار تاج و محکوم خود گردانیده یعنی مظهر خوارق ذکر است
شده اند هستم اما با وجود این بودست که خلق الانسان ضعیفا با سلیمان که محبوب حقیقی است

منه همسری تو ام کرد و دم انا الحق تو ام ندانم چه نسبت خاک را با عالم پاک و چون خندان
ناظم که سر اسرار حقائق و معرفت است بنابر آن گوید قوله

آب حیوانش ز منقار بلاغت میچکد | زارغ کلک من بنام ایندو چلی مشرب است

درین بیت تعلیل است یعنی سوگند بخدا که زارغ کلک من چه عالی مشرب است که آنکی آب حیوان
که عبارت از خندان حقائق و معرفت است از منقار بلاغت او میچکد که ظاهر میشود بدان که معشوق
جمع لطف و قهر است به انجته که هم قاتل عاشق است و هم زندگی بخش گوید قوله

آنکه ناوک زیر خشم بر دل خافظ زند | قوت جان حافظش ز خنده زیر لب است

چشم تجلی ذاتی قهاری که موجب قنار عاشقانه است و خنده زیر لب تجلی حال که بیات بخش عاشق
معنی آنست که آن کسی که بر دل حافظ ناوک زیر خشم میزند که کشته تجلی قهاری میسازد
بنفایر سبب از قوت جان حافظ تیر مر او را در خنده زیر لب است که میتواند که تجلی حالی سرفراز
گردانیده به مرتبه بقا رساند غل

المنته لئله که در میکره باز است | زانرو که مرا بر دور و دوری نیاید است

میکره مقام عشق و محبت و لطف معنی آنست که شکر خدا را که در میکره باز است یعنی هنوز
در عشق او کام نیامده و قصاص نه راه نیافته و یا آنکه لطف او بگلی با مصروف است و انهم از انجته
است که مرا بر دور و دوری نیاید است از بسکه در گاه از عجز و زاری میبایم و چون تجلی عشاق
بیشق معشوق خود مستغرق اند و در سوز و غوغا اند گوید قوله

خمنها همه و جوش و خروش اندرستی | وان مکر که در انجاست حقیقت نه مجاز است

خمن وجود عاشق می شراب و سخن شطخ معنی آنست که تجلی عشاقان بسبب عشق او و جوش
اندر خروش و از غایت مستی هر یک فراخور استعداد خود سخن گوید که باگ انا الحق و دیگر و بجائی
ما اعظم شافی و دیگر که لیس فی حقیقتی رسومی اللہ داین می که از نوسشیدن آن و جوش و خروش
اندر می حقیقتی است نه مجازی و یا آنکه این شطیبات از بنها سزده اند از روی حقیقت است
نه از روی مجاز و چون کار مشرق مدام است خندانم و کار عاشق بجز و زاری کوشیدن است
بنابر آن گوید قوله

از روی همستی و خروش است و تکبر | و ز ما همه بچارگی و عجز و نیاز است

معنی آنست که از روی مدام استغنا و بے باکی و عجز و کم التفاتی سر میزند و مبدم در تاراج و است
دل عاشقانه است جست و چالاک و هیچ به ادا و اینها می پردازد و نگاہ از کرم بدیشان نیندازد
و از ادا مبدم بچارگی و عجز و نیاز و زاری چون از عاشق بعید است که شکایت معشوق پیش کسی بنابر آن

زانے که بر خلق نکفتم بگویم | با دوست بگویم که او محرم راز است

معنی آنست که شکایت جو و جفا می محبوب یا اسرار عشق آن محبوب که تا حال بخلق نکفتم ایم
و آئینده نیز بگویم اگر روزی اتفاق افتد هم با دوست بگویم از انجته که محرم راز است و شکایت
از دوست برخیزند موم است اما شکایت از دوست هم بدوست رواست قال عم المصم
لَاكَ الْحَمْدُ وَالْيَكُ الْمُسْتَكِلُ چون شد عاشق لایعد و لایخسر است گوید قوله

شرح شکر زلف خم اندر خم جانان | کوته نموان کرد که انقصه و راز است

شرح بیان شکر و تاب و زلف خم اندر خم مراد جذبه عشق که سر اسرار شاد و بلیات است معنی
آنست که بیان هیچ و تاب و شکاش حواشی عشق را هیچ نوع بیان نتوان کرد و از انجته که بیان
آن طوله دارد و مختصر آن نوعی از محالات است چون مرجع و تاب عاشق غیر از جناب معشوق
نمی تواند بود گوید قوله

میل دل مجنون و خم طره لیلست | رخساره محمود و کف پامو ایز است

معنی آنست که میل دل مجنون را بجز خم طره لیل قرار گاہی نه یعنی بگی خواهش دل عاشق
مصروف بجز خم طره لیل که کنایت از شاد و عشق آن معشوق است و کف پامو ایز را بجز رخساره محمود
مکانی نه یعنی از معشوق را هم عاشق تواند کشید و نیز شاد و عشق را بجز دل عاشق نتواند کشید
چون در نظر عاشق بنیر از معشوق کسی نمی آید بنابر آن گوید قوله

بر دوخته ام دیده چو باز از همه عالم | تا دیده من بر رخ زیبا بی تو باز است

باز نام جانور و بیعت کنشاده و اینجا در اول و در ثانی ثانی معنی آنست که از آن متوجه که چشم
من بر رخ عالم آراست تا افتاده چشم خود را مانند باز از همه عالم دوخته ام و بجز تو کسی نمی بینم چون
عاشق را بر زده و در عکاس نیست مدام بمشاهده محبوب بنابر آن گوید قوله

در کعبه کوئے تو هر آنکس که در آید | با قبله ابروے تو در عین نماز است

ابرو علم صفات و مشاهد تجلیات معنی آنست که هر عاقلی که ره کعبه کوئے محبت تو برود ترا دریافت او بشاهده ابروے تو که مشاهدات تجلیات است در عین نماز است از نجاست که کاصلوته الا بحضور القلب و شیخ جمال الدین هاشمی فرموده الصلوة کالجسد و الحضور فیها کالروح فکل صلوة لیس فیها الحضور کجسد لیس فیها الروح الصلوة کالعین و الحضور فیها کالنور فکل صلوة لیس فیها الحضور کعین بلا نور الصلوة کاطعام و الحضور فیها کالماء فکل صلوة لیس فیها الحضور کطعام بلا ماء الصلوة کالنور و الحضور فیها کالنور فکل صلوة لیس فیها الحضور کالنور و ذهب عنه النور و حضور قلب به مشاهد نمیشود و مشاهد موجب فنا است و نماز نه اینست که در سجده آید و قیام و رکوع بجا آرد که کافران هم پیش بتان خود چنین میکنند پس فرق میان این دو آن چه گما قال عمر بن عمر صلی صلوته طویلا فی المسجد و زینت الیدک المقام فی ناظر الخلاق و مکان فی قلبه منه تبار و این اے عمر مردمان ادلی الاسلام بر اے نمودار شهرت میان خلق بر نیت و لباس و جبه و دستار و مسجد و آینه و در چشم خلایق نماز طویل گذارند و آخر الحال دائم در عزت الهی باشند و هیچ بوی معرفت و حق پرستی و رحمانی در دل ندارند و همیشه در اعمال نفسانی و غیرت هستی گرفتار باشند اے عمر هر که نماز کند و دل او پر سو متفرق باشد و در خطرات نفسانی افتد هر چه نفسانیت شیطانیت و هر چه شیطانیت آن کفر و ضلالت و هر چه کفر و ضلالت است همین بت پرستی زه گمان که بر اینچنین بت پرستی از نا فهمیدگی برستی خود مغرور اند و این نماز را نماز می شمردند کذا سن رساله خواجه عین الدین و در کتاب پنج بیان آورده اگر جالب غافل و نماز شود و می شود شیطا طین چنانچه گرو می شوند گس بعل و فیکه اینچنین مصلی گوید الله اکبر خدا تعالی گوید دروغ گفتی اے بنده نیست حق تعالی چنانکه گفتی در دل تو پس از دل او دور و بر نیز در میرسد با همان پس میسوز و ملکوت آسمان را پس آنکس که دل در حساب و تدبیر دنیا و دنیایه و تن و نماز ازین نماز چه بهره خواهد یافت پس مضمون کریمه قَوْلُكَ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنِ صَلَواتِهِمْ سَاهُونَ و لیل نام جاے است که گنده ترین عذابها انجاست و آن برای مصلیان است آن مصلیان که از نماز خود غافل باشند یعنی دل ایشان در اندیشه های دنیا و کارهای بیفایده

این عبارت در تفسیر کعبه کوئے آمده است که هر عاقلی که ره کعبه کوئے محبت تو برود ترا دریافت او بشاهده ابروے تو که مشاهدات تجلیات است در عین نماز است از نجاست که کاصلوته الا بحضور القلب و شیخ جمال الدین هاشمی فرموده الصلوة کالجسد و الحضور فیها کالروح فکل صلوة لیس فیها الحضور کجسد لیس فیها الروح الصلوة کالعین و الحضور فیها کالنور فکل صلوة لیس فیها الحضور کعین بلا نور الصلوة کاطعام و الحضور فیها کالماء فکل صلوة لیس فیها الحضور کطعام بلا ماء الصلوة کالنور و الحضور فیها کالنور فکل صلوة لیس فیها الحضور کالنور و ذهب عنه النور و حضور قلب به مشاهد نمیشود و مشاهد موجب فنا است و نماز نه اینست که در سجده آید و قیام و رکوع بجا آرد که کافران هم پیش بتان خود چنین میکنند پس فرق میان این دو آن چه گما قال عمر بن عمر صلی صلوته طویلا فی المسجد و زینت الیدک المقام فی ناظر الخلاق و مکان فی قلبه منه تبار و این اے عمر مردمان ادلی الاسلام بر اے نمودار شهرت میان خلق بر نیت و لباس و جبه و دستار و مسجد و آینه و در چشم خلایق نماز طویل گذارند و آخر الحال دائم در عزت الهی باشند و هیچ بوی معرفت و حق پرستی و رحمانی در دل ندارند و همیشه در اعمال نفسانی و غیرت هستی گرفتار باشند اے عمر هر که نماز کند و دل او پر سو متفرق باشد و در خطرات نفسانی افتد هر چه نفسانیت شیطانیت و هر چه شیطانیت آن کفر و ضلالت و هر چه کفر و ضلالت است همین بت پرستی زه گمان که بر اینچنین بت پرستی از نا فهمیدگی برستی خود مغرور اند و این نماز را نماز می شمردند کذا سن رساله خواجه عین الدین و در کتاب پنج بیان آورده اگر جالب غافل و نماز شود و می شود شیطا طین چنانچه گرو می شوند گس بعل و فیکه اینچنین مصلی گوید الله اکبر خدا تعالی گوید دروغ گفتی اے بنده نیست حق تعالی چنانکه گفتی در دل تو پس از دل او دور و بر نیز در میرسد با همان پس میسوز و ملکوت آسمان را پس آنکس که دل در حساب و تدبیر دنیا و دنیایه و تن و نماز ازین نماز چه بهره خواهد یافت پس مضمون کریمه قَوْلُكَ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنِ صَلَواتِهِمْ سَاهُونَ و لیل نام جاے است که گنده ترین عذابها انجاست و آن برای مصلیان است آن مصلیان که از نماز خود غافل باشند یعنی دل ایشان در اندیشه های دنیا و کارهای بیفایده

و تن در نماز ننشید اند که چه میکنند و چه میخوانند تو درون نماز و دل بیرون بکشته می کنند بهمانی اینچنین حالتی پریشانرا چه باشد نماز بخوانی باید دانست که نماز آنست که مصلی درو نباشد و آن مشاهد نمیشود و کمال غایت الا عظم یارب ای صلوته اقرب الیک قال یا عت کاعظم الصلوة التي لیس فیها سوائی و المصلی غافل است چون مصلی نماز صلوته کجا ماند چرا که نماز فعل است و فعل تابع ذات چون ذات نماز افعال کجا ماند پس از نجاست که نماز عاشقان ترک وجود است و آن نخواهد شد مگر مشاهد و آن عین نماز است الذین هم فی صلوتهم دائمون و حق ایشانست و چون احوال عاشق بغیر از عاشق گس در نیاید گوید

اے مجلسیان سوز دل حافظ مسکین | از شمع بهر سید که در سوز و گداز است

معنی آنست که اے اهل مجلس شما که گرفتار قیل و قال مانده اید و در کوئے عشق ره نبرده اید سوز دل حافظ مسکین چگونه در یابید سوز دل حافظ را از شمع که عاشق دل سوخته است باید پرسید که او بجا چه مدام در سوز و گداز است - غزل

اگر بلطف بخوانی مزید الطاف است | و اگر بقهر برانی درون ماصاف است

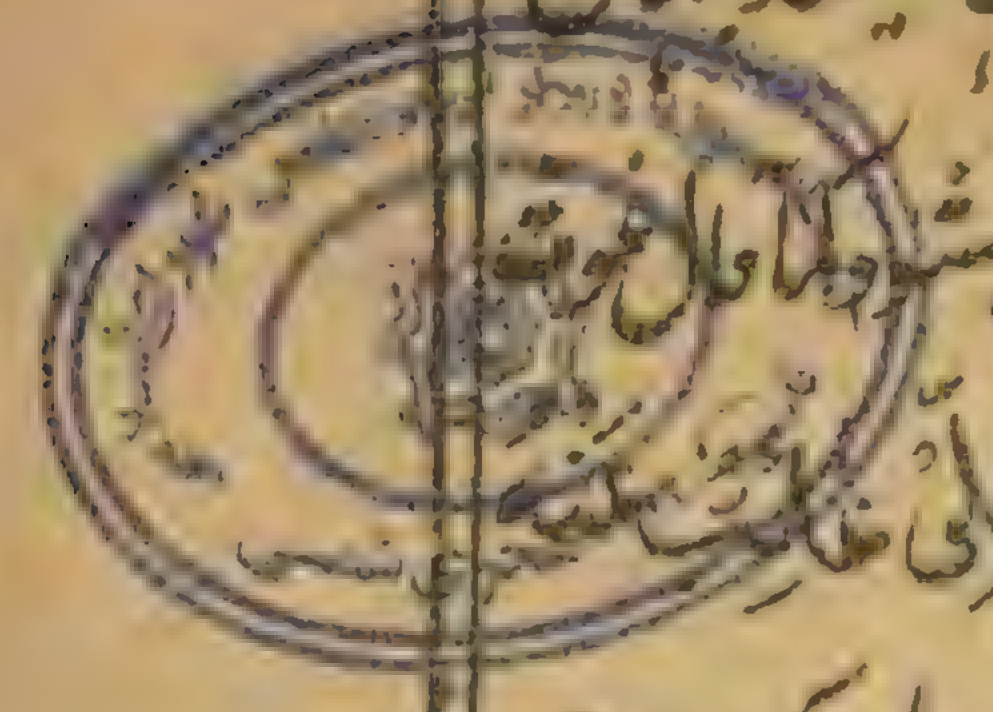
معنی آنست که اے محبوب من اگر از روی لطف مرا نزد خود خوانی و از روی عنایت و شفقت التفات نامی محض الطاف تست و اگر نه ماکجا و وصل تو کجا و اگر از روی قهر برانی و بهر مبتلا ساز و از اعارض نامی درون ماصاف است یعنی هیچ کینه نداریم از آنکه مانده عاجزیم و شایان آن ایم چون زبان عاشق از تحریر ثنائی معشوق قاصر است گوید قواله

بنا و وصف تو گفتن نه حد امکان است | چرا که وصف تو بیرون ز حد اوصاف است

معنی آنست که اے محبوب من وصف ترا در حیز بیان آوردن نه حد بنده عاجز و مسکین است و یا آنکه نه حد امکانست اے نتواند و چرا که وصف تو بیرون از احاطه تقریر است لا اُحْصِی ثَنَاءَ عَلَیْكَ اَنْتَ کَمَا اَنْتَ کَیْفَ عَلَی الْقَیْدِ چون به حصول چشمهای عشق مشاهد معشوق با حسن وجه نتوان کرد بنا بر آن گوید قواله

بچشم عشق توان دید روے شاهد را | که نور دیده خوبان ز قاف تا قاف است

معنی آنست که کسی که طالب مشاهد معشوق است گواور که اول خود را از آرایش آب و گل که کنایه از صفات بشریت پاک سازد و دیده عشق حاصل نماند بے پاکی باطن حصول چشم

عشق مشابه جمال معشوق صورت نه بند از انجسته که آن محبوب نور دیده خوبان عالم است و نور دیده را جاذبه چشم پاک نباشد از اینجا است که لیلی را چشم مجنون باید دید تا جمال لیلی مشاهده شود چون این خاکدان مقام حصول عشق است و معرفت که الله نیا فرقة الآخره بنا بران گوید قوله

از مصحف رخ و لدار آیت بر خوال

این بیت خطاب بنک و ناله ظاهر است کشف عاشیه کشف کشف تفسیر است معنی آنست که اے زاهد خود من گرفتار قیل و قال چه مانده مشاهده رخ دوست حاصل نما چرا که این مقام حصول معرفت و محبت است و تلازم عدم در معرض ظهور بر اے سهرین آورده اند که دما خلقت الحی و الاکسب الاکلیعبدون اے یعقوب من مقام قیل و قال است و چون سخن بچکس بد پذیرد سخن عاشق نیرسد بنا بران گوید قوله

عدو که منطق حافظ طمع کند و شعر

منطق گویائی خطاف نام مرغیست سیاه رنگ بقدر منزلت بهماے جانوریت سعید النظر و مبارک المحضر بهر دیارے که نزول کند از قدم او فرزندگی گوناگون پدید آید و بهر که سایه او افتد بادشاه گردد و قتی خطاف از کمالات بهماے دم زدن آغاز کرد چون بدان مرتبه نرسید ظریفان را شلی گشت معنی آنست که زاهد خود من که خواهد که در شعر اے در بیان حقایق و معارف عشق بگویا حافظ رسد مانند بهما است که خطاف خواست که فرماے حاصل نماید و آن سود نه بخشید و نیز چنان مسموع شده که خواجه را محبوس بود شخصی از رقبه توجه محبوب بحضرت خواجه از جهت لطافت شعر و ظرافت سخن بیشتر دید خویش را در سلک شاعران کشید آن محبوب از بقدر توجه از خواجه کم نمود و در نشان او افرو و خواجه ازین معنی آگاه گشته این غزل را نوشته بدو فرستاد و ختم غزل برین بیت نهاد و همچنین در عهد بهایون شاه در شهر سنبل میان حاتم فاضل بود پس بزرگ عالمی بود سرگ اتفاقا در آن شهر قاضی بود اهل الناس روزی در مجلس او ذکر اوصاف میان حاتم در میان آمد پرسید که ام کتاب را درس گویند گفت آن کتاب را از کتابخانه من بیاید که من می توانم گفت چون کتاب مذکور آوردند اتفاقا بجز و کشیدن این مسئله برآمد المرأة الفارعة لا ترث من زوجها چون اهل الناس بود بحسب لغته معنی بیان نمود که ماده موش را از موش

(۱) چشم در سحر است اے یار سنگدل یار
(۲) ترک نامه غله نزل هم با صفت
ازان سال که در آن موعود

میراث نیرسد چون این خبر میان حاتم شنیدند بهین بیت نوشته فرستادند غزل

اے شایه قدسی که کشد بند نقابت

وے مرغ بهشتی که دهد دانه و آب است
شایه قدسی محبوب حقیقی و مرشد دین غزل در هنگام فیض یار جدائی مرشد مرغ بهشتی محبوب حقیقی و مرشد معنی آنست که اے شایه قدسی که از انا اعراض کرده رود نقاب آورده کیست که آن نقاب از روی تو بردارد و باز معروض ظهور آرد یا بکنه معرفت تو رسد که خود فرموده که باید که احد من العالمین و اے مرغ بهشتی کیست که ترادانه و آب دهد اے در قید خود آرد و چون کار عارف بهجرا ن محبوب مدام جگر سوزی و بنجوابی است بنا بران گوید قوله

رفتی ز کنار من و نخته بنا کام
خواهم بشد از دیده درین فکر جگر سوز

معنی آنست که اے محبوب من از آن روزی که از مادوری گزیده خواهم از دیگان رفت بر بسته بسبب این فکر که در آغوش کدام کس منزل گرفته و آسایش حاصل مینمائی یعنی بکدام کس ظهور خود کرده چون کار معشوق مدام استغنا نمودنست بنا بران گوید قوله

در ویش نمی پرسی و ترسم که نباشد

اندیشه آمرزش و پرواے تو ابست
معنی آنست که اے محبوب من هیچ بجز نگرانی در ویش نمیکوشی و توجه بحال غریبان نمی آری بخرم که اندیشه آمرزش الهی و پرواے ثواب از دل تو یکسو شده چون نصیبه عاشق سگشتگی است بنا بران گوید

راه دل عشاق زوان چشم خماری

پدید است ازین شیوه که مست است شربت
اشکال این بیت آنست که شراب مست نیست بلکه مست کننده است جواب آنست که آن چشم خماری راه دل عشاق زده و ایشانرا مست گردانیده پس آن چشم در حق ایشان شراب شده و چون شراب کنایه از چشم شد مست قرار دادن آن چشم درست است مضمون این بیت بیت من چشم تو مقابل بهشتیاز زباده که شود مست یعنی من هستی دارم چشم تو که مانند زباده هستی آرنده است مقابل من مست پس بهشتیاز خماری شد زیرا که مست از زباده که هستی یارم شود چون جناب معشوق ازان عالی است که ناله عاشق را در انجا گذر باشد بنا بران گوید قوله

هر ناله و فریاد که کردم نشنیدی

پدید است نگار که بلند است جنابت

نالہ گریہ فریاد فغان پیدا ناہو آشکارا جناب آستانہ نگار الف ندائیہ و نگار جانی مشوق است
معنی آنست اے محبوب من ہر گریہ و فریاد و افغان کہ نمودم بیچ گوش بدان نہاد می ملتفت
بدان نشدی آری ظاہر است کہ جنابت بس عالی است و نالہ و فریاد عاشق را در بجا گذر نیست چون
دل عاشق بسبب ہجر و خرابی است بنا بران گوید قولہ

اے قصر دل افروز کہ منتر لگمہ النسی | یارب کناد آفت ایام خرابت

قصر دل افروز قصر محبوب و نیز کنایہ از دل خود محبوب کا یسعی ارضی و کلاسمائی و لکن یسعی
قلبی و عبیدی لکومین النسی مراد محبوب معنی آنست کہ اے دل من کہ منتر لگمہ محبوب منی می خواہم
از پروردگار کہ آفت زمانہ خرابی یعنی خللے تو مرسانا و مدام آید و ادا چون مساہ عشق بسا عارض
و موانع در پیش است گوید قولہ

دورست سرب درین باد یہ ہشدار | تا غول بیابان نہ فرید بسرابت

این بیت خطاب است از جانب محبوب سرب کنایہ از مقصود باد یہ مراد عشق غول بیابان نفس
و شیطان اعدای عدوک نفسک الہی بکن جنبتک ان الشیطان للإنسان عدو و مبین معنی
آنست کہ اے عاشق اگر در راہ عشق آمدہ با محصل قناعت منما کہ هنوز مقصود دورست و شیار باش
کہ درین باد یہ آفت بسیار است مباد نفس و شیطان بدعا و فریب فریفتہ گردانند و از راہ باز دارند
باید و آنست کہ قسمی است از سالکان اگرچہ از راہ ریاضت رفتہ اند و نفس امارہ را در قہر گرفتہ و باد یہ
مجاہدات را با بیابان برود و بگی خود را بحق سپردہ و در ایشان احوال پیدا شدہ باشد تا از چیزے کہ خواہد
خبر یابند و اگر قصیرے کنند تنہی یابند و گاہ باشد کہ خود را در آسمان بیند و گاہ پیغمبران و فرشتگان
را بصورت ہائے نیکو شاہدہ نمایند و غیرہ لیکن غارتگی ہنوز در پے بہت ایشان نرفته بود چون
چنین چیز نامورند و از شرف نفس امین شدہ و بہت ایشان را بجای رساند کہ اگرچہ در بہت آسمان
و زمین است برایشان عرض کنند قبول شان نیاید و پندارند کہ نہایت کار او لیا بر ایشان است و
ہنوز سر ہوسے از عجائب صنع مولی نہ آنستہ باشند چون بر عاشق شہود تجلیات ہر دم ہوسے و گراست
کہ لا یجلی فی صورتہ مرتین گوید قولہ

تیرو کہ زوی بر دلم از غمرہ خطا رفت | تا باز چہ اندیشہ کند راے صوابت

و در بیان ہشدار
و در بیان غول بیابان
و در بیان سرب
و در بیان باد یہ
و در بیان فرید
و در بیان بسرابت

تیر مراد جذبہ جلبیہ و غمرہ تجلی اسم بصیر و خطا تیرگی دل کہ مانع از انکشاف تام و اندیشہ کنایہ از اراہ
الہی و راے علم او معنی آنست کہ جذبہ کہ از تجلی اسم بصیر بر دلم قابض نمودی تیرگی کہ حاجب شہود
بود زائل گشت تا باز چہ ارادہ کند از شہود و غیبت علم صوابی باید دانست کہ سالک را بہت مرتبہ اند
علم الیقین کہ عقیدہ وحدت و عین الیقین کہ التذاب بان وحدت است و حق الیقین
کہ شہود حقیقت شہجہ کہ تفرقہ در وحدت و کثرت نماند و حق الحقیقہ کہ ادراک حقیقت اشیا کما ہی
است و حق الحقیقہ کہ فنا بصفت خلقیہ و بقا بصفت الہیہ و مملو شدن با لطاف سبحانی کہ
شہود الحق بحیثیت فرق بعد الجمع است و مقام بیم کہ در حوادث نگنجد تیر است از عدم
احاطہ بعد تنزل از شہود حق در ہر مرتبہ ازینہا یک نوع از فنا و کلیست کہ اشتغال دارد و فنا
جز یہ غیر متناہیہ است و حضرت حافظ در مرتبہ سافلہ ازین مراتب بدین بیت میگوید و بعد از فنا
کہ مستلزم بقا و دیگر است میگوید کہ تیر فنا کہ بر دل ریش زوی خطا رفت یعنی بقائے تام رسید
تا بقائے تام کہ مقصود اصل است حاصل شود تا باز چہ ارادہ کند و علم ثواب یاب تو در افاغہ تجلی
و یگرائے اللہ لا یجلی فی صورتہ مرتین پس ہر لمحہ و حال و استعداد جویان و تجلی گویان بیت مذکور
است بحکم فقر و الی اللہ اقامت بر یک تجلی ناملازم و طلب تجلی تجدید لازم مگر کلام رسول عم اوہین
مخبر است استغفر اللہ فی کل یوم مائتہ مرتبہ یعنی دل من مستور میشود و تجلی سافل و من از ان بہتفا
نمودہ جویان تجلی عالی میگردم سوال خطاب خطا بمعشوق حقیقی صحیح نیست جواب خطاے تیر و عدم
فناے نام نہ کنایہ از عدم وصول و نیز از تیر ہنہی شجرہ گندم و از غمرہ غفلت یعنی ہنہی کہ کردی از نجات
غفلت خطا گردم الحال صفت رحمانی تو در باب من چہ اندیشہ خواہد کرد و نیز از تیر امر سجود مر ملائکہ را
غمرہ تکبر زمانی البیس گوید یعنی امرے کہ کردی از تکبر بجا نیاد و دم الحال صفت جبار می تو در باب من
چہ خواہد کرد چون عاشق را باید کہ بتدرک مافات در زمان حال نماید بنا بران گوید قولہ

تا در رہ پیری بچہ آیین روی ایدل | بار می نعل طصرف شد ایام شبابت

معنی تنبیہ بدل است یعنی ایدل ایام جوانی را بغفلت از دست دادی و الحال پیرے در پتہ
بارے باید وید کہ ایام پیری را بچہ نوع گذرانی و بسر بری چون عاشق را بہیج نوع از جناب
معشوق گذر نیست گوید قولہ

حافظ غلامی است که از خواجہ گریز	لطف کن و باز که خراج ز عیانت
معنی واضح است و نیز چنان سمع شده که منکر حضرت تقریب کرده شده بخانه پدر بنشست خواجہ بعد از چند روز معلوم کرد باستالت خاطرش شتافت پس این غزل بر کاغذ نوشته فرستاد و طلب کرد که از مصرع آخر غزل مفهوم بتوان کرد چون عقیقه حقه بود بجز نوشتن توجہ نمود غزل	
اے غایب از نظر خدا می سپارم	جانم بسوختی و بدل دوستدارم
این غزل بہنگام قبض یا در جدائی مرشد معنی بیت واضح است غایب از نظر باعتبار اخلاص چون ترک معشوق از عاشق هیچ نوع صورت نمے بندد گوید قوله	
تا دامن کفن نکشم زیر پایے خاک	باور کن که دست زد امن بدارم
معنی آنست که تا آنکه از اینجا فانی رحلت نمایم باور کن که ترک تو از ما صورت بندد چون مدام عاشق خواهان وصال است گوید قوله	
محراب ابروان بنماتا سحر گہ	دست دعا بر آرم و در گردن آرم
ابرو کنا تہ از مشاہدہ تجلی صفاتی و جلوه معنی آنست که اے محبوب من اگر بوصل خود زیر سانی بارے جلوه از جلوه های خود بجا ازانی دار تا بمشاہدہ سحر گہ کہ بہنگام دعاست دعاے کم و بدان دعا حصول مدعا کنم چون کار عاشق نمے توجہ مرشد پیش نیز گوید قوله	
اگر بایدم شدن سوی ماروت بابلی	صد گونه ساحری بکنم تا بیارم
معنی آنست کہ اگر اتفاق صحبت من با شوق کامل کہ مرشد باشد افتد صدگان نوع ساحری کنم تا بجدے کہ ترا بیارم چون مدام آرزوے عاشق همین است کہ گاہے معشوق میرا پسندد بنا بران گوید قوله	
خو اہم کہ پیش میرم اے یوسف طیب	بیار باز پرس کہ در انتظارم
معنی آنست کہ اے طیب ہر فای من مدام ارادہ ماہمین است کہ جان خود را نشان راہ تو سازم پس برائے رسیدن این بیمار قدم بچرخہ فرما کہ شب در روز در انتظار قدم توام و لفظ یوسف اگرچہ از ادب و ورست اما چون باعتبار ظاہر کار و با معشوق موافق ارادہ عاشق نیست بنا بران گفتن باکے ندارد چون شیوہ عاشق مدام گریہ و زاری است بنا بران گوید قوله	
صد جہے آب بستم از دیدہ ہر کنار	بر لبے تخم مہر کہ در سینہ کارم

معنی آنست کہ اے محبوب من بسبب ہجران تو گریہ من بجدے رسیدہ کہ گوے صد جوہر آب روان شد و این ہمہ از انجست است کہ تخم مہر تو در سینہ کارم چنانچہ در بیت آیندہ خود میگوید قوله	
مے گریہ و مرادم ازین سیل اشکبار	تخم محبت است کہ در دل بکارم
معنی واضح است حاجت تقریر ندارد چون مدام آرزوے عاشق دلریش و مراد مشتاق بچویش بہشت کہ بجناب معشوق خویش باریا بتا اظہار احوال خود نماید بنا بران گوید قوله	
بارم وہ از کرم سوی خود تا بسوز دل	در پایے دہم گہر از دیدہ بارم
معنی آنست کہ اے محبوب دلنوا من از کرم فضل خود روزی بنزد خود مابارہ تا بسوز دل گہر پایے اشک دہم در پایے تو اندام چون غیر از چشم عاشق گنجایش نیباشد گوید قوله	
اگر دیدہ و دولم کند آہنگ دیگرے	دل را بر آتش افکنم و پیش آرم
آہنگ قصد معنی آنست کہ اگر دیدہ من بغیر تو نظرے کند و دولم بجز از تو متوجہ شود آن دل را بر آتش افکنم و پیش تو آرم چون ہر چہ از معشوق صادر شود از لطف و قہر عاشق را باید کہ شاکر بود گوید قوله	
خونم بر بخت و زخم ہجران خلاص داد	منت پذیر غمرہ خنجر گذارم
معنی آنست کہ اے محبوب من اگر چہ غمرہ تو کہ آن عبارت از تجلی قہاری یا جذبہ ملیہ یا اخلاص است کہ موجب شکایت است اما چون مراد معرض نیستی کشیدہ و از غم ہجران خلاص دہندہ ما گشتہ بنا بران منت پذیر غمرہ خنجر گذار توام چون از عاشق بسبب غلیہ عشق مستی و رندی سر میزند و معشوق از دور و لطف نظر بران نمے اندازد و بزبانی محبوب گوید قوله	
حافظ شراب و شاہد و رندی نہ وضع است	فے اجملہ مے کنی و فرو میگذارم
معنی آنست کہ اے حافظ شراب و شاہد و رندی نہ مناسب وضع تست حاصل آنکہ این جملہ میکنی و ما از روی لطف ذاتی خود کہ سبقت رنجی علی غصبتی عفو میکنم گویند کہ حافظ ہم بظاہر میخورد و شاہد بود و اما پاکباز بودہ۔	
اے ہمد صبا بسا میفرستمت	بگر کہ از کجا بجای میفرستمت
ہمد نام جانور است مشہور و در قرآن مذکور روزے از خدمت حضرت سلیمان غائب شدہ بود مقام خدمتش خالی نمود چون سلیمان مقام خالی دید از احوال او پرسید ارکان دولت بخت او	

غزل

سید

تا لشکر غمت نکند ملک دل خراب	جان عزیز خود به نوا میفرستمت
نوا یعنی فریاد معنی آنست که ای محبوب من هر دم جان عزیز خود را بفریاد پیش تو میفرستم که تا بفریاد ما رسی تا لشکر غمت تو که بجزان است یا عشق است ملک دل ما را خراب نسازد و مبتلا به پیران نگردد چون پیش دید عاشق گشت که بے احتمال نیش نوش بهم نیرسد گوید قوله	
ساقی بیا که هالقی عییم بخورده گفت	بادر و صبر کن که دوا میفرستمت
ساقی کنایه از مرشد معنی آنست که ای ساقی چه شسته و از ما چون غافل گشته که هالقی غیب مرا مرده رسانیده و گفته که هیچ غم نخور و صبر کن که غم قریب دوا میفرستم پس بیا و تو هم مدد نما و توجه بحال ما کن چون سنج و جفا معشوق عین راحت است و مضحک است بنابر آن گوید قوله	
هر دم غم فرست مرا و بگویند از	کین تحفه از برای خدا میفرستمت
معنی اظهار است چون معشوق هیچ نوع از غم عاشق خالی نیست و هر دم و صواب دید او است بنابر آن گوید قوله	
حافظ سرود مجلس ما در خیر تست	تعییل کن که اسپ و قبا میفرستمت
معنی آنست که ای حافظ ما را در ذکر خیر تو هستم پس ترا باید که زمانه غافل نگردی و مستغرق آن باشی که غم قریب لطف خود را دانگی وقت تو گرانم که ترا ازین و طه محبت را نیند بساط جمعیت رساند والله اعلم غزل	
امروز شاه انجمن و لبران یکیت	ولبر اگر هزار بودل بر آن یکیت
شاه انجمن و لبران سر دفتر انبیا محمد رسول الله صلعم که سید الانبیا و خاتم النبیین است و یاسر و شیخان و اصل و سر حلقه عارفان کامل و آن کنایه از مرشد باشد و لبران انبیا و یار عارفان کامل و لبران یکیت دل ما بر آن یکیت و آن یکیت کنایه از رسول عم و یا مرشد قوله	
من بهر آن یکیت و جهان داده ام بیاد	عییم کن که حاصل هر دو جهان یکیت
آن یکیت اشاره بحد ۴ و یا مرشد و دو جهان داده ام بیاد اعراض از هر دو جهان نموده ام حاصل هر دو جهان یکیت خلاصه هر دو عالم آن یکیت قوله	
سودایان عالم پندار را بگو	سرمایه کم کنید که سود و زیان یکیت
سودایان عالم پندار کنایه از ظاهریستان و مقلدان سرمایه کم کنید که سود و زیان یکیت و قال	

سود و زیان اسلام و کفر چرا که هر دو جانبند کفر و ایمان چون حجاب راه حق اندا سیر سپرد	
روبان مغربی از کفر و ایمان در گذر و یا اندیشه نیک و بد و مدح و ذم قوله	
خلقه زبان بجمعی عشقش کشاده اند	ای من غلام آنکه دلش بازبان یکیت
دلش بازبان یکیت یعنی ظاهر و باطن او یکسانست قوله	
حافظ بر آستانه دولت نهاده سر	دولت در آن سرست که با آستان یکیت
آستانه دولت آستانه محبوب معنی آنست که حافظ بر آستانه محبوب که محصل دولت است سر نهاده بسوے او بنظر حقارت منکر که دولت نصیب آنکس است که سر خود را فدا کند آستان محبوب نموده باشد غزل	
بیا که قصرال سخت ست بنیاد است	بیا ربا ده که بنیاد عمر بر باد است
بیا حرف نداشت و منادی محذوف و آن دست بیا خطاب بدل قصرال وجود فانی سخت بسیار معنی آنست که ای دل من دمی ازین غفلت بخواه و گرفتار لهو و لعب مباش و صحبت این وجود را محل اعتماد بدان اگر چه ظاهر پس زیبا نماید لیکن بس نیاید است که در تغیر و تبدل درنگ ندارد پس بیا ربا ده ای بنور مشیدن شراب که کنایه از حصول عشق است مشغول باش که این زندگانی دوروزه که بدان مغرور گشته بر باد است یعنی سر لعل الزوال است و محل ثبات نیست حاصل این بیت اینست که عاشق را باید که چندانکه تواند حصول عشق سعی نماید و از پرورش تن دور باشد که ما قال الله یوحنا بن احمد فی تفقه الاشیاء و کلها الا و ضعه فی الماء و الطلین یعنی مزی برو فرزند آدم و مرا که سعی میکند مگر در چیزه که پیدا کرده شده از آب و گل که در آن سعی بیجا مل است چون عاشق را باید که با خلق چنان زندگانی نماید که اگر میان خلق باشد کس نپرسد و اگر میان نباشد کس نداند که کجاست یعنی و بستی ندارد بنابر آن گوید قوله	
غلام بهمت آنم که زیر چرخ کبود	زیر چرخ رنگ تعلق پذیرد آزاد است
معنی آنست که غلام بهمت آنکس است که زیر چرخ کبود یعنی درین دار و دنیا بهر کس که ملاتی شود آزاد باشد یعنی چندان و بستی ندارد و باید است که اندک تعالی که انسان را پیدا کرده بر آن پیدا کرده تا در بخش جهان صفات تفرج ذات بدست دارد نه بر آن خود را و خفتن و گرفتار لهو و لعب	

بودن بنابران گوید قوله

چگونگیست که میخانه دوش مست و خراب | سروش عالم غیب چه مرد باداوست

شیخ ازاده نصیحت بدیگران تنبیه میکند که اے گرفتار اهل و نسب و مستغرق خور و خواب چرا چندین غفلت را بخود رواه داده و پاسبان بدین حیفه کفیفه مانده و از قدر و قیمت خود بیخبر گشته چگونگیست که دوش میخانه که عالم عشق است مست و خراب بودم و در آن حالت سروش غیب چه امری رسیده یکباره از آن غرق و غایت

که بے بلند نظر شایباز و سدره نشین | نشین توین این کج محنت آباد است

سدره نام مقام جبرئیل و مراد از آن عالم علوی انصراف اول مرکب روح مراد است نشین جاست نشست کج محنت آباد و نیایست آنست که اے سالک روح لطیف ترا که کرسی نشین و رفقا و مکان علیا است زندانی آب و گل جسمانی ساخته یعنی دین غیبت و مسافرت از بهر حصول معرفت و تحصیل کمالات آورده اند و محاکمت الحق و التوفیق الا کعبه و دین اے لیکن فون می باید که استعداد و حصول بوطن اصلی خود مهیا سازی و از تقید بعالم اطلاق توجه نمائی که این دار بلا و منزل فنا و بوطن سازی دوم مژده نیست قوله

تراز کنگره عرش میزنند صفیر | ندانمت که درین دام که چه افتاوست

صفیر آواز کوس مراد از آن کلام خدا تعالی و الله یدعوالی دار السلام یعنی خالق مطلق ترا با و از بلند بسوی اعمال مکر و کار که حصول اے دار السلام است بخواند و الله یدعوالی دار السلام نمیدانم که ترا درین دام که چه افتاوه است که چندین در قید و گرفتاری و دیگر که امام زاهد و تفسیر خود در بیان آیه و کما جاء مومنی لیقلنا اولی که رسول خدا و فعل سوس مومن در آید و بهشت یعنی فرشته او ماین مومن را هفتاد و حاجت بود این فرشته هفتاد و بار در آید و بپایید حاجیان گویند ولی الله مشغول است و هر بار پیش عرش رود و گوید بار نیافتم تا هفتاد و یکم بار بسوی من آید بار یاید آنگاه طبقه پیش و نه دراز نور آفریده و دستارچه از نور بر دافکنده آن ولی خدا و جلال دستارچه بر دارد و سبب باشد بر آن طبقه نهاد چون بدست بدو نیم لشکافد حور بے بر آید نقاب بسته همه بهشت از نور او روشن شود و برقع بدست گرفته این مومن خواهد که نقاب از وی فرو کشد و گوید نخست نامه بخوان که من از آن توام نامه باز کند و بخواند اندر آن نامه نوشته بود که عبیدی استقلت بالکفر و القصور و کسبت لقاء فانی مستقی الی لقاء

است عزیز بهشتی را از بهشت بمقام قرب باین نوع بر بند وین و آنکه مردم را چون گذارند چون مناسب عاشق نیست که بپستی بنیای فانی نماید چرا که درستی عهد این جهان متصور نیست بنابران گوید قوله

نصیحتی گنمت یا دیگر و در عمل آر | که این حدیث زیر طریقتم یاد است

این حدیث اشاره به نصیحت پیر طریقت مرشد معنی این بیت واضح است و آن نصیحت اینست قوله

مجوورستی عهد از جهان ست نهاد | که این عجزه عروس هزار داماد است

ست نهاد فانی و بے ثبات عجزه پیرزن عروس زن جوان عجزه عروس دنیا که باعتبار مکر و مپا و طوالت عمر عجز و بآرستگی عروس داماد شهر کنایه از طالب معنی آنست که اے گرفتار دنیا و اے مفتون این زلال و عمامه و این جهان ماندنی نیست عاقبت گذشتی که کج گشتی ذائقه الموت و بیوفائی این زلال و عمامه اطهر است بین که هزاران هزار عاشق بهجو تو بوده است چون با هیچکس وفا نکرده و با تو چگونگیست چون اختلاط این دنیا و فانی موجب خسرانست بنابران گوید قوله

فریب و عشوه حسن از جهان پیر مخور | که هر که در بوسه اختلاط ناشاوست

معنی آنست که برین کرد و فریب و زینت این جهان پیر مال مباح و چند روزی که با ما موافقت نموده مغرور این مباح و فریب این مخور آخر الامر هر که بوسه اختلاط کرد جز داغ حسرت و نومیدی با خود نبرد چون عاشق را باید که هیچ نوع غم جهان بخورده نهد که سدره عاشق است گوید قوله

غم جهان مخور و پند من مبر از یاد | که این لطیفه عشقم زیر هر چه یاد است

این لطیفه عشق مضمون مصرع اول معنی آنست که غم دنیا مخور و خود را از دام این جیفه کفیفه بینداز تا از حلقه انسانیت بیرون نیائی و در گروه سگان داخل نگردی که الله یحیقه و طلاله یحیقه بلکه می باید که این پند را چون در در گوش کنی و فرو گذاشت کنی چرا که این لطیفه عشق از عارف کامل بما رسیده و چون عاشق بهر حال از معشوق راضی بود گوید قوله

رضای داده بده و ز جبین گره بکشای | که بر من و تو در اختیار کشاوست

معنی آنست که هر چه از جناب معشوق بتو رسد از لطف و قهر و رحمت و غضب و منع و عطا و قبض بسط و شتام و عیش و ریح و شاکر باش و چین ابر و ترش و سببش زیرا که عاشقان را اختیار نیست که از داده ترک از داده اشکال این بیت آنست که بنده را فاعل مختار گویند و شیخ درین بر دو بیت

یکه مذکور شد دیگر سگناه گرچه نبود اختیار حافظ به میگوید که ما اختیار نداریم جواب آنکه اطلاق اختیار بر دو معنی است یک معنی اثبات اختیار مینماید و معنی دیگر نفی میکنند و مراد ازین اختیار نفی اختیار کلی است که هر چه بپند خواهد بود و آید و بجانب این اختیار اشاره است و در شرح تعرف آورده که بندگان مختار اند کسب خویش را و مرید اند آنرا و بران مجبور و مکره اند از هر آنکه مجبور و مکره بر طاعت مشاب نباشد چون ملائکه و مجبر بر محبت معاقب نباشد چون بر شرب خمر و دیگر معاصی نه در پنهان محدود باشند و در آنجا محاقب و ازین معنی است که بوقت یاس ایمان قبول نیست زیرا که بنده در آن وقت مجبور است و بهر آنکه کافر اند و در آنجا محذور قبول نیست و نیز مرقوم شده ماکه مختاریم نه آنست که خدا تعالی بمانعوض کرده که هر چه خواهیم کنیم لیکن معنی مختاری بندگان آنست که مجبور نه اند چون درختی که او را بجنبانند و لیکن مختارند بهین معنی که امر کرده است و نهی فرموده و افعال اختیاریه مایش خوردن و نشستن و رفتن و خفتن تعلق خاص بقدرت و اختیار دارد و بر خلاف افعال طبیعی جمادیه چون حرکت ثقیل هرگز سهل خفیف بحیاط و بر خلاف حرکات قسریه حیوانات که در اول اختیار و قدرت مفقود است و در ثانی اگر چه اختیار ثابتست لیکن تعلقش با مقصود و از جهت ظهور این معنی طالع اختزال نظر بر آن مقصود داشته گمان برده که انسان در افعال اختیاریه مختار است و محض قادر است اگر خواهد کند و اگر نخواهد نکند و قادر مطلق آدمی را قرار داده چون معشوق را هر دم جلوه دیگر است و مستغرق یکبار اینها بودن موجب سداست بنابر آن گوید

نشان عهد و فانیست در بسم گل | بنال بلبل بیدل که جای فریاد است

بسم جلوه و ظهور گل کنایه از معشوق بلبل کنایه از عاشق فریاد کنایه از استعانه معنی آنست که ای سالک معشوق هر دم و هر لحظه تجلی دیگر و جلوه دیگر در کار میکند و بر یک تجلی استقامت نمی ورزد که کلا تجلی الله عز و جل پس بر این تجلی که بتو نموده مغرور و خندان مباش و مستغرق آن مشو که موجب سداست بلکه ای عاشق مسکین بنال و فریاد کن و طلب توجه نمائ که این جای فریاد است و استعانت مذکور است که الله تعالی را بهفتاد هزار حجاب ظلمات نیست و بهفتاد هزار حجاب نور نیست و این حجابهاست نورانی همین ظهور تجلیات است و تا که ازین حجابهاست نکند و هرگز با و نرسد و در گذشتن از اینهاست اعانت مشر و توجه الهی صورت نه بند و که بسا کس غرق این مانده اند و بسا حل معرفت نرسیده اند و چون حال عاشق مدام مختلف الاحوال است آن موجب لوم لا ثمان میگردد و باعث طعن طاعنان میشود بنابر آن گوید

برو ملاست درویشان کن زاهد | که رزق قسم تو و رزق ما همین دواست

معنی آنست که ای زاهد برو بکار خود باش و زبان را بملامت درویشان که عاشقان اند در از کن که در نصیب ما و تو همین کرده که بآن مشغول پس چون از هیچکس جز نصیب ازل هیچ وجود نیاید ملاست روان باشد و چون مقبولیت سخن بخاطر معشوق و خلایق نه بر زبان و است وقت فصاحت بل عطیه الهی است گوید قوله

صدقه بری اوست نظم بر حافظ | قبول خاطر و لطف سخن خدا و اوست

برو بکار خود و الو اعظا آنچه فریاد است | مرا قدا دول اندر ترا چه افتاد است

فریاد کنایه از وعظ و نصیحت معنی آنکه ای زاهد برو بکار خود باش و آنچه فریاد است که میکنی و بیهوده نصیحت و وعظ پیش می آئی مگر نسیدانی که به بند پرسلان نشد و رسوائی مادر زاده و مراد اول بدام عشق گرفتار شده و از اختیار بیرون رفته پس اگر از ما فریاد و فغان سرزند عجب نیست که شیوه عاشقان است اما ترا چه شده است که بیهوده فریاد مینمائی چون عاشق صادق را ملاست لا ثمان مانع نگیرد و بلکه باعث میگردد که ملاست صیقل رنگار عشق است بنابر آن گوید قوله

بکام تانرساند مرالبش چون نه | نصیحت همه عالم بگوش من با و است

کام مقصود است لب لطف ضمیر سخن بر محبوب نه عشق و عارف کامل معنی آنست تا وقتیکه لطف معشوق من بر او خود چون نه که عارف کامل و عاشق واصل است نیرساند نصیحت همه عالم پیش من بیهوده و بر باد است و اثری نه بخشد چون کار عاشق نه جنبه معشوق بجای نیرسد چنان جنبه اجلت نیست بنابر آن گوید قوله

میان او که خدا آفریده است از هیچ | دقیقه ایست که هیچ آفریده نگشاده است

میان که و شعرا آنرا هیچ نسبت داده باعتبار باریکی مراد از آن را بطیبه ایست میان طالب و مطلوب ضمیر او بر معشوق دقیقه امر مخفی آفریده مخلوق معنی آنست که آنچه بچوب من و آنرا بطیبه مطلوب من که مارا از آن بریده و بسوی خود کشیده محبوب من از هیچ آفریده یعنی از هیچ استحقاقی نبوده محض عطیه ایست که بکرم خویش عطا فرموده و این امر نیست مخفی که هیچ آفریده نگشاده که قبل از اعدا در دامن دلاله چون توجه عاشق بر معشوق بود اگر چه بهشت پیش آمدند بگونه چشم ننگ

بنابران گوید قوله

اگر دای کو تو از بهشت غلّه مستغنی هست	اسیر بند تو از هر دو عالم آزاد است
---------------------------------------	------------------------------------

معنی آنست که ای محبوب من کسی که گدای کسی تو در زیر بهشت بهشت کار می نداری و کسی که
اسیر عشق تو گردید بگویند التفات نماید که عاشق از دین و دنیا و بهشت و دوزخ آزاد است و او را غیر
معتوق تو چه نیست و چون خرابی عاشق موجب آبادی او و فساد او موجب بقا است بنابران گوید قوله

اگر چستی عشق خراب کرد و دله	اساس هستی من زین خراب آباد است
-----------------------------	--------------------------------

معنی آنست که ای محبوب من اگر چستی عشق تو مرا خراب و پریشان کرده و از تنگ و ناموس آزاد گردانیده
و بتمام فساد رسانیده لیکن بهر آنکه اساس هستی مرا ازین خرابی آباد است چرا که بسبب این فتنه و خرابی
بیشتر و بقای رسیده ایم که آنجا می دایمانی بنامد قوله

ولا سال ز بیداد و جور یار که یار	از نصیب بهمن کرده است این داور
----------------------------------	--------------------------------

بیداد و جور مراد کم التفاتی و تاخیر و صل که بر عاشق بنظر جور است نه که فی الواقع و گرنه بمعنی صورت بهند
که و ما اننا بطلان لم نعید چون زشت ترین عاشق آنست که شکایت از معشوق کند بنابران گوید ایدل
مسکین من بدین کم التفاتی محبوب و تاخیر او که در وصل انگنده و ترا بمقتصد تو نمیرساند منال و شکایت
مور که چند روز آن محبوب تو نصیب تو بهمن گردانیده و بهبودی تو درین انگاشت پس از ابراهیم
اوراضی باید بود و دامن بچون و چرا نباید کشود باید دانست که کار معشوق مدام مستحق و از تعلق عشق
بیخ نیک شاید چون حلقه چندین لپهار گشتگی و تعلق کرد بنابران معشوق استغفار کار فرموده بجواب
او می پردازد قوله

برو فسانه مخوان و فسون کن قضا	کزین فسانه و افسون مراب یاور
-------------------------------	------------------------------

فسانه حکایتهاست گذشتگان کردن فسون کلماتیکه بدان رام کنند مرا و از ان سخنان تعلق
معنی آنست که ای حافظ از اخبار کردن شیفتگی خود و حکایت گذشتگان گفتن در گذر و بخان
تعلق را ترک کن که ازین هیچ کاری پیش نبرد زیرا که بدین حکایتها و سخنهای که را توان و رفیت که هیچ
بدان باشد و نیک و بد زمانه را در نیافته باشد و من مثل این حکایتها و سخنهای یاد دارم غزل

باغ مرا چه حاجت سر و صنوبر است	شمشاد سایه پرور ما از که کمتر است
--------------------------------	-----------------------------------

باغ کنایه از دل سر و صنوبر قسم از سر و مراد شمشاد قسم سر و مراد مرشد سایه پرور ناز پرور
باید دانست که محبوبان در عالم بسیار اند یکی از دیگر می فاضلتر است اما چون در چشم عاشق بغیر از معشوق
خود هیچکس نظر نمی آید و بموجب کمال حجب به کمال دیگر فرخون چون کسی را بهتر از خود نمیداند بنابران و بخا
منکران میگوید که ای منکران هر دم فکر معشوق و وصف محبوب در پیش من می آید و مرا متعرض میشود
و نخواهید که دل ما را ازین جناب باز گردانید نمیدانید که دل ما چه حاجت بمعشوقان دیگر است چرا که
محبوب ناز پرور من از که کمتر است که از معروض شده بود دیگر می آید یعنی معشوق من در غایت عظمت
و کبر بانی و نهایت جمال و دلربائی است من از معروض شدنی نه ام و چون کار معشوق مدام خوشخواری
عاشق است بسبب تاخیر در وصل بنابران گوید قوله

اے نازنین پس تو چه مذمب گرفته	اگر خون ما حلال تر از شیر مادر است
-------------------------------	------------------------------------

نازنین پس معشوق مراد از ان مرشد باعتبار اصحاب الجنة سرگشته و فرقه و محبوب حقیقی گشت که ترا
معنی آنست که ای محبوب من تو چه مذمب گرفته که مدام در پی قتل ما هستی و گاهی بصل خود نمیرسانی
مگر که ترا خون ما حلال است از شیر مادر که چنین بیایا که میخوری هیچ غمی نداری و یا از نازنین پس ناصح
و منکر باشد از روی استهزا نازنین پس گرفته خوشخواری نصیحت پیش آمدن پس آنوقت این بیت
بجواب ناصح است و مربوط بیت بالا است تقریرش روشن تر چون در راه عشق بسا غم و الم در پیش است
و علاج آن بجز استغراق بعشق خیال معشوق نیست بنابران گوید قوله

چون نقش غم ز دور به بینی شمرانچو	تشنه کنده ایم و ما و اقرار است
----------------------------------	--------------------------------

درین بیت خطاب بدل است یا از جانب معشوق است نقش غم اضافه بیانیه و نیز حوادث و
آفات شراب کنایه از عشق و خیال محبوب و حکایتهاست عاشقان معنی آنست که ایدل ما
دیای عشق مسکین من و قتی که حوادث غم و الم و تعلقات و نیوی بر تو هجوم آرند و ترا در گرد
غوم و هجوم اندازند و تو هیچ نوع از ان رانی نیابی پس می باشد که شراب نوشیدن رجوع نمائی
ای در دارالامان عشق در آئی و بخیا معشوق مستغرق شوی و حکایتهاست عاشقان سلف بطلان
آری چرا که شخص است که علاج غم و اندوه که بعاشق رو می نماید بجز این نیست و اگر ابیات بالا در حق
مرشد است پس این بیت در حق مسترشد است از جانب مرشد و مراد از شراب مراقبه و محاسبه

و شغل اشغال و نفس غم مراد و سادس شیطانی و نفسانی چون نادر راه عاشق بجز خود نیاز نیست
بنابران بنیانی معشوق گوید قوله

در راه عاشق که میخورد و لبس بازار خود فروشی ازین راه دیگر است

معنی آنست که ای عاشق مسکین چیست که هر دم چندین در پیجوشی و اظهار عظمت و کبر میکنی چرا نمیروی
و عاجزی را پیشه نمی سازی مگر نیدانی که در عاشقی غیر از شکسته دلی ستای میخورد که آنرا عند الملتفات
قلوبهم کاجلی و خود فروشان را در بخار راه نیست چرا که خود فروشی راه دیگر است یعنی سدر الحقیقت
که کمال مرتبه عشق در فنا و نیستی است نه که خود فروشی و عام فری که موانع از کمالات حقیقی اند که بیت
میخورد و درند باش و در خود نما باشد میخورد و در طریقه مایه که خود فروشی و نقل است که بازو و در غیر
بشکست شکسته بند و آوردن طرفه شکسته بند که بیک نظر بند بندش شکست دهنی در علاج اولی
چون آن بازو و آوردن شکسته بند در خانه ماند و دختر شاه که تیر خورده او بود چون مرغ نیم بمل
سے طپید و اید را طلبید و علاج پرسید و اید گفت علاج این نیست بجز شکستن دست و دختر دست شکست
فے الفو طالب بطلب پیوست از شکستن یک دست کار با انجام رسید دل که رئیس الاعضاء است
اگر شکسته میکنی البته محبوب حقیقی می چون عاشق را غیر از معشوق و نیز مستر شد و اخیر از جناب مرشد
کشود و نیست گوید قوله

از آستان پیرمغان سرچرا کشم دولت دین سرا و کشایش ازیند است

معنی آنست که چون دولت کوئین و سعادت دارین و بسته باستان پیرمغان که مرشد یا معشوق است
پس چرا از نهان کشری کنم و معرض گردم بلکه باید که رفت خود در نیجا انگیزم و چون حلقه در جنبش پذیر نشویم
عاشقان مختلف الاحوال اند و هر یک موافق حال آنرا سخن گوید قوله

ایک قصه پیش نیست غم عشق وین عجیب از هر کس که می شنوم نامقرر است

نامقرر مختلف معنی آنست که عشق از یک پیش نیست اما این عجب است که هر جانور و دیگر
نموده گوشه نشینان در گوشه و صومعه داران و صومعه و عابدان مسجد و عاشقان و در خیالات هر یک
در یافت خود را ترجیح داده و بر هیچ دیگر سخن میزنند چون نظاره حال عاشق موجب تحقیر عالمیان
است گوید قوله

شیر از آب رکنه و دین با خوش نسیم عیش مکن که خال رخ هفت کشور است

شیر از شهر بیت پر حسن که در اصل زندانخانه سلیمان بود مراد وجود عاشق که زندان بفرج سالک است
آب رکنه رکنه با چشمه السیت در شیر از مراد از ان عشق خال معروف مراد زیبائی هفت کشور
تمام عالم چه عالم بهفت حصه متقسم است و هر حصه را کشور گویند معنی آنست که ای منکر وجود من
که جوئے عشق و محبت در وجاریست و با دوش نسیم انفاس در و سار عیش مکن اگر چه محقر است
از نیت بخش هفت کشور است چرا که درین عیب گیری خرابی است و با درویشان هر که در افتاد
بر افتاد و چون فضیلت عشق حقیقی بر مجاز ظاهر است گوید قوله

فرق است ز آب خضر که ظلمات جام است با آب ماکه شبعش الله اکبر است

آب مراد عشق خضر مراد عشق مجاز ظلمات قالب عنصری که در اصل کثیف است الله اکبر چشمه السیت
در شیر از که از میان کوه بر آید هر که آنرا بنده و اختیار گوید الله اکبر که مراد از ان ذات ایزد بی چون و یا لطیفه
ربانی که خروج او از دل است معنی آنست که از عشق عاشقان مجاز تا عشق مابا فرق است چرا که
اوشان حصول عشق از دیدن صورت ماکه از عنصر کثیف است حاصل نموده اند و ما از ذات ایزد بی چون
یا از لطیفه ربانی و نیز آب خضر زهدان ظلمات خطوط نفسانی معنی آنست از زهد زاهدان
تا عشق مابا فرق است که ایشان بخطوط نفسانی که و لکمه فیها ماکه تکی الا نفس و افاضه الله
هرگز این بدان که ماند می تواند که مراد آن باشد که آب خضر زندگی صوری می بخشد و آب ماکه کثافت از
عشق و محبت است زندگی صوری می بخشد و چرا چنین نباشد که جاسی آب خضر ظلمات است و آن به دنیا
مناسبت دارد و جاسی آب ماکه که چون بان اسم و اگر می شویم باین زندگی مشرف می شویم و چون مشرف
هر دم بحالت و گراست گاه بر حمت و گاه بخضب و عاشق را باید که بر عنایت معشوق غرق نشود بلکه از غلبه
ترسان باشد بنابران گوید قوله

دی وعده داد و صدم و در شراب و شت امرو تا چه گوید و بارش چه در سر است

دی روزی که گذشته انجام داد و روزی که است وعده وصل ان فی الجنة لقاء الله للمؤمنین حق امر و
کثافت از نشاء دنیا معنی آنست که روزی است چون از ماکه بعد و بر پیوست از غایت لطف وصل
که بر ما میداشت وصل بایم نمود که سخن او هم البیوم من حبیل الورد و چون درین دارد دنیا آیدیم

و از قرب بهر مبتلا گشته ایم و گرفتار غفلت و بلیات شده ایم می ترسیم و منتظریم که تا امر و زور حق ما چه گوید و چه در خیال دارد و چون عاشق را باید که بغیر از معشوق جان نهد و کسب التفات نماید بابران گوید

ما آبروی فقر و قناعت نمی بریم | با پاوشه بگویم که روزی مقدر است

معنی واضح است در لطائف الطویف آورده که با و شاه آن حصص حافظ را طلب کرد حضرت همین بیت نوشته فرستاد و خود نرفتن و چون سخنان حافظ مملو از عشق و مقبول دلها است گوید قوله

حافظ چه طرفه شاخ نبات است گلک تو | کش میوه دلپذیر تر از شهد و شکر است

طرفه نادر گلک زبان و قلم کش شیرین بر گلک معنی واضح است غزل

بنال بلبل اگر با منت سپار است | که ما دو عاشق زاریم کارزار است

بلبل معروف و مراد عاشق مجاز معنی آنست که اے لیل دایه عاشق مجاز گریه و زاری را پیشه خود ساز اگر با سپاری داری چرا که ما تو دو اسم عاشق شریکیم و کار ما همین زاری و تحمل و بردبار است چون عاشق مجاز و عاشق حقیقی با هم عشق در یک رشته اند اما افضلیت عاشق حقیقی بر عاشق مجاز ظاهر است بنا بران ترجیح خود میکند قوله

وران زمین که نسیم وز در طره دوست | چه جام و دم زدن از نا فهای ناما است

زمین دل عاشق نسیم کنایه از جذبه طره دوست عشق محبوب حقیقی نافه ناما کنایه از عشق مجاز معنی آنست که ورنه دلی که جذبه لطف الوهیت جلایه که شود و عشق حقیقی روم نماید چه احتیاج سخن عاشق مجاز و نالیدن بنال است و این گفتن اشاره بوصول مقامی کند که سالک چون در آن مقام رسد تمام وجود او مشک آلود گردد و چون منتها کمال عاشق بر فناست که موجب بقای اوست بنا بران

بیار با ده که رنگین کنیم جامه زرق | که مست جام غریب و نام بهیاری است

با ده کنایه از تجلی ذاتی که موجب قنار سالک و بقای اوست جامه زرق بهیستی مستعار جام غریب و بهیستی مستعار بهیاری معنی آنست که اے ساقی و عده ایزدی بیا و شراب تجلی ذاتی باطل ناما بسبب آن این بهیستی مستعار از بهیستی حقیقی بدل کنیم یعنی ازین بهیستی مستعار و رنگدزم و بهیستی باقی رسم چاکه پاست بند دام این بهیستی مستعار و نام زندگی بر ما نهاده اند و اگر نه تحقیقت این زندگی نیست چرا که زندگی آنست که مالتی در پیش نباشد و چون در آمدن در عاشقی نه کار

بهر خامی و بوالهوسی است گوید قوله

خیال زلف تو بختن نه کار خالاست | که زیر سلسله رفتن طریق عیار است

زلف جذبه مراد عشق معنی آنست که خیال و جذبه عشق تو نمودن و احتمال ستاند و بلیات نمودن نه کار بهر خامی و بوالهوسی است زیرا که العشق تمام المحنة و البکاء بلکه زیر سلسله رفتن یعنی در عاشقی کوفتن طریق عیاران است یعنی کار کسی است که در کشتن خود چالاک و بے باکست و نیز زلف عبارت از دنیا بود معنی آنست که خیال نشأ دنیا بختن و از امر و آخرت پنداشتن و متع بهر دشتن کار خالاست پس اے سالک بوالهوس از بخت و جوی آن بالیست که خون صد نه اران در تراورخته و زیر سلسله رفتن طریق عیار است که مدارش بر تحمل شدائد و بردبار است نقل است که سیلان چون بر تخت و افوی نشستنش آمد و دین و دنیا از روی موی بتیش بپشتش آمد هر گاه که بحقیقت دنیا مطلع شد دلش از توجه بدو منقطع شد خطوط دنیا را اعتبار نمود و زنبیل بافی اختیار فرمود و از آنجا که شفقت بر خلق خدایش بود و دعای خود فرمود که دیت حب لی ملکاً لا یلغی کاحد من بعدی نه از روی تلذذ ملک که داب فراموشی اے پروردگار اگر چه دنیا را از روی موهبت بمن عطا فرمودی که دران باز بر رسیدنی نیست و بهر وجه که خرج کنیم بر رسیدنی که ما قللت لی هذا عطاء فامتن یعنی حسنا ب اما چون حقیقتش دریافتم که مانع است روانه بر یافتن و زنبیل بافی را اختیار نمودم و خود را از خطوط آن بکنار آوردم و از روی شفقت بر جهانیان بخت عرض میکنم که این ملک را به دیگر بده و من بجزات خاصه من نه که دیگر بقیه از جا خواهد رفت که در ظاهر شیرین است و فی الحقیقت سمی است قاتل چون ظهور عشق وابسته بخط و خال نیست بلکه کیفیت در محبوب که معروض است از تحقیر و توقیر که از عشق از ان پدید میشود و آنرا لطیفه نهانی نیز گویند بنا بران گوید قوله

لطیفه ایست نهانی که عشق ازو خیزد | که نام آن نه لب لعل و خط رنگار است

معنی آنست یعنی ظهور محض عطیه الهی است و ظهور او از لطیفه نهانی است که عبارت از کیفیت است در محبوب که نام آن نه لب لعل و خط رنگار است یعنی از نه حسن و دلربایی محبوبان و خط و خال ایشان که عشق بمنزله آتش است بهیمه افروزش آن همچنین زلف و خط و خال محبوبان بمنزله بهیمه پس باید دانست که بهیمه موجب افروختگی آتش است نه مخرج آن چون آن کیفیت منزه از جمال ظاهر است بلکه جلال

ظاهر بی جمال از دست و اینهمه دلبری خاصه دوست قوله

جمال شخص چیست و زلف عارض و خال | هزار نکته درین کار و بار دلداریست

معنی آنست که جمال معشوق بآن کیفیت مرقومه و مظهر آن کیفیت کرشمه و غمره و شیوه و در فرد و چه واد او ناز است پس باید دانست که هزاران هزار نکته درین کار و بار دلداریست بجز چشم و خورشید و زلف و رخ و لبت و اینها که گفت چه دلداریست که دل عاشق را ببرد و بخود کشد و این موقوف به حسن صورت است چنانچه در شرح نزهة الارواح آورده که عشق طالب حسن ملاحظت است و صباست زیرا که صباست نقشه است بر روی دیوار و ملاحظت شیوه است از عین کار و ملاحظت کنایت از همان لطیفه است که خارج از بیان است و چون عاشق را بر آستانه دوست رسیدن خیل و شوار است بنابراین گوید قوله

بر آستان تو شکل توان رسید آه | عروج بر فلک و سروری تیر و آه

معنی آنست که آه محرومان بر آستانه تو رسیدن خیل مشکل است چرا که تا از خود فانی نگردد و بدست نرسد آه عجب نیست که بر فلک سروری باستانی نرسیده و چون هر طاعت و عبادت که میراث است و خالی از عشق باشد چندان قیمت ندارد بنابراین گوید قوله

قلندر آن طریقت به نیم جو نه خرنده | قباے اطلس آنکس که از مهر عاریست

قلندر آن طریقت عاشقان الله قباے اطلس عبادات ربانی هنر کنایه از عشق و اطلس معنی آنست که اعمال ناله ناله و روز و حج و زکوة و محاسبه و مراقبه که از عشق مبرا باشد و ان اطلس معنی آنست که عاشقان الله و عرفان باشد قدر حسی و قیمت خردی ندارد بلکه آن موجب خسران دین است بیت اگر جز حق میرود عبادت و در آتش فشانند سجاده ات و خواه عطا گوید که کافر کافرا و دین دیندار را و ذره در دل عطار را چون سالک را قائل در سلوک و حب و خیر است گوید قوله

نه بسته اند در توبه حالیا می نوش | که توبه وقت گل از عاشقان گنه گاریست

معنی آنست که توبه که تا حال آفتاب از مغرب طلوع ننموده و در توبه سرور نشده یعنی در فیض الهی بلذت پس در حصول عشق سعی نمود و از کارهای دنیایی و گذر که باز ماند از عاشقی در بهنگامیکه موسم جوانی است گنه گاری و توبه گاری است سوال چون از صراع اول

معلوم میشود که الحال می نوش بعد توبه کن و چون از می عشق که بهترین عمل است مراد و اشتد توبه از و چون صورت بند و که توبه از معاصی باشد جواب مراد از می عشق و محبت مجاز است که نزد کاملان از جمله معاصی است که خالق را گذارسته توبه بخلق آورده اند اما نزد سالکان در ابتدا بموجب المجاز قطره تحقیقه مجاز است متاب از عشق روگرد مجاز است و غیر عشق حقیقی که سبب و معشوق حقیقی که سبب پس سبب باز بوده گرفتار سبب ماندن از جمله معاصی است باید دانست که عاشقان را دو حالت است گاه محو گاه صحو گاه فنا گاه بقا و خواب و بیداری نیز مانند عاشقان را در هر دو حال و صلت بعضی و محو چون محو و با نرا و بعضی در صحو چون صوفیه را گوید قوله

حس کرشمه و صلیش خواب میدلم | نه مراتب خوابی که به زبیداریست

معنی آنست که در ابتدا عشق خواب و بیداری بقا و صحو معنی آنست که در ابتدا عشق که در حالت محو بود و وصل او مغرور بود و چون بجاالت صحو آمد و آن مشاهده بطرف شد پس میگوید که آفرین بر مرتبه صحو و فنا که بر بقا و بیداری توفیق دارد و فی الواقع چنان نیست زیرا که بقا بر فنا توفیق دارد اما باعتبار غلبه شوق و فراط استیاق میگوید که یوحنا یوحنا و محاصره و معنی ظاهر آنست که این بیت آنست که این خواب و بیداری به باشد که آنچه در خواب دیده شود در واقع بود چنان نیست که مشهور آنست که خواب خیال میگوید شیخ عبدالحق دهلوی در شرح فارسی مشکوة در کتاب الروایا آورده که در تحقیق رویا اختلاف است میان عقلا چه که بعضی گویند که نوم ضد او است و بعضی گفته اند که کشای لب بخنده که توفیق از آنکه در خواب خنده موجب تنگی و بکاست و و توبه بعضی هر چه که تعبیر کنند و گریه بگوئی نیک را آن نیک بیشک بدو و در نیک گوئی زشت را آن زشت گرد و خوبتر و بعضی گویند خیال باطل است جواب آنست که اینجمله اختلافات در خواب عوام است چرا که مشروط بشرط اوقات اما بر صحت رویای صالحه و حقیقیه اجماع است مرا بمل حق را که من را نمی فقد را نمی پس میگوید که در رویا حقیقه ادراک نیست و محض خیالیت است لیکن با وجود آن ثبوت دارد و مران را تعبیر نیست و اولی تر و نزدیک است و ابوالسحق اسفزاری رویا ادراک است حقیقت به شبه چون عاشق را باید که باراده معشوق را می بود و حکم او شکار و بهیچ نوع در کار و بار او تصرف نکند و بهیچ گفتگو پیش نیارد بنابراین گوید قوله

دلش بناله میازار و ختم کن حافظ | که رشکاری جاوید در کم آزار است

شاه شاهی از تیر کشنده سالک است

معنی آنست که ای حافظ مسکین دل محبوب را از لبس که نازک است باین گفتگو بیهوده میازار
و بهر چه او را ضعیفی باشد بجا آرد که رستگاری جاوید و کم آزاریست من مسکین و من بختا غفل
ایکوی میکره بهر سال که ره دشت | در و گردون اندیشه تبه دانست

میکره و میخانه مقام عشق معنی آنست که بهر سال که بکوی عشق گذارش افتاد و لذت و حلاوت
آزاد ریافت باز طلب فحیاب از در و گرد که زهد است کردن اندیشه تبه دانست زیرا که محصل مراد
کوثرین بهین عشق است چون حصول کشف مغیبات درین جاست گوید قوله

بر آستانه میخانه هر که یافت ربه | ز فیض جام می اسرار خافه دانست

معنی آنست هر که در دارالامان عشق و کام و انجا استقامت و زهد اسرار یافته که دیگران در خافه
حاصل میکنند از فیض جام می که عبارت از عشق و تصفیة دل است حاصل نمود نقل است که خواجه
شخصی بر در بندگی میگذاشت آن بزرگ بکنیز گفت برو خیر بیا که جنازه مرد است یازن آن
کنیز که آمده و درین رفته بازگشت عرض نمود گفت ما مردی نمیدانم لیکن این مقدار دانم که جنازه و وزخیت آن بزرگ
گفت ما را چندین مدتهاست که زهد و عبادات میکنم بر ما کشف نشد تبو چون شد کنیزک گفت ای
شیخ این عطیة الهی است و ابته زهد و خافه نشین نیست بلکه متعلق بعشق است باید دانست که عشق
مکلف است که در آن کفر و اسلام یکسان است بکفر و اسلام یکسان نگره که هر یک دیوان افروخته
چنانچه در مجالس شیخ سعدی است نقل است که سلطان محققان ابراهیم خواص پیوسته با مریدان
میگفت که من کاشک خاک قدم آن عورت بودی پرسیدند که یا شیخ آن کدام است که پیوسته مدح او
میکنی گفت رفتی و قدم خوش شد قدم و بیایان نهادم بدار کفر رسیدم قصر دیدم که سید بزرگ
سرا از کنگر و آوا و نیخته اند تعجب ماندم پرسیدم که این چیست و این قصر از آن کیست گفتند از آن خلایق
ملک است او را دختر لیس دیوانه گشته در سویدار سینما گذارد که قصد آن دختر کنم چون قدم در
قصر نهادم مرا نزد یک ملک بردند بسیار از اکرام و دین من نمود پس گفت ای جوانم تر این
چنانکه چه حاجت است گفت شنیدم که دختر من مدعی دیوانه آمده اما تو او را معالجت کنم مرا گفت
بر کنیز باو قصر نگاه کن گفتم نگاه کردم پس در آمدم گفت این سرکس کسانیت که دعوی طبعی کرده اند
و از معالجت عاجز شده اند تو نیز اگر معالجت نتوانی کرد سر تو هم آنجا بود و بفرمود ما مرا نزد آن دختر بردند

چون قدم در سراے نهادم دختر گفت ای کنیزک متعجب بیا تا سر خود بپوشم گفت ای ملکه چندین طیب
آمدن از بچکس خود را بپوشیدی جواب داد آنها که آمده بودند مرد و نبودند مردانست که الحال در آمد
گفت السلام علیک ای پسر خواص گفتم چون دانستی که من پسر خواصم گفت آنکه ترا براه نمود مرا الهام داد
تا ترا بشناختم ندانستی که گفته اند المؤمن فرأه المؤمن چون آینه من نگار بود هر نقشه در رو بنماید
پسر خواص دلی دارم پرورد هیچ شربت داری که دل بان تسلی یابد این آیه بزرگ گذشت الذین آمنوا
و نظروا قلوبهم ذکر الله اکابر ذکر الله نطق القلوب چون این آیه بشنید آه کرد و بهر پیش شد
چون بهوش آمد گفتم ای دختر بر خیز تا بدار اسلام برم گفت یا شیخ و دیار اسلام حبیبیت که اینجا نیست
گفتم اینجا قبله الیت معظم و مکرم گفت ای سادو دل اگر کعبه یابینی و بشناسی گفت بالا ای سر من نگار
کن چون بالا ای سر از نگاه کردم چه بنیم که کعبه برگرد و دختر طواف میکند مرا گفت یا سلیم القلب اینقدر
ندانی که هر که بیاید و کعبه را طواف کند و هر که بدل کعبه رود کعبه بطواف او آید قایما قولوا افتم
و حب الله چون طریقه رندی اختیار نمودن نه کار بیدلی و ست نفسی است بنابر آن گوید قوله

زمانه افسر رندی نداد و جز نبکس | که سر فرازی عالم درین کله دانست

معنی زمانه افسر رندی و تاج بی باکی بر سر کسی نهادن است که او سر فرازی خود درین کله دانست و از
همه گستره و توسل بدو جسته و هیچ اندیشه از غم عالم و اعراض و انکار و تنگ و بد را بخود راه نداد و چون
عاشق را بهترین کار از نوشیدن شراب که استغراق عشق مراد است و شاید معشوق نیست بنابر آن گوید قوله

خوش آن نظر که لب جام و خط ساقی را | هلال کیشبه ماه چهارده دانست

لب جام کنایه از دل خود و یا عشق قبیل از ذکر سبب و اراده سبب چه جام سبب است و سبب
و از من مراد معشوق رو ساقی رو معشوق باید دانست که اکثر خلق از همه اعراض نموده بیدین
هلال متوجه میشوند و در شب چاردهم بر اندن عیش و عشرت میل مینمایند معنی آنست که خوش
آن عاشق که لب جام را هلال تصور نموده و در مشاهده آن از جان و دل گرائیده و رو به محبوب را
ماه چهارده را سبب عیش میکوشند یعنی خوش عاشق که از همه گستره دست برداشتن عشق زده و توجه بدو
و از همه چشم برداشته مشاهده دوست افروخته و چون مرتبه عشق از همه بالاتر است و کشف امور
ملک و ملکوت جمله وابسته است بنابر آن گوید قوله

بهران که راز دو عالم خط ساغر خور | رموز جام جم از نقش خاکره دانت

راز دو عالم اسرار مخفیات کونین خط ساغر خطهاست دل که از ظهور تجلیات منقش میشود و نیز
ساغر و معشوق مراد از آن است و خط مراد صفات و خط ساغر مرکب ذات جمع الصفات
چه خط و چه ساره است و صفات پرده دانت رموز اسرار جام جم جملی که همیشه ساخته بود و احوال
ملک و ارامعینه منمود و مراد دل راز و عبا و معنی آنست که هر عاشقی که اسرار مخفیات کونین بتصفیه اند
نقوش دل خود که بسبب تجلیات میشود حاصل نمود و رموز جام راز خاکره دانت و بیخ منت نشد و دل
هر عاشقی که اسرار مخفیات کونین بسبب مشاهده ذات مع صفات معشوق خود میکشوف نمود و اسرار
که مرزا به از بسبب زهر و دوا و از نقش خاکره دانت و تجلی که ساغر مرشد یا دل خویش خط ساغر
تلقین جام جم مشهور معنی آنست هر که از مرشد تلقین یافت و روان مقاصد دیگر بر تافت و از
اسرار دو عالم چون از تلقین مرشد بهیود گشت و از جان و دل هر دو شیدا شد و رموزات گیتی را از خاکره
مرشد دانت و نیز از خط ساغر نقوش تجلیات یعنی هر سالک که او راز دو عالم از نقوش دل خود
خوانده است و رموزات جام جم از نقوش خاکره دانت بدان ملتفت نشد و نیز کسی که تخلیه قلب از
ماسوی اند و تصفیه دل و تجلیه سر حاصل کرد و راز دو عالم را در ساغر دل معلوم کرد و اسرار باطنی میکشوف
و رموز پیا که همیشه ساخته بود که از چهل و کن ان پیاله رموز چار طرف عالم معلوم میشد آنرا خاکره دانت
چون از عاشق بجز از اعمال که میرا از ریا باشد و رندی کنایه از و ست چون طریقه ملائمتیه صورت نه بندد
بنابران گوید قوله

ورای طاعت دیوانگان را مطلب | که شیخ ندیب ما عاقلی گند دانت

طاعت دیوانگان مراد اعمال بی ریا که آغشته غرض ثواب و دخول جنت نباشد و محض لذت
عاقلی به شیاری مراد اعمال که آلوده غرض ثواب بود معنی آنست که ای منکر جز از اعمال
منه ربانی که منزله از غرض ثواب و درجات باشد و از همه فرار و با معشوق قرار نمودن و از جنگ و ناموس
بگذشتن که شیوه عاشقانست از ما مطلب چرا که شیخ ندیب ما که مرشد طریقه است اعمال ربانی که آغشته
غرض ثواب و درجات و بیم عقاب بود و در بند ناموس بودن و گرفتار تعلقات دنیوی ماندن از جمله
معاصی شمرده چه عاشق را غیر التفات نمودن گناهی است بزرگ و چون عشق طبع سلامتی شود

بنابران گوید قوله

ولم ترکس ساقی امان نحو آبجان | چرا که شیوه آن ترک سیه دانت

ساقی مراد معشوق ترکس ساقی چشم مراد تجلی ذاتی و یا جذبه عشق ترک و سیه اشاره بهمان چشم
یا اعتبار استغناء معنی آنست که دل من از عشق آن معشوق بجان خود امان نخواسته یعنی امید زندگی
نداشته چرا که دانت که در عشق سول جان دادن کار نیست که العشق اوله حرف و آخره قتل پس
در عشق چون امید زندگی طبع باید داشت و یا آنکه دل من از ظهور تجلی ذاتی که موجب فناست عاشق است اما
جان خود نخواست و از بیم آن پای پس نکشید بلکه هر دم در اقبال آن کوشید چه معلوم است که کار تجلی ذاتی
جز فنا و عاشق نیست و چون در بجران معشوق کار عاشق بجز از ناله و زاری نیست بنابران گوید قوله

ز جور کوکب طالع سحر گه بان چشم | چنان گشت که ناهیب دید و مده دانت

معنی آنست که بسبب ظلم ستاره طالع خود که بر باره و ملا معشوق جدا ساخته با مدا و چشماست مایه
گرفتند که ناهیب و مده که در آسمان اول و سوم اند معلوم کردند که بجای طلوعی است بهار یافت
چون عاشق را باید که عالی همت بود و دنیا و مافیها نظر نکند و بکلیه گدائی خود خورسند باشد و قانع گوید

قوله بلند مرتبه شاهی که نه رواق سپهر | نمونه زخم طاق بار که دانت

معنی آنست که از عاشقان عالی مرتبه آنکس است که نه فلک را نمونه زخم طاق خود دانت یعنی
یکبار گدائی خود خورسند بوده و دنیا و مافیها نظر نکند و بکلیه راضی گدائی خود است باید دانت
که تقاضای عشق آنست که در پرده نیاید و هر دم بظهور آید چون عاشق صادق را از آن
بسی نه بنابران گوید قوله

حدیث حافظ و ساغر که میزد بهان | چه جای محسب شعله پاوشه دانت

معنی آنست که حدیث حافظ و ساغر یعنی عشق بازی او چه جای دانت محسب شعله پاوشه
دانت ای اظهر من شمس است و نیز محسب و شعله نگر و واضح مراد است پاوشه پیر الفت
معنی واضح است غزل

بلبل برک گل خوشترنگ و ز قار دشت | و در آن برگ و لوان خوش ناله یار دشت

گفتش در عین وصل این ناله و فریاد است | گفت ما را جلوه معشوق در این کار دشت

بلبل کنایه از عاشق و اگر نیز همین طیر است درست میشود که اهل اندام کامله با طیر میشود و آن
 تن شکر که لا یسبح بحمد بر گگل لب معشوق و تجلی آئینه برگ و نوا تو شمع عیش خوش بینی بسیار
 باید دانست که عاشق را اگر چه در هنگام هجر کار بگریه و زاریست اما گاه باشد که در حالت وصل هم بود پیش
 آنست که جلوه معشوق را نهایت نیست و آنرا فانا بجلوه دیگرش گوید و عاشق را کار بر فناست پس کسی که در کارش بر فناست نه تنها
 را چگونه در یابد معنی آنست که عاشق را دیدم که با معشوق خود هم آغوش و لب لب و دست یعنی در غایت
 وصل بود و چنان حال را زاری نالیده گفتم مرا آن عاشق را که تو در حین وصل هستی موجب این گریه و زاری
 چیست گفت مرا جلوه معشوق درین حالت آورده یعنی می بینم که جلوه معشوق را انتها نیست و ما را فنا
 در پی بنا بر آن میگویم که معرفت کما حق معشوق نمیتوانم رسید و نیز بسبب آنکه محنت قرب از بعد از قرب
 چنانچه در سوره البر است و والی مصر ولایت ذوالنون و دان با سر حقیقت مشحون و گفت در
 کعبه محاور بودم و در حرم حاضر و ناظر بودم و تا که آشفته جویان دیدم و چه جوان سوخته جان دیدم
 لاغر و زرد شده و بچو لاله و دردم از دوی زهر مهر سوال و که مگر عاشقی است شیفه مرد و که بدینگونه
 شدی لاغر و زرد و گفت آری به سرم شور گشت و کس چون عاشق و رنجور است و گفتش یار
 بتو نزدیکست و یا چو شب روزت از تو تاریکست و گفت در خانه اویم همه عمر و خاک کاشانه اویم همه عمر
 گفتش یکدل و یک دست بتو و یا شمع گاه جفا جوست بتو و گفت هتیم بهر شام و بهر چه بهیم آیم
 چون شمع و شکر و گفتش یار تو ای فرزانه و یا تو همواره بود در خانه و لاغر و زرد شده بهر چه و
 سر بر در و شده بهر چه و گفت روزی که عجب بخبری و به کزین گونه سخن در گزری و محنت
 قرب ز بعد از دوست و جگر از بهیبت قزم خوست و هست و در قرب همه بیم زوال و نیست و
 بعد جز امید وصال و چون کار معشوق تمام افتد است پس اگر از عاشق متنفر شود جاک
 اعتراض نیست بنا بر آن گوید قوله

یار گر نشست با ما نیست جاک اعتراض | بادشاهی کامران بود از گدایان عار و شست
 معنی آنست که اگر آن معشوق از غایت استغنا که شیوه اوست نظر لطف بماند و زودمانشست
 اعراض را نمی شایست و چه نسبت خاک را با عالم پاک و که او یار باقی و مانا فی و چون معشوق از غایت
 به نیازی که دارد گوش بسن عاشق نمی آید خواه سخن در نیاز گوید خواه و نیاز بنا بر آن گوید قوله

در نیکیه و نیاز و نیاز ما با حسن دوست | خرم آن کز ناز نینان بخت بر خور و دوست
 در نیکیه و اثر نیکیه نیاز سخن عاجزی ناز و در و تکر ناز نینان معشوقان معنی آنست که اگر
 عاجزی بینایم و در خور و تکر و در زم بهج و در دل شگین و اثر نیکیه و لطف و شفقت بجا از زانی نمیدارد
 زیرا که لطف و فضل او موقوف بعلت نیست محض عطیه است که قبل من قبله لا یؤله و در دامن رده
 لا یؤله پس خرم کسی که فیض از جناب معشوق حاصل نموده و بهره ور گشته چون مناسب حال سالک
 آنست که در لبشکی بصورت حیل و مصنوعات و تحلیات بحدی نمکند که عمر گرانمایه تمام می صرف او سازد و بلکه
 چندین مشاهده نموده بصانع پرواز که کل مصنوع بدل علی الصانع گوید قوله
 خیر تا بر کلک آن نقاش جان افشان کنیم | کین همه نقش عجب در گردش پر کار و شست
 معنی آنست که ای سالک تا چند مبتلا ای این صور فانی مانی بر خیز و ازین غفلت باز آئی تا جان
 خود را تا بر کلک آن نقاش کنیم که این همه نقوش مختلفه که می بینی و مبتلا آن شده و در گردش قلم داشت
 یعنی از گردش قلم اوست یعنی چون اند تعالی خواست که عالم را از کتم هم بر منصف ظهور نشانده اول
 قلم و لوح موجود نموده قلم را گفت کتب و فصحی پس قلم نوشت هر چه آمد شد و الحال بموجب نوشته
 بظهور آید باید دانست که عشق سر اسر رسوائی و بدنامی است و نه بختی که هر چه در مذہب عاشقان
 عوام منکران اند چون عاشق صادق آنست که از رسوائی و بدنامی نیندیشد و هیچ اندیشه از تنگ و
 ناموس در دل نیارد گوید قوله

گر مرید راه عشق فکر بد نامی کن | شیخ صنعان خرقه زین خانه خمار و شست
 مرید اراده کننده شیخ صنعان نام طریقه کمال و شیخ وصل که بر ترسایچه عاشق شد و قصد اش
 اظهار شمس است معنی آنست که ای سالک اگر اراده عاشقی داری و میخواهی که سیر دار الملک
 عشق نمائی اول باید که فکر بدنامی را از دل و بعد اندازی نشنیده که شیخ صنعان با آن کمال که چارصد
 مرید صاحب کمال داشت و پنجه حج کرده بود و چون عشق ترسایچه گرفتار شد آن زهد و پارسائی را
 بر باد داد و خمر نوشید و مصحف را بسوخت و بت را سجده کرد و خوک چرانید و هیچ ازین رسوائی نیندیشید
 که سه بار و گریه را خرقه بزنار داد و نقد نو و ساله را بر دو بکنار داد و قبله بدل کرد و زود عفت و پیر شده
 رو به مجرب کرد و در بزنار داد و چون عاشق را باید که بطاعت معشوق بنوع باشد که بر آن

وقت نیاید تا قاعده اخلاص خلل نپذیرد و بر یاغی و سب و نگر و بنابران گوید قوله

وقت آن شیرین قلندر خوش که در اطوار سپهر | ذکر تسبیح و ملک در حلقه زمار داشت

قلندر در لغت الانس آورده فرقه قلندریه که تشبیهی بلامتیبه طائفه باشد که تعمیر و تخریب نظر خلق مبالغاتی زیاده نه نمایند و اکثر سستی ایشان در تخریب رسوم و عادات و اخلاق از قیود ادب مخالفت بود و سرایه ایشان جز فراغ خاطر و طیب القلب نباشد و ترسم بر اسم زما و عباد و صوت نه بند و اکثر نوافل و طاعات از ایشان بر نیاید و جز بر ادای فرایض مواظبت نماید و هیچ مستکثرا اسباب و نیوی قیامند و بطیبه القلب قانع باشد و طلب مزید احوال نکنند و ایشانرا قلندریه خوانند و این طائفه از جهت عدم ریایا بلا متیبه مشابیه تمام دارند و فرق میان ایشان و ملامتی آنست که ملامتی هیچ نوافل و فضائل تمسک جوید لیکن از نظر خلق اندر پنهان دارد اما قلندر از حد فرایض در نگذرد و با خفا و اظهار از نظر خلق مقید بود و معنی آنست که خوش آن عاشقی که در راه عشق تعمیر پستان و تخریبی ظاهر حاصل گردد یعنی طاعت و عبادت معشوق بنوعی بجا آرد که کسی بر آن وقوف نیاید و چون جامه وجود عاشق تا که بصلب غایب فنا غوطه بخورد و صحن بزرگ بنا نگیرد و بنابران گوید قوله

خار من گو سیر کرد اندر مقام نیستی | هست شد چون مستی از عالم اسرار نیست

مقام نیستی فنا است بقا و محو معنی آنست که هر طایفه که سیر مقام نیستی کرد و در عالم فنا فی الله وارد عاقبت بمقام صحو شکون گردید است بقا باشد معزز گردید چون مستی عشق و انگیزه او ماند و از دوسه زایل گشت چنانکه بعضی را و افشا و راه بمشاهدات تجلیات بسبب کم حوصلگی سیرانی در عالم میسر نگردد و آن مقام میماند و از عروج باز میماند و در طلب نمی برند و عشق را خاصه آنست تا که بفنا نرسد و بقا معزز نگردد و اند چون چشم عاشق را دام کار با آشک باری است از آنجهت که الله تعالی فرموده کن چشم گر یانزد و دستدارم و نیز موجب حصول مراد است که البکاء تحصیل المرادات بنابران گوید

چشم حافظ زیر بام قصر آن جزا سرشت | شیوه جنات تخریب می نماید که داشت

معنی آنست که چشم حافظ از غایت بجران که از آنجناب جدا شده به عالم تقید گرفتار شده شیوه بوستانها که روان میکردند و زیر آن نه بر جاری حاصل نموده است مدام بگریه و زاری است و الله اعلم غزل

بیمهر رخت روز مره نور نمازده است | و ز عمر مرا جز شب و بجزر نمازده است

معنی آنست که از آنروز که از مشاهده دیدار روح افزا تو جدا مانده ام و از عالم اطلاق رو به عالم تقید آورده ام روزی برین تاریک گردیده و از عمر خود جز شب و بجز غم و غم هموم حصو له ندیده چون در بجران معشوق کار عاشق بگریه و زاری است گوید قوله

بنگام و دواغ تو ز بس گریه که کردم | و در اندر خ تو چشم مرا نور نمازده است

معنی آنست که بنگام و دواغ تو بسبب دوری و مفارقت از بس گریه و زاری که نمودم نور از خانه چشمم پاکم شده است و روشنی در چشم نمازده و این سخن که گفتم روشنی در چشم نمازده دور اندر خ تو که بمنزله روشنی چشم منی چون بجران معشوق موجب قتل عاشقانت بنابران گوید قوله

وصل تو اهل راز رسم دور میباش | از دولت بجز تو کنون دور نمازده است

معنی آنست که در عالم اطلاق بشا بده دیدار روح افزا تو معزز بودم که آن وصل تو اهل راز را سر را دور میداشت یعنی بیم و اندیشه اهل راز بسوسه مارا نه بود اکنون چون به عالم تقید آمده ام و پاینده قالب غصه می گشته ایم بسبب بجز تو اهل دانگی وقت ما گردیده و هر دم در پی مایه بودیکه از اهل راز اهل پس بدین حیات دور و زده که داریم مشاهده خود را که کنایه از شهود تجلیات است در بلیغ مدار و در پی قتل ما میباش که خود ما را اهل در پی است و چون بجران سخت ترین عذاب است و عاشق و معشوق و معشوقه بر مرگ قریب است بنابران گوید قوله

نزدیک شد آن دم که رقیبان تو کوته | دور از دورت آن خسته و رنجور نمازده است

معنی آنست که مفارقت مرا نزدیک است که آن وقت در آید که رقیب بحضرت در آمده عرض نماید که از دوری دورت و از دور و مهاجرت فلان خسته و رنجور بجز معنی آنست که آن وقت نزدیک رسید که بجران تو بهیرم در قریب تو که شیطان است از کمال بهجت با عونه خود گوید و ندانم عالم در دیکه فلان در بجران تو مر و چون آتش جدائی موجب سوختگی عاشقانت و نهفتن آن نوعی از محال است گوید قوله

از منی بجران تو زین گردش بیمهر | سو ز من ازین غصه که مستور نمازده است

معنی آنست که از آتش بجران تو بسبب گردش این فلک رو بمن آورده اگر سو ز من ازین غصه جدا آنست که مستور نمازده است اے طاقت ضبط آن نمازده باید دانست که خیال معشوق مدام در چشم عاشق شکنج است اما گاه حالتی رو می دهد که هم از پیش نظر مریض شود چون ارتفاع خیال

مشتوق مذهب پریشانی عاشق است گوید قوله

میرفت خیال تو از چشم من و میگفت

معنی آنست که خیال تو از چشم من میرفت و در هنگام رفتن میگفت که افسوس ازین چنین بقعه شریف که در آنی دروید و پادشاهی بر انداخت چون تنگ عاشق مدام همین است که درین حیات چند روزه که دامنگیر وقت اوست معشوق بر و گذر کند بنابران گوید قوله

من بجز چه بود از قدس رنج کند و است

معنی آنست که بدین چند روز که حیات مستعار دامنگیر وقت است معشوق بر توجبه کن عین لطف حیوان است و من بعد وقت که ظاهر روح از نفس قالب پرواز نماید اگر محبوب قدم نهد فرماید چه نفع چون مناسب حال عاشق آنست که تانیم حیات و گلشن وجود او جایست و ساغر دل از خون می جگر لال مال و از گریه نیاساید بنابران گوید قوله

در بجز تو اگر چشم مرا آب نماده

معنی آنست که در بجز تو اگر چشم من که بسبب گریه و اشکباری خشک گردیده و آبش ناپدید گشته عذر می در پیش آورد قبول کن و بگو که بجای اشک خون جگر ریز که معذوره چرا که اگر آن چشم رفت خون جگر میبارداری بدان که اگر چه علاج بیخ و دخت بجز صبر نیست اما چون صبر از عاشق صورت پذیر نیست بنابران گوید قوله

صبر است مرا چاره ز بجران تو کن

معنی آنست که صبر من اگر چه بدین جدائی و بجران تو بجز صبر و شکیبائی چاره نیست لیکن صبر چون توان کرد که مقدور نماده یعنی از حیطة اقدار بیرون شد و مقدور نماده است چون کار عاشق در بجران معشوق مدام بغیر از غم گذراندن و بگریه و اندوه بسر بردن نیست بنابران گوید قوله

حافظ از غم از گریه نپروا خست بخنده

معنی آنست که حافظ بسبب غم و گریه بخنده رجوع نمود که بسبب بجران آن یار رنگین دل یکبار

ماتم زوگان است و ماتم زو را داعیه شادی کجا غزل

بدم زلف تو دل مبتلا و خوشی است

بیش بنغمه که اینش سزا و خوشی است

زلف مراد جذب عشق مبتلا و گرفتار غمزه تجلی ذاتی جلالتی ضعیف است اینش بر دل معنی آنست که دل اگر چه بقیه عشق تست اما هنوز گرفتار خود است که ترا از بهر خود دوست دارد و این نقصان عاشق است چه عاشق کامل آنست که معشوق را از بهر معشوق دوست دارد و این نمی شود مگر بقیة فنا حاصل میشود جز بجز و در تجلی ذاتیه جلالتیه بنابران گوید مران دل را بشمشیر تجلی ذاتیه جلالتیه یکش لای فانی سازد که هر که در عشق در آید و طالب مراد خود باشد واجب القتل است قوله

اگر ز دوست بر آید مراد خاطر ما

یعنی ای محبوب من اگر مراد خاطر ما از دوستت بر آید پس بر آرد و غافل رومدار و یقین بدان اگر چه بظاهر خیریت و حق با ما فی الحقیقه چیزت بر آید خود کردن است که موجب اشتباه احسان و فضل تست چنانچه گویند که بی روزی میگفت که من و همه عمر خود یکسایه نیکی نکرده ام گفتند چندین کرم که میکنی این چیست گفت چون اجر این با ما باز گردنده است پس هر چه نیکی میکنم با خود میکنم چون فیض معشوق بهر عام است بنابران بزبانی محبوب گوید قوله

چو از عشق ز دل بآلودم ای بلبل

را از عشق سخنان محبت و یگانگت بلبل کنایت از عاشق گل خندان معشوق یعنی ای معشوق سکین چون سخنان محبت و یگانگت با تو در میان نهادم بدین غره میانش و گو که آن محبوب خاص بر آید نیست بلکه فیض او به همه شامل است چنانچه مذکور است فیض معشوق بود عام خاص و خاص تشنه شربت دیدار دارا همه کس و بهر موند اگر چه بجز گوهر خاص و تشنه شربت ساقی و تخایا کس چون مراد عاشق فنا و خود است بنابران گوید قوله

بجانت ای بت شیرین من بچون شمع

با نسیم شبان تیره زمان جدائی یعنی ای محبوب من شمع بجان تو که درین زمان جدائی شمع و طالب فناست خودم که فتنه الموت ای کنت صادقین قوله

بشکستین چو گل نیست بو گل محتاج

گل که عبارت از دوس معشوق است حسن او محتاج به چیز دیگر نیست بلکه حسن ذاتی دارد و مصرع دوم برین اشارت دارد که ای چشمه که ز خضر آب زلال یافت و در منزلت نیست

چون بهترین صفت عاشق صدقت و سحر است که از روی صدق برآید مقبول و لها فیض بخش
با نهار و گوید قوله

بصدق کوش که خوشید ز اید از نفس است | که از روی غیب رو گشت صبح نخست

صبح نخست صبح کاذب معنی آنست که اے عاشق مسکین اگر نخواهی که معرفت و وصل با منی و کلام
تو فیض بخش عالمیان مانند صبح صادق گردد پس باید که بصدق کوشی اے اعمال بے ریا خالصانه بجا
آری نه بینی که صبح صادق خود چون فیض بخش عالم شد و از کذب یعنی اعمال ریا متفر باش که
موجب سیه روی است نه بینی که سیه روی صبح کاذب بسبب کذب خود است چون عاشق را باید که
از لطف معشوق امید منقطع نگذرد گوید قوله

ولا طمع میر از لطف نه نهایت دوست | چو لاف عشق ز روی سر باز چاک چیت

معنی آنست که ایزد دل لطف معشوق امید منقطع مکن که کافض طوا من رحمته الله بلکه چون خواهان لطف
معشوق هستی و در عین عشق بینائی پس سر را بر دانه خاسته معشوق کن باید دانست که کافض معشوق دام
استغفار نمودن و جود و جفا و ترک و فاست و کار عاشق آنست که هیچ نوع از رنج و خجسته نشود گوید قوله

مرنج حافظ و از دلبران حافظ مجوس | گناه باغ چه باشد چو این گیاه نرست

معنی آنست اے حافظ اگر دعوی عشق میکنی پس از شمع و جفا و دلبران رنجیده مباش و از ایشان
نگردد اشت پیمان مجوس و چون نرست مجربان بیوفائی است پس عیب ایشان چه و گناه و ایشان
چون باید داشت غزل

بر و اے و اعطاء و دعوت کم شوشت | که خدا و رازل از بهر شتم نشست

معنی آنست که اے و اعطاء بر و دمارا بسوی بهشت که کنایه از زهد و تقوی است و دعوت مکن چرا که
خدا و رازل از بهر شتم که مقام حفاظت است که قوتها مانع از کائنات نیست نه پیدا کرده بلکه محض
برای عشق فانی خود بر وجود آورده که خلقت کائنات و خلقت کفری و چون از هر کس خلاف
نشد بر وجود آتی نیست گوید قوله

منعم از می بین ای صوفی صافی که حکیم | و رازل طینت مارا نمی ناب شست

صوفی صافی مراد و اعطاء باعتبار استیلا و نیز صوفی که معرا از آرزو است لکن باطن باشد معنی آنست که

است و اعطاء این بنوشتی که کنایه از طریقه عشق با نیست یا اختیار طریقه ملائمه است عیب مکن که حق
و رازل خیر ما را از آب نموده یعنی برای من پیدا کرده و چون غیر از نوشتن ازلی از ما بطور غنی بیرون پس
اعتراض تو چه سود و چون هر کس بموجب کل جناب ملک بهم فرخون بداند بخیر که نزد او است و رحمت کند
است و مستحکم بنا بر آن گوید قوله

تو و تسبیح و مصلای و زهد و صلاح | من و میخانه و زنا و ره ویر و گشت

میخانه عالم عشق معنی آنست که از توبه آثار و علامات زهد و ورع که تسبیح و مصلای است و از ما هر علامت
و اسباب عشق که زنا و علامت یک رنگی و بے نامی و بے تنگی است و ره ویر که مقام معشوقانست و گشت
که عالم جبر و قهر است و جایی ظهور بتان تجلیانست که عالم جبر و قهر را بتخانه و ان و کاند و روتا همگرو
عیان و چیست بت یعنی تجلی لطیف و بیناید و با نواع لطیف و سوال مشاهدات در عالم
طکوت نیز و مید و تخصیص به جبر و چه جواب مشاهدات اگر چه و طکوت نیز هست اما آن تجلیات
نما اعتبار است که سر سر آزمایش و ابتلا نه لای و در نهایت و چون حصول بقا و فنا ممکن نیست گوید قوله

ایک جواز خرم هستی تواند برداشت | هر که از راه فنا در حق دانه گشت

خرم هستی بقا باشد راه فنا فانی است معنی آنست که هرگز بمقام بقا نمیرسد و سید بهشت
خود هم آغوش نتواند گردید هر که اول خود را در راه معشوق فانی ساخت و فنا فانی شد و چون بهشت
که مقام وصل معشوق است که لا اله الا الله جملة کس فیها خود و لا قصور یجلی بقا ضاحکا
کس نمیتواند شد مگر بعشق بنا بر آن گوید قوله

صوفی صاف بهشتی نبود از که چون | خرقه در میگرد و در گرو با ده بهشت

باید دانست که صوفی بدو نوع است مقلد و محقق صوفی که در محل ذم واقع شده مراد صوفی مقلد که
ظاهرش آراسته و باطنش خراب خرقه مراد وجود و اعمال با و ده عشق و محبت یعنی هر که بهشت
که وصل معشوق است صوفی صاف که ظاهرش آراسته و باطنش خراب زهد چرا که همچون خرقه
وجود را یا خرقه اعمال را در صباغخانه عشق بیاورد محبت رنگین کرده اے اعمال بیهوده بجا نیارده
و باطن خود را نیارسته و اوصاف بشری در خرابی نیارده و هر که بخراپات نشد بیهوده
زیرا که خراپات اصول و نیست و چون عیش و راحت عاشق و بستاند بهشت با بر آن گوید

راحت از عیش بهشت و لب خوش نبود | هر که او دامن دلدار خود از دست بهشت

معنی آنست که هر که او دامن دلدار خود از دست داده یعنی از روش اخلاص انحراف نموده اعمال بیهوده دخل جنت و مزید درجات و حصول بهشت نموده هرگز او را راحت از عیش بهشت و لب خوش نبود چون لطف معشوق و انگیزه وقت عاشق گردد و مراورانه بیم از روز رخ و نه شادوی از بهشت گوید قوله

حافظا لطف حق را با تو عنایت دارد | باش فارغ ز غم و درخ و شادوی بهشت

معنی آنست که ای حافظ اگر لطف حق شامل حال تست پس از غم و درخ و شادوی بهشت فارغ باش - غزل

تا سز زلف تو در دست نسیم افتاده است | دل سودا زده از غصه و نسیم افتاده است

زلف کنایه از عالم صفات نسیم مراد اراده انزلی و قضا و قدر و زلف در دست نسیم افتادن کنایه از پریشان شدن زلف است معنی آنست که ازان وقتی که قضا و قدر یعنی اراده انزلی تو زلف را که عالم اسما و صفات است بر روی عالم آری تو که کنایه از ان وحدت مطلق است پریشان ساخته و وحدت را ورزیر کثرت نهان کرده و ما را از مشاهده ذات مطلق مجور نموده بعالم کثرت که هجران است مبتلا گردانیده دل دیوانه ما زین غصه که کنایه از بازداشتن مشاهدات مطلق است و نسیم که خسته و مجروح افتاده است و این عالم کثرت اگر چه بی نهایت است اما مطلق است اما هم موجب زیبایی و افزونی جمال است چنانچه گوید قوله

زلف مشکین تو در گلشن فردوس خدام | چیست طایوس که در باغ نسیم افتاده است

زلف عالم کثرت گلشن فردوس هزار مراد ذات مطلق معنی آنست که ظهور عالم کثرت که اسما و صفات است بران عالم وحدت که ذات مطلق است هیچ میدانی چگونه است طایوسی است که در باغ بهشت خرامانست یعنی موجب افزایش حسن و جمال است چنانچه فروشتن زلف اگر چه حجاب عارض و خساره است اما موجب افزایش حسن هم هست و چون موجب ظهور عالم کثرت و قیام آن جز بنقطه وحدت بنابران گوید قوله

در خم زلف تو آن خال سیه دانی چیست | لقطه دو دو که در حلقه جیم افتاده است

زلف عالم کثرت و خم عبارت از کمی مراد ازان تضاد چون اسلام و کفر و اهری و نبی خال سیه

لفظ لقطه معنی آنست که در عالم کثرت که اسما و صفات است آن خال سیه که لقطه وحدت مطلق است و در و شکمن است چیست چون لقطه سیاهی است که در حلقه جیم است که موجب توأم وجود او و با غث ظهور است یعنی موجب ظهور و توأم عالم کثرت همان لقطه وحدت است که در میان آنهاست چون نمود ذات مطلق موجب فریفتگی عالم است و او از غایت استغنا بکس ملتفت نیست بنابران گوید قوله

چشم جادو تو خود عین سواد سحر است | لیکن نیست که این نسخه سقیم افتاده است

مراد از چشم ذات مطلق است چشم اینجا یعنی نقد ذات به گویان بنید وجود کائنات این نسخه اشاره بچشم سقیم بیمار را گویند و چون چشم معشوق از غایت استغنا که دارد به کس التفات نمینماید بنابران به سقیم تشبیه یافته چه خاصه بیمار است که بهر سو التفات نمیکند معنی آنست که ای محبوب من آن ذات مطلقه تو بالذات شهرت بر از سحر و بهمه وجه موجب و خوش که هر که بدان نگا کرد از خود رفت اما همین است که از غایت استغنا که دارد بکس التفات نمیکند و چون هیچ نوع عاشق از دور معشوق جنبش پذیر نیست بنابران گوید قوله

بمچو گرد این تن خاکی نتواند برخاست | از سر کوی تو زان رو که عظیم افتاده است

کوی عاشق ناقص که باندک آسیب با و حوادث بگردد یعنی از محبوب من مانند عاشقان ناقص که باندک آسیب جو و جبار خیزد برخاستنی نه ام که عظیم افتاده ام یعنی بنوعی در عشق تو گرفتارم که برگز از جناب تو جدائی نخواهم کرد معنی آنست که چنانکه گرد خیزد تن من از آن رو که عظیم بر سر کوی تو افتاده است نخواهد برخاست حاصل آنست بنوعی در سجده گاه تو مقید شده ام که برگز از آن جا جدا نخواهم شد بلکه در آن خاک جان خواهیم داد و در سجده که سر نه زدن میشود جدا و در ملت وفا گنیش نام کرده اند و چون عشق موجب ارتقا ع زهد و ورع است بنابران گوید قوله

آنکه جز کعبه مقامش نبند از یاد لبست | بر در میکره دیدم که مقیم افتاده است

لب مراد لطف است لب که شیرین جوی شد لطف خداست به باغ جان از آب او نشو و نماست معنی آنست که آن کس از غایت زهد و ورع بامید لطف تو بجز از کعبه که مقام زهد است جا نمی نشیند و الحال چون بعشق اندر آمد بجائے رسید که دیدم بر در میخانه مقیم افتاده میماند شیخ و رین بیت احوال خود بکنایه ظهور نموده یعنی پیش ازین مرا از غایت زهد و پریر گاری سوا کعبه مقام نشد

یعنی اے محبوب من از روی نوازش و تفقد پر سیدی که چندین گریه میکنی حال چشم پر آب چیست
جان من چه پستی حال خانه را که شب در در تراوش است یعنی قریب است که منهدم گردد چون کار
معتوقان اکثر وعده دهی است گوید قوله

تا چند دهی وعده که نزدیک رسم باز | رس تا که کس نخت سیر و نشینده است

یعنی اے محبوب من تا چند وعده کنی که باز نزدیک تو برسم رس وعده خود فاکن و قدم نچر که تا حال
کس سیر روی نخت ماکوش نکرده مباد که کس بشنود زهر خندگی ایشان علاوه غم مباد که چون
شب جدائی عاشق بے مشاهده معشوق بسر رسد گوید قوله

گفتی که شب حافظ بدروز خراب است | عمریست که نه روی تو بچشم ندیده است

بدروز پریشان حال خراب درازی و تاریکی و بے رونقی و خرابی شب در درازی و تاریکی است
یعنی اے محبوب من گفتی که شب حافظ پریشان حال خراب است اے تاریک و لا القطار آرمی چرا
چنین نشود که عمریست بسبب عدم مشاهده روی تو بچشم او ندیده غزل

جز آستان تو ام در جهان پناهی نیست | مرا بجز سر این در حواله گاه نیست

معنی آنست که اے محبوب من لمجا و معاذ من در جهان بجز آستان تو نیست و سر مرا بجز این در حواله
گاه نیست و چون حال برین است پس رو بکه آدم و باستانه که روم وصول مراد از که جویم چون عاشق را
باید که مشغول محبوب باشد و بغیر نه داند بنابران گوید قوله

عدو چو تیغ کشد من سپر نیندازم | که کار ما بجز از ناله و آه نیست

عدو مراد ابلیس و نیز معترض و منکر معنی آنست که چون ابلیس فراراه من آید و من فحاصمت نماید من
سپر نیندازم و خود را در آزادی محکم سازم و هر چه مطالبه کند در بازم و عیس و آریه بمقصود پیش گیرم تا
آن مطلوب در کنار خویش گیرم که مرا باستانه شانی شاید اری نیست و کار و بار او نزد من اعتباری نیست
و بجز گریه و آه مرا کار نیست و اگر بیندازم مثبت باشد معنی آنست که چون عدو که ابلیس است در
آزار ما باشد و یا ماصح در آزار ما که نصیحت است باشد من سپر بندارم یعنی بخاصیت پیش نیایم بلکه در تیغ
و عجز و درگاه معشوق برآرم که کار ما همین است چرا که مشغول غیر شدن عاشق را جریمیت بزرگ و نیز چون
معشوق مهربان باشد قریب چه تواند کرد و دشمن چه کند چو مهربان باشد دوست و چون عاشق را

بهر از خرابات مقایست بنابران گوید قوله

چرا ز راه خرابات روی برتابم | کزین بهم بهمان هیچ رسم و راس نیست

معنی آنست که اندام خرابات که مراد از مقام عشق است و یا خرابی اوصاف بشری است و یا اختیای
طریقہ ملائیه باشد چرا عرض نمایم چون ما را بهتر ازین هیچ راه نیست و طریقہ خوشتر ازین شایان است
که بدان گریه چون در عالم عشق سر سر نزول بلا و حوادث است خصوصاً بر عاشق که عشق تمام الحزن و البلاء
بنابران گوید قوله

عقاب جو کشیده است بال و پر شهر | کمان گوشه نشینی و تیر آه نیست

عقاب باز بال باز و شهر وجود معنی آنست که نزول بلا و حوادث یا شدائد هجران تمام وجود ما را
احاطه نموده و مغلوب ساخته هیچ صاحب دروس و اهل دین نیست که توجه آنها رفع این غموم و هموم نمواند
و بواسطه توان رسید و چون وجود نزد عاشق قدرت و قیمت ندارد بنابران گوید قوله

ز خانه گریزند آتش بخور من عمر | بگو بسوز که بر من برگ کاه نیست

معنی آنست که اگر زمانه بسبب نزول حوادث آتش و خور من عمر با آفتند و ما را بضرر هلاکت آرد و بگو مرا
بخور من عمر یا وجود را که بسوزد و هلاک شود که زمانه را قدر نیست اگر سوخت سوخت من از عقاب معترض شانی
ام و درین بیت مخاطب است نباید دانست که وجود عاشق مرعاشق را حجابیت بس بزرگ که وجود تقاضا
دری و خودی میخواهد ازین جهت است که وجود ذکب کا نقاس بهاد ذکب و ناظم نیز فرموده است تو خود حجاب
خودی حافظ از میان برخیز و چون اکثر شیوه معشوقان استغناء بے التفاتیست و عاشق صادق را ازین
گریز نه گوید قوله

غلام ز کس چاش آن سبزی سرور | که از شراب غرورش بکس نکای نیست

چاش مست و لیر ز کس کنایه از چشم و مراد از آن ذات سبزی سر و مشوق نگاه التفات معنی آنست
که من غلام و بنده چشم مست و من مجرم که از بسیار شراب غرور که نوشیده به چکس نگاه نیکند و ملتفت نیگرد
و چون ظهور تجلیات را شایسته و قرار نمی باشد گاه ظهور و گاه خفا گوید قوله

عنان کشیده روی پادشاه کشور حسن | که نیست بر سر راهی که داد خواهی نیست

عنان کشیده آهسته پادشاه کشور حسن محبوب حقیقی و نیز مراد تجلی که بر عاشق ظهور نمود و باید دانست

که عاشقان و عارفان هر تجلی را مقربا الوهیه میشوند تا آنکه ظهور تجلی ذات شود آنگاه از گفته خود مستغفر میشوند و در کلمه که نفی الهان میکند مراد از ان الهان همین تجلی آثاری و سمائی و صفاتی و افعالی است و گرنه جز آنکه یکیش نیست معنی آنست که اے محبوب من هرگاه که بگذر کنی اے ظهور تجلیات و مشاهد خود بما از زانی واری پس باید که هسته روی یعنی تاویر توقف کنی و بچندین زودی مائل خفا نباشی که از دست عشق تو غلغله و او خوامان اند و راهها گرفته اند و اکثر آنها را نمیتوانی یافت که در آن و او خواهی نباشد پس باید که هسته روی و هر یک را بدو برسانی باید دانست که الحال تقاضای زمان چنین افتاده که تمامی مقلدان رونموده اند و کمالان از میان گم شده اند و چون رو نیست که دست هر مقلد دهنند ... اندرین ره صد هزار ابلیس آدم روی هست پس بهر دست نشاید و او دوست بهتر آنست که کار و بار خود بتوجه لطف و دوست گذشته به عشق او گمارد بنا بران گوید قوله

چنین که از همه شود ام راه می بینم | به از حمایت زلفت مرا پناه می نیست
وام درویشان مقلد و اعمال ربانی یعنی چون حال زمانه چنین است که منم که هر سو مقلدان برآید قید کردن خلق الله و ام ریاضت برپا کرده اند و نام سخی بر خود نهاده اند و عاشقان کامل از میان گم شده اند پس درین زمانه بهتر از حمایت زلفت تو که مراد از جذب و لطف است مرا پناه نیست یعنی بهتر همین است که کار خود را بجهت عشق تو و اگر نداریم و نظر ب لطف تو و اگر داریم و دست بیعت کس مقلد ندیم و چون راه عاشقی همین است که نه از کس بخجیدن و نه کس را رنجانیدن گوید قوله

مباش در پے آزار و هر چه خواهی کن | که در شریعت ما غیر ازین گناهیست
معنی ظاهر است و اعراض از آزار مردمان بدیجبت فرموده که خمر خوردن و زنا و غیره گناه خداست و رنجانیدن مرکس را گناه بنده است و گناه بنده شد است از گناه خدا و اگر معانی این بیت را تطبیق ب معنی شرع دهند آنوقت مضمون ظاهر بیت مرویست و الا نه حکم جمیع معاصی و مناهای وارد میشود و این ضد قرآن و اکثر آیات حافظ همچنین است معنی آنست که کار من که خاطر کس آزرده گردد و در افعال ناشایسته و خمر خوردن و شال این خاطر صلحا و عابدان آزرده میگردد پس میگوید که ازین قسم کار من که خاطر کس آزرده گردد و سوائے آن از افعالی که در آنها دخیلش کس نباشد هر چه خواهی کن کن که ترا

مباحثت باید دانست که سالک را باید که معشوقان مجاز و لبستکی بسیار نیاید و مستغرق آن نباید بود که قوله
خرینه دل حافظ زلف و خال مده | که کار ما و چنین حد هر سیاهی نیست
معنی آنست که اے محبوب من خرینه دل حافظ را معشوقان مجاز مده اے گرفتار عشق مجاز مده که سپردن این چنین خرینهها یعنی دل حافظ نه حد هر سیاهی است پس باید که ما را از همه بریده بسلسله عشق خویشی و گرفتار عشق غیر نداری غزل

چه لطف بود که ناگاه رشحه قلمت | حقوق خدمت ما عرض کرد بر کرمست
بنوک خامه رقم کرده سلام مرا | که کارخانه دوران مبادو بیر قمت
معنی آنست که چه لطف بود که چکیده قلم تو حقوق خدمت ما معروض کرم تو نمود و مرا یاد و مانده بنوک خامه سلام یاد کردی پس بوجب آنکه از دست گدا اے مینو انا ید هیچ جز آنکه بصدق دل دعا بکنند دعا میکنم و میخواهم که زمانه را نه وجود تو ثبات مباد و این غزل بجاوب مرشد است و بتیهای این احتیاج شرح ندارد قوله

مرا ذلیل گردان بشکر این توفیق | که دشت دولت سرمد عزیز و محترمت
ذلیل خوار التوفیق اعانة الله للعبد علی اتمام الفعل دولت سرمد و صل محترم حرمت داشته شده معنی آنست که بشکر این که الله تعالی اعانة خود همراه تو کرده و در حلقه خاصیت در آورد مرا ذلیل گردان اے محروم مدار احسن کما احسن الله الیک قوله

انگویم از من بیدل بسپو کردی یا و | که در حساب خرد سهو نیست و قلمت
سهو فراموشی حساب خرد و مقضای عقل یعنی نیکویم که من بیدل را از راه فراموشی بنامه پیام یا نموده که مقضای خرد نیست که فراموشی را بجناب تو بار باشد قوله

ولم مقیم در تست حرمش میدار | بشکر آنکه خدا و تستت محشمت
مقیم در تست خاک در تست محشم بزرگ قوله
بیا که با سر زلفت قرار خواهم کرد | که گرم برود بر ندارم از قدمت
سر زلف اشاره بجهت محبت معنی مصرع ثانی آنکه ترک سر نایم اما از قدم تو سر بر ندارم قوله
از حال ماولت آگه شود مگر وقت | که لاله برود از خاک کشتگان غمت

یعنی از حال پریشان مایل تو آنگاه واقف گرد که ما میسریم و خاک گردیم و از خاک مالاله بروید قوله

صبا زلف تو با هر گله حدیثی راند | رقیب چون ره غماز داد و در حرمت

صبا کنایه از قاصد زلف اشاره بحببت و شوق کل کنایه از طالب رقیب حاجب غماز اشاره بصبا
 و ره بچرم و ادون کنایه از بار و ادون یعنی چون عاشق را غیرت در کار است گوید قاصد اینجا رسیده
 و سلام و پیام تو بهر طالب رسانید و شوق تو آهنا بیان نمود و حیرانم که پرده وار مر آن قاصد را چون بخت
 بار داد قوله

ترا ز حال دل خستگان چه غم که مدام | همید بهند شراب خضر ز جام حمت

خستگان عاشقان که مجروح تیغ عشق اند مدام همیشه شراب خضر کنایه از آب حیات و مراد از آن
 فیوضات سردی جام جم کنایه از دل رسول عم و یاد دل خود خطاب بر شد و در بعضی نسخه این بیت
 چنین دیده شده قوله

روان تشنه مارا بجرعه دریاب | چو میدهند زلال خضر ز جام حمت

معنی آنست که چون از قلب محرمی فیوضات سردی تو میسرند بجرعه از آن یعنی بشبه از آن دل
 تشنه را تازه و سیراب ساز قوله

همیشه وقت تو ای عیسی نفس خوش با | که جان عاشق و نخست زنده شد بدست

عیسی نفس کنایه از مرشد که دم او مرده و دلان را زنده گی می بخشد و دم کنایه از تلقین و یا
 پیغام باشد و چون مشتاقی در همه کارها و خیم است بنابر آن گوید قوله

کمین گهت و تو خوش تیز میروی حافظ | کمین که گرد بر آید ز شره حد مت

معنی آنست که ای حافظ راه عشق کمین گاه نیست که بسا حوادث در کمین اند و تو با استعجال تمام
 میروی چندین استعجال کن مباد که از شاه راه عدم تو گرد بر آید ای میری و بطلب نه پیوندی غزل

چو بشنوی سخن ابل و لگو که خطاست | سخن شناس نه و لبل خطا اینجا است

ابل و ل عاشق و لبر الف نائی و لبر یعنی محبوب و نیز مراد واضح از روی استهزا چنانچه اے
 نازنین پسر معنی آنست که اے محبوب من وقتی که سخن عاشقان بگوش تو رسد بگوش جان شنو
 و لگو که خطاست بلکه خطا اینجا است که تو سخن شناس نه یعنی از کمال استغنا که داری گوش بسخن که

نفس آری و بغور آن میسر می و بختل که اے ناصح هرگاه کلمات عاشقان را بشنوی بانکارش میا و بگو که
 خطا است بلکه اے ناصح خطا اینجا است که تو سخن شناس نه و بغور سخنان ما میسر می و بجای او لفظ خطا
 که در مصرع ثانی است اگر چه ترک او بست اما عاشقان را جانر است که لایوحد مجنون بمنا صد بخت و چون
 آنست که بگوین التفات ننماید و بجز معشوق سرفرو نیارد چنانچه گفته اند اے عزیز اگر هستی واری و منیا را
 به نیا طلبان گذار و عجب را بقیع جویان تو اضع کن و خود را از دنیا و عجب طلبی کوتاه ساز که طالب الدنیا
 موند و طالب العقبه محنت اگر مرد می طالب مولی باش قل الله ثم ذرهم بنابر آن گوید قوله

سرم بدینا و عجب فروخته آید | تبارک اندازین فتنها که در سر است

تبارک اندازین فتنها که در سر است و یا چیز را بزرگی یاد میکنند این لفظ با استعمال آن چنانچه
 لغای اند فتنها ترک کوین مراد است معنی آنست سر من هرگز مال دنیا و عجب نیست بجز جنایت
 بزرگ است خدا ازین فتنها چه عالی فتنها و سرماست باید دانست که عاشق را حالتی است که مدام
 دل او در یاد معشوق است و هر دم آوازان بگوش او میسرند بنابر آن گوید قوله

در اندرون من حسته دل ندانم کیت | که من خموشم و او در خروش و رخو غاست

معنی بیت ظاهر است اما این حالتی است که در شغل حبس نفس و اشتغال نمودن بسلطان الاذکار وارد
 میشود و آن آنست که از درون سالک آوازه بر می آید چنانچه مولانا در روم فرماید بلبش قفلست و
 بر دل رازنا لب خوش و دل پر از آوازه و این آواز گاه به چون جوش و گاه به چون آواز نیو
 چنانچه مذکور است سخنها بانگ زنبوران نماید چنانچه گوش ما گوید کلام او و گاه به چون جرس ظم
 از قدر است که بانگ جرس می آید و جامی در قافله که اوست و انم نرسم و این پس که سر
 زبور بانگ جرس و باید دانست عاشق تا که از تعلقات جهان و از اندیشه تنگ و نام معرض نگردد
 کار او سر انجام نه پذیرد بنابر آن گوید قوله

دلم ز پرده برون شد کجائی میطرب | بنال بان که ازین پرده کار مانده است

پرده تنگ و نام و تیر صفات بشری که عالم ناسوت است مطرب مرشد بنال بیان اسرار عشق نما
 ازین پرده اشارت به بیان اسرار نوا انسان معنی آنست که اے مرشد سخنان عشق که از نا پوشیده
 میداشتی و میگفتی که هنوز شایان آن نشده کجائی دل من تا حال بسته تنگ و ناموس بود الحال

ترک ناموس نموده و یا آنکه محال باشد بهند صفات بشری بود و مبتلا به زهد و ورع الحال از صفات بشریت برآمده و از لباس رند و پارسائی معراشته بپایه و اسرار عشق بیان نمائید از بیان اسرار عشق کار پارسا مان پذیراست و عاشق را آنکه گرفتارند به دور است کارش پیش نمیرد بنابراین گوید قوله

چنین که صومعه آلوده شد بخون دلم اگر بباده بشوید حق بدست شماست

خون دل مجاهده تمام معنی آنست که ریاضت و مجاهده بحدی رسیده که صومعه وجود و یاد دل من بخون آلوده گشته یعنی تصنیع گزیده و با اینهمه کشوری میسر نگشت محال است عاشقان کامل اگر این وجود و یاد دل را بباده عشق بشوید حق بدست شماست یعنی اگر توجه کنید و باده عشق عطا نماید سزاوار شماست و چون کار عاشق دوام اشتغال بپایه محبوبیت بنا بران گوید قوله

نخنه ام ز خیال که می زدم شب و روز خمار می شدم دارم شرابخانه کجاست

و می شدم از لبه شرابخانه عالم عشق معنی آنست که بسبب سختیهای عشق و محبت که شب و روز در سودای آنم همچو گامایان نگرفته ام و این خمار شد از عشق از ازل حاصل نموده ام هیچ نوع رقتی نیست مگر نه مشیدن می چنانچه علاج سوخته آتش بجز آتش نیست و یا مشاهده شد از تعلیقات که در عالم ملکوت و جبروت پس نشان دهید که آن شراب خانه که عالم عشق است و یا عالم ملکوت و جبروت کجا و بچه نوع بدانجا توان رسید تا باشد که ره بدانجا ببرم و ازین غم و الم رانی یا بزم چون عاشق را بسبب عشق همه جا غمتست بنابراین گوید قوله

ازان بدر می غم غم عزیز می دارند که آتش که نمیرد همیشه در دل است

ازان ازان و صله و در میان مقام عاشقان آتشی که نمیرد و مراد عشق معنی بیت ظاهر است حاجت تحریر ندارد و چون مرعاشق را نصیب از آتش است بنابراین گوید قوله

مذای عشق تو و دشمن در اندرون دلم کجاست وقت عبادت چه جا وقت دعا

مذای عشق را تا غرضنا الکما نة دوش ازل و او ان ماضیه معنی آنست که از ازل در گوش من مذای عشق تو و او اند و ما را اگر گرفتار شوق تو گردانید ندانم پس خود بدان که کجاست وقت عبادت که زهد و پارسائی است چه جای وقت دعا که در و دو وظائف است یعنی مبتلا به زهد و پارسائی چون باشم و چون عاشقان مدام در یاد معشوق مستغرقند بنابراین گوید قوله

چه ساز بود که نخواست دوش ازل مطرب که رفت عمر و ما غم هنوز در سوداست

ساز کنایت از سخن دوش ازل مطرب مراد مرشد و محبوب حقیقی معنی آنست که چه سخن بود که آن محبوب حقیقی در ازل گفته که عمر با آخر آمد و ما هنوز دماغ پر از شوق آن سخن است و چون عشق کمال رسد و هر شے دور و یوار مشاهده معشوق نماید پس آنگاه عاشق محتاج کل کائنات گردد و ازینجا است که لافقی یکتا ج را لکشتی بنا بران گوید قوله

مرابکار جهان هرگز التفات نبود رخ تو در نظر من چنین خوش است

معنی آنست که آن محبوب من قبل ازین بسبب عشق تو هرگز مرا بجهان التفات نمود اما محال بسبب مشاهده تو در کل اشیاء محتاج الیه نمیشد ام و همه جهان بسبب مشاهده تو در نظر من نیاید و مرعوب می نماید سوال چرا اول خواجه را بکار جهان التفات نمود و آخر شد و رخ معشوق جهان را چگونه خوش کرد جواب آنکه هرگاه خواجه در ابتدا به طلب دانسته که التفات بجهان موجب انس و طریق وصول است التفات بجهان ترک نموده و چون رخساره معشوق در مرایای ذرات جهان مشاهده او شد جهان در نظر او خوش آمد و یا گفته شود مراد آنست که خاطر جهان لعل خاطر بدان میخوابد چون مانع راه حق میباید بزبان التفات نمینماید و چون بکمال رسید دید که اکنون التفات بکار جهان مضرت می تواند رسانید بلکه موجب از رویا و کمال خواهد شد چون در مشیبت است آب در کشتی بملاک کشتی است و آب اندر زیر کشتی پستی است یعنی چون میل مل در دل شد بملاک کرد و چون صاحب مال مرال را زیر پا آورد و مانند آب زیر کشتی سرازیر یعنی خود بر آن غالب گردد و همان مال مدگارا شود و مثلاً اگر علی جزو قلم و مهره دوست دارد نتوان گفت که عاشق علم نیست زیرا که اینها سبب وصول آن علم است و همچنین هر چیزی را که بواسطه وصول محبوب باشد دوست دارد و باک نیست و چون مرعاشق را نصیب از است بنابراین گوید قوله

ازان زمان که حافظ رسید صوت حبیب فضا می سینیه ز شوقم هنوز بر ز صد است

معنی آنست که ازان زمان که حافظ آواز حبیب شنیده که اکسنت بر لب که تا هنوز میدان سینیه من از غایت شوق پر از صدای قافا بے است غزل

حاصل کار که کون دکان اینهم نیست باده پیش آر که اسباب جهان اینهم نیست

کار که کون و مکان دنیا معنی آنست که اے گرفتار دنیا سے فانی حاصل این دنیا که زن و فرزند و مال و منال و اسب و اشتر اینهمه نیستند اے بیچ و بیچ کے ازینہا لایق آن نیست که دل تنگی بدان توان نمود پس بحصول عشق و محبت سعی نما و بر اسباب این جهان فانی که مذکور شد دل بند که این همه نیستند قایم ماندنی نه که کُل شئی هَالِكٌ اَلَا وَجْهٌ و چون حصول آمدن این دنیا و فانی محض معرفت رب است بنا بران گوید قوله

از دل و جان شرف صحبت جانان هست همه آنست و گرنه دل و جان اینهمه نیست

معنی آنست که از نزول این دنیا و فانی و حیات دور و زه غرض آنست که شرف صحبت جانان حاصل نمایم و معرفت او برسم چرا که هر چه هست همین است و الا نه دل و جان اینهمه بکار نیاید اے زندگانی بیچست و چون که در عالم وجود آمد آخرش فنا در پی است بنا بران گوید قوله

بر لب بحر فنا منتظر امی ساقی فرصتے دان که ز لب تابان اینهمه نیست

معنی آنست که اے محبوب من من بچاره مسکین بر لب بحر فنا منتظر وقت خود ایستاده ام و این مهلت عمر را فرصتے دان از لب تابان اے اندک و عاقبت الامر اینهمه نیست است ای بیچست و فنا و چون عاشق را باید که بدین مهلت پنجره غره نشود بلکه هر چه تواند در آن ساعی باشد که چسب آسودگی او باشد بنا بران گوید قوله

پنجره زری که درین مرحله مهلت داری خوش بیاسای زمانی که زمان اینهمه نیست

معنی آنست که اے طالب بدین مهلت پنجره حیات مستعار که درین مرحله دنیا و استغیر وقت نیست زمانے خوش بیاسایی اے از وسوسات بیهوده که سبب تفرقه و نیست ساحت دل را پاک گردان و عشق محبوب ستغری دار و بزمانه نظر مدار که زمانه آخر فانی است و فانی محل اعتبار نه و چون عاشق باید که عبادت معشوق بنوعی بجا آرد که آغشته غرض نشود و بر هر چه نام غیرے افتد بت شمرد گوید قوله

میت سدره و طوبی ز پئے سایه کش که خوش بگری ای سرور و ان اینهمه نیست

سدره نام درختی است بر آسمان پنجم مقام جبریل ۴۰ طوبی درختی است و بهشت سایه کنایت از راحت و طمأنین سرور و ان سالک باید دانست که کوری عوام را با بصیرت خواص چه نسبت و وجه مشابهت کوری عوام از آنست که بازگ و بوبه لاله و گل ملقت گردند اما خواص را

بصیرت است که بسدره و طوبی هم التفات ندارند پس میگوید که از برای حفظ نفس طالب بهشت که قهلاً کاشته ای اَلَا نَفْسٌ مَبَاشٌ و طاعت با امید ثواب و حصول درجات مکن که چون بنظر غرض و غرض بگری اینهمه یعنی سدره و طوبی بیچست چرا که عاشق را کار معشوقست نه بهشت و طوبی چنانچه را به در درجات بگفتی که الهی و زرخ بدشمنان خود و بهشت بطلان او ده و خود را بماده و چون دولت دنیا که فی الحقیقت دولت نیست چه آلوده هزار رنجست بنا بران گوید قوله

دولت آنست که بیخون لافند بچاره اوزنه با سعی عمل باغ حبان اینهمه نیست

معنی آنست که اے گرفتار دنیا سے فانی بدین دولت دور و زه غره مباحش و این دولت را دولت مینداز چرا که هزار شکر حاصل نموده و باز هزاران حسرت خواهی گذاشت پس چون مباد و منتها او غم و رنجست دولت از کجاست دولت آنست که همسایه او رنج و اندوه نباشد و الا نه باغ حبان با غم و اندوه قیمتی ندارد و باید دانست که عشق سلسله رسوائی است و چون عاشق صادق را ازان غمی نه بنا بران گوید قوله

از تهتک مکن اندیشه و چون گل خوش باثر از یقین مکن جهان گذران اینهمه نیست

تهتک پرده درمی معنی آنست که اے عاشق صادق از پرده درمی که موجب رسوائی است و باعث خرابیت و تحقیر عالمیان است و با اینهمه اندیشه مدار و چون گل خندان باش و بر زیری تمکین جهان فانی نظر مدار که اینهمه بیچست و بی بقا و چون سوز و درد عاشق احتیاج بیان ندارد و خود ظاهر است بنا بران گوید قوله

در و مندی من سوخته زار و نزار ظاهر حاجت تقریر و بیان اینهمه نیست

معنی بیت خود ظاهر است باید دانست که اکثر زبان طاعنان و رقیع عاشقان در از سیکر و و چون غرور شر الخصال من النساء و الرجال است بنا بران گوید جای که مسلمانان عبادت میکنند علامت کفر نیز بحسب مکان موجود است پس باید که این عبادان عبادت خود غرور نشوند بلکه ترسان باید بود که بیا اسلام بکفر مبدل نشود قوله

از این مشوا ز بازی غیرت ز نهال که ره صومعه تاویر مغان اینهمه نیست

معنی آنست که اے زاهد از بازی غیرت که قال الله اَنَا عِبُودٌ لِّمَنْ مَبَاشٌ و محب غرور را

بخود راه مد که ره صومعه تا دیر بخان اینهمه نیست اے هست شاید ترا انجا برند که کار او موقوف بعلت
 نیست که دروے از مشرک موحده و از موحده مشرک میسازد نقل است شب حضرت غوث ثقلین در حجره
 خود نشسته بودند چون نیم شب گذشت که ناگاه حضرت یکایک از جا بے حرکت بر بلند و بسوی صحرای روان
 شدند یکی از اصحاب شیخ نیز همراه شد رفتی رفتی بیکانه رسید که شخصی مرده است اسباب تجزیه و تفکیک
 همه میباید و شیخ آن شخص را غسل داد و تجزیه و تفکیک نمود و فارغ شدند بعد فراغ تا دیر بماندند بعد از وقت
 یکایک روئے حضرت سرخ شد و فریاد چنان نمودند که از غایت شادی میشو و بعد از آنکه رنگ روئے
 حضرت زرد شد و لاغر چنانکه از غایت اندوه میگردد باز بعد از آنکه رنگ روئے حضرت بحالت اصلی رجوع
 نمود بعد از آنجا حضرت باز گشتند و بچهره خود آمدند با دوا آن اصحاب که همراه شیخ بود سوال کردند که حضرت
 واقعه شب چه بود و آن شخص مرده که بود و سرخ شدن رنگ حضرت باز زرد شدن باز بهیات اصلی شدن
 اینهمه سبب چه داشت حضرت فرمود که آن مکان از اینجا چند صد گز بود و آن شخص یکی از اقطاب بود
 چهار دین دار فنا رحلت کرد و ما را برای تجزیه و تفکیک او حکم شد بموجب امر فریم و بجا آوریم بعد ازین
 امر ضعیفی بماند که رسید که شخصی را تجزیه کنید و تسبیح این را بدست دهید من از غایت شادی سرخ و فریاد
 شدم که شاید آن من باشم ملائکه هر که عرض میکردند حکم بدرجه اجابت نرسید چون ملائکه عاجز شدند
 و دم بخود شدند حکم شد که فلان کافر در نیوقت بفلان تخته پیش بت سر بخواب رفتی این تسبیح
 بدست وے دهند و مرتبه این مرا و اعطای نمایند بچنان کردند باز حکم رسید که شخصی را تجزیه کنند
 و زنا را این بگردان او افکنند من از غایت اندوه زرد و لاغر شدم که میباید من باشم ملائکه هر که
 عرض نمودند بدرجه اجابت نرسیدند تا که حکم شد که فلان ناپاک عابد که بد نیست در زهد و عبادت
 است در نیوقت در حجره فلان مسجد نشسته اند اندر میکنند این زنا را بگردان او افکنند بچنان کردند
 چون این معامله دیدم باز بهیات اصلی رسیدم و شکر حق نمودم و یقین دهم که کار او موقوف بعلت
 چون عاشق از اندیش بهشت و دنیا و مافیها آزاد است گوید قوله

نام حافظ رقم نیک پذیرفت وے	پیش رندان رقم سود و نیلانی نیست
----------------------------	---------------------------------

معنی آنست که نام حافظ بر ندی و عشق مشهور جهان شده و پیش رندان اندیش نیک بد
 و بهشت و دوزخ یکسان است یعنی دنیا و مافیها را پشت باز نه اند و از غم و اندیش اعراض

واقبال غم ندارند غزل
 حال دل با تو گفتیم هوس است | خبر دل شنیدیم هوس است
 معنی آنست که هوس دارم که از حال سودای خود بیار لا ابالی گویم و خبری از آن کرسی نشین
 مکان عالی شنوم قوله

اے صبا امشب مدو فرما | که سحر که شکفتیم هوس است
 صبا مراد مرشد امشب مراد و نیاد حالت هستی سحر که روز قیامت و نیستی و فنا شکفتن خندان
 و خوش بودن معنی آنست که اے مرشد در حالت این هستی مستعار بیان حقائق و معارف فرما
 و از کشش حوادث بد آنجا راه نماند چون بحالت هستی معارف حقائق فرما شده باشم هنگام مودت
 به عالم نیستی شکفته روم بدانکه انسان در باغ جهان بنتر لعل است و میوه او معرفت ابد است پس
 موجودات بنتر لعل برگ و شاخ قوله

طبع حسام بین که قصه فاش | از رقیبان نهفتیم هوس است
 قصه فاش کنایه از محبت و عشق که اشتها یافته و نیز وصال از دوسه مشاهده نه از رویه چرا
 که در دنیا رویه نیست رقیبان مدعیان و زاهدان و ملائکه بهر نوع معنی اظهار است قوله

شب قدر چنین عزیز و شریف | با تو تار و زخفتیم هوس است
 شب قدر مراد عمر با شب وصال تار و زخفتیم تار مرگ که هنگام بیداری است که قال علی بن ابی طالب
 یسأله اذا ماتوا فانتبهوا و چون وصال انداز رویه و دنیا نیست بنا بران و بهت گیده گوید قوله
 و ه که در دانه چنین نازک | در شب تار سفتیم هوس است

دروانه مراد وصال از رویه یا بے اندیشه بجران شب تار دنیا قوله

از بر اے شرف بنوک مرده | خاک راه تو رفتیم هوس است
 از بر اے شرف از بر اے حصول بزرگی وصال رفتن بضم مدیدان قوله

بچو حافظ بر غم مدعیان | شعر بر ندان گفتیم هوس است
 بچو حافظ خطاب خود بخود است یا درین بیت خطاب محشوق است به عاشق یا خطا هست
 بدل یا مرشد بستر شد غزل

سنت باتفاق ملاحت جهان گرفت | آری باتفاق جهان میتوان گرفت

باید دانست که حسن بر دو نوع است صوری و معنوی تناسب اعضا و معنوی ملاحت و قیل کیفیت است در محبوب معرا و میرا که عاشق بخیر و دیدن آن بنحو و میگردد و عشق از آن پیدا میشود و آن فی الحقیقت لمحہ نور و صدہ حقیقی است معنی آنست که حسن تو قیل و تسویه اجزا است و ارکان تناسب و نسبت مساوات که کنایت از آن تجلی اناری و اسمائی و صفات است باتفاق ملاحت که آن لمحہ نور و صدہ حقیقی در آن مخفی گشته جهان را فرار گرفته یعنی جهان را از عشاقان و اله و فریفته خود گردانده آری چرا چنین باشد که گفتی جهان دلبسته اتفاق است و تحمل که این بیت در لغت باشد چون اظهار اسرار عشاقان در لیش کے نتواند کرد بنا بران گوید قوله

افشا دراز خلوتیان خواست کرمش | شکر خدا که سوزش بر زبان گرفت

الافشا ظاهر کردن خلوتیان عاشقان را از خلوتیان سوختگی و بیقراری و رنج و الم شمع عاشق گرفت گرفته شد معنی آنست که عاشق که خود باشد یا کنایه از دیگر کسی میخواست که اسرار عشاقان در لیش که سوختگی و بیقراریست در معرض بیان آید اما شکر خدا که سوز دل او بر زبان گرفته شد و گفتن نداد و زبان را بند کرد چه اظهار آن نوعی از شکایت محبوب میشود حاصل آنست که سوختگی و بیقراری عاشق معرا و میرا از بیان است همون و اندک باومی گذرد چون هر چند که عاشق در مقام تلون بصفات معشوق موصوف گردد اما نه بجای که عین معشوق گردد بنا بران گوید قوله

میخواست گل که دم زند از رنگ بوی تو | از غیرت صبا نفسش در دمان گرفت

گل کنایه از سالک صبا مرشد عشق معنی ظاهری آنست یعنی گل بهنگام شکفتن چون جمال با کمال رنگ و بوی خویش را دریافت میخواست که از رنگ و بوی دوست دم زند و در حالت کوکی سخن گوید که لفظ عین فی المهد صبیحا از غیرت و رشک نفس آن گل را در دمان گرفت و جمال گفتش نداد و معنی حقیقی آنست که عاشق چون در مقام تلون بصفات معشوق موصوف گردید و یا آنکه تجلی ذات در خود وید و خود را عین او دانست خواست که منصور و واروم انا الحق زده در خود رنگ و بوی او نگرداند و از کمال غیرت تو انا غیر صبا که مرشد یا عشق است مانع گشت و رخصت نداد که تو بیچاره مشت خاک من چه نسبت خاک را با عالم پاک و چون عشق فی الحقیقت موجب

راحت کوین است و عاشق را بجز از عشق بکس التفات نه بنا بران گوید قوله

چون لاله کز نهاده کلاه طرب ز کبر | هر دل که داغ باوہ چون ارغوان گرفت

باوہ چون ارغوان می گوید که سرخ میباشد مراد از آن عشق حقیقی یعنی هر دلی که داغ باوہ چون ارغوان گرفت آخر الامر چون لاله از غایت کبر کلاه طرب بر سر نهاده یعنی هر دلی که عشق آن ذات حقیقی حاصل کرد عالم در عیش و عشرت مشایده و معاینه است و فارغ از دنیا باشد این جهان فانی و چون عشق آتیه است که بجنب او هیچ آتش نمیتوان رسید گوید قوله

زین آتش نهفته که در سینه من است | خورشید شعله الیت که در آسمان گرفت

معنی این بیت ظاهر است حاجت تحریر ندارد و چون عاشق بحسب صورت مبتلاست رنج و محنت است بنا بران گوید قوله

آسوده بر کنار چو پر کار میشدم | دوران چو نقطه عاقبتم در میان گرفت

معنی آنست که قبل ازین بر کنار عالم پر کار و داری گشتم و هیچ محنت مبتلانی نشدم گردش زمانه مرا بکیش عشق و جذب محبت پیش از پیش نقطه وار و در و اثره محنت انداخت و عشق تو مبتلا ساخت چون معشوقان مجاز فی الحقیقه منظر جمال حقیقه اند و عاشقان بالله مشایده انوار حقیقی در رو می نمایند بنا بران گوید قوله

از روی شوق ساغر می خرمم بخت | کاش ز عکس عارض ساقی دران گرفت

ساغر می محبوب مجاز که می تجلی محبوب حقیقی در دست عارض ساقی ذات محبوب حقیقی معنی آنست که عشق محبوبان مجاز از آن واسطه خرمی هستی ما را بر باد داد که منظر جمال حقیقی شده اند چه خوبان مجاز و اهل حقیقت منظر جمال حقیقی اند که پر تو جمال الهی در ایشان نمایان است چنانچه گوید منک در صورت خوبان همه او می بینم تو می بیند که من رو می بینم مغربی آنچه تو آتش میطلبی و خلوة من خیال بر سر هر کوچه و کوچه بینم الحال چون تقاضای زبان این است که عاشقان کامل از نظر غنی گشته و متعلقان کوچه گرد و کوچه نموده بنا بران گوید قوله

خواهم شدن بسبکده گریان و داد خواه | زین فتنه که دامن آخر زمان گرفت

معنی آنست که بسبب این فتنه که در آخر زمان روی نموده و آن اینست که عاشقان باسد از نظر غنی شده و متعلقان هر روز و نموده که نیست که دستگیری عاشقان در لیش نماید آخر الامر گریان و نالان در جرح عشق

او خواهم نمود که همون علاج بچارگان نماید و چون در دنیا بهتر از عشق کار نیست که و مَا خَلَقْتُ
الْحَيَّ وَالْأَكْسَرَ إِلَّا لِيُعْبَدُونِ اے یعرفون و عرفان بے عشق ممکن نیست بنابراین میگویی قوله

میخور که هر که آخر کار جهان بدید از غم نیک برآمد و رطل گران گرفت

رطل پیمانه معنی آنست که در حصول می عشق الهی ساعی باش چه که هر که آخر کار جهان را دریافت و
معلوم نمود که این جهان را با هیچکس پایبندی نیست و طالب آنرا بجز رنج و محنت حصول نه از غم و تعلقات
دنیا سبک برآید اے فی الحال ترک اینها نمود و دوست و روان رطل گران که عشق است و زود و چون
تقاضای دلش کامل آنست که ترک این دنیا و مافیها نماید و حصول عشق کند بنابراین گوید قوله

بر برگ گل بخون شقائق نوشته اند کاکس که بخت شدی خون ناردان گرفت

معنی آنست که بر برگ گل بخون آن گل نوشته یعنی گل سرخ که لاله است و در سرخی خود بلون خون است
تاویل همین مینماید که هر که دانا و عاقل است و دلش آرد و بکمال آرد و در شرب شراب سرخ که کنایه از
عشق حقیقی است میل نمود و چون باعث فیروزی مطلب است بنابراین گوید قوله

اے دو بجام زرد صبحا صبحیان چون بادش به تیغ ز افشان جهان گرفت

مخاطب مخدوف دآن ساقی است معنی آنست که اے ساقی عنایت ازلی اے عشق خود محبوب و
سَقَاهُمْ رَبُّكَ شَرَابًا طَهُورًا بجام زرد که دل مصفا نیست بهنگام صبحا صبحیان که وقت فیض است
بریز که آن جام زرد و صفا چون بادشاهی که به تیغ ز افشان جهان گرفت شده اے در روشنی بمنزل
آفتاب گردیده و چون عشق موجب فراغت از تعلقات دنیویست بنابراین گوید قوله

فرصت نگر که فتنه چو در عالم اوقتا زاهد بجام می زود از غم گران گرفت

بجام می زود یعنی در جام انداخت معنی آنست که زاهد را که دل من است و قبل ازین زاهدترین
زمانه بود بین که چون عالم پر از حوادث یافت فرصت وقت یافته و عشق مستغرق گردید
و از غم و تعلقات دنیوی یکسوز شد چون سخن حافظ از ان معراست و مبراست که کسی در آن نکته تواند
گرفت بنابراین گوید قوله

حافظ جواب لطف نظم تو می چکد حاسد چگونه نکته تواند در آن گرفت

معنی آنست که اے حافظ چون کلام تو بنوع لطیف است که لطف از تو بچکد پس حاسد را چه یار

که نکته در آن گیر و معیوب سازد غزل

خدا چو صورت ابرو و دلکش تو بست کشا و کار من اندر کرشمه های تو بست

باید دانست که این غزل در لغت حضرت رسول مقبول است معنی آنست که خالق الخالق ازان
روز که شکل ابرو و دلکش تو تصویر کرد یعنی ذات مجمع اللطف و العنايت تر از بر منصفه ظهور جلوه گر
ساخت کشایش بستگیها کار مرا و بسته کرشمه های تو که لطف و عنایت تست گردانید پس اگر
تو لعل عاطفت که همانه بر سر ما انداختی ازین دریای مهمل که دنیا است یا عالم بشریت و یا جدائی
محبوب حقیقی است ربائی یافته بسا عل جمعیت که مقام وصل است جلد یابم و چون بے مد و نسیم
روح افزای الطاف و عنایت حضرت گل مراد عاشق رویش گفتگی نتواند آرد و بنابراین میگویی قوله

بهم از نسیم تو روزی کشایش یابد چو غنچه بر که دل اندر پی هوا تو بست

معنی آنست که اے نتیجه ذات پاک خدا هر عاشقی که دل خود در خیال عشق تو چون غنچه و بسته گردانید
و با نواغ شدت و بلا مبتلا ساخته موجب شگفتگی آن بستگی و ربائی ازان گرفتگی غیر از مد و نسیم الطاف تو
نیتواند و چون هر چه که در تحت کن آمده داغ غلامی و بندگی آنحضرت بر جبین دارد و بنابراین گوید قوله

مرا و سر و چمن را بخاک راه نشاند زمانه تا قصب نرگسین قبا تو بست

سر و چمن مرشد زمانه صاحب زمانه ذکر سبب و اراده سبب یعنی الله تعالی و زمانه را در هر گفته
اند و هر نام خدا است که لا تَسْبُو اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ هُنَا نرگسین قبا نو عی از قبا که کلبه
نرگس بر و منقش بود مراد از قصب نرگسین قبا ذات معلومیه مبارک علیه السلام یعنی ازان
روزی که الله تعالی ذات مبارک تر او معرض ظهور آورد و مرشد طریقه مرا بخاک راه تو
نشاند اے از کمترین خادمان و امیدواران اینجانب گردانیده و جبین مرا داغ غلامی مزین ساخته
چون مرده و نوید استی امتی موجب فرحت و شادی غمزدگان گردیده و بنابراین گوید قوله

ز کار ما و دل غنچه پس گره بکشد نسیم صبح چو دل در پی هوا تو بست

هوا محبت و آرزو معنی آنست که مرشد طریقه ما چون دل در محبت تو بسته و یکے از حجاب این
جناب گردیده از کار ما و دل چون غنچه بسته شده ما پس گره بکشد یعنی پس غمها و المها از غم و
خاتمه و حشر و نشر که بر دل ما بود و ازان ترسان و لرزان بودیم رفع آنها نموده بمقام رجا آورده

که مخور غم را پس از هیچ راهی که دارم چون محمد خدر خوابی چون بے رضای محمدی
هیچکس کارے پیش نمی بر و بنا بران گوید قوله

مرا به بند تو دوران چرخ رضی کرد / و لے چه سود که سرشته و رضای تو نیست

معنی آنست که گردش چرخ مرا به تعلق جبل المتین تو که ملت بنویت راضی گردانیده اس دل مرا باین
کشفی ساخته که از است توام اما باین نکته چه سود که سرشته یعنی اصل کار و رضای تو بسته تا آنکه حصول
رضای تو نموده شود هیچ پیش نمیرود و آنکه اورو به پیوند داشت هودین روی نبی سود داشت
مرا و از پیوند حصول رضای حضرت چون عاشق درام خواہان لطف معشوق بنا بران التجا بجناب حضرت

چون نافه بر دل مسکین من گره مفکن / که عهد با سر زلف گره کشای تو نیست

سر زلف کشش و جذبہ معشوق معنی آنست که اس نتیجہ ذات پاک خدا مانند نافه بر دل مسکین
من گره مزین و در پیچ و تاب کشش بجران مرا که این دل بچاره عهد دوستی با جذبہ عشق تو بسته است
باید که فضل خود بد و ارزانی داری و بحال او پروازی و چون عشق موجب بقیارت بنا بران گوید قوله

مرا و مرغ چمن را ز دل ببرد آرام / سحر که آن که دل ببرد و در لولای تو نیست

تہید آن که وقت سحر چون صبا بنالیه سانی و گل بجلوه گرمی بود عاشقان در ماندگان بادیه بجران
را سوزش و بقراری روی میدید شیخ بقراری خود بیان میکند یعنی مرا و مرغ چمن را که مرشد طریقه
است در هنگام سحر بقرار و بے آرام ساخت آن کسی که دل ما هر دو را وابستہ رطب اللسانی و غذایانی
که استی استی است کرده و آن عشق است یعنی عشق تو ایمان را در بقراری آورده و چون طریقه معشوقان
بے التفاتی است و آن موجب خرابی عاشقان است بنا بران گوید قوله

تو خود حیات و گر بودی ای زمان صال / خطا نگر که دل امید و ره تو نیست

از زمان وصال محبوب معنی آنست که اس محبوب من مدتی در عشق تو بسر بردم و احتمال بلا ما
نوعم اما چون نیک نگاہ کردم زندگی بخش دیگران بودی پس خطای دل ما بین که امید وفا
از تو داشت چون معشوقان از کمال استغنا که دارند گوش سخن کسی نمیدارند و بحال کسی نمی پردازند
بنا بران مصراع ثانی بزبانی معشوق گوید قوله

ز دست جور تو گفتم ز شهر خواهم رفت / بخنده گفت که حافظ برو که با تو نیست

جور محرومی از وصال که بر عاشق بمنزل جور است نہ کہ فی الواقع معاذ اللہ کہ جور از آنحضرت
صدور یا بد معنی بیت اظہر است غزل

خلوتہ گزیدہ را بتمنا شاہ چاہت / چون کوئی دوست هست بصحرا چاہت

معنی آنست کہ آن کسی را کہ تاک دنیا شدہ اختیار گوشہ عزلت نموده تماشا جہان چہ کار
و چون از ہمہ بریدہ مانند پای شکستگان مجاور کوئے محبوب گردیدہ و مسکن و ما و اسے خود
ساختہ بصحرا چاہت و چون کار ستر شد بے مدد مرشد بجای نمیرسد بنا بران گوید قوله

جانان بجاحتی کہ ترا هست با خدا / آخر دے سپرس کہ مارا چہ حاجت

معنی آنست کہ اس مرشد طریقه سوگند ترا بجاحتی کہ با خداے خود داری آخر دے باستفہار
احوال ما بکوش کہ ناچہ حاجت داریم و چون عاشق را کہ ستر شد است بسامقائے روی میدہد کہ
در ان مقام ملاح را کہ مرشد است گنجایش نمیباشد بنا بران بحصول مدارج اعلی می شتابد قوله

آن شد کہ بارست ملاح بر دے / گوہر جو دست و او بدریا چہ حاجت

ملاح مرشد گوہر وصل و عرفان و ریاضت یعنی آن وقت گذشت کہ منت مرشد بر دے و وصل
بعشق جستم اکنون وقتے دست وادہ و حالتے روی نموده کہ ملاح کہ مرشد است و دریا کہ عشق است
کارے ندارم زیرا کہ آنها سبب عرفان اند و چون بسبب عرفان رسید بدریا و ملاح کہ سبب اند
چہ کار سوال هیچکس را از سلف و خلف مرشد این قسم بے التفاتی روز واد و پس از خواہ کہ تیغ ببار
است این نوع گستاخی چہ باشد جواب باید دانست کہ آداب مرشد مقامات است کہ در حضور گنجایش
نباشد جبرئیل را کہ مرشد وقت رسول بود گنجایش نبود کہ فی مع اللہ وقت کا یسعنی فید ملائک
مقرَّب و لا یتبی فرسل و یا آنکہ گویم کہ این کلام مرشد نیست کہ سوسے لایب را در ان مدخل باشد
بلکہ محبوب حقیقی عرض میکند چون خواہ بقصود اصلی پیوست بنا بران بشکر نعمت بہوجب احسا
بنعمۃ دیک فحدث بر زبان میراند کہ آن وقت گذشت کہ میان ما تو واسطہ بود کہ
عرض حالی بد میکردم و بار منتش بسر می بردم اکنون کہ از عنایت تو غنچہ مرا دم بکش و مقام
حضور دست واد بعرض حال خود می پویم و جواب آنرا خود بگویم باید دانست کہ اگر چہ احتیاج
لازمہ عاشق است اما چون شایان عاشق و مناسب طالب آنست کہ بارادہ معشوق را ضعیف

و بفعل محبوب خورسند بود و دوم نه زند که لا اذاعة من لا اذاعة بنابران گوید قوله

ارباب حاجتیم و زبان سوال نیست | و حضرت کریم تقاضا چه حاجت

معنی آنست که اے محبوب من اگر از ارباب احتیاج هستیم لیکن سوال کردن نمیتوانیم چرا که تو کریم هستی و در جناب کریم تقاضا احتیاج ندارد و چه کریم آنست که ناخوسته عطا کند و چون احوال ما و بدم هر چونکه هست بر معشوق اظهار شمس است بنابران گوید قوله

جام جهان نماست ضمیر شیر دوست | اظهار احتیاج خود آنجا چه حاجت

دوست عبارت از محبوب حقیقی شده معنی بیت اظهار است حاجت تحریر ندارد و چون حال عاشق مختلف است گاه قبض گاه بسط که تشابه الابرار بین تجلی و الاستتار بنابران از تمام قبض که انحاء تجلی است و آن موجب اضطراب عاشق است می گوید قوله

اے بادشا و حسن خدا را بسوخته | آخر سوال کن که گدرا چه حاجت

معنی آنست که اے بادشاه حسن از آتش بهر آن تو خرم هستی ماسوخته شده بواسطه خدارحمه نما و بحال ما پرداز و یکمرتبه پیرس که آن گدرا چه حاجت است و چون معشوق هر دم توقف و تاخیر در وصل می آرد و حجت در میان می افکند و آن موجب قتل عاشق میگردد بنابران گوید قوله

محتاج قصه نیست گرت قصه جانست | چون رخت ازان تست بیخا چه حاجت

قصه گفتگو و تاویل رخت جان معنی آنست که اے محبوب من اگر قصه جان مادی بگیز احتیاج گفتگو و تاویل چیست که در رنج جان خود نیکم اما التماس ما نیست که چون این جان از حیطه تصرف تو بیرون نیست و یکی از اسیران تست چه حاجت که چنین میباید که در تاراج آن سبی مینائی و چون تقاضا شایان عاشق نیست بنابران بدل خرین خود تسلی میداد و یاز با معشوق است قوله

اے عاشق گدرا چه لب روح بخش یار | میداندت وظیفه تمنای چه حاجت

معنی آنست که اے عاشق فقیر چون لب روح بخش یار که عبارت از لطف محبوب است وظیفه ترا میاند و بحال تمینا است پس تمنای تو چه حاجت و ازین بقیاری ترا چه نفع و یا آنکه خطاب بدل بر اے تسلی است و چون مشغول شدن عاشق بگفتگو سدره است بنابران گوید قوله

اے مدعی برو که مرا با تو کار نیست | احباب حاضر اند با عدا چه حاجت

مراد از احباب معشوق و اعدا منکر اگر چه اینها لفظ جمعند مراد ازان مفرد است چنانچه اگر نزد شخصی دوست داشته نشسته باشد گوید که مرا به دوستان کارست نه با دشمنان مراد همان دوست و دشمن است معنی آنست اے منکر برو که مرا با تو کار نیست چرا که معشوق ما حاضر و ناظر است و اگر گذشته باشد که توفی کار می نداریم چون بنهر و عیب هر کس از سخنانش ظاهر است حاجت تقریر ندارد بنابران گوید قوله

حافظ تو ختم کن که بنهر خود عیان شود | با مدعی نزاع و محاکا چه حاجت

نزاع جنگ محاکا حکایت بایکدیگر کردن مراد گفتگو غزل

خوشر ز عیش صحبت باغ و بهار نیست | ساقی کجاست گو سبب انتظار چیست

باغ کنایه از دوست بهار یعنی گل چنانچه در غزل است رسم ترنجست که در نو بهار و پیش و پس آمد بهار و مراد ازان مشاهدات ساقی مراد مرشد و فیرونده الهی و جذبه عشق بهر نوع صورت می بندد و معنی آنست که خوشتر ازین عیش که بصحبت باغ که کنایه از مراقبه و تماشا بهار که مشاهدات تجلیات است چیست که در پله آن باشم و چون این آوان میخواری و آن موقوف بحد ساقیت بنابران گوید که ساقی مرشد است کجا بگوید با و که سبب چندین انتظار چیست میباید که توجه کریانه بحال مانمائی یعنی ساغر که کنایت از محبت و ایتیم به اعطائمانی تا نوشیدن آن عیش مذکور اشتغال نمایم سوال چون حصول عشق نموده بود مشاهدات تجلیات از کجا بود جواب مشاهدات بسبب صفائی دل که از زهد و تقوی میشود نیز در میاید و چون سالک را میباید که هر وقت که فراغ خاطر رود و در میخواری که عشق باریست بکوشد بنابران گوید قوله

هر وقت خوش که دست دهد مغنم شمار | کس را و قوف نیست که انجام کار چیست

معنی آنست که چون کسی را با انجام کار خود آگاه نیست که چو نیست پس باید که نظر بر لطف معشوق داشته هر وقت خوش که کنایه ازان فراغ دل است میسر آید مغنم شمار و بهیواری اشتغال نماید و در خوف و رجاء این و آن نشود و چون این عمر و روزی محل ثبات و اعتماد نیست بنابران گوید قوله

پیوند عمر بسته بموئیت هوش دار | غمخوار خویش باش و غم روزگار چیست

معنی آنست که پیوند عمر بسته بموئیت یعنی زندگی محل اعتماد نیست پس باید که هوش را کار

کار فرامی و غم خود خوری و در حصول عشق سعی نمائی و غم زمانه چیست که بدان مشتعل شوی چون
کار است بهتر از عشق نیست بنابراین گوید قوله

معنی آب زندگی و روضه ارم جز طرف جو بنبار دمی خوشگوار چیست

آب زندگی آب حیات مراد از آن عشق که موجب حیات سرمد است روضه ارم بلخ بهشت کنایه
از دل مصفا و درین بیت لف و نشر غیر مرتب چه طرف جو بنبار بر روضه ارم درخور است و خوشگوار
آب زندگی معنی آنست که معنی آب حیات و روضه ارم جزو خوشگوار و جو بنبار چیست یعنی طرف
جو بنبار که کنایه از دل مصفا است بمنزله روضه ارم است و خوشگوار که کنایت از محبت و امانت
بجای آب حیات است می باید که بحصول تصفیه دل و حصول عشق سعی باشم که بهتر ازین نیست
و چون عابد و زاہد و عاشق همه کس طالب آن ذات اند بنابراین گوید قوله

مستور و مست هر دو جز از یک قبیلہ اند | مادل بعشوه که و ہم اختیار چیست

مستور عابد و زاہد و صوفی معنی آنست چون عابد و زاہد و صوفی و مست و عاشق و رند از یک
قبیلہ اند یعنی همه طالب آن ذات اند و جوایه او ماطالب که باشیم و اگر اختیار نمایم و چون دست
که موقوف بنصب است فرمود اختیار چیست یعنی اختیار اوست و چون عاشق را میباید که بسبب
تقصیر که از واقع شود و نوسیدی را بخور راه ندیده که لا تقنطوا من رحمۃ اللہ بنابراین گوید قوله

سہو و خطاے بندہ گشت اعتبار نیست | معنی عفو و رحمت آمرزگار چیست

معنی آنست که اگر خطا و فراموشی عاشق را نزد معشوق اعتبار نیست پس معنی عفو و رحمت
آمرزگاری چیست و این تلمیح است بحديث ان الله تجاوز عن امة الخطا والنسيان و این دو
کسانیکه انفعنی را قبول ندارند از سہو و خطاے خویش بجنب خدا گرفتار اند باید دانست که عاشق را
هر دم غمی و اندوهی میسر میسر چه اگر عشق تمام المحنة والبلاء و عاشق ناقص اینهمه اندوه و بلا را
از گردش فلک و آنست زبان بلامت و مذمت چرخ میکشاید و چون فی الحقیقت اینهمه بار او
دام آہی است بنابراین گوید قوله

راز درون پرده چو دان فلک خموش | اے معنی نزاع تو با پرده دار چیست

معنی آنست که اینهمه اندوه و بلا در چرخ که بر عاشق نزول میکند خالی از حکمت نیست و بار او

الہی است فلک را باین اختیار و وقوف نیست پس اے معنی خموش باش زبان از ملامت فلک
کوتاه کن که این بیچاره بمنزله پرده دار است و محکوم حکم او و نزاع تو با پرده دار چیست یعنی بیہودہ است
و این بیت رد فلاحی است که خیر و شر و نیک و بد را بفلک و البتہ و موثر حقیقی ایشان را دانند و بیا
آن بوضع ترین در بیت سیر سپہر و دور قمر را چه اعتبار مرقوم شده چون انجام کار هر یک امر است
مہم از آنجہ کہ موقوف اجلہ نیست کہ قبل من قبلہ لا اعلیہ و زعم من زعمہ لا ازلہ بنابراین گوید قوله

زادہ شراب کوثر و حافظ پیالہ خوار | تا در میان خواستہ کردگار چیست

شراب کوثر کنایه از زہد و تقوی و صلاح پیالہ مراد عشق مجاز و بنوشیدن شراب مجاز پیالہ
در کار است همچنین بحصول عشق حقیقی عشق مجازی میباید کہ المجاز قنطرة الحقیقة و نیز کنایه از
میخواری از ذکر سبب و ارادہ مسبب و مراد از آن طریقه ملائمتہ معنی آنست کہ زادہ زہد و صلاح و تقوی
خود مغرور و حافظ بہ عشق مجازی و طریق ملائمتہ سرور را مایه دید کہ در میان من و او خواستہ کردگار چیست
یعنی کدام کس بوصول او رسد - غزل

خیال در تو دور هر طریق ہموار است | نسیم موی تو پیوند جان آگہ ماست

خیال در مقام بقیع خاک یعنی صور خیالیہ کہ در دل میگردد نہ یکسر خاک یعنی قوت است از قواس
انسانیت معنی آنست کہ اے محبوب من اگر چه بصورت از مشاہدہ روح افزا تو بجزویم اما در ہر جاے
و ہر حالے کہ ہستم خیال تو سرور و از تو غافل نیم و نفس از خیال تو غافل نہ و نسیم گوئے تو کہ
کنایت از محبت و یاد و ذوق مشاہدہ تست مونس و زندگی بخش جان آگہ ماست اے اگر خیال محبوب
در پیش چشم عاشق انجین موجود نہ باشد مرغ جان عاشق نفس اجسام را بشکند و پرواز بسوی گلزار نشان
کند و چون مرعاش را بر اے رومعیان و منکران و لیلے شانی و برانے کافی بہتر از جال محبوب نیست
بنابران گوید قوله

بر غم مدعیانے کہ منع عشق کنند | جمال ہجرہ تو حجت موعجہ ماست

معنی آنست کہ اے محبوب من غم مدعیانے کہ ما را مانع عشق تو میشوند و زبان طعنہ بر ما
در ازم کنند بر اے روشنان نیکوترین حجت با جمال چہرہ تست کہ ترک عشق انجین صورت
زیبا و شکے رعنا چگونه باید نمود نقیض است کہ چون زینجا بر یوسف علیہ السلام عاشق شد و عثمان

طافش از دست رفت زبان خلق برود از شد تا آنکه جماعتی از زنان خویش واقربا و جمع شده
 برآمدند و ملامت کردن گرفتند که هیچ شرم ترا نمی آید که بر غلام ز خرید خود عاشق شده زینجا جواب
 داد که زبان تعرض کوتاه کنیدی که را که من دیده ام اگر شما به بنیید یک همچو ما شوید همه ابا نمودند گفتند
 ما همچو تویم زینجا همه را روزی ضیافت کرد و از هر اقسام و انواع و اطعمه و اشربه موجود ساخته پیش
 هر یک آورد و کار صی و ترنج نیز پیش هر یک علاوه نهاد و گفت ساعتی توقف کنید تا من نیایم
 دست بطعام نبرد زینجا پیش یوسف رفت و گفت ای محبوب من زبان تعرض خلق بر ما دراز شده
 بیرون آئی و جمال جهان آرا را خود را بنما و زبان تعرض ایشان از کوتاه کن یوسف م اول ابا آورد
 و آخر الامر چون عجز داری زینجا بیشتر دید قبول کرد و جامه های فاخر و برگرفته و آراسته و پیراسته
 با صندل و راز بجلوس این طاعنان در آمد و بچو و دیدن همه را نظر بر یوسف م دوخته شد و عنان طاعت
 از دست رفت و بجدی شیفته جمال و دست که هر یک بجای ترنج و مستهای خود را قلم ساختند
 چون یوسف علیه السلام خود رفت آن طاعنان بهوش آمدند چه بینند که دستها قلم شده زینجا گفت
 قَدْ كُنْتُ الَّذِي كُنْتَنِي فِيهِ ه ه ه سر نهادم در پیش افکندند زینجا گفت ای طاعنان یکدیگر
 حالت شما چنین شد پس ملامت شما بر او نیست باید دانست که معشوق بر ای امتحان عاشق و فریب
 وادان او لطف قهر آمیز در کار میکند بعضی مشغوف آن شده از کار در می افتند و بعضی همچنان بحصول
 مدعا که وصل است سرگرم میباشند و فریفته آن میشوند بنابران گوید قوله

ببین که سبب زخندان تو چه میگویی	هزار یوسف مصری قتاده در چه هست
---------------------------------	--------------------------------

سبب زخندان عبارت از لطف قهر آمیز محبوب است چیت میدانی زخندان در صفات و لطفت
 کرم قهر میماند بذات و یوسف مصری کنایه از عاشقان باشد و مشتاقان مدوچه اشارت
 بر کوک که زیر زخندان باشد معنی آنست که ای محبوب من من و اله این لطف قهر آمیز تو نخواهم شد
 دوست از حصول مدعا که وصلت باز نخواهم داشت چرا که ببین که لطف قهر آمیز تو چه میگویی که بنابران
 هزار عاشق افتاده اینجا فریب مانده و یا آنکه ای محبوب من تنهانه من مفتون و فریب خورده لطف
 قهر آمیز تو ام بلکه ببین که لطف قهر آمیز تو چه میگویی که بنابران هزار عاشق افتاده اینجا فریب مانده
 باید دانست که بجهت ذاتی جلیه کار عاشق پیش نمیرود که الخدیجه من جذبات الحقی تواری علی الثقلین

در این مقام

و حصول آن همه عاشقان میسر است لیکن موقوف بر استعداد بنابران گوید قوله

اگر زلفت دراز تو دوست مانرسد	اگناه بخت پریشان دوست کوتاه است
------------------------------	---------------------------------

زلفت مراد جذبه که زلفت نام جذبه ذات حق است و دل قیدش گشت جان مطلق است و در این
 زلفت اشاره با حاطه جذبه ذاتیه مر جمع عاشقان را و با همگی مخلوقات که در عشق او دست معنی آنست
 که ای محبوب من اگر دوست با جذبه ذاتیه جلیه علیه تو نرسد و حصول آن میسر نیاید هیچ نگویش و ملامت
 بجناب تو عاید نمیکرد و بلکه این گناه بخت پریشان دوست کوتاه من است که مرا این چنین بخت کجا استعداد
 کو در گناه از جانب مبداء هیچ تجلی نیست هر چه هست از بے استعدادی است کما قال الله فَلَآتُكُم مَّوَدَّتِي
 وَكُفُّوا أَلْفُسُكُمْ و ناظم نیز جایی در گفته است ه ه ه هر چه هست از قامت ناساز بے اندام است ه
 در نه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست ه سوال ازین بیت معلوم میشود که حصول عشق میسر ش
 نیست و ابیات بالا مقتضی حصول عشق است چرا که همراهی خیال معشوق در هر حال و هر جا خاصه
 عشق است جواب آنست که انین بیت معلوم میشود که تقاضا جذبه ذاتیه بیناید چرا که عشق
 چیز دیگر و جذبه ذاتیه چیز دیگر عشق افراط محبت را گویند که العشق افراط المحبة که مصلی یار
 او نمیتواند ماند که ه ه به بیداریش فتنه بر خرد و خال و خواب اندرش پای بند خیال ه تو گوئی
 بچشم اندرش منزلت ه و اگر چشم بر هم نهی در دوست ه و جذبه ذاتیه کشته بگویند که معشوق بران عاشق را بخود
 منجذب سازد و مدار کار برین است ه تا که از جانب معشوق نباشد کشته ه کوشش عاشق بچشم بچشم
 و باید دانست که بسا کس از عاشقان هستند و جذبه الهی را در نیافته اند چنانچه در جوامع الکلم لفظ الصیرین
 چراغ و ملی مرقوم است که روزی جماعتی از ابدالان و طواف و سپه بودند که از ایشان گم شد دیگران
 چون چنین دیدند که شخصی از میان ما کم شد که خداوند او را در باب آن شخص چه حکم میشود بجای او دیگر
 آریم یا همونرا استقامت میشود فرمان شد که هم از او سپید هستند دیدند در خانه مبهوت نشسته
 گفتند ترا چه افتاد و گفت در ایستای طواف بودم عورتی را برین در دیدم مبتلائی او شد گفتم اکنون
 بخیر گفت چون خیزم دل کجا میرود پای کرایاری میکنند آن ابدالان مناجات کردند چه فرمان شود
 بجای او دیگر آریم یا همونرا استقامت میشود فرمان شد که او را بر سپید عورتی را که مبتلا
 از او چه آرزو داری گفت یک کناره من مان شد تو دستها بکشا ما او را بتو میفرستم او دستها

فراز کرد صورتی بر وی ظاهر گشت این مرد و او را در کنار گرفتند آنکه که **لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ** چون
تظکر و بیج در میان دیدم و ابدال را جذب رسید سوزی و طلبی خواست بجان ابدال بود و طالب
نبود و محفل که از زلف درازم و عالم کثرت و تفرقه که حاجت روی تست معنی آنست که ای محبوب من
اگر دست من بدین تعینات که حاجب روی ذات تو شده اند نیز بس در رفع اینها نموده ره بشارده
روی تو که وحدت حقیقی است نمیتوانم گناه بخت نیست و نه استعدادی با و تقصیری از جانب تو نیست
باید دانست که حاجب در خلوت سرای که وحدت حقیقی است ابلیس است که مانع است سالکان را از آن
کسانی را که ماسور بدخل آن شده اند بنابران گویند قوله

بجایب در خلوت سرای خاص بگو | فلان ز گوشه نشینان خاص در گاه است

حاجب در بان اینجام را ابلیس که نگاهبان در وحدانیت است و مانع سالکان احدیت -
خلوت سرای خاص وحدت حقیقی معنی آنست که ای محبوب من ابلیس که نگاهبان در وحدت
است و مانع سالکان احدیت نباشد که فلان یعنی حافظ اگر چه گاه است اما از گوشه نشینان خاص
این در گاه است و قوله

بصورت از نظر ما اگر چه محبوب است | همیشه در نظر خاطر مرقه ماست

اگر چه سبب عالم جهانی از مادیات و اقاده اما مدام در نظر خاطر مرقه ماست که نگاهداشت آن بر بندگان
لازم و معنی مصرع را اگر این معنی مرقوم را نباشد پس خلل در معنی می افتد چه از نظر اهل تعالی
نده پوشیده نیست و بگویند حاجب قوله

اگر بسا املی حافظ در روز بکشاے | که سالهاست که مشتاق رسوخ نمیده ماست

اگر حافظ بسا املی فتحاب روی که تو حاجب ادنی نماید بکشا و مانش مباح که سالهاست که متوجه
در گاه ماست و مشتاق روی چون ماه ماست غزل

خمی که ابروی شوخ تو در کمان انداخت | بقصد جان من زار و ناتوان انداخت

خمی که ابرو را در وجود بشریت از آن رو که ابرو حاجب چشم است و وجود سالک نیز حجابیت مرالک را
از وصل ذات حق کمان تصویر صورت اوست و کمال جمال ابرو در کجی است معنی آنست که ای
محبوب من ابروی شوخ تو که وجود ماست کمان دار برآمده محض بقصد جان زار و ناتوان است از برآ

قتل من است یعنی ای جان من این جسم که از عدم بوجود آورده و حاجب دارد در میان انداخته و حالت
قرب را بعد مبدل ساخته محض از برای قتل نیست که موجب خونخواری من شده و چون عشق نصیب ازنی
است نه امر و نمی بیند بران گویند قوله

نبود رنگ و دو عالم که رنگ الفت بود | زمانه طرح محبت نه این زمان انداخت

معنی آنست که ای محبوب من در زمانه رسم محبت و طریق عشق نه الحال وضع شده بلکه ازین هر دو عالم
رنگی بود یعنی اثری و نشانی نبود که محبت بود که خود نموده گشت گشت **كُنْتُ كُنْتُ خَفِيًّا فَاجْبَتْ لِي** بلکه همین
محبت واسطه ایجاد کونین گردید و چون موجب عشق و سوختگی و بیقراری عاشق بخیر و مشاهد محبوب نمیشد گویند قوله

شراب خورده و خورده که شدی به چمن | که آب رویتو آتش در ارغوان انداخت

شراب خورده مست خورده با کمال جمال چه عرق بر روی موجب از یاد نیست چمن دل وجود
عاشق ارغوان کنایت از عاشق معنی آنست که ای محبوب من با کمال جمال و از شراب ناز مست
کس در چمن دل ماخلور کردی که اینهمه آتش و زخم من دل مأقاده و این استفسار بر طریق تجال و انکلا
محبوب است یعنی تو خود میدانی که این سوختگی و بیقراری با محض بهایش جمال با کمال تست و چون جمال
محبوب موجب فتنه و شهوه عالم است گویند قوله

بیک کرشمه که ز گس بخور و فروشی کرد | فریب چشم تو صد فتنه در جهان انداخت

معنی آنست که ای محبوب من ز گس بیک کرشمه که مناسبت و تشبیه چشم محبوبان دارد و فروشی
کرد و تو بخوبی شهره عالم گردیده و نگاه چشم تو فتنها در عالم انداخته و عالم را مفتون خود ساخته اگر بخوبی
شهره آفاق گرد و چه عجب باشد و چون در چشم عاشق عزیز تر از ظهور محبوب نه گویند قوله

خراب و خسته قدر تو ام تعالی | چه کلک بود که این خط و دل نشان انداخت

تعالی الله لفظی است که در محل بزرگی استعمال میکنند معنی آنست که ای محبوب من مفتون و عاشق
قد تو که کنایت از امتداد ظهور است در اشباح کائنات هستم چه کلک بود ای چه نیکو اراده بود که
بدان امتداد ظهور کردی یعنی خود را بتجلیات متنوع و ظهورات متلوده در میان اشباح کائنات
و اجسام موجودات در نمایش آورده و ظاهر ساخته قوله

بنفشه طره مقتول را اگر میزد | صبا حکایت زلفت تو در میان انداخت

یعنی عاشق بنفشه کردار طره مقتول که ذات اوست گرو میزد یعنی آری سبکی سید او یعنی هم از خوبی کمال
میزد صبا که کنایه از مرشد است حدیث زلف که عشق است در میان آورد یعنی محض سبب عشق اوست که
ترا بدین پای رسا بنیده و گزیده گجا و این کمال کجا قوله

ز شرم آنکه بروی تو نسبتش کردند | سمن بدست صبا خاک در دمان انداخت

معنی یعنی سمن که از صبا خاک بر آفتاده گویا که بسبب شرم آنکه مراد از نسبت بروی تو کرد خاک در دمان
خود انداخته که من کجا و آن رو کجا و چون عشق موجب شغل می و مطرب است گوید قوله

امن از روی تو مطرب ندیدم زین پیش | هوای مخمور گانم در این و آن انداخت

معنی آنست که من از غایت دروغ و تقوی هرگز به و مطرب نگاه نمیکردم لیکن عشق مجربان مارا در می
و مطرب انداخته قوله

بزمگاه چمن دوش مست بگذشتم | چو از دمان تو ام غنچه در گمان انداخت

معنی آنست که دوش در عالم مستی جوشان بسیر من رفتم بر آینه غنچه را که نسبت بدین تمیز بنده
مراد رگمان انداخت که فی الواقع همچنانست یا نه معاشنه باید کرد قوله

کنون بآب من لعل خرقه می شویم | نصیب از دل از خود نمیتوان انداخت

معنی آنست که الحال عشق مجربان مراد مینوشی بجای رسانیده که شست و شوی خرقه می
سیکیم و این کنایه از استغراق بمینوشی است و چون این نصیب از نیست ترک این نتوان کرد بلکه
بجان قبول باید نمود قوله

جهان بکار من اکنون شود که دوزخ | مرا به بندگی خواجه جهان انداخت

خواجه جهان محبوب بکار شدن جهان مراد از حصول مدعا است معنی آنست که گروش
فلکی مراد عشق آن معشوق انداخته معلوم من گردیده که البته جهان اکنون بکار من شود یعنی بر
مدعا مقصد خود فیروز گردم و چون کار حکیم محض صواب دیدم یعنی است لهذا گوید قوله

اگر کشایش حافظ دین خرافی بود | که قسمت از لاش در معان انداخت

معنی آنست که قسام ازلی که محبوبت قسمت حافظ را در معان انداخت یعنی عشق باری نصیب
و ساخت تحقیق کشایش کار حافظ و برآمد مقاصد و مطالب و دین است چه کار حکیم جز

برگز

زبان

صواب دیدم یعنی نیشا بدین کار حکیم حقیقی چگونه خالی از مصلحت عاشق باشد غزل

خواب آن ترس قتان تو بی چیز نیست | تاب آن زلف پریشان تو بی چیز نیست

خواب کنایت از افتاد بطون و تغافل ترس نام گله است مشهور کنایت از چشم قتان قننه انگیز
مراد از ترس قتان چشم و مراد از آن ذات که هست چشم اینجا یعنی نقد ذات به کوعیان بیند
وجود کائنات به تاب بچ و مراد از آن آری سبکی چه آری سبکی زلف در تاب است زلف پریشان
عالم کثرات و تعینات معنی آنست که ای محبوب من احضار آن مشاهده ذاتیه که در عالم اطلاق
دشتم و آری سبکی این زلف پریشان را که کنایه از ظهور عالم کثرات است بچیز نیست یعنی خالی از عت
نیست محض خرابی و پریشانی ما است و چون موجب گرفتاری عاشق بغیر از لطف معشوق نتواند بود
بنابران گوید قوله

از لب شیر روان بود که من میگفتم | کاین شکر گرد نمکدان تو بی چیز نیست

لب صفت شکلی شیر کنایه از سخن اخلاص و محبت این شکر مراد فضل و لطف نمکدان کنایت
از دهن معنی آنست که ای محبوب من وقتی که در عالم اطلاق بودم و مقید بقید جسمانی نمی شدم آنوقت
از کمال لطف که بر ما میدشتی سخنان اخلاص و محبت از تو ظهور میسید که یا عبدی انت عشقی
و محبتی و انا عاشق و محبت لک و خلقت الاشیاء لک و خلقت لک و نحن اقرب الیه
من تحبیل الورید من بهان وقت میگفتم که چندین لطف و فضل از مصلحت نیست محض برای گرفتاری
ماست آخر همچنان شد که دانه آن سخنان گردیده بتلاص قید جسمانی شدیم و اختیار این بارگران که شد
عشق است نمودم به مهربانیهای لیلی که در مجنون را خراب به و نه این بیچاره را میل گرفتاری بنمود
و یا آنکه از لب شیر روان یعنی تو در عالم طفلی بودی چه بر کار طفلی نسبت میدهند گویند که هنوز شیر
از دهن تو میچکد و بوس شیر از دهن تو زفته و مراد از طفلی روز ازل که اند تعالی ظهور خود کمال نکرده و
بچندین تجلیات متنوعه و الوار تسلونه نموده حاصل آنست که از روز ازل میگفتم که چندین لطف و فضل
بر ما خالی از عت نیست باید دانست که چون اند تعالی بصفت نامتناهی ظهور نمود صفات لطیفه او
همه را در خور و زیبا نمود و از صفات قهریه چون موافق خواهش انسان نیست ملو و در خاطر رو و او
و چون صفات قهریه او خالی از حکمت نیست گوید قوله

جان من با دے تو یقین میدارم | اور کمان ناوک مرگان تو نے خیرے نیست

کمان کنایه از ابرو و در او از ان صفات ازان رو که ابرو واجب چشم است صفات نیز واجب ذات است
ناوک مرگان صفات قهریه نموده معنی آنست که اے محبوب من جان فدای تو باد که یقین میدارم که در میان
صفات اگر ظهور صفت قهریه نموده می باشد گستاخی آمدندی و اطاعت امر او نکردندی چون محبوب حقیقی
روے خود را که وحدت حقیقی است زیر پرده زلف که عالم کثرات و تعینات است مخفی ساخت ابلیس را
که منظر اسم لعل است حاجب آن در که وحدت است گردانید تا هر یو الهوس را راه ندید چون خالی از حکمت
نیست گوید قوله

چشمه آب حیات است دمانت اما | بر لبش چاه زرخندان تو نے خیرے نیست

در ساد حق یقین نیست که چون وحدت تعین گشت نقطه از سرعت انقضای تجدید تعینات متباینه
مانند خط صورت است از اینجا میسر که دمان اشارت بران نقطه وحدت باشد و چاه زرخ عبارت از منظر
اسم لعل که مانع وصول است معنی آنست که اے محبوب من دمان تو که نقطه وحدت است چشمه آب حیات
ای زندگی بخش عاشق نیست اما بر لب او اے برادر چاه زرخندان یعنی منظر اسم لعل که شیطان است
خالی از مصلحت نیست که وحدت پشور دارد حکمت انجام و فکیف شیطان و چون ظهور این تعینات
متنوع و کثرات متکثره محض بر اے معرفت خود است بنا بران گوید قوله

دوش باد از سر کویت بگلستان بگوش | ام کل این چاک گریبان تو بے خیرے نیست

دوش ازل باد اراده کو اشاره بکوه محبت گلستان وجود حقیقی باعتبار جامعیت اسماء الهیه حکم
و الله جنة ليس فيها حور ولا قصور بجللى ربنا ضاحكا گل ذات حق باعتبار شهود شیونات
انهار معنی آنست که روز ازل باد اراده از سر کویت محبت به گلستان وجود تو وزید یعنی خواهی
بهور و او که گشت گنزا محفیا فاحببت ان اعرفت فخلقت الخلق لا عرف بنا بران شهود
چندین شیونات نمود پس اے گل یعنی اے محبوب من این چاک گریبان تو یعنی این شهود شیونات
تو نے خیرے نیست بلکه محض بر اے معرفت خود است فخلقت الخلق لا عرف و بختل که دوش باد فیض
که کنایه از عشق است از سر کویت آن محبوب بگلستان وجود عاشق وزیده و او را چون گل
گریبان چاک گردانیده پس اے گل یعنی اے عاشق این گریبان چاک تو که کنایه از رسوائی و

دیر تانی است پیچیده نیست اے بسبب عشق است و چون اندوه لازم عاشق است به آن
بسبب عشق است گوید قوله

بتلاے غم محنت اندوه فراق | ایدل این ناله و افغان تو بچیرے نیست

معنی اے دل من بتلاے غم و اندوه فراق هستی و مبدوم در ناله و افغان میگوشتی این ناله و افغان
پیچیده نیست اے بسبب است یعنی بسبب هجر باطل وصال و چون عشق نهفتنی نیست بنا بران گوید
دور عشق از چو دل از خلق نهان میدارو | حافظ این دیده گریبان تو بچیرے نیست

معنی اگر چه دل تو دور عشق را خلق نهان میدار و بکس سخن نیراندا اما این دیده گریبان تو بچیرے نیست
اے موجب ظهور و رسوائی است - غزل

حسب زلف تو دام کفر و دین است | ز کارستان تو کیشمه نیست

زلف مراد جذبه و مراد از خم کشش از ذکر سبب و اراده سبب کارستان بوالعجبها شمه
اندک معنی آنست که اے محبوب سحر ساز و اے معشوق فسون پرداز کشش جذبه عشق تو
دام کفر و دین است که از امور متضاده اند یعنی چه مومن و کافر و صادق و فاسق و مطیع و عاصی و عالم
و جاهل و عاقل و مجنون و خوب و زشت دام عشق تو گرفتار اند و دام تبیح تواند و ترا جویان که کیشمه
ما فی السموات و ما فی الارض ازینجا است که سعدی گفت نه بلبل بر گلش نسج خوانیست و
که هر خارے به تسبیح زبان نیست بلبل انبیاء و اولیاء و مومنین گل مراد ذات ایزد و چون خار کفا
و عاصی و طغی اندک از بوالعجبها است امر نیست که امور متضاده را که القصد ان لا یخجلان است
فراهم آورده باید دانست که مثابدة الابرار بین اهل الجنة و الاستتار چون اخفاء معشوق موجب قتل
عاشقان است گوید قوله

جمال معجز عیسی است لیکن | حدیث غمزه ات سحر مبین است

معنی آنست که اے محبوب من مشابیه جمال روح افزای تو اگر چه معجزه عیسیست که مردگان با و
خونخوار عشق را جان بخشی مینماید اما حدیث غمزه تو یعنی غمزات که استعنا و عدم التفات و اخفاءست
بقتل عاشق سحر است آشکارا که بقتل عاشق مومنه فرود گشت نمیکند و چون دام محبوب در پی
قتل عاشق است از آنکه تا عاشق بقضاء رسد بقایا بدینا بدینا بران گوید قوله

چشم و صل آن چشمی که اورا | بخون من کمان اندر کین است

چشم مراد ذات است چشم اینجا بمعنی نقد ذات و گو عیان بیند وجود کائنات بمعنی نیست که از وصل ذات محبوب که مدام بخونریزی من مستعد است چگونه سخن را نم و چشم داشت آن نمایم و چون عاشق هم مدام خواهان فنا است از آنکه تا خود را فانی نسازد ببقای معشوق باقی نرود و بنابر آن گوید

بر آن چشم سیه صد آفرین باد | که در عاشق کشتی سحر آفرین است

سیه چشم کنایه از ذات محبوب و سینه بجهت عدم ادراک که کاید بر که الّا بصدا و یا باعتبار آنکه رنگ ذات سیه تصور نموده سیاهی چون به بینی عین ذات است و در و چاه پراز آب حیالت و سحر آفرین سحر کامل معنی آنست که بران محبوب من یا بران تجلی ذاتی جلای او صد آفرین باد که در کشتن عاشقان ساحریت کافی و جادو نیست و فانی و چون جناب عشق از لیس که بلند است و از تحریر و تقریر مبر او معرا از توصیف و تعریف است گوید قوله

عجب علیست علم عشق بیہات | که چرخ ہفتش ہفت زمین است

معنی آنست که علم عشق عجب علیست رفیع الشان که چرخ ہفت زمین است و ہفت اوتار ہفت زمین است بیہات با و چون توان رسید و چون مستی عاشقان بسبب عشق است بنابر آن گوید قوله

از خشم عشق نوشیدیم جانی | مدام مستی و رندی ازین است

معنی آنست که موجب رندی و مستی من ہین عشق است و چون عشق معرا از کثافت و کدورت و مبرا از توصیف و تعریف است گوید قوله

بست را آب حیوان گفت و عطا | چه جابے آب کان ماہعین است

لب مراد لطف است لب کہ شیرینجوش شد لطف خدا است و باغ حائر از آب او نشو و نما است معنی آنست کہ اے محبوب من لطف تو کنایہ از عشق است و اعطا آنرا نسبت با بحیات و ادہ انا چه جابے و ادون نسبت با بحیات است کہ منبع او ظلمات است بلکہ ماہعین باید گفت کہ چشم است در بہشت معرا از توصیف و مبرا از تعریف باید دانست کہ اکثری با عاشقان بعد از پیش رو آیند آخر الامر بموجب با و در کشتان ہر کہ در افتاد بر افتاد و بعضی بغور بسزا می رسد و بعضی بدیر و بعضی موقوف با خرت بنابر آن گوید قوله

نہ پنداری کہ بد گرفت و جان بڑ | حسابش با کراما کا تبین است

کراما کا تبین دو فرشتہ اند کہ بنوشتن اعمال بندگان موکلند کہ کراما کا تبین حکمون مافعلون مخاطب درین بیت دل و یاد دست یعنی اے دل من نہ پنداری کہ بد گوی تو از میان رفت و جان خود بسلاست برو و تیغ بسزاے خود نرسید بلکہ خاطر خود جمع دار و حساب ایذای او کہ در حق ما کرده اند نزد کراما کا تبین مرقوم آخر الامر بسزاے خود خواهند رسید و یا آنکہ خطاب بعاشق است از جهت دلداری او و چون اعمال و افعال عاشقان نزد ارباب ظواہر مخالف شرع مینمایند اما نزد عاشقان عین شرعند بنابر آن گوید قوله

حدیث حافظ و ہیما نہ | بنزد عاشقان آیات دین است

معنی آنست کہ حدیث حافظ و بخوار می او نزد ظاہر پرستان عصیان و طغیان است اما نزد عاشقان آیات دینست و محض اطاعت امر آہی و دینداری غزل

در دیر معان آمد یارم قدحے دروست | مست از مے و میخواران از گیس مست

دیر معان تجلی اسم الواسع و محیط کہ تنضم بر فنا است یار محبوب حقیقی قدح دروست اشارت است بآن کہ در گشتن زار است کہ حق تعالی خود ساقی گشته شراب بعاشقان مینوشاند مے کہ یافی نرگس مست چشم مراد ذات باعتبار استغنا معنی آنست کہ محبوب من کہ عاشقان در خیال دیدن او والدہ و شہیدانہ بر مادر حالت محبت و فنا در حالے کہ از غایت کبریا و ناز و استغنا قدح دروست داشت و آمد چون محبوبی کہ قوله

از نعل سمنہ او شکل مہ نو پیدا | وز قد بلند او بالائے صنوبر پست

مہ نو و صنوبر کنایہ از محبوب صوری معنی آنست کہ مہ نو با این حسن و جمال نعل سمنہ است و صنوبر با اینہمہ بالائے خاک راہ او یعنی محبوب صوری پیش او قدر نعلی ندارد و معشوق مجازی مقابل بخاکے نمی ارزد و آردے محبوبان مجازی را چشم عاشق تا آن زمان جلوہ است کہ آفتاب جمال حقیقت تا بان نشدہ و چون او تا بان گردید اینہمہ از پیش نظر او مرتفع میشوند چون نجم در شعلہ شمس کہ ظلم خود گفته است چندان بزرگتر شدہ و ناز سہی قدان و کاید جلوہ سر و صنوبر خرام ماہ باید دانست کہ وجود عاشقی کہ اندوگدشت حکمے علی الاطلاق نمیتوان نمود یعنی نہ بہت توان گفت چرا کہ بہت اورا

گویند که زوای و صدمه در پی ندارد و این را باعتبار خلقت بشری و صور انسانی هم و زوال و نیست
و نیست مطلق هم نتوان گفت باعتبار صفات الوهیت و قوام وجود او بذات حق اگر چه این وجود
ظاهر فانی شدن است چه که وجود لباسی بیش نیست و لباس اعتبار را شاید بلکه من و چه نیست
من و چه هست بنابران گوید قوله

آخره بچه گویم هست از خود خیرم چون نیست | وز بهر چه گویم نیست با و نظرم چون هست

از خود خیرم چون نیست یعنی از آن جهت که ما را با نیستی و ایشلی است یا در زمانه که از خود خبر ندارم با و
نظرم چون هست یعنی از آن جهت که با هستی او مرا تعلق است یا در زمانه که با او نظر و ملم معنی نیست
آنست که این وجود را در عرض هستی چون نشانم و هست مطلق چون تو اتم خواند چون از وجود خود خبر ندارم
و خود محدود و زوالی و صدمه در پی دارم و نیز از برای چه نیست گویم چون عاشق اویم و نصف بصفت
او گردیده ام و بموجب کلامی فی الجود الا الله قوام وجود ما بذات اوست بلکه من و چه هست تو ان خواند
در چه نیست تو انگشت یعنی باعتبار باطن که کنایت از تصف شدن بصفت معشوق و قوام او بذات
محبوب است تو ان خواند و باعتبار ظاهر که مراد از ان خلقت بشری و صور انسانیست نیست تو ان گفت
چون منتها کار عشق بر فنا خود است و وصول بقاء او بنابران گوید قوله

چون شمع وجود من شب تا به سحر خود را | می سوخت چه پروانه تار و زریا نشست

معنی آنست که اے محبوب من وجود ما که مانند شمع مغل افروخته عشاقان است در شب محویت و
فنا تا هنگام طلوع سحر بقاء مانند پروانه تمام شب می سوخت و از پائینشت و در جانفشانی تغافل
و تکاسل روان داشت و دقیقه از دقائق فنا نگذشت چون عاشقی که از خود گذشته بر نص و حد
حقیقی بپوش فرمود و نظرش کفر و اسلام یکسان است که هر دو صفت از صفات اویند بنابران گوید قوله

در غالیه خشب شود در گیسوی او پیچید | و روممه گمانکش شد و ابروی او پیوست

معنی آنست که اگر غالیه اسلام خوشبو شده و در مرغ طالبان را معطر میسازد نسبت بگیسوی او
دارد و اگر روممه کفر که رنگ نیلی بر چین کافران کشیده از آنست که نسبت بابر و س او دارد و یعنی هر دو
نسبت بوسه دارند و منظر جمال و جلال گردیده چون مشاهدۃ الابرار بمن التجلی و الاستتار است
و درین هر دو حال بر جان عاشق خرابیت گوید قوله

شمع دل مشتاقان بنشست چو او بر سخت | افغان ز نظر بازان برخاست چو او بنشست

معنی آنست که چون او در آنجن شتاقان برخاست اے ظهور کرد و آمد شمع دل عاشقان
فرو خوابید اے به نیستی در آمد چون بنشست یعنی بغیبت در آمد از جهت محرومی از ان حلاوت و دید
شور و شغب از عاشقان برخاست اے در هر دو حال بر جان عاشق خرابیت که سوزم گرت
نه بنیم میهم چو رخ نمائی به و چون ظهور محبوب زندگی عاشق است بنابران گوید قوله

باز آئی که باز آید عمری شده حافظ را | هر چند که ناید باز تیر که برقت از دست

معنی آنست که اے محبوب من باز آ و خود را از خلوتخانه خفا بر منصف ظهور در آر که بسبب ظهور تو حافظ را
عمر از دست رفته باز دست می آید یعنی از سر نو زندگی می یابد هر چند که عمر رفته مرا بمنزله تیر از گمان جسته
دوقت از دست رفته را قابلیت عود نیست غزل

دل سراپرده محبت اوست | دیده آئینه وار طلعت اوست

معنی آنست که از دل من محبت غیره را گنجایش نیست که سراپرده محبت اوست و در چشم من
خیال غیره را گنجایش نه که آئینه وار طلعت اوست یعنی دل و دیده هر دو را وقف راه دوست بنوعی
کرده ام که بجز عشق و محبت امداد دل راه نیست و جز خیال او در چشم بار نه و چون عاشق را
بما سواے محبوب التفات و توجه نمیباشد بنابران گوید قوله

من که سر بر نیارم بدو گون | اگر دهم زیر بار منت اوست

معنی آنست که من بما سواے محبوب التفات ندارم و بگوین تو بچه نمی آرم اهن از منت
که گردن من زیر بار منت که ما را از کتم عدم بوجود آورد و با بان نعمای لا احصا برگشت زار و جوم
و سخت و بعشق خود آشناساخت باید دانست که جللی انسان سه نوعند اول عوام که کار بخت
شرعی کرده و بجز نفع نفسانی و لذت جسمانی بروجه مخلص و شروع گشت و گفت که سلمانی
همین است دوم زاهد که از حظوظ مرخصه و لذات اینجهانی بگذشت و از نفع حصول و لذات
آن جهانی شتافت و گفت که حاصل اینست و عاشق ازین هر دو گذشته و بهال هست پرید
بنابران گوید قوله

تو و طوئے و ما و قاست یار | فکر هر کس بقدر هست اوست

معنی آنست که اے زاهد تو طبعی که طلب بهشت و امید حصول درجات و ماو طلب معشوق کرد
هر کس بقدر استعداد اوست که تو صواب بدید خود بهشت دیده و ماو معشوق خود چون جناب معشوق
بلند است که هیچکس را در انجا باز نیست که لایذ با که احد من العالمین بنا بران گوید قوله

من که باشم در ان حرم که صبا | پرده دار حریم حرمت اوست

معنی آنست که من کیستم که بکنه معرفت تو رسم جانیکه صبا که کنایه ازان حضرت است پرده دار
حریم حرمت اوست یعنی بیرون در مانده و بکنه معرفت تو رسیده که انک مبین و انکم مبینون
یعنی اے محمد تو مرده بکنه معرفت ما نرسی و خلق مرده اند بکنه معرفت تو نرسد چون تغییر و تبدل فنا
لازمه عاشق است گوید قوله

من و دل گرفتار شدیم چه پاک | غرض اندر میان سلامت اوست

یعنی اگر من و دل مادر راه عشق اوفانی شیم با که نیست که کار عاشق همین است اما مقصد نیست
که عوارضی داشته دانگه وقت تو نگرود چنانچه حای و دیگر خود گفته ام تو می باید که باشی و در سبب است
زبان مایه بانی و مایه جان خیال معشوق هر دم و هر لحظه در پیش چشم عاشق میباشد اما گاه
آن خیال مرتفع میشود و آن موجب گشتگی عاشق میگردد بنا بران گوید قوله

منه خیالش مباد منظر چشم | از آنکه این گوشه خاص خلوت اوست

یعنی اراده من بکی متعلق همین است که خیال او را از اجزای مباد و مدام بدرین جا گیرد و از آنکه
این گوشه منظر خاص خلوت اوست که غیر از او و گنجایش نه و چون درین دار دنیا هر عاشقی
که علم سرفرازی می افرازد همه از اثر تفضل اوست بیرون ما

هر گله نو که شد چین آراست | چو بخت از لبوس صحبت اوست

هر گل نو که کنایه از عاشق است آراسته چین و نیار دید و بخت بازمی معروف شد بیچ میدانی
از چسبیت اینهمه از آن رنگ و لبوس فیض مقدس و لطف اقدس محبوب است و بخت که در چین
و نیار گلخانه که روئے مینماید اینهمه ظهور جمال اوست و چون بهر دوری نام آوری بطور آید که
حقیقت را بهر دوری ظهور یست و از آنکه بر جهان افتاده نور یست گوید قوله

دور محنون گذشت و نوبت است | هر کس پنج روز نوبت اوست

معنی آنست که تا قیام قیامت اینهمه از وجود عاشقان خالی نخواهد بود و قبل ازین محنون در عالم
عشق علم سرفرازی می افراشت و الحال نوبت بمانداده ماکوس نام آوری بمیدان عشق میزنم
و چون ما خواهم رفت دیگر خواهد آمد و نخواهد این چنین از سر و لاله خالی ماند و یکس
همی آید و که پنج روز نوبت اوست و چون هر چه به عاشقان میرسد از عشق و طرب همه از دوست است
بنا بران گوید قوله

ملکت عاشق و گنج طرب | هر چه دارم زمین بهمت اوست

معنی آنست که اینهمه سلطنت کشور عشق حاصل نموده ام و گنج طرب که کنایه از آزادی کونین است
بهت آورده ام از برکت بهت و توجه اوست و گرنه من کیستم و از دست ما چه خیزد و چون عجز و تذلل
و تواضع و انکسار لازمه عاشق است گوید قوله

اگر من آلوده و امنم چه عجب | همه عالم گواه عصمت اوست

اشکال این بیت آنست که ثابت شدن عصمت بگو اهی همه عالم چگونه موجب عدم زیان
آلوده و انسان باشد حل این اشکال آنکه چون عصمت او ثابت شود او بمنزله فرشته باشد که
مشهور الصحه است پس مضمون این بیت متحد بمضمون این بیت است و دانم که بگذرد
ز سر و سرم من که او که چه پرسی و شست و لیکن فرشته خست و برین تقدیر لفظ عصمت بمعنی
معصوم و اگر لفظ مذکور بمعنی عالمی باشد معنی آن باشد که عاصمی او را از هر زیان خواهد رسانید
و مینواند بود که مراد آن باشد که مقصود عاشق همیشه آن باشد که هر نیکی که هست بمعشوق رسد
و هر بدی که هست بمن رسد پس میگوید که چون عصمت او که مقصود اصل است ثابت شد آلوده
دامنی من که مقصود من است زیانی ندارد و چون سینه عاشق از بار قات جلال محبوب سوخته شد
بحدی که از خودی خود هم گذشته و نه از شخص خود خبر و نه از باطن خود اثر هر حال که باشد اسیر کند
دلدار است گوید قوله

افتد ظاهر بین تو حافظ را | سینه گنجینه محبت اوست

معنی آنست که اے طالب صادق برین پیروی و بے سرو سامانی ظاهر من نگاه کن اگر چه از خود
و از دور عالم مفلسم و هیچ نمی از م فاما از گنجینه محبت دخرینه اسرار تهید ست نیم غزل

دارم امید عطف از جناب دوست | اگر دم جنایت و امیدم بعفو دوست

عاطفت مهربانی جنایت گناه معنی آنست که مدام چشمه اشت مهربانی از جناب دوست دارم که بنده عاصی ام که تو مرا بر اے معرفت عبادت آفریده که و ما خلقت الجن والانس الا ليعبدن اے یعرفون نه بر اے عبث اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا و ما افراہ غفلت و کور دلی گرفتار نفس اماره گشتیم و بله و لعب میگذاریم و با وجود این امیدم بعفو دوست که خود فرموده که ان الله يغفر الذنوب جميعا و چون نوسیدی ازان جناب و بال است که نا امید از رحمتش شیطان بوده بنا بران گوید قوله

و انم که بگذرد سر جرم من که او | اگر چه پر یوشت و لیکن فرشته نوست

پری در حسن معروف اما هر گاه رو نماید موجب خرابی او شود پس کنایت از صفات قهریه فرشته خو کنایت از صفات غفاریه و گذشتن موجب عفو کردن و بخشیدن است معنی آنست که ما یقین است که البته از سر جرم من در گذرد و هر مهارد مرا عفو فرماید که آن محبوب من اگر چه موصوف بصف قهار است اما بیشتر کار او بصف غفار است که سَبَقَتْ رَحْمَتِي عَلَىٰ غَضَبِي و چون عاشق را بای که در خدمت معشوق بنوع اشتغال نماید که غیر بر ابران اطلاع نباشد چون طریقه ملائمه بنا بران گوید قوله

سر را چو گوے بر سر کوئے تو با ختم | واقف نشد که چه گویت و اینچه گویت

گوے بکاف فارسی شهرو بکاف عربی یعنی گوچه با ختن فدا کردن و نثار کردن و واقف خبر دار معنی آنست که اے محبوب من طاعت و خدمت ترا بجای رسانیدم که سر افدایه کوچه تو کردم یعنی سر هم در بخت نداشتیم و با اینهم که مطلع نشد که اینچه گوچه است و این که ام گویت و یا آنکه سر را گوے دار و وقف میدان عشق ساخته ام و کس را بران واقف نه ساخته و چون کار عشق موقوف بجدب الهیه است و آن معلول بعلة نیست بنا بران گوید قوله

نمے گفتگوے زلف تو دل را همیشم | باز زلف سرکش تو کرار وے گفتگویت

معنی آنست که بے گفت و شنید زلف تو که کنایه از جذب عشق است دل را همی کشد باز زلف سرکش تو که همان جذب عشق است که طاقت گفت و شنید دارد هر گاه در یاید بخاصانش و آرد که لا مانع لما اعطیت شاید حال است چون کار عاشق مدام بگریه و زاریست بخت استغنا معشوق بنا بران گوید قوله

چندان گریستم که هر کس که برگزشت | در اشک با چو دید روان گفت اینچه چوست

معنی آنست که اے محبوب من بسبب استغناء تو که در حق ما رو اسیداری و هیچ نفع باحوال ما نظر نیکنی گریه و اشکباری من بجای رسید که هر کس را نظر بر افتاد و گریه ما را مشاهده نمود و فی الحال گفت اینچه چوست یعنی گریه من بجز رسید که از اشک با چو دید روان شده و چون بکنه معرفت محبوب و بر غمی او بچسبکس نتواند رسید بنا بران گوید قوله

پس چست آن دمان که نیم ازو نشان | موئیت آن میان و ندانم که اینچه چوست

و دمان کنایه از اسم مشکم و چون مسئله کلام و تحقیق و کیفیت او اذق و صعب است از صفات دیگر لهذا در وے نزاع بسیار است مخفی نماید که صفات حق متقابل در میان اسم جلال و جمال یک است جامع بینهما متولد از آنها که میان عبارت از آنست و چون مشکوف کس بقیر از اقطاب میشود بنا بران موئیت نسبت داد و شیخ عبد الوادق که دمان محبوب را که نقطه و تیغ و جوهر فرو گفته اند و میان محبوب را با یک تر از موے و طول و عرض داشته نشان موے میانست که دل و روان بستم و زمین پر من که خود در میان نمے نیم و اے آنکه جزو لای تقیری دمان تست و طوے که هیچ عرض ندارد میان تست و اشاره از دمان نقطه احدیت که بواسطه نشانی و غیب هویت هیچ موسوم کرده و اشارت از میان بمرتبه وحدت و طلش عبارت از جامعیت است احدیت و واحدیت اما در رساله حق الیقین نبشته که چون وحدت متعین نقطه نمود و از سرعت انقضای تجدد تعینات متباینه مانند خط صورت بست از اینجا میرسد که دمان اشاره بران تعین نقطه وحدت کنیم و میان اشاره بران خط است که میان احدیت و وحدت است که بواسطه نشانی و غیب هیچ موسوم است که بالا مذکور شد و ازین بیت واضح میشود که روی بخند نقطه موسوم را دو نیم و پس مطلب کلام حکیمان دمان تست و یعنی وحدت که جامع احدیت و واحدیت است با اعتبار جامعیت بوحدة موسوم و در تحقیق نقطه موسوم است باعتبار خنده که عبارت از تجلی که ظهور است و نیم گشت یعنی احدیت و واحدیت را اعتبار و امتیاز پیدا شد و از میان دو نیم گشت آن دمان پرنگ بر یکچسبک پیدا نمود و خنده کردی و شورے در جهان انداختی و معنی آنست که ازان دمان که کنایه از نقطه وحدت است چندان که نمے نیم نشان نمے نیم و آن میان که کنایه از ان خط که میان احدیت و واحدیت است در عدم ادراک موئیت اما ندانم که آن چه موست که هیچ نوع با دراک نمے آید

و چون عاشق با دودل عاشق تغیر و تبدل و تحول و انتقال نیاید بنابر آن گوید قوله

عزیمت تا زلف تو بوی شمشیر ایم | از آن بوی و مشام دل ما بنویز پوست

معنی آنست که ای محبوب من عزیمت که از زلف غیر بوی تو که کنایت از جذبه عشق است بوی بهما رسید اما و مشام دل ما از آن بوی همچنان بوست و هیچ تغیر و تبدل و افزایش و کاهش راه نیست و چون خیال معشوق از عاشق رفتنی نیست بنابر آن گوید قوله

دارم عجب که نقش خیال تو چون زلفت | از دیده ام که و مبدلش کار شست و شست

معنی آنست که ای محبوب من ازین دیده گریبان من که و مبدل کار ایشان بگریه و زاریست عجب دارم که باینهمه گریه و اشکباری نقش خیال تو چون محلال نه پذیرفت چون پریشانی عاشق موجب جمعیت اوست بنابر آن گوید قوله

حافظ دست حال پریشانیست و لے | بر بوی زلف دوست پریشانیست نکوست

معنی آنست که ای حافظ این حال پریشانی و سرگردانی تو اگر چه بدست که ترا چنین خوار و محقر گردانیده ولیکن بسبب عشق معشوق این پریشانی تو نیک است که باین جمعیت است و باعث وصل و غل

درین زمانه قیمتی که خالی از خلل است | اصراری می ناپ و سفینه غزل است

صرافی می ناپ دل ملا مال از عشق و یا عشق از ذکر سبب و اراده سبب و نیز قرآن مجید سفینه غزل کتب مخبر احوال سلف یعنی درین زمانه پر نسا و یاری که در غل و غش نبود و از صحبت او خلل نباشد پس آن دل ملو از عشق و یا عشق و یا قرآن مجید است که من آرد مؤمناناً فالقرآن بیکفیه که از صحبت اینها ذوق توان نمود و سفینه غزل که کنایه از کتبها که مخبر احوال سلف است یعنی دین نامه بهتر ازین کار است که بحصول عشق ساعی باشد و از اسوای محبوب آزاد باشد بنابر آن گوید قوله

چریده رو که گذرگاه عافیت تنگست | پیاله گیر که عمر عزیز بے بدل است

معنی آنست که ای عاشق میباید ترا که اختیار بخیر و بد و تفریق کنی و با اسوای و بستی نداری که راه عشقی پس تنگست و با اسوای محبوب را در و گنجایش نه و به علائق و عوائق در آن راه رفتن پس دشوار است پس جذبه عشق زود ترک بدست آرد که عمر عزیز عوض ندارد که عاشق در آن فضا و مافات کند و چون بے عمل موجب سدا و است بنابر آن گوید قوله

ازین زبانی در جهان ملولم و لبس | ملالت علما هم ز علم بیعمل است

معنی آنست که بسبب بے عملی تنهانه من بے معرفت مانده ام بلکه ملالت علما یعنی محرومی ایشان بسبب علم بیعمل است که این چنین علم نفی بے بخشه کما قال الله اعوذ بالله من علم بیعمل که بے عملی کنایت از کثرت علم است چه تمامی علم عمل کردن و شوار معنی آنست که تنهانه من از کثرت علم بے معرفت مانده ام بلکه این علما و فضلا که از معرفت محروم مانده اند بسبب کثرت علم است که العلم حجاب الله اکبر سوال چون علم موجب معرفت حق است که بے علم نتوان خدا را شناخت پس حجاب راه چون توان گفت جواب آنست که علم اگر چه موجب هدایت باشد اما چون مشغور و مغرور بینی و تکبر است لاجرم جز قیل و قال میش نیست لاجرم حجاب اکبر باشد در رفع حجب کوش نه و جمع کتب مقصود از علم نیست جز رفع حجب به در جمع کتب حجاب افزون گردد و دانسته صنعت فی سبیل من حجب به علم چو قیل و قال آند بے بهیرت زده نشین و له خذ اللب یعنی بپنی ابلیس که معلم ملکیت بود و در علم لایق آخر الامر غرور عیش بجای رسانید که طوق لعنت گردنش کشید و نیز چون موسی بکوه طور رفت حق تعالی پرسید که یا موسی بدین عصا چه میکنی موسی چون بصفت علم موصوف بود یک سوال حق تعالی را جواب داد که عصای الله و اعلمها و ادهش بها علی عیون و اذینها ما رأی و اسمع لا جرم خطاب لن ترانی مخاطب گردید و دوم آنکه کثرت علم باعث جمع کتب میشود و آن باعث مشغولی و استغراق اوست و باز بودن از حق پس بموجب ما شغلك عن الله فهو ضلالت و امام محمد باقر در تفسیر کریمه فتن تکلف بالاطاعت میفرماید کل ما شغلك عن مطاع الله فهو طاعتك حجاب اکبر باشد پس سوم کثرت علم بر علم و خودی شکن دارد و دلائل و براهین در پیش آرد و در کوه معرفت و دلائل و براهین راه نیست به رخسار علل در پیش آفکنده سم و علت و معلول در هر دو گم پس حجاب اکبر باشد یا نه همین جهت ناظم جائے دیگر گفته تا علم فضل بینی بے معرفت نشینی بیک نکته است بگویم خود را همین که رستی و بعضی گفته اند که علم دو نوع است ظاهری و باطنی و از حجاب اکبر علم ظاهری و بعضی گفته اند که علم که موجب هدایت است علم فقه و سلوک و علم تصوف و علم که حجاب اکبر است چون صرف و نحو و منطق و اصول که موجب قیل و قال است و بعضی گفته اند که علم هم حجاب است و باطنی یعنی اصحاب قیل و قال را حجاب نیست و از باب معنی را باطنی مولوی جامی گوید علم کرم هر دو عالم است

طرفه کان هم رهن و هم رهبر است و همچو شست خاک در دست رسول و دوستان و دشمنان را در خور است
کحل مینائی شد اندر چشم دوست و خاک اعمائی بچشم اعدا است و رزم این اسرار و سر این نکات و
داند آن مردی که عقلش در بر است و چون عاشق را باید که عشق مستغرق گردد و هیچ نوع بجهان و کار و وقت
نشود بنابران گوید قوله

بچشم عقل بین در جهان پر آشوب | جهان و کار جهان نه ثبات و تحمل است

معنی آنست که اے عاشق صادق عشق معشوق مستغرق باش و از روی عقل در بجهان پر آشوب
و فساد نگاه کن که این جهان و کار آن جهان همه نه بقا و بے محل است پس ولنگی را نیشاید و چون در عالم
هر نیستی و نبای که هست خالی نیست از خلل و الا نسبت عشق بنابران گوید قوله

خلل پذیر بود هر بنا که می بینی | اگر بنا می محبت که عالی از خلل است

معنی آنست که اے عاشق صادق هر نیستی و واسطه که از بد و دور و عقوبت که می بینی خلل را
در گنجایش است الا که نسبت عشق که هیچ نوع خلل را دور راه نیست و چون عشق از مواهب عظمی است
و نصیب ازلی است گوید قوله

ز قسمت ازلی چهره سیه بختان | لبست و شو و نگر و سفید این مثل است

معنی آنست که چهره بد بختان که مردمان عشق اند چون بخت است ازلی از عشق بے بهره مانده اند پس
الحال لبست و شو و نگر و سفید نگر و یعنی حصول عشق نتواند نمود چرا که عشق ازلی و هبی است نه
عارضی است و کسی چون ابوطالب که هر چند رسول و خواست که ایمان آورد اما چون سینه سخت ازلی بود
میسر نشد و چون اینجایات دور و زحمت اعتقاد نیست بنابران گوید قوله

دل امید فراوان بوصل رویت و داشت | دلے اهل بره عمر رهن آگست

معنی آنست که اے محبوب من بوصل و بشا به روی تو امید بسیار داشتم که البته روی جانان
در پنجا خواهم دید اما این اهل بره عمر رهن امید باشد چرا که چون نظربین حیات دور و زه می کنم
هیچ نوع مراد و اراداری نمی بینم پس امید منقطع میگردد که آه همچنان محروم ماندم و روی جانان دیدن
نیافتم چون عاشق را باید که عشق مستغرق گردد و از کفر و دین خبر ندارد بنابران گوید قوله

بگیر طره مه چهره و قصه مخوان | که سعد و نحس ز تاثیر زهره و زحل است

معنی آنست که اے طالب طره مه چهره که کنایت از عشق معشوق است بدست ما آرد قصه مخوان یعنی
اندوه مخور و خوف و رجاء را بخود راه مده که سعد و نحس یعنی خوف و رجاء که این بر دو نتیجه کفر و اسلام است
و عاشق را باینها چه کار و عاشق یارم مرا با کفر و ایمان چه کار و چون عشق از عاشق
رفتنی نیست گوید قوله

ببچ دور نخو امید یافت بهیارش | چنین که حافظ ماست باوه از است

خطاب بشکران است و حافظ کنایت از دل یعنی اے شکران حافظ ما اے دل ماکه چنین مست باوه
انزل که کنایت از عشق حقیقی است پس دور از عشق بهیارش می عرض نخواهید یافت غزل

دیدمی که یار جز سر جو رستم نداشت | بشکست عهد و زخم ما هیچ غم نداشت

جو رستم نانو تعامل و استغنا معشوق که بمنزله جو رستم بر عاشق معنی آنست که دل من در پی
که آن محبوب و اے خیال جو رستم نداشت آخر الامر همچنان ناز و دستناراکار فرمود عهد و فدا که با اوست بود
که از تو جدائی نخواهم کرد و آن عهد را بشکست و بدان و فغانم و هیچ اندیشه از سر گردانی و پریشانی مانم و چون
از عاشق بجز از وفا و دعا گوئی بظهور نمی آید اگر چه از معشوق جفا می بیند بنابران گوید قوله

یار بگیری ش ارجه دل چون کبوترم | افکند و کشت و عزت صید حرم نداشت

معنی آنست که اے پروردگار من مرا آن محبوب مرا هیچ مواخذه مکن و اگر چه آن محبوب ما را جو رستم
نمود و از جادای گزید و این دل سکین ما را چون کبوتر بگشاید و کشت و هیچ عزت صید حرم نداشت یعنی
اندیشه این نکر که این صید حرم عشق است و کشتن صید حرم را لایق نیست قوله

براستم ز بخت من آمد و گرنه یار | حاشا که رسم جو و نشان ستم نداشت

معنی آنست که اینجکی جو رستم مذکور را که بر ما نمود از دست بگشتگی بخت ما بود یعنی بخت من
تقاضای وقت همین پیش آورد و گرنه حاشا جو رستم را زو محبوب من گنجایش نیست و چون احتمال
جو رستمانه عاشق صادق است بنابران گوید قوله

با اینهمه هر آنکه خواری کشید زو | هر جا که رفت و بچکپش محرم نداشت

اینهمه اشارت به عوی عاشقی خواری جو رستمانه اشاره به محبوب یعنی با اینهمه دعوی عشق نمودن و
احتمال جو رستمانه نمودن و از و اعراض کردن آخر الامر مژا ش همین است هر جا که رفت و بچکپش را و در

بچس عشق نداشت و بجز نداشت حصول نشد که دامن تیران الله فماله من مکره چون از عاشق غیر از طلب عشق نمی پیوند و بنابران گوید قوله

ساقی بسیار با ده و با مدعی بگو | انکار ما کن که چنین جام نداشت

ساقی مرشد با ده عشق مدعی حاسد معنی آنست که اے مرشد من با ده عشق و محبت الهی بسیار و با حاله کن و اگر حاسد از راه حسد سخنی و باره ما گوید اعتبار کن بلکه از طرف مایان آن مدعی بگو که انکار مایان کن و با با جسد پیش میا که چنین جام که کنایه از دل مصفاست جام نداشت چشمت از جام غور و زهر چهار طرف عالم معلوم می نمود و در پیاله دل عاشق رموز عالم ملک ملکوت مشاهد میشود پس که که این چنین جام بدست آورد با ده عشق و محبت و معرفت حواله او نمودن اولی و انساب است چون کار عاشق تجرید و تفرید از دنیا و دین و عدم التفات باینها بنابران گوید قوله

خوش وقت آنکس است که دنیا و آخرت | از دست داد و هیچ غم از پیش و پس نداشت

معنی آنست که خوش وقت آن عاشقی که بعشق معشوق بنوع مستغرق گردید که دین و دنیا هر دو را از دست داد و هیچ تلفت باینها نگردید و هیچ غم اینها نداشت که تلفت باینها عقبه راه سالک است چون از حصول عشق مراد حصول معرفت است بنابران گوید قوله

هر هر دوی که ره بحریم در کش نبرد | مسکین برید و ادوی و ره و حرم نداشت

معنی آنست هر سالک که ره معرفت او نبوی مانند مسکین که ادوی راه کعبه را قطع نمود و کعبه رسید اے بی حاصل و لا منفعت و چون عاشق را بهتر از عشق کار نیست و دل نا نهادن بقول منکران گوید قوله

حافظ بر تو گوے سعادت که مدعی | هیچش خبر نبود و نه نیز بهم نداشت

معنی آنست که اے حافظ تو در عشق ثابت قدم باش و گوے سعادت از میان بردار و با منکران عیان از ره باز مایست و همچو ایشان مباش که مدعی که زاهد ظاهر بدست محرومیش از عشق جهت آنست که مر او را هیچ از و خبر نبود و عشقه هم نداشت و گرنه محروم نمادی و یا آنکه حافظ تو اطاعت ام محبوبا کما یبغی بجا آورد مخالفت میا و غرور کن مباد که رانده گردی که مدعی که کنایت از شیطانست ترک امر محبوب کرد و دعوی خود بینی نمود و زبان بکبر بر کشا و که آنجا خبر نه پیش خصیض مذلت افتاد مراد را هیچ خبر نبود که ترک امر محبوب کمال حسیانست و عشقه هم نداشت و گرنه این چنین بوقوع نیامدی و مرود نشدی از غم

دل و دهنم شاد و لبز سلامت بر خاست | آگفت با ما منشین که تو سلامت بر خاست

معنی آنست که اے محرومان همدم داس همدان محرم محرومی و مسکینی این بیچاره را نگاه کنید که در عشق آن محبوب هر چه که داشتیم همه بر باد و ادم تاحد که دل و دین از دست رفت و با این همه شغف محبوب نگرید که بسلامت این بیچاره برخاست و گفت با ما منشین اے از بر باد و رشت و دعوی عشق ما منما که از تو سلامت برخاست اے شایان مایستی و یا آنکه اسید سلامت میداری و عاشق مراد خود هستی و هر که طالب مراد خود بود عاشق نیست و شایان وصل نه و چون راه عشق سر امر عجز و نداشت گوید قوله

که شنیدی که درین بزم که خوش نشست | که نه در آخر صحبت بند است برخاست

معنی آنست که اے بیچاره مسکین این راه عجز و انکسار است بکبر و خود بینی را راه نه که ادم کس را شنیدی که درین بزم که خوش که حلقه عاشقانست نشست که نه آخر کار بجز دند است برخاست که دمس عرفت انک حق مکر فیک و چون اظهار بکبر و خود بینی موجب خسارت بنابران گوید قوله

شمع گزان رخ خندان بزبان لانی زد | پیش عشاق تو شبها بغامت برخاست

باید دانست که عاشقان دو نوع اند یکی طال اللسان دوم کل اللسان و کل اللسان از طال اللسان برتر است اینجا از شمع عاشق طال اللسان مراد است رخ خندان روی محبوب عاشق طال کل اللسان معنی آنست که هر عاشقی که بسبب درو شدن تجلی که کنایه از رخ خندانست لانی زد یعنی دعوی که معرفت نمود و اظهار بکبر و خود بینی نموده دم انا الحق زد آخر الامر مژده اش بجز این چه دست داد که پیش عاشقان کامل که کل اللسانست شبها بغامت برخاست و سر خود بیاد داد و چون در چمن هر چه هست همه ظهور جمال اوست و طالب و خواهان او یند بنابران گوید قوله

در چمن باد بهاری ز کنار گل و سرو | بهیواداری آن عارض وقامت برخاست

معنی آنست که تنهانه بن عاشق و ثنا خوان او هستم و اظهار حسن و جمال او میکنم بلکه در چمن به کام بهار باد بهاری که بر سر دو گل و زیده گل رانازه و خندان و سرو را سبز و ریان گردانیده بهیواداری آن عارض وقامت مستعد گردیده یعنی اظهار حسن و جمال او میکنم و بیان کمال و صنائع اومی نماید و چون مشتاق لقاء عاشقان نه بهین انسان اند بلکه ملائکه نیز بنابران گوید قوله

مست بگذاشتی و از خلوتیان ملکوت | بمانشای تو آشوب قیامت برخاست

معنی آنست که در باو عشق و محبت و معرفت چنان مست بگذشتی که آن چه بلکه از گرده ملائکه آتش
 تو آشوب قیامت برخاست یعنی بگی گرده ملائکه شتاق لقاے تو شده و بر لای دیدن تو هجوم نموده
 و تحتل این بیت مبنی بر عراج است آنگاه این را صنعت التفات گویند که متکلم از کلام و یا از قصه
 بهرج کس رجوع نماید باید دانست که عاشق را دو حالت است گاه محو و گاه محو در محو اما الحق میزند و در محو
 به خدا آن میگرداند و نیز عاشق تا که معرفت ذات نرسیده و بشاهدات تجلیات گرفتار است بهر چه مغلوبی
 در اما الحق میزند و چون ازین گذشته بمقام معرفت رسید بهر چه و الحاح میگرداند بنابر آن گوید قوله

پیش بالا تو پاییز گرفت از خجلت | سرو سرکش که بنابر قد و قامت برخاست

سرو سرکش عاشق طال اللسان معنی آنست که عاشق طال اللسان که بنابر قد و قامت برخاست
 و قدم در محن افتاد و در مقام کسب فی جنتی سوو الله خراسیدن گرفت پیش بالا تو یعنی در وقت
 مشاهده ذات با حصول معرفت تو از معانی کمال و عظمت تو خجلت پادشاه تو آنست یعنی بهر چه و نفع
 اگر آید چون باینکه در حالت محو بود و بانگ سبحانی میزد و چون بمقام محو معرفت ذات رسید بنابر آن عجز
 گفتن گرفت گشت الیوم کافرا محو سیما قطع زنداری و اقول اشهد ان کماله اکال الله چون
 عاشقان را خود نمائی و خود فروشی سیر راه است بنابر آن گوید قوله

حافظ این خرقة بند از مگر جان ببری | کاش از خرقة سالوس کرامت برخاست

معنی آنست که ای حافظ این خرقة خود بینی و خود فروشی دور کن شاید که ازین در طه پلاک که محرومی است
 جان بسلامت ببری چرا که آتش از خرقة سالوس و کرامت برخاست یعنی قریب است که این خرقة سالوس
 و کرامت ترا در آتش بجران بسوزد قوله غزل

روضه خلد برین بهت درویشان است | مایه تخشعی خدمت درویشان است

معنی آنست که روضه خلد برین که کنایت از وحدت و معرفت است حصول آن توجیه درویشان است
 که عاشقان کامل اند و مایه سعادت دارین و مقبولی نظر حق خدمت درویشان است قوله

گنج عزلت که طلسمات عجائب وارو | فتح آن در نظر رحمت درویشان است

گنج عزلت کنایت از شهادت که حصولش در عزالت است اے مشاهده ذات حقیقی که شکر عجائب
 و غرائب است و کشادن آن گنج بے نظیر رحمت درویشان معلوم قوله

قصر فردوس که رضوانش بدر بانی فرت | منظرے از چمن زربت درویشان است

یعنی قصر فردوس که رضوان خازن اوست از زربتگاه درویشان که مشتمل بر شهادت تجلیات است
 نظر کا ہے است چون ملک و مال دنیا اعتبارے نیست که فانی است الا ملک و مالے که درویشان
 راست بنابر آن گوید قوله

از کران تا بکران لشکر ظلمت و لے | از ازل تا بابد فرصت درویشان است

یعنی سلطنت عالم از شرق تا غرب سر سر ظلم و موجب و بال اما از ازل تا بابد سلطنت درویشان است
 ایدل آنجا بادب باش که سلطانی ملک | همه از بندگی خدمت درویشان است

آنجا یعنی در خدمت درویشان قوله

دولتے را که نباشد خم از آسیب زوال | بے تکلف بپشتن دولت درویشان است

دولتے که پامینده و باقی است و زوالے و فناے ندارد دولت درویشان است بے تکلف
 یعنی درین سخن تکلف نیست قوله

بندہ آصف عهدم که درین سلطنتش | صورت خواجگی و سیرت درویشان است

آصف عهد کنایه از مرشد که درین سلطنتش درین سلطنت باطنی که مراد از حصول است مر آن مرشد
 را ظاهر او موصوف بصفه خواجگی و سیرت درویشان است قوله

انچه در میشود از پر تو آن قلب سیاه | کیمیا نیست که در صحبت درویشان است

چیزے را که از عکس و روشنائی آن وجود ناقصه را از خالص گردد اے کامل کیمیا صحبت درویشان
 و تحتل چیزے که از طفیل آن وجود ناقص که بال رسد کیمیا عشق است که حصول آن صحبت
 درویشان است قوله

گنج قارون که فرو میرود از قعر هنوز | خوانده باشی که هم از غیرت درویشان است

گنج قارون که بقدر قامت در قعر زمین میرود و در کتبها خوانده باشی که بسبب غیرت درویشان است و
 قصه اش بر سبیل اجمال چنین است که قارون ابن عم موس بود و بحسن صوت نظیرے نهشت و خزائن و
 بمرتبه بود که کلید خزائن او شصت و شترمی کشید و هر شتر شصت من بار بردار بود و هیچ کلید بوزن از کینقال
 زیاده نبود و هر کلید چهل گنج کشاده میشد و سببش آن بود که چون تورات موسے نازل شد حکم شد که این را

باب نولیس موسی گفت که این کتابی است بزرگ و مرا چندان استعداده نیست که بآب
 نویسم حق تعالی صنعت کیمیا موسی عطا نمود موسی مثلثی ازان بهارون آموخت و مثلثی ازان
 بنحو خود که در کجای قارون بود قارون از عیال خود در آموخت و از بهارون و یوشع نیز بدست آورد
 تا بعد از شد که از سطلای ساخته تا روزی بر نیت تمام که باید و شاید مع گنجها بر قوم خود
 نمودار کرد تا همه را تنای حصول رویداد که ما قال الله قال الذین یزیدون الخبوة اللذین یا لیت لنا
 مثل ما اوتی قارون انه لذو حظ عظیم باوجود این جاوه و مال در حکومت و خلافت مدخل نبود
 روزی موسی گفت که رسالت ازان تست و خلافت و حکومت بهارون مرا خود منصب نیست و
 حال آنکه تو میریت از شما بهتر میخوانم موسی گفت که خلافت بهارون من از خود نداده ام بلکه بفرموده حق
 قارون گفت من این سخن نه دلیل بصدق نمی شناسم موسی گفت هر یک از شما عصای
 در زمین نشاند هر چه چنان کردند علی الصباح عصای بهارون سبز گردید و آن قدر بار آورد که بر تمام
 بنی اسرائیل قسمت کرد گویند که عصای موسی از شاخ بادام بود قارون گفت از بچه تو ساحر اینچنین بعید
 نیست قارون منبغض شده در خانه نشست چون معاملات موسی همه بطریق فرمان الهی بود هیچ
 امری از امور بقا و دن تقویض نمود قارون از راه تمیزی اسرائیل را از موسی متفرق ساخت موسی
 بسبب قرابت که با قارون داشت صبری نمود تا حق تعالی امر زکوة فرستاد تا در ایجاب زکوة او از هر
 چیزی بهر آنکه صلاح کرد قارون باوجود این تخفیف چون اندیشه مال بسیار شد گفت انما ادریته
 علی علیه عندی یعنی این مال را بسعی و کسب حاصل نموده ام نه از مال قبطیان چون سایر
 بنی اسرائیل من وادنی نه ام بلکه کینه موسی عم در دل کرد تا روزی بنی اسرائیل را بهمانی طلب کرد
 بعد از فراغ طعام گفت که موسی و شمارا مطیع خود ساخته اکنون طمع در مال شما کرده همه گفتند که توسید
 و بزرگترین مائی هر چه فرمائی آن کنیم گفت مرا فکر بخاطر آورده میخواهم که آنرا بتقدیم رسانم
 و شمارا از تکلیفات موسی و از نام بنی اسرائیل همه تخمین کردند و معاود او شدند گفت فلان
 زن که در میان بنی اسرائیل بزرگ کاری شهید است باید طلبید همچنان کردند و او را بدر ایم و دنا نیز
 مفتون ساختند قارون طشتی پر از زر و عده کرد و بشتر طیکه موسی را بزرگانه سازد و قبول کرد علی الصباح
 قارون مجلسی برآورد و همه را طلب نمود موسی علیه السلام نیز بکوفه فریب طلبید موسی قبول کرد

که سنت است اجابت دعوت چون موسی حاضر شد بموجب داب خود ابلاغ احکام نمودن گرفت
 که فرمود مجرور که زن آنکه صد تا زیاده اش زنند و اگر متاهل باشد رنگسارش کنند قارون گفت
 اگر چه تو باشی گفت اگر چه من هستم قارون گفت بنی اسرائیل را گمان است که تو بفلان زن زنا
 کرده گفت بنی اسرائیل را برین گمان نیست قارون گفت که آن زن را بنحو انید حاضر کردند
 موسی و موسی با زن کرد گفت اے زن آنچه این مردمان برین و تو گمان می بردن اینچنان است
 ترا سوگند بخدا هست که از برکت موسی عم در توفیق بران بکشا و گفت حاشا و کلا ای بنی خدا که کسی
 بر تو این گمان برد لیکن قارون را بهمال فریفته گردانید تا بتو این افترا کنم قارون از کمال خجالت سر
 فرو آورد موسی بغایت آشفتہ شد سر بر زمین نهاد و گفت خداوند دشمنان تو قصه صحت و سوان
 تو نموده از برای دوست بر دشمن غضب فرست حکم شد که مازین را در حکم تو کردیم موسی رو بقوم کرد گفت
 حق تعالی مرا بر قارون مسلط کرده چنانچه بر فرعون هر که از تابعان من است ازین مقام خود را
 بردن آورد و همه بیرون رفتند مگر دو نفر که به قارون موافقت کرده بودند زمین را خطاب کرد که یا ارض
 خذیهم و اقبلهم قارون استهزا میگرد و ناسزا میگفت چگونه زمین خواهد رفت ناگاه پای و می تا کعب
 زمین فرو برد قارون دریافت و باستانه درآمد باز موسی فرمود یا ارض خذیهم و اقبلهم ناگاه تا بسینه فرو
 همچنین تا آنکه غرق شد و قارون هر چند که بجزو زاری کوشید موسی عم از کمال غضب رحم نفرموده و موکلان
 زمین حکم خدا هر روز بقدر قامت فرو می برند روز دیگر بنی اسرائیل گفته که مقصود موسی از هلاک قارون
 مال اوست موسی دعا کرد تا بلاغ و سراسر و کوشش گنجها همه زمین فرو برد و هیچ نگذاشت فحسقا باید
 دید که اکا دحض حق تعالی وحی کرد که اے موسی دیگر زمین را بفرمان کسی بر نیارم این خاصه است قارون

روے مقصود که شایان بدعای طلبند	منظورش آید میرطلعت درویشان است
مقصود کنایت از مرادات دینی و دنیاوی شایان کنایت از شایان صوری و باطنی که ساکنان	
اندیشه مصرع ثانی آنکه جایی بر آمدن او دیدن روستا درویشان است که بیک نظر ایشان	
بطلب می رسند قوله	
ای تو آنکه مفرش اینهمه نخوت که هست	سیم وزر و گنفت بهت درویشان است
نخوت فروختن کنایه از اظهار عظمت و فخر است گنفت پناه قوله	

و منزلت سید و میگوید که نفس را خود حق است که مرکب اوست از پرورش او غافل مباش و بساخت
خود غره مشو و بدین گفتگو ای اوزره مرو و عظمت خویش بر من مفروش و از راه سزانش برین مخروش
که دل سگین من منظر گاه سحان است اگر ترا بشنم شناسی مرا سلطان غلبه ترا بر من چه جا و نصیحت تو مرا
چه زیبا - **قوله**

از که در یاری آموخت خیال تو مگر | این نمایش شده این اشک چو پروین نیست

در یاری خاصه دریا معنی آنست که ای محبوب من خیال تو این خاصه دریا که گوهر فشانی است از
که آموخت محض از آنست که اشک پروین مثال من ممد و معاون او گردیده و چون مدار کار عاشقی بر
فتا است تا که فانی نشود بجز او نرسد و آن موقوف بجلی ذاتی قهار است و نیز کار معشوق مدام عاشق
کشی است بنابر آن گوید **قوله**

رسم عاشق کشتی و شیوه شهر آشوبی | کار آن شوخ سیه جرده شیرین نیست

سیه جرده سبز رنگ مراد از آن معشوق و نیز تجلی ذاتی که سیاه است یعنی رسم عاشق کشتی و دار الملک
وجود عاشق را بر وزیر ساختن کار آن شوخ سیه جرده شیرین نیست که تجلی ذاتی **قوله**

حافظ از حشمت پرویز و گر قصه بخوان | که لبش جربه کش خسرو شیرین نیست

پرویز نام پسر بهر مزن نوشیروان خسرو و نیز می گفتندش و او تاج داشت بوزن شصت من و صبح
بجواهر نفیس و تختش از عاج و عاج مکل و مرصع بود و شکل اقالیم زمین و فلک البروج دروشت کرده
و آنرا بطلق در آورده و بر او طلسم بود از شیر و گوزن سر بر دطاسی و غلوه کم از گوسه چون یک ساعت
گذشتی آن گوسه از دمان شیر و طاس افتادی و او را چهار دست فرش بود که بهر دست فصله از فصل
نگاشته و شطرنجش یکطرف از یاقوت و طرفی از زمرد تراشیده بودند و در دست داشت که داشت
یکجا نمش از بسد و دوم از فیروزه و او را دویست مثقال زر افشار بود و چون بار وادی از آن زربد
صورتها به خوب ساختی و شکستی و خوانش مرصع بجواهر نفیس و کاسه های زر و سبز از زر و رانج
با و آورد و گنج عروس و گنج دیر خسروی و گنج افراسیاب و گنج سوخته و گنج خضر و گنج شاد آورد و نیز
پیلی سفید داشت و بزرگ تر از همه پیلان از خایت سفیدی پدر خشیده و بارید و نکیسامطرا
او بودند و شیرین زن و معشوقه او بود - **غزل**

روشن از پر تو رویت نظر نیست که نیست | منت خاک درت بر صبر نیست که نیست

درین غزل نفی و نفی اثبات است معنی آنست هر نظری که او شناسی کمال حاصل نموده و در هر جا
جلوه تو مینماید روشن از مشاهده رویت تو است و بر صبر که معرفت تو رسیده و آثار شهود معاینه
مینماید منت خاک درت بروست ای لطیف آنکه چشم بر خاک درت سائیده تا باین مرتبه رسیده
و بجمل هر ذرات را فروغ و هر صفتی پر تو از ذات الله تبارک و تعالی است و الا در حق است
الا کلمتی ما خلا الله باطل و هو یکل شیء حیط و یحتمل که مرتبه ولایت و نبوت در حضرت
بر وجه اتم و اکل است و هر نبی و ولی از پر تو مشکوه نبوت و ولایت او صلعم بقدر استعداد خود مستفیض
و مسترشد فکل نبی و ولی نبوت و ولایت حسنه من حسنه **قوله**

آب چشم که برو منت خاک درتست | زیر صد منت این خاک درت نیست که نیست

معنی آنست که آن چشم من که برو خاک درتست چه بسبب اشتیاق خاک در تو روان گردیده
عزیز دار و بواسطه آن ما را ممنون احسان خود کن کسی نیست که ممنون صد منت اینجاست **قوله**

ناظر و متیو صاحب نظر انداز | سر گیسو تو در هیچ سر نیست که نیست

معنی آنست که صاحب نظران که عاشقان کامل اند هر چیز و بهر شئی که می بینند در آن مشاهده
جمال تو مینمایند که مادایت شکینا آ و دایت الله فیله آری سر گیسو تو ای تجلی ذاتی تو در هر
سریت و ازین فیض عام تو کسی محروم نیست الا الله یکل شیء حیط و چون کار عاشق خوب است
بنابر آن گوید **قوله**

اشک غماز من از رخ برآمد چه عجب | نخل اگر زده خود پرده در می نیست که نیست

غماز چنانچه از زده خود بسبب عمل خود معنی آنست که اشک غماز من اگر بخوبی برآمد جای عجب
زیر آنکه او پرده در است و هر پرده در آخر الامر بسبب عمل خود نخل و خوبی که در وجه موجب
رفع ند است و عفو تقصیر میباشد بنابر آن گوید **قوله**

تا بدین نشتیند ز غبارت گرد می | اسیر جز از نظرم رنجد ز نیست که نیست

معنی آنست که این گریه من برای آنست که شاید در راه عشق از ماتقصیر بوقوع آمده باشد
مباد از آن غبار اندوه بدین حال تو رسد این گریه من بجای رسیده که هر رنجد ز نیست که نیست

نخل اگر زده خود پرده در می نیست که نیست

دران سبب از چشم من جاریست و چون راه عشق محض اختیار شد اندک است و آن کار هر کس
نیست بنابران گوید قوله

نار کا نر اسف عشق حرام است حرام | کہ بہر کام دین رہ خطری نیست کہ نیست
معنی آیت کہ نار پروردان خانہ جوئی و تن آرای را شایان نیست کہ راہ عشق بس سخت است
کہ العشق تلم الخنۃ و البلاؤ دین رہ بہر قدم خطر ہے چوں راہ عشق اعظم ترین نعمت است کہ بدعیان
بدین نعمت غفلت نہ رسند بنابران گوید قولہ

تا دم از شام سوزان تو هر جا نه زند
باصبا گفت شنودم محبت نیست که نیست

معنی آنست که چون بشا به راه عشق و آرامم و خوبی آنرا دریافتم بنا بر آن هر محبتی که هست مرا با صبا که
مرشد و مقصد گفتگو و منتهی است بدین جهت تا دم از وصف شام سوزان تو که گنایت از جذبه عشق
است نزندهای خوبی او فاش نکند تا مدعیان بحال خود مانند و چون راه عشق مرا سرسبیزی و بیکیستی است
بنا بر آن گوید قوله

بستان بران گوید گوید
شیر در بادیه عشق تو رو باه شود | آه زین راه که درو خط و نیست که نیست
معناست که اے محبوب من راه عشق تو را به است که شیران یعنی عارفان کامل بمنزله رو باه میگردد
و عجز و تصرف مینمایند در هر سیر زن میزد و میبرد که اے زن در دعایت یادم آرد و مشو غه که شیران
شکاری و دین ره خواستند از مور یاری و افسوس ازین راه که سر اسر خطرات و آفات است و چون
مرعاشق را در معرض نیستی میکشد - قوله

از وجوہ ان مقدم نام و نشان بہت کہ بہت
ورثہ از ضعف و ریخا اثر ہے نیست کہ نیست

اگر سخن به حجاب گوئی پوست شان از شان گسسته شود و پرده غفلت دریده لیکن ایشان ازین خروشان
و بر ایشان میخیزد پس با ایشان سخن گفتن بصلحت نیست بنابراین گوید قوله

مصلحت نیست که از پرده برون افتد راز ورنه در مجلس زندان خبر نیست که هست
معنی آنست که هر چه از اسرار مایه پنهانی و راز با پنهانی بر تو بگشوف شد مصلحت همین است که در
انظار آن نکوشی و از عوام پنهان واری که ایشان طاقت فهم آن ندارند میباد که به انگار پیش آیند و الا نه در
مجلس عاشقان هر چیز است که هست آنجا است و او شان خود واقف اسرار اند و نیز معنی آنست که هیچ ندیدیم
که موجب احتیاط راز چیست مگر ایشان قوت افشای آن راز یا مصیبت و افشای آن راز نمی بینند
که افشای سر الوهیت کفر و دیگر اقصای سیر الله فلا تقسوه همچنین و افشای همه اسرار قوله

از خیال لب شیرین تو امی چشمه نوش | غرق آب عرق کنون شکر و نیت که نیت

چشمه نوش شکر کنایت از محبوب معنی آنست که اے محبوب من هر محبوبی که هست از خیال لب
شیرین تو که لطف تست غرق آب عرق است یعنی هیچ یک نیست که توجه ب لطف تو نداشته باشد و
این نهال و مزرعه جان نکاشته باشد و تحیل اے محبوب من هر محبوبی که هست از خیال
لب شیرین تو یعنی از دیدن کمال لطافت و ملاحظت تو غرق آب الفعال است و چون در رسیدن
فرض آید از انجانب نقص و بخل نیست لیکن مدار او بر استعداد است بنا بر آن گوید قوله

من ازین طالع شوریدہ برنجم ورنہ بہرہ مندار نہ کویت وگر نہ نیست کہ نیت
معنی آنست کہ اے محبوب من ہر کسے کہ بہت فیض از جناب تو شامل حال اوست الا کہ من و این
محض شوریدگی طالع من است کہ استعدادے ندارم وگر نہ از جناب تو تحملی نیست وچون کار معشوق
دارم استغنا و خفا و کار عاشق محبت و وفا بنا بران گوید قولہ

مگر کین بگمن خسته چه بندی که مهر
در میان دل و جانم گم نیست که نیست
اے محبوب من ازیراے من خسته و دهنده هر چه مگر کین مے بندی و تیج بد او اے من غمی پروازی
مرا و دل و جان هر چه طریق دروشتی است مهیا است و چون کار معشوق دلم ناز و آفتنا گوید تو
آ تو خود ای شعله خشنده چه در سهر داری
مغنی است که اے محبوب من ب عالم هر جگر مے که مهبت از آتش غمزه و ناز که کنایت از ظهور و خفا

پہلے کے مکتوب
آوردہ کہیں
قدیم سے تفسیر
کردن سے
امارت میں
پہلے کے مکتوب

و استغنا کباب گشته معلوم نیست که تو ازین که دل عالمی را سوخته چه در سر واری و خیال تو چیست
و چون کار معشوقان اکثر بیوفای است بنا بران گوید قوله

غیر ازین نکته که حافظ از تو ناخشنود است | و سر پای تو وجودت هنرمی نیست که نیست

معنی آنست که ای محبوب من ذات تو مجمع صفات حمیده است و هر هنری که هست در دست الاهیین که
حافظ از تو خشنود نیست که با وفا میکنی چنانچه جای در گو گفته که جز اینقدر نتوان گفت در حال تو
عیب که خال مهر و وفا نیست روی زیبا را و این سخن اگر چه بی ادبی است لیکن کای تو خند محزون
بما صد ملاحظه غزل

رو تو کس ندید هنر از رقیب هست | و غنچه هنوز صدمت غنایب هست

اشکال این بیت آنست که نظریه بطن حق سبحانه را با وجود اینهمه گلها سنگین غنچه گفتن و با وجود
این ظهور مفصل محل قرار دادن نمی رسد جواب آنست که چون شیرینات آبی نامتناهی اند و هر چه بوجو آمد
تنهایی دارد پس آن ذات مجمع شیونات را نظر شیونات نامتناهی باقیه غنچه گفته و اگر باعتبار شهر
شیرینات موجوده گل گوید نیز شاید سنگین شدن گل عمر او گشت ببل است و معنی آنست که ای
محبوب من کینه ذات تو بچکس نرسید که هزاران هزار روانه اند از تجلیات و شیون ذاتیه و اعیان ثابت
و عجیب تر آنست که در غنچه یعنی در چندین پرده نور و ظلمت نهانی چگونه رو تو که بینه چند انگه ظهور کردی
مستور گشتی و هنوز در آرزوی بوسه آن گل خوش بودی صد هزار عاشق بیقرار اند و در عشقیه فاضلی حمید الدین
معنی این بیت چنین دیده شده که رو تو که در کس نه بودی که عرق ریختی و مراد از رقیب دین و دنیا
و کفر و اسلام و امر و نهی و طاعت و معاصی و احکامهاست شرح و تفسیر ان تکلیفات عقل که در پیش است
اینهمه رقیبان آرزوی اندازین نمی است و عقل جز هیچ و هیچ نیست و بر عاشقان جز خدا هیچ
نیست و و نیز رقیب فکر و عقل و هوش دیگر مراد از رقیب چشم و رخ و خال و زبان و گوش و دست و پا
و سایر اعضا اینهمه رقیبان آرزوی اند اما اینها رقیب هم حسیب زیرا که ظهور هم نیست و حجاب هم این
و همین حجاب ظهور شد و همین ظهور حجاب پس چون حجاب بر خیزد ظهور بر خیزد و چون ظهور بر خیزد
ذوق و شوق با که انگیزد و مراد از غنچه دست و طالع بان غنایب و اگر در برگردان طوقها دارد چون
ناگاه باد غایت بوز و آن غنچه دامن بسته یکایک بشکند و از بوسه آن عاشق غنایب و دست

و بچو گردد و در ظهور حبیب رقیب فانی گردد و عبارت رقیب و غنایب تا آن زمان است که او
در پرده است و چون از پرده بیرون آید کس در میان یابد آنگاه در ذوق ملک چنان دیوانه گردد
که هیچ بیگانه و یگانه را مدخل ندارد درین میانه اگر بگوش جان بشنوی هر دم بانگ انا الحق از هر شت
خیزانست و جز این بانگ بانگ در دگر عالم نیست اما این زمان حال در منصور بقال آمد تاوست را
پاره پاره کردند بسوزند و خاکسترش بپاشد و اندام این بانگ را نتوانست برداشت پس معلوم شد که
آن بانگ از منصور نبود ای ان الله از درخت بر آید و درخت در میان نه عجب که از منصور بر آید
و منصور در میان نه و چون عاشق را باعتبار باطن دمی از معشوق جدائی نیست گوید قوله

هر چند دورم از تو که دور از تو کس مباد | لیکن هنوز وصل تو ام غم غریب هست

معنی آنست که ای محبوب من هر چند که بصورت از جناب گردون تاب تو دور افتاده ام که بچکس از تو
دور مباد لیکن هنوز وصل تو ام غم غریب هست که باعتبار معنی با تو ام و تحمل اگر چه باعتبار صورت جسمانی از راه دور
هوا نفسانی از تو دورم که بچکس از تو دور مباد لیکن هنوز با وجود این وصل تو غم غریب است که خود فرموده
تحت اهراب الیه من عجل الی الیه و چون همه کس عاشق است بنا بران گوید قوله

اگر آدم بکوی تو چندان عجیب نیست | چون من دین دیار فراوان غریب هست

معنی آنست که ای محبوب من اگر غم غریب بکوی عشق تو آدم و دعوای عشق تو آدم و دعوای عشق تو آدم
چرا که چون من در کشور عشق تو هزاران هزار داله و گشته اند یعنی نهانه من عاشق تو ام بلکه علی الشیبه
میدان محبت است و چون در کوی عشق محرومی نیست گوید قوله

عاشق که شد که یار حالش نظر نکرد | اینخوا چه در دینیت و گرنه طیب هست

معنی آنست که درین زمانه بسیار بوالهوسان دعوای عشق مینمایند و میگویند که محبوب هیچ با طفت
نشد بنا بران گوید که عاشق که شد که یار حال او نگاه نکرد یعنی هر که در راه عشق مردانه درآمد البته محبوب
بغضواری او کوشید و آن کسانی که محروم اند از آن محبت است که در عشق ندارند بزور خود را عاشق نام
نهاده اند و الا نه طیب موجود است و هیچ نحلی از جانب طیب نیست اما چون طیب در دین بنید کرد و او را
و چون لازم عاشق است که آثار کس نرساند و بقدر وسعت بخواری او کوشد گوید قوله

ای دل مجوسه خاطر آزار کائنات | از کار خوشدلی که چو مار انصیب هست

در بیان این بیت که در غنچه هنوز صدمت غنایب هست

معنی آنست که اے دل من چون مرا از کار خوشدلی که محض عطای عشق یا مشاهدات تجلیات و معرفت
رب الارباب است بهره است پس میدیاید که آنرا غایط کائنات رواندازی یعنی اگر ایشان بجنگ برخیزند
و با سحر پیش می آیند مرایشان را از رخساری و یا آنکه چون الدعای تبویع عطا نموده و ایشان از تو طلب دارند
تو هم برایشان عطا نما **اَحْسِنْ کَمَا اَحْسَنَ اللهُ إِلَیْکَ** و چون در نظر عاشق همه جا ظهور محبوتی است گوید قول

در عشق خالقاه و خرابات فرق نیست
هر جا که هست یقیناً و در حبیب هست

معنی است که در عشق خانقاه و خرابات نظر نباید کرد چرا که هر جا ظهور و صفت محبوب است پس در طلب رضا
لوی باید بود و در پے این دآن نباید شد و نیز از خانقاه عزت و خرابات رسوائی یعنی در عشق عزت و رسوائی
برابر است نه عزت بخدا میرساند و نه خواری ازو میراند پس عاشق را باید که بعشق سماعی باشد و به این آن
پیشروان و تخیل که عشق مراد ظهور ذات حق است یعنی در ظهور ذات حق که در خانقاه و خرابات ست فرقی
نیست و این ظهورات متنوعات و تجلیات تکثرات در وحدت ذات جلال و جمال صفت قادح و
ما الوجه الا واحد غیر انه اذا انت تعدد المراد ما تعدد برتو افتاب که بر زمین می افتد در حد ذات
ستعد و متکثر می نماید و اگر بر شیشه ها متکثر تا بد هر جا هر رنگی نماید در نفس از الوان مبراست و اگر
بر قاذورات افتد هیچ نقصان درو پیدا نشود چنانکه بر لعل افتد هیچ شرف زیاده نگیرد و جمیع صور مظاهر نور
حق اند خواه دینی خواه خارجی خواه ناقص خواه کامل قال ان الله یجلی فی صورة عقیل فی صورة غفیل و فی صورة متکبر
فیقول انارکم الا علی فیقول نعوذ بالله فیجلی فی صورة عقیل و فی صورة غفیل و فی صورة متکبر و فی صورة
المحق یجلی فی صورة العیاسة فی صورة النقصان فی صورة کبر و فی صورة السعول فی صورة الکمال عقیق
النامی چون غرور و کبر شر الفصال من النساء و الرجال است بابران گوید قوله

انچا کہ کار صومعہ را جلوہ سے دہند | ناقوس و دیور را ہیپ نام صلیب ہست |

ناقص چوبیست که جای بانگ نماز نهد را هیچ زاید تر سایان صلیب خط سه گوشه آرزو و نقره
و مس و چوب و امثال آن بر همین در ز نار بندند معنی آنست که جای که مسلمانان حق پرست عبادت
میکنند علامت کفر نیز بحسب امکان موجود است پس باید که عابدان بصیادت خود مغرور نگردند و مبادا
که کفر باسلام مبدل گردد و نیز الفاظی که در مصرع ثانیه عشق مراد است معنی آنست که در هر کس
که اسلام ممکن گرفته عشق البته مدخلی است و چون این کلام بهر اسرار عشق است گوید قوله

فریاد حافظ اینهمه آخر بهرزه نیست

بهره پیورده منتهیت و انفع است حاجت تقریر ندارد غزل

رواق منظر چشم من آشیانه است

این غزل درجهانی مرشد فرموده رواق منظر چشم مردک دیده که انی اصطلاح الشعر یعنی
آست که اس محبوب من مردک دیده من جاسے نزول تست یعنی براتے تو مردک دیده را مہیا کر دیم
پس کرے نما و برین خانہ فرو آئی کہ ایخانہ محض خانہ تست و گر را گنجایش نہ و چون پیشتر کا مشق
استقامت است گوید قولہ

بزل ف و خال و خط از عاشقان بر روی رخسار
لطیفهای عجیب زیر دایم و دانه است

زلف جذبه عشق خال نقطه ذات کنایه از وحدت خط کنایت از صفات و نیز زلف و خال و خط کنایت از جذبات عشق و نیز مشاهدات که **ح** خال و خط و ناز و غمزه چین پیشانی او این همه نقش تجلیهاست بر دل نقش بند معنی آنست که اے محبوب من اول بسلسله محبت خود ما را گرفتار کردی و بجز بیه عشق تاراج دل مانودی و باز الحال بے نیازی را کار میفرمائی و هیچ بدها و اے مانع پرواز می اینچنین لطیفهاست عجب که اول بخود فریفتن و باز استغفار اکار فرمودن خاصه تست چون توجه دل عاشق را من جناب معشوق است گوید قوله

ولت بول گل و بیل سحر خوش باد که در حین همه گلبانگ عاشقانه تست

بسیل سخن کنایه از مرشد است و آن تو بوسل که محبوب حقیقی است خوش باد که همواره بارشاد طالبان
دور دنیا حقائق و معارف ترانه تست چر که در چنین مجلس مسترشدان همه گلبانگ عاشقانه
ای منتظر قدم فیض از دم تواند و بدعا گوئی تو چون علاج پیر و عاشق که مسترشد است بغیر توجیه
و لطف معشوق که مرشد است بتواند شد بنابران گوید قوله

علاج ضعف دل بالیب حوالہ کن کہ این مفرح یا قوت د خزانہ است

لب مراد لطف قلب که شیرین جوید شد لطف خداست به مفرح دوائی آمیخته معدنیات بجهت دفع خفقان و سوزاک و مہند و مقوی و فرحت و مہند و اینجا اشاره بلب معنی آنست کہ علاج ضعف و دل علل امراض قلب مرا کہ بتوجہ و لطف تست حوالہ نماجر کہ این مفرح یا قوت یعنی فضل و لطف کہ

که شفا بمیاران عشق است و خزانہ تست پس در باره مکن تا بجام دل رسم اگر چه قوله
بمن مقصود از دولت ملازمتت | **و لے خلاصه جان خاک ستایست**
 معنی آنست که اگر چه باعتبار جسم گرفتار بدمم لیکن خلاصه جان که دل و روح است مدام تعلق با بخت است
 و چون عاشق کامل آنست که هیچ وجه و هیچ چیز ملتفت نگردد بنابران گوید قوله
من آن نیم که دم نقد دل بهر شوخی | **در خزانہ بجز تو نشانہ تست**
 معنی آنست که ای محبوب من من آن نیم که طفت بهر سادہ رویی گروم و در دل من تا حال بچنان
 مرتبت بهر و نشان تست و محبت غیر درو راه نیافته و چون در عالم هر چه هست مطیع امر شوخت بنابران گوید
تو خود چه بیتی ای شهسوار شیرین کار | **که تو سنے چو فلک رام تازیانه تست**
 رام تازیانه یعنی مطیع امر معنی بیت اظهر من اشش است و چون کار معشوق مدام عشوہ وہی و فریب بخشی
 است بنابران گوید قوله
چه چلے من که بغیر و سپهر شعبده باز | **ازین جیل که در انبائہ ہبسانہ تست**
 معنی آنست کہ ازین عشوہ با و فریبها کہ در ذات تو مضرت اگر من بسکین فریب خدم جائے عجب نیست
 چه جائے من بلکه سپهر شعبده باز کہ فریب و مہندہ عالم است بدست عشوہ و فریبها تو گرفتار است و چون
 کلام حافظ موزون و مستطیع فصاحت و بلاغت است و آن موجب فحش و دل انگیز است بنابران گوید قوله
سر و مجلس است انون فلک برقص آرد | **که شعر حافظ شیرین سخن تر از آنست**
 مخاطب معشوق است فلک مفعول ترانه معنی بیت اظهر است حاجت تحریر ندارد و غزل
را بہیت راہ عشق کہ بچش کنارہ نیست | **انجا جز آن کہ جان بسلا ندچارہ نیست**
 معنی آنست کہ خواصان دریاے محبت و طلاحان بجا مروت از حقیقت عشق چنین خبر داده اند کہ
 عشق را بہیت لا انتہا و کہ انقطاع آن بہیچ نوع صورت پذیر نیست بلکه درین راہ جز جان
 سپردن چارہ نیست کہ اگر عشق اولہ حرق و اجڑہ قتل و چون از عشق بہتر و از محبت کارے
 نیست بنابران گوید قوله
ہر دم کہ دل به عشق دی خوش دے بود | **در کار خیر حاجت بہیچ اتخانہ نیست**
 معنی آنست کہ ہر دم کہ در عشق گذر و خوش دمیست کہ دے با عشق بہتر از چہ سالہ عبادت بہ عشق

پس باید کہ خود را در دریا و عشق اندازی تا گو ہر مراد بدست آری و درین کار تا خیر موزنہ و اندیشہ منما
 کہ کار نیست نیکو و در کار خیر حاجت بہیچ استخوانہ ندارد و باید دانست کہ عقل شخہ نیست و شہرستان
 بدن کہ کار او ہمہ جاسوسی و چالپوسی بخوابہ کہ عاشق در کوئے معشوق یک قدم نہد و ہر دم و ہیچے روے
 مے آرد بنابران بسنگر گوید قوله
مارا منع عقل مترسان مے بیار | **اکان شخہ در ولایت باہیچکارہ نیست**
 معنی آنست کہ اے منکر مار ازین مترسان کہ عقل تو مانع خوابہ گشت زیرا کہ شخہ کہ در ولایت است
 اے عقل کہ در بدن است باہیچکارہ نیست اے سرکش نیست بلکه تابع نیست و یا آنکہ عقل معاش
 ندارد کہ باہیچکارہ نیست بلکه عقل معاد و ارم کہ در عشق است و چون عاشق را ہر چه میسر از مرگ و حیات
 در پنج و گنج بدست نسبت کنند چرا کہ نسبت بغیر نمودن شرکست بنابران گوید قوله
از چشم خود ہر س کہ مارا کہ مے کشد | **جانان گناہ طالع و جرم ستارہ نیست**
 از چشم مراد غمزہ اندک سبب و ارادہ سبب معنی آنست کہ اے محبوب من این غمزہ تو کہ ظہور مخفا
 است مارا در معرض ہلاکت آورده تہمت گناہ طالع و ستارہ نیست کہ این باہیچکاران خود وجود
 ندارند و در وجود محتاج اند عدم و وجود غیرے از ایشان چون آید و چون مشاہدہ کمال محبوب غیر از چشم
 پاک از تیرگی اغراض نفسانی و علل ہوا و جسمانی نتواند شد گوید قوله
اورا بچشم پاک توان دید چون ہلال | **ہر دیدہ جائے جلوہ آن ماہ یارہ نیست**
 معنی آنست کہ عاشق مادام کہ میرا از طیل صفات بشری نگردد و توصیف صفات قدسیہ شود نظارہ محبوب قابل نشود
 چنانچہ ہلال را بہمان چشم تواند دید کہ خالی از امراض باشد و چون طریقہ زندگی از بس عزیز القدیست گوید قوله
فصحت شمر طریقہ زندگی کہ این نشان | **چون راہ گنج بر ہمہ کس آشکارہ نیست**
 معنی آنست کہ اے عاشق اگر چه طریقہ زندگی کہ کنایہ از عشق و آزادی کوئین و عدم ریاست بدست
 آمد نیست و آن کہ این طریقہ مانند راہ گنج از نظر مردمان مخفی است کہ کس بدین راہ نمیرود و چون کار
 معشوق مدام استغنا است گوید قوله
انگرفت در تو گر یہ حافظ بہیچ روے | **حیران آن دلم کہ کم از شگوارہ نیست**
 معنی آنست کہ اے محبوب من در حیرتم آیا طہنت تو بکدام شدہ کہ اینہمہ گریہ و زاری کہ در عشق تو

نموده هم در دل میر چنگ در سختی کم از سنگ خار نیست تاثیر نکرده غزل

روزه کی شود و عید آمد و دلها بر خاست | می نه خانه بجوش آمد و تانیت

روزه کنایه از ابتداء حال که ایام زهد و پارسائیت عید آوان مشاهدات می عشق و محبت انتخاب
دل می باید خواست طلب باید کرد قوله

نوبت زهد و روشن ریائی بگذشت | وقت شادی و طرب کردن زندان بر خاست

زهد و روشن ریائی مراد از کنایت از عاشقان معنی آنست که ایام زهد و پارسائی که جهت
تصفیه بکار بود بسرا آمد آوان مشاهدات تجلیات از در آمد و دلها نرم گشت و فواره عشق و محبت از دلم
جوش زد و مرشد میباید جست و طالبش میباید شد چرا که ایام زهد و روشن ریائی رفت و وقت شادی
زندان درآمد چون هر کس بموجب گل چرب بکشد نیم فرخون شادان است بنا بران گوید قوله

چه ملامت کند انگس که چو با باده خورده | این نه عیبست بر خورده دلان دین نه خطاست

معنی آنست که کسی که چو با باده خورده باشد و زنی اشتغال نماید چه ملامت کند که او نیز هم پیشه
کردید و یا آنکه بر آن چه ملامت پیش آید که عشق و زیندن نزد و انایان عیب و خطاست نیست و چون
میخواری که کنایه از عشقبار نیست و اختیار طریقه ملائمه است عیب چنان نیست که موجب خلل باشد
بنا بران گوید قوله

این نه عیبست که از آن عیب خلل خواهد بود | و ر بود عیب چه شد موم بے عیب کجاست

معنی آنست که این میخواری که کنایه از عشقبار نیست یا میخواری ظاهر است عیب نیست و گناه نیست که حق عیب بود
تعلق داشته باشد در راه عفو و انباشته و اند خلل پیدا آید که عفو را نشاید بلکه حق است که امید عفو
در آن بیشتر لانه ارحم الراحمین و اگر ماکرین پس عیب نباشد و بچکس خاطر خود ازین اندیشه بفرار
کما قال الله یا عبادی الذین اسرفوا تقطوا من رحمۃ الله ان الله یعجز الذنوب جمیعاً
و ر بود عیب چه شد وانی که بے عیب خداوند پاک است و بنده بر تقصیر که خلقتش از خاک است
چون زیاد تر از میخواری است بنا بران گوید قوله

مانمردان ریائی و حریفان نفاق | آنکه او محرم ستر است بر انحال گویاست

معنی آنست که مامردان ریائی و حریفان نفاق همچو دیگران نیستیم که کوس صلاح و درج بروریم

و آنکه او محرم ستر است یعنی خدایتعالی برین سخن گواه است که دروغ نمیگویم چون عدم ریای
لازمه عاشق است بنا بران گوید قوله

فرض از دیگرانیم و بکس بد نه کنیم | و آنچه گویند روان نیست بگوئیم رواست

آنچه گویند روان نیست اشاره بطریق ملائمه و جود عدم ریایه مارا باید که حلال خدا را حلال دانم و حرام را
حرام و سائر فرض و واجبات بجا آورم و کس را از نجاتم و نیز در حصول اخلاص و عدم ریاساعی باشم و جود و جود
کما یثنی بجا آورم و اگر گویند که در پی عدم ریایان باشد که مشروط لازم نیست جواب دهم که عوام را بموجب
حسنات الابرار کافیست اما خواص را لازم است که بموجب سیئات المقرین این طاعت پس نمیکند
تا که عدم ریائی کند چون در عالم عجب حال رویداده که بر سر ریای خود نظر نمیکند بلکه آنرا از اعمال صالح
پندارند و میخواری عاشق را از معاصی می شمرد چنانچه جلس و دیگر خود گفته ریای حلال شمارند و باده را حرام
ز به طریقه و ملت ز به مذاهب گیش و چون فی الحقیقت نثر ترین اعمال است که حسیم از عیب خود
پوشیدین و عیب جوئی و گران کردن بنا بران گوید قوله

چه شود گر من و تو یکدیگر قوی نوش کنیم | باوه از خون رز است نه از خون شمشاد

معنی آنست که ای معروض و منکر چه شود اگر من و تو یکدیگر قوی باوه مجازی بخوریم و مرکب این امر عظیم شویم که
نزدیک شهادتین اعمال است تا دمی از غیبت و عیب جوی خلاص یابیم و زیاده بیچیت اگر نیست این
نہی که ترا و من و تو سوسه عقل بے خبر دارد و چرا که این باوه نوشی مابرا اعمال شما که دمی ریاست فرقت
دارد چرا که باوه نبود مگر از خون رزان که اگر است نه که از خون شما که غیبت اخوان کرام است که ما قال الله یحب
الکرم کون یا کل کلمه اخیه میتاکفوا حقوه پس قوله

باده نوشی که در و روی ریائی نبود | بهتر از زهد و فروشی که در و روی ریاست

معنی آنست که باده نوشی خواه ظاهری خواه طریقه ملائمه که عشقبار نیست که در و روی ریای را
نباشد بهتر از زهد و صلاح ریائی و چون عاشق را باید که بدو چیز ثابت قدم باشد یکی اشتغال بعشق
دوم ترک آزار خلائی بنا بران گوید قوله

باده مینوش و میان را تو کس را حافظا | از آنکه از دین موم بکی عین خطاست

معنی بیت واضح است -

غزل
 سیده امینا که لاسکان آنجاست
 ز نام من بزمین در میان آنجاست
 و در دیده بازین در پیش و لبش
 ز تاب دیدن و نظارت بیان آنجاست
 چو تو عاشق آن که چشم جان آنجاست
 چو تو عاشق آن که چشم جان آنجاست
 چو تو عاشق آن که چشم جان آنجاست
 چو تو عاشق آن که چشم جان آنجاست

غزل

ز گریه مردم چشم نشسته در خونست
 برین که در طلبت حال مردمان چوست

معنی آنست که اے محبوب من در فراق رویت از غایت گریه و اشکباری مردمان چشم من غرق خون گردیده هر
 بار که بیکه نظر نما که در طلب حال مردمان بچه انجامیده که از اشکباری بخونباری مبدل شده چون در هجران
 محبوب محب را بخون خورده کار نیست بنابران گوید قوله

بسیار لعل تو در چشمم میگونت
 از جام غم من لعلی که بخورم خونست

لعل کنایه از لب و مراد از آن لطف و فضل است لب که شیرین جویست لطف و خفاست و مراد از چشمم
 میگون تجلی ذاتی است باعتبار استغنا میگون باعتبار غریزی و خویش از آنجهت که موجب فنا و عشاق است
 معنی آنست که اے محبوب من در جدائی تو بامید حصول لعل تو که تا منتهای است چشمم است میگون تو که تجلی
 ذاتی تبار است از جام غم بخور خون خورده کار نیست یعنی در هجر تو این غم گرامی خود بخواری
 بسری برم چون مشاهده معشوق در حق عاشق دولت است عظمی بنابران گوید قوله

از مشرق سر کو آفتاب طلعت تو
 اگر طلوع کند طالع من همایونست

معنی آنست که ز به سعادت و نیک بختی طالع من اگر آفتاب طلعت تو که کنایت از تجلی ذاتی است
 از مشرق سر کو قلب حیران ماطلوع نماید و یا از مشاهده خود و فرحان و شادان سازد چون کار عاشق
 بجز از شایع محبوب مقامش سواست که عشق نمیشاید بنابران گوید قوله

حکایت لب شیرین کلام فرهادست
 شکنج طره لیل مقام مجنونست

معنی آنست که کلام فرهاد که کنایه از عاشق است بجز از بیان لب شیرین که لطف محبوبت نخواهد بود
 و مقام مجنون که عاشق است بجز از شکنج طره لیل که کنایه از جذبه عشق و محبت است نخواهد بود چون
 عاشق مدام غافلان است که محبوب بغفاری او کوشد گوید قوله

دل من بچو که قدرت همچو سر و دلچوست
 سخن بچو که کلامت لطیف و موزونست

معنی آنست که اے محبوب من قدر تو که مراد از آن طول ظهور وجود حق است در مطهر که اگه تیرالی
 زیباتر کیف مبدل الظل چون دیدن سر و موجب فرحت خاطر غمزگان است و می بدانداری با کوش
 و منس با باش اے بوصل خود رسان و اگر این نیکنی باره سخن بگو یعنی وحی خفی که شال حال
 دوستانت بهار زانی فرما که زندگی بخش دل عاشقان گردیده چون رفع دروغ غم عاشق بجز مشا هده
 محبوب نمیتوان نمود بنابران گوید قوله

ز دور باد و بجان راحتم رسان ساقی
 که ریخ خاطر من از جور دور گردونست

دور باد و مشاهدات تجلیات و فیض بخشی ساقی محبوب و مرشد معنی آنست که اے محبوب من بجان حزن ما
 که بسبب جفاکاری سپهر بمر متلا غم و اندوه هجران است از ظهورات تجلیات و مشاهدات
 الوار خود راحته بخش و نیز اے مرشد من ازین فیض بخشی که شال حال تست نظری و باره ما کن
 که بسبب جفاکاری سپهر بمر متلا غم و الم هجرانم چون هجران موجب گریه و از ایست بنابران گوید قوله

از آن زمان که ز چنگم برفت یار عزیز
 کنار دهن من بچو رو و جی چون است

یار عزیز تجلی معنی آنست که اے محبوب من از آن روزی که تجلی و مشاهده تو از دور و نقاب شده
 از غایت گریه و اشکباری کنار دهن من بمنزله رو و جی چون گردیده چون راحت خاطر عاشق بهجران
 محبوب ممکن نیست بنابران گوید قوله

چگونه شاد شود اندرون عکینم
 با اختیار که از اختیار بیرون است

معنی آنست که اے محبوب من اندرون عکین من که بسبب هجران تو حصول غم نموده چگونه با اختیار
 یعنی بخیله و فریب شاد توان نمود که بحسب عنان اختیارش از دست رفته و بی اختیار ساخته
 چون کار معشوق مدام استغنا است و عاشق با اینهمه استغنا از طلب باز نمیتوان ماند گوید قوله

ز بخودی طلب یار میکند حافظ
 اچو مفلس که طلبکار گنج قارونست

معنی حافظ با اینهمه استغنا معشوق که در طلب او سرگردانست محض از بخودست که کنایه از
 عایت شوق است و کمال اشتیاق مانند مفلس که طلبکار گنج قارون گردد و لمانه او کجا و کجا که ما
 للتراب و رب الارباب است چنانست خاک را با عالم پاک غزل

زلف آشفته و خورده و خندان لبست
پیرین چاک مغز نخوان و صراحی در دست
نرگش عریده جو لبش افسوس کنان
نیمشب دوش بیالین من آمد بنشست
سفر آگوش من آورد با و از حزمین
گفت کای عاشق ویرینه من خوابت هست

آشفته پریشان خورده عرقناک پیرین چاک بیباک افسوس کنان سحر کنان معنی آنست که آنجوب باز لب پریشان و روزه عرقناک و لب خندان و دست و پیرین دریده و غزنخوان و صراحی در دست و چشم مخور و محول و لب سحر ساز بوقت نیمشب که اوان مشاهدات عارفانست و روبرو و بیل نشین کان و لبر خرگاہی و وقت سحری آید یا نیمشب باشد و آمد نشسته سر نیز و یک گوش من آورد و با و از حزمین که اواز معشوقانست فرمود که ای عاشق ویرینه تو که از مدتی دعوی عشق می نمائی و لاف محبت مامیز فی خواب ترا هست یعنی چگونه مرا خواب روزه داده شد و عجباً للمحبت کیف یکنام و کل نوم علی المحبت حرام و این حالت عارفان گاه در بیداری باشد چون رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم را کتبت ربی لیکلة المعراج و صورته را که شاپ مقطط و گاه در واقع چنانچه در شرح گلشن راز هست که اکابر میبند که حق تعالی خود ساقی شده بدیشان شراب مینوشاند و گاه بخواب چون کار عاشق مدام طریقه اخلاص و استقبال است بعشق بنابران گوید قوله

عارف را که چنین باوه شبگیر و سهار
اکافر عشق بود گر نبود باوه پرست

عارف کنایه از عاشق باوه شبگیر مشاهدات نیمشب و سحری کافر عشق عاشق که در جلال مستور گردیده است کفر در معنی جلال کبریاست و کاندرا نجا سالک راه فناست و معنی آنست عاشق را که اینچنین مشاهدات مذکور با و دهند او اگر در عشق ساعی نباشد و در عدم ریا بگوشد و از جان و دل بر نخیزد و از زهد و تقوی نگریند باید دانست که منکر و سائر عشق است ای محروم عشق و چون آن سعادت از لیست گوید قوله

بر وای ناهید و بر و در و کشان خورده بگیر
که ندانند جز این بخش بمار و زانست

معنی آنست که ای واعظ و ای ناصح برو بکار خود باش و بغیبت و در و کشان یعنی عاشقان بیاش که از انزل جز این بخش با و پرستی که عشق و رندی و عدم ریا است بما عطا نموده اند و چون از یکپنجر فعل معترض ظهور نی پیوند بنابران گوید قوله

انچه اوز سخت به پیمانه مانوشیدیم
اگر از خمر بهشت است و راز با ده مست

پیمانه اعیان ثابت و استعداد خمر بهشت عشق حقیقی و زهد و ورع با و ده مست عشق مجاز و با و ده ظاهری معنی آنست که انچه قابلیت مرا اعیان ثابت و استعدادات ما را داد قبول کرویم اگر عشق حقیقی و اگر عشق مجازی و اگر زهد و ورع است و یا با و ده ظاهری و چون نگاهداشت تو به از عاشقان محال ست بنابران گوید قوله

خنده جام می و زلف گره گیر نگار
ای بسا تو به که چون تو به حافظ بشکست

خنده تجلی جام می روزه محبوب زلف گره گیر جذب عشق معنی آنست ای حافظ نه تنها تو به نور و بشکست آورده بلکه آن تجلی محبوب و جذب و تو به بسا کس شکسته و از دایره عصمت بیرون برده و در سوا عالم ساخت غزل

زلف هزار دل بیکه تار مو بست
راه هزار چاره گرا ز چار سو بست

زلف جذب عشق و نیز دنیا بیکه تار مو جذب از جذبات و نعمت از نعمات دنیا چاره گرا قائل معنی آنست که ای محبوب من تنها من پرشته زلف تو که جذبات عشق است گرفتارم بجنبه از جذبات خود هزار دل را بخود کشید و دایره ساخته و هزاران هزار عاقلان را چنان گرفتار خود کرده که هیچ نوع رهایی نمی بیند و راه بیرون شدن نمی شناسد و نیز آنکه دنیا هزار صاحب دل را بنعمت از نعمتهای خود بسته و شیفته گردانیده و همان شیفتگی سده راه شده و راه هزار عاقل بآن از هر چار طرف بسته و از خود گذشتن نمیدهد یعنی اینها عالم را دیده از روزه شفقت و تاسف میگوید که افسوس هزار افسوس که هزار عالم و عاقل و عاقل و فاضل که شیفته دنیا و دنی گشته اند و از مجاز بحقیقت پی نمی برند و چون شایده معشوق بین تجلی و الاستتار است و آن موجب از و یا محبت عاشق است بنابران گوید قوله

تا هر کس بیوے نسیم و هند جان
بکشو و نافه را و در آرزو به بست

نافه تجلی اجمالی که اول بر دل سالک نازل شود معنی آنست که ای محبوب من اهل ظاهر تجلی بر دل ما عطا نمودی بعد از آن مخفی ساخته چنان استغناء از کافر نمودی که در آرزو به بست یعنی امید قطع شد و این ظهور و خفا محض برای آنست که هر کس که طالب صادق باشد بیوے نسیم که کنایه از ذوق و مشاهدات است جان شیرین خود را فدای او سازند و از سر جان برخاسته بطلب آیند چنانکه قاضی حیدر الدین ناگوری در عشقیه می نگارد که آری نمودگی بر ای بودگی بود و بنگی بر ای کشادگی از این بودگی نابودگی

حاصل شد چگونه نابودی که بودگی رسانید و ازین بستی خشکی دست داد که شکستگی بار آورد و شکستگی
کلید بستی است و این همه از برای ازو یا محبت است ^{ویدار میباید و بر پیر میباید} ^{باز از خویش آتش میباید} چون اخفاء معشوق
موجب رگشگی عاشق است بنابران گوید قوله

شید از ان شدم که نگارم چو ماه نو | ابرو نمود جلوه گری کرد و رو بهت

معنی آنست که باعث این همه شیفگی من آنست که آن محبوب پری پیکر من مانند ماه نو تجلی خود نمود و اظهار خود
کرده باز در نقاب گردید و درین ظهور و خفا امری بکار برد که ما را از ما بود و اینحال را عاشق در یاد نبرد
بوالهوس چنانچه قاضی حمید الدین ناگوری گفته است عاشق معشوق را با غمزدگان عشق کرشمه است که اگر شمشیر
از ان برای اهل عالم تجلی گردد و خفا که همه را روان از تن بر آید شک نیست که زلف یلی را شکنیست که جز دل
مجنون تاب آن ندارد و بر عذاره خدرا خطی است که جز جان و اقی عذرا نکاهد و در لب شیرین نمک است
که سینه فراخ بسته است و در جعبه یاز حلقه است که دل محمود است و است و میان عاشق و معشوق
ماجرای است که جز بگرش چشم نتوان دانست و جان و جانان ما جرایست که جز بشیوه ابرو نتوان نمود
و چون معشوق را بر عاشق ظهور تجلیات متنوعه میباشند بنابران گوید قوله

ساقی بچند رنگ می اندر پیاله رخت | وین نقشها نگر که چه خوش بر کرد و بهت

ساقی محبوب حقیقی حکم و سقم بقیه شرابا طهور است کتایت از تجلی که موجب بخودی سالک
پیاله کنایت از دل وین اشارت تجلیات که و اشارت بدل و وجود سالک معنی آنست که مجنون
تجلیات متنوعه و الفار متلون بر دل عاشق ظهور نمود و این نقشها که تجلیات متنوعات است بنگر که
چه خوش بر کرد و دل و یا وجود سالک نقش بسته و موجب زیبایی و رعنائی او گردیده و تیر مصر
اول برین نوعست که ساقی بچند رنگ می اندر پیاله رخت + ساقی کنایت از ساقی حقیقی
و خنده عبارت از تجلی رنگ می عبارت از پر تو وجود که منبسط شده بر اعیان ممکنات پیاله عبارت
از اعیان ثابت یعنی ساقی پر تو وجود خود بغیض مقدس بر با هیات ممکنات منبسط گردانیده و این نقشها
و شکلهای با حسن و جمال و رعایت لطافت و کمال فریبده و لها و ربایند جانها و جالب عاشقان و سالب
عارفان در عالم ظاهر گشته در پیاله که که اعیان ثابت است بآیه دانست که در ظهور تجلیات دو حالت
روست و بد چنانچه شیخ فرید الدین عطار می فرماید و وصف سوزند این سستی بطرازم بصفه اظهار

یا بکل اللسان شود خاموش یا بباطال اللسان کند گفتار و او خوشان چو بلبان بهار و او خوشان
چو طبله عطار و لیکه طلال اللسان هلاک شود و سر و پدیا و کم کند دستار و آنکه کل اللسان بود چه شود
به سلامت بایستد بکنار و کم نگر و ز گشتنش میوی و کم نگر و ز خرقة اش یکتا بر بنابران از حال
کل اللسان خبر میدهد - قوله

یارب چه سحر کرد صراحی که خون چشم | با نغمه های قلقلش اندر گلو بهت

یارب کلمه تعجب کرد و مفعول کرد صراحی و فاعل همان ساقی که در بیت بالا گذشت صراحی وجود سالک
خون چشم شراب انگوری کنایت از عشق و محبت نغمه آواز قلقل آواز زخمن شراب از صراحی و آواز
از نغمه قلقل فصاحت و بلاغت معنی آنست که نمیدانم که آن محبوب حقیقی و یا عشق آن محبوب موجود عاشق
را چه نوع سحر کرد که با وجود چنین فصاحت و بلاغت و انواع زبان آوری چون بر تبه عرفان رسید گنگ گشت
و مجال گفتن اسرارش مانند بازیمین مضمون را بعبارت دیگر بیان آورده قوله

مطرب چه نغمه ساخت که در زمره سماع | ابراهل و جد و حال در مایه بهت

مطرب کنایت از محبوب حقیقی و مرشد نغمه ساخت تلقین کرد و بیان نمود اهل و جد عاشقان مایه و اظهار اسرار عشق
معنی آنست که آن محبوب من و یا مرشد من چه تلقین نموده و ارشاد فرمود که در حلقه عشاقان بر عشاقان
در مایه بهت شد که سر از اسرار دانی نمایند و چون در اظهار اسرار الهی خوف و خطر بسیار است
بنابران گوید قوله

دانا چو دید بازی این چرخ حقه باز | هنگامه در نوشت و در مایه بهت

معنی آنست که دانا که سالک کل اللسانست چون تماشای سپهر شعبده را دریافت که هر یک را با یکدیگر
عناد و عداوت در میانست و کمزخون یکدیگر بسته لاچار مضمون من مسکت مسلم و من مسلم نجأ
هنگامه قیل و قال بهم در پیچید و در بیان اسرار الهی بهت و مهر سکوت بر درجک و من نهاد مبادا که
سخن سوزند که عقل تار یک گرفتار ان عالم ناسوت بگردان و ز سر بجهنگ بر خیزند و حکم تکفیر نمایند چون
سالک از اینها برگزشت و حصول معرفت که مشاهده ذاتی است نمود و آن مقام عجز نمودنست که لا یحضر
تناء علیک انت کما اثبت علی نفسیک بنابران گوید قوله

گفتم که حسن چهره او را صفت کنیم | او روی خود نمود و گفت گو بهت

معنی آنست که قبل ازین اراده من متعلق نه این بود که خوبی چهره آن محبوب را در معرض بیان آورم و در ح و ثنائی او پروازم اما آن محبوب شیرین کار بشاهدات خود ما را از ما در رلود و در حیرت آمدن و در حب و من را مقفل ساخت که دهنی نتوانم زد چنانچه در گمانست نقاست که یک اصحاب را سنجیب مراقبه فرورده و در بحر مکاشفه مستغرق شده چون ازان حالت باز آمد یک از اصحاب بطریق ایضا طافت درین بوستان که تو بودی مارا چه تحفه کرامت آوردی گفت بخاطر و اشم که چون بدست گل برسم دانسته پراز گل کنم و بدیه اصحاب را برهم چون بدخت گل رسیدم بوی گلیم چنان مست کرد که دامنم از دست برفت و گفتم که گل بچینم از باغ پد گل دیدم دست شد بیوئے و چون حصول این دولت عظمی که مذکور شد بے عشق نمیشود بنا بران گوید قوله

حافظ هر آنکه عشق نورزید وصل نخواست | احرام طوف کعبه دل بیوضو بست
معنی آنست که اے حافظ هر طالبی که حصول عشق نمود و درو عشق پیدا نکرد و با اینهمه امید وصل که حصول معرفت است داشت مانند کسی است که از برای طواف کعبه احرام بیوضو بست اے کار لایفیع که و طمع خام پیش آورد و غزل

زان یار و لنوازم شکریست بشکایت | اگر نکته وان عشقی خوش بشنو نیچکایت
معنی آنست که مرا ازان آن یار و لنواز خود که از ما اعراض نمود شکریست بشکایت و چون شکریست از امور متضاده اند و اجتماع اینها محال که الصمدان لا یجتمعا بنا بران گوید که اگر در دولت عشق نکته وانی حاصل نموده این سخن را خوش بشنو یعنی لغور اوس که شکایت ازین جهت که اعراض نمود و شکر از آنرو که ما را عاشقان شمرده آنگاه این موافقات در پیش آورد چنانچه عاشق بمعشوق خود گفته از زبان تو حدیثی نشنودم هرگز باز تو شرمندگی محرف نبودم هرگز به معشوق بجوابی گفت تو نظر باز نه در نه تغافل نگهست به تو سخن فهم نه در نه خوشی سخن است و چون کار معشوق تمام استغنا است بنا بران اظهار استغنا محبوب و محرومی خود گوید قوله

بیمز و بود و منت هر خدمتی که کردم | یارب مباد و کس را مخدوم نه عنایت
معنی آنست یعنی هر خدمتی و طاعتی که بد آنجذاب نموده ام آن محبوب از جهت استغنا و انانی که دارد که ان الله لکنفی عن العالمین هیچ ممتعت بآن نشد و اعجاب اینچنین مخدوم به عنایت کس را مباد

این غزل را در شکایت از محرومیت و در بیان این که در دولت عشق نکته وانی حاصل نموده این سخن را خوش بشنو یعنی لغور اوس که شکایت ازین جهت که اعراض نمود و شکر از آنرو که ما را عاشقان شمرده آنگاه این موافقات در پیش آورد چنانچه عاشق بمعشوق خود گفته از زبان تو حدیثی نشنودم هرگز باز تو شرمندگی محرف نبودم هرگز به معشوق بجوابی گفت تو نظر باز نه در نه تغافل نگهست به تو سخن فهم نه در نه خوشی سخن است و چون کار معشوق تمام استغنا است بنا بران اظهار استغنا محبوب و محرومی خود گوید قوله

مضمون صوفی اگر چه ترک اوب است لیکن ازان مراد اظهار محرومی خود و استغنا و محبوبست و نیز کایو خند محبت و خاصه در یکدیگر چون درین زمانه خط الرجال افتاده و از عاشقان کامل کسی بنظر نمی آید بنا بران گوید

ازندان تشنه لب را جامی نمیدهد کس | آگویولی شناسان رفقتد زین ولایت
ازندان تشنه لب عاشقان جام فیض و توجه از قبیل ذکر سبب اراده سبب ولی شناسان ولی بوجیب آگویلی یعرف آگویلی یعنی تقاضای جهان چنین رود او که به یکس توبه و حق عاشقان نمی نماید و بمراد ایشان نمیرساند گو یا عاشقان کامل از اینجهان ناپدید شدند و عاشق صادق را باید که هر چه از معشوق بدورد از جور و عدل و رحمت و لغت احتمال نماید و دم نرزد و بغیر رجوع نکند بنا بران گوید قوله

هر چند پردی آبم رو از درت نتایم | جور از حبیب خوشتر کز مدعی حمایت
معنی آنست که اے محبوب من هر چند که مرا سوا س جهان ساختی و بتشیع خلق گرفتار کردی از جهت که مرا عشق خود را تشنه ساختی و هیچ بحال مانپروختی با اینهمه تن برضا و اوم و رجوع به یکس از راه و شیخ نمی آورم و در از ایشان نمیخواهم که جور محبوب خوشتر از حمایت مدعیان چرا که چو تو در حق ما اینچنین ستم روا داشتی مارا هم بدان رضی باید بود که اگر ادا دة ترک ادا دة بجز تو رو بکه آرم به هم پیش تو از دست تو میخواهم داد و چون راه عشق پراز محن و بلیات است بنا بران گوید قوله

در زلف چون کندش ایدل پیچ کاخا | سر بریده بینی بیجرم و بے خیانت
معنی آنست که در زلف مسلسل که راه عشق است ایدل در میا که این راه است هر که درین در آمد بی تقصیری دے گناه ای اے بسهل تقصیر سهل گناه سرش بباد می دهند و چون دنیا هر دم خور و برشته و زیب و گز بچشم عاشقان مے نماید بنا بران گوید قوله

چشم لغیره مارا خون ترخت می پست | جانان روان باشد خونریز را حمایت
چشم مراد عالم شهادت که دنیا است غمزه رونق و زیبائی معنی آنست که اے محبوب من این دنیا غانی هر دم بزبانیست و آرایش در چشم مے آید و موجب سدا و مایگردد و بدیخته خون مار بخته و در غم اندوه انگند و پس تو روا دار این هستی جانن خونریز من را در حمایت نیست می باید که زیبائی اهدا و نظر ما خوار و پریشان و محرواری تا بدان ممتعت نگردیم و چون مراد عاشقان رسیدن بمعرفت الهی است و حصول آن جز بعنایت الهی معلوم بنا بران گوید قوله

اندر شب سیاهم گم گشت راه مقصود	از گوشه بردن آبی ام کو کوب هدایت
معنی آنست که عالم کثرت و تفرقه و خودی و خود بینی اسے کو کوب هدایت محبوب معنی آنست که در محبوب من از راه مقصود که حصول وحدت است بسبب استیلا و عالم کثرت و تفرقه مانده ام پس از گوشه اختفا بدو انگاه ظهور بر آید و از کثرت بوحده و از تفرقه بجمیعت رهنمای کن که بے این راه حصول مدعا محال و نیز از کوب هدایت مراد مرشد پس این خطاب بر مرشد باشد معنی ظاهر و چون راه عشق که کنایت از معرفت است سراسر حیرت است گوید قوله	
در هر طرف که رفتم جز حیرتم نیفزود	فریاد زین سیاهان در راه نه نهایت
معنی آنست که در راه عشق که معرفت الهی است هر چند تنگ و دور نمودم و جد و جد بکار بردم آخر الامر جز حیرت حصول نشد فریاد زین سیاهان و خو خوار که عشق است که جز خو خواری حصول ندارد و فریاد زین را و بے نهایت که معرفت است که انقطاعش ناممکن چنانچه در بیت آید و میگید قوله	
این راه را نهایت مشکل توان بریدن	اکش صد هزار منزل بنیشت در هدایت
معنی آنست که این راه است مشکل الانقطاع چرا که صد هزار منزل وقت که طے نمایند گویند هنوز اول قدم است از بنیشت هم گویند که هیچکس بمقام معرفت او نرسد کس بقدم اول جان داد و کس بدوم و کس بسوم و کس بدر چون رفیع دروغ عاشق به جز از مشاهد عشق نمیتوان شد بنابر آن گوید قوله	
اے آفتاب خویان میسوزد اندر دهم	ایکسا حتم گنجان در سایه سرایت
معنی آنست که اے محبوب من بسبب سحران تو اندرون من شعله دار میسوزد اگر بوصول مدام میتوانی رسانید که از محال است که هر کس طمع دارد وصال دوام را و باز بیک ساعت در سرای وصل خود بارده تار فسخ این غم داین اندوه نمایم چون زنده دور پیش نمیرود و بغیر از عشق دستگیری سالک نمیتواند کرد بنابر آن گوید قوله	
عشق است سدید بیاور خود و بسان حافظ	آوان زربخوانی یا چارده روایت
معنی آنست که اے طالب صادق اگر بالفرض مانند حافظ قرآن را یا چارده روایت یا زربخوانی اے حافظ مرتب باشی و زنده دور کمال کردی این زنده دور هیچ بفریاد نخواهد رسید الا عشق می باید که بوصول اوست ساعی باشی و ازین زنده دور یکسو گردی غزل	

زاهد ظاهر پرست از حال ما آگاه نیست	در حق ما هر چه گوید جای هیچ اگر نیست
زاهد طائفه ایست که بنور ایمان و ایقان جمال آخرت مشاهده نمایند و دنیا را در صورت قبیح بنابر آن از دنیا روگردانند و طالب آخرت شوند و تخلف این طائفه از صوفیه آنست که زاهد بجز نفس خود محبوب از حق چه بهشت مقام حظ نفس است و بهما ما تشتهی الا نفس و صوفی بمشاهده جمال ازلی و محبت لم یزنی از هر دو کون آزاد و این را و متشبه اند طائفه باشند که هنوز رغبت ایشان بکلی از دنیا مصروف نشده باشد و خواهد که بیکبارگی از رغبت گردانند ایشانرا متنبه بگویند و این طائفه را متشبه محق بزاهد گویند پس صوفی از زاهد بمرتبه اعلی باشد و یا آنکه از زاهد ظاهر پرست متشبه مبطل بزاهد باشد که طائفه متشبه دومی زاهد است و آن طائفه ایست که از برای قبول خلق ترک زینت دنیا کنند و خاطر از جمیع اسباب دنیوی باز گیرند و بدان طلب تحصیل جاه کنند و میان مردم و ممکن بود که بعضی حال ایشان متشبه شود و پندارند که از دنیا اعراض کلی کرده اند و ایشان خود بر ملک مال و جاه خریده اند که ترک الدنیا للدنیا این طائفه را امرایه خوانند معنی آنست که زاهد ظاهر پرست که جبه و دستار اشعار خود ساخته و بصدا و تسبیح پرواخته و زبرد یابی که دام مشیخته است مشتعل و از عدم ریا که عشق و بے باکیست و در نمی مشتعل هر چه از راه حسد و انکار گوید و به تشنیع و ملامت پیش آید جانی ملول خاطر شدن نیست که او بیچاره گرفتار دام بلا است از حال ما آگاه نیست پس قول نابینای و نادانی اعتماد را نشاید و هم این زید روایت کرده که امام غزالی را در خواب دیدم که زنجیر در گردن خو که کرده بود و او را میکشید گفتم این خو که چیست گفت این احمد قاضی است که خدا مرا بر و مسلط کرده تا به بنیم که بچه سبب نزد او مستحق لعنت شده بود پس چون عشق را به است که سالک آن بر دوست و دشمن یکسان باشد و بر دو قبول کس دل ننهد و از جفا کس مخموم نگردد بنابر آن گوید قوله	
هر که خواهد گوید و هر چه گوید گو بگو	گیر و دار و حاجب در بانین درگاه نیست
معنی آنست که هر که از دوست و دشمن و معرض و منکر اراده آمدن دارد و گوید و هر کس از دو قبول و مدح و ذم و منع و عطا و دشنام و سلام میتواند گفتن گو بگو چرا که امر و نهی و حاجب و دربان بدینجا نیست اینجا دو قبول و مدح و ذم و دشمن یکسانست نه از کس رنجیدن	

و نه که در اینجا نیدن بلکه احتمال جفا کردن و وفا نمودن چنانچه در وفا کنیم و جفا کنیم خوش باشیم
که در طریقت با کافریت رنجیدن و چون احوال عاشق مدام بنوعی و گراست گاه قبض و گاه بط
گناه تغییر گاه تبدیل و جمیع اینجمله را بگردش چرخ نسبت دارد و چون فی الحقیقت مراد اختیار
نیست که بچاره خود محکوم است و اختیار به دست ندارد گوید قوله

چیت این سقف بلند ساد و بسیار
زین معانیج دانا و جهان آگاه نیست

سقف بلند آسمان ساد و بسیار آنکه جمله ستارگان در آسمان بستم و این خود نقش ندارد و بسیار نقش
با اعتبار نمود ستارگان که درین است و یا باعتبار حوادث یعنی این چرخ بیدار چیت که جمله خیر و شر و نیک و بد
در رخ و گنج منسوب باوست و چون بنظر حقیقت دیده میشود این بچاره محکوم امر است شب و روز در
گردش است اگر اختیارش بدست او بودی از چه سرگردان شدی و چون بمعرفت آن هر کس را راه
که اینچه نسبت با و چنانچه میگویی که این بگذرد که این معانی است که هیچکس را بفهم اوره نیست
و چون این خیر و شر در نظر سالک تا آن زمان است که گرفتار عالم ناسوت است و پرده کثرت از نظر او
بر نخواسته و چون عالم جدا رونود جمله خیر و شر کیاست بنا بر آن گوید قوله

در طریقت هر چه پیش سالک بد خیر است
بر صراط مستقیم ایدل کس گمراه نیست

معنی گشت که چون سالک از عالم ناسوت رسیده به عالم وحدت رسیده حقیقت اشیا و بر و مکشوف شد در الوقت
هر چه که مکشوف شود بدان عمل نماید خیر است و گمراه او را نمیتوان گفت چرا که بر صراط مستقیم که عالم وحدت
و معرفت است رسیده آنجا که گمراه نیست چه خیر و شر را نجا گذارد چه خدا تعالی فرموده وقت که در
عالم بطون بودم که گشت کفر و محققا پس خواستم که بعضی ظهور آرم که فاحشیت آن اعرف پس
بطاهر تجلی کرد بر جمیع اشیا موجوده و در علم هم بود و خارجی موجود گشتند و در علم یقین پیوستند
فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لَا أَعْرِفُ پس هر چه اضافت اطلاق اسم وجود بر و توان کرد و چون موجود نیست
و حقیقت وجود است لیس فی الدنیا غیر نادیا و جمله وجودات موجودات محاذیه و بحکم ربوبیت
جمله در تحت و تصرف اسم رب جمله بر صراط مستقیم و مامن دانه الا هو اخذ بنا صیتهایم و
این سرشرف میدان اگر در هر ذره بتخانه و هر مومنی حاجی و کعبه و عاقل و دیوانه جمله موجود و موجود
من باشند و در راه تربیت مرئوس من باشند یکی اسم الهادی دیگر منظر هی اسم المصل

و این اسماء متقابل در قضا و اسماء متعالیه جمله در تحت حیطه اسم و اسم و ال بر وجود واحدیه یگانه در وقت
و یکتا در صفات در هر گاه که انحضرت واحدیت خود تجلی گردان اسم الهادی ظاهر شود هر چه منظر او
باشد صورت او نماید مومنی و مصلحی و عارفی و اگر تجلی بر منظر اسم المصل ظاهر شود چه صورت نماید
صورت کبری و فاسقی و هر گاه که قطع نظر کنی از منظر و منظر عارفان و در آن منظر ناظر گردی در نظرت هیچ
ضلالت نماند چرا که بر صراط مستقیم است و جمله در تربیت اوست و تخیل اس سالک طریقت فیض
الهی را طرق مختلف است و متعدد گاهی فتح الباب انجست میشود و گاهی از راحت و محنت و تشنگی
نباید غسی آن تگوه و استیسا و هو خیر لکم قوله در طریقت هر چه پیش سالک آید
سازد در پختگی و سوز و خامی تا خامی دارد و جوش است به پختگی که رسد خاموش است بلاست که
در و مشا به میله کند عطا است و انجین بلا سر اسر عطا نصیب اولیا و اول سلوک سالک را
باید که از قبض و بط و رنج و راحت مذنب نشود و بر جاده صراط مستقیم فاکستیم کما افرقت
مستقیم باش و قبض را سبب بسط و اند و بر بسط مغرور نگردد که منازل نامنتهی بی منتهی است
و غولان بیابان گمراهی در راه افزون از حد احصاء و ذرات شیطان لا تعد و لا تحصى و لا تتعوا
خطوات الشیطان انه لکم عد و مبین و یوم تبلی السرائر را پیش نظر دارد و ذریه جنات
از مزروع دنیا بر اے عقبا بزراد و فرصت را غنیمت شمار و تقوا یوم لا تجزی نفس عن نفس
شیئا و لا یقبل منها شفاعة و لا یؤخذ منها عدل و لا هم یصرون و چون کار معشوق
دام استغنا است بنا بر آن گوید قوله

صاحب دیوان ما گویا نمیداند حساب
کا ندرین طغرا نشان حسبه التبت

صاحب دیوان محبوب اندرین طغرا اشاره بعشقبازی حسبه که شفقت و مهربانی
معنی آنست که محبوب ما گویا حساب نمیداند که در دیوان عشق و معشوقی بواسطه ان التفات نمیکند
و مهربانی نمینماید و حال آنکه اهل حساب و صاحب دیوان را رسیده است که بر عایت خاطر رعایا و بر ایا
چیز از حساب غور گذاشت نمایند و حسبه در استماله لقلوبهم چنین کنند و چون در بحر عشق
احتمال جور و جفا دوم بچون و چرا نزن است بنا بر آن گوید قوله

اینچه استغناست یارب نیچه نادر حکمت است
کا نیمه زخم نهانست و مجال آه نیست

معنی آنست که احبابانیدانم که چندین استغنا که هیچ نوع التفات بحال عاشقان نیست حیثیت
و آنچه نادر حکمت است که با اینهمه زخم پیاپی و درد و مبدم بحال و دم زدن نداده چون در دویست ماقدم
شکایت محبوب و بیان جور و جفاست و نمود چون زشت ترین عاشقان آنست که از معشوق شکوه و شکایت
کنند بنابران گوید قوله

هر چه هست از قامت ناسازگار اندام است | ورنه تشبیه تو بر بالا کس کوتاه نیست

بے اندام بے زیب و موزون چه اندام دلالت بخیر و زیبایی و آراستگی است شیخ سعدی گفته است در
بقامت زیبا که هست و پیش اندام تو هیچ اندام نیست و معنی آنست که از جانب مبدای هیچ خلقی نیست
چه لطف او عام است و برین خوالیغها چه دشمن چه دوست و این تفاوت زیادتی نقصان و محسوری
و محسوری و کفر و اسلام و غیره و شکر که مابین رویداده است بنابر استعداد است چنانچه شکر را از دیدن آفتاب
پس اضافه نقصان و ملامت بخود عالم میگردد و نه بدوست که ماقال الله و ما ظلمهم الله و لکن کاؤا القسم هم
یکلمون فلا تملکون و گوئوا انفسکم چون توجه نمیشد مدام شامل حال میترشد است بنابران گوید قوله

بند و پیر خرابم که لطفش دانه است | ورنه لطف شیخ و زاهد گاه هست و گاه نیست

معنی آنست که من از جان و دل غلام و بند و پیر خرابات که مرشد کامل است هستم چرا که لطف او
مدام شامل حال میترشد است و الا نه لطف شیخ و زاهد که کنایت از نصیحت و ترغیب الی شایسته گاه هست
گاه نیست گاه موثر گاه نه و چون عاشق کامل آنست که از ترسانیدن و بیم دادن معرضان و نگران
باز نماند و نظر بر لطف و رحمت معشوق داشته بکار خود سرگرم و ساعی باشد بنابران گوید قوله

تا چه بازی رخ نماید بیدستی خواهیم | عرصه شطرنج زندان را بحال شاه نیست

معنی آنست که بیدستی وجود خود را در جلالگاه عشق خواهیم دوآیند به بنیم تا چه معامله رود و در از من
و ترسانیدن کس باز نخواهیم شد که عرصه شطرنج زندان را یعنی عشق عاشقان صادق را بحال
آن نیست که کس نشد دهد و چون براه عاشقی درآمدن کار یک رنگانست بنابران گوید قوله

بر و میخانه رفتن کار یک رنگان بود | خود فروشان را بگو می فروشان راه نیست

معنی آنست که بر و میخانه عشق رفتن و طلب او نمودن کار یک رنگانست یعنی از خودی و خود بینی گذشت
و از اتفاق و ریاضیه شده و بجا نمیستی و عدم یک رنگ گردیده و خود پرستان و خود بینان را بگوئی

من فروشان که عشق است راه نیست و چون اظهار کرامات و دعوی بیانی نمودن لازم عاشق کامل نیست
که سیر که او از کشف خود گوید سخن و کشف او را کشف کن بر سر بران گوید قوله

حافظ از بصره نشیند ز عالی همیت است | عاشق در و کش اندر بند مال جا نیست

معنی آنست که حافظ اگر بصره میشت نمی نشیند و اظهار تلقین و دعوی کشف و کرامت نمیکند و دلیل
نقصان او نیست بلکه محض عالی همیتی است که عاشق در و کش است و عاشق در و کش در پے حصول مال
و جاه که میشت است نیست غزل

سر از اوت ما و استان حضرت دوست | که هر چه بهر ما میر و و اراوت اوست

معنی بیت ظاهر است اما شاعر مضمون سبوحان من لا یجزم فی مملکة الا من یشاء پس عاشق را
باید که هر چه از دوست رسد از رد و قبول و مدح و ذم و عطا و قبض و ببطر و رضا و مدح و ذم نرنزد که کمال عاشقی
و تقویض و تسلیم است اگر صاحب تسلیم را بمثل ابلیس طوق لغت و در گردن افکنند و کوچکی بگردانند
باید که چنان از معشوق خود راضی بود که مومن از ایمان خود باید دانست که محبوب حقیقی را تشبیه براه و مهر
داود اند اما چون او از اینها منزله است میگوید قوله

نظیر دوست ندیدیم که چه از مه و مهر | انهادم آینه را در مقابل رخ دوست

معنی آنست که بیان آن محبوب از تشبیه و تمثیل مبر او مرا که سر را که نشانی عقل غالب آمده و از غایت
و طلب چشم عقل او را تیره کرده اینچنین کس چه کند که دوست را به تشبیه و تمثیل ذکر نکند چون پریشانی
عاشق از تحریر و تقریر مبر است بنابران گوید قوله

صبا ز حال دل ریش ما چه شرح دهد | که چون شکنج ورق غنچه را تو بر توست

معنی آنست صبا که کنایت از واعظ و لایم است پریشان کننده دل عاشقان است از حال
دل ریش ما گرفتار بهجران چه در معرض بیان توان آورد که حال دل ما بدین غایت رسیده که مانند شکنج
برگ غنچه نه به است یعنی بیرون از احاطه تقریر و چون عاشقی راه نیست هر که درین درآمد گرفتار بیلتا
شد بنابران گوید قوله

نه من سبکوش این دیر ز سوزم و بس | بسا سر که دین کارخانه سنگ بسوت

سبکوش محنت کشنده و دیر ز سوز عشق که سوزنده عاشقان است سنگ سبکوشی که سبکوشان

دارم معنی آنست که تنهائمن گرفتار بلیات عشق و اسیر حوادث محبت و بس بلکه هزاران هزار درین کارخانه عشق سنگ سبوشده اند از گرفتار غموم و هموم و چون هر چه عاشقان راست بلطف اوست بنابران گوید قوله

اگر تو شانه زدی زلف عنبر افشان را | که باد غالیه سالیست و خاک عنبر پوست

معنی آنست که ای محبوب من آن زلف عنبر افشان را که کنایت از وجود ماست باعتبار سائر روی حقیقت چنانچه جلالت در گفته است تو خود حجاب خودی حافظ از میان بر خیزد تحقیق تو بشانه لطف و فضل خود آراسته گردانیده و اینهمه نتیجه اوست که باد انقباس بابوے غالیه عشق حاصل نموده و خاک وجود بابوے عنبر معرفت بدست آورده و چون جلالت محبوبان و شکوایان خاک راه محبوب حقیقی از بنابران

شار روی تو هر برگ گل که در چمن است | فدای تو هر سر و بدن که بر لب جوست

برگ گل محبوب چمن دنیا سر و بدن محبوب لب وجود دنیا و تو در هر دو مصرع ضمیمه محبوب است معنی آنست که هرگز دے که در چمن دنیا رویشگفتگی آورده نثار روے تو است و هر سر و قدے که در سر و شان جهانست فدای قامت است که فی الحقیقت معدومان اند و حسن و جمال شان عارضی است و چون کار عاشق مدام تقاوت نیک بحصول مراد است بنابران گوید قوله

رخ تو در دلم آمد مراد خواهم یافت | چرا که حال نکود و قفا و فال نکوست

معنی آنست که ای محبوب من در عالم تصور و فکر که در حصول مرادات می نمودم که خیال رخ تو در آینه دل من روے نمود پس مارا یقین و معلوم گردید که بر مراد خود که وصال تست فرو خواهم گردید بجهت آنکه فال نیک در نیست و چون وصف معشوق لایتناهی است بنابران گوید قوله

از زبان ناطقه در وصف شوق تو گشت | چه جای کلک بریده زبان بهیده گشت

معنی آنست که زبان ناطقه که کنایه از رسول علیه السلام است در احصای وصف شوق تو کلک گردید که لا احصی ثنتا علیک انت کما اثبتت علی نفسک پس چه یلای کلک بریده زبان بهیده گوے ماست که دم بدخ و ثنای تو زند و چون عشق از نصیبه انی است گوید قوله

این مان دل حافظ بر آتش بهوست | که دغدغه ازل بچو لاله خود دوست

آتش بهوس عشق مراد بجهت تحسیر معنی آنست که دل حافظ که سوخته آتش عشق است نه این مان

ایست بلکه موسوم بداع عشق بچو لاله خود و از ازل است و الله اعلم غزل

ساقی بیا که یار ز رخ پرده برگرفت | آکار چراغ خلوتیان باز در گرفت

ساقی کنایت از مرشد است پرده برگرفتن دور نقاب و ظهور نمودن است قوله

الشمع سر گرفته و اگر چه بر فروخت | و آن پیر ساخنورده جوانی ز سر گرفت

شمع سر گرفته تجلی روح نقاب پیر ساخنورده دل افشوده معنی آنست که ای مرشد بیا که باز یار ما از پرده حجاب بر منصف ظهور بآید و کار چراغ خلوتیان که کنایه از تجلی است باز بر اوج و رونق گیری روشن گردید و آن مشاهدات تجلیات که چند روز دور نقاب شده بود باز خود را آشکارا ساخت و این پیر ساخنورده که کنایت از دل بریان و افشوده است که بسبب هجران فسرگی حاصل نموده بود از سر نو زندگی و جوانی یافت و باز پیر ساخنورده عشق که در حالت فیض نایش مسرود یعنی عشق از سر جوان گردیده چون در عشق و محبت تقوی و ورع را داخل و گنجایش نیست بنابران گوید قوله

آن عشوه واد عشق که تقوی زده گرفت | و آن لطف کرد دوست که دشمن حذر گرفت

معنی آنست که عشق بنوعی دال و فریفته خود گردانیده و غالب شده که تقوی از میان رخت یکسو نهاد و لطف دوست بنوعی دانگیز وقت ما گردید که دشمن ما که منکر است حذر گرفت و زبان از تشیع و ملات بر بستند و چون رفع غم و هجران بجز وصل محبوب نمیتوان کرد بنابران گوید قوله

یار غمی که خاطر ما خسته کرده بود | عیس و خدا بفرستاد و برگرفت

معنی آنست که یار غم هجران آن یار پری پیکر که خاطر ما خسته کرده بود باز آن محبوب از مرص لطف و مرحمت عیس و خدا که کنایت از مرشد است و نیز مشاهدات تجلیات بر ما نمود تا بسبب آن این راحت مهمل گردید و چون غم و تکبر شر الحصال من النساء و الرجال است بنابران گوید قوله

از بهار زین عبارت شیرین و دل فریب | آگونی که پسته تو سخن در شکر گرفت

معنی آنست که خطاب از محبوب است یعنی ای طالب صادق بسبب این شیرین زبانی و فصیح گوئی و بلاغت عبارت ز بهار گوئی که پسته دهن با سخن در شکر گرفت یعنی بدین شیرین زبانی غره نگر و می و نمکی که شیرین سخن و سخنان شیرین مبعوض بیان آید که اینهمه از لطف این جانب است چون چشم عشق ظهور محبوبان مجاز تا آن زمان است که آفتاب حقیقت طلوع نشده بنابران گوید قوله

هر جوروش که برمه و خورشید می فروخت | چون تو در آمدی بے کار در گرفت

معنی آنست که ای محبوب من هر جوروش که عبارت از محبوب مجاز و یا تجلیات انامی و اسمائی و صفاتی که برمه و خورشید میگرد و مار ایدان جهت تجزیه و تفکیک میساخت اینهمه تا آن وقت بود که ظهور ذات خود کرده بودی و چون تجلی ذاتی خود کردی آنرا بے کار در گرفت از پیش چشم چون انجم از پر تو شعاع ناپدید شد چو سلطان عزت علم در کشد جهان سرخسب عدم در کشد و چون هیچ جا از غفلت عشق خالی نخواهی دید بنابران گوید قوله

زین قصه بهت گنبد افلاک بر صدست | کوه نظر نگر که سخن مختصر گرفت

معنی آنست که از قصه عشق بهت گنبد افلاک بر غفلت است کوه نظری مانگر که سخن مختصر کردیم و بهت گنبد دهم بهت گنبد دهم بهت گنبد چه بلکه هر چه در تحت کن آمده است چه از آنس و جن و ملائکه و پری و کوه و تهر و سدا و حق و کرسی و عرش و لوح و قلم و غیر از غفلت عشق خالی نیست چون کلام حافظ مقبول درگاه ایزدی و جناب الهی است و اینهمه از لطف اوست بنابران از راه تعجب خطاب بخود کند و گوید قوله

حافظ تو این دعا که آموختی که یارم | تقوید کرد شعرت را و بزر گرفت

و معنی آنست که ای حافظ تو چنین سخن و لیدیر و منظر از که آموختی بجای که یاد شعرت را بزر گرفت چون تقوید بر خود مغرور داشت یعنی مقبول لطف الهی گردید غزل

ساقیا آمدن عید مبارکها و ت | وان هوا عید که گریه مراد از یادوت

ساقی محبوب حقیقی و نیز مرشد یعنی ای محبوب من ای مرشد من آمدن عید که آیدان مشاهدات تجلیات مبارکها و ترا و آن وعده که بماندوی فراموش مباد بلکه باید که بموجب الکریه اذا وعد و وفا بوفای آن کوش چون کار معشوق مدام استغناست بنابران گوید قوله

در شکفتم که درین مدت ایام فراق | برگرفتم ز جریان دل و دل میداوت

معنی آنست که ای محبوب من ای مرشد من درین عجم که درین ایام هجران و جدائی که از عاشقان دل برگرفتم و بدایغ سوختی و هیچ بهر او ای آن نه پر وختی و دلت مین رضا میداد چون مراد عاشق مشاهده معشوق است گوید قوله

ایرسان بندگی دختر ز گوید در ل | که دم بهت ماکر و زبده آزاد است

ایرسان مخاطب مرشد است و آن در میت بالا است و فعل محذوف و آن معشوق و گو خطاب معشوق دختر ز شراب انگری مراد عشق و محبت یعنی ای مرشد بندگی عشق و محبت ما آن محبوب ایرسان و بگو که چنین ناز و اعراض تا که از کاشانه احتفا بر منظر اظهار جلوه نما که دم بهت ترا از احتفا آزاده کرده یعنی کمال عشق و محبت ما اقتضا همین نمود که خود را از مکان احتفا بر آری و چون همیشه محبوب شادی عاشقان معلوم بنابران گوید قوله

شادی مجلسیان و قدم و مقدم تست | جامی غم باو هر آن دل که نخواهد شاد است

مخاطب محبوب که در میت بالا گذشت و نیز مرشد انگاه این بیت به بیت بالا قطع پیدا است یعنی آن چه به بیت بالا مذکور شد بگو بعد اینهم بگو معنی آنست که ای محبوب من شادی عاشقان و فرحت لدا و گاه سوختن بقدم و پیش آمدن تست و پس و هر دل که طالب و خواهان جلوه تو نباشد پس هر آینه اندل غم هجران و جدائی گرفتار و چون در عشق عاشق کامل نقصان و تغیر راه نمی یابد بنابران گوید قوله

شکر ایزد که ازین باو خزان رخنه نیافت | بوستان سمن و سرو و گل و شمشاد است

سرو و گل و شمشاد کنایه از عاشقان که بعضی از آن در عشق در مقام محبوبیت اند و بعضی در مقام محبت اند یعنی شکر خدا را که ازین باو خزان هجران و جدائی در بوستان دل طالبان و عاشقان رخنه ریزد و تغیر و تبدل و کاهش و زوال در عشق شان و نقص و تنوع و چون بوصول رسیدن دل عظمی است بنابران از چشم زخم پناه می جوید و گوید قوله

چشم بد دور کران تفرقه خوش باز آورد | طالع نامور و دولت مادر ز اوست

تا خطاب بخود است معنی آنست که ای سالک عاشق طالع سعید و دولت مادر ز تو ترا از آن تفرقه هجران و جدائی خوش باز آید و تو محبت و صل رسانید پس چشم حاسد آن ازین دور بود و چون عشق بهترین شغلها و باعث وصول حق است بنابران گوید قوله

حافظ از دست مده صحبت این کشتی نوح | ورنه طوفان حوادث ببرد و بنیاد است

کشتی نوح کنایه از پناه معنی آنست که ای حافظ تا بتوانی صحبت این کشتی نوح که عشق است از دست مده یعنی عشق مباحش و در پید حصول او شود و رنه طوفان حوادث روزی بنیاد ترا بر باد و بنده است پس مباد که ازین سعادت عظمی محروم مانی غزل

ساقی بیار باده که ماه صیام رفت | در ده قدح که موسم ناموس نام رفت

معنی آنست که اے مرشد دیار اے وعده ایزدی باده عشق و محبت بمار ازانی فرا که ماه صیام که کنایه از زمان زهد و پارسائی است رفت و ایام بهار که اوان ظهور عشقت رویداده پس قدح باده محبت عطا فرما و هیچ اندیشه مدار که موسم نام و تنگ که ایام عظمت و وفا و خود بینی است مرتفع شده و چون از عشق بهترین شغله نیست بنابران گوید قوله

وقت عزیز رفت بیایا قضا کنیم | عمری که در حضور صراحی و جام رفت

صراحی و جام شرب و کربیب و اراده سبب مراد عشق یعنی اے وعده ایزدی بیار و بهدم ماباش و منس شوتا وقت عزیز که کنایه از جوانی است بطلان رفت و عمری که بجهل عشق و محبت از دست داده قضاے آن کنیم و تلافی آن نایم و چون از توبه که لوازم زهد است کثوری نیشود بنابران گوید قوله

در تاب تو بچند توان سوخت بهنجو عود | می ده که عمر در سر سو و اسی خام رفت

معنی آنست که اے وعده ایزدی تا که در آتش توبه که لوازم زهد است بهنجو عود بسوزم که ازین کار پیش نیرود و عیبت بموجب و تقصیر بهیم شراب و عطا فدا که عمر عزیز خود را در خیال سوداے خام که حصول صال برده و پارسائی است از دست دادم و هیچ کوی مقصود زهد نبردم و چون ره بکوی وصال میسر نیست تا که محو سلق نگردد بنابران گوید قوله

ستم کن انچنان که ندانم زینجوی | در عرصه خیال که آمد کدام رفت

معنی آنست که اے وعده ایزدی باده محبت عطا نما و ازان مرا چنان مرست کن که از غایت بیخودی چندان خبر ندارم که در خیال که آمد و کدام کس رفت یعنی طلق گردان و چون عاشق مدام طالب فیض دوست است بنابران گوید قوله

بر بوی آنکه جرعه حای بهار رسد | و من هر صبح و شام رفت

معنی آنست که اے وعده ایزدی مدام در مضطبه که کنایه از اشتغال و مشغولیت است و یا عشقت بدعا گوئی تو اشتغال داشته ام بهین امید که جرعه فیض و کرامت از توست که چون حق به عشق باعث حیات عاشق است بنابران گوید قوله

دل را که مرده بود حیات بجان رسید | تا بوی از نسیم میش و شام رفت

ماه صیام مدت انقطاع از دنیا و دلگیری می شود ایستادگی در حق

معنی آنست که دل را که بسبب زهد و تقوی اندر مرده و پیرمرد بود حیات حصول شد ازان دفعه که بوی نسیم میش که کنایه از محبت دوست و دشام مارا یافته و چون زاده راه عاشق عجز و مسکینی هست نه غرور و خود بینی بنابران گوید قوله

تا به غرور و دشت سلامت نبرد راه | رند از ره نیاز بدار السلام رفت

معنی آنست که زاهد بسبب غرور که شر الخصال من الناس و الرجال است ره بسلامت بدوست نبرد و بدایع بهران مبتلا ماند و عاشق از راه عجز و مسکینی بدار السلام وصال که اِنَّ لِلَّهِ حِجَّةً لِّكُلِّ فِتْنَةٍ اَوْ لَا تَقْصُرُ بِنَجْدٍ رَّبَّنَا صَلَاحًا رَسِيدًا و نیز زاهد که کنایه از شیطان که ریاضات شاکر و بسبب غرور که اَنَّا خَيْرُ مِمَّنْ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَنِي مِنْ طِينٍ راه بسلامت نبرد و آخر الامر بدایع لغتی الی یوم الدین موسوم شد و زاهد که کنایه از آدم است از راه نیاز که رَّبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا مُنْذَرَةٌ بِدَارِ السَّلَامِ مصطفی برو که نشانه اضطرار و چون عاشق مدام بعشق مستغرق است بنابران گوید قوله

زاهد توان و خلوة و تنهایی و بلا | عشاق را حواله بعیش مدام رفت

معنی آنست که اے زاهد تو و تنهایی و درج و الم و زهد و سرخ که نصیب تو همین است و اما حواله بعشق که عیش مدام است رفت یعنی نصیب ما همین گردیده و چون هر کس که قلب دنا سره بود بخیر از کوی عشق روا بے نیاید بنابران گوید قوله

نقد دلی که بود مرا صرف باده شد | قلب سیاه بود ازان بر حرام رفت

نقد دل اضافه بیانیه باده عشق مجاز قلب سیاه نقد ناس و حرام کنایه از عشق و محبت است معنی آنست که دل من در بازار شریعت روا بے نیافت آخر الامر بیازار عشق مشتافت آنجا رواج یافت آنست چرا روا بے نیاید که نقد قلب بود خود در حرام رفت چون فخرالدین عراقی سه بطوان کعبه رنم بچم رنم ندانده که در عین در چهره کردی که درون خانه آبی و در دیر میزوم من زورون ندا بر آمد که در آ و ا عراقی که ز خاصگان مائی و سوال اگر از شراب محبت مراد داشته پس حرام بچم معنی جواب آنکه تا محبت حق آیمینه محبت غیر است در نظر صاف خواران حرام که قلب المؤمن حرام الله و حرام علی حرم الله اَنْ يَكُنْ فِيهِ عَيْرُ اللَّهِ و نیز مراد عشق مجاز حرام ازان رو که پرده حقیقت است و حلال ازان رو که قطر حقیقت است و چون نصیحت بد عاشق سودی نمی بخشد بنابران گوید قوله

نماز

دیگر گو نصیحت حافظ که ره نیافت | آگم گشته را که باوه عطش بکام رفت
 گم گشته عاشق که اندک گشته باوه لعل شراب و کنایت ازان عشق است معنی آنست که به ناپه
 بار و بجز حافظ نصیحت پیش ما که عاشق که خلعت عشق سزاوارست بسوی نصیحت راه نیافت سبب
 مانع نشد رسوای ما نهاد و راه و اندام غزل

سینه ام ز آتش دل از غم جانانه بسوخت | آتش بود در بخانه که کاشانه بسوخت
 معنی آنست که سینه من از آتش دل که غم آن یاد نگین دل رویداده بود بسوخت پس در بخانه دل ما
 آتش بود اما عجب آتش که هم کاشانه را بسوخت و نیز آتش بر آتش اندوه بجران در کاشانه
 دل ما بنزد آتش بود آخر الامر بقاضای خود رو داد و چون جدائی محبوب موجب سوختگی آتش عاشق
 است بنا بران گوید قوله

تنم از واسطه دوری دلبر گدخت | جانم از آتش مهر رخ جانانه بسوخت
 معنی بیت الظهر است چون راه عشق بهگی شده و بلیات گوید قوله

هر که زنجیر سوز زلف بریر ویم دید | دل سودا زده اش برین دیوانه بسوخت
 معنی آنست هر عاشق که زنجیر سوز زلف بریر ویم من که کنایت از شدائد و بلیات است معلوم بود
 دیوانه او برین سودا زده بسوخت که احوال آن بیچاره بچه طور خواهد بود چون احوال عاشق موجب غم
 می باشد بنا بران گوید قوله

سوز دل بین که ز پس آتش و شکم دل شمع | دوش برین ز سر مهر چو پروانه بسوخت
 آتش مراد ازان سوختگی از ذکر سبب و اراده سبب اشک مراد اگر چه شمع مراد عاشقی که شمع وار می سوزد
 و یا معاندی که در آتش حسد میسوزد معنی آنست که سوز دل ما را معاندی کن که دل شمع از بسیاری
 سوختگی و گریه ما از روی شفقت مانند پروانه بسوخت چنان شمع قوله

آشنای نه غریبت که دلسوز نیست | چون من از خویش برستم دل بیگانه بست
 آشنای که دلش از روی شفقت بر او بسوخت نه آشنای نیست بلکه او هم غریبت که بوجب بالذکر تب
 بسوی العزیز نیست و دلسوز نیست و این شمع اگر چه بیگانه است اما چون من از خویش رفتم یعنی هرگز
 باو به جیرانی چو پشانی شدم دل بیگانه هم بسوخت و چون زبده عشق با هم صورت نه بند که انقضای آن بختی

بنا بران گوید قوله

خرقه زبده مر آب خرابات برود | خانه عقل مرا آتش خنجرانه بسوخت
 خرقة زبده پارسائی و زبده آب خرابات شراب مراد عشق خانه عقل اضافه بیانی آتش خنجرانه
 شراب کنایه از عشق معنی بیت الظهر است و چون توبه را در عشق گنجایش نیست گوید قوله

چون پیاله دلم از توبه که کردم شکست | همچو لاله جگر من می پیمانه بست
 معنی آنست که دل من بسبب از توبه که از عشق کرده بودم آخر الامر چون پیاله شکست و ریزه ریزه شد
 و آن توبه هیچ سودمند نگردید چرا که جگر من همچو لاله من می پیمانه بست و پیمانه بستن اسه و اغدا را زنی که انجانه بود
 و نه پیمانه و چون در راه عشق خودی و خود بینی را گذر نیست گوید قوله

ماجر اکم کن و باز آ که مرا مردم چشم | خرقة از سر بدر آورد و لشکرانه بست
 ماجرا گفت که مرا و نصائح از بدی به نیکی و اعطاء است مردم چشم را دانا یان بجای تغییر نموده اند معنی
 آنست که گفتگو کم نهاد از نصیحت گوئی باز آ و مرا در سلوک عشق حاجب و مانع مباش و خاطر خود را ازین
 اندیشه مخراش که مردم چشم من خرقة خویش را که عبارت از حیاست در شکرانه حصول محبت سوخته
 و باقبال مطلوب دیده بروخته و چه و نیز اگر مخاطب در بنیامعشوق بود تصویر معنی چنین باید نمود که
 معشوق از تیرنگر لیکن عاشقی بجانب خود رنجیده باشد و چون طریق مصالحت در میان آمده شکوه
 حاله گذشته که موجب رنجش بود در پیش آورد و بنا بران گوید که ذکر حاله گذشته کم نهاد و باز درین خانه
 بیا ذکر آن که مرا مردم چشم من تیرنگری از سر بدر آورد و بشکرانه که تو سر صالح داری آن خرقة را سوخته
 برین تقدیر این بیت قریب بهت بمضمون امیر خسرو است من نگرم ترا از چشم تر دشواری ای نظر
 بیرون کنم دیده ز سر آسان کنم دشواری تو، و نیز میگویند که شخصی باخواجه و معشوق ایشان هم صحبت
 بود و ازین که خواجه خرقة از سر برد آورده آئین خرقة پوشان گرفته آن شخص از صحبت خواجه دوری گزیده
 و چون گفتگو صلح در میان آمد آن شخص در بیان دوری خود از صحبت ذکر خرقة در میان آورد و لا جرم
 میفرماید که آنچه گذشته ذکر آن در میان میلد و باز در بنیامی و ذکر آن مکن که مرا مردم چشم من یعنی معشوق
 من خرقة از سر من بدر آورد و بشکرانه آنکه تو میل آمدن اینجانب داری آن خرقة را بسوخت و چه و نیز
 مردم چشم کنایه از مرشد کامل که آدم از عالم بمنزله مردمک چشم از چشم است و مراد از آدم فرزندان کاملند

وخرقه کنایه از خودی و خود پرستی یعنی آنچه گذشت آنرا کم کن و از ذکر آن باز آئی یعنی آن حالات که در خودی و خود پرستی که داشتی یا در آن مکن زیرا که آن مرشد کامل من خرقه خودی و خود پرستی از حقیقت من بیرون کرده آن مردم چشم یعنی روح من تبریت مرشد کامل خرقه خودی و خود پرستی بشکرانه آنکه حقیقت من این قابلیت داشت سوخت و چه نیز معنی آنست که او محبوب من قیل و قال را بگذارد و باز آنکه مردم چشم خرقه خود پرستی از سر بر آورد و بشکرانه محبت تو سوخت و چه نیز معنی آنست که اینجا عارف بعد از کشف وحدت خطاب با نفس خود میکند یعنی اکنون تو لباس در بر گرفته که در منزل مائی و منی منی گنجد و ما جرای که در عالم ناسوت داشتی آن را بگذارد و از آن باز آئی که مردم چشم را لباس دل که عبارت از من و ما است از سر بر آورد و در پے شکرانه عرفان محبوب بسخت سوال بخشن بشکرانه چه مناسبت دارد جواب مناسبت دارد چون عزیز بخانه عزیز نزل کند و صاحب منزل بر آن عریس مفرش فاخر بگردد و عطریات بسوزد و شعلها افروزد و هنگام ملاقات بجهت دفع چشم خرم سپید شود و چون ازین قیل و قال هیچ حصول نیست گوید قوله

ترک افسانه بگو حافظ و مینوش می | آنکه بخوریم می و شمع با فسانه بسوخت
معنی آنست که ترک قیل و قال کن و در منی نوشی اشتغال نمادای صدای که تا هنوز حصول محبت نکردم و شمع زندگی با قیل و قال بر باد رفت غزل

ساقی خوشترست و آب حیات | تو به از من چون کنم میهنات
ساقی نوشانده و مختصر کنایه از محبوب حقیقی و مرشد است معنی آنست که ماوی در برین مرشد من است یا الله تعالی و آب حیات می که عشق است بمنزله است هرگاه معالجه چنین است که صاحب خرم و بهرم عشق پس میهنات میهنات در چنین هنگام تو به از عشق چگونه بوقوع آید و چون سخنان تلخ که زجر و عتاب و دشنام از زبان معشوق بسیار شیرین و دلربا است بنابر آن گوید قوله

باوه تلخ از لب شیرین دمان | خوش لطافت میسر و زیاریات
باوه تلخ سخنان تلخ که دشنام و یا زجر و عتاب باشد و مراد از آن خطاب طلب یا جهولا یا شیر از زبان محبوب که برآمده در روح افزائی عاشقان از آب حیات که مراد از آن لطافت در حمت است گوی لطافت برده و چون لطف محبوبان زندگی بخش عاشقانست بنابر آن گوید قوله

چون دم عیسی نیم لطف او | مرده صد ساله را بخشد نجات
دم عیسی معجز عیسی که تم باذن الله مرده صد ساله کنایه از عاشقی که از درت گرفتار داغ همچنان گریه و نجات بخشیدن از سر نو زندگی بخشیدن معنی بیت ظاهر است و چون حل مشکایل عشق جز عشق نیست و بنابر آن گوید قوله

جز باب آتشین یعنی شراب | حل نیست درد مرا این مشکلات
آب آتشین شراب که بصورت آب و بصفه آتش است و از آن عشق که سوزنده از خودی و باقی کننده معشوق است این مشکلات اشارت به مشکایل عشق معنی ظاهر است و چون عشق نصیب ازلی است بنابر آن گوید قوله

روزی مابین که در دیوان عشق | جز می حمرات را برات
روزی رزق دیوان عشق و روزی از دل می حمرات عشق و محبت برات نصیب قسمت معنی ظاهر و چون مراد عشق سادات عاشق است بنابر آن گوید قوله

شاد باد روح آن رنده که او | بر سر کوسه معان یا بد وفات
رنده عاشق کوسه معان مقام عشق و چون بجز عشق و سخنان عشق در جهان قیمت ندارد بنابر آن گوید قوله
حاصل عمر تو حافظ در جهان | باوه صاف است و باقی تر مات
یعنی اے حافظ حاصل عمر تو در جهان زمین نیست که باوه همان که محبت حق است بے آمیزش غیر بنوشی و در اے هر چه هست لایینی است و جز قیل و قال پیش نه قوله

اشگفته شد گل حمر او گشت بلبل مست | صلا می سرخوشی او صوفیان باوه پست
گل حمر از ظهور مصنوعات و مشاهدات تجلیات معنی آنست که در بهار دین محمدی هم گل حمر که عشق و محبت است رویشگفتگی آورده پس اے صوفیان باوه پرست که کنایت از عاشقان و طالبانست صلا می سرخوشی است بیانی و حصول مع محبت نمایند با این وقت که و نیز گل حمر کنایه از جوانی و بلبل کنایه از دل معنی ظاهر و چون تو به در عشق صورت نه بند بنابر آن گوید قوله

اساس تو به که در محکمی چو سنگ نمود | بسین که خام ز جاجی چه طوفان شکست
جام صراحی شراب از ذکر سبب و اراده سبب مراد عشق معنی آنست که تو به من که در محکمی کم از رنگ

بنود هیچ نوع او بشکست نمی آرد و بین که جام زجاجی که کنایت از عشق است چه ظرف اش بشکست است
بسیارترین انواع بشکست و چون پیش محبوب آنچه از کمال استغنا که دارد و بکس ملتفت نیست همگی آن
بنابران گوید قوله

بیارباده که در بارگاه استغنا | چه پاسبان و چه سلطان چه پشیمان و چه مست

معنی آنست که اے حافظ از نوشیدن می که کنایت از عشق است ساعی باش و آن خود اگر چه
مجازی باشد و هیچ غم مدار که در پیش استغنا محبوب چه بنوشد و کاف و مطیع و عاصی و خیر و شر یکسانست
یعنی محتاج بکس نیست **إِنَّا اللَّهُ عَنِّي عَنَّا** و هر گاه می نوازند غیر علت می نوازند که قبل ازین
قبله **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** چون عاشق را باید که بنوع در عشق شتمغال نماید که هیچ اندیشه ماسوا می محبوب در دلش
راه نیابد بنابران گوید قوله

بهست نیست مرغان خمیر خوشدل باش | که نیستی ست سرانجام هر کمال که هست

هست و نیست غنا و فقر و حیات و مرگ خمیر دل و مصراع ثانی بموجب **كُلُّ صَوْدٍ مُّهِمٌّ** و چون وقت
مرگ ازین فقر و غنا حصول نیست گوید قوله

ازین رباط دور و چون ضرورت جیل | رواق طاق محبت چه سر بلند و چه پست

رباط دور و در دنیا باعتبار آمد و شد رواق محل طاق ایوان معنی ظاهر چون حصول گنج وصال
نی رسد اندویشات نمی شود گوید قوله

مقام عیش میسر نمیشود نه رنج | بلا بحکم بل بستم اندر و ز است

معنی آنست که مقام عیش که وصلت نه رنج غم و بهوم و یا عشق که عشق تمام المحنة و البلاء حصول
نمیشود و آن رنج و بلا می مذکور باقرار قائل بلا بر و زائل اختیار کرده چون ازین زندگی و روزی و قیل
قال حصول نیست بنابران گوید قوله

شکوه آصفی و اسپ با و منطقی طیر | با و رفت از و خواجه هیچ طرف نیست

آصف نام وزیر سلیمان اما اینجا سلیمان یعنی شکوه سلیمانی که اسپ با و گو یا می طیر که مراد با و
آخر الامر اینهمه بر با و رفت و خواجه را که سلیمان است از ان هیچ حصول نشد پس اسماک قوله

ببال و پر و وانه که تیر سپه تانی | هو اگر رفت زبانی و نه بجا کشت

معنی آنست که با سباب و نیوی که طالب را سدر است از دست مرد و موجب مباش و خویش را چیر
تراش که تیر بتابی هر چند که در مهارت باز بجا افتاد حاصل آنکه هر گاه بجا کشتن است با سباب
مستعارش از چاره چهر رفتن است و چون فضل و لطف معشوق از احاطه تقریر میراست گوید قوله

زبان کلک تو حافظ چه شکر آن گوید | که گفته سخت می بر بند دست بدست

خطاب از جانب محبوب است یعنی اے حافظ زبان کلک تو چه شکر آن میتوان گفتن که ترا قبول
داده ایم که سخن ترا از غایت اغراض دست بدست می بر بند و اعلی غزل

شکیده ام سخن خوش که پیر کنعان گفت | فراق یار نه آن میکند که توان گفت

پیر کنعان یعقوب و کنایه از عاشق نیز یار یوسف و کنایه از محبوب معنی مصرعه ثانی آنست که حدیث
افراق و جدائی از احاطه تقریر و تقریر بیرون است قوله

حدیث مول قیامت که گفت و غطر شهر | کنایتی ست که از روزگار بجران گفت

معنی آنست که حدیث روزگار بجران بمنزله ایست که حدیث قیامت از وی کنایتی است و چون
بچکس را بجرم معشوق گذر نباشد بنابران گوید قوله

نشان یار سفر کرده از کرم سپهر باز | که هر چه گفت برید صبا پریشان گفت

یار سفر کرده تجلی حق که از نظار و باخفا آورده و نیز رسول که ازین عالم رحلت نموده برید صبا
علماء و فضلا معنی آنست که نشان محبوب حقیقی از کرم سپهر و فصوص احوال او از که نمایم که هر چه علمای و فضلا
گفته مختلف الاحوال بعبارت از آنکه ره بسوسه او ندارند و محض قیل و بیل را بکار برده اند و نیز برید صبا
اضافت بیانیه که پیغام عاشقانست در شرح نزهت الاله و اح آورده که عجائب قوس اند که با و صبح را
همدم خود ساخته و هر دم با و سخن پردازند یعنی این طرف قوس که فیض قدسی را همدم خود ساخته تا هر چه
گویند هم از ان فیض بآن فیض گویند و خلق پندارند که با ایشان میگویند و با و حکم طبیعت بر خاک میگذرد
پندارند که سخن ایشان می آرد و می برد یعنی فیض حق سبحانه بحکم طبیعت که طبیعت توان تر و در دست
بر خاک وجود ایشان متواتر میرسد و ایشان هر دم متوجه با و میشوند که در و دوش بجهت آوردن
حالات شوریدگی ایشان مخصوص است و آن خود خاصیت اوست که در آید و نیاید آخر سخن یاد آورده ما
چه اعتبار است که چون با و خود پاینده نیست حلقه که انرا باید اعتبار پائیدگی را نشاید چون از عاشق

ترک معشوق صورت زنده بنابران گوید قوله

افغان که آنمه نامهربان دشمن دوست | تبرک صحبت یاران خود به آسان گفت

آنمه نامهربان حق تعالی باعتبار استغنا دشمن دوست باعتبار ممکن اخلاقی قتل یاران خود کنایه از خود چنانچه در محاوره ایشان مینویسند مراد خود را در مضمون مصرع ثانی موافق می گویند که **يَا شَكَرُ عَلَى نِعْمَائِي وَلَمْ يَصِبْ عَلَيَّ لَئِي وَلَمْ يَرْضَ بِفَضَائِي فَلَكَ حُجٌّ مِنْ حُجِّ سَمَائِي وَلَيْطَلَبَنَّ نَائِي** چون رضا لازم عاشق است گوید قوله

من مقام ضایع ازین و شکر رقیب | ازل بدو تو خود کرد و ترک مان گفت

معنی آنست که الحال من و مقام رضا که هر چه از دست محبوب رسد آن رغبتی باشم تا بحدی که شکرگزاری رقیب هم نایم زیرا که هر چه از دست رقیب آید هم بار آورده است از نیجه سبب جور دشمن چه کند گریه کشد طالب دوست و این همه از آنست که دل بدو تو که عشق است خورگشته بود و ترک در مان که سلامتی و عافیت است نمود چون لازم است که حکم محبوب را طاعت نماید و دم بخورد و چرا نزد بنابران گوید قوله

مزن چون چرا دم که بنده مقبل | قبول کرد بجان بهر سخن که جانان گفت

بنده مقبل عاشق صادق معنی بیت خود ظاهر است چون عاشق را باید که بدین زندگی دوروزه غره نشود و در حصول عشق تکامل نوزد بنابران گوید قوله

اگره بیا و مزن گرچه بر مراد و زرد | که این سخن مثل باد با سلیمان گفت

معنی آنست که نفس که در لبت حق است بران اقامت و یا عشق را که الهی بصورت و عافیت رسد دوم و پسین را نگاه باید داشت که این سخن بروجه مثل اختیاری است ازین زنت ازو نیز همچنان باید شگفت و چون بغم بغیر از عشق نمیتواند شد گوید قوله

غم کهن بجای سا نخورده دفع کنسید | که تخم خوشدلی نیست که پیر و بهقان گفت

معنی آنست که مرا از آن غم عمر بطالت رفته بنوشیدن می سازد که کنایه از عشق و محبت حق است دفع نماید که تخم خوشدلی همین است که پیر و بهقان که کنایت از عاشق کامل است گفت آن مضمون مصرع اولیست و چون بعشوه این دنیا و مکار و مغرور نباید شد گوید قوله

بعشوه که سپهرت و بدر راه مرو | تر که گفت که این ال ترکستان گفت

معنی آنست که بعشوه سپهر که روزی چند بر مراد تو رفته و بنشاده معشوق مغرور ساخته از راه مرو و مغرور میباش ترک که گفت که این زال ترک که وفرب نمود آخر الامر ترا بدام مگر خود خواهد کشید چون فضل محبوب شامل حال عاشقانست گوید قوله

بیار باده بخور زانکه هر میگردد و دل | بے حد غفور و رحیم رحمان گفت

معنی آنست که ای طالب بیالو عشق مستغرق باش اگر خود مجازی باشد از آن که پیر میگردد کنایه از رسول است و نیز مرشد است بے فضل الهی را در معرض بیان آورده که **إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ إِنَّ اللَّهَ كَذُوقُ فَضْلِ عَلَى النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَكَرِيمٌ** چون باز نشست عاشق از عشق نوع از محالات بنابران گوید قوله

که گفت حافظ از اندیشه تو باز آید | من این بگفتم و آنکس که گفت بهتان گفت

معنی آنست که ای محبوب من بتو که ام کس گفت که حافظ از عشق تو معرض شده باشد من هرگز این نگفتم ام و آن کسی که گفته است محض بهتان بکار برده غزل

شربت از لب لعلش خورشید و برفت | رو به پیکر او سیر ندیدیم و برفت

این غزل هنگام جانی مرشد و یاد و حالت فیض فرموده که هنوز شربت فیض از لب لعل او که کنایت از فضل و لطافت اوست حصول نموده بودم و فیض حصول کردن چه که رو به پیکر او سیر نبردیم و برفت و باقی معنی غزل واضح است قوله

گوئی از صحبت او نیک بنگارده بودی | بار برفت و بگوش ز سیریدیم و برفت

یعنی بحدی که گریزان رفت که به نشان او هم نرسیدیم قوله

صورت او و لطافت اثر صنع خداست | ما ز رویش نظر سیر ندیدیم و برفت

لطافت پاکیزگی صنع قدرت قوله

گل از باغ وصال که مرا روزی بود | آه در او دروغا نشیدیم و برفت

روزی بود میسر شده بود نشیدیم بهره حصول نمودیم قوله

بسکه مافات و حریمانی خواندیم | وز پیش سوره اخلاص سیریدیم و برفت

فاتحه احمد حزینانی نام دعائے سورۃ اخلاص قل هو الله واینهارا برائے حصول مطلب بخوانند
مطلبش نیست که خواندن این هم نفعی بخشد قوله

عشوه میداو که از کوس ارادت زروم دیدی آخر که چنان عشوه خریدیم و برت
عشوه فریب از کوس ارادت زروم یعنی از محبت تو عرض نگردم چنان عشوه خریدیم مفتون
آن عشوه شدیم و اعتبار آن نمودیم قوله

شد چنان در چمن حسن لطافت لیکن در گلستان وصالش نچیدیم و برت
چنان قصان نچیدیم ز قصیدیم قوله

گفت از خود برو و هر که وصال طلبد ما با میدوے از خویش بریدیم و برت
از خود برو و سرگشته و پریشان و در کوس فنا جای از خویش بریدیم بنار رسیدیم و از خود گذشتیم قوله

بچه حافظ همه شب ناله و زاری کردیم کاس و نعلاب وصالش نرسیدیم و برت
این بیت خطاب بر دوست حافظ مراد دل یا سخن غزل

صبا اگر گزے افتد بکشور دوست بیار نفحه از گیسوے مغرب و دوست
صبا کنایت از مرشد معنی آنست که اے مرشد ما اگر ترا بکشور دوست که عالم وحدت و مشاهدت

تجلیات گذر افتد و وصل اوری پس باید که نفحه از گیسوے مغرب دوست که بیان حقایق و معارف
است بهارسانی و اگر پیام آن محبوب بهارسانی قوله

بجان او که بشکرانه جان برافشایم اگر بسوے من آری پیامی از بدوست
سوگند بجان محبوب که بشکرانه این آوردن پیام جان شیرین خود را نثار تو سازم چنانچه در بیت

آینه گوید قوله
و اگر چنان که در آنحضرت نباشد بار برای دیده بیا و غبار از دوست

معنی آنست و اگر چنان نباشد که در آنحضرت باریابی پس غبار از دوست که کنایت از
نشان در دوست بیارتا آنرا در نظر داشته ره بکوس مقصود بریم و چون در شکستگی و پستی خود عظمت
و جلال حق نظر میکند میداند که این بیچاره را با آنحضرت چه نسبت وقت که سیرالے الله تمام میشود
سیرالے الله پیش کشاید باعتبار بے نهایتی مطلوب خود را پیشتر می بیند می داند که در اول منزل

پانها ده ایم تشنه این دریا هرگز سیر نمی شود و چون ادراک کن اسکان ندارد گوید قوله

من گدا و تنای وصل او مہیات اگر بخواب به بنیم جمال منظر و دوست

خواب کنایت از موافقه و حال تجویب معنی ظاهر اما اشکال این بیت آنست که ازین بیت مفهوم میشود
که وصل میسر نیست چنانچه جائے دیگر نیز فرموده وصل او جزو خواب نتوان دید پس ازین هر دو بیت
و اشکال آن بوضوح می آید که رویت حق سبحانه و در دنیا نیست مگر خواب و جائے دیگر فرموده که مردم

دید و با خبر بخت نظر نیست و نیز گفته اند که امروز چون جمال تو بے پرده ظاهر است و ازینجا معلوم
میشود که رویت در دنیا میسر است جواب آنست که رویت دیگر و مشهور دیگر که آنرا مشاهده گویند

رویت با بختان موعود است و مشاهده قلبی و در بختان هم بختان حاصل میشود و در تعرف آوردن
و اجمعوا الله لا یزلی فی الدنیا بالابصار و لا بالقلوب الا ما یتجهت الیه فیکان و در شرح تعرف

اگر چه در معنی این کلمات تفصیل داده و اجماعت که خداے عزوجل را بدنیات اید دیدن به بصر
و نه بچشم و نه بدل و این از بهر آن گفت که گروهی روا داشته اند که بنده مر خداے خویش را بنده

معائن بچشم یا بدل و همه اهل سنت و جماعت را اجماعت که آن گروه ضالند باین معنی که بیقین
بدل بدانند که هست و چون یقین بنده مر بنده را درست گرد و همچنان گرد و چون دیدار این دلیل

است که دیدار اندر دنیا نباشد زیرا که دیدار فاضلترین نعمتهاست و روا نباشد که آن بود مگر در
فاضلترین مکانها و اگر در دنیا دیدار یافتند پس فرق در میان دنیاے فانی و عقبے باقی

بنمودی و اگر گویند که ایمان هم فاضلترین نعمتهاست پس چرا در دنیا باشد گوئیم که ایمان جزو است
و جزو غیبی است آید و نیز چرا چیزی که بنیم آن در دنیا نیافتد و دیگرے چگونه یا بنده و نیز دنیا دار فنا

روا نباشد که باقی را در سراے فانی بنیند و اگر گویند چون باقی را در سراے فانی پرستند گوئیم
پرستیدن امید دیدن است و چون دیدار آمد پرستیدن چه کار و غیره بسیار دلائل اما بجملا جواب

آنست که خدا تعالی خبر کرد که دیدار اندر جهان باشد و خبر نداد که درین جهان باشد و در رساله
روضه الارواح آورده که اهم مطالب و استن تفرقه است که میان دیدن خدا تعالی و آخرت
و دنیا است و آن آنست که در آخرت دیده سر دیده سر یکے شود و لقاء الله همچو ماه می بیند و در دنیا
بر دفع حجاب در حالت که بچون و بیچگون بود و بخلات دنیا که بعینه نموده نمیشود بلکه تجلی بحجاب

می بیند عارفان نه حجابی که مانع دیدن باشد بلکه مثل عینک پرده لطیف پس در آخرت رویت
 نه پرده و در دنیا تجلی است در پرده خواه بدیده سر خواه بدیده سر و آنچه که در دنیا باشد بهر مشاهد گویند
 و در رساله شیخ محمد صادق گنگوہی چنین مذکور است که روزی سخن در صفای حجاب و رفع حجاب
 مذکور شد فقیر از راه صوفیہ بعضی الفاظ ظاهر کرده که بعضی نفهم آن نرسید و بعضی مذکور کردند که فلانی
 در دنیا رویت میکند و خیال نکند اگر چه رویت از قبالت با بچنان موعود است اما خواص را مشاہد
 جمال البدریم در بچنان منقود بود و موعود را منقود خواهد و هر که امروز کار خود ساخت فردا چه خواهد یافت
 مَن كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى أَعْمَى رابریں سر اطلاع نبود بنابران در خطاب گذشت
 و چون در ویش راسی در مقامات بود و هر مرتب نظری دیگر و بصارت دیگر کشاید که مارا کیت متشیئا
 الا و اکیت الله اما رویت نگویید و رویت نبود که رویت موقوف است بموت صوری و موعود است بحیث
 فاعرف و الصفاء ولا تحم و چون بقرار می نصیب عاشق است بنابران گوید قوله

دل صنوبریم همچو بید لرزانست | از عشق آن قدو بالا می چون صنوبر دوست

معنی آنست که از عشق آن رخ که مشاهده و حرست و در چون صنوبر یعنی امتداد ظهورات او که بر یکی موجود
 سایه انداخته که اکثر آلی بیک کیف مکتا اقل دل پاره پاره من مانند بید لرزانست چگونه ره بدان برم و چون
 عاشق با سوا می معشوق تلفت نمیشود بنابران گوید قوله

اگر چه دوست بخیر میخورد مارا | بعالی نفروشم موی از سر دوست

معنی بیت ظاهر است و چون زبان از احصای لطف معشوق لال است ایچ و قرع نمی نه بنابران گوید

چه عذر باز سبک کو تو توانم خاست | اگر شبی بتوانیم بود بر در دوست

معنی آنست که اے محبوب من اگر شبی بر در تو جایم تا قیامت از عبده شکر قریب تو بیرون آمدن
 نتوانم چه جایی تو قوله

چه باشد از شود از بند غم دلش آزاد | چو هست حافظ کمتر غلام چاکر دوست

معنی آنست که حافظ چون کمتر غلامان و چاکران دوست است اگر از بند غم بجزان خلاص یابد
 و جمعیت وصل سرفراز گردد چه باشد اے جایی تعجب نیست غزل

صبح مرغ چمن با گل نوحاسته گفت | ناز کم کن که درین باغ بس چو تو شکفت

باید دانست که الله تعالی بعضی از سالکان را اول بمقام محبیت و آورده بعد بمقام محبت رسیده اند از
 و بعضی را بر عکس این بنابران از حالت سالک اول خبر میدهند یعنی وقت صبح که ابتداء احوال است مرغ
 چمن لاهوتی که کنایت از ذات واجب الوجود است بموجب یا عبیدی انت فی عشقی و محبتی و انت
 عاشق و محبت لک با گل نوحاسته که سالک نو آموز است گفت ناز کم کن و بر خودی خود غرور مباش که
 درین باغ دنیا همچو تو بس گل شکفته و آخر الامر بباد خزان مرغ همه بجاک عدم یکسان شده اند و چون سخن
 سخت گفتن بمعشوق شایان عاشق نیست بنابران گوید قوله

گل بخندید که از دست نرنجیم و لے | ایچ عاشق سخن تلخ بمعشوق گفت

معنی آنست که کنایت از سالک است بخندید و گفت که ازین سخن راست که گفتی رنجیده نمیشود که فی الواقع
 همچنین است اما وقت که مارا بمحبوبیت خود سرفراز ساختی پس ایچ عاشق سخن تلخ بمعشوق نگفته چون
 سالک از محبوبیت برآمده بمقام محبت رسیده کار محبت بگریه و زاریست گوید قوله

اگر طمع داری از انجام مرغ می لعل | و رویا قوت بنوک مژغات باید سفت

از جام مرغ معشوق می خوردن عبارت از قرب حاصل نمودن است چه نوشیدن شراب از جام دوست
 کار مقربان است یعنی اے دل من اگر طمع وصال محبوب داری در رویا قوت بنوک مژغات مرترا
 باید سفت یعنی گریه یار باید کرد بحدی که خون باید گریست که الیک کائنات محضیل المراتب و نیز از
 جام مرغ رو می معشوق و می از آن خوردن مشاهده جمال محبوب رونمودن معنی اظهار چون در مقام عشق
 درآمده به گوناگون آلام در رخ مبتلا شده حالت هلاکت ابتدائی خود یعنی حالت معشوقیه خود یاد میکند قوله

در گلستان ارم دوش چو از لطف هوا | زلف سنبلیله نسیم سحر می آشفست

معنی آنست که دوش در زمانه گذشته در گلستان ارم که مقام محبوبیت وجود ما چون زلف سنبلیله که
 از لطف هوای آشوب نسیم سحر می آشفست یعنی می رنجید و احتمال آن نمینمود و چون عاشق بر دم
 بادل خود در سخن میباید بنابران گوید قوله

گفتم ای مسند جم جام جهان بنیت کو | گفت افسوس که آن دولت بید از خفت

معنی آنست که بادل خود گفتم که اے مسند جم بموجب ولا یسعنی از خنی ولا ستمائی و لکن یسعنی قلب
 عبیدی المؤمن جام جهان بین تو کو یعنی آن مقام محبوبیت تو کجاست گفت افسوس که آن دولت بیدار

که کنایه از مقام محبوت است از دست رفت و بمقام محبت که سر اسیر رخ و الم است افتادم باز تلی
دل خود می نماید قوله

تا ابد بوی محبت بمشامش نرسد | هر که خاک در میخانه برخساره ز رفت

معنی آنست یعنی تا قیامت هرگز بوی محبت و معرفت بمشام او نرسد و حصول او نگیرد و هر که خاک
در میخانه که کنایه از عشقت برخساره ز رفت یعنی حصول نمود و چون سخن عشق از تحریق و تقریر بگوید قوله

سخن عشق نه آنست که گوید بزبان | ساقیای ده و کوتاه کن این گفت و شنفت

معنی آنست که سخن عشق از بیان مبراست زیرا که حدیث عشق نه بر سبیل است و نقل کرده اند تا بطریق
تعلیم فرا گیرند و بطریق تعلیم بیان کنند بلکه استادش از دل بدست و تعلیمش از مویب الهی پس
ساقی که کنایت از وعده ایزدی است و مرشدی محبت بنوشان تا بدان ره بمقصد اصلی برسد و کوتاه کن
این گفت و شنفت یعنی ازین قال قیل بازائی و چون اضطراری لازمه عاشقت گوید قوله

اشک حافظ خرو و صبر بدیرا انداخت | چکند سوز غم عشق نیارست نهفت

معنی آنست که اشکباری حافظ خرو و صبر حافظ را بریا انداخت ای بخود بوی صبر گردانید و عشق
بازی شهو و بوی پرستی رسوائی عالم ساخت آری حافظ چه کند که سوز عشق نتوانست نهفته ماندن
آخر الامر بقاضا خود آوردند غزل

صحن بستان ذوق خوش صحبت یاران خوش است | وقت گل خوش با کز نو و وقت میخواران خوش است

صحن بستان دنیا میخواران عاشقان وقت گل ایام بهار که در فصل بهار معرفت و محبت که در
چمن جهان از ظهور آدم و آدمیان و مسیده است و در عهد رسول مصلح بجمال طراوت رسیده و موسم
شگفتن از مار کاشفات و مشاهدات شده و در چنین موسم عجب هیچ کاره و شیوه نیکوتر از دلوله عشق
نیست و نیز دنیا مقامی است که طالب از طفیل آن به مشاهدات عشق رسیده و ذوق وصال
مطلوب چشیده یعنی اگر چه روح در ملک عدم بوجل حق مستغرق بود اما قدرش نمی یافت و ذوق
منی نمود بحکم الاشیاء تبیین با حصار و بالنعمة اذا فعدت معرفت پس بدانکه دنیا فرعه است برای
حصول مراتب اولی و آخری پس دنیا ذوق بخش بطیفیل مرشد وقت و وقت مرشد خوش باد
که از طفیل و می مسترشدان خوش وقت و چون سخن صحبت مرشد موجب فرحت دل طالبان است

بنابران گوید قوله

از صبا هر دم مشام جان ما خوش می شود | آرمی طیب نفاس هوا داران خوش است

صبا مرشد طیب خوشی هوا داران عاشقان ای بسبب حصول دولت صحبت مرشد و به بیان
حقائق و معارف و دلجوی نمودن او هر دم فرست و خوشی رود که صحبت عاشقان فرحت انگیز و غمز و
میباشد و چون کار عاشق مدام گریه و زاریست و آن موجب تحصیل مراد است بنابران گوید قوله

مرغ شیخوان را بشارت باد کاندرا راه عشق | دوست را با ناله شبها می بیدار ان خوش است

مرغ شیخوان عاشق بشیخیز بیداران عاشقان معنی مصرع ثانی
بموجب آنکه چشم گریان را دوست دارد و نیز چون گریه و زاری موجب قبول دعا است بنابران گوید قوله
ناکشوده گل نقاب آسنگ رحلت میکند | ناله کن بلبل که فریاد دل افکاران خوش است
ناکشوده هنوز نقاب نکشوده گل کنایت از مرشد آهنگ قصدا داده معنی آنست که هنوز ان محبوب
نقاب ناکشوده و کما حقہ مشاهده نموده قصدا رحلت می نماید ای عاشق مسکین بنال که فریاد دل افکاران
خوش است ای گریه و زاری عاشقان قبول مینماید شاید که رفتن او در توقف افتد و نیز چنان مسموع است
که این بیت در هنگام مرض سخت پیر فرمود قوله

نیست در بازار عالم خوشدلی و زانکه هست | بشیوه زندگی خوش باشی عیاران خوش است

معنی بیت ظاهر است قوله

از زبان سوسن این آوازه آمد بگوش | کاندزین ویرکهن کار سبکساران خوش است

معنی آنست که از زبان سوسن آوازه که کنایت از عارف کامل است آوازه بگوش من رسید که اندرین
ویرکهن که دنیا است جان سبکساران که زندان نای عشق اند خوش است و چون بهترین کار ترک
جهان است بنابران گوید قوله

حافظا ترک جهان گفتن طریق خوشدست | تانہ پنداری که احوال جهانداران خوش است

غزل

صبح دولت طلوع طلعت اوست | شام ظلمت نشان ظلمت اوست

طلوع طلعت کنایت از مشاهدات تجلیات او اشاره بمحبوب شام ظلمت شام تاریک

ناکشوده گل نقاب آسنگ رحلت میکند

مرغ شیخوان عاشق

دلیل

نشان ظلمت نشان اختفاء و اشاره بمحبوب چون همه مخلوقات فیض از بنابران گوید قوله	
مهر از خوان او نواله رسان	ماه نونم ز بهر خدمت اوست
مهر آفتاب خوان فیض نواله رسان روشنی بخش او اشاره بمحبوب حقیقی معنی آنست که از راه خدا که امتداد ظهورات تمامی موجودات را احاطه نموده قوله	
از قدش پائے سرو مانده بگل	لاله را داغ دل ز فرقت اوست
پائے سرو که کنایه از سالک بگل حیرت فرورفته و عاشقان دل سوخته را داغ لبیب پیران آورده نموده و چون در عالم بهر چه از محبوب و محب است از ظهور حسن و محبت اوست بنابران گوید قوله	
زنگ و لبوے گل از رخسار چمن	نال لبیل از محبت اوست
گل محبوب چمن نیا لبیل عاشق یعنی هر محبوبی که در عالم کون بخونی و حسن مغرور گشته از آنست که ظهور رخ یعنی ذات خود در و نموده و هر عاشقی که گریان و لغو زمان است از آنست که بسلسله محبت خود پلورده نموده و چون وصف آن محبوب از احاطه تقریر بیرونست بنابران گوید قوله	
سوسن ده زبان خموش باغ	لال مانده ز صنع قدرت اوست
سوسن ده زبان کنایه از عارف کامل و رسول مقبول باعتبار کمال معرفت باغ دنیا با معرفت ذات که مقام تحیر و عجز است لال گنگ مضمون مصرع ثانی ما عرفناک حق معرفتک سوال گل سوسن رانده زبان میشود چه چر گفت جواب باعتبار کثرت چون فقر بموجب الفقر فقری موجب عزت است بنابران گوید قوله	
فستر گر رنج محنت است اما	کنج عزت بکنج عزلت اوست
فقر مقام محو نیستی یعنی فنا کنج عزت کنایه از وصل او ضمیمه فقر است معنی ظاهراست و چون همگی کار محبوب و نیز مرشد خالی از حکمت نیست بنابران گوید قوله	
بدوا جانب طیب مرو	صحت عاقل از طبابت اوست
بدوا یعنی بطالب عشق و محبت از راه پیش طیبی نزد طیب مرو و طلب آن مناکه او خود مراقب احوال است و صحت بیکار داشتن او مراد از عشق و محبت محض از دانی اوست که ترا استعدادی چنان ندیده باشد و نیز این بیت چنین دیده شده بدوا جانب طیب برو چه صحت عاقل از طبابت اوست	

طیب کنایت از مرشد عاقل فی الفور معنی بیت ظاهر و چون در عشق عاشق را بهر چه از دوست رسد از رنج و گنج از قبول چاره نیست بنابران گوید قوله	
در طریق سلوک سالک را	هر چه پیش آید از اراده اوست
و چون بموجب دانستن شکی را که کسب و محکم همه بدو ذکر اوست بنابران گوید قوله	
قمری و عند لیب و حافظانیز	همه گویا بزرگ مدست اوست
معنی بیت واضح است غزل	
عازت از پر تو می راز نهانی دانست	گوهر هر کس ازین لعل توانی دانست
معنی آنست عارف که باطن خود را از ماسوائی حق صاف نموده از پر تو شراب محبت راز نهانی که معرفت نفس خود است حاصل نموده بتقاضای حق معرفت نفس خود کمال معرفت حق حاصل کرده و چون شراب عشق این دولت حصول نمیشود بنابران گوید آیه گوهر هر کس ازین لعل که کنایت از عشق است توان دانست و معلوم میتوان کرد و نیز صوفی کنایت از منصور است بتجلی عشق اسرار عشق را کما هی دانست و وصله او کتمان که بموجب رضای حق است نتوانست چون ازان عارف عدم رضای حق بوجود آمد مقام تعجب رونمود از جهت دفع تعجب گوید آنچه در مصرع ثانی است و چون بمعرفت محبوب رسیدن کار هر کس نیست گوید قوله	
قدر مجموع گل مرغ سحر و اندویش	نه که هر کور قی خواند و معانی دانست
معنی قدر معرفت مجموع گل ذات حق مرغ سحر کنایه از عاشق هر کور قی خواند اشعار بعلماء و فضلا معانی دانست بمعرفت رسید معنی آنست که بمعرفت ذات محبوب حقیقی رسیدن کار عاشق نیست نه علماء و فضلا چه حصول معرفت او موهبی است نه کسبی و وجدانی است نه کسبی چرا که از اجتماع کتب جزو لائ و برایین حصول نیست و آنها را در کور معرفت راه نیست چنانچه در بیت آینه گوید قوله	
ایکه از دفتر عشق آیه عقل آموزی	ترسم این نکته تحقیق ندانی دانست
معنی آنست که ای کسی که گرفتار تدبیر و اجتماع کتب مانده و ازین قیل و قال که بتقاضای عقل عقلت تحصیل عشق ندانی و بمعرفت حق نمی ترسم که این نکته عشق را نخواهی دانست و بکناد	

نخواهی رسید تا که از اینها اعراض ننمائی که میان عقل و عشق تضاد است عقل مصلحت آموز عشق سلطنت سوز عقل نشاند عشق بیفزود عقل بسازد عشق بسوزد پس حصول عشق از دفتر عقل مواش میسر نمیشود نقل است چون شمس الدین را گذر بر درسه مولانا روم افتاد دید که مولانا از چهار طرف توده کتب دارد شمس الدین پرسید مولانا این چیست گفت این قیل و قال است ترا این چه کار شمس الدین آنهمه کتبها را در جوی که پیش مولانا بود در انداخت مولانا از تحسیر دست بردست زدن گرفت شمس الدین چون اضطراب مولانا بغایت دید دست و آب انداخته یکبار همه را از آب بر آورد که هیچ درفش تر نشده بود مولانا گفت اینجا حاصل است گفت این ذوق و حال است ترا این چه گذر مولانا را جاذبه رسید و همه کتبها را سوخت و شمس الدین پیوست و حصول مطلب نمود بنابر است عقل در کوچه عشق نابیناست به عاقلی کار بوعلی سیناست به چون عاشق را بغیر از عشق معشوق یکس التفات نمیباشد گوید قوله

عرض کردم دو جهان بر دل کار افتاده | بجز از عشق تو باقی همه فانی دانست

معنی آنست که محبوب من بر دل کار افتاده خود گویند عرض نمودم که اگر اختیار بینائی دل کار افتاده و واقع از موده از راه تیز بینی بجز از عشق که یافت همه را فانی پنداشته به یکس ملقت نگردید و بجز عشق تو قبول نکرد چون نظر کمیاب است بنابران گوید قوله

سنگ و گل را کند ازین نظر لعل و حقیق | هر که قدر نفس باو یمانی دانست

نفس باو یمانی آنی که کجای نفس الرحمن و جانب الیمین مراد مقبولان درگاه حق است معنی یعنی هر که قدر مقبولان درگاه حق بداند و خود را بدیشان رساند و با هر که انفس خویش را قدر و قیمت را بنگان و ضائع نکند و بهیچ نفس از یاد معشوق غافل نگشته بغیر نپرداخت و او را آن کرامت حاصل آید که بیک نظر آن ناقص را که بمنزله سنگ و گل اند بر مرتبه لعل و حقیق که کنایه از عاشقان کامل است رساند و چون عشق کمال را اندیش از انبار جهان نمیباشد گوید قوله

آتش اکنون که ز انبار غموم اندیشم | محتسب نیز ازین عیش بهانی دانست

معنی آنست که آنوقت از دست رفت که از انبار غموم اندیشه می نمودم و اخفا می این را میگویم الحال این کار بجای رسید و شهرت بجای رسید که ازین عیش بهانی که میخوار است و با طریقه زیست محتسب نیز که کنایه از مرشد است واقف گردید اکنون اندیشه را چه گذرد و چون هر چه از دست پیش آید

از منغ و عطای من حکمت است بنابران گوید قوله

دلبر آسایش با مصلحت وقت ندید | ورنه از جانب ما دل نگرانی دانست

معنی آنست که آن محبوب حقیقی من که در دنیا وصال خود بکار است نمود و یا آن که بمشاهدات تجلیات ما را سرفراز ساخته و تا حال همچنان سرگردان تیر بهجران گردانیده مصلحت وقت همدرین دیده و گرنه نگرانی دل و اشتیاق تمام و توجه بالا کلام از ما معلوم نمود و هیچ نقصانی ندیده و چون موجب حسرت و ندامت و بستی این جهان است بنابران گوید قوله

مے بیاور که نه ناز و بگل باغ جهان | هر که غارتگری باو خزان دانست

معنی آنکه مے بنوش و در یاد الهی ساعی باش که هر که عاقبت و در دانش بهره دارد و غارتگری باو خزان که پیری و مرگ است دریافته که هیچکس را نخواهد گذاشت هرگز بگل باغ جهان که کنایه از محبوبان مجاز است فخر نکند و بستی ننماید چون هر چه که حصول مستر شد است همه از توجه مرشد است بنابران میگوید قوله

حافظ از گوهر منظوم که از طبع بگنجت | اثر تربیت آصف ثانی دانست

گوهر منظوم سخن آصف ثانی مرشد که نائب رسالت تاب است غزل

عیب زندان من امروز پاکیزه شست | که گناه و گران بر تو نخواهند نوشت

پاکیزه سرشت باعتبار زهد یا به سحر چون شیخ پاکد من معنی آنست که ای ناهد پاکیزه سرشت بعیب زندان که کنایت از عاشقانست نظر کن و از اعتراض این بکارخانه الهی زبان بپوش که گناه و گران بر تو خواهند نوشت و ترا مواخذه خواهند قال الله ولا یزید الا ذللا و در آخر یعنی بر بنمیدارد و هیچ بر دارنده گناه دیگر را یعنی مواخذه گناه دیگر نمیشود بلکه گناه خود چون هر که مواخذه گناه خود نمیشود گوید قوله

من اگر نیکم و در بد تو برو خود را باش | هر کس آن درو عاقبت کار که گشت

معنی آنست که ای ناهد من اگر صالح هستم و اگر طالح و اگر صادق و اگر فاسق ترا از ما چه که عوض ما تو مواخذه نخواهی شد و چون فضل الهی همه کس را شامل حال است و نومیدی از آن و بالاست بنابران گوید قوله

ما امیدم مکن از سابقه روز ازل | توجه دانی کیس پرده که خوبست که گشت

معنی آنست که از سابقه روز ازل که کنایه از قول نبی الله صلی الله علیه و آله است نومید مکن زیرا که تو از باطن کسی چه خبر داری که کدام خوبست و کدام زشت است و چون تکیه بر اعمال نمودن زشت ترین

اعمال هست بنابران گوید قوله

بر عمل تکیه کن زان که دران لطف اثل | توجیه دانی قلم صنع بنامت چه نوشت

معنی آنست که اے زاهد برین طاعت و عبادت خود مغرور مشو چون از خانه خود خبری نداری که بنام توجیه رقم زده اند و نیز ناجی و ناری شدن موقوف بعمل نیست کما قال علیه السلام لا یدخل کدأ منکم عملہ الجنة ولا یخیرہ من النار کما انما لا یرحمہ اللہ یعنی درخواهد آورد هیچ کی را از شما عمل شما در بهشت و نه نجات خواهد داد هیچ کی را از شما عمل شما از دوزخ چمن که بنی برجم درخواهم بهشت بعمل خود مگر رحمت او و چون حصول عشق از جمله مقتضات است بنابران گوید قوله

باغ فردوس لطیف است ولیکن زنها | آوغنیمت شمر این سایه بید و لب کشت

معنی آنست که اے زاهد اگر چه باغ فردوس که تود طلب آنی و هر دم در زب میکوشی لطیف است ولیکن این سایه بید و لب کشت که مقام عشق که مایه سرور و فرحت است اگر بدست تو آید غنیمت پندار و تمتع از بردار یعنی حصول معرفت بنما که من کان فی هذه الغمی فهو فی الاخری اعمی و نیز از سایه بید و لب کشت دنیا باشد من آن باشد که حیات دنیا را غنیمت شمار و از آن تمتع بردار و چون دانی حصول عشق برون موجب سعادت اخرویت بنابران گوید قوله

اگر نهادت همه اینست زب نیک نه | و سرشت همه اینست زب نیک نه

معنی آنست که اگر نهادت تو اینست که در حصول عشق و محبت میکوشی که موجب حصول ایزد و شادمانی و یا آنکه حیات دنیا را از آن میجو ای که سبب قرب من لایزال است زب نیکدات و اگر سرشت تو همه اینست که مذکور شد زب نیک سرشت و چون عشق موجب اعراض بازدهد و باعث رسوائی است شاید که زاهد بطعن پیش آمده باشد بنابران بخوابش بپردازد قوله

از من از خلوت و تقوی بد افتادم و بس | پدرم نیز بهشت ابد از دست بهشت

معنی آنست که اے زاهد من تنها از بد اعراض نموده ام و ترک طلب بهشت کرده ام بلکه پدرم که آدم علیه السلام است او نیز بهشت را از دست داده چون نصیحت در دل زاهد راه نیافت گوید قوله

سر تسلیم من و خشت در میسکد با | مدعی گر نکند فهم سخن گو سر و خشت

معنی آنست که سر من و در میسکده که عشق است هرگز این اعراض کردنی نام و اگر مدعی که زاهد ظاهر

ظاهر بهشت است فهم این سخن ننماید گو سر و خشت و سر و خشت لفظی است که در محلی که کس از ره هیر باقی نصیحت کند و او نشود استعمال کند و چون فی الحقیقت و بیکه همه کس چه از مطیع و عاصی و مؤمن و کافر همه طالب است چه که در نظر عاشق در هر فعل فاعل اوست و بهمه جانها و دست بنابران تسلی خود میکند قوله

همه کس طالب یا راند چه پیش رو بهشت | همه جا خانه عشقت چه مسجد چه کنشت

عشق ذات مطلقه یعنی اگر زاهد سخن ماقبول ننمود و از طریق خود برگردد و چه با او بجنگ و جدل پیش آید و در این مقام اشاره بر تبه ایست از منازل محبت که چون سالک بد بخار رسد فنا و مطلقش حاصل آید در همه ظهور محبوب حقیقی بنید و در هر فعل فاعل تحقیقش رونماید و چون فی الحقیقه مقدمه برین نوعست که در وجه اولی گذشت این همگی نصیحت مابا و از ره شفقت بود نه از ره عناد چون مدار کار و خانه بخیر است بنابران گوید قوله

حافظار و زانل گر کف آری جامے | مست از کوئے خرابات بر نیت بهشت

معنی آنست که اے حافظ تو هم برین عشق بازی خود نازان و غره مباش اگر دم واپسین جام عشق را از دست ندی و قایم باشی ست ازین عالم بسر اے باقی بر ند و داخل بهشت ان الله جنة لیس فیها خور و لا قصور یعنی ربنا ضاحکا سازند و الا تبهج نفی بخش در ترائین عشق تو غزل

غمش تا در دلم ما و اگر گرفت ست | سرم چون زلف او سودا گرفت ست

معنی آنست که ازان روزی که غم عشق او در دل ما ممکن گردید مانند زلف او سرگردان و پریشان باد و سخن دبلا شده ام و چون شادم خانان فنا است بنابران گوید قوله

لبش چون آتش و آب حیات است | ز آتش آتش در ما گرفت است

لب کنایت از اسم مشکلم آتش باعتبار خون نیز چون اسم مشکلم که بر منصف تجلی کرد قائل به انا الحق شد کشته گردید و آب حیات باعتبار آن که موجب بقا و جاوید است و آتش که در مصرع ثانی است اشاره بر لب یعنی تجلی اسم مشکلم که چون آتش و آب حیات است یعنی موجب فنا و بقا سالکست شعله و سینه ما رونموده و ما را بحالت فنا رسانیده و چون عشق از نصیب ازلی است گوید قوله

همای همه عمر لیست کز جان | هوای آن قدر عنا گرفت است

معنی آنست که همای همه عمر لیست کز جان و دل عشق و محبت آن محبوب حقیقی که قدر عنا گرفت است

یعنی امتداد ظهور او بر یکی مخلوقات سایه انداخته حصول کرده عمریت یعنی ازلیه است و چون بچکیر
بمرتبه عاشقان نمیباید بنابران گوید قوله

شدم عاشق ببالا بلندش | که کار عاشقان بالا گرفتست

بالا مرادات محبوب و بلند باعتبار امتداد ظهور که همه مخلوقات را محیط است یعنی از کونین اعراض
نموده و گرفتار آن ذات که شده ام از آنست که دیدم که هیچکس را بر مرتبه عاشقان دسترسی نیست و چون
کار معشوقان مدام استغناء است گوید قوله

چو مادر سایه الطاف اویم | چرا او سایه از ما و اگر گشتست

معنی آنست که ما چون در سایه الطاف عشق اویم و یک از عاشقان پس نمیدانیم که چرا سایه
از ما باز گرفته و التفات نمی نماید شاید که مصلحتی بهرین باشد چون اعراض معشوق موجب
گریه عاشق است گوید قوله

ز دریاے دو چشمم گوهر اشک | جهان در لولوے لالا گرفتست

معنی آنست که در جهان و اعراض آنجوب دو چشم من چندان گهر ریزی کردند که کنایت از
اشکبار است که جان پراز گهر باز در خشان شده و چون سخن عاشق از معرفت میباشد بنابران گوید قوله

نسیم صبح غیر پوست امروز | مگر یارم رو صحر اگر گشتست

نسیم صبح کنایه از انفاس و مراد سخن غیر مراد معرفت صحر کنایه از دل یعنی امروز که سخنان من
پراز حقائق و معارف اند تحقیق سببش آنست که ظهور محبوب حقیقی بر دل مآشده و گرنه ما کجا و این
سخن کجا و چون رفع غم بغیر از عشق صورت نمید و بنابران گوید قوله

دوای غم بجز نیست عاشق | از آن رسا غصهها گرفتست

عاشق کنایه از خود صهبا شراب کنایه از عشق یعنی ما که در عشق بازی از جان و دل مقیدیم سببش
آنست که رفع غم و بهوم و نیوی بجز از عشق نمیتوان کرد و چون سخن حافظ مقبول و لها گردیده
بنابران گوید قوله

حدیث حافظ اے سرو سمن بر | بوصف قد تو بالا گرفتست

سرو سمن بر محبوب بالا است بهار و رونق یعنی ای بخون سخن حافظ که رواج یافته و اشتها

حاصل نموده سببش وصف قد تو یعنی ذکر تو که در آن درج کرده غزل

کنون که میدارم بوستان نسیم بهشت | من و شراب فرح بخش و یار جور بهشت

معنی آنست که الحال که از بوستان وجود نسیم بهشت که کنایت از انفاس است در و جاری و ساریست
یعنی در عالم حیاتم پس درین هنگام من و شراب فرح بخش که کنایت از عشق و محبت است و یار جور بهشت
که کنایت از محبوب و مرشد است و چون عاشق را بهتر از سعادت حصول دولت طاعت مرشد گوید قوله

اگر اچرا نرزد لاف سلطنت امروز | که خمیه سایه ابر است و بزنگه لب گشت

معنی آنست که که عاشق است امروز چرا لاف سلطنت نرزد و دعوی شاهی ننماید که سایه ابر
که ملازمت دوست یا مرشد بجای چتر است و لب گشت که دنیا است بزنگه او چون عاشق را
باید که بموجب مکن گان فلفله نمی فلفله نمی کار را مراد زلف و انگشت بنابران گوید قوله

چمن حکایت اودی بهشت میگوید | نه عاقلست که نسیم خرید و نقد بهشت

چمن نسیم اودی بهشت نام ما به از ما بهای بهار بهشتن گذشتن یعنی دنیا بسبب ظهور محراب
بمعرفت رونموده پس عاقل نیست کسی که وعده زاهد را که نسیم است با در نموده و نقد که مشاهدات
تجلیات است از دست داد و کار را مراد زلف و انگشت چون عاشق را محبت ارباب نیاز نه قناعت گوید قوله

و فاجوے ز دشمن که پر تو می ندید | چو شمع صومعه افروزی از چراغ کشت

دشمن کنایه از نفس شیطان و اهل دنیا صومعه عبادتگاه اهل سلام بسبب مقابله اهل کشت و الا
معنی عبادتگاه زاهدان و نصاریست و کشت عبادتگاه اهل کفر معنی آنست که از دنیا و اهل آن
و فاجوے و اسب توجه بسوے آن میو خاطر از محبت او خراش که در حالت عرفان توجه با و نمودن و از
دوست گذشتن با و بودن شمع صومعه چراغ کشت افروختن است و هم غم انداختن یعنی ولی که

شایسته ذکر و فکر حضرت مولی بود و در خود درجات عالیات نرسد و چون او را بخطوط دنیوی پیروی بدانند
که شمع صومعه چراغ کشت افروزی بر خمیر منیر اصحاب دکا پوشیده نماید که این بیت بجوامع الکلم میماند
که از سرور عالم درو یافته و آفتاب از آن مطلع می بر یافته و هوایا که و خضر اعالی من یعنی سرسبزیم

از سبزهها گلخن و این حدیث را در بعضی کتب نهرا وجه موجه ساخته اند از آن ده وجه اختیار نموده شد
و صاحب ادراک چون برین وجه عشره مطلع گردد بر وجه دیگر قادر شود و جداول آنکه از خضر اے من

آنک صاحب جمال از اصل ناشایسته چون سبزه خاکدان بود آمده باشد اگر چه در نظر خوب نماید غایت
 اصل خود را بدست چو خوش نگارے خوش و اصل زشت و بدین نقش مار و نگر در سرشت و وجه دوم آنکه
 مراد از خضر او دین دنیا بود و از آن که در آرایش اگر چه زیبا می نماید از آنجا که به ما راست از سستی تیغ ویر
 نیاید حاصل دنیا ز کهن تا نبوده چون گذشته است نیز ز بوج و چه بیم آنکه از خضر او دین کلامه نفاق باشد که
 از خباثت نفس برخاسته اگر چه در ظاهر چون سبزه خاکدان زیبا می نماید اما در حقیقت از دم قاتل زباید
 گفت دشمن را همین شیرین و چرب و زهر باشد نیز در حلوائے خوش و وجه چهارم آنکه مراد از مال حرام
 بود که از مظلومان و میان حاصل شود که آن نیز چون سبزه خاکدان خوش نماید اما چون از منشا غیبت است
 اهل معنی را منقوض آید و لوث مال حرام و شکست و همه اعمال را بیاورد و وجه پنجم پند احمق نصیحت
 نادان که آن نیز چون سبزه خاکدان خوش نماید اما چون از غیر موقع آید عاقبت بزشتی گراید و دشمن
 و اما که بپس جهان بود و بهتر از آن دوست که نادان بود و وجه ششم عطار و لیم و احسان تا کس که آن
 نیز چون سبزه خاکدان از غیر موقع زاید در ظاهر خوش و زیبا نماید آخر پس واذی گراید و کت زنا جا
 خدا امید دهد و نا امید از آن بود بهتر و وجه هفتم پارسائی ریا که آن نیز چون سبزه خاکدان اگر چه زیبا
 می نماید اما چون منشا بدست لاجرم نتایج آخری را نمی شاید و صلاح ریای فلاح ندارد و
 که خضر دین را قرارے نباشد و وجه هشتم صنعت کیمیا که بظا هر چون سبزه خاکدان خوش نماید آخر
 جز قلب کاری نتجه نبخشند و هر کجا در جهان فلکزه ایست و یا فرو مانده ایست از تر و پیر و فن او
 فلسفه است یا تخم و کار او شعبه است یا اکیر و وجه نهم آنکه آرایش سیمیا باشد که چون سبزه
 خاکدان خوش مینماید اما چون اصل ندارد ویر نیاید و لبشکی را شاید اگر سیمیا بجای رسد و
 چنان دان که سفیان بازیگر است و وجه دهم آنکه مراد خوارق و کرامات که بر سبیل استراج باشد
 چون سبزه خاکدان خوش نماید اما چون از منشا حقانی نیست نزد اهل دل ناپسندیده است و
 عرامت بر آنکس که از بے تمیزی و طلسم نمایش کرامت شمارد و چون در جهان فانی باز میثوی
 شسته نیست بنابران گوید قوله

بجی عمارت دل کن که اینجمن خراب | بر آن سر است که از خاک مایه است

معنی آنست که این جهان فانی در پے آنست که مار خاک سازد و در عالم نیستی اندازد پس بهتر است

که از خردون سے عمارت محبت ایزدی آبادان کن و حیات ابدی رسان و چون آخر هر کس امر نیست
 موزوم بنابران گوید قوله

مکن بنامه سیاهی ملامت من است | که آنست که تقدیر بر سرم چه نوشت

معنی آنست که ای منکر من است را بکنه گاری ملامت منما چون از تقدیر با واقعیت چون خانه عاق
 اکثر خیر و خوبی است بنابران گوید قوله

قدم در بلیع مدار از جنازه حافظ | اگر چه غرق گناه است میر و و بهشت

قدم مراد تجلی ذاتی جنازه وجود بجم آنکه مکن لا یعرف الله فهو ممیت گناه انانیت و وجود
 ذکب لا یقاس بهما ذنوب معنی آنست که تجلی ذاتی ازین وجود فانی باز مدار هر چند که غرق بحر
 معصیت انانیتی و سوانیت لیکن بسبب این تجلی میر و و بهشت که و الله جنته لیکن فیها
 محو و لا قصور و تجلی رتبا ضاحکا و صوفی که مقید را مطلق پنداشته و مع انانیتی نیز مثل
 در حقیقت که از او از اننا الله بر آید و کس و پیر و آینه و جام افتاد و عارف از خنده
 و طبع خام افتاد و یا خطاب بر شد یا خطاب بر سالک یا خطاب به شوق حقیقی مراد از قدم اقام
 یا در فخریه خود غزل

کس نیست که افتاده آن زلف و و تائیت | در رگد زب نیست که وامی ز بلانیت

زلف و و تائیت از صفات متقابل الهیه چون کفر و اسلام و هدایت و ضلالت معنی آنست که تنها
 نه من بدام زلف تو که جذبه عشق است گرفتار و مقتدم بلکه در عالم وجود نیست که گرفتار تو نباشد
 کافران بکفر و مومنان باسلام همه کس طالب یا راند چه شیار و چه هست و هیچ طریقه و راه نیست
 که عشق را در و دخی نیست همه جا خانه عشق است چه مسجد چه کنشت و این ضد و انکار از تقضیات
 قوت و همیه است که تحالف امور اطلاع ندارد و الا حضرت حق را با هر موجودی از موجودات
 و در هر قیسه از تعینات نسبت خاص است و هر یک مظهر صفت خاص اند و ذات را باعتبار صفت
 اسمی مانند پس هر یک اسمی از احوال الهیه باشد و خط و قسمت هر یک از ان حق یافته آن
 خاصیت که از ان اسم ظهور یافته و باز معاد هر یک که آن اسم خواهد بود که مآید که تعود و و ذات
 حق هر چیز را بصفت خاص تربیت میفرماید پس هر یک از صور موجودات انفسی و آفاقی در تسبیح

آن اسم اند که مظهر و مرئوس اند از ان رو همیشه در سبج حق اند که وان من شکی الا یسبح بحمده و سبک
عارف حق بهمان اسم اند که مظهر آن اسم واقع شده اند لاجرم هر یک از و شانی و دریافت و هر کس را
با او سریت مخصوص چون عاشق کامل بسبب و در تجلی صورتی که آن شهو و حق است در مظهر حسینه
حق را من حیث الصفات و معشوق می بیند بنا بران گوید قوله

روے تو مرا آینه صنع الہی است | حقا کہ چنین است درین روی نیست

معنی آنست که ای محبوب من رویتو مرا آینه الهی است از برای شہود ذات حق که حق را بجمع صفات در تو
مشاهده می نمایم چون فی الحقیقت انسان که آینه حق است گفت همچنین است و درین سخن بیج شک
و شبیه نیست و نیز چون سالک حق را در خود بیند بنا بران خطاب بخود میکند معنی ظاهر است باید دانست
که در اینجا احوال سالک بدو نوع گردد بعضی بخود قایم میماند و عبودیت و الوهیت را امری دارند و بعضی
مغلوب تجلی گشته عبودیت را یکسو نهاده و دعوی همسری میمانند گوید قوله

از کس طلبد شیوہ چشم تو ز ہے چشم | مسکین خبرش از سر و درویدہ نیست

از کس گلیت معروف که بچشم نسبت کنند و فی الحقیقت معر از بینائی است مراد آن عاشقی که
بکمال معرفت نرسیده بود و عاشق را بچشم از ان نسبت داده که همه عالم بمنزل جسم است و وجود عاشق
بمنزل چشم چشم مراد ذات حق است چشم اینجا بمعنی نقد ذات به کوعیان بیند وجود کائنات به
چشم ثانی بمعنی بینائی از ذکر سبب و اراده مسبب و ز ہے بمعنی مذمت معنی آنست که سالک که
مغلوب تجلی گشته شیوہ چشم تو طلب میکند ای خود را متشبہ بذات تو مینماید و دم ناما حق میزند ز ہے
بینائی و کمال او کجا تو کجا او که بالتراب و رب الارباب چون عثمان اختیارش از دست رفته گفته او عطا
نشد میگوید که ان بیچاره مسکین است که نه از سر خود خبر دارد و نه درویدہ حیا است مست و لا عقل چه از سر خود
و حیا بکار آوردن از تقاضای عقل است و یا آنکه مسکین از سر خود خبر ندارد یعنی نمیداند که سر بیا و خواهد رفت
و نه درویدہ حیا چه نسبت خاک را با عالم پاک و چون این سخن گفتن مناسب حال سالک است بنا بران گوید قوله

گفتن بر خورشید کہ من چشمہ نورم | دانند بزرگان کہ سزاوار سہا نیست

خورشید ذات حق سہا کنایت از سالک یعنی ای سالک دعوی همسری بذات حق نمودن و انا حق و
سجانی گفتن بر عارفان کامل روشن و برین است که این سخن سزاوار سالک نیست چه سالک بمنزل سہا

ذوات حق چون خورشید کجا سہا و کجا خورشید چون عاشق بود و تجلی صورتی گرفتار مظهر حسینه شود و
آن موجب اعراض معرضان میشود و چون توبه از عاشقان صورت پذیر نیست بنا بران گوید قوله

از اہد و ہدم توبہ ز روی تو رہے روی | ایچیش ز خدا شرم و ز روی تو حیا نیست

ز ہے روی باین طریقہ و دانش معنی ظاهر و چون ظهور کثرت و تعینات بر چشم عاشق موجب خرابی
اوست گوید قوله

از بہر خدا زلف میارای کہ مارا | شب نیست کہ صد عہدہ بابا و صبا نیست

معنی آنست که ای محبوب من برین حال سرگشته مارم ناوار از برای خدا زلف خود را که عالم کثرات و
تعینات است میارای یعنی در چشم جلوه نماد مارا اگر قفا کثرت و تعینات مارا چه که مارا شرب بابا و صبا
که دم زندگی است صد عہدہ در پیش است که چارفع این حجاب بینمائی و بمقصد اصلی نیرسانی
سوال چون آراستن زلف که فرو بستن زلف است موجب افزونی حسن است و آن مطلوب عاشق است
پس منع چرا میکند جواب بدو نوعست یکے آنکہ فرو بستن زلف اگر چه افزونی حسن است لیکن حجاب ہم
باعث قتل عاشق است دوم آنکہ این منع نہ کہ حکم کلی منع کرده شود بلکه اظهار در دو بقراری خود است
باید دانست کہ مشاہدہ محبوب حقیقی بین الظہور و الاخفا چون عاشقان را بے مشاہدہ محبوب راختن و آمانی نہ
بنا بران گوید قوله

بازائی کہ بے روی تو ایشمع دل افروز | در بزم حریفان اثر نور و صفا نیست

روی کنایت از تجلی شمع دل افروز کنایت از محبوب حقیقی حریفان عاشقان یعنی ای محبوب من
از روی لطف و مرحمت باز بر ما گذر کن و دل غمزه مارا بمشاہدہ تجلی خود منور ساز کہ در بزم عاشقان
کہ کنایت از حواس خمس است بیخ از نور و صفا فرحت و بہجت نیست و چون مدام کار معشوق استغنا است
میگوید قوله

دی سے شد و گفتم صنما عہد بجا آر | گفتا غلطی خواہد دین عہد وفا نیست

دی روز گذشته صنما الف ندامتہ و صنم بمعنی محبوب عہد کنایت از ان کہ گفته لما تطلبنی تجدنی گفتا
یعنی آن محبوب گفت غلطی غلط کردی کہ برین عہد ماعتماد نمودی و دین عہد یعنی دین زمانہ و یاد دین
قول و عہد محبوبان و فاجا آوردن معنی ظاہر است قوله

غلطی

چون چشم تو دل میر و از گوشه نشینان
دنیال تو برون کنه از جانب نیست

چشم کنایت از شهوات محبوب حقیقی گوشه نشینان عاشقان معنی ظاهر باید دانست که محبت
معشوق است که بهمت حرام بر عاشق نهاده و خود را ازین معرض ساختن گوید که اے مجنون جز این
التفات نمیکنی گناه چیست که سوسه منت نگاه تو نیست مگر که دل بتو دادم همین گناه منست و اگر تحقیق
همین گناه است پس دران هم تقصیر نیست چرا که موجب دلدهی ما شده است و چون هر که
بموجب کل حُرْبِ بِاللَّيْمِ فَرِحُوا پیروز که نزد او است رحمت کننده است بنا بران گوید قوله

گرچه پیرمغان مرشد باشد چه تفاوت
در این هیچ نیست که میری ز خدایت

معنی آنست که اگر ما از بهر دور و اعراض نمودیم و دست یغیت به پیر مغان که عاشق کابل شد
 دادیم چه نقصان چون بهر سرے خالی از سرے نیست که حق را با بهر شے نیست بهمست و یک طریق
 مخصوص در عالم نیست که الطریق الی الله بعد الفاس الخالق چنانچه میگویی قوله

در صومعه زاهد و در خلوة صوفی

یعنی زاهد را بصومعه و صوفی را بخلاوة بجز گوشه ابرو و تنو محراب و عایشه است یعنی متوجه الیه همه تومی
و چون کار عاشق دمام عاشق کشی است بنا بران گوید قوله

تیمار غریبان سبب ذکر تمیل است | جهانان مگر این قاعده در شهر شما نیست

تیمار غمخواری و دلداری غریبان عاشقان سبب ذکر جمیل موجب اشتها نام نیک انقطاعه
اشاره لغمخواری عاشقان و دلداری مشتاقان در شهر مشهور و تیر کنایت از شهر وجود معنی
آنست که اے محبوب من دلداری غریبان نمودن باعث اشتها نیکست و تو که در دلداری غریبان
نمیکوشی مگر ذات تو تصف باین صفت نیست سوال مضمون مصرع ثانی عدم صفات میکند این
و حقیقت مدانیت جواب بسیجست یکے آنکه عدم صفات تعیین نمیکند لفظ اگر که بمعنی ترویج است
وال است بر این دوم آنکه مراد از این اظهار محرومی خود است نه عدم صفات سیوم آنکه لایوخذ
مجنون ناصد رنجه و چون حال عاشق محل هم باشد بنا بر آن گوید قوله

اے شمع سحر گریہ بحال من و خو کن

معنی آنست که ای عاشق بپذیر و میباید ترا که بحال ماو خود گریه کنی که در سوختن ما و تو

شریکیم بلکه ما از تو در سوختن بیشی گرفته ایم که این سوزی که ما داریم ترا نیست چون کار عاشق احتیاجا
ملاست است بنا بر آن گوید قوله

عاشق چه کند اگر نکشد جور ملاست

بے عاشق بیچاره چه کند اگر بار ملامت نکشد و تن به رضاند هر چه را که اینهمه از قضاء از نیست و هیچ ملاک
رو قضا نتوان نمود و چون کار عاشق احتمال نمودن و بیچاره صفا و فغانموندست گوید قوله

اے جنگ فرو بردہ بخون دل حافظ

معنی آنت کہ اے طاعت گر من کہ زبان بلامت کشاوه و در ہلاک ماسخی نموده مگر بیچ فکر از غرت
قرآن ہم نداری کہ حافظ کلام السلام و در بعضی نسخہ بجای غرت غیرت دیدہ شدہ معنی آن باشد
بیچ فکر مگر از غیرت قرآن خدا کہ در حق قاتلان فرمودہ کہ مَن قَتَلَ مِنْکُمْ مَوْمِنًا مُتَعَدًّا فِجْرًا
جَهَنَّمُ خَالِدًا نَداری غزل

اکنون که بر کف گل جا بر بادوست
بصد هزار زبان بلبلش در اوست

گل کنایه از سالک جام باوه کنایه از هستی ستار ببل کنایه از دوستان معنی آنست که اکنون له
در بدن سالک حیاست از هر طرف خوشامد گویان بصدر زبان می ستاینند چون مناسب این
حال آنست که اشتغال بعشق نماید بنابران گوید قوله

بنخواه دفتر اشعار و راه صحرانگیر | چه وقت در سه و بحث کشف کشف است

و فقر اشعار کتبهای بیان معارف و نسخ احوال عرفا کشف نام شرح کشف است معنی آنست که در خیال قدم بصحرای عشق نهی و کتیهایی که در آن بیان حقائق و معانی و احوال عارفان است استعمال نمائی و دوری از اینها و خلایق گرفتاری نه وقت درس و بحث کشف کشف است چرا که طالب اعلی باید بود نه اسفل که متوجه بودن با اسفل مانع دون بهمتیست و چون متوجه این روی بمقام عشق رسد زبان بر بندد و درون خود با ظاهر نیک و بد بخواشد که حکم با ظاهر آن نیست بنابر آن گوید قوله

بدر دو صاف تراکم نیست و در کشا که هر چه ساقی با دوا و عین الطافست

در ووصاف بدونیک ساقی قضا و قدر معنی آنست که هیچ باخوار نیک و بنگوش و خروش باش

که هر چه قضا و قدر وارد وقت ساخت عین لطف و کرم است چه قبل و قال کار علمای کاوش
که خموشی لازمه ایشان است و چون عاشق را باید که مجرور و منفرد باشد گوید قوله

بهر ز خلق و ز عتقا قیاس کار کن | که صیت گوشه نشینان ز قاف تا قاف است

معنی آنست که از خلق مجرور و منفرد باش بطور عتقا که چگونه از خلق بریده و یکو به خزیده و همه عالم پیر از
شهرت اوست و اینهمه از آنست که آوازه غزلت گزینان از قاف تا قاف رسیده چون نزد عاشق بهتر
از عشق کار نیست گوید قوله

فقیه مدرسه می مست بود و قوی داد | که می حرام دلی به ز مال اوقات است

مراد است مستی عشق است که می مستی عشق نیست در سر تو به رو که تو مست آب انگوری یعنی فقیه
مدرسه عشاق که کنایت از مرشد است و در روز که از شراب عشق سرمست بود و از جوش عشق فتوی داد
ای حکم داد که مال وقف بهتر از نیست زیرا که میخواست چون میدان که می حرام است گنجایش دارد که تو به کند
و خورنده مال وقف را حلال میدانند و از اختلاف علماء که درین باب است هرگز تو به نخواهد کرد بلکه خود را به
میخوارگان تفوق خواهد داد و همین قسم گفتگو درین بیت خواجہ ہم راہ دارد و بیایک خرقد من گریه
درین میکده است و ز مال وقف نه بینی بنام من چیزه و حجت عوام اینجا که فتوی مست درست
نیست دخیله ندارد و چه در حق مستان فتوی مست منظور است نه عاقل و نیز بعضی جامع مضمون ظاهر
بیت مراد نیست چنانچه درین بیت میباش در پے آزار هر چه خواهی کن و که در شریعت ما غیر ازین
گناه نیست و یعنی کاره من کن که خاطر کسی آزرده گردد و در افعال ناشایسته از زنا کردن و غیر
خوردن خاطر صلحا و عبا و آزرده میگردد پس میگوید که ازین قسم کاره من کن که در آنها رنجش کسی باشد
سوائے آن از افعالی که موجب رنجش کسی نباشد هر چه خواهی کن ترا مباح است و آنچه مضمون ظاهر این
بیت است مراد نیست چنانچه جابے دیگر گفته میخور و مصحف لبوز و آتش اندر کعبه زن به کن
بتخانه باش و مردم آزاری مکن و نیز چنانچه درین بیت من آن نگین سلیمان هیچ نستانم و که گاه
گاه برو دست اهر من باشد و که در ظاهر سر اسر ترک ادب و مخالف شرع است مگر به تکلف معنی مراد است
که من آن شے نفیس که گاه برو دست تصرف خسیسی دراز شود و هیچ نستانم پس در مراد خل نباشد
نیز چنانچه خواجہ گفته که اگر شراب خوری جرعه فشان بر خاک و ازان گناه که نفی رسد بغیر چه پاک و

و اگر مراد از می محبت مجاز است حرام زین رو که پرده حقیقه است و حلال باعتبار قطره الحقیقه و اگر
مراد از می محبت و معرفت حرام زین رو تا که محبت غیر آمیخته است حرام است یعنی فقیه مدرسه فقیه
مستی عشق و محبت او را دریافت و بر نفس محبت اطلاع بخشید لاچار فتوی داد که محبت هر چند مجاز
باشد از مال وقف بچند مرتبه بهتر زیرا که آنجا فقره و اینجا بعیت اینجا شهرت اینجا حمل آنجا کبر و نخوت
اینجا عجز و سبکنت آنجا خودی اینجا بخودی همچنین بچند مرتبه محبت بر مال وقف فضل دارد و زیاده محبت
اگر نیست این نه پس که ترا و می زو سوسه عقل بخیر دارد و قوله

حدیث معیان و خیال همکاران | همان حکایت زردوز و بوریا بافت است

معیان زاهدان همکاران عاشقان مجاز یعنی که گفتار زاهدان و خیال عاشقان مجاز که با تو نیز می
مینمایند همان حکایت زردوز و بوریا بافت که با یکدیگر دعوی همسری نمودند و قصه زردوز و بوریا با
اینچنین است که هر دو با هم یار بودند زردوز فراخور حصول خود بهمت بلند داشت و از وسعت عیشی
علم می افراشت و بوریا بافت از تنگ حوصلگی که داشت سقه عیش او را گران می پنداشت و اسرار
و مبدی می انگاشت و این نصوص در حق او میخواند که ان المبدیین کالاولیاء اخوان الشیاطین
غرض که اصحاب ظواهر اهل عرفان را همین معامله در پیش و هر یک از لغت و گیر و دلش و چون
مقلدان شایان آن نه اند که اسرار الهی با ایشان در میان نهاده آید بنا بر آن گوید قوله

خموش حافظ وین نکته های چون ز سرخ | نگا بردار که قلاب مشهر صراف است

معنی آنست که ای حافظ خموش و این نکته های چون ز سرخ که سخنان حقائق و معارف و کلمات حق
و محبت اند نگاه دار که سبک از علم الهی و دانش بهره ندارد و بر سرندار شاد و شخت نشسته غزل

اگل در بر برف و عشوق بکام است | سلطان جهانم چنین روز غلام است

گل در بر کنایت از حصول مشاهدات تجلیات می برف کنایت از حصول عشق و محبت عشوق
بکام محبوب و یا مرشد متوجه بحال میم جهانم یعنی مرا چه میم ساکن خمیر مفعول سعدی و چه و لام
خوانند صدر و کبیر و معنی بیت ظاهر است چون مشاهدات عاشقان محتاج بشمع و چراغ نیست چنانچه
سعدی گفته شب مردان خدا روز جهان افروز است و دوستان را بحقیقت شب ظلمانی
نیست گوید قوله

گوشت میارید درین بزم که مشب | در مجلس مایه رخ دوست تمام است
 میارید خطاب بدوستان یعنی بدوستان من گوید که مشب در مجلس میارید که شب با محتاج
 بشمع افروزی نیست چرا که رخ دوست که مشاهدات تجلیات محفل افروز را گوید همچون عاشق با بزم و
 در کاره پیش غیر دو گوید قوله

میاین در مجلس ماعطریارید که جان | هر لحظه ز گیسوی خوشبو میام است
 معنی آنست که مشب در مجلس ماعطریارید یعنی از بزم و درع گوید که در بزم که مرا از گیسوی
 که جذب عشق است روح عطریارید و فواح غیر بزم در مشام میرسد یعنی الحال کار از بزم گذشته بمقام
 رسیده بزم و درع کاره نمانده چنانچه در بیت آینه میگوید قوله

در مذہب مایاده حلاست و لیکن | بیز و تیوا سر و گل اندام حرام است
 باوه عشق مجاز معنی ای محبوب من در زمره مذہب مایه که عاشقانم دیدن مظاهر حسنه حلال است که دران
 معاشه آلوده و صفات و ذات او میبایم از نجاست که من که در صورت خوبان همه اوی بینم
 تو میپندار که من روئے نکوی بینم و لیکن اگر دیدن این مظاهر حسنه بیرون توای نه مشاهده تو باشد
 و محض باغراض نفسانی و هوا و جسمانی باشد حرام مطلق و نیز از باوه سر و درام است از من همه
 آب لعل و زلفم کن و هر چیز ترا از توستاند است و در باب السماع اختلاف بسیار است نزد
 حرام و نزد بعضی حلال و نزد بعضی مباح اگر کل سماع را دل کل بجلد است حرام است و اگر نه مجاز است
 و نه بحق مباح و اگر کل بحق دارد حلال و چون دست آویز بجز سخن عشق و منظور او بجز محبوب نیست که

از چاشنی قند مگوئے هیچ و ز شکر | زان رو که مرا بال شیزین تو کام است
 قند و شکر کنایت از بزم و درع لب شیرین لطف الهی مراد عشق یعنی اے محبوب من الحال سخن از
 فضیلت زهد و درع در پیش مایه از آنچه که مرا کار به عشق تو افتاده و در اینجا اینها را گذر نه و نیز از قند
 و شکر نعمتهای دنیوی معنی ظاهر و نیز لب شیرین کلام بیواسطه مراد و حی معنی آنست که از قند و
 شکر و سایر حظوظ حاضر مگوئید و توجه بدان مگوئید مرا کار بکلام قدس و وحی خفی افتاده و آنکه در مصرع
 اول این هر دو بیت بجمع آمده و در مصرع آخر هر دو بیت لوح تحریر کرده جهت اظهار التفات و نمودار توجه بطلوع بیگانگی
 بیگانگی و از کثرت بوحی چون مشاهده جمال مظاهر حسنه نمودن بعاشقان کامل دست گوید قوله

من و تحقیق این سطر بر این در رسالت از سماع از صفت مولا محمد شرف علی صاحب قافوی مظهر الحالی است از شرفه فلیک بطلالعه ۱۲

گوشتم همه بر قول نه و نعمه جنگ است | چشمم همه بر لعل لب و گردش جام است
 قول و نعمه سخن نه و جنگ عاشق کامل لعل لب و گردش جام کنایت از مشاهدات معنی
 آنست که گوش من همه بر بخان عاشقان که بیان عشق است و چشم من همه بر مشاهدات تجلیات محبوب
 چنانچه عارف گوید بر سر خار سوسه بر شیره که کرم امروزی بر طرف نظر است کافرم که خدایم منم که در آید
 چشم من در که و تجمل که از مصرع اول سماع سرود و از مصرع دوم شاهد بازمی و میخواری مراد باشد
 باید دانست که احوال عاشقان موجب رسوائی میگردد چون عاشق کامل را زان نیکی نه بلکه رسوائی را
 موجب فخر خود می پندارند بنا بران گوید قوله

از تنگ چه پرسی که مرا نام زنگ است | وز نام چه پرسی که مرا تنگ ز نام است
 معنی آنست که از عار چه پرسی که مرا بزرگی و اشتها را دوست و از بزرگی و اشتها چه پرسی که مرا عار است
 و چون عاشق را بجز از خرابات که مقام فنا و صفات بشری است مقامی نیست بنا بران گوید قوله

تا گنج غمت در دل ویرانه مقیم است | همواره مرا گنج خرابات مقام است
 گنج غم مرا عشق گنج خرابات مقام محو فنا من ظاهر است و چون همه کس بوجه عاشق آن محبوب
 اند بنا بران گوید قوله

میخواره و سرگشته و رندیم و نظر باز | آنکس که چو مانیست درین شهر که ام است
 معنی بیت ظاهر است و چون عشق مرا عاشق را غایب نه باشد بنا بران گوید قوله

با محبتیم عیب مگوئید و ز مستی | کونیز چو ما در طلب شرب مدام است
 محبتیم مذهب که مانع از طوفان مصیبت است مستی مراد میخواری شرب مدام نوشیدن شراب
 یعنی با مرشد عیب ما از میخواری که کنایت از عشق باز نیست مگوئید که او را هیچ نخواهد گفت چرا که
 او هم مشغول این میخواریست چون عاشق را بهتر از میخواری و مصاحبت محبوب کار نیست گوید

حافظ منشین نمی خوشوق زمانه | اکایام گل و یاسمن و عید صیام است
 گل مشاهدات تجلیات عید صیام او ان عشق که بعد از انقراض ایام زهد و مینماید یعنی اے حافظ
 درین اوان عشق و مشاهدات تجلیات که تیر و نموده می باید که دمی نه عشق و محبت الهی و بی
 ملازمت صحبت مرشد ثانی و این وقت را غنیمت دانی غزل

لب کنایه از اسم شکم که اناحق لعل سیراب باعتبار خونریزی چون اسم شکم بر تصور تجلی کرد و قاتل
به اناحق شد کشته شد و نیز لب اشاره بغیض شامل رحمانی که بلطف کامل عاشق را از زبان سرشتگی
و دوری بکنار قبولی آورد و نمیکند و نفخت فیروز خوشی کنایت از دست لعل سیراب باعتبار
خونریزی و آن کنایت از مبتلا ساختن بکمال شدائد و محنت و رنج و الم است و زپے دیدن
یعنی در پے حصول کردن و چون اکثر زبان طاعنان بر عاشقان دراز میگردد و بنا بر آن گوید قوله

شرم زان چشم سیه باوش و مژگان دراز | هر که دل بردن او دید در انکار نیست

چشم او ذات است چشم اینجا یعنی نفقات و کویان بیند وجود کائنات به ضمیر شین بلفظ هر که
راج و این را اضمار قبل الذکر گویند مژگان صفات از آنرو که مژگان حاجب چشم و صفات حاجب
ذات معنی آنست که هر که که در بانی آن محبوب را دریافته و با وجود این در انکار نیست پس شرم
بدر او را از آن چشم سیه و مژگان در آنان مجرب یعنی زبان او کوتاه باد که ازین چشم سیه یعنی ازین
ذات با کمال حسن و لطافت و طاعت و ازین صفات متوجه چگونه که جان خود را بسلامت برود و در دم
نیفتد و چون عشق را از دل عاشق تحریک و تله نمیشد و این را موجب فخر خودی شمرد و بنا بر آن گوید قوله

بند طالع خویشم که درین عهد وفا | عشق آن اولی بر سرست و فداوار نیست

اولی کنایه از شایخ نبات که قوم لولی معشوقه حافظ بود و مراد معشوق حقیقی و مرشد معنی ظاهر است و چون
عاشق بر توبه متخلّف و با حلاقی الله رسید و درین مقام طبله عطر گل درج عبیر افشان شود و چون
اینهمه از فیض محبوب حقیقی است بنا بر آن گوید قوله

طبله عطر گل و درج عبیر افشان | فیض یکشتم ز بوسه خوش عطار نیست

گل سالک ضمیر شین افشانش بگل عطار کنایه از ذات رسول و مرشد حقیقی و معشوق مجازی
طبله عطر گل و درج عبیر افشان مراد وجود عاشق و ضمیر شین بر طبله گل عطار محبوب حقیقی یعنی
این اشعار شریفه و نفحات لطیفه که در وجود عاشق رونموده و وجود او را معطر ساخته شمه از دوستان
حقیقه است چه بیچ موجود و خود از خود ندانند و بوسه از کجا داشته باشد و تیر از طبله عطر گل و درج
عبیر افشان محبوب مجاز است معنی آنکه هر محبوبی با حسن و جمال و کمال که در چمن دنیا رونموده و اینهمه
انثار بر تو آن محبوب حقیقی است چون لازمه عاشق است که خطرات ماسوی محبوب در دل جانده گوید قوله

شرح

ساربان رخت بدروازه مبرکان سرکوی | شاهرا هست که منر لگه دلدار نیست

ساربان سالک معنی آنست که سالک صادق رخت خطرات و خیالات ماسوی محبوب و دروازه
دل مبر که آن شاهراه است اما چگونه شاهرا هست که منر لگه دلدار نیست بموجب کایسغنی از خنی و کای
سمائی و کین کسغنی قلب عبیدی المؤمن و محفل که رخت هستی موهوم یعنی کشته مهابت حق موهوم
یا نمایش اعمال شوم منظور بصیرت مساز که آن مقام تجلیات و دلدارست و محفل که هنگام وصال و شاد
دید را از گریه محفوظ دارد و اگر چه از شاد نیست اما سر بر لب پشیمانی است سوال چون دروازه دل را بشاهراه
تعبیر کرد پس منع چرا که در شاه راه که مانع نمیتواند شد جواب آنست که بسا شاهراه اندک بسبب
درود سلطان آنجا مانع می آیند و این اکثر در معانیه می آید و یا آنکه معنی استفهام گفته شود یعنی
شاهراه است است اے شاهراه نیست بلکه منر لگه دلدار نیست و محفل که این در عرف اگر چه لفظ شاهراه
اطلاق میکنند که از خواص و عوام را همه آنجا گذر باشد اما اینجا معنی اضافی توان گفت یعنی راه شاه است
سوال آنکه شاهراه منر لگه نمیشد جواب آنست که اے ساربان رخت بدروازه دل مبربان نعم
که این سرکوی که پیش دروازه است شاهراه نیست تا هر که خواهد بدان راه رود زیرا که آن سرکوی
نزول گاه دلدار نیست آنجا بیکم نباید رفت سوال سوم آنکه منزل یعنی جای نزول است پس لفظ آنکه
در منر لگه چه معنی دارد جواب آنکه منزل مصدر می است یعنی نزول و چون معشوق با اعتبار اظهار محتاج
عاشق است چرا که بے وجود عاشق ظهور معشوق صورت نه بندد و بنا بر آن گوید قوله

باغبان نیمجو نسیم ز دریاغ مران | اکاب گلزار تو از اشک چو گلنار نیست

باغبان معشوق حقیقی که صانع تمام عالم است یعنی اے محبوب من مارا نسیم و از باغ وجود خود
بے بهره دار که معشوقه تو عشق من پیدا است چه خالقیت بے مخلوق و از قیته بے مرزوق و زبوت
بے مریوب صورت نه بندد و اگر چه از نسبت انیمینی ذات حق پاکست المصوفیه چون شیخ محی الدین عینی
و اتباع او بلکه صوفیه باجماع منظر انیمینی است که اقل صاحب الفصوص فی محمدی و احمدیه
و عیدنی و اعبده یعنی حق حمد میگردد مراد حق حمد میگردد حق را حق عبادت میکند مراد حق عبادت میکند
حق را بآنکه چون احکام اسما و صفات جلال و کمالات حق ازین بنابر حق حمد میگردد حق مراد ازین ره
که افاضه وجود من و وجود کمالات من از حق باشد پس حمد میگردد حق را باظهار احکام و اسما و قبول

شرح

نمودن سلطنت و تصرف و در حق خدمت و عبادت میکنند مرا که رجوع میکند در اظهار حکومت و ماصفا
 خود بسوی اعیان او بتجلی میشود بوجوهی که اگر بسوی عین عاصی توجه رجوع نکند و بتجلی بوجوه او
 نشود حکومت اسم غفور و شامع بنظر نیاید و رجوع بچیز و توجه بسوی آن خدمت و عبادت آن چیز
 باشد و ازین ره که در وجود هر کاره رجوع میکند و توجه میشود بمقتضای چه اگر حق بتجلی بکار من نشود
 و افاضه وجود آن نکند مقصود حاصل شود عبادت میکند مگر حق را و حق را عابد و عبد گفتن اگر چه بنوعی است
 اما شورش عشق و حکم کشف بران اراده کند چه ترک ادب عین ادب است و یواز بدست خویش نیست
 و چون ناظم از زمره ایشان بوده باشد و چون در لطف محبوب کار محبت سرانجام نیابد یا بنا بر آن گوید

اشریت قند و گلاب از لب یارم فرمود / ز گیس او که طیب دل به یار منست

لب کنایت از لطف لب که شیرین جوی شد لطف خداست و باغ جان را ز آب او نشو و نماست و
 ز گیس چشم مراد و مراد از آن موعارف کامل که مرشد باشد که باقی بذات حق گردیده یعنی مرشد طریق که طیب
 دل به یار منست دفع این بیماری حواله بملطف او نمود یعنی بخیر لطف محبوب که لغت فی من روحی کنایت از
 کسی نیست که عاشق را از میان گشتگی دوری بکنار قبول می آرد و چون سخن خوش دل چسب بغیر از
 حصول عشق صورت نه بند و بنا بر آن گوید قوله

آنکه در طرز غزل نکته بجا نوظ آموخت / یار شیرین دهن و نادره گفتار منست

معنی آنست که این نکته سرای خوش گوئی حافظ محض توجه آن مجبولیت که بسبب عشق او از اسیر میرند

غزل

مطلب طاعت و پیمان صلاح از من مست / که به پیمان کشتی شهره شدم روز الست

معنی من که بخوار می و عشق بازی رسوائی ازلی شده ام امید زهد و صلاح و درع از مامدار و چون
 عاشق را با سوائی معشوق کاره نباشد بنا بر آن گوید قوله

من به اندم که وضو ساختم از شسته عشق / چار تکبیر زوم یکسره بر هر چه که هست

چشمه عشق اضافت بیانی به چار تکبیر زون ترک کلی کردن یکسره تمام معنی آنست که من به اندم
 که وضو از چشمه عشق ساختم یعنی اختیار عشق نمودم یعنی از ازل غیر از عشق دوست هر چه که بود
 از زهد و صلاح از لوح دل بشستم و ترک آن نمودم باید دانست که در عالم هر چه هست اگر عاشق

و اگر معشوق دوست ما و تو جز بهانه پیش نه و چون بیان این سخن بچصول عشق و محبت و حاله محویت
 نمیتوان کرد که بسا آفات در پیش دارد بنا بر آن خطاب میرشد میکند قوله

مے بده تا دهمت آگهی از سر قضایا / که بروی که شدم عاشق و از بوی که هست

معنی اینست که من مے عشق حواله نمائیم و از نوشیدن آن بخود گردیم آنگاه اسرار قضایا پیش تو بیان
 نمایم و آن آنست که بروی که عاشق شدم و از عشق که مستم است فہام یعنی انکاریه یعنی من هیچ نام و یکس
 عاشق نیستم هر چه هست دوست چو که عاشقی فعلی است و فعل من وجود فاعل صورت نه بند و پس چون
 وجود از خود نه دارم و در وجود محتاجم خود را در معرض هستی چون نشانم و چه نسبت عاشقی بخود نمایم چون هر
 هست دوست و این هستی ما و تو جز پرده پندار و وهم پیش نیست و آن که در پس آن پرده خیال عاشقی و
 و معشوقی مے باز دهم تو در میان من هیچ نه هر چه هست دوست و هم خود الست گوید و هم خود کند بی
 بدانکه الله تعالی گنج مخفی بود که گشت گشترا کفیا چون دوست که تماشای حسن و جمال خود نماید خود را
 خود دیدن محال الا بآئینه پس هستی انسان را بمثل آئینه ساخت و تجلیات متنوعه و انوار متلون خود را
 در وظایر کرد پس در هر انسان چه عاشق و معشوق بتجلی دوست و خود بر خود عاشق است و در چشم
 لیلی بوده مجنون شده نموده و لیلی کجا مجنون کجا خود بوده خود بوده و و اینهم اندک بر مزوایا بیان
 نمود با مشافهه آن را بطاء مے خواله نمود چون عاشق را باید اگر چه خود را غرق در یار عصبیان بیند
 با اینهمه دست از جبل المتین رحمت او باز ندارد گوید قوله

اگر کوه کم است از کمر مور اینجایا / نا امید از رحمت مشوای با دهر پست

کمر یعنی بلندی اینجا اشاره بحسرت با دهر پست عاشق معنی آنست که اے عاشق اگر چه غرق عصبیا
 با اینهمه از رحمت او نا امید مباش که خود فرموده لا تظنوا ان رحمت الله تعالی الذی یغفر الذنوب جمیعاً و عصبان
 خود بنظر میندازد که گمان تو اگر چه مثل کوه اند اما پیش دریا مے رحمت او چون موراند و چون دوست
 و زبان خلق رستن و بفرخت و خوشی گذرانیدن در جهان کسی را نیست نیست الا بالعاشق کامل که
 روزا سوائی معشوق بر تافته و بکنج عزلت و گوشه خلوت نشسته بنا بر آن گوید قوله

بجز آن ز گیس مستانه که چشمش مر ساد / زیر این طارم فیروزه که خوش نشست

ز گیس چشم و مراد عاشق کامل که روزا عالم بر تافته و بکنج عزلت غریزه مے اگر در جهان از جهان بر تافت

در از خلق بر خوشین بسته است چشمش مرصاد عاونه یافت دامنگیر وقت اومبار اینظارم فیروزه
کنایه از دنیا خوش نشست آزار از هموم و غموم و نیوی نگر و پید معنی بیت ظاهر است چون این سخنان
خوش و کلمات و لکش از زبان حافظ سرزد بنابران بفرموده میگردد قوله

حافظ است و نهت باو که در باغ نظر | چمن آرا و جهان خوشتر ازین غنچه نیست

باغ نظر جو چمن آراست جهان حق قائل غنچه اشانه زمین و زمین بیت خطاب بر وجود معنی
آنت که اے وجود من جان من خاے و نهت باو که حق قائل و زمین و وجود تو است ازین غنچه نیافرید
و تیغ عضوے به اینچنین خوبی و مرغوبی در معرض ظهور نیارده که مظهر اینچنین سخنان خوش و کلمات لکش
گردیده و چون اقلیم سخن را تبصره خود یافت و بسبب لطف محبوب یافت بنابران گوید قوله

حافظ از دولت وصل تو سلیمانی یافت | یعنی از وصل تو آتش هست کنون باو نیست

معنی آنت که اے محبوب من بسبب حصول وصل تو بر تیر سلیمان مرسیه و آن آنت که کار فرمای اقلیم
گردیده و سخن که فی الحقیقه باو است تابع او است غزل

مارا در آرزو تو پر وای خواب نیست | نه رو و و لفریب تو بودن خواب نیست

مضمون مصرع اول عجباً للمحب کیف ینام به کل نوم علی المحبت حرام و مصرع ثانی شعر است
برین که عاشق را باید که بوجوب موقوفه فی هذه العجی نصوصی از لفظه غنچه مشابهه محبوب درینجا حاصل
نماید و موقوفه و اماند و چون ظهور محبوب موجب فتاد عاشقت بنابران گوید قوله

در و در چشم مست تو همشیار کس ندید | کو دیده که تصور چشمت بخواب نیست

و در گردش مراد ظهور چشم مراد ذات است چشم اینجا بمعنی لفظ ذات به کوعیان بنید وجود کائنات
و مست باعتبار استقامت که ان الله عی عن العالمین خواب فتاد و محو معنی آنت که اے محبوب من
در حین ظهور ذات تو که بهشیار بنظر نیامده یعنی اینچنین کسی ندیده شده که بخود مانده باشد بلکه هر که
تجلی ذاتی خود را مست نمودی و او را در معرض نیستی و فنا آوری و اینچنین دیده که از خیال چشم
تو اے از دیدن ذات تو بفتاد نرسیده چه که طور با آن سنگدلی که داشت پیش تجلی تو خاک و خاکستر
گردیده و موسی با آن کمال نبوت بهوش افتاد کقولہ تعالی فلما تجلی ربہ للمجلی جعله ککاء و خراً
موسی صیفاً چون هر چه بی از مسلم و کافر و عاشق و فاسق و کاذب و صادق و عاصی

شرح

و مطیع و عالم و جابل و خوب و زشت و عاقل و مجنون و نباتات و حیوانات و جمادات همه در عشق
اوست و ذکر اوست به کرش هر چه بینی و در خوش است به و لے و اندر و بمعنی که گوش است به
زلیل بر گشش تبسج خوانست به که هر خارے به تبسجش زبانست به بنابران گوید قوله

در سر که بگرم یعنی از تو مبتلا است | یکدل ندیده ام که ز عشقت خراب نیست

معنی ظاهر است بموجب و ان قریب شقی الا یسکیر بحمد و کون لا تقهون تسبیحهم و چون شهید
عشق را روز حشر سوال و جواب نیست بنابران گوید قوله

هر که بدست عشق تو شد کشته روز حشر | او را در ان حساب سوال و جواب نیست

معنی آنت که اے محبوب من هر که مقتول تیغ عشق تو گردید او را روز حشر در ان حساب که بر روز حشر
مخلوق یا خواهر بود بر شش نیست چون عاشق مدام گرفتار درد و اندوه است و این موجب ازیان
مرتبت او است کما قال ان البلاء عکبر لا یطهر الا بالی الله بنابران گوید قوله

حافظ چو زربوته در افتاد تاب یافت | عاشق نباشد آنکه چو را و تاب نیست

تاب در مصرع اول روشنی و قدر و در مصرع ثانی بمعنی سوزش معنی ظاهر است قال ان البلاء عکبر
البلاء علی الاشیاء کما لا یطهر الا بالی الله

مروم دیده ما جز بخت ناظر نیست | دل بگشته ما غیر ترا ذاکر نیست

ناظر بمعنی بیننده معنی ظاهر است اما مصرع اول شعر برین که مکارا کیت شکنا لا ورا کیت الله
و درین بیت تقاضا و حصول رویت میکند و حصول آن ناممکن است که کایدیه که الا بصحاح
آن در بیت من که او مناسی و صیل او بهیات النور قوم شد و چون کار عاشق مدام بگریه
است گوید قوله

اشکم احرام طواف حرم می بندد | اگر چه از خون دل خوش می ظاهر نیست

معنی آنت که اے محبوب من اشک را اگر چه از خون دل خود خون ظاهر نیست یعنی از غایت شکبایی
بجد غریزی زرسیده با وجود این نیت طواف حرم تو می بندد یعنی اشکباری من بجد
رسیده که غریب گرد خانه تو بر آید و این کنایت از بسیاری گریه و زاریست چون دل عاشق مدام
مشغول بخیال معشوقست بنابران گوید قوله

عاشق مفلس اگر قلب ولت کرد نثار | آکنش عیب که بر نقد روان قادر نیست

قلب ناسو نقد روان نقد خالص و نیز اضافه معنی آنست که اے محبوب من عاشق مفلس که از خودی خود گذشتہ این دل ناسو خود نثار تو کرد و عیش کن که بر نقد راجح که زرد سیم است قادر نیست و تجمل که قلب دل توجه دل و سر او که قلب القلب عبارت از دست روان یعنی جان معنی آنست که اگر عاشق مفلس توجه دل را هیچ نپروخت و بگی همت مصروف تو ساخت عیش کن که بر نقد جان قادر نیست که آنرا فدای تو سازد که آن نیست جز قبضه قدرت تو و بر آنچه قادر بود نثار تو کرد قبولش فرما باید دانست که گاه گاه عاشق بسبب غایب سوزش و بقراری بقضا بشریت آید و لغو سر میزند و در آن اظهار درد و جفا و معشوق می شود بنا بر آن گوید قوله

من که در آتش سوخا می تو آید بکنم | که توان گفت که بدواغ و لم صابر نیست

معنی آنست که اے محبوب من اگر سبب آتش عشق تو که در اندرون ما سر زده آید و لغو زندان تو توان گفت که بدواغ دے که من اورا داده ام صابر نیست چه کنم که غایت بقراری و ضعف بشریت بر من سوار و الا حاشا و کلا که از ما آید و لغو بظهور آید و نیز داغ دل کنایت از جفا است چون عاشق را باید که در طلب معشوق خود ساعی باشد و بخت بلند دارد که موجب حصول مقصود است که همه الرجال یلکون الجبال و کار نه این گنبد گردان کند و هر چه کند همت مردان کند بنا بر آن گوید قوله

حاقبت دست بدان مهر و بلندش برسد | هر که را در طلبش همت او قاصر نیست

معنی آنست که هر سلسله در طلب آن محبوب خود همت او قاصر نیست که موجب ان الله یحب المتحالی اللهم همت عالی دارد و در طلبش ساعی و جاهد باشد عاقبت الامر موجب من طلب شیئا و وجد مرورا حصول وصل محبوب میسر گردد و هر که قاصر همت بود و ساعی و جاهد نباشد گرفتار بهجران باو چنانچه در بیت آینده گوید قوله

بسته دام قفس با دو مرغ وحشی | طائر سدره اگر طلبت طائر نیست

طائر سدره جبرئیل و اینجا کنایه از سالک یعنی اے محبوب من هر سالک که در طلب تو ساعی و جاهد و همتش قاصر است مانند مرغ وحشی بسته دام قفس بهجران و پاپی بند قالب ناسوتیه با دو از فضل بلوغ و جش مباد اگر آن سالک خود جبرئیل باشد و چون هیچ محبوب بدان محبوب حقیقی همسری

نه تواند کرد گوید قوله

از روان بخشی عیسی نرغم پیش تو دم | زانکه در روح فزائی چو لب ما نه نیست

روان بخشی احوال اموات که معجزه عیسی بود لب مراد لطف کنایه از عشق ما هر استاد مصرع ثانی علم مصرع اول است معنی آنست که از احوال اموات که معجزه عیسی بود پیش تو دم نرغم و سخن از آن نمیکند زیرا که در جان بخشی بچو لب ما نه نیست که عیسی آنچه کس را که زنده ساخت زود بر حلیه بیماری در راه عدم گشتند و آنها که بعشق تو زنده شده اند باقی و پاینده خواهند ماند که ان اولیاء الله لا یموتون بل یتقلبون من الدنیا الى الدنیا و نیز این بیت در لغت حضرت می زیبد و چون عشق سر اسرار بخ و پریشانی است که العشق تمام المصنعة و البلاء بنا بر آن گوید قوله

روز اول که سر زلف تو دیدم گفتم | که پریشانی این سلسله را آخر نیست

روز اول ابتداء عشق و روز اول سر زلف اشاره بجزیه عشق این سلسله اشاره بسر زلف یعنی اے محبوب من بهمان روز که جزیه عشق ترا دریافتم و درین راه در آمدم تفهیم نمودم که بلیات و حوادث این را آخر نیست اے لایهات است و چون ناظم شاد و بلیات عشق را به بیان آورد و شاید که محبوب از راه استغنا گفته باشد که چون شاد این راه در نیافته بودی چرا اختیار این نمودی بنا بر آن گوید قوله

سر پیوند تو تنهان دل حاقظ رست | اکیست آن کو سر پیوند تو در خاطر نیست

سر پیوند دوستی مراد محبت و عشق معنی آنکه اے محبوب من تنهان من بام عشق تو مقیدم کیست آنکس که مقید بعشق تو نیست یعنی همه مقید بعشق تو اند غزل

مار از خیال تو چه پروای شرابست | خم گوهر خود گیر که خم خانه خرابست

خیال بفتح خاصورت که در خواب نمایان شود اینجا کنایه از وصل که در مقام مستی دست دهد و شراب عشق و محبت خم کنایه از مرشد خجانه کنایت از وجود سالک است یعنی اے محبوب من مارا بسبب وصال دائمی تو پروا عشق و محبت نمائده و مرشد را بگوئید که راه خود گیر که وجود ما در معرض مستی در آمدن محتاج تو نیست زیرا که عشق و مرشد بمنزله دلاله است و چون دلاله طالب را بطلب رسانید بدلاله جان حاجت نه و چون عاشق را بهر حال که در آن مشاهده محبوب نباشد موجب وبال است گوید قوله

اگر خمر بهشت بریزد که بیدوست | هر شراب خدیم که دبی عین غلبت

خمر بهشت زده و در عین عشق معنی آنست که هر عشقه که در حصول مشاهده دوست نیو و اگر عشق
 است از و تنبیه باید کرد زیرا که بی مشاهده مشوق هر عشقه که باشد موجب وبال دوست چرا که مراد از عشق
 حصول مشاهده دوست در عشق و یا آنکه ملاعنه و عبادت که در نیت حصول محبت بود بهین
 موجب خسران و وبال است چون مشاهده عاشق بین العجلی و الاستقامت بنابر ارفاقه است تا خبر میدهد
 افسوس که شد دلبر و در دیده گریان **تخریخ خیال خط او نقش بر آبست**
 معنی آنست که افسوس مشاهدات غائب شد و در دیده گریان انصورت مشاهدات نقش بسته و در
 راه تیر محبت خود خسته و نقش بر آب سر لعل الاوال می باشد چون نگار داشت آن لازم بنابر آن گوید قوله
 بیدار شوی و دیده که این نتوان بود **از سیل و مادام که درین بنهر نه خواست**
 یعنی اے دیده بیدار باش و این نتوان بود و در بنهر بجران نتوان غنود و از حوائث و مایم که در دنیا
 حادث میشود جهانیا نرانی بر مبادا این نقش از تو زایل شود و ترا به دامت سپارد معنی آنست که بیدار
 شوی و دیده که این نتوان بود و در بنهر بجران نتوان غنود از آن آب جاری که این چشمها و تو میخیزد
 مبادا که این نقش در تو نوشته زایل گردد و چون بجران موجب شوختگی عاشق است بنابر آن گوید قوله
 باز که نه روی تو آتش دل افروز **دل قص گمان بهر آتش چه کبابست**
 شمع دل افروز معشوق معنی بیت ظاهر است چون ظهور محبوب بنظر عاشق کامل ظاهر است اگر چه
 باعتبار ظاهر در خفاست گوید قوله
 معشوق عیان میگردد و بر تو و لیکن **اغیار همی بدین ازان بسته نقابست**
 معنی آنست که ظهور معشوق حقیقی بنسبت عارفان سرفراز و عاشقان جانباز عیان و آشکار است و
 مغربی آنچه تو آتش میطلبی در خلوت بمن عیان بر سر هر کوه و کوهی نیمه اما بسبب اغیار بسته نقابست
 تا ایش از نظر بران نیفتد و چون به چکس بکنه معرفت او نتواند رسید بنابر آن گوید قوله
 در بزم دل از تو تو صد شمع بر افروخت **وین طرفه که خود رویتور بسته نقابست**
 بزم دل اضافه بیانی یعنی در عالم دل از تو تو صد وجه مشاهده ظهور کرد و این طرفه که هنوز رویتور
 حجابست شیخ بازید گوید سی سال غلامی در مجودیت پرستیدم و سی سال در الوهیت و سی سال
 در معرفت و چون نیکو نگریستم همه من بودم آنچه دیدم قوله

له میسر کرد که این را در این صورت کمال و مایه محبت کرد

گل برخ رنگین تو تا لطف عرق **در آتش رشک از غم دل غرق گلابست**
 گل سالک عرق برخ رنگین ذات باجمال و کمال و مصرع فانی مشعر معنی گوید که بخت فانی ما غم
 نسائی فانا عجوبی فاقطع ز ناری و اقول اشهد ان لا اله الا الله قوله
 سیر است در و دشت پیاپی بگذریم **دست از سر آب که جهان جمله سیر است**
 در و دشت کنایه از وجود سالک سر آب کنایه از مقصود ذات عالم فانی سر آب خیال که محض نمود
 می بود بود یعنی ایدل با بوزیدن باو فضل و عنایت خس و خاشاک خیریت و انانیت از چمن وجود ما
 یکسو شده و بسیارش ابراز از لطف و رحمت گلشن وجود متری و تازگی یافته و بسبب ظهور مشاهدات
 بهار و در سپید آورده پس بیاد همدم باش تا بیکدیگر متفق گشته در تماشای آن مشغول باشیم و دست
 از مقصودات عالم فانی بر هم نهیم که جهان جز خیال نیست و نیز معنی آنست که ایدل ما سیر است
 در و دشت اے ایام بهار است که کنایت از طلوع دین محمد است اگر چه در عصر هر بنی میسر بهار
 از دین بود لیکن در زمان پیغمبر بهار و در آمده بود که در عهد دیگران نبود پس دے ازین غفلت
 بخود آبی تا دست ازین مقصودات عالم فانی که هوس و هو است بر هم نهیم و ترک آن نمائیم زیرا که
 جهان محض خیال نیست و نیز نگذاریم بنون باشد و آب کنایت از حصول مشاهدات باشد
 معنی آنست که ایدل ایام بهار است که کنایت از طلوع دین نبوت و یا حصول عشق و محبت است
 پس بیاد دست از سر آب که کنایت از حصول مشاهدات است بر هم نهیم بلکه در حصول آن سعی
 باشیم چرا که هر که موجب من کان فی هذه اعمی فهو فی الاخره اعمی امر در کار خود شناخت فرو
 خواهد یافت و اعراض از بنجهان فانی نمائیم که جز خیال نیست و چون جناب معشوق بس بسته است
 بنا بران از راه تعجب گوید قوله
 راه تو چه راهیست که در غایت تعظیم **در یای عیط فلکش عین حبابست**
 معنی آنست که اے محبوب من راه تو عجب راهیست که در غایت تعظیم او فلک با این علو شان
 جز خیال نیست و چون نصیحت را در گوش عاشق راه نیست بنابر آن گوید قوله
 در کج و ما غم مطلب جام نصیحت **کین حیره پر از زهره چنگ و رباب است**
 این حیره اشاره به ماغ زمزمه سخن چنگ و رباب نام ساز مراد عاشقان کامل معنی آنست

که اے مست که نصیحت ترا در دماغ من هیچ راه نیست چرا که دماغ من پراختان عارفان
 حاصل و عاشقان کامل است و اگر از جنگ و رباب سازتعارف مراو باشد پس معنی متکبر سر و باشد
 مخفی نماید که علماء اهل سنت و جماعت چار قسم اند متکلمین و فقهاء و محدثان و صوفیان و فقهاء محدثان را اصحاب
 ظواهر میگویند از آن که اعتمادشان مجرد بر خبر و تصدیق است و محدثان و فقهاء اصحاب را میگویند
 که عمل بر اے میکنند و ترک غیر واحد مینمایند و صوفیه اشرف همه فریقند که توجه ایشان بخدا و ترک
 ماسوی اسد و عمل ایشان بنور کشف و قبول مذہب معین ندارند الصوفی لاند مذہب له و اختیار طریق
 بر طریق دیگرند و فقه و کشف غنی کنند و ترک ایشان بحدیث و اختلاف امتی سعة فی الدارین
 پس ازین معلوم شد که روایات فقهاء که حق سماع و غیره واقعند بر ایشان محبت نیست بدانکه اهل ظواهر
 را در سماع اقوال است بعضی مطلق حرام میگویند و اکثر ایشان حرمت نه اهل مقید میکنند زیرا که پیغمبر
 و زمان نبوت شنیده اند و این مضمون باب صلوة للعبدین از مشکوٰۃ میتوان یافت اما اگر سماع داعی
 بحقیقت بود یا تقرب الی مثل ترک و تجرید و فناء انکسار حلال و سخن و اگر داعی مجاز و یا بجز و مشق حرام
 و مستحب و اگر ازین هر دو طرف هیچ یک نیگراید مباح است و درین اقوال است السماع سلطان دارد
 من الله اذا نزل فی القلب نهزل وجود البشری و نهزم الارعونات النفسانیة السماع مسوط
 یسوق المحب الی المحبوب السماع ذریعة لوصول القلب الی قرب المحبوب السماع دهن
 من یوزن العن لا ینکشف بالبیان ولا یقدر احد ان ینکلم باللسان السماع ستر بین الله و عبده
 لا یطلع علیه غیره و زلفه تا خدا یک کوه راه است قوله

حافظ چه شد عاشق و زندهست نظر باز را بس طور عجب لازم ایام شباب است

شباب جوانی معنی میت ظاهر غزل

ما هم این هفته شد از شهر و چشم سالیست حال هجران توجه دانی که چه شکل لیست

این غزل در هنگام فراق تسوید نموده یعنی از غایت شده هجران هفته بر من بمنزله ماه و ماه بمنزله سال
 اے منکر اینحال حال هجرانرا توجه دانی که چه شکل حالت است چون استغنا لازم معشوق است
 بنابران گوید قوله

آنکه انگشت نمائی بکرم در همه شهر و ده که در کار عزیزان عجب است

انگشت نمائش هر بکر منی بصف اکرین همه شهر تمام عالم ده انسوس غریبان عاشقان
 اجمال فرگذشت و تاخیر معنی است که اے محبوب من در تمام عالم بصف اکرین معروف و مشهور
 هستی افسوس که در کار عاشقان عجب تاخیر نیست که هیچ نوع بدوا اے آن نے پروازی باید نیست که
 حق از احاطه ادراک بیرون است کما قال الله لا یدرک الله الا بصا و نیز لا یدرک الله من العالمین
 و آنچه عارفان را در تجلیات نموده میشود آن عین عکس وجود ایشان است کما قال صاحب شرح مقصود
 فهو مرآة فی ذمیه نفسا یعنی حق آئینه تست بر اے دیدن تو مرآت خود را پس اے برادر ذات
 حق در مقابل بنده چون آئینه باشد در مقابل شاه چه فتنه که بینی صورتش را در آئینه یا صورت خود
 نه بینی آئینه را یا وجود آن که میدانی که صورتش را بصورت خود نمی بینی مگر در آئینه حاصل نیست که آنچه دیده
 میشود در آئینه صورتش را بصورت آئینه که آئینه خود صورتی ندارد و همچنین حق تعالی صورتی
 معین ندارد و چه دیدن مطلق محال است در دنیا پس تو ندیده مگر خود را بنابران گوید قوله

مردم دیده ز لطف رخ او در رخ لو عکس خود و دیدگان بر ده شکیب خالیست

مردم دیده کنایه عارف کامل رخ تجلیات شکیب خال کنایه از ذات حق معنی است که عارف کامل
 و تجلیات از بس صفات و لطف او عکس خود را معانه نموده آن را ذات حق بینداشت و هم معرفت زدونی حقیقت
 چنین نه که التلبس برب الارباب باید نیست که چون آنچه دیده میشود اینهمه عکس خود است نه ذات حق
 پس ذات حق در معرض نیست باشد و نیست را هست چون گویند چه هست نیست نماند باید و نیست
 که نابود شدن و غیره و نادیدن و غیره یعنی چون آئینه را در پیش کنی و صورت خود را در و بینی و متفرق حال
 او شوی از آئینه خبر نداری گوی که آئینه نیست بلکه فی حقیقت هست اما نیست نماند نیست نه
 می باشد بنابران گوید قوله

بعد از منم نبود شایبه در جوهر فردا که دمان تو بران نکته خوش است

جوهر فردا که عبارت از جزو نیست که آنرا شکیب جزو لا تجزئی گویند و ترکیب اجسام از اجزای لا تجزئی
 قرار میدهد و جوهر جوهر لائل و بر این می آید و چون آن جزو یک حکما و مشائین باطل است ایشان
 ترکیب اجسام از هیولات و مقرر مینمایند و بر بطمان آن قسم جزو لائل و بر این اقامت میکنند و آنو حبش تها
 در جوهر فردا میشود پس میگوید بعد از منم نبود و قبل جوهر فردا جزو نیست که آنرا جزو لا تجزئی می گویند و حکما گویند

انچنین جزو باطل است چه جزو بحال عدم رسیده باشد و هیچ موسوم گشته لایق تقسیم نباشد نه عقلاً نه نظراً
 و نه دهمانه خیالاً و شکلی که قائلند هر وجود آن جزو میگویند که انچنین جزو که بحالت عدم رسیده باشد
 لایق تقسیم باشد اگر چه از روی نظر تفهیمش نتوان کرد لیکن بتفصیل توهم و تخیل تو انکار و مثلاً موسوم اگر چه بتفر
 تفهیم محالست لیکن بتفصیل تو انکار و چنانچه میانش موسوم بلکه از موسوم نیست پس این ضد یکدیگر موجب
 اشتباه میشود بنابر آن نظم میگویند که محبوب من چون دمان تنگ تومی بنیم مراد وجود جوهر فرو شائبه آئینش
 و اشتباه نمیشود زیرا که دمان تو که در عدم تجزئی بودن مانند جوهر فرو است و در حالت خنده منقسم نشود
 استدلالی نیست که شائبه عدم صحت ندارد و روی بخنده لفظه موسوم را و در نیم پس سبیل کلام حکیمان
 دمان تست معنی حقیقی آنست که مطلب حکما از بطلان جوهر فرو نفی ذات حق است چه بروقتی که بر وجود
 جوهر فرو قائل شوند و تقسیم او متفرک و دزد دلیل شود برین که هست نیست نامیباشد چه لایق جزو شے باشد
 که وجود دارد پس اثبات ذات حق میگرد و واثان منکر ذات حق اند که اورا هیچ صفات منکر اند و جوهر
 صفات اورا وصف نمیکند گویند که ما موجودیم اورا موجود نتوان گفت ما عالمیم اورا عالم نتوان گفت قایلیم
 اورا قادر نتوان گفت انچنین جمله صفت را چون صفات بی موصوف صورت نه بند و لا جرم ذات را نیز منکر
 شدند و صوفیه قرائد از هیچ صفات عالم است دیگران جاهل قائلند است دیگران عاجز موجود است دیگران
 معدوم چون صفت بی موصوف صورت نه بند و لا جرم اورا نیز مقرر شدند و هر یک از اینها بر قول خود دلالت
 و بر این می آید و این ضد یکدیگر موجب اشتباه میگرد و بنابر آن گویند بعد از نیم نبود شائبه در جوهر فرو و جوهر
 و دیگر جوهر فرو ذات مطلق باطلاق حقیقی که هیچ چه قید ندارد و چنانکه جوهر فرو جزو ندارد و دمان صفات
 محال انسانی که بصفت الیه موسوم اند و در ذات انسان مضمر تا که انسان وجود خود را از ظلام بشریت
 پاک و مصفا سازد صفات الیه بطور نیاید بر آن نکته اشارت بوجود جوهر فرو معنی آنست که اس
 محبوب من الحال چون نور شهوت و تو بر با تجلی کرد و بسبب آن جمله صفات الوهیت در خود معانیه نمودم بعد
 ازین مرا شک و شبهه در ذات او نماند که آری هست نیست نامیباشد و طلب دلیل برین قول برین دمان
 کنایت از صفات الوهیه است خوش دلیله چرا که چون این صفات که در وجود ما مخفی بودند و قتی که
 هستی میداشتند نگاه بنظر آوراند و الا نه اگر فی الحقیقت معدوم بودند چگونه در معرض هستی آمدند
 که عدم موجود گردد و این محال است وجه دیگر دمان اشاره بنقطه وحده که جامع احدیه و واحدیه است

باعتبار جامعیت بوحده موسوم است و در حقیقت لفظه ایست موسوم و به اعتبار خنده که عبارت از لفظ
 تجلی است و در نیم گشت یعنی احدیه و واحدیه را اعتبار و امتیاز پیدا شد و از میان دو نیم گشت
 کردی بخنده لفظه موسوم را و در نیم پس سبیل کلام حکیمان دمان تست معنی آنست که مراد اثبات ذات
 شک و شبهه نیست که هست نیست نامیباشد و طلب دلیل برین لفظه وحدت است که بسبب بی نشانی
 هیچ عدم موسوم است و باعتبار تجلی و ظهور منقسم میشود و هست موسوم میگرد و چه لایق تقسیم همان شے باشد
 که فی الحقیقت وجودی داشته باشد و چون طالب بوجوب من طلب شئی و چه وحده عاقبت بطلب خود
 می رسد گوید قوله

مژده دادند که بر ما گذر خواهی کرد | نیت خیر مگردان که مبارک فال است

معنی آنست که ای محبوب من مرا بمرزده وصل خود خواهی رسانیدی و بوجوب آن الله کا یضیع اجر المؤمنین
 مبتلا بهجران نخواهی گذشت اما چون استغنا لازم نیست بنابر آن میترسم و مطمئن نیامیم که نیت خیر که
 کنایه از التفات بحال غریبانست و رسیدن بفریاد ایشان مگردان ای خیر مکن که این نیت بهترین
 نیتهاست و چون ذات محبوب مجمع لطف و رحمت است گوید قوله

میچکد شیر نوز از لب همچون شکرش | اگر چه در شیوه گرمی هر مژه اش قنایست

شیر لطف و رحمت شیوه گرمی کمال استغنا قنای کشنده معنی آنست که شیر لطف و رحمت از لب همچون
 شکرش میچکد ای بنظهور آید که آن الله کذ و فصل علی الناس و ان الله لعفو غفور و الله
 غفور رحیم و سبقت رحمتی علی غضبی اگر چه در کمال استغنا هر مژه اش هر صفت او قنایست
 یعنی با آنکه هر یک از اشارت او ولایت ببناء و سالک میکند ان الله شدید العقاب و الله شدید
 العذاب و الله غنی عن العالمین و الله الواحد القهار اینهمه کمال لطف و مهربانی اوست
 و این بیت در وصف رسول است نیز میتوان بر مراد از شیر دایت که پرورش طفلان نژادیه بدو است
 و آن شیر دایت از لب چون شکرش میچکد یعنی بشیرین زبان و شکر ریز لبان شهنش و موعظه
 حسنه آیمخته و شربت رحمت و رافت و حسن خلق درو میچکد یعنی اگر چه در کمالیت کار هر یک
 از اشارت و ولایت بهدایت مبنی و بهک سالکانست مؤثراً قبل ان یخسروا لیکن اینهمه شیر دانی
 مهربانی اوست بر کمت و چون بجران نعت ترین غذاست گوید قوله

آسان چون غرض عاشق بغیر از وصال محبوب نیست گوید قوله

غرض ز بسیر و میخانه ام وصال شماست | جز این خیال ندارم خدا گواه منست

معنی آنست که چون غرض عاشق بغیر از وصال محبوب نیست گوید قوله
 مسجری زب و عزت میخانه عشق و سوائی معنی آنست که اگر وابسته بزم و دور بودیم و اگر مشتغل عشق و محبت
 هستیم غیر از وصال شما غرض نداریم و عمل بر این میکنیم چنانچه خود گفته است تو خالقاه و خرابات در میان زمین
 خدا گواه است که هر جا که هست با اویم و نیز عشق عزت و سوائی برابر است نه عزت بخدا میرساند و نه خواری
 از در او میرساند پس طالب را باید که در عشق او باشد و کوشش نماید و در عزت و خواری شکر و چون عاشق صادق
 است که عالی همت باشد یعنی خیر شوق و رضا و لقا معشوق را در دل جانم و دلوح ضمیر از غیر خدا استعالی
 پاک دارد و مرغ همت از کونین بپراند و بکون رساند ازینجا است که ان الله یحب للمعالی الهمم
 بنا بران گوید قوله

کلاه دولت خسرو کجا بچشم آید | از خاک کویتو چون عزت کلاه منست

معنی آنست که چون در عشق تو خود را با خاک یکسان کرده ام و خاک کویت را ترافس خود پیدا داشته و در مقام غیبت
 از صفحہ دل خود ترا شیده ام پس کلاه دولت خسروان که در چشم من در آید و تلفت بغیر مردم چون عاشق
 را با سواست معشوق تعلقی نیست و بجز عاشقان صحبتی نگوید قوله

ازان زمان که بدین آستان نهادم سر | افزا مسند جمشید تکیه گاه منست

معنی آنست که از آن زمان که بدین آستان نهادم سر را بر آستان آن نهادم پشت بر
 مسند جمشید کرده ام و آنرا در چشم من آید چون نزد عاشق گدای و در محبوب بهتر از سلطنت عالم است گوید قوله

مر آنکه اے تو بودن ز سلطنت بهتر | که دل جو رجائی تو عز و جاه منست

معنی آنست که اے محبوب من نزد من گدای نمودن بر در تو و خواری کشیدن در عشق تو خوشتر از سلطنت
 عالم و بهتر از عز و جاه و نیاست و چون عرض از جناب محبوبان مرا عشقا را صورت نمی بند و بنا بران گوید قوله

مگر به تیغ اجل خیمه بر کنم ورنه | رسیدن از در دولت نه رسم و راه منست

معنی آنست تا وقتیکه که پادشاه بدین قالب عنصری ام از جناب معروض شدن فی نه ام چرا که اعراف
 نمودن از جناب معشوقان طریق عشقان نیست مگر وقتیکه تیغ اجل حایل عناصر را از یکدیگر قطع
 گرداند و خیمه وجود را از زیر ساز و دمر غ روح ما از نفس قالب پرواز نماید و تمام اختیار ما از دست

بنا بران گوید قوله

شرح

چرا که آنوقت کار با اختیار ما نیست و چون لازمه عاشق آنست که تقصیر بر فرموده بنابران گوید قوله

گناه گر چه نبود اختیار مباح فقط | تو بر طریق ادب باش گو گناه منست

معنی این بیت در بیت کوه نیکامی مرقوم شد غزل

مرحبا است یک مشتاقان بدو پیغام دوست | تا کنم جان از سر غمت فدای نام دوست

یک مشتاقان مراد از وار و غیبی و یا مرست یعنی اے یک مشتاقان خوش آمدی بدو پیغام دوست را
 که در حق ما چه فرموده و که بر ما گذر خواهد کرد تا جان از غمت تمام فدای نام دوست کنم اے خود را در عشق
 او فدائی سازم چون کار عاشق تمام خطراب است بنا بران گوید قوله

والله و شهادت دایم بخوبی و رقص | طوطی طبعم عشق شکر و باو ام دوست

طوطی طبع اضافه بیانی و نیز روح و دل شکر کنایه از لب مراد لطف است لب که شیرین جویست
 لطف خداست باغ جان از آب او نشود و ناست باو ام کنایت از چشم مراد مشاهدات که در همت
 چشم انجا یعنی نقد ذات و کویان بنید وجود کائنات معنی آنست که این دل من بیا و لطف محبوب
 و مشاهدات که در عالم اطلاق داشت چون لبیل در قفس قالب و در شیدا است که کس ازین
 قفس رانی یا بزم و بگشش اصلی پرواز نماید و چون گرفتاری و هم عشق بسبب حصول وصال است گوید قوله

زلف تو دم است و خاش وانه وین ناله ها | بر امید دانه افتاده ام در دام دوست

زلف مراد جنبه زلف نام جنبه ذات حق است و دل که قیدش گشت جان مطلق است و دانه
 خال اضافت بیانی مراد از ان نور شهود و کنایه از ان وصال معنی آنست که اے محبوب من این جنبه
 عشق تو دانه است استوار و نور شهود تو دوران دام دانه است آشکار پس چون حصول دانه بر گرفتاری
 دام میسر نیست بنا بران بحصول دانه شهود تو گرفتار دام عشق تو گردیدم و نیز زلف کنایه از قالب
 عنصری باشد که زلف حجاب رویت وجود غیر حجاب ذات است و مانع عاشق از معشوق است
 نقاب و پرده ندارد و نگار و لکش ماه تو خود حجاب خودی حافظ از میان بر خیزد و نیز خال کنایت
 از ذات باعتبار سیاهی که مشابیه بهیوت غیب است که از ادراک و شعور اغیار غنی است
 که لا یعرف الله غیر الله سیاهی چون به بینی عین ذات است و در و چاه پر از آب حیات است
 معنی آنست که اے محبوب من این وجود عنصری دانه است روشن و نور شهود تو دوران دانه است

بنا بران گوید قوله

اشکار من بحصول معرفت و مشاهدت تو گرفتار این دام شدم چنانچه قاضی حمید الدین ناگورچی گوید اگر
 مرغ جان در صحرائی امکان پرواز بی نشان داشت چنانچه هیچ قید مقید نمی شد و بدان که نوین التفات
 نینمودم این جهت از دام اجسام مطلق آزاد بود و از دانه احتیاج محض بی نیاز لیکن ناچشش میل بر نیاز
 خود داشت خواهی که محتاج و مشتاق حال خود سازد نگاه صیاد و فضا دانه نور شهو و خود در صحن محبت که قالب
 عنصریت انداخت و دام معشوقی بران فراز کرد و نظرش برین دانه دام افتاد و پخته قدم در خام نهاد و اگر چه
 از قید دام بسیار اما اگر شهباز یا ربیطاقت نمود یکایک آن آزاد و در خلقت شاد و در آمد و به بندگی گرفتار گشت
 چون عشق عاشق را نصیب ازلی است و این مستی از دوسه رفتنی نه بنا بران گوید قوله

سر ز مستی بزرگ و تا به صبح روز حشر | هر که چون من در ازل کجی خور از جام دوست

ازل روز است جرعه کثایت از ذوق مشاهده جام روزه محبوب معنی آنست که هر که در ازل مانند
 مشاهده روزه محبوب حقیقی نمود و ذوق آنرا دریافت تا قیام قیامت ازین مستی که حشر است سر برنگیرد
 یعنی ازین اعراض نماید و بر بد و لغو که ازینجهت که لازم هستی است نگراید باید دانست که عاشق نیست
 که اراده محبوب را بر اراده خود مقدم دارد بنا بران گوید قوله

میل من سویصال و قصد او سوسه فراق | ترک کام خود گرفتار آید کام دوست

معنی آنست که میل من به یکی بصل او که در عالم اطلاق و مشتیم متعلق بود و میخواستم که مقید و دام شویم و قصد او
 بفرق اما اختیار قالب است متعلق گردید پس چون شرط عاشق ترک اراده خود که وصلت کرد و اختیار
 اراده او که قبل قالب عنصریت نمودم تا اراده محبوب فوت نشود چه شرط عاشق آنست که هر چه دوست
 دوست دارد یعنی مرضی می شود او نیز دوست دارد اگر همه بعد و فراق غالباً محبوب بعد و فراق محبوب
 که مصلحت او درین است و بعضی از شمار چین معنی بیت چنین نوشته اند که حاصل این بیت آنست که
 چون عاشق در خلوة بمراقبه مشغول باشد و لذت مشاهده داشته باشد و الوقت موزان افان بگوید
 باید که از خلوة بدر آید و شرط آن اشتغال نماید پس لذت مشاهده و مراقبه که بمنزله وصال است باید گذاشت
 و بنابر لازم آن که بشاید بعد و فراق است مشغول بایر گشت و در شرح لمعات مذکور است که فراق را
 بعینه دوست ندارد یعنی موجب شهو و دانه است یا که براسی مرضی محبوب چنانچه عابدان که عبادت
 براسی بهشت میکنند اگر محض براسی او گفته بهتر بود پس باید که فراق را دوست تر از وصال دارد

شرح

و بعدش نخست تر از قرب آید چون داند که دوست آن دوست دارد و خود بعدش مقرب تر از قرب بود و پیشش بودند
 تر از وصال زیرا که در وصال و قرب بعدش مراد خود است و در بعد و فراق محبوب بصفته و مراد محبوب باران از
 براسی آن آورده که از مراد خود بگیریم بلکه براسی آنکه تا او مراد خود را بر او و قبل بند و فراق عاشق در شهو
 یعنی عاشق چون در شهو مستغرق است از طاعت و ریاضت و مجاهده باز ماند و شهو عاشق در بعد و فراق
 یعنی تا در بعد و فراق است البته در ریاضت است و آن موجب شهو و است پس بضرورت ترک وصال
 که کار است باید که مصلحت درین است قوله

می نوشتم نامه از شرح شوق خودی | من بخوابم نمودن بعد ازین ابرام دوست

معنی آنست که حدیث کثرت شوق و مشتاق و مورد و مرض بیان می آید اما چون باعث شکوه
 و موجب ملال طبع دوست دانستم که بهر ده گفتگو کنی پیش چشم یار و دانی که طبع مردم بهر نیاز است
 بنا بران اعراض نمودم میخواهم که دوست را بستم و آرم و چون عاشق را باید که صحبت با عاشقان دارد و بنابر
 خود بین با عاشقان نشین و همه عاشقی گزین و با هر که نیست عاشق یکدم مشوق و برین بنا بران گوید قوله

اگر در دوستم گشتم در دیده همچون تو تیا | خاک را هر کجا که مشرق گرد و از اقامت دوست

خاک را هر کجا که مشرق گرد و از اقامت دوست
 خاک را هر کجا که مشرق گرد و از اقامت دوست
 اگر اینچنین عاشق نظر آید مانند تو نیاید و دیده خود جایش دهم و دوسه از صحبت او دوری نگزینم و چون عشق
 در دوست لا و او بنا بران گوید قوله

حافظ اندر درد او می سوز و باد و مان ساز | از آنکه در مان نه دارد و در بے آرام دوست

معنی آنست که اے حافظ بدر عشق او بسوز یعنی احتمال شدائد و بلیات و اندوه و غم نما و طلب دوا
 نمائے امید راحت مدار زیرا که در بے درمان دوست که عشق است عشق دارد و اوله به عالم
 هر کجا در و بلا بود بهم برود و عشقش نام کردند و در مان ندارد و اے راحت را در و در خلعت نیست
 پس طلب دوا درین در و نمودن یعنی طلب رحمت و آسایش و عشق نمودن بر روزه در پائل بستن
 است و جز بر گنبد انداختن است غزل

انیدم دل ببل عشق و موکل چون آ | و لے در غنچه نیم به پیکانهایش در خون است

بلبل کنایه از عاشق گل کنایه از محبوب قوله

عجب باشد که بلبل اقرار و صبر کند کرد	رایحین را چو هر ساعت جان من افزونست
بلبل عاشق رایحین گلها را در عشوقان چون هر دم و هر ساعت حسنه و جلالت هم رساند عاشقان را	امرجاست که بشکلیانی گراید قوله
نظر کن بر گل رعنا که شکل او چو افتاده	چو چرم بلبل شیر اگر بیچاره مفتونست
یعنی بر آن گل رعنا که کنایه از محبوبست بدین رعنائی و زیبایی جلوه گر گردید و نظری کن انصاف ده	اگر بلبل بیچاره که عاشق غریبست مفتون آن روست و شغوف آن موت گردد گناه بدو عالم گیر قوله
چو از پرده برون آمد گل انکه بلبل مسکین	اگر در پرده می نالد و تشنیده بیرونست
معنی آنست که آن محبوب اناختا بدیدار نگاه ظهور براید عاشق بیچاره اگر در خلوت به بکا و زاری میگذارد	با کسی ندارد محل تعجب نیست چه تشنه و حریطه اختیار او نیست قوله
اگر مستی کند بلبل درین موسم روبا باشد	اگر بر سر شاخ از گلهای بهاران جام میگزینست
مستی میبای که سخن عاشقانه گفتن درین موسم اشارت به هنگام که آن در مصرع ثانی مذکور است و	آن کنایه از ایام بهار است و مراد از آن آوازه مشاهدات تجلیات قوله
در نیمه سوم که بوسه عیش از عالم نمی آید	تو خود دانی نگارینا که حال عاشقان چیست
درین اوان که صدمه غم و هموم از سر سرور و نود و بوسه عیش از عالم مفتوح گشته است محبوب من تو خود دانی	که حال عاشقان بچو انجامیده باشد قوله
ازمان عشق و تادی که محبتی بجان خاطر	غیبت آن کنون شرت که وقتیش کنون است
کنون اشاره بر آنست که ظهور محبوب رونموده غزل	
بر آن خجسته نظر کرد بے سعادت رفت	بکنج نیکده از خانه ارادت رفت
خجسته نظر کنایه از غمی میگرد عشق و محبت خانه ارادت خطوط نفسانیه و گوشه زهد است معنی آنست که	هر مبارک نظر که طالب سعادت گردید از زهد مرض گردید و بتمام عشق درآمد و چون عشق کاشف اسرار
نهانی است گوید قوله	
بطلن شبی کشف کرد سبک راه	روز غیب که در عالم شهادت رفت
بطلن شبی کنایه از مشاهدات تجلی که در نیم شب میباشند و کنایه از عبادات شائده معنی آنست که	

مران خجسته نظر را هر چه در عالم شهادت جاری بود بمشاهده نمیشی طاری شد باید و آنست که عاشقان را	مشاهده گاه به ظهور و گاه به خفا چون خفا موجب بقراری عاشق است بنابراین گوید قوله
ز باد او بستی دیگر بر آمده آه	وظیفه می دوشین مگر زیادت رفت
درین بیت خطاب بمعشوق میکند مستی بقراری و وظیفه دوشین مشاهدات تجلیات معنی آنست	که ای محبوب من حال عاشق مسکین امر و از باد و باز به بقراری کشید افسوس مگر مشاهدات تجلیات
که بران عاشق مسکین غمزد و از یاد تو رفت و آنرا محوم و شستی و بجز مبتلا گردانیدی و چون در	هجران بغایت صعب است و علاج او بجز عشق نمیتوان کرد بنابراین گوید قوله
مگر بجز کوشش طیب عیسای دم	چرا که کار من خسته از عیادت رفت
معنی آنست که بسبب هجران آن محبوب کار من از عیادت رفت چرا که بمرگ رسیده ام و از حد علاج تجاوز	نموده مگر همان طیب عیسای دم که محبوب است بجز کوشش یعنی روست خود را بمانداید و مار از سر نو
زنده سازد که بجز عیسای احیای اموات بود و چون از هر کس بجز فعل بقدر ظهور نیاید گوید قوله	
مجزو طالع مولود من بجز رندی	که این معامله با کوکب ولادت رفت
معنی آنست که از طالع ولادت من بجز از رندی که کنایه از عشق است بجز چرا که اثر کوکب ولادت	من همین است که هر که درین هنگام و درین طالع زاید از بجز عشق رونماید و چون سخن معرفت
بغیر از فیض روح القدس نباشد بنابراین گوید قوله	
بیاد معرفت از ماشنو که در سخنم	ز فیض روح قدس نکته سعادت رفت
معنی آنست که ای طالب بیاد سخن معرفت از ماشنو اگر چه دیگران در میدان سخنوری اسفصاحت	را جولان داده اند اما از بوسه معرفت مبرا که آلوده اغراض نفسانی و هوای جسمانی بوده اند و سخنان
ما فیض از روح القدس که ارواح مقدسه و یا عشق مراد است و چون در نظر عاشق بهتر از عشق	کاس نیست بنابراین گوید قوله
هزار شکر که حافظ بر او میکرده و دل	از کنج زاویه طاعت و عبادت رفت
معنی آنست که هزاران هزار شکر که درش حافظ بر او میکرده که عشق است از کنج زاویه و عبادت	که عبادت از زهد و صومع است درآمد یعنی از زهد و صومع اعراض نمود و به عشق درآمد و نیز این بیت

چنین دیده شده هزار شکر که حافظ ز راه میگردد و شکر بکج تراوی طاعت و عبادت رفت معنی آنست
 که هزار شکر که حافظ از راه عشق و اخلاص دوش بگوشه طاعت و عبادت بنشست که دو گانه بوش بجا آورد
 بهتر از عبادت چهل ساله باریا نقلست که جنبه چون رحلت نمود شخصی او را بخواب دید پرسید که چه حالت
 انجا میفرمود که بهنگی طاعت من جفا شد مگر در رکعت که از روی عشق بجا آورده بودم غزل

یار ب سبب ساز که یارم بسلاست | باز آید و بر اندم از چنگ ملاست

یار کنایه از شاهده حق باز آید ظهور کند چنگ دست عاشق خرمین از غم بجران یار نازنین بشکایت
 بر بگاه رب الارباب که بر آید کار است مناجات میکند که یارب سبب ساز که آن تجلی رود و نقاب
 شده نه کم و کاست بچنان باز بر ما تجلی گردد و ما را از دست ملاست خلق که در جدائی او شده ام خلاصی

خاک رفته ان یار سفر کرده بیارید | تا چشم جهان بین کمنش جای اقامت

خاک رفته کنایه از خبر و نشان یار سفر کرده تجلی محبوب شده و نیز جناب رسول ۴ و مرشد و معنی مصرع
 ثانی آنکه تا چشم جان آن سازم قوله

فریاد که از کشتن جستم راه بستند | آنحال خط و زلف رخ و عارض و قامت

از کشتن جستم راه بستند از همه سوره من مسدود ساختند خال اشارت بنقطه وحدت من حیث انحناء
 که مباد و مشبهات و کثر است که من به او اندر بر رج الامم که نیز عبارت از خلعت و معصیت که در بیان انوار
 طاعت بود و چون نیک اندک بود او را خال گویند اگر خوب و رافره بدخوی باشد خال گویند و سبب بریت
 شمرند و نیز نقطه روح انسانی ۵ خال دانی چیست یعنی اصل روح ۶ نور او و قلب را اگر دوست و ج
 و نیز خطرات انسانی و نیز نقطه سیاهی که از خطرات دنیاوی و نفسانی در دل بود و نیز فناء ذاتی و نیز
 تجلی نور عزرائیل که بر خضاره جمیع مظاہر صفات است و نیز تجلی جلالی و نیز اسم مصل و بشریه خط سائر
 عصیان که بر آینه دل سالک بستند و نیز عالم غیب که بر رخ گویند و نیز اشاره بطهور آن حقیقه و مظاہر
 روحانی و نیز عالم احوال و نیز عالم شهادت و نیز قلب انسان زلف جذبات و نیز موجودات و تعینات
 و نیز تجلی جلالی و نیز اسما و جلالی که تعینات مطلقه علمی و غیبی سائر جمال حقیقی و باعث و لبسکی و گشنگی
 عاشقان و نیز راه حق و کثرت احکام رخ و عارض ظهور جلالی که سبب وجود اعیان و سبب بیدار واحد
 گردد و نیز محض تجلی و نیز ذات و نیز وجه اند و نیز صفات لطف مثل نور و لطیف و مادی و رائق قاصد

شرح دیوان حافظ
 در بیان معنی و تفسیر ابیات
 در بیان معنی و تفسیر ابیات
 در بیان معنی و تفسیر ابیات

سزاواردی پرستش و نیز استیلا الهی و چون عاجز می و نیاز لازمه عاشقت از سر عجز و نیاز آن ماهر افروز
 گفت قوله

امروز که در دست تو ام مرتضی کن | فردا که شوم خاک چه سود اشک ندمت

یعنی امروز که من در دست تو ام مرتضی کن این تن مرده میتوانی کرد مرتضی نماید از سر نو این تن مرده را جان کن
 کن فردا که ازین منزل غانی سفر کنم و ساکن منزل محترم ندامت حصول نماید و ایستد بانی بعد مرگ من سزا
 غانی دوباره معلوم آید باب سلوک گفته که عشق گوهر است از دریای معرفت الهی و محض از حضرت حق بکاف را
 نمی آید و بر خود نمیتوان بست قوله

ای آنکه بقرین و زبان دم زنی از عشق | ما با تو ندارم سخن خیر و سیلاست

برای دریافت سخنان عشق شنودن لایف و بیان سخنان عشق را زبانی دیگر باید و برای بیان ناسوتیه
 قصه سوزش دل پروانه از شمع پیرس که شرح این آتش نماند زبان سوخته چون خوبریان بادشاهان و لایت
 جان و دل اند و حاکم مطلق عاشقان را مجال چون و چرا نیست هر چه خواهند کنند بنابران گویند قوله

در ویش کن ناله ز شمشیر آفتاب | کین طائفه از گشته ستانند غرامت

در ویش عاشقان که از دنیا و مافیها مفلس احباب معشوقان کین طائفه اشاره بمعشوقان گشته
 اشارت بعاشقان که کشتگان معشوق اند غرامت تاوان قوله

در خرقة زن آتش که خم ابروی ساقی | بر می شکند گوشه محراب امامت

خرقه وجود خم کجی مراد زیبایی چه زیبایی ابرو کجی است ابرو کنایت از انوار تجلیات ساقی معشوق حقیقی
 و نیز خرقة عبارت از لباس هستی است در آن آتش زن و بسوز یعنی محو و تلاشی کن چون محو شد و بدان
 مقام که وقت تحمیه بر جمال پاک حق نظر میکند در آن زمان نظر بر محراب نمی افتد بصورت گوشه محراب بلکه
 تمامی محراب شکسته میشود چون بموجب فعل المحبت محبوب و ضربه المحبت بیدار است گویند قوله

حاشا که من از جور و جفا تو بنالم | بیدار لطیفان همه لطف است و کرامت

حاشا و درمی باد لطیفان معشوقان معنی ظاهرات عمرت دل سودا می من و تحقیق انتهای سلسله
 تبدلات تعینات خود روزی شب و شب بروزی آید و ناگاه نداسد بگو شمر رسید قوله

اگوته گنجد نخت سر زلف تو حافظا | پیوسته شد این سلسله تا روز قیامت

شرح دیوان حافظ

زلف اشارت به تعینات و نیز بیان عشق و نیز طاعت و بندگی یعنی حافظ ذکر عشق را مختصر میکند و ذکر
این تاقیامت گفته نشود بل صد قیامت بگذرد و این نام تمام غزل

یارم چه برهن بادل گریان میرفت | تنفر شده و زبند و گریان میرفت
تنفر گریان قوله

چون همی گفتش ای مونس دیرینه من | سخت میگفت دل آزرده پریشان میرفت
مونس الفت دهنده دیرینه تدیم قوله

گفتم اکنون بسخن خوش که بگوید با ما | کان شکر آنچه خوش گوئی سخندان میرفت
لجب آواز قوله

نقش خوارزم و خیال لب جیحون می بست | یابن ازان گله از ملک سلیمان میرفت
خوارزم نام شهر جیحون نام جوئے ملک سلیمان شیراز چاره علاج قوله

میشد آنکس که چو او جان سخن کس نشناخت | من همیدیم و از کالبدم جان میرفت
کالبد بدن قوله

لا به بسیار نمودم که مرو سودنداشت | زانکه کار از نظر رحمت سلطان میرفت
لا به تعلق قوله

بادشا از کرم از سر جرشش بگذر | چه کند سوخته از غایت حرمان میرفت
جرم گناه قوله

چون بشد آن صنم از دیده حافظ غایب | اشک همواره ز رخسار بدامان میرفت
صنم محبوب غزل

یارب الشمع شب افروز بکاشانه کیست | جان ما سوخت پیرسید که دیوانه کیست
شمع شب افروز محبوب کنایه از تجلی کاشانه محل جانانه محبوب قوله

آن می لعل که ناخوده مرا کرد خراب | بهمنشین که و همکاسه و پیانه کیست
آن می لعل اشارت به تجلی قوله

حالی خانه برانداز دل دین مست | تا بهم آغوش که می باشد و همخانه کیست

حالی الحال خانه برانداز غارت گر قوله

باده لعل لبش کز لب ما دور مباد | راح روح که و پیمان ده پیانه کیست

باده لعل لب اضافت بیان یعنی لب و مراد ازان لطف و عشق راح شراب پیمان ده کنایه از جاذبه
دولت صحبت آن شمع سعادت پر تو | باز پیرسید خدا را که به پروانه کیست

شمع سعادت پر تو محبوب و تجلی خدا را بواسطه خدا پیروانه بازمانده و پروانه مراد عاشق و طالب قوله
میدهد هر کسش افسوس و معلوم نشد | که دل نازک او مائل افسانه کیست

هر کس اشارت بمومن و کافر و صالح و فاسق و عاشق و ناپه افسوس کنایت از خدمت و طاعت او ضمیر
بمحبوب مائل و خاتمان افسانه طاعت و بندگی قوله

یارب آن شاه و ش ماه رخ زهر و چین | در یکتا که و گوهر یکدانه کیست
آن شاه و ش محبوب و تجلی قوله

گفتم آه از دل دیوانه حافظ بی تو | زیر لب خنده زنان گفت که دیوانه کیست
آه افسوس منی تو در جدائی محبوب

ردیف الشاء

الغیاث اے مایه جان الغیاث | کفر زلفت برد ایمان الغیاث

الغیاث فریاد مایه جان محبوب حقیقی کفر زلفت کنایت از لذت و تعلقات دنیا و نیز غلبه جذبه عشق
ایمان مشاهده حق و نیز دریافت حق معنی آنست که فریاد اے محبوب من فریاد که لذات این دنیا فانی
و تعلقات نشأ این جهانی مشاهده جمال با کمال ترا از ما دور و رقاب ساخت و تحمل که غلبه جذبه عشق تو ایمان مرا که کنایت
از زهد و صلاح و تقوی است کیس ساخت قوله

ما بهی لب از تشنگی | در لبانت آب حیوان الغیاث

لب تشنگی محرمی و جدائی لب کنایت از لطف و فضل که موجب زندگی عاشقانت آب حیوان آب حیات
ایمجا مراد موجب زندگی قوله

و که باشد شربت دیدار تو | می کشد لحنی هجران الغیاث

و که باشد افسوس که بافت که هیچ نوع بنظر نمی آید قوله

مازگر به غرق در خون گشته ایم	لعل تو پیوسته خندان الغیث
لعل تو پیوسته خندان لعل کنایه از لب یعنی نوشادان و خندان و از نام لب پروا - قوله	
چشم بیمار مرا بیمار کرد	جز لبانت نیست درمان الغیث
چشم بیمار یعنی چشم بیمار را خاصه نیست که هیچ سوزیگر این کنایت از عدم التفات لب کنایت از لطف و کرم و فضل و این مصرع به مضمون آن بیت مخدات است مریض عشق بتان را دوا نمی باشد اگر دواست نگاست نهان دلداریست - قوله	
غمزه شوخ تو از راه اجل	سینه زد در دیده پیکان الغیث
غمزه شوخ کنایه از ظهور و خفاست محبوب و نیز استغفار به نیازی و تجلی قهاری از راه اجل از برای کشتن میزند بر سینه پیکان ای در معرض هلاکت می اندازد قوله	
چون دوزلفت کرد سرگردان مرا	گردش گردون گردان الغیث
سرگردان پریشان و زلفت ما پریشان میگویند گردون گردان فلک گردنده قوله	
از خند نامک مژگان تو	از خمها افتاد در جان الغیث
ناوک مژگان کنایه از عشق که پرده نیست بر ذات و مراد از مصرع تمام از تصدیقات و ملبیات عشق قوله	
ماچو گوئی از خم چوگان فلک	هر طرف گشتیم غلطان الغیث
از خم چوگان فلک از سبب گردش فلکی قوله	
پیش زلفت تو در جانم فتاد	رشته تن گشت بجان الغیث
پیش زلفت جذب جلیه ذاتیه طلیه قوله	
با طناب زلف حافظ را بکش	مانده در چاه زخندان الغیث
طناب زلف جذب محبت چاه زخندان اشاره بطور تقدیر که در وقوع کردن جائز نیست و نیز مشکلات اسرار مشاهده و نیز تجلی واحد القهاری و نیز تعینات که مظهر حسن معنویت چون چاه زنج که زیب ده حسن صوری است غزل	
بازم هوای آن گل رختا الغیث	دیگر دم رسیده و شیدا است الغیث
آن گل رختا اشاره بمحبوب دیگر باز رسیده گریزان شیدا دیوانه قوله	

بیا

صوفی که جام صاف و مدام همیشد	حیران کوی او شده سورهت الغیث
صوفی کنایت از خود باعتبار محالت ابتدائیه یا صوفی مقلد جام صاف کنایت از جام عشق قوله	
آندل که کنج عافیت بر گزیده بود	ایندم بعزم در و بلا است الغیث
آندل اشارت بدل خود که کنج عافیت بر گزیده بود که قبل ازین مبتلاست زهد و ورع بود ایندم الحال بعزم در و بلا گرفتار عشق که عشق تمام المحنة و البلا قوله	
عارف که غرق بود بناموس ننگ و نام	افتاده در ملامت سودا است الغیث
عارف کنایت از خود که غرق بود بناموس ننگ و نام که غرق بجز نام و ننگ بود افتاده ملامت و سودا گرفتار ملامت و سودا قوله	
از جان زار حافظ و سرگشتگان شوق	فریاد و شور و ولوله برخاست الغیث
زار ضعیف و لاغیر گشتگان شوق عاشقان و ولوله بیقاری غزل	
در دمار نیست درمان الغیث	بجز مار نیست پایان الغیث
یعنی در صدمه و دام لا و او که عشق داء لا دواست بجز مری مبتلاست به دام که پایان پذیر نیست قوله	
دین و دل بر دند قصه جان کنند	الغیث از جور خوبان الغیث
دین زهد فاعل بر دند و کنند خوبان پس حصول استعداد قبول کیفیت کلام صوری و معنوی و نیز کلام منزل که اولیا را بوحی خفی میشود و این نمیشود مگر بغیا و نیز بوسه جذبه که موجب تجلیات میباشد قوله	
در بهای بوسه جان طلب	میکنند این دستا نان الغیث
دستا نان محبوبان ذکر جمع و مفرد قوله	
خون ماخوردند این کافر و لال	ای مسلمانان چه درمان الغیث
خون ماخوردند گرفتار غم و الم ساختند و بعض فنار سانسینند کافر و لال معشوقان بسبب سخت دلی مبعرجی که کافر سخت دل میباشد قهری که لاجد او آتش عشق و گفتن این اگر چه سواد است لیکن در مراد داشتن جائز است و نیز لایو خد مجنون بمصاصه و نیز لایو اخذ العشاق بمایقون و یقولون و یفعلون و در مان علاج زلف تجلی جلای و تعینات خطا عالم اسما و صفات خال مظهر اسم الفصل و فاعله و عدت لب تجلی جالی و فیض رحمانی و از چشم مست ذات سر سبز مستغفار مگان صفا تهریه	

در این شعر از رشتن مژگان و شیدا

زین حرفان اشارت بزل و حال و خطا و لب و چشم و او مسکینان بنده یعنی عاشقان را بجا و ایشان
 رسان و این اشارت بطلب و مل روز وصل اضافت بیانیه شب یلدا و هجران اضافت بیانیه و
 یلدا شب است تاریک بغایت دماز که در تمام سال یک می باشد همچو حافظ مقوله جانست و مراد حافظان

در لطف و لطف غزل

سنو که از همه دلبران ستانی باج | چرا که بر سر خوبان عالمی چون تاج

سنو لایق و برجاست همه دلبران اشاره همگی انبیا باج خراج و پیشکش و خراج سندن کنایه
 از محکوم و منقاد ساختن است چه خراج دادن خاصه رعایا و زیر دستان است خوبان کنایه از رسل
 چون تاج اشارت بید السلین آشوب پریشان کننده ترکستان ولایت است که بر ترکان بدان
 منسوب اند و ترکان بدو صفت موصوف اند یک بخوروی دوم بخواری قوله

و چشم شوخ تو بر هم زده خطا و ختن | بچین زلف تو ما چین و هند و ده خراج

چین زلف اشاره به شکن زلف ما چین نام ولایت و کذا الهند خراج حاصل و آنچه مغلب بر عاجز
 مقرر کند و آنچه از تجار بر سر کالا بستاند خراج دادن زیروست شدن قوله

ازین مرض بحقیقت کجاشفایا بم | که از تو در دل من نیرسد بعلاج

ازین مرض کنایه از عشق و در دل من نیرسد بعلاج علاج در دل من نمیشود قوله
 چرا همی شکنی جان من ز سنگدلی | دل ضعیف که هست او بنازگی چو زجاج
 سنگدلی بمرحمی زجاج شیشه - قوله

بیاض روی تو روشن چو عارض خورشید | سواد زلف تو تاریکتر ظلمه داج

بیاض سفیدی رخ روز اضافت بیانیه سواد سیاهی ظلمت تاریکی داج شب تاریک قوله
 لب تو خضر و دهان تو آب حیوانست | قد تو سر و میان تو موی و گردن عاج

خضر نام پیغمبر حیوان آبجیات سرور خسته است مشهور منسوب بقدر شاهان و آن به نوع آزاد و
 سببی و ناز عاج و دهان فیل قوله
 دهان تنگ تو داده آب خضر بقا | لب چو قند تو بر دانهات مصر و لاج

آب خضر آبجیات بقا زندگی مصر نام شهر لعل لب اضافت بیانیه مسیح عیسی علیه السلام لعل کنایت

این غزل در لطف است

از لب و مراد از آن فضل و لطف قوله

فتاده در دل حافظ هوای چو تو شوی | کمینده بنده خاک در تو بودی کاج

چو تو شوی یعنی که همه نشانان خاک را تواند بودی یعنی داخل در شمار بودی کاج کاشک غزل

ازین دل شده آن یار نیرسد هیچ | خبری زین دل بیمار نیرسد هیچ

و لشده عاشق دل داده بیمار بیم کننده مراد مریض قوله

او طبیب من و من خسته و بیمار غمش | چه طبیب است که بیمار نیرسد هیچ

غم مراد غمش چه طبیب است عجب طبیب است - قوله

وی طبیبی بسم آمد و احوالم دید | گفت چو نیست ترا یار نیرسد هیچ

وی روزگرنه شده طبیب عاشق کامل چو نیست عجب است قوله

گفتش بخت من و طالع شوریده من | خفته می بینم و بیدار نیرسد هیچ

بخت من و طالع شوریده من اینهمه بختی بخت و شوریدگی طالع ما است که دلدار ما را خسته می بیند
 و نمی رسد قوله

جانم از فرقت رویش بلب آمد صد بار | که ازین دل شده آن یار نیرسد هیچ

فرقت جدای جان بلب آمدن بهلاک رسیدن از آنجاست که ازین دل شده اشارت بخود که دل
 از دست رفته قوله

ای طبیب ازلی یک نظر کن مارا | حافظ سوخته را یار نیرسد هیچ

طبیب ازلی کنایه از مرشد و محبوب حقیقی یا کنایه از محبوب حقیقی و مرشد - غزل در لطف الحاء

اگر بمذہب تو خون عاشقانست مباح | صلاح ما همه آنست کان تراست صلاح

یعنی ای محبوب من اگر ز تو خون عاشقان رنجین مباح است پس در آنچه مرضی تست مایه بجان دل رضی ام قوله

سواد روی تو نموده جاعل الظلمات | بیاض روی تو بکشد و قاتل الاصباح

ای موی تو نیست بلکه جاعل الظلمات است ای شبست که تاریک کننده بهجت و روشنی روی تو قاتل الاصباح است
 یعنی آفتاب است که پدید آورنده صبح است و اصباح بکسالت یعنی میزد و بقیع الفت جمع صبح قوله

ز دیده ام شده صد شمع در کنار روان | که خوشنما کند در میان آن طلاح

چشمه کنایه است از کثرت گریه آشنا شنودی ملاح شناور قوله

نداد لعل لبش بوسه بصدقه پس نیافت کام دل من از بوسه الحاح

لعل لب اضافہ بیانیم اوصفت مشکلی یوسمہ کنایت از کلام الجندہ تلمیس اے ہزار ان شلق
و عجز نمودم الحاج عاجزی قولہ

بیا که خون دل خوشتن بجل کردم | اگر بنده ب تو خون شهادت مباح

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیا له طبیعت که بر باد تو کشیم مردم | و نحن نشرب شراباً لک الاقوام

پایاله جام صغیر عبارت از قله محبت سخن نشرب شربا کذلک الا قداح مای نوشیم نوشیدنی همچون قهوه و آبله

صلاح و توبہ و تقویٰ زما مجوزا ہد	زندان و عاشق و مجنون کے بخت صلاح
----------------------------------	----------------------------------

صلاح بإرسائي توبه توبه العوام من الذنوب وتوبه الخواص من الفضله والتوبه المصوح هو التوبه
بالقلب والاستغفار باللسان واضمان لا يعود اليه ابد وفي الاحياء ينبغي للتائب ان يعقد
مع الله عقدا موكدا وليا به العهد عهدا وثيقا ان لا يعود الى الذنب فيعزم عزما في الحال وان كان
يتصور ان غلبه الشهوة ثانيا لانه لا يكون تابيا بالم يتأكد عزمه في الحال لتقوى پرہیزگاری علم
ان التقوى كنز عزيز قلنس نفرت بنحوت وكم تجد فيه من جوهر شريف وعلق نفيس وخير كثير وزق كريم
وفوز كبير وغنم جسيم وملك عظيم حق تعالى جميع خيرات كونه جمع كره ودر تقوى ودر قرآن بسیار خیر
متعلق ساخت و بسا وعدہ کرد با و موعود و بسا سعادت با و اضافتہ کرد اول الحراستہ من الاعداء
فان تصبروا ويقتلوا لا يضركم كيدهم شيئا والثاني التاميد والنصر ان الله سبحانه القوا الذين
يهمهم محسنون والثالث النجاة من الشدة والرزق من الحلال ومن يتق الله يجعل له مخرجا ويرزقه
من حيث لا يحتسب والرابع المدح والثناء وان تصبروا وتتقوا فان ذلك من عظيم الامور
والخامس اصلاح العمل يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وكونوا على سبيل الصيام لكم انما لكم العنا
غفر ان الذنوب يغفر لكم فذبحكم والسابع المحبة والله يحب المتقين والثامن القبول
انما يقبل الله من المؤمنين والتاسع الاكله والاعمال ان لكم عند الله القنكم والعاشق المشدق
عند الموت وكانوا يقولون لهم البشرى في الحيوة الدنيا وفي الآخرة والحادي العشر النجاة

من النار ثم يحيى الذين اتقوا والثالث عشر المخلوون في الجنة أعدت للشفيعين والتقوى
التقوى الشريفة اتقاء المعاصي والسيئات ثم اتقاء الشبهات ثم تدبر الفضائل وقال للتقوى
ظاهر وباطن ظاهره محافظة المحرود وباطنه النية والاخلاص ودرقران لمعنى اطلاق يا فتى
اول بمعنى ترس وحيث كه التقوى ما ترجعون وومعنى طاعة يا ايها الذين آمنوا التقوا الحق لقائه
قال ابن عباس اطيعوا الله حق اطاعته وسيوم بمعنى اشترى القلب عن الذنوب فهذه حقيقة التقوى
فقال امام محمد غزالي كل ما تخاف منه ضراني ذنبك هو معصيته وحرام وفصول واسراف من
حلال رندى منكر كه انكار او ايزيرى كى وكياست بودند از سرچيل و حماقت و در عالم تصوف قطع نظر
از اعمال و طاعات و نيز عالم بيبا كى رندى اينجا عالم بيبا كى است و در طريقت حستى و چالا كى
است و آنكه رندى سازد او را از جمنده رسم دعا و آتش نسا زو پيوند و رند عالم سوز كه باشد
بذات و پاى بنده رشته صوم و صبا و گاه جانش سوز كهعبه كرده سیر و گاه عازم گشته براه صبا
دیر و كهعبه و میخانه او را پیش و در ره رندى همیگر و ديك و آنكه در كهعبه مناجاتش بود
پیش از ان اندر خراباتش بود ظاهر و باطن خلا و در ملا و رند با شجره نوحه نوحه و جانش از
رندى بواحد شاهد است و نعمت و رحمت بنز و ش واحد است و نه زراحت خاطر او را سر و
نه زراحت در كمال او قصور و پیش او كيسان و حلو او زهر و خواه لطف از دوست بنید خواه قهر و
هر چه مجبوش بدست خود دهد و گیر و بر هر دو چشم خود دهند و و نیز قطع نظر از اعمال و اخلاق
و رسوم خلائی فلاح خوبی قوله

ز جنگ زلف گدازت کسے نیافت خوار
نه از کمانچه ابرو و تیر غمزہ سنجاب

چنگ دست زلف کند یعنی زلف که کند و ش است مراد جذبه عشق کما پنجه ابرو یعنی ابرو
کما پنجه شکل مراد ازان تجلی صفاتی تیر چشم تجلی قهاری بنجاح مائی و خلاصی قبوله

لب چو آب حیات تو هست قوت روح | وجود خاکی ما از دست قوت راح

لب چو آب حیات لب مراد لطف که چون آب حیات زندگی بخش عاشقانست قوت روح باعث
تقویت جان و جو و خاک مرل و بدن خاکی مراراح شراب مجمع البحرین جاے جمع نمود و ریا
دل جو آتش دل سوزان قوله

دعای جان تو در زبان حافظ باد	مدام تا که بود گردش مسا و صباح
مسا شاکاه صبح صبح مرا و این صبح تا قیام قیلت که ظهور شب و روز الی یوم القیام است غزل	
اگر چه دلبر من بچو یوسف صبح	ولیکن از سرتاپ افتاده است طبع
این غزل در وقت محمد رسول الله صلعم یوسف نام پیغمبر صبح اشارت بحدیث قال علیه السلام هو اخي صبیح وانا ملیل و طبع سبز رنگ و نمکین احسن طلعت صورت مہیکر تا کثاوه ایم نظر تابدیده ایم قبیح رشت خیال صورتی که در دل آید و در نظر آید شسته تا در چشم از آنوقت که در چشم جا گرفته حضور او مستغرق خیال ابروی خمدار بر دم نزدیک من میخ میخ علیه السلام که معجزه او احیای اموات است خضر نام پیغمبر که قدش سبزی و تازگی بخش زمین مرده است کشان کشته گل ریحان مراد و در وجود روح باد شهیدان غمزه چشمش اشارة بعاشقان آمد یعنی آن معشوق آن سینه انحالہ نطق گو بانی فصیح خوشگو غزل	
بین بلال محرم نخواه ساغر راح	که ما و من امانت و سال صلح و صلاح
بلال ماه نوساغر پیاله راح شراب محرم نام ماه سال اینجا کنایت از ابتداء حالت و ایت مدار عمر ساغر راح عشق و کمال شوق ماه امن کنایت از محرم است که در آن ماه جنگ و جدل نمیکند و در ایام سلوک ترک خصومت و عداوت میکنند و بخوشنوی خصمان میکوشند معنی آنست که از بدایت عشق ساغر کمال شوق بدست آید که ظهور عشق با کمال شوق موجب امن امان است و سزای صلح و صلاح و در تانست قوله	
غریب دار زمان وصال را کاندم	مقابل شب قدرست و روز استفتاح
غریب بزرگ کاندم اشارة بزمان وصال شب قدر بیت و نهم رمضان استفتاح باز و هم جب قوله	
بیار باده که روزش بخیر خواهد بود	هر آنکه جام صبوحش نهد چراغ صباح
روزش روز زندگانی دنیا و یار و روز حشر و ضمیر شین بر هر آنکه در مصراع آئینده است اضمار بلال الذکر جام صبوح کنایت از عشق و محبت نهد چراغ صباح چراغ صبح او گردد و چراغ صبح آفتاب قوله	
که ام طاعت شایسته آید از من مست	که بانگ شام ندانم ز فائق الا صباح
که بانگ شام ندانم ز فائق الا صباح چنین بخود و محوشده ام که شام را از طبع نمیدانم قوله	
ولا تو فارغی از کار خویش و می ترسم	که کس دست نکشاید چو گم کنی مفتاح

له این غزل در نسخ موجوده دیوان نیست

از کار خویش اشارة بفرمان که نزول درین دار دنیا از برای آنست مفتاح کلید مراد معنی آنست که اے دل تو فارغی از کار خود و از اندیش عاقبت خالی ترسم که عمرت سپری شود و از برای مقصود که آمده حاصل نگردد و پیشمان شوی و تنه از بازگشت نمائی و دنیا آخر چنانکه عمل صالحی بخیر الذی کنتا نعمل و یالیتا کرد و فتنه عمل صالحی ترضیه فانما موقنون و گذارند که درین جهان دوباره آئی قوله	
زمان شاه شجاعست و دور حکمت شرح	براحت احوال و جان کوش مسا و صباح
زمان شاه شجاع شجاع نام پادشاه اینجا کنایت از محمد و یار شد و دور حکمت و شرح دور حکمت صباح و روح صبح و شام قوله	
بیوی صبح چو قاطب شب پرور آرد	اگر بشکند گل عیشت ز شعاع صباح
بیوی صبح بامید وصل شب پرور آرد شب بجران بگذران درین مصراع خطاب اذن است بدل مصباح چراغ آفتاب غزل	
اگر ز کوی آمد نسیم وقت صباح	که زنده گشت بیوی لطیف او و راح
اگر معنی شاید تحقیق نسیم باو خنک اینجا کنایت از ارحم فیض صباح صبح که وقت فیض ساکنان است لطیف پاکیزه آشوب شور و آشوبنده ترکستان نام ولایت کشت گردنگی سیاح سفر فتاد کشتی قالب میان خشکی ماند یعنی وجود ما ماندگشتی است که در میان خشکی افتاده باشد راه قرن ندارد سیل آب مراد توجه فضل ملایح مراد سالک و مرشد فخار از سربا که فرو دمی آروا میستی عشق و محبت با قایل الرفع نیست که ازلی است نه امروزی است روزا زل راح شراب تقاح سبب صبوح شراب صبحی باده شراب صباح علی الصبوح اسم عظم حق عشق و مرشد کامل مفتاح کلید ایشان کنایت از عاشقان زجاجی شیشه دش نازک مصباح چراغ معنی این بیت آنست که موجب روشنی دل عاشقان نور شمع روی تست کشاد کار کشایش کار غزل ردیف الحاء	
دل من در هوای روی فرخ	بود آشفته همچون موی فرخ
موا محبت و آرزوی نفس و نفسی النفس عن القوی فرخ نام شمع است که حافظ با او نظر داشت آشفته پریشان قوله	
بجز میندوی زلفش هیچکس نیست	که بر خور وارش داند و فرخ

له این غزل در نسخ موجوده دیوان حافظ نیست

پنهان ز حاسدان بخود خوان که منعمان	خیر نهان بر اے رضا خدا کنند
پنهان پوشیده حاسدان درویشان مقلد و زاهدان ریائی بخود خوان یعنی نزدیک خود را بخوان	منعمان صاحب دولتان خیر نهان صدقه مخفی بر اے رضا خدا این تبدل الصدقات
فَنِعْمَ هِيَ وَانْ تَحْفَظْهَا وَتُؤْتِهَا الْفَقِيرَ خَيْرٌ لِّكَ قَوْلُهُ	
بگذر بگو صومعه تازمه حضور	اوقات خود ز بهر تو صرف دعا کنند
درین بیت خطاب محشوق زمره حضور عاشقان با خبر اوقات خود ز بهر تو صرف دعا کنند فی آناء	اللیل و اطراف النهار بهر عاگویی اشغال نماید قوله
حاله درون پرده بسے فتنه میرود	تا آن زمان که پرده برافتد چها کنند
حاله الحال درون پرده یعنی محبوب درون پرده اے مخفی و محتجب بسے فتنه میرود هزاران مفتون آن روم اند و یاروے ریافتند و بر می کنند تا آن زمان آنوقت و یاروے حشر پرده برافتد عیان و آشکار گردد و یا جزاے هر اعمال هر یک عیان شود چه حیل کنند قوله	
مے خور که صد گناه ز اغیار و در حجاب	بهتر ز طاعتی که بروے وریا کنند
مے عبادت مخفی چنانچه طریقه ملائیه ناغیار از خلق و در حجاب مخفی و نیز عبادت که خالصانه نیست نزد اهل الله بغایت مستکره پس می باید خورده خالصانه بجا باید آورد و ازین طاعت ریائی یکسو باید شد که گناه کردن نهان به از عبادت فاش که با مول بخواست قوله	
پیرا منی که آید از و بوسے یوسفم	ترسم برادران غیورش قبا کنند
پیرا من ایمان و عرفان که لباس عرفان است یوسف محتسب برادران غیور زمره شیاطین و مواء نفسانی و ضمیر شین بر پیرا من قبا یعنی چاک معنی آنست که ایمان و عرفان که بن بست واده و دلم از تائید او بیاد حق افتاده مے ترسم که هوای نفسانی که در اله بودن بحق شریک اند	اَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ مِنْ غَالِبٍ آيِنْدَ وَازِشِ سَلْبِ نَمَائِنْدَ قَوْلُهُ
حافظ مدام وصل میسر نمیشود	شاهان کم التفات بحال گدایان
وصل کنایت از مشاهدات تجلیات شاهان معشوقان گدا عاشق غزل	
اے پسته تو خنده زده بر حدیث قند	مشتاقم از برای خدا یک شکر خند

پسته نلم میوه معروف و استعاره بدین معشوق کند و شکر کنایت از خنده یعنی اے محبوب من دهن تو از روم شیرینی و لطافت بر خند خنده میکند مشتاقم که از برای خدا یک خنده شکر من بخند قوله	
خواهی که بر خیزوت از دیده روخوان	دل در هوا محبت رود کسان مبد
بر خیز و بر نیاید روخوان کنایت از غنباری رو و دانا خردمند انجام او فرزند قوله	
طوبے ز قامت تو نیارو که دم زند	زین قصه بگذرم که سخن میشود بلند
طوبے درختی است در بهشت انجام ادسا لک طال اللسان قاست مراد وجود چیست قامت فی اشل یعنی وجود یعنی سالک را چه تاب و یار که با ذات تو دعوی همسری کند و دم تا حق زند زین قصه اشارت دعوی همسری با ذات بگذرم یکسو شوم سخن میشود بلند اشارت تا آنکه چه نسبت خاک را با عالم پاک قوله	
اگر طره بینمائی و گد طنر میزنی	مانیستیم معتقد مرد و خود پسند
طنر افسون و ناز قوله	
از آشفتنی حال من آگاه که شود	آنرا که دل نکشت گرفتار این کنند
آشفتنی بریشانی آگاه واقف این کنند بکنه عشق قوله	
بازار شوق گرم شد آن شمع رخ گجاست	تا جان خود بر آتش رویش کنم پسند
بازار شوق گرم شد سلطان عشق غلبه نمود آن شمع رخ اشاره به عشق پسند کردن خداوند قوله	
جای که یار را بشکر خنده دم زند	اے پسته گیتی تو خدا را در غم خند
شکر خنده خنده شیون و تبسم و خنده که از خوشی باطن آید و دم زدون بشکر خنده کنایت از خندیدن و مراد از آن تجلی شدن پسته نام میوه که دهن او کشاده باشد انجام ادسا لک دهن دریده خدا را بر اے خدا بخند و خند اظهار عظمت و لاف خود می زن قوله	
حافظ چو ترک غمزه خوابان نمیکنی	دانی گجاست جای تو خوار زم یا خجند
چو ترک غمزه خوابان نمیکنی چون از نظر بازی باز نمی آئی خوار زم نام شهر خجند نام شهر در بلاد ماوراء النهر غزل	
آنرا که جام صافی صهباش میدهند	میدان که در حرم حرم جاش میدهند

صحباً شراب معنی آنست که آنکه را که جام شراب محبت حقیقی عطا نمایند یعنی لبش آتشناگردانند
الیه و بالیقین بدان که بمقام معرفت مراد را بار و مهند قوله

صوفی سبایش منکر زندان که راه عشق روز ازل ببرد قلاش میدهند

صوفی مقلدند زندان عاشقان مردم قلاش عاشق بیایک یعنی عارف اسرار عشق غیر عاشق
نیتواند شد قوله

از لذت حیات ندر دستم امروز هر که وعده بفروداش میدهند

از لذت حیات معنی این بیت آنست که از لذت دنیا هیچ سودی نیست مراد آنکه محبوب مریگان
فی هذه النعمی فی الاخری النعمی امروز مشاهده محبوب حقیقی حاصل نمود و وعده فروداشی شد ساقی
مرشد و وعده این روی سمراسانی از وعده این دیست به باد گلزار مشکبونی شراب محبت حقیقی
ترجمت او باش تصدیق کمال و نه محابا مطرب مراد مرشد که کلاش طرب اقرار ستر شد آنست
پرو و عشاق پرو و سرود پرو و از آن گویند که مایهت آن از نا اهلان مخفی است که السماع سر برین الله
و عبده لا یطلع علیه غیر واصل همه دوازده پرده یک را عشاق نامست اینجا سخنان عشق و محبت بینوا
فقیر مفلس نوا تو شد یعنی در احوال عاشقان سازش کن و سخنان عشق از ایشان در لغ مار و غمخواری
در ایشان گوش که تیمارداری بنیوایان اجریت عظیم در سست قدیم ترک جنت و فردوس
میکند یعنی استفهام است اے ترک جنت و فردوس میکنی اگر بوصل محبوب مقرر سازند غزل

از سر کوس تو هر کجاست برو و نرود کارش و آخر بحالت برو و

از سر کوی تو یعنی از سر عشق تو بکلامت برو و بسبب توقف طول شده باز گردد نرود کارش کار
او پیش نرود و بحصول مدعا نرسد آخر بحالت برو یعنی چال مر بحالت باز گردد که جز سر کوی تو جان نیست
یا آنکه شرمند شود قوله رسم که هوای

سالک از نور هدایت طلب راه بدو طلب آید و از پیش نرسد گر بضالت برو و

معنی این بیت آنست که سالک با هوش طلب جو و بدوست از نور هدایت می طلبد که من
یضللک فلا هادی که نشاید ترا جز بتو یافتن به معشوق که بخودی خود خواهد که راه بدوست برو
سرگزنجای نرسد بل بضالت افتد قوله

ایستاد یازده این سخن در کوه یازده

اگر دی آخر عمر از می و معشوق بگیر ایست اوقات که یکسر بطالت برو و

آخر عمر عمو باقی حیف افسوس یکسر بر سر معنی این بیت آنست که بسیاری از عمر بیهوده و لعب بسربرد
آنکون عمر باقی را در عشق و محبت الهی و مشاهده محبوب حقیقی صرف کن و لذت عمر بچش افسوس کلی باشد
که بکمی عمر صرف بیهوده و لعب گردد و لذت عمر که مشاهده محبوب است چشمیده نگردد قوله

اے دلیل دل گم گشته خدارا درو که غریب از نبرد به بدالت برو و

دلیل را بهر ولالت رهنمای مراد مرشد و فضل حقیقی غریب سالک که از وطن مالوفه که عالم اطلالت
دور افتاده و یا بحکم کن فی الدنیا کاناک غریب او کما بری بیل معنی این بیت آنست که اے مرشد
اے فضل ازلی حسبه نشد تو چه نادر و فرادین گم گشته را را به ناکه غریب راه گم کرده ام
و از گم گشتگی ره بسوی نیارده و غریب چون راه گم کند بر بهائی رهنما بقصد رسد قوله

حکم مستوری و مستی همه برخاسته است کس ندانست که آخر چه حالت برو و

مستوری کنایت از طاعت مستی معصیت خاتمه عاقبت بخیر کس ندانست معلوم کسی نیست آخر
بچه حالت برو و سرانجام چون شود بخیر یا بدی قوله

سالک آنکه که بود بدرقه اش لطف خدا بتحمل به نشیند بحالت برو و

سالک طالب حق بدرقه راهبر و رفیق بتحمل بنشیند نشستن او بتحمل باشد بحالت برو و
ورفتن او بدست باشد حاصل آنست اگر عوارض و توقف پیش آید سکونت و زنده و تحمل کنند چون
از اینجا برآمدند بیک لمح راه صد ساله طے نمایند قوله

حافظ از چشمه حکمت بکف آور آید او که از لوح دولت نقش جهان برو و

چشمه حکمت عشق و محبت الهی کنایه از عجز و شکستگی او باشد جهان خود بینی و خود پرستی غزل

آن کس که بدست جام دارد سلطانی جم مدام دارد

آنکس که بدست جام دارد یعنی هر که در مشاهده محبوب حقیقی است سلطانی جم مدام دارد و او را
دام سلطانی جم است و اطلاع بر مضیبات جام روس محبوب که س ساغر از در عارضش کردیم به باوه
خوریم و این ترانه زدیم به و نیز کنایت از صفاتی جم جمشید که چون مغلوب و اراد شد جام ساخت کردان
احوال ملک و ارا معلوم شد تا بهر مصلحتی که او می کرد این در دفع آن میکوشید و نرود بعضی کنایه است

هائے

نظم

غمزه شوخ تو خنم خطامی ریزد | فرصتش باد که خوش را می صوابی دارد

غمزه شوخ کنایت از اخلاص و نیز تجلی قهاری خنم خطامی ریزد بغلط خون ماریز و چرا که دوستدار را
کشتن محض خطاست فرصتش باد و هیچ ناست مآوا و مباد و هیچ متعرض نباشم که کلا دانه ترک کلا دانه
فکر صوابی دارد چه ملک ملک است فرمانان او قوله

چشم منور تو دار و ز دل من قصه جگر | ترک مست مگر میل کیا بی دارد

چشم منور تجلی ذاتی سر استغنا قوله

جان بیمار مرا نیست ز تو روی سوال | ای خوش آن خسته که از دست جفا دارد

جان بیمار جان فریفته روی طاعت خوشناب یا خوش از دوست جوابی دارد باد دست همکار
باشد قوله

کے کند روی دل خسته حافظ نظری | چشم مست که به گوشه خرابی دارد

چشم مست ذات سر استغنا غزل

از دیده خون دل همه بر روی مارود | بر روی باز دیده چگویم چهارود

معنی آنست که اندر غم من بجای رسید که از دیده بگی خون دل میبارم و آنچه از این کثرت زاری بخواهی
بر روی من روی میبارم و از بیان است قوله

ماور و درون سینه هوای نهفته ایم | بر باد اگر رود سیرمازان هوارد

هوای نهفته ایم بجهت داریم نهان زان هوارد یعنی غیر از ان محبت که در سینه داریم نخواهد بود قوله

بر خاک راه یار نهادیم روی خوشتر | بر روی مارود است اگر آشنا رود

یعنی روی خود را فرش راه محبوب ساختیم اگر آن محبوب بر روی ما قدم نهد عین لطف است قوله

سیلست آب چشم بروی که بگذرد | اگر خود دلش ز رنگ بود هم ز جارد

سیلست آب چشم من بمنزله سیل است بروی که بگذرد هر که از اسعانه کند که خود دلش
ز رنگ بود اگر دل او خود سنگی ره بود هم ز جارد و جنبش کند ای مهر بان شود قوله

مارا باب دیده شب و روز ما جرات | زان رگبزر که بر سر کوشش چارود

باید دید که گریه فدا می ما جرات کند و جنگ زان رگبزر بر سر کوشش چارود مباد که

نظم

غبار خاطر و بار و دش شود قوله

خورشید خاوری کند از رشک جامه چاک | اگر ماه مهر پرورین در قبا رود

خورشید خاوری خورشید که طلوعش از شرقت جامه چاک کند گرفتار غم و الم گردد ماه مهر پرور
معتشوق در قبا رود ای بارایش و زیبایش در آید قوله

حافظ بکوب میگرد و انجم بصدق ل | چون صوفیان بصومعه دار الصفا رود

میگرد عشق صومعه دار الصفا صومعه که در صفا و خاز عبادت است رود متعلق بکوب میگرد غزل

اگر آن طائر قدسی ز درم باز آید | عمر بگذشته به پیرانه سرم باز آید

طائر قدسی محبوب حقیقی ز درم باز آید بر مظهر کند و جلوه نماید معنی مصرع ثانی آنکه از سر نو
جوان گردد قوله

دارم امید بین اشک چو باران که در | برق دولت که برفت از نظرم باز آمد

یعنی این گریه که بمنزله باران شده امید قوی دارم که آن برق دولت که مشاهده محبوب است و از دست
از نظر رافت ای از چشم ما نهان گردیده باز رو نماید چرا که هر جا که بارانست البته نایش برق آنجاست قوله

آنکه پیشش بنهد تاج تکبر خورشید | پادشاهی بکنم گر بسرم باز آید

آنکه پیشش بنهد تاج تکبر خورشید یعنی آن محبوب که خورشید پیش او بنده است دلیل پادشاهی
بکنم کس سلطنت نم اگر بسرم باز آید اگر بر کارم کند و تجلی شود قوله

خواهم اندر عقبش رفت بان یار عزیز | شخصم از باز نیاید خبیرم باز آید

خواهم اندر عقبش رفت بان یار عزیز و طلب او خواهم رفت قسم بان یار عزیز شخصم از باز نیاید اگر
بمطلوب خود فیروز نگردم خبرم باز آید نام من جاری گردد و باقی ماند قوله

اگر نشاءت من یار گرامی نکند | گوهر جان بچ کار دگرم باز آید

گوهر جان اضافه باینه بچه کار دگرم باز آید که بهتر ازین کار کار نیست قوله

بالغش غلغل چنگ است و شکر خواب صبح | ورنه گریه شود آه سرم باز آید

چنگ مراد عارف که آوازش راحت اقرای عاشقانت شکر خواب خوابی که بعد صبح کنند
و خواب خوش معنی آنست که مانع ارتفاع حجب از میان طالب و مطلوب و و چیز است که

گفتگو عارفان دوم غفلت غافلان و اگر طلب بجای میرسد و سر از ریج بر میکشد یعنی مردم و طاعت
 انداز نام یک خاص دوم عام خواص را گفتگو شان مانع گشته و عوام را غفلت شان قوله
 کوس نو دولتی از بام سعادت بزخم اگر به بنیم مه نواز سفت مرم باز آید
 مه نو محبوب باعتبار حسن روز افزون یعنی از روی سعادت کوس نو دولتی زخم که از سر نو بدولت رسید
 اگر آن ماه نواز اخفاد و بنظر آید قوله
 آرزو مند رخ شاه چو ما سبب حافظ همت تا بسلاست ز درم باز آید
 حافظ خطاب بدلی یعنی اسدول من آرزو مند رخ آن شاه که در حسن و جمال چون ماه است همت همت
 تو بجه خطاب بدل یا بر شد غزل
 اگر روم ز پیشفتنها بر انگیزد و از طلب بنشینم بکینه خرسد
 اگر در طلب او درایم و دم از محبت زخم نزول بیا و آفتها بر نماید اذ احب الله عبدا ابتلاه و اگر اطلب
 باز آیم و شفقت بدگر که گرم بعد است بر خیر و خصوصیت پیش آید قوله
 و اگر بر بگذرے یکدم از وقت داری چو گرد در پیش افتم چو باد بگریزد
 هوا داری دوست داری چو باد بگریزد و متفر شود قوله
 و اگر کنم طلب نیم بوسه صد افسوس زحمت و همتش چون شکر فرویزد
 بوسه عبارت از حصول استعداد و قبول کیفیت کلام صوری و معنوی و نیم بوسه یکی ازین هر دو
 و نیم بوسه عبارت از وصل که از مقتضیات است و نیم عبارت از قله و موجب محاوره چون گویند
 فلان نیم خرمه و نمیدهد زحمت و من اضافه بیانیه و مراد از آن کلام و صفت مشکلی صد شکر صد غاب صد
 سخن چشم آلود که بر عاشقان بنزد شکر است یا آنکه مراد از شیرین است و جواب تلخی زبید لب لعل شکر خارا قوله
 امن آفریب که در زکس تو می بینم بس آبرو که بر خاک ره فرویزد
 فریب مراد غمزه و حرکات چشم که فریبنده عاشقان است زکس چشم مراد ذات چون حرکات چشم تو
 که شیوه حسن است بیک چشم زخمی عالمی را بر هم میزند ملاحت کردن درین باب حاجت نیست بضرورت
 چون تو چشم را بدین ظرافت بگردانی و غلغل در ملکوت اندازی چه جاسے توبه و تقوی و زهد است
 و سلامت جان میکن من است قوله

نوا

چه گویش که چرا با کسان بیامیزی چنان کند که سر شکم بخون بیامیزد
 چندان خطاب و خطاب کند دوری گویند که بجای اشک خون گریم قوله
 فراز و شیب بیایان عشق دام بلاست کجاست شیر و لے کز بلا نیر همیزد
 فراز و شیب بلند است مراد تصدیقات و آفات دام بلاست موجب گرفتاری و رنجست شیر و لے
 عاشق لا ابالی کز بلا نیر همیزد که ترک اندیشه این بلا نماید قوله
 تو عمر خواه و صبوری که چرخ شعبده باز هزار بازی ازین طرفه تر بر انگیزد
 شعبده باز بازگر طرفه تر نادر ازین اشارت بیان که اول بنوید لطف بعشقی و شناسا سخن بدو از سر
 استغناء بلا و هجران مبتلا کردن حاصل بیت است که تو زندگی خواه و صابر باش که اگر زنده خواهی ماند
 انجین هزار طرفه خواهی دید قوله
 بر آستانه تسلیم سرینه حافظ که گریستیزه کنی روزگار بستیزد
 آستانه تسلیم اضافه بیانیه یعنی بمقام تسلیم و تسلیم رضا و ادون بحکم حق ستیزه کنی دم بچون و چرا زنی
 روزگار بستیزد و زنده ترا هلاک کند و ترا از محبوب دور اندازد غزل
 اگر بیاوه مشکین و لم کشد شاید که بوسه خیر ز زهد ریاض آید
 یاوه مشکین عشق که راجحه اودماغ عاشقانرا معطوارد و لم کشد مائل شود شاید بر جاست معنی مصرع
 ثانی آن که هیچ ازین زهد ریاضی هیچ حصول نمیتوان نمود جهانیان خلاق من آن کنم که خداوندگار فرماید
 که و الذین آمنوا و عملوا الصالحات کرم که خلق حق تعالی کند بخشنده ان الله غفور رحیم معقیم ساکن حلقه
 زلف اشاره بوجود و یا مقام عشق که حلقه زلف یا ربک شاید بجای تمام حجاب از روی عجب
 بکشد و بے حجاب روی جانان مطالعه نماید ترا خطاب بمعشوق و نیز بخود حسن خدا و اوزلی و نیز اوصاف
 جمیل و کمالات جلیله مشاطات بیاورد که و صفای مجرد موصوف که محتاج آرایش و صاف نیستی
 چمن مراد دنیا و وجود هوا و موسم جوانی و زندگی و لکش فرج بخش می بخش است محبت خالص
 از آمیختگی غیر کنون بخودل خوش و نظر نمی آید الحال بهتر چمن است که دل را خوش باید داشت
 و از غیر معرض ساخته با مشغول باید ساخت این چمن دنیا از سر و مراد عاشقان آزاد لاله جوانی گردد
 جمیله عورت صاحب جمال عروس جهان اضافه بیانیه هشدار بهوش باش این مخدره اشاره

نوا

بهرس جهان و مخدوم مکار و غدار و بیوفایا به تلقی ماه رخ محبوب که شمع ظهور تجلی و نخست عاشق
در بزم بران در خالق بزن و در زون طلب فتح باب کردن که بوسه تو رخ ماه را بیا لایق یعنی وصل
تو ملاقات تو که گرفتار صفات بشریه هستی تیرگی برآورد و این از جهت کبر پائی است چنانچه در عرف گویند
که دست بدامن باغیان که دامن آلوده گردد و الا نه ذات حق از قبول تیرگی منزله است غزل

اے دولت گوئی که بمیدان تو یابند | فرخنده سر آنگه بچوگان تو یابند

گوی مراد عاشقی که گوئی و اسیر گردانست میدان اشارت بصحراست محبت چوگان مراد عشق باو
کنایتی از مرشد فضل انلی تن آتش زده سوخته کورا اشارت به باد است گداز می بر سر ایوان
تو یابند مراد ایوان خلوت تو بار بار باشد گم شده و لها و لها عاشقان که در عشق گم شده اند شبت
جای شب باشی مراد محل در هم شده سرگشته و خراب زلف پریشان که جذبه محبت هر کس یعنی
هر عاشقی در ایام تو در دور محبوبیت تو خاکش شده در وادی بجران تو یابند علامه جانپاری
او غیر از جدائی تو نباشد هر دل که جنون از سر گیسویتو گیرد و گیسومر او راه و طریق یعنی هر دلی که
جنون از راه طلب تو پیدا کرده و در سلسله زلف گره سان تو یابند سان مانند یعنی مقید
و گرفتار جذبه محبت تو یابند آنان اشارت بعاشقان طلعت خورشید چهره تو و این خطاب
بجواب است طالع شده از عطف گریبان تو یابند اگر گریبان تو یعنی از پرده حجب ظاهر نمایان
مشاهده کنند کسی یعنی عاشقی اقبال جمالت بتوجه مشاهده جمال تو افتاده سحر گه
بشبهستان تو یابند سحر گان افتاده در گاه تو یابند استغرق مشاهده جمال تو بهر خون
که در ایام بهایون تو ریزند بهر عاشقی که در دور تو کشته شود جوشان بدل ساغر و میدان
تو یابند جوشانده در محبت و خروشنده در عشق تو میدان خانه چون قلعه ان کنایت از خم
و صراحی و از ساغر چیزه که در مشاهده انوار غیبی کند و نیز روزه معشوق و از خم و صراحی وجود معشوق
به دل که کبابش ز تناسل تو سازند هر دلی که در عشق تو کباب کند و غرق خون سازند بریان
چو کبابش بسر خوان تو یابند سرانجام همچون کباب بریان و سوزان بر خوان محبت تو یابند فرو در و در
شبهستان تو یعنی عاشقان تو که کشته تیغ عشق تو اند قال ۴ من عشق و کتم و مات فمات شهیدا
در بیان کنایتی از انا بلیس که حاجب در خلوت سر و صحت است یکران سبب سبب یکران جذبه سبب عشق

این غزل نیز در دیوان حافظ موجود نیست

د. ج. ۱۱

غزل - اے پسر دولت باقی باوب یافته اند و در طلب باش که آنها به طلب یافته اند
اے برادر تصوف که طریقه درویشی است سراسر ادبست ابو حفص گوید التصوف کلهما ادب
کل وقت ادب و کل مقام ادب و کل حال ادب فمن لزوم ادب الاوقات بلغ
مبلغ الرجال و من ضیع الادب فهو عیب من حیث یطعن القبول تصوف جمله آداب است
که هر وقت و مقام و حال را ادبست هر که ملازمت ادب اوقات کند بدرجه مرادات رسد و هر که ادب
ضائع کند او دور باشد از پندار بنور و یکی و مرد و باشد از گمان بد بیرون یقبول حق تعالی و ادب کا
مراد نیست قال الله و الحافظون محمد و الله و ادب برود نوعت ظاهری باطنی ظاهری ترک معصیت
ترک اگر کسی در نظر مردمان معصیت میکند و شرم ندارد و چون در نظر مخلوقان مساوی میکند او را
نمیکنند ادب گویند پس هر که در نظر خالق که آفریدگار همه است معصیت کند بے ادبی بود پس آنکه ترک معصیت
نمیکنند از دو وجه خالی نیست یا اعتقاد او اینست که خدا او را نمی بیند و این اعتقاد کفر است و اگر میدانند که
خدا باطنی بیند باوجود این ترک معصیت نمیکنند نهایت بی خوفی و بی ادبی بود اکنون بدانکه ادب دو نوع
ظاهری و باطنی ظاهری ترک معصیت یعنی جمله اعضا و جوارح خود را در حفظ شریعت دارد و جواس خود را
ماوراء شریعی و باطنی صفا بے باطن از جمیع صفات ذمیمه ظاهر و باطن و سر و اعلا نیستی
مشغول باشد که الا دین مع الله فی السیر العالیه و ادب طریقه نبولیت که قال ۴ او بنی بری فکان
تا ویسی پس تحقیق هر که بے ادب باشد بخدا بار نیاید چنانچه نقلست که رفیع بایزید ببطای گفت ق یعنی
از اصحاب خود را که بر خیز و بیا که برویم بیدین مری که خود را بولایت و زهد شهرت داده و مردم قصه
اوست کنند چون رفتند آن مرد از خانه بیرون آمد و بسجده اند آمد و آب دهن خود بسوسه قبله انداخت
سلطان چون آن حال بدید سلام ناکرده بازگشت و گفت این مرد بر او نه از ادب رسول ۴ امین
و این ادب رعایت نکرد پس چگونه امین باشد بر دعوی زهد و ولایت و معرفت این دعوی او طلبست
اسجد عشق تحفه عشق اب پدر و اب وجد اسلاف حسب شرافت کسی چون علم و زهد و تقوی
و عشق تا توانی در حصول عشق سعی نما و از یاد خدا جدا مباش هر که درین راه بمراتب رسید دولت عشق
رسید و عجب و خود بینی را ترک ده که این سعادت موقوف به خویشی و غیب نیست ازینجا است
چونکنا از طبیعت بود و نه بود و پیمبر زادگی قدرش نیفرود و هنر نما اگر داری نه گوهر و گل از خاک است

این غزل نیز در دیوان حافظ موجود نیست

ایر ابرم ز آفرین دم از خویش مران خود بینی بگذار مست غفلت بشوای گرفتار غفلت مباش و اگر بتلاش
تغفلت مانده که فی قلوبهم مرض باید که بدو اے آن کوشی که این علاج باشد که با یعنی ذکر کردن حق بیشمار
اذکر الله ذکر الله ذکر الله ذکر الله فاذکر الله قیاما و قعودا و علی جنب و یکم قال ابن عباس
ات بالذکر اللیل والنهار فی البر والبحر والسموات والحضر والفقراء والمرضی والصالحین
والسوء العالین فذکر ربی نوعی لسانی و قلبی و روحی ذکر اللسان و سوسه و ذکر القلب و سوسه و ذکر الروح
راحت و برکت و ذکر وقت مخصوص نیست هر وقت که خواهد کند اما بهترین اوقات شب است بچند نوع اول غفلت
دل از شغلی کار یا دویم دوری از ریاسوم شب بیداری که یا ایها المزمحل فیم اللیل و هر فیض که دوستان
حق را شده است بشب یا سحر که اید و ست خطاب بعاشق ارباب حضور عاشقان روشنائی صفا
مشابه معشوق که صفا بخش دل عاشق است دل شب نمیشد منزلت مرتبه و قرب غزل

آن کیت کرد و کرد با ما وفا داری کند | بر جای بد کاسه چون یکم نکو کاری کند
معنی آنست که کیت آن کس که از روی لطف و کرم درین حالت پر ملالت رفاقت نماید و بجز چون
پر محبت رحمت نماید و ما را برادر سازد که ما را لغریب سوی الغریب انیس قوله

اول بیایک جنگ دین آرد بدل پیغام می | وانگه بیک پیانه میبایم هواداری کند
اول بیایک جنگ دین اول آیات و اخبار و اقوال سلف که مثله نوید باشد آرد بدل پیغام
دین مزه بهار سازد و تسکین دل خیزن این مسکین نماید و انگه بیک پیانه می بعد بیک پیام می
با ما وفا داری کند ما را مدد نماید قوله

دلبر که جان فرسود از و کام و لطم نکشود از و | نومیذتوان بود از و باشد که دل داری کند
دلبر که جان فرسود از و یعنی محبوب که جان این بیچاره غمین در شدائد و بلیات عشق او بخت فرسود
کار و لطم نکشود از و هیچ کشایش از آن بکار من رونمود نومیذتوان بود از و بانه از جناب
محبوب امید قطع نتوان کرد باشد که دل داری کند شاید که روزی بدلداری این دلداده کوشد و
رحمت نماید که لا تقطعوا من رحمة الله قوله

گفتم که نشوید ام ز غیظه تا من بودم ام | گفتا من فرموده ام تا با تو طاری کند
طرح پریشانی و شدائد عشق یعنی روزی بان محبوب عرض نمودم که اے دلدار غمگسار از آن روزی

نویسنده

که گرفتار دلم عشق تو گردیده ام تا حال نبوی روستی خلاصی ازین شدائد و بلیات نیافتم ام گفتا
منش فرموده ام تا با تو طاری کند گفتا اے محبوب من این شدائد و محن را بنام تو نامزد کرده ام
تا بتو عیاری و جالاکی کند قوله

پیشینه پوش تند خو که عشق نشنیده است بو | از مستیش رزمی بگو تا ترک عیاری کند
پیشینه پوش تند خو زاهد فراری گرفتار محنت و جدال اشاره بمنکر که عشق نشنیده است بو که از عشق
بوسه بشامش زرقه یعنی محروم عشق است از مستیش رزمی بگو از مستی شراب عشق اندک با او
بگو تا ترک عیاری کند تا ازین زهد ریائی باز آید قوله

چون من گدا می نشان شکل بود یار چنان | سلطان کجا عیش نهان بازند بازاری کند
گدا می نشان مغلس در سر و سامان یاری چنان یعنی سر و محبوبان و سر اسراف استغنا سلطان
کجا عیش نهان بازند بازاری کند اے بادشاه که بازند بازاری عیش نهان کند و او را در خلوت
خاصش بار و بد قوله

زان طره پر هیچ خم سہلست اگر بنیم ستم | از بند و زنجیرش چه غم آنکس که عیاری کند
زان طره پر هیچ و خم اے جذبه عشق تو که سر اسراف و بلیات است سہلست اگر بنیم ستم اگر
جفا نادیدم دستها متواتر بزمایر بر آسان است اے مول نیگرم و بد تنگ نمی آیم چرا که از
بند و زنجیرش چه غم آنکس که عیاری کند که مدد عاشق را ازین تحمل شدائد و بلیات غنی نیست که
عاشقی رنجست مردان را بسیندر است سلسله بند است و شیراز را بگردن زیور است قوله

شد لشکر غم بید و از بخت میخواستیم مدد | تا فخر دین عبد الصمد باشد که غمخواری کند
بید و بے نهایت عبد الصمد کنایه از مرشد که بختی باقی باشد قوله

پا چشم پر نیزنگ او حافظ کن آهنگ او | کان چشم شوخ و شنگ و بسیار کاری کند
یعنی اے حافظ خیال عشق آن چشم جادوانه او کن که آن چشم جادوانه شوخ و بیباک او سر اسراف است
که شیوه او همین است که هر کس که پیش او آید اول بنگاه آشنادل او بر باید بعد بنظر قهر بخاک
یکسان کند - غزل

آن یار که ز خانه مار شک پری بود | سرتاقدش چون پری از عیب پری بود

بار چنان

این غزل در شرح مذکور است

ضمیمه شیرین بران یار فروکش کنم این شهر درین شهر اقامت کنم و شهر کنایه از دنیا و وجود نبویس
لذت مشاهده او بیچاره اشاره بدل یارش سفری بود که آن تجلی نمود اگر دید و معنی شد تنهانه ز رازول یا
پرده بر آفت او یعنی تنهانه این رازول با که کنایه از عشق است اشتها یافت و مشهور گردید بلکه شیوه فلک
از ابتداء پرده و نیست که عاشقان را سوا میکند و در معرض اختفائی گذارد حسن جمال صوری او پس حسن اخلاق
صاحب نظری معرفت نیک و بد دوست و دشمن و صادق و کاذب یعنی بیت نیست یعنی آناه خرومند که
منظورین است با وجود حسن صوری و حسن اخلاق عین نیک و بد دوست و دشمن و صادق و کاذب است چنگ
دست فش غیر شیرین بر محبوب انحراف هر طالع نافرجام بدر بر و جدا ساخت آری چکنم گرایش دور قمری بود
اے رفیع گردش فلکی نتوانستم که قوله عذرش نیست معنی نیست که اے دل من چون تو غریب و بینا و مفلس
هستی اگر محبوب باحوال تو ملتفت نشد معذرتش دارد که او سلطان کشور حسن است و تو که او بادشاهان را
بگدایان چه کار است بادشاه کامران بود از گدایان عار داشت اوقات خوش آن بود خوش آنوقت بود
و غیر خنده آن بود که با دوست به سر رفت و مشاهده دست گذشت بهیچاصلی لایفیع در دوسری
تصدیق و پنج لب آب و گل و سبزه مقام دنیا که چون لب آب محل عبرت است که سه بنشین
بر لب جوی و گذر عمر بنان به دگلهای مصنوعات در شکفته و چون سبزه فرحت اقرار نظر گیان است
این گنج گهر اشاره بشاهده محبوب برگزیده بود ثبات و قرار است قوله

خود را بکشید بلب این غصه که گل را | با باد صبا وقت سحر جلوه گرمی بود

بلبل عاشق گل محبوب با و صبا ملک الموت وقت سحر آخر شب مراد دم واپسین یعنی از خیرت آنکه
دم واپسین میان طالب و مطلب ملک الموت واسطه میشود عاشق خود را میکشد چه باشد پیش از من
از جلوه معشوق دیگر بهر در گردود و دهقان خشنده میوه باغ خواهد که برای گان خود را غنچه
سعادت مشاهده عرفان بمن برکت غزل

آنکه رخسار تر از رنگ گل نسوزد او | صبر و آرام تواند بمن سکین داد

نسوزن نام گلخانه مشهور سفید گیسوی قسم است از مویهای زلف و در عشق تطا و ل
دست درازی و او بمن عکس و او مراد با نصاف و آن رسانید فرمود نام پهلوان کی کاوس شاه
ایران زمین و نام سنگتراش که عاشق شیرین معشوقه خمر شده بود چون آن بیجا و یا فتن شیرین

در محبت و درین

له این غزل در شرح دیوان حافظ

در میان کوه راه بر دو کس را فرستاد که دفع با او گفت که شیرین بر دوش نشیند این خود را از کوه انداخته
و جان شیرین داده گنج قناعت القناعه کنرا یعنی القناعه است با الموجود و ترک طلب المفقود آن
اشاره کنج ز این اشاره بقناعت از هر صورت نظر بظاهر پیوست مستغرق لذات او شد
عمر خودش کابین داد و عمر خود را در وجه کابین داد و خود را بکشت بعد ازین الحال آنسر بلند
محبوب حقیقی فروری نام ماه بهار معنی این مصرع نیست خصوصاً اکنون که باب پشی لطف و
فضل الهی چنین دل طراوت و تازگی گرفت و گلهای شادها در رو نموده قوله در غم و غصه الخ
یعنی اے قوام الدین از تو دادمی طلبم که فراق رویت دل مارا در غم و غصه دوران انداخت که از آن خون
گردید غزل

ابر آزاری برآمد با و نوروزی وزید | وجه می بخوام و مطرب که میگوید رسید

آزار نام است ابر آزاری ایر بهاری وجه حشر مطرب که میگوید ابر مطرب که سرود میکند قوله

شاهدان در جلوه من شرمسار کیسایم | اے فلک این شرمساری تا کی خواهد کشید

شاهدان تجلیات جلوه ظهور من شرمسار کیسایم چه نیست که نشان ایشان کنم قوله

فقط جود است آبر و خودی باید فروخت | با و گل از بهای خرقة می باید خرید

جود یعنی بخشش و نیکی معنی بیت نیست که درین زمانه که قحط الرجال است و صاحب کرے
که عارف کامل است در نظر نمی آید بهر کس التجانیای کرد و خود را بآبر و در سوا نباید ساخت مگر
همین که خرقة زهد و تقوی را باید فروخت و شراب عشق و مشاهده معشوق باید خرید قوله

غالباً خواهد کشود از دولت کار که در کار | من نیکو دم دعا و صبح آیین میدمید

غالباً اکثر البته دولت مساعدت بخت و کشودن کار کنایت از حصول مطلب چرا که من دست دعا
بر آورده بودم و صبح که هنگام استجاب دعاست میدمید و این دلیل است حمیده و قالے است
پسندیده بر حصول مطلب قوله

دامنم گر چاک شد در عالم رندی چه با | جامه در نیکنای نیز می باید درید

یعنی اگر در رندی که کنایت از میخواریت رسوا و عالم شدم با که نیست اما باید که الحال در نیکنای
نیز مشهور باید شد قوله باب و صدر از آن خنده گل آید بباغ یعنی محبوب من

بالسعدان گل مثال در مجلس دل نزول نمود علتش غیران را نخواهد شد که گریه مارا استماع ندهد با قوله
 این لطافت کز لب لعل تو من گفتم که گفت اوان تطاول کز سر زلفت تو من دیدم که دید
 لطافت سخنان لطیف لب لعل تو یعنی عشق تو که گفت یعنی عاشقی هیچ نگفت تطاول دست
 در از می اشاره بشمارد و بلیات از سر زلفت یعنی در عشق تو که من دیدم که دید آنچه من کشیدم هیچ
 عاشق نمکشد قوله

عدل سلطان گر نه عدل مظلومان عشق گوشه گیران را از آسایش طمع باید برید
 سلطان محبوب گر نه سر عدل مظلومان عشق بفریاد حال عاشقان ز سر گوشه گیران را از آسایش
 طمع باید برید عشق از آنکه آسایش گرفته اند امید راحت منقطع باید کرد و بچشم که چون عدل محبوب
 بفریاد عاشقان نمیرسد زاهدان را چه امید راحت قوله

تیر عاشق کش ندانم بر دل حسا فکند اینقدر دانه که از شعر ترش خون میچکد
 تیر عاشق کش حریص است یعنی تیر عشق که عاشق کش است اینقدر دانه که از شعر ترش خون میچکد
 سخنان او گواه حال دوست که این چنین سخنان غیر از خسته دل نیاساید غزل

اگر خدای کس را بیک گناه بگیرد ازین بناله در آید زمانه آه بگیرد
 بگیرد و مواخذه کند برابر است که و کوه پیش حضرت مولی که عصیان اندک قلت طاعت کوه
 طغیان گناه یا کثرت طاعت بکوه نچسبد با کثرت معاصی عفو کند گناه بگیرد یعنی با قلت طاعت
 مواخذه کند یا گناه سهل مواخذه کند که ماه بر فلک از شومی گناه بگیرد گویند علت خوف یک کثرة
 معاصی بندگان است بر آنکه خود خوف میکند تا بندگان از قهر الهی ترسند بدانند که این
 بیچارگان با وجود عدم ترک امر الهی از قهر این نیستند و آه بر آنکه شب و روز در معاصی میگذریم
 فردا روزی که او خواهد بگیرد و مظلومی که در تنگی تو گردد که و دایره هنگام خست مشابه رود
 یعنی آن محبوب راه بگیرد و مانع راه شود شاه محبوب حقیقی بیداران عاشقان زهره قدره یار طاعت
 پیش راه بگیرد یعنی مزاحم نشود غزل

اگر نه باده غم دل زیاده ما ببرد نهیب حاوئه بنیاد ما زجا ببرد
 اگر باده عشق ز غم را از لوح دل نترشد پس قریبت که غارت حوادث بنیاد وجود ما را خود معدوم گرداند قوله

این غزل در نسخ کوفه یاد شده

روایه مشک در آن گشته

اگر نه عقل بستی فرو کشد لنگر چگونه کشتی ازین ورطه بلا ببرد
 عقل صحیح مستی سکر فرو کشد لنگر و گاه تر و ورطه مقام عشق باید دانست که عاشق را هر دو حالت
 در است گاه سکر گاه صحو گاه نشیب گاه فراز اگر یک مقام باشد پس ازین ورطه بلا که راه عشق است چگونه
 خود را سلامت ببرد و بچه نوع قطع این راه نماید قوله

افغان که با همه کس غائبانه باخت فلک کس نبود که دست ازین دعا ببرد
 غائبانه باخت غائبانه باخت چنان باشد که پس پشت حرفت نطع شطرنج قرار کنند چون حرفت
 دوم مهر و روان کند او را علم دهند که فلان مهر و فلان خانه بفلان خانه روان کرد او بیاد اعلام کند که همان
 و همین خانه روان کنند بهرین خط حرفت را بیاد مات کند این بازی را غائبانه نامند و ستیز این دعا ببرد
 برین دعا غالب آید قوله

دل ضعیفم از ان میگذرد لطیف من که جان زمرگ به تیماری صبا ببرد
 چمن مجلس شد مرگ بهر آن که استاد مرگ است تیماری صبا اعانت عارف کامل که ازین بهر آن
 جان سلامت برد قوله

طبيب عشق نم باده خور که این معجون فراغت آرد و اندیشه بلا ببرد
 طبیب عشق معالج مرض عشق باده خور زمینیوشی اشتغال نماید این معجون اشاره بعشق فرغت
 آرد و از اسوافرغ بخشند اندیشه خطاب ببرد و اندیشه هلا یعنی دور گرداند قوله

گذار بر ظلمات ست خضر را به جو مباد کاش این خاک آب ما ببرد
 ظلمات راه عشق که تاریک و مخوف و چشمه معرفت در مخفی خضر راه عاشق کامل که بهر عاشقانست
 کاش این آتش عشق خاک و آب ما ببرد و وجود بسوزد قوله

بسوخت حافظ و کس حال او بیار زلفت مگر نسیم پیای خدای را ببرد
 نسیم مرشد و لطف ایزدی و عنایت نبوی خدای را بواسطه خدا ببرد و رساند غزل

بیا که ترک فلک خوان روزه غارت گوا ابلال عید بد و رقد ح اشارت کرد
 ترک فلک مرغ مراد عشق هر جا که در آید زبیر و زبیر ساند خوان روزه کنایت ایام زهد و رقد حلال
 عید شهود مشاهدات و رقد ح گردش پیاله معنی آنست که خود را میگوید که بیا و اصل حق باش و چیزی

محمود

طحاوی از سخنانی که در این شعر مذکور است

دیگر خاطر تراش که عشق بر سر زوایاں ملک غارت کرد و اهل خورابستی اشارت کرد پس تان و دران راه و آواز
 تو آب روزه و حج قبول آن کس بود که خاک میکده عشق را زیارت کرد
 آن کس بود آنکه را حاصل شد که خاک میکده عشق را زیارت کرد و که حصول عشق نمود قوله
 مقام اصلی ما گوشه خرابات است خداش خیر و داد آنکه این عمارت کرد
 خرابات فنا و صفات بشری هر کو خرابات نشد بے دین است و نیز مقام توحید یعنی مقام اصلی
 ما فاست خداش خیر و داد آن کس که او را بمقام فنا رسانید و نیز مقام اصلی ما مقام توحید است که آنجا دوی را
 گذشت خدا را و خیر و داد که باز ما را بمقام خورسان و از وی ماند قوله
 امام شهر که سجاوه میکشید بدوش بخون و خمر ز جامه را قصارت کرد
 سجاوه میکشید بدوش در زهد و پارسائی میکشید و خمر ز شراب انگور مراد عشق قصارت و غ
 نهادن و نشان کردن چنانچه گافران بر جامها می کنند قوله
 نماز و خمر آن ابروان محرابی کس که بخون جگر طهارت کرد
 یعنی نماز باشد که الکریم فی صلواتهم و المؤمنون در حق اوست کسیکه از چشمه عشق وضو سازد و از اسوا پیر پیوسته
 بخون جگر بجایده تمام و نیز کنایه از کثرت گریه و خو خوری طهارت وضو پاکی قوله بروی یار نظر
 کن ز دیده منت دار یعنی بروی محبوب نگاه کن و ممنون دیدن باش که دیده این کار از راه بصیرت کرده که
 مفتون این چنین روی گردیده ز حلقه زلفش جذب عشق بجان خرید آشوب بطمع و رغبت و جالفتانی
 حصول این پریشانی نمود که این تجارت کرد اشاره بجان دادن و اختیار پریشانی نمودن قوله
 بهای با ده چون عمل چیست جوهر عقل بیا که سود کس بر دکان تجارت کرد
 حاصل این بیت است یعنی تا وقتیکه جوهر عقل را از دست ندهی حصول شراب عشق و محبت نخواهی کرد سود کس بر د
 حصول فائده کس نبود کاین تجارت کرد عقل داد و عشق خرید قوله
 افغان که ز کس جاش شیخ شهر امروزی نظر بدو کشان از سر حقارت کرد
 جاش افغان تیر کش جوش با دوی است بلند تازی و نیز بکنی جاووست و دیو شوخ بن ابراهیم شای شیخ شهر و خط شهر و در کشان
 عاشقان چه هر چه صاف بود سلف خوردند حریفان با دوا خوردند نظر از سر حقارت کرد و حقیر دانست و سهل پنداشت قوله
 حدیث عشق ز حافظ شنوده اذوا عظم اگر چه صنعت بسیار در عبارت کرد
 حدیث عشق بیان عشق اگر چه صنعت بسیار در عبارت کرد و یعنی اگر چه در بیان بسیار عبارت آرائی
 کرد اما بلفظ سخن یا مغز سخن نرسید غزل
 بسر جام جم آنکه نظر توانی کرد که خاک میکده کحل بصرت توانی کرد
 جام جم یعنی پیاله جمشید که ساخته حکما بود و از هفت فلک درو معائنه نمود و آنرا جام جهان نما
 و جام کنهان نیز میگفتند و از بنجامر از دل و نیز دل عارف میکده خمانه معنی آنست که اے طالب

گنجینه اسرار الهی اگر با خیر و آگاهی بدان مدام که این دیده ظاهر بین را بجا که در میخانه محبت که سر همه چشم
 عاشقان بلند پرواز است کحل نگردانی هر آینه قلب انسان که جام جهان نماست حق است بینایی نتوان یافت
 مباش نه می و مطرب نیز حریج کم بود اگر بن ترانه غم از دل بدر توانی کرد
 ترانه سرود مراد تلقین مرشد معنی آنست یکدم نه حصول ع محبت و مصاحبت مرشد مباش که
 در دنیا جز بدین دو چیز رفع غموم و بهوم و اندیشمها و لایعنی تواند نمود که سه چاره در دفع غم محبت
 پیر است و بس : رخنه بر جوج بستان خاصه اسکندر است قوله
 اکل مراد تو آنکه نقاب بکشاید که خدش چو نیم سحر توانی کرد
 یعنی الوقت مراد خود که حصول معرفت است فیروز گردی که خدش اے خدمت آن مرشد کامل
 چون نیم سحر توانی کرد و مساد صباح بملازمت او باشی و لخطه از جادائی تنواری قوله
 آگدائی در میخانه طرفه آسیر است اگرین عمل بکنی خاک زر توانی کرد
 در میخانه آستانه مرشد و مقام عشق طرفه آسیر است محب کیمیا می است که خاک را از زیر میکده و انجفات
 کیمیا معروف چنانچه در مصرعه لایعنی گوید این عمل اشاره بگدای در مرشد قوله
 جمال یار ندارد و نقاب و پرده و ل غبار ره بنشان نظر توانی کرد
 معنی آنست که جمال یا حقیقی پرده ندارد و ل غبار بهستی تو پرده در پیش می آرد آن غبار را از پیش
 بنشان یعنی خود را هیچ مدان تا بجمال او نظر کردن توانی و خویش را بمقصود رسانی قوله
 تو گزینای طبیعت نیروی بیرون کجا بکوے حقیقت گذر توانی کرد
 تا وقتیکه از قید خودی و بند بشریت رهایی نیابی و فانی نمیشوی کجا بکوے طریقت گذر توانی کرد
 در عالم عشق که گندیابی قوله
 بعزم مرحله عشق پیش نه قدمی که سود ما بری از این سفر توانی کرد
 اے توجه منزل عشق باش حصول آن ناسود ما کنی بسیار فائده ما بتوسد این سفر اشاره بسفر عشق قوله
 بیا که چاره ذوق حضور و نظم آموز به فیض بخشی اهل نظر توانی کرد
 بیا خطاب بدل چاره ذوق و حضور نظم آموز در یافتن حلاوت عشق و بیان کردن حکمت
 محبت اهل نظر عاشقان کامل قوله

دل از نور ریاضت گراگهی یابی	چو شمع خنده زنان ترک سرتوانی کرد
ز نور ریاضت گراگهی یابی	وقتیکه نور ریاضت بر تو تابد چو شمع خنده زنان ترک سرتوانی کرد
آنوقت خندان و فرحان سرافرازان	راه عشق گردانی قوله
دل تو طالب معشوق و جام میخوایی	طبع مار که کار و دگر توانی کرد
معنی تا تو لب معشوق و جام صوری میخوایی	طبع مار که با وجود این بحقیقت توانی رسید و لذت و
طلاوتی توانی چشید قوله	اگر چو صبح بر آری نفس بصدق و صفای اگر عشق صادق
باشی رخ مراد بخونی قهر توانی کرد	برادر خواهی فیروز گردی قوله و دایه عرصه دوران
گرت خیال بود اگر رخ غوم و هموم دینی	میخواهی بدور باد و گلگون مگر توانی کرد
جز بحصول عشق و محبت نتوانی نمود	قوله
اگر این نصیحت شاهانه بشنوی حافظ	بشاهراه حقیقت گذر توانی کرد
این نصیحت شاهانه اشارت بمضمون ابیات این غزل	یا تنهایی بیت ماسبق شاهراه حقیقت
اضافه بیانی و نیز معرفه سفر گذر غزل	
بلبل خنجر خور و گلے حاصل کرد	با دغیت بصدش خار پریشان دل کرد
بلبل کنایه از خود گل کنایه از سوزند با دغیت	شاهانه بیانی بصدش خار لے بصد تصدیع و رنج اودا
اے آن بلبل را و این غزل و مرثیه اش کرده قوله	
طوطی لبهواے شکرین دل خوش بود	ناگهش سیل فنا نقش امل پل کرد
طوطی کنایه از خود شکر کنایه از فرزند خوش گفتار	نقش امل اضافه بیانی مراد فرزند سیل فنا
اضافت بیانی مراد امل قوله	
قره العین من آن میوه دل یاوش بادا	اگر خود آسان بشد و کار مرا مشکل کرد
قره العین فرزند ضمیر شین یاوش	بفرزند آسان بشد پاک آمد و پاک رفت کار مرا مشکل کرد
مارا گرفتار غم و الم ساخت قوله	
ساربان فتن من افتاد خدا را مدد	اگر امید کرم همرا این محمل کرد
ساربان دارنده مشر چون بیلان مراد مرشد رخت من	افتاد و جزو متفکر چون کسی که نیت

اوقات ده باشد وقت مراد است خدا را حسنه نشد که امید کرم که امید کرم تو مرا همراه این محمل کرد	تا بلبل تو ساخته اے و امنست گرفته ام قوله
آه و فریاد که از چشم حسود و مهوای	در لحد ماه کمان ابرو من منتر کرد
لحد قبر ماه کمان ابرو من	کایت از فرزند قوله
روے خاکی و نم اشک مرا خوار مدار	چرخ فیروزه طر بخانه ازین که گسل کرد
معنی آنست که روے خاکی و نم اشک مرا خوار مدار	که چرخ فیروزه طر بخانه بدین روے
خاکی و نم اشک که گسل کرده و خاکیا نرا در بهجت و سرور کشیده پس	مارا خوار مدار و بهدار ج علیا بردار
تا آنچه در قوت ماست بفضل آید و این بیت نیز در مرثیه است و توجه باستعانت مرشد قوله	
نزدی شاه رخ و فوت شد امکان فقط	چکنم بازی ایام مرا غافل کرد
نزدی شاه رخ کارے نکردی که بدان برادر نظریابی	امکان قدرت مراد جوانی و وقت محبت
بازی ایام فریب گردش زمانه غزل	
باشراے دل که در میگردد را بکشایند	اگره از کار فرو بسته ما بکشایند
ایدل باشد که این قبض ببطم بدل باشد	کار بسته ما کشایند یابد قوله
اگر از بهر دل زاید خود بین بستند	دل قوی دار که از بهر خدا بکشایند
اگر بسبب شامت زاید خود بین که نفس است قبض واروده	دل قوی دار جمع دار که از بهر خدا
بکشایند حسبته لکه ببطم بدل کنند قوله	
بصفائی دل زندان صبحی زندگان	بس در بسته بمفتاح دعا بکشایند
بصفائی دل بیکت و توجه و بطفیل زندان صبحی	زندگان عاشقان بس در بسته بسا کار مشکل
بمفتاح دعا اضافه بیانی بکشایند برآیند که ادعوی است	بکلمه قوله
در میخانه به بستند خدا یا پسند	که در خانه ترویر و ریابکشایند
در میخانه به بستند بستگی در میخانه مراد حالت قبض	انقطاع شهود تجلیات روپا و میسند و
مدار که در خانه ترویر و ریابکشایند	گرفتار عبادات ربانی شوم قوله
اکیسوئے چنگ بریدم که نایاب	تا بهم معجزگان زلف دو تا بکشایند

معنی آنست که ای همنشینان من از حالت قبض من بدست عرض کنید تا از گفتار بازماند و در
سالج من شود و درین مآه و گلی شریک من باشد تا همه سالکان بقضای پس رویش در ماتم
آیند و امداد و بهت نمایند تا قبض به ببط مبدل شود و نیز اسباب طرب از پیشم دور کنید و حرفیان
را ازین معنی آگهی دهید تا درین ماتم من شریک شوند و امداد و بهت کنید تا بجزاد رسم قوله

نامه لغزیت دختر رزن نویسد | تا حرفیان همه خون از رخ بکشایند

و واقع قبض من چون نامه لغزیت بسالکان نویسد تا از حال من آگهی یابند و در گریه و زاری
و آینه و دست و عابر کشایند و نیز دواء ایشان بهدین مراد من رسد سوال این گستاخی هر چه
چگونه نموده جواب هنگام استالت و یگانگی روست که عمر من با حضرت عمر کرات و مرآت نموده
و حضرت هیچ ناخوشی نفرموده قوله

حافظ این خرقه پشمینه بپیشی فردا | که چه زنا زنده یارش بجفا بکشایند

این خرقه طاعت و عبادت زنا را علامت کفر مراد عدم اخلاص که موجب نامقبولیت است
بجفا بجزد قهر بکشایند آشکار و ظاهراً سازند غزل

برید باد صبا دو ششم آگهی آورد | که روز محنت و غم رو بگوتهی آورد

برید قاصد برید باد صبا اضافه بیانیه مراد و آورد و مرشد آگهی خبر و پیغام معنی مصراع ثانی
آنکه این محنت و غم آخر رسیده قوله

بمطربان صبوحی و بهیم جامه پاک | بدین نوید که باد سحر گهی آورد

مطربان صبوحی کنایت از عاشقان سرمست جامه پاک خرقه و پیراهن که اطراف دوش
چاکه دار باشد بدین نوید که مصراع ثانی بیت سابق باد سحر گهی مهون وارد و مرشد شیراز
نام شهر که او را سموره حمولیت گویند چه او بانی است و قبل آباد کرده سلیمان است و حافظ مطربان
آن بود انجام مراد از شیراز مقام قرب که مقام اصلی است دلیل رهبر دلیل عشق اضافه بیانیه قوله

نیم زلف تو شد خضر را هم اندر عشق | ز به رفیق که نخست همی آورد

خضر پیشوا و پنهان ربه را همی ششم یعنی در سفر قوله

بجز خاطر ماکوش گین کلاه نمده | بے شکست که برافسر شمی آورد

بجز لفظ اضداد اللغه است بمعنی شکستن و شکسته را بستن و اینجا بمعنی اخیر بجز خاطر ماکوش
یعنی بسوی یا بمحضارت منگ و بخاطر داری ماکوش معنی مصراع ثانی آنکه افشردان را قدری نمی نهد قوله

بیا بیا که تو جوهر بهشت را رضوان | در نیجهان زیرای دل رهی آورد

که تو جوهر بهشت را که چون توئی را که مانند جوهر بهشت هستی رضوان نشاندند بهشت اینجا حق تعالی
رهی بنده کنایت از خود قوله

چه آهها که رسید از دلم خر که ماه | چو یاد عارض آن ماه خر گهی آورد

چه آهها چه بجز بسیار آن ماه خر گهی معشوق پرده نشین قوله

رساند رایت منصور بر فلک حافظ | چو التجا بجناب شهنش آورد

حافظ منصور را علو درجه رسانید بسبب آنکه حافظ التجا بجناب منصور نمود غزل

بعد ازین دست من دامن آن سرو بلند | که بیالای چان ازین و نیم برکتند

بعد ازین دامن من دامن آن محبوب را گذاشتی نه نام که بدین قامت خرامان مارا از پا آورد گویند
که حافظ با شاهزاده خجست نظری داشت و او بهیچ حال حافظ نمیرد خست حافظ بطریق شعر
این غزل نوشته قوله

احاجت مطرب و نیست تو بیج بکشا | که برقص آورد و آتش رویت چو سپند

رقص و فرحت موقوف به مطرب و بی صورتی نیست تو حجاب از روی خود بردار و جمال خود بمانا
که آتش جمال روی تو سپند دار مارا برقص آورد قوله

ایچ روی نشود آینه چهره بخت | مگر آن روی که مالند بران سم سمند

ایچ روی لایق مشاهده روی تو نشود قوله

گفتم اسرار غمت هر چه بود گوید با ترا | صبر ازین بیش ندارم چاکم تا که و چند

گفتم بیان کردم اسرار غم اسرار عشق گو میباش که متغیر و ملول نشوم چند چه مقدار قوله

ملش آن آهوی مشکین مرا و صیاد | شرم از آن چشم سید از بندش بکند

آهوی مشکین مراد خود که انسان سورت حق است خلق انسان علی صورته چنانچه چشم آهوی که
چشم لیلی ماست صیاد کنایت از مرشد محبوب حقیقی آن چشم سیه مراد ذات که مشبیه است

من خالی که ازین در نتوانم بر خاست از کجا بوسه زخم برب آں قصر بلند
 خالی شست و ضعیف نتوانم برخاست طاقت برخاستن ندارم از کجا بوسه زخم برب آں
 قصر بلند از کجا بمقام قرب و علو درجات توانم رسید قوله
 باز مستان دل از آن کیسوی مشکین جانم از آنکه دیوانه همان به که بماند و برسد
 کیسوی عشق آن محبوب حقیقی و یا صحت مرشد غزل
 بر سر بازار جانبازان مناوی بشنود بشنود ای ساکنان کوی رندی بشنود
 جانبازان عاشقان مناوی نداننده ساکنان کوی رندی عاشقان باید دانست که از آن
 عظمی را که به قبض پیش می آید تا در بر می باید خواجہ این غزل در آن هنگام فرموده و نداننده کنایه
 از خود و خسر ز شراب سر خیال سر خود گرفتن رفتن و مطلق الغان شدن یعنی ای زمره عاشقان
 و قریه که از آن کم شده علامتش این دارد جامه دارد و در فعل جامه شمع دارد و بر بنیما جی از حجاب
 نوع است از آنج که مخصوص بفرنگیان است حجاب بر سر آن چون تاجی است بر عقل و دانش
 می برد و برهن عقل و دانش است و طالبان را بخود می فریب تا این از وی نشنود یعنی این
 علامتهای مذکور برای آن بیان کردم تا این نباشد و جستجو او کما ينبغي نماید قوله
 اسیر که زان تخم و در حلوا به جاننش و هم و بود پوشیده و پنهان بدو رخ در روید
 معنی آنست که هر که از آن تلخ که خمر است مراد عشق مرا حلاوت شیرین دهد که نزد ما چون حلوا شیرین است
 یعنی هر مرشدی که بیان معارف کلام فصیح کند بهای بیان آن نرسد جز جان دادن و اگر آن
 تلخ باشد بدو رخ پوشیده و پنهان ای ساکنان کوی رندی در روید و هر جا که باشد او را جستجو کنید
 و از طلب آن عاقل نمانید و علامتهای آن بالا بیان کردم و دیگر علامات می گویم و آن در
 بیت آخر است غزل
 بته دارم که گر گل سنبیل سائبان دارد ابهار عارضش خطی بخون ارخوان دارد
 گل خارده سنبیل زلف سائبان حجاب بهار عارض حسن ارخوان کنایت از عاشق یعنی بته
 دارم که ذات خود را در اسماء و صفات پوشیده میدارد و چون همه ظویر ذات اوست و جز تجلی ذات
 در عالم چیز دیگر نیست بضرورت در وجود مجاز محو و متلاشی شده و افزونی حسن ذات او

باین غزل تمام دیکل در نسخ موجود یا نه

بشوق عاشقان است بے تقاضا نظر حسن تو افزون نشود تا دلم خون نشود روے تو
 گلگون نشود قوله
 غبار خط پو شایند خورشید رخسار یارب بقای جاودانش ده که حسن جاودان دارد
 غبار خط پرده اسماء و صفات که تعینات اند خورشید رخ کنایه از ذات بقای جاودانش ده
 دلم در نظر دارد حسن جاودان حسن لانهایت قوله
 از چشمت جان نشاید برد که هر سوخته بنیم اکین از گوشه کردست و تیر اندر کمان دارد
 جان نشاید برو جان سلامت نتوان برو تیر اندر کمان دارد مستعد قتل است قوله
 خدارا داد من لبان از او و شمع مجلس که می باد دیگران خورده است و تیر اندر کمان دارد
 خدارا بر او خد شمع مجلس کنایت از مرشدی باد دیگران خورده است لطف و کرم باد دیگران کرده
 یا ما سرگر ان دارد کنایت از مستغنا عدم التفات قوله
 چو عاشق می شدم و قتی که قدم در طریق عشق نهادم بر دم گوهر مقصود و بطلب رسیدم این دریا
 اشاره بشوق چه موج خون فشان دارد و ای حوادث دشمنان دارد قوله
 از سر و قد و لجویت مکن محروم چشم را بدین حشر می آش نشان که خوش آب روان دارد
 از سر و قد و لجویت مکن محروم چشم را مراد از قد وجود ع چیست قامت نه مثل یعنی وجود یعنی
 از مشاهده ذات خود چشم را محروم مدار سر چشمه کنایه از چشم آب روان اشارت بگریه قوله
 چه افتاده است درین ره که سلطان معنی را درین درگاه می بینم که سر بر آستان دارد
 چه افتاده است چه واقع شده این ره عاشقی سلطان معنی عاشق و عارف سر بر آستان دارد
 در عاجزی و زاریست قوله
 ز خوف بجز این کن اگر امید آن داری اگر چشم بداند نشان خدایت و ایمان دارد
 ز خوف بجز این کن بنشاید حقیقی رسان و این خطاب بر مرشد دارد امید آن داری خطاب بر مرشد
 زکوة لعل شیرین کنایت از بوسه گفتا آن محبوب گفت هو اگر هست ایام تیزی عشق است و کمال
 نرسیده و اعتدال بهم نرسانیده محرومی گرم مزاج استی شکر کنایه از وصل قوله

حیات

بیکران

باین بیت از نسخ یا نه

بفرک از بهی بندی خدا را زو صدیم کن | که افتهاست در خیر طالب رازیان زار |
 قراک شکا بهند زو صدیم کن | تفافه را و اما چکه طالب رازیان دارد طالب را از طلب |
 باز سیدانه قوله

چو دام طره افشاند ز کرد خاطر عاشق | بنما صبا گوید که راز من نهان دارد |
 چو دام طره افشاند ز کرد خاطر عاشق | چون طره دام مثال را از بس که خاطر عشاقان گردد در بران |
 نشسته بر فشانده قوله

چو در رویت بخند و گل شود در دلش | که بر گل اعتماد نیست گوشت جوان دارد |
 چو در رویت بخند و گل چون بختیال شود | خود تو ازانی دارد بلبل عاشق بر گل اعتماد نیست شایه محبوب |
 اعتماد نیست که بقا را نیست شایه که شایه الابرارین | والایستار گوشت جوان دارد بسیار در با است قوله

بیشان جگر بر خاک حال ابل شکست بر | که از پیش و کینه هزاران دستان دارد |
 یعنی بر خاسته مان فیض و بر سر خود غره مشک که چون جیش و کینه مراد و لیا سلف بجاک عدم رفته اند قوله

چه عذر از بخت خود گویم که آن عیار شهر است | بتلخی شست حافظ را و شکر در و مان دارد |
 عیار که هر و از نشاط رود آشوب پریشان کننده عیار شهر آشوب کنایت از آن محبوب تلخی شایه |
 و بجران شکر و زبان دارد و وصل رسانیدن هم قادر است غزل

بوسه خوش تو هر که زیاده صبا شنید | از یار آشنا نفس آشنا شنید |
 بوسه مراد و ذکر اوصاف و مدح با و صبا مرشد و وارد شنید یعنی بوسیدن حاصل گوش کرد |
 یار آشنا کنایه از مرشد نفس آشنا ذکر محبوب قوله

سرخد که عارف سالک مکن بخت | در چرخ تم که با و فروش از کجا شنید |
 سر خدا اسرار الهی سالک عارف رسول با و فروش کنایه از خود گفته اند که چون رسول مبعراج |
 در خلوت سرا به خاص رسید حق تعالی نو و هزار سخن گفت محمد سی هزار امر مطلق نمود که بهر خاص و عام |
 بگوئی و سی هزار مختار ساخت که با اهل آن بگو و از نا اهل مخفی دارد و سی هزار نمی مطلق نمود که با بیچکس |
 از خواص و عوام بگوئی حافظ از آن سی هزار نمی میگوید من ندانم که حافظ که میگوید بلکه حافظ خود حیران است |
 که بجا که میگوید چنانچه مصرع ثانی شعر بر آنست حاصل آنست که اینهمه از الهامات است نه بخود می خود است

چنانچه خود گفته | بار ما گفته ام و بار دیگر گویم که من گم شده این ره نه بخود می پویم |
 آینه طوطی صفتم داشته اند | آنچه استاد ازل گفت بگویم گویم |
 استیاد شاه حسن سایه ز درویش | کین گوش بس حکایت شاه و گدا شنید |
 با و شاه محبوب حقیقی سایه ز درویش | و امیر از ماکه در و ششم عرض کن حکایت شاه و گدا |
 شنید که شامان بگدایان ملقت شده اند و در میانها نموده اند قوله

خوش میکنم بیاده مشکین شام جان | از دلش پویش صومعه بوسه ریا شنید |
 یعنی شام جان از عشق فرشته بهر سرانم و از صحبت زاهدان مرای بوسه ریا معلوم شد قوله

ایفش منرا بنود دل حق گذار من | که ز غمگسار خود سخن ناسزا شنید |
 ضمیمه شین بر دل حق گذار بطریق اضمحلال ذکر یعنی لایق دل حق گذار من نه آن بود که زیاده غمگسار |
 خود که از آن یار غمگسار خود سخن ناسزا شنید و عتاب قوله محروم گر شد ز سر کوه او |
 اگر بطلب خود فائز نشدم چه شده عجب نیست | از گلشن زمانه که بوسه و فاشنید زمانه |
 بلکه وفای نمود و او را بطلب رسانید قوله هر صبح ماجرای من و او شمال گفت قصه وفاداری |
 و بیوفای محبوب هر صبح با دشمال که مرشد است خود بیان میکند احتیاج گفتن مایهت هر شام |
 گفتگو من و او صبا شنید | عجز و نیاز من و خطاب و عتاب آن محبوب مسموع مرشد است |
 یعنی او واقف است و احتیاج اظهار نیست شنید هر چه گفتم استماع نمود و گوش داشت |
 قول مرا بگذشت رفت و التفات نمود قوله ساقی بیا که عشق ندایم کند بلند با و از بلند |
 می گوید کاکس که گفت قصه ما هم زما شنید یعنی آن کس که سخنان ما گفت اے سخنان عشق |
 در معرض بیان آورد از ما شنید یعنی بسبب ما است قوله

ما باده زیر خرقة نه امروز می کشم | صد بار پیر میکرده این ماجرا شنید |
 با و زیر خرقة طاعت مخفی چون ملامتیه نه امروز می کشم امروز نیست پیر میکرده مرشد |
 این ماجرا قصه اخلاص طاعت قوله

ما می بیانک چنگ نه امروز می خوریم | بس دیر شد که گنبد چرخ این صد شنید |
 ما می بیانک چنگ نه امروز می خوریم عشق باری ما بلیقین مرشد امروز می نیست بس دیر شد

عنه

عنه

بنیت گنبد چرخ این صد اشنید این آوازه بفلک رسیده قوله

یا رب کجاست محرم رازے کہ یکرمان دل شمع آن وید کہ چه دید و چاشنید

محرم از عاشق دل شرح آن و هد دل بیان او نماید چه گفت و چه شنید در میان محبوب و ما
چه سخن گفت و چه

این حکیم عین صواب است و محض خیر | فرزند بخت آنکه به سمع رضا شنید

پند حکیم نصیحت مرشد محض سہ اسرار عین خیر خیر کلی بہ سمیع رضا شنید قبول کرد و عمل آورد و قولہ

حافظ و طیفه تو دعا گفتن است و پس در بند آن میباش که نشنید یا شنید

و عاقبت بندگی کردن و اظهار احوال نمودن بند خیال نشیند یا شنید قبول نمود یا نه غزل

بر سر آخم که گرز دست بر آید دست بکارے زخم که غصه بر آید

سر اید بنیان رسد یعنی اراوه آن و اید که اگر میسر آید بکار سے اشتغال نمایم که رفع این غموم و
هموم و نیوی نماید و آن نباشد مگر عشق قواله

منظور نیست چای صحبت اغیار

منظور از اضافت بیانیه صحت اغیار اندیش باها و ماسوی اند و یو چو بیرون رود چون اندیشه غیر
از دل بدر رود و فرشته در آید و فرشته در اصل از فرشته معنی فرستاده یعنی از فرشته روح و فرشته

صحبۂ حکام ظلمت شب بلد است
نور و خورشید خواجه بعد از آفتاب

و کلام اهل دنیا و زاهدان و واعظان ظلمت شب یلدا است بمنزله شب تاریک است که روشنی ندارد

عور شد خواه طلب میض از عاشق کامل نخواه که بر آید البته حاصل بر آید قوله

کدامی التجارے حصول فیض گنج بیانی بجنگ وصل نبی از نظر سہرورے کہ از گذر آید

صالح و طالح مستع خویش نمودند | تا که قبول او فتد چه در نظر آید

ما چه قبول افند مقبول که شود که در نظر آید منظور قطریه شود زهدی عشق تو کل الاعتماد علی الله

لیل عاشق تو عمر خواه که چنبر
باغ شود سبز و سمن گل بر آید

آخر الامر باخ كنایه انزل سبزه تر قنانه گل بر آید مشاهده محبوب حاصل نمائی قوله

غفلت حافظ درین سراچہ نیست | ہر کہ بہ میخانہ رفت نے خبر آید

درین سراجیه اشاره بدنیامیخانه دنیا که محل معصیت و غفلت است بخیر آید گرفتار غفلت گردد غزل

بخت از زبان دوست نشانم نمیدهد دولت خیر را از نهانم نمیدهد

و بان جهت دنیا تکلی و سر غنی ۵ میم احمد هم اشارت پر دانست پز زانکه او ذوات احد را در میانست
و نقطه واحدیه قوله

از بہر بوسہ ز لبش جان ہمد ہم

بوسه حصول آن سرخشی و حیات جان بخش ایتم یعنی جان من آتم نمیدید بوسه نمیدید و بختل از بهر
حصا استعدا و قوا کسفت کلاسم از حیات بخش است حال رسیدم و خود را بمقام فنا نیستی رسیده

اما آن دوست من جان نمی ستاند و استعداد قبول آن کلام نمیرساند که حصول آن بر نیستی است

بهر طریق شد و در تیسیم است تا سالک را آن دست نهد و این تیسیم شود قوله

مردم را انتظار درین پرده راهیت | یا هست پرده دارش هم نمیدید

درین پرده راهیت بد ریافت شخصی احدیه نمیتوان رسید پرده دار حاجب مانع یک بوسه

اشاره بیک مرتبه پنجمین و دوپوسه و سه پوسه بیشتر چه جزویات فنا غیر محسوسه و آن مشاب
وفی الحال، که او آنهم نمیداند حاجت بخشش بیک: ای رسیده در قوله

نقش کشید باوصا چرخ سفلہ بین

از نفس کشیده باد صبا زلف را بر ایشان کرده و عالم تعینات را جلوه داده و خود زیر آن مخفی شده

سقطه بین بین این پنج سطر امحال قدرت قوله

چند ائله برکنار چوپکار میرودیم | دوران چو نقطه زده بپایم رسید بدید
برکنار سو سو چوپکار میرودیم سرگردان می شویم دوران زمانه گردش فلکی قوله

شکر بصیرت و دعا قوت دے

شکر و صل و ہدیہ میرا یہ عاقبت آخر الامر انم تنسید ہدیہ عرض فناءے کشد - غزل

۵۱ این دو روئے کہ بیان از مخفی بر سر ۱۲

بهر آنکه کنایه از انبیا و رسل و اولیا بازار کائنات نیا سکه کنایه از طرح و ترکیب صاحب عیار یا رسول علیه السلام قوله

در بیخ قافله امن اینچنان فرستند | که گردش آن بهواس دیار مانرسند

قافله امن صحابه کرام و تابعین معنی آنکه افسوس که هنگام امن و امان که وقت صحابه کرام و تابعین بود رفت صحت ایشان از انبیا تم اثر و علامت از ایشان نمانده و در زمانه چندان فتنه و فساد و نمود اثر از افعال آنها دیده نمیشود که کسی تواند خود را بایشان رساند قوله

دل از خبث حواریان مرغ دو اوقت باش | که بد بخاطر امیدوار مانرسند

خبث بدگویی دشمنان و ایزد سانی ایشان واقف استوار بد بخاطر امیدوار مانرسند بد را بخاطر ماراه نیست قوله

چنان بزمی که اگر خاک ره شوی کس را | غبار خاطر از رگزار مانرسند

یعنی در عالم چنان زندگانی نماند که تو بخاطر کسی غباری نرسد درین بیت نصیحت است بهم خود و بهم همه که زندگانی چنان کن که اگر میری و خاک شوی و باد هر طرف خاک ترا برد و هیچکس را بخاطر غبار و بطبع آزار نرسد یعنی بعد از مردن بهم تخمین کنند قوله

بهر آنکه نفس بر آید ز خاک صنع کی | به دلپذیری نقش نگار مانرسند

بهر آنکه وجود از عدم بهود می آید نقش نگار را بصورت محبوب ماکه رسول است قوله

بسوخت حافظ و ترسم که شرح قصه او | بسمع پاوشه کار نگار مانرسند

شرح بیان و ذکر سماع گوش کار نگار خداوند کام چون خدا نگار و گنگار غزل

بیا که رایت منصور بادشاه رسید | نوید شمع بشارت بهر ماه رسید

رایت نشان منصور نام پادشاه انجام شد نوید آگاهی ضیافت قوله

کجاست صوفی و جال وضع و محل شکل | بگو بسوز که مهدی دین پناه رسید

صوفی و جال وضع محل شکل آنکه ظاهر خود را آید کنایه از هواست نفس مهدی دین پناه امام مهدی و عیسی که لامهدی الایحی مراد مرشد معنی آنست کجاست هواست نفس که خود را باغواست شیطان آله می گویند و بر خود تسلط دارند گوشت بسوز که مراد دین پناه رسید

و مارا بانابت کشید اکنون خود بدو سپردیم و از گمراهی برآه آمدیم قوله

صبا بگو که چو بر سر دم درین غم عشق | ز آتش دل سوزان و دود آه رسید

یعنی آنکه مرشد و جناب آن محبوب غرض دارد که درین غم عشق از آتش دل سوزنده و دود آه چه حالتها بر من وارد شد قوله

جمال بخت ز روی ظفر نقاب انداخت | کمال عدل بفریاد و ادخواه رسید

یعنی علو بخت ظفر را از معض اختفا بمنصه ظهور جلوه گر دانید و ادخواه کنایه از خود قوله

سپهر دور خوش اکنون زند که ماه آمد | جهان بکام دل اکنون رسد که شاه رسید

سپهر فلک و روزانه کنون الحال جهان بکام دل اکنون رسد مراد رسم قوله

ز قاطعان طریق آزمان شوند این | قواقل دل و دواش که مرور راه رسید

قاطعان طریق نفس و مشیاطین و خطرات نفسانی مرور راه مرشد قوله

عزیز مصر بر غم برادران غیور | ز قهر چاه برآمد باوج ماه رسید

عزیز مصر محبوب حقیقی مقصود و مراد مرشد رخم برادران غیور زاهدان مرادی و صوفیان مقلد قهر چاه محل اختفا اوج ماه بمنصه اظهار و طلوع قوله

ز شوق روئے تو شام بزمین اسیر فراق | همان رسید که آتش بزرگ کاه رسید

شام با خطاب معشوق و الف نداید بدین اسیر فراق کنایه از خود بزرگ کاه رسید مراد مرشد قوله

مرد بخواب که حافظ بیارگاه قبول | ز در نیمشب و در صبحگاه رسید

مرد بخواب خواب غفلت بگذار بمن برکت و رود طیفه درس خواندن صبحگاه سحری غزل

بنفشه دوش گل گفت خوش نشانی داد | که تاب من بجهان طره فلاتی داد

بنفشه عاشقی بنفشه نام گل که در آب روید سبز و کیوداند که بسیار بی زند بر کوع و سجود نسبت کنند گل اگر تنها افتد گل لعل مراد بود و اگر باشد البته آنوقت گل دیگر مراد بود گل محبوب نشانی بیانی تاب روشنی و هیچ و توانائی طره مراد عشق فلاتی کنایه از محبوب قوله و لعل خزان اسرار بود دست قضا یعنی پر از اسرار است اما دست قضا درش بهیست کلیدش بدست است و آوبه مراد دم توانم ز قوله

گذشت برین مسکین و بار قیام گفت که در بخت عاشق مسکین من چه جانے داد

کنایه از لطف و رحمت نمودن چه این مقتضی رحمت است قوله

شکسته و ابرو در گاهت آمد که طیب بهومیائی لطف تو ام نشانے داد

چون عاجزان بختی بجناب تو آمده ام چرا که مرشد که طیب عاشقانت علاج این زخم ما و مرهم جراحت بهومیائی لطف تو نشان داد که غیر از لطف تو علاج این زخم نتوان کرد و بهومیائی با سیوم موقوف دو اسی است چون استخوان کس بشکند بخوراند در دوساکن شود و التیام پذیرد و آن بر دو نوع است یکی کافی دوم فرنگی که آن علی می شود و ترکیب آن چنانست که بچه سرخزونی و موی حاصل کنند و می پرورند چون سال عمرش درون سی می شود و کند و سنگین راست میکنند و آن را بشهر می کنند و آن مرد را بمیان آن می اندازند و آن را بشهر می کنند و آن کند و را مهر میکنند تا صد و بیست سال سر بهر میدانند بعد از آن کشایند هر چه از آن شهید و آن مرد می ماند آن بهر مویائی میشود و این مویائی از کانی بغایت مفید تر میشود اما در ولایت کمتر می رسد من ابراهیم شاهی قوله منش است و دل شاد و باد و خاویوش و درست ارفاق صحیح و سالم از دولت لطف و رحمت که دستگیری در ویش نا توانی داد و چون در ویش نا توانی را مدد و بسوای این در نهائی کرد قوله

برو معالج جو کن اے صحت گو شراب و شاد و ساقی کار زیانی داد

معالج معالج میل خواهش بیدلان عاشقان روانی فی الحال قوله

خرزینہ دل حافظ از گوهر اسرار بهین عشق تو سرمایہ جہانے داد

غزل - بازم مر خسار کس و نظر آمد مهرے بدل از طلعت آن ماه در آمد

کسے عشق مهرے شوئے و کشته آئینه محبوب دل سودا زده بچون هوایی بے اختیار از قید ما بیرون و ز کار خود و بار خود آن باز بر آمد ترک کار و بار خود بهشت نمودم ابرو مرا و حسن تجلی طرّف نادر از دست غم بجز تو بسبب بجران تو از یاس در آمد عاجز و در مانده شد غزل

باب روشنے عارف طہارت کرد اعلیٰ الصباح کہ میخانہ رازیارت کرد

آب روشن سے اضافہ بیانہ کنایہ از عشق و محبت طہارت پاکی میخانہ مقام ام المہجانت دنیا - معنی آنست کہ روز ازل کہ عارفان بالله توجه بنیاد آورند بچشمه عشق طہارت کردند آنگاه توجه بنیاد افتد یعنی طالبان حق را عشق نہ امور دست داور بلکه ساقیان قضا و قدر ساغرهای آن شراب دران نقد درون شان ریخته و مشک و عنبر و کافور در نهان شان بخیه اکنون برضه ظهور بجوہ در آمد و عاشق درین مقام بسر آمد قوله

کنایه از لطف و رحمت نمودن چه این مقتضی رحمت است قوله

بهین کہ ساغر زرین خور نہان کردند بلال ابرو و ساقی منے اشارت کرد

ساغر زرین خور تجلی ذات کہ در عالم عدم بر ممکنات مشہود بود چون بوجود آمدند تجلی خورشید ذات را قدرت کاملہ پوشید بلال ابرو عبارت از مشاہدات تجلیات معنی آنست کہ عارفان حق را همان لحظہ کہ از عدم بوجود آوردند و ساغر زرین خود از ایشان نہان کردند بلال ابرو و ساقی منے یعنی مینوشی اس عشق و محبت اشارت نمود یعنی بهین کہ روح از قالب عارف برآمد شوقی کہ در قالب و تست و ذوق کہ در دلش ممکن به وصال جاد وانی اشارت نماید و ذوق عارف از قوۃ لفعیل آید قوله

بیا بمیکدہ وضع و قرب جہم بین اگر چه چشم بما و اعظا از حقارت کرد

میکدہ عالم عشق و عالم جبروت کہ بعد از آن لاہوت است معنی آنست کہ در عالم عشق و مقام جبروت بیا تا قرب و منزلت ملا معائنہ کنی کہ این ممر ناسوت است اگر چه زاید ظاہر بین با چشم حقارت دارد و مار از حلقہ عاصیان و مرودے شمارد قوله

اگر امام جماعت بخواندش امروز خبر و سید کہ حافظ بے طہارت کرد

منے در عالم استغراق شد و از تکلیف رفت غزل

بوے مشک ختن از باد صبا می آید اینچہ باد است کرو بوے شامے آید

ختن شہریت مشکینہ بنوب بخور دیان باد صبا دار و شما اشارت بچشم باد و شبنم باد خنک - وارد خطائے شہریت مشکینہ بنوب بخور دیان تیغ خنک شوق سپر از سینه بساز یعنی سپر ابرو و سپر پوسته بادر نیست کہ ابرو و دوخت متصل و متصل بعضی ہم پیوستہ بعضی از ہم گسستہ و از روی لطف پیوستہ خوشتر و درین بیت بین المصنوع لفظ آری قدرت پاکی گل فرو رفتن عبارت از عاجز شدن است در بجا کثرت مراد است یعنی از بسیاری آری و زاری از باد و پیچید از عادت و تصدیقات گل مشاہدہ باغ دل بصدر گد و لوا بصدر طراوت و تازگی غزل

پیرانہ سرم عشق جولے بسر افتاد وان راز کہ در دل نہفتم بدر افتاد

پیرانہ سرم در وقت پیری مرا جولے کنایہ از ماہر وے راز عشق بدر افتاد و ظاہر شد قوله

از راه نظر مرغ دلم گشت ہوا گیر اے دیدہ نظر کن کہ بدلم کہ در افتاد

از راه نظر بسبب نظر گشت ہوا گیر از دست رفت و نے اختیار شد کہ کدام کہ در افتاد و دوم کدام کس افتاد قوله

درد که از آن آهوی مشکین سیه چشم چون نافه لب خون دلم در جگر افتاد
 درد که از آن آهوی مشکین سیه چشم سیه چشم سیه چشم که در عشق آن دلبر سیه چشم
 که کنایه از تجلی ذاتی لب خون دلم در جگر افتاد سر اسر خون گردید قوله
 از رنگد خاک سر کو سیه سما بود بر نافه که در دست نسیم سحر افتاد
 از رنگد خاک سر کو سیه سما بود بسبب گزند نمودن بر خاک سر کو سیه سما است کنایه از خفاق
 و معارف نسیم کنایه از مرشد و بدست افتادن حاصل شدن قوله
 مژگان تو تا تیغ جهانگیر بر آورد بس کشته دل زنده که بر یکدگر افتاد
 مژگان کنایه از عشق صوری و نیز تعینات که عارضیت و اسم مفضل چون دنیا تیغ جهانگیر
 بر آورد در پے قتل شد دست خونی گردید دل زنده کنایه از عاشق قوله
 اگر جان بد بد سنگ سیه لعل نگردد باطنیت اصلی چه کند بد گهر افتاد
 سنگ سیه بد طینت لعل گوهر بیت قیمتی و رخشان بد بخود نیفتد مگر بسبب اندیپ و آنرا گامی آورد از ظلمات
 و درین گیر و دلبهر اندر بر شنائی آن علف خور و مردم کمین کنند گل بر سرش زندگاو بانگ و
 زاری کنان باز بر یاد آید و مردم آنرا بردارند و بعضی سرخ و لب معشوق طینت اصلی خلقت جبلی
 چه کند چه علاج نماید بد گهر افتاد بد گهر واقع شد حاصل این مصراع آنست که بد گهر انلی را عالج
 نیست آن مرغ سخن سنج کنایت از خود باشد افتاده باشد از راه زنده و صلاح معرض گردید
 بدام خطر افتاد بدام عشق و افتاد ضمیر پیشین عاقبتش بر محبوب آتش جانسوز کنایت از عشق محبت
 خشک و تر نیک و بد قلیل و کثیر و بر و بحر و حاضر و غایب و اینجا همین معنی است قوله
 بس تجربه کردیم درین دیر مکافات با درویشان هر که در افتاد بر افتاد
 تجربه امتحان دیر مکافات دنیا و درویشان عاشقان و اولیا چه صاف صحابه نوشیده اند
 هر که در افتاد و بعد از آن پیش آمد بر افتاد و بلاک شد حاصل این بیت آنست که نخست حق صحبت را
 که از جمله مکارم اخلاق است بجا آر قال علیه السلام بعثت لائمه مکارم الاخلاق زندگانی بخلق با خلق
 نیکو کن تا بدستی او بسی یعنی تیغ و لے را آزرده جفاے مکن که خشکی دل در هر دو جهان اثر کند
 بلکه موے را هم آزار ده یعنی بار خمر و اندوه هر کجا که نهی خواه بر ظاهر خواه بر باطن کس مکافات

این ابیات در نسخ مخطوطه یافت نشد

بها بخا بتورسد و این از جمله محراب است خصوصاً باز مره فقر و غریبا معنی آنست که ای عزیز کم زاری
 در قواعد طریقت رکبیت اصلی و شرطیت عظیم هر که مردم آزار است خدا از او بنیر است قوله
 بار خیم او عرض بهر کس که نمودم عاجز شد و این قرعه بنامم سر افتاد
 بار خیم او کنایه از عشق و این مصراع شعریست بکرمیه (انا عجزنا الامانة على السموات
 والارض والجبال فابكين ان يحولها واشفقن منها وحملها الانسان قوله
 این باده که پرورد که خمار خرابات از بوی بهشتش ز خود بخیر افتاد
 باده پرورد کنایه از خود که پرورده شده باده است خمار و فروش خرابات عشق خمار خرابات
 مرشد بهشتی است و چون بهشت و لب و حوض کوثر است از بوی بهشت از ذوق مشاهد
 روے محبوب است قوله
 حافظ که سر زلف بتان دست کشش بود پس طرفه حریفیت کش اکنون بسر افتاد
 سر زلف بتان دست کشش بود عاشق گرد و یان بوده طرفه حریفیت نادر محبوسیت بسر افتاد
 غزل بدست آمد
 پیش ازینت پیش ازین اندیشه عشاق بود مهرورزی تو با شهره آفاق بود
 پیش ازین قبل ازین پیش ازین زیاده ازین اندیشه عشاق بود مکر عاشقان مهرورزی محبت
 و دوستی کردن شهره آفاق مشهور عالم قوله
 یاد او آن صحبت شهباه که بازلف توام بحث عشق و ذکر حلقه عشاق بود
 حلقه جماعت قوله
 بر در شاهم گدائی نکست در کار بود گفت بر سر خوان که نشستم خدارزاق کرد
 شاهیم میم ساکن بمعنی مرا در کار کرد و با گفت قوله
 پیش ازین کین سقف سبز و طاق برینا کشید منظر چشم را بر روی جهانان طاق بود
 سقف سبز و طاق مینا بر کشید آسمان بلند کرد و بنا نمود مرا و ازین مصراع از روز ازل
 منظر جابے نظر معنی این مصراع آنست که جابے نظر چشم من طاق ابروے جان که شهادت
 محبوبت بوده قوله

از دم صبح ازل تا آخر شام ابد	دوستی و مهر بر یک عهد یک میثاق بود
از دم صبح ازل از وقت ازل تا آخر شام ابد تا وقت ابد میثاق بود شب قدر اگرچه مختلف الاقوال	
است اما صبح است که بخت و فتنه رمضان است و نزد عاشقان شب قدر کنایه از شب وصال است که هیچ شب عظیم القدر از آن نیست که آن شب قدری که گویند اهل غلوت اشب است صبوحی شرابی که بصبح نشد سرخوش مست جانی بر کنار طاق بود شراب عشق در پیش بود قوله	
رشته تبیج گر بگست معذورم بدار	و تم اندر ساجد ساقی مسین ساق بود
رشته تبیج ظاهر پستی قوله	
سایه معشوق اگر افتاد بر عاشق چه شد	ما با و محتاج بودیم او بجا مشتاق بود
سایه معشوق جلوه معشوق عاشق ممکن الوجود یعنی اگر چه رشته تبیج گسته گردانیدم و ظاهر پستی بریدم معذورم و از آن لغت من زبان را باز آر که اتفاق من بصیحت رندی افتاد که رخت بهیتم بر باد داد و زنیب او از لقله شراب باله تراست و اگر تجلی معشوق بر عاشق شد چه باکست که ما با و محتاج بودیم و او بجا مشتاق اگر چه فی حد ذاته باکست نسبت اشتیاقش با منی زید پس اظهار آن از بهر کرامت ما بود و احتیاج ما بدو ظاهر است و اشتیاق او با از روی لطف و بنده نوازی نیز باهر است قوله	
شعر حافظ در زمان آدم اندر باغ خلد	دولت نسرین و گل رازیت اوراق بود
نسرین نام گل	غزل
تنت بنار طیبیان نیاز مند مباد	وجود نازکت آزرده گزند مباد
طیبیان معروف و نیز مرشدان نیاز مند محتاج گزند بضم حاد و آفت قوله	
سلامت همه آفاق در سلامت تست	بهیچ عارضه شخص تو دور و مند مباد
درومند خداوند در و چون مستند و ارجمند قوله	
جمال صورت و معنی همین بهت تست	که ظاهرت و ژم و باطنت نثرند مباد
صورت ظاهر معنی ظن مین برکت که ظاهرت و ژم و باطنت نثرند مباد - ژم جایز ناتوان نثرند مخمور و غمین این مصرعه دعائی است چون حال برین نوع است که بالا گفته شد پس میخواهم که ظاهرت بیمار و باطنت غمین مباد قوله	

دین چمن چو در آید خزان بهیمنائی	ریش بسرو سبزی قامت بلند مباد
دین چمن دنیا و نیز وجود خزان پیری و مرگ و حوادث یغمانی تاراج نمودن ریش ضمیر شین بر خزان سرو سبزی قامت بلند اضافه بیانیه قوله	
دران بساط که حسن تو جلوه اندازد	مجال طعنه بدین بد پسند مباد
بدین بد اندیش یعنی حاسد بد پسند خواه قوله	
هر آنکه روی چو ماهیت بچشم بد بیند	بر آتش تو بجز چشم او سپند مباد
هر آنکه اشارت بحاسد بچشم بد بیند با بکار و با حقار قوله	
شفا ز گفته شکر نشان حافظ جوے	که حاجت بعلان گلاب و قند مباد
شفا فرحت گفته شکر نشان سخن عاشقانه گلاب و قند کنایت از وعظ و نصیحت غزل	
تا ز میخانه دمی نام و نشان خواهد بود	سر ما خاک ره پیر میخان خواهد بود
میخانه دنیا می زندگی پیر میخان مرشد معنی آنست که تا از دنیا و زندگی ناسی و نشانیست سر ما خاک راه مرشد خواهد بود و نیز میخانه وجود معنی عشق و محبت معنی آنست که تا هنگام این هستی مستعار عشق آن دلدار را نام و نشان خواهد بود سر ما خاک راه مرشد خواهد بود یعنی تا زنده ام هستی خود را بر مرشد در بازنده ام و خاک راهش نیکن دارم و همیشه براه او استوارم قوله	
حلقه پیر میخانم ز ازل در گوش است	ما بهمانیم که بودیم و همسان خواهد بود
حلقه پیر میخانم حاصل این بیت آنست که بیان اعتقاد خود کرده که بر یک قرار است هیچ خل نه پذیرفته و نخواهد پذیرفت پایگه گاو خران اشارت بمقام خواریت قوله	
بروای زاهد خود بین که ز چشم من تو	رازا این پرده نهانست و نهان خواهد بود
بروای زاهد حاصل این بیت آنست که همه کس محرم این راز نه اند قابلیت باید پس بلند که دیده بصیحتش بان کحل بینائی روشن شود قوله	
ترک عاشق کش من مست برون رفت امرو	تا که را خون دل امروز روان خواهد بود
ترک عاشق کش کنایه از معشوق مست بیایک تاپروا برون رفت براید و درین المصیبت لفظ باید و مقدر است و معنی مصرع ثانی آنست از چشمهای کلام کدام سبیل اشک روان خواهد بود قوله	

عجبستان مکن ای خواجه کین کنیز را | کس ندانت که حلت بچه سان خواهد بود
 مستان زندان و عاشقان اینخواجہ اشارت بزبان کهنه رباط وینا حلت بچه سان خواهد بود سر انجام
 بچه روش خواهد بود قوله
 بر سر تربت مای چون گدزی بهت خواهد | که زیارت که زندان جهان خواهد بود
 تربت مراد وجود که نفس را از هوا و هوس مرده چوم و گمان در گور کرده و نیز قبر گدزی ای و نهائی زندان
 بهمان عاشقان یعنی ای ناپه وای طالب چون نزد آئی یا بن از مرگ من بفر من روی باید که طلب
 توجه نمائی که زیارتگاه عاشقان کامل خواهد بود قوله
 بر زینے که نشان کف پاستو بود | سالها سجدہ صاحب نظران خواهد بود
 بر زینے که نشانے زمین وجود نشان کف پاستو صاحب نظران عاشقان معنی است
 در هر وجودی که آثار ظهور تو باشد ای محبوب حقیقی آن وجود سالها سجدہ گاه عاشقان آگاه خواهد بود
 ترک این و تر زگر بکنم یعنی اگر ترک عیش خوش بارخ شیرین یعنی عیش خوش
 که از شادمانی روئے محبوب دارم ضمان ضامن یعنی بجز قناری قوله
 چشم آن دم که ز شوق تو نهد سر بلند | تا دم صبح قیامت نگران خواهد بود
 چشم آن دم حاصل این بیت است عشاق را از مشاهدہ جمال جانان بر طریقہ حضور و غیبت
 قوت روح ایشان است قوله
 بخت حافظ اگر از نیگونة مدو خواهد بود | زلف معشوق بدست و گران خواهد بود
 گر ازین گونه اشاره بمضمون ایکه وقت نکشیده است دلت جانب ما زلف معشوق بدست
 و گران خواهد بود وصل معشوق نصیب دیگران خواهد بود غزل
 ترسم که اشک در غم ما پرده در شود | وین راز سر مهر به عالم سحر شود
 غم کنایه از عشق پرده در موجب رسوائی راز سر مهر باز پوشیده کنایت از عشق سحر افسانه
 این کثرت گریه را رسوا میکند و این عشق ما را افسانہ عالم سازد قوله
 گویند سنگ لعل شود در مقام صبر | آری شود و لیکن خون جگر شود
 سنگ ناقصان و ناهمواران لعل عارف کامل در مقام صبر یعنی بصیر و به مدت مدید

قرنها باید که تا یک سنگ صلی ز آفتاب لعل گردد در بدخشان یا حقیق اندرین خون جگر یا ضا شاق
 خواهم شدن بیکه گریان و داخوا | از دست غم خلاص دل آنجا مگر شود
 بیکه عالم عشق و مقام پیرایه خیال دوست مباد که تر شود مباد که مانع آمدن خیال
 محبوب شود قوله
 مهر تو در درونم و عشق تو در سرم | یا شیر در درون شود یا جان بد شود
 یا شیر اندرون شود یا جان بد شود زائل شدن نیست قوله
 از هر کرانه تیر و عا کرده ام روان | باشد گزین میانیکه کارگر شود
 هر کرانه هر طرف تیر و عا خفا نپایه کارگر شود با جابت رسد قوله
 ای دل حدیث ما بر دلدار عرض دار | لیکن چنان مگو که صبارا خبر شود
 حدیث کنایت از حقیقت دلدار معشوق عز و مدار بیان کن لیکن چنان مگو که صبارا خبر شود لیکن
 بطریق گو که غیرے واقف نگردد ای مخفی قوله
 این سرکشی که در سرم و بلند تست | که با تو دست کوتاه ما در کم شود
 سرکشی تکبر و کبر که در سرم و بلند تست و ذات عالی صفات تست که با تو دست کوتاه
 من در کم شود که با تو دعوی همسری نمایم قوله
 از کیمیا به مهر تو زر گشت روئے من | آری بهمن لطف شما خاک زر شود
 کیمیا عشق زر گشت روئے من زر گشت که علامت عشق است من برکت لطف عاشق قوله
 در تنگنا به حیرتم از نخوت رقیب | یارب مباد آنکه گدا معتبر شود
 تنگنا به حیرت اضافت باین نخوت غرور و تکبر قوله
 روزی اگر غم رسد تنگدل باش | روشکر کن مباد که از بدتر شود
 شکر کن شکر کن که لا یند تنگم قوله
 ای دل صبور باش و مخور غم که عاقبت | این صبح روز گردد و این شب سحر شود
 ای دل صبور باش فاصبر صبرا جمیلا و صبرا صبرا کلا یا صبرا ای صبح روز گردد و این شب
 سحر شود آخر الامر بموجب انت مع العسر کثیرا این حالت هجران بحالت وصل مبدل گردد قوله

خندان خوشوقت سخن خارج اندر دل مجروح ببل بکنند از نیت که بن بر دایم ندارد و التفات نمی کند قوله
 حافظ این سر و دست را ز دست خود مرده | تا خیال ز بد و تقوی را توکل بشکند
 غل جان نه جمال جانان میل چنان ندارد | و آنکس که این ندارد حقاً که آن ندارد
 چنان بهشت این اشارت به بل جانان آن اشارت به جان حاصل این بیت مشیر بر آنست
 که ارباب ذوق گفته اند که هر چه بهشت عشق است در عالم زندگانی کس را که چاشنی از حلاوت عشق حقیقی
 دست نذر بارے دل و جان را اسیر بر می پیکرے گرداند قوله
 با بیکس نشانی زان و لسان ندیم | یا من خبر ندارم یا او نشان ندارد
 بهج محبوب را نظیر آن محبوب را نظیر خود نیافتم یا من خبر ندارم یا در نظر من نظیرے ندارد یا او نشان
 ندارد یا به تحقیقت نظیرے نیست مرا و را قوله
 هر شبنم درین ره صد بحر آتشین است | در واکه این معما شرح و بیان ندارد
 شبنم مشهور و آن اگر چه مانع راه نیست لیکن معنی دارد مراد صغایر و آن اگر چه مانع سلوک نیست لیکن
 نمی شاید درین ره اشارت به عشق معنی آنست که هر گناه صغیره که در راه عشق و عرفان به وقوع
 آید بمنزل صد گناه کبیره است بموجب آن المخلصین علی خط عظیم چنانچه نقل است که بایزید بطای
 شب از شبها شیر بنوشید و در شکم خاست بمقتضای بشریت بر زبانش رفت که این درد بسبب
 این شیر بر خاست پس از آن خواب دید که قیامت قائم شده و خلق اولین و آخرین حاضر اند خطاب شد
 که بایزید شرک را بیارید گفت خداوند چه شرک آورده ام فرمود اذکر لیلة اللبث پس بدان و آگاه
 باش و باستغفار باش و نیز معنی آنست که صد بحر آتشین شبنم درین راه باشد که عاشق از عبور آن
 بهج نه هر اسد افسوس که این سخن سربسته شرح و بیان ندارد یعنی لطف حق هر کراشایان است رفتن
 این راه بر و آسان است من سبقت له العنایة له بضربه الجنایة قوله
 سر منزل فراغت نتوان ز دست دادن | ای ساربان فروکش کن ره را که آن ندارد
 بهترین طریق درین شیوه سر بگر بیان خویش فرو بردن و پارس در و امن تسلیم بپیچیدن و با فکر
 فاسده رفتن غیر از گمراهی نیست پس ملک قناعت که سر منزل فراغت است از دست نتوان
 داد که یوم جدید و رزق جدید ای سالک مهابت وجود و در کش که راه حرص را نهایت نیست

موج

چون از نیک اندیشی و بصوای حرص افتادی فائده ندارد اگر چه در سلوک جان سپارد قوله
 ذوق چنان ندارد بیدوست زندگانی | بیدوست زندگانی ذوق چنان ندارد
 ذوق چنان ندارد یعنی هیچ ذوق ندارد قوله
 اگر خود قیامت احوال زو پوشان | کان شوخ سر بریده بند زبان ندارد
 شمع مراد از عاشق طال اللسان زو پوشان با و در میان منه کان شوخ سر بریده اشارت
 بشمع بند زبان ندارد اخفاے اسرار از نتوان شد روح بخش زندگی بخش از غیر دوست
 معشوق مجاز و غیر مرشد قوله
 ای دل طریق رندی از محتب بیاموز | مست و در حق او کس این گمان ندارد
 رندی عاشقی محتب عارف کامل مست غرق نشه عشق است این گمان اشارت
 بگمان به پرستی قوله
 چنگ خمیده قامت میخواند لبشرت | بشنو که پند پیران بهجت زیان ندارد
 چنگ خمیده قامت مرشد که بن سال بعشرت یعنی بعشق و تجرد از دنیا قوله
 احوال کنج قارون کا یام داد بر باد | باغچه باز گوئید تا ز رنهان ندارد
 غنچه مسک و نخیل معنی آنست که حالات کنج قارون که ایامش بباد و غنچه امید و منش نکشاده
 با مسک و نخیل باز گوئید و ازین آگهیش جوئید که اساک و نخل این نتیجه به بخش تا ز رنج
 نسا زد و در راه خدا باز و غزل
 جالش آفتاب هر نظر باد | ز خوبی روے خویش خوبتر باد
 مراد از آفتاب روشن ساز و راحت بخش خوبی حسن و جمال قوله
 همای زلف شاهین شهپرش را | دل شاهان عالم زیر پر باد
 همای زلف اضافه بیانیه مراد عشق شاهین شهپر اشاره بجدیه از جذبات عشق و ضمیرین
 شهپرش بر همای زلف قوله
 دله کو بشه زلفش نباشد | همیشه غرقه خون جگر باد
 بسته زلفش نباشد مقید بدام عشق او نباشد قوله

عنه اشارت به عشق

بتا چون غمزه ات ناوک کشاید	دل مجروح من پیشش سپر یار
غمزه تجلی دستغما و عدم انقادات ناوک کشاید نیز زنی کند قوله	
چو وصل شکرینش بوسه بخشید	مذاق جان من زو پر شکر یار
لعل شکرین کنایت از لب مراد از لب لطف بوسه بخشید فیض برساند غزل	
جهان برابر و عید از بلال و سحر کشید	بلال عید و ابرو و یار باید دید
بلال ماه نو و سحر خا و سیاه و شکست سبز که برابر و ان کشید چنانچه سر و در چشم قوله	
میوش رویه مشهوریم از قرق خلق	که خواند خط تو بر روی و ان یکا و مید
یعنی روی خود میوش و از وید خلق در هم مشوک خط تو آید ان یکا و خوانده بر روی تو و مید است	
یعنی این خط بمنزل ان یکا و است قوله	
اگر نیم تنم صبح در چین بگذشت	که گل بوسه تو در تن چو صبح جامه دید
معنی آنست که اگر نیم تنم صبح در چین بگذشت صبح در چین وجود سالک فریده که گل یعنی	
دل سالک بسبب مشاهده روی تو در تن خود چون صبح جامه دریده ای شگفتگی بهم رسانیده یعنی	
موجب شگفتگی دل من غیر از نیم تنم فضل تو نیست قوله	
بنو و چنگ و رباب و گل و بنید که بود	گل وجود من آغشته گلاب و بنید
چنگ و رباب نام ساز با آغشته آمیخته بنید شراب یعنی بیخ از عالم صوری به عالم صورت	
نیامده بود که وجود من غرق گلاب مودت و آغشته شراب محبت بود یعنی حصول عشق و محبت	
من از لیمت نه ام و زی قوله	
بیا که با تو بگویم غم ملائت دل	چرا که بتیوندارم مجال گفت شنید
یعنی ای محبوب من و من پیش ما آئی تا غم ملائت که در ایام فراق تو کشیده ام با تو شرح	
دهم که با غیر تو طاقت گفت و شنود ندارم قوله	
بها که وصل تو گر جان بود خریدارم	که عیش خوب بصر بهر چه بود خرید
معنی آنست که اگر وصل تو که عظم ترین نعمت است بعوض جان بدست آید بجان خریداری کنم	
که بصر عیش بے پایان را بهر قیمتی که در یابد بخرد و سر نه پیچد قوله	

لکه اینهم بود که من عاشق بودم

دولت

ز انقلاب زمانه عجب مدار که چرخ	چو صبح بر رخ عالم ازین صفت خندید
یعنی ازین برشتگی زمانه که شیخه بمقتل ان افتاده و سرور و بهال رو آورده عجب مدار که تقاضا	
زمان اینچنین است قال لا تقوم الساعة حتی یبعث دجالون کذابون دیگر قال اذا	
خصیعت الامانه فانظر والساعة وخنه چرخ بر روی عالم از بهجت است و ظهور ستارگان	
که شب است بخنده تعمیر نموده که ستارگان بدندان نسبت دارد که قال فی نشاط المجلس ان کان	
فی فلک نجوم فللادمی الاسنان قوله	
چو ماه رویت و شام زلف میدیم	بشم برویت و روشن چو ماه می گردید
یعنی وقتی که ماه ذات ترا در شام زلف تو که عالم کثرات و صفات است معانه می نمودم بسبب	
معانه تو شبها می روشن تر از ماه بودند شبها دوستان ترا انعم الصباح و ان شب	
که بتیور و زکند اعظم المسا قوله	
دل من زلف تو شوریده بود می دیدم	که پیش زلف تو بر خود چو ماه می پیچید
یعنی دل من بسبب جذب عشق تو گرفتار عالم پریشانی بود و من مر آن دل را می دیدم که پیش جنبه عشق	
تو چون مار می پیچید ای مضطرب الاحوال قوله	
بلب رسید مرا جان و بر نیامد کام	بسر رسید امید و طلب بسر رسید
بلب رسید مرا جان قریب هلاکت رسیدم بر نیامد کام مطلب بحصول نه انجامید طلب	
بسر رسید چه سیر فی الدنیا نیت ندارد قوله	
ز شوق لعل تو حافظ نوشت شعر خندید	بخوان بنظمش و در گوشش چو مرواید
لعل کنایت از لب مراد تجلی و نور قدسی و کلام معشوق بخوان بنظمش با حسن وجه مراد بخوان غزل	
چو باد غم سر کو یار خواهم کرد	نفس بود خوشش مشکبار خواهم کرد
باد معروف و نیز کنایه از مرشد مشکبار معطر قوله	
هر آید و که اندوخته ز دانش وین	نثار خاک ره آن نگار خواهم کرد
اندوخته جمع نمودم و حاصل کردم نگار معشوق قوله	
صبا کجاست که این جان خون گرفته چو گل	غذای نکت گیسو یار خواهم کرد

نظم

امام محمد غزالی قدس سره فرمود که حضرت حق را مثل نیست فاما مثال اینست که دایت در پی فی الحقیقه
 حضور و شاید این معنی می بیند که حق ساقی گشته شراب میدهد ایشان چون آن شراب مینوشند جو
 وفا میگردند و بر تقدیر مثال اگر چه رویت حق در دنیا واقع نیست لیکن درین جهان مشهود قلبی
 تجویز کرده عارفان کامل است و چون آن شهود قلبی فی الجملة تسلی می بخشد میگوید که وعده شیخ که
 گفته پیرمغان بجا آورد قوله

به تنگ چشمی آن ترک لشکری نازم | که حمله بر من میکنی یک تبا آورد

تنگ چشمی ناز و کبر و حرص و کم حوصلگی آن ترک لشکری آن معشوق مبارز یکپا تنها و مجرد و یکس
 فلک علامی حافظ کنون بطولع کند که التجا بدر دولت شما آورد

غول چو دست در سرنهش زخم تبا رود | اورا شستی طلبم بر سر عتاب رود

چون دست در سرنهش او که عشق و محبت است زخم تباش در آید و اگر ترک عشق و محبت نمایم
 عتاب نماید و نیز زلف سار و خساره مراد محبوب محاربت با پیش اگر چه پیش زلف در خور است
 لیکن اینجا تباش مراد است که محبوب ملایم تراست آشتی صلح عتاب سرنهش معنی آنست که
 چون توجه بجز میکنم محبوب چینی از تباش میرود و از مشاهده تجلیات باز مانم و چون از مجاز اعراض کرد
 بهنگی محبت مصروف او گردانم جلوه محبوبی را کار فرموده بنگ باران حوادث مبتلا میگردد و اند قوله

چو ماه نوره بچارگان نظاره | زند بگوشه ابرو و در نقاب رود

مانند ماه نوره بنیدگان بچاره را بگوشه ابرو میزد و در نقاب میرود یعنی گوشه ابرو نموده و محبت
 که مشاهده الابرار بین التجلی والاستاد قوله

شب شراب خراجم کند زبیداری | و اگر روز شکایت کنم بخواب رود

شب شراب کنایه از حاله محو روز کنایه از حالت صحو بخواب رود محتجب شود معنی آنست
 که تجلیات محبوب حقیقی در حالت محو از هستی به نیستی می کشد و حالت دست میدهد که اندر یافت شود
 و سر وجود بیخبر میمانم و اگر در حالت صحو می آیم و خواهیم که شکایت از آن حال باز نمایم و بدوستان
 طریقه از اندیشه متعال خود بر آیم شاید که از آن خرابی باز آیم محتجب میگردد و هیچ از آن مشاهدات
 تجلیات نمودار نمیشود و گوید که لاف عشق و گله از یزد به لاف و روغ و عشق از آن چنین

فنا و گمان

حکایت

باز
که بر
و چو

سختی بجهانند قوله

طریق عشق پر آشوب فتنه است ایدل | بنقده آنکه درین راه باشتاب رود

این بیت جواب ابیات بالا است و تشفی دل خود میخواهد که راه عشق پر آشوب و فتنه است
 درین راه اگر باستقامت پاهنی خراب است و اگر شتابی کردی و به بی پیرایه طریقه پیش آوری
 از پا افتادی و رخت هستی بیادادی پس با تمهید و بیداری یار شو و چون نابینایان درین راه
 مرد که تاره تحقیق نکند قدم پیش نهند و بنقده اگر نمون بود و استفهام انکاری بود قوله

حباب را چو فتنه باو نخوت اندر سر | کلاه داریش اندر سر شراب رود

معنی آنست که اے دل شتابی کن که موجب افتادگی است و باندک مایه مغرور و مشو که نمی بینی
 که حباب را چون باد کبر و بزرگی در سرافند و خور چیز می نگر و کلاه دار می و سر کشیش و خیال
 خور می برد تا مقدم و نا چیز می گردد قوله

گدائی در جانان بسلطنت مفروش | کس ز سایه این در بافتاب رود

بسلطنت عوض سلطنت آفتاب اشارت بسلطنت صوری قوله

مراتو عهد شکن خوانده می ترسم | که با تو روز قیامت همین خطاب رود

این بیت در جواب ملامت گویان ظاهر رسیده است که در بدایت حال خواه را با ایشان نسبت
 باشد و چون از عنایت الهی بمرتبه عشق رسیده عقل را دران جز سر ایستگی چیز و دیگر در دست
 ندید پس علاقه عقل عقیده را از خود برید ظاهر بیان که تابع خرد بوده اند زبان ملامت دراز کرد و عهد
 شکنش و طعنه و زمی آوردند و عهد شکن درین مقام عبارت از طقه انسان است معنی آنست
 که اے ملائکه تو عهد شکن خواندی و زبان خویش بطن من را زدی می ترسم که در روز جزا ترا
 بهمین نعت خطاب کنند و عهد قدیمت ببا و دهند و عهد بر سه قسم است عهد عوام و عهد خواص و
 عهد خواص النواص عهد عوام آنکه خدا را به یگانگی پرستند تا در طاعت بشتاب و به عصیت معاتب
 نشوند و عهد خواص آنکه جز خدا بدیگر متوجه نشوند و خدا را بخدا پرستند از امید بهشت و خوف
 دوزخ و خواص النواص با عهد عام و خاص آشنای نیزند و فتنه یعنی قرب حصول نموده
 هر چند قرب بیش خط بیش پس ملائکه را میگوید که می ترسم که تو نیز از مرده با و عهد خواص

باز
که بر
و چو

عیب می جملہ گفتی ہنرش نیز بگو	نفی حکمت مکن از بہر دل عامی چند
ارباب حکمت را باید کہ خواص استیاریا کا حقہ بیان فرمایند و بنا بر اعراض فاسدہ حسن پوشی نکنند قولہ	
اے گدایان خرابات خدا یا رہنماست	چشم افعام ندارد یزدانعامی چند
ساکنان طریق بغیر از حق سبحانہ باید کہ بہر چیز التفات نمایند و از اسوی اعراض نکنند قولہ	
پیر میخانہ چہ خوش گفت بدو کش خویش	کہ مگو حال دل سوخته باخامی چند
پیر میخانہ کنایہ از مرشد و درویش مترشد یعنی مہر سکوت بر دل و زبان نہ و رموز عشق و سہرا الہی پیش ہر خس و خوارے نکنند قولہ	
حافظ از تاب رخ مہر فروز تو بسوخت	کا مگار انظرے کن سونا کا مے چند
رخ مہر فروز صفت رخ محبوب است غزل	
حسن تو ہمیشہ در فزون باد	رویت ہمہ سال لالہ گون باد
حسن بر دو نوعست صوری و معنوی صوری تناسب اعضا و نوزدہ گانہ موئے جبین ابرو چشم	
مژگان روئے بینی خط خال لب دندان دہن زرخندان سینہ ساعد انگشت	
میان ساق زلف و زلف در ہیئت چون زنجیر و مار و سنبل ترے ساعد یازمن و سیم و سحر ہر	
یکہست و زلف کج مار سیمہ سنبل تر ہر سہ یکہست و جبین شکل تختہ عاج و یازمرو سبز باشد و ابرو	
چون ہلال و تیغ باشد و چو بینی تو شکل سر و روے دوست و دست و تیغ بر ہنہ است ابرو دوست و	
و چشم با چون ز گس شہلا و بادام باشد لب لعل تو یا تو تست یا تو تست مرجان را و سیمہ چشم تو	
بادام است بادام است انسان را و مژگان چون تیرے کرد چشم تو بہ تیر مژدہ مجروح و لم و روے چون	
شمس و قمر باشد روے تو آفتاب و دیدن آن و آفت آب اندرین چشمان و بینی چون الف	
کشیدہ و انگشت و انگشت بینی است ماہ را کردہ و نیم و مابین دو عین است از لون بنیم بینی الف و کشیدہ	
بر صفہ سیم نے نے غلم کہ از کمال اعجاز خط چون ریحان و بنفشہ باشد گرد و شکست کہ برگردن بختہ و	
یا بنفشہ است کہ برو این گل ریختہ و خال چون لفظہ و دانہ باشد بہ دانہ البیت خالت اے نور	
ہر دو چشم باید کہ ہوش داری ز اسیب روز گارش و لب چون نار قرمز برگ گل تر باشد و چو برگ	
گل کہ گرد و شکر آلود و دہن چون ذرہ و لفظہ مہموم باشد الحق نشان نقش وجود و بان تو مہموم	

لفظہ البیت نہ پنهان نہ آشکار و دندان چون دانہ شبنم و لولو باشد تا بقسم مکی عقل نداند ہرگز کہ تو در آب خضر لولو لا لاداری و زرخندان چون بہر سبب باشد سبب زخمش کہ بہت بوج ثانی و بدست گرفتن از سر نادانی و دلدار بہتہ دیدن گفت کہ ہی جان ہر کف دست می نہی نادانی و گردن چون گردن آہو و شمع کا فورے نمیدانم کہ از گردن چگویم و مگر شمعے ز کا فورش بجویم و ساعد چون دندان عاج و بلور انگشتان چون دم قاقم و قلم بہت آوردہ ز انگشتان قلمہا و سینہ چون تختہ سیمین باشد شکم چون شکم سنجاب و دریائے سیماب و زمینہ تاکم و دریائے سیماب و در پستان حباب و ناف گرداب و میان چون موے و میانش موے بلکہ از موے شمعے و ز بار یکی برواز موے ہیہ قد چون شاخ بقم و نخل و شاخ گل و نخل قوت کہ از چمن جان برآمدہ و شاخ گلے بصورت انسان برآمدہ و حسن معنوی ملاحظہ را گویند ہمہ سال ہمیشہ لالہ سرخ رنگ قولہ

چشمے کہ نہ فتہ تو یاست	از گوہر اشک غرق خون باد
فتہ عاشق قولہ	
چشم تو ز بہر دلربائی	در کردن سحر و فتنون باد
فونون صاحب ہنر کامل قولہ	
ہر جا کہ دے ست در غم تو	بے صبر و قرار و بے سکون باد
سکون آرام غزل	
خوش آنکے کہ ملام از پے نظر نرود	بہرے کہ بخوانند بخبر نرود

نظر یعنی مجاز معنی آنست کہ اے خوش آنکے کہ ہمیشہ از پے مجاز نرود و ہر چہ بیند طفل وار بدان فریفتہ نشود کہ مجاز سبب حصول در جانتست نہ مقصود بالذات و بہر را ہے کہ قضا و قدرش بر اند بخبر نرود و از پیش و پس بخبر نشود و سہرا و معاد از دست ندہد و نیز معنی آنست کہ کسی پیوستہ از پے نظر میرود و ناظر تجلیات میباشد و چون تجلیات را نہایت نیست ناظر تجلیات بمشادہ تجلیات مشغول میماند و نہایت نمیرسد بلکہ تجلیات مطلقا یکبارگی از نظر مشاہدہ او بر طرف میشوند و باز میگویند کہ خواہ از پے نظر میرود ناظر تجلیات باشد خواہ قطع نظر از تجلیات نمودہ و اصل ذات گردد

خوش آنکس که بیخ نرود تا پیروی انبیا و اصحاب نموده باشد لب شیرین قول شکلم که موجب فنا عاشق است کس که عاشق و طالب فناست قوله

از من چو باد صبا بوی خود در بلیغ مار | چرا که لب سر زلف تو ام بر سر نرود

بوی کثایه از فیض معنی چنانچه باد صبا فیض خود بهمه نورستگان چمن میرساند و پیچیک را محروم نمیکند از تو هم توجه خود را از مادی بلیغ مار و از محدودان مساز چرا که کار ما بمیر زلف تو که جذبه عشق است هیچ نوع پیش نمیرود و الهذیه من جذبات الحق تو از می عمل الثقلین از نیابت سر نرود بے مد لطف تو کار از کم و بیش بهرزه گرد و بهرزه گردند که هیچ کار از پیش بدین بهر نرود ازین بهرزه گردی هیچ حصول کانت نشود سیاه نامه ترا از خود کسی نمی بینم سیاه نامه گناهگار این بیت مبنی خوف است و خوف از مقامات بزرگ است انما یخشى الله من عباده العلماء قال راس الحکمة مخافة الله و خدا خائفان را بدی و رحمة و علم و رضوان جمع کرد و در آیت هدی و رحمة للذین هم لا یأمرون انفسهم انفسا یخشى الله من عباده العلماء و رضوا عنه ذلک لمن خشی ربه و خشوع و خضوع و مراقبت و محاسبیت و شکستگی و نزاری و فروزی و عفت و روح و تقوی اگر چه اعمال نیک در خود معاینه نماید با وجود اینجه خود را از همه سیاه نامه تر نداند قوله

اکنون بچشم حقارت نگاه در من مست | که آبروی شریعت بدینقدر نرود

بدینقدر ریخواری و مستی این بیت مبنی بر جاست یعنی بنظر حقارت و در من مست مبین که این مستی و گناهکاری مابطل شریعت نمیشود بلکه بمحاصینا فی الازل لا یمنعه من ایجادنا فحاصینا کیف تمنعه عن تطهرنا بالعفو و العفوان یعنی در ازل بگناه ما عالم بود که ما گناه کنیم آن علم مرا فریدن را مانع نشد پس معصیت محدث که امروز کرده ایم چگونه مانع شود او را از عفو کردن بدین نسبت نداء لا تقنطوا من رحمة الله هر دم بگوش جان میزد چنانکه در حدیث است لو لم تذنبوا لجماء الله یقوم یدنبون فیخفف لهم یعنی اگر شما گناه نمیکردید حق تعالی قوی دیگر آوردی تا ایشان گناه کردند پس بیا مریدی ایشان را پس اگر چه خود را غرق دریا عصبیان بدین رشته امید منقطع نگرداند که ما امید از جوش شیطان بوده سواد و سیاهی خال صاحب شرح گشت راز میفرماید که خال اشارت بنقطه وحدت من حیث الخفا که مبدأ و مظهر اکثر است که منتهی بداء و الهی

این ابیات در نسخ موجود نیست
این ابیات در نسخ موجود نیست
این ابیات در نسخ موجود نیست
این ابیات در نسخ موجود نیست

بر جمیع الامور و مناسبت بنیفا ظاهر است چه بواسطه سیاهی مشابیه هویت و غیبت که از ادراک و شعور اختیار محجب و مخفی است که لایزمی الدال الاله و لا یعرف الله غیر الله و نیز اشارت به وحدت حقیقت است زیرا که نقطه خال سبب ظلمت یا نقطه ذات که مقام انتفاء شعور و ظهور ادراک است مناسبت دارد چه بنوع شعوری و عدم ظهور ادراک مظهر ظلمت میگردد چنانچه تجلی ظهوری مظهر نور میشود و صاحب طایفه گفته که خال عبارت از ظلمت معصیت که میان انوار طاعات بود چون نیک اندک بود خال گویند و سبب زینت شمرند و شیخ جامی گفته که خال عبارت از نقطه روح انسانیست مکارم اخلاق بزرگ خلقها عالم دیگر سرسرفضل و احسان هستی که ان الله ذو فضل علی العالمین و فای عهده عهده که حق تعالی در ازل کرده که الحال شمار بمقام میفرستم آنجا بروید و غم بدرید هر وقت مرا طلب کنید با شما ایم سخن اقرب الیه من جبل الوریذ از خاطرات بدر نرود و فراموش نمکنی و این نه مقتضی فراموشی آنجا نیست بلکه اظهار یاد و هی و شیفگی خود است صاحب الغرض مجنون سر و قامتی آنجونی سیم و زر اخلاص و صدق قوله

بتاج بدیدم از ره میر که باز سفید | ز کبر از پنهان صید مختصر نرود

این خطاب بمقلد است تاج بدید ظاهر آرائی از ره میر که راه مساز باز سفید طالب کامل ز کبر از غلم شان و بزرگی که دارد صید مختصر در ویشان مقلد و ظاهر آرایان ز مجلس سخن بدر نرود و غیر برین اطلاع نیابد غزل

خستگان ترا چو طلب باشد و قوت نبود | اگر تو بید او کنی شرط مروت نبود

یعنی اگر خستگان تیر محبت که در و طلب دانستگ وقت شان گردیده و سر اسیر و در و با طلب میگردند و هیچ قوت ندارند که بدان در خلوت خاصش باریا بند بید او کنی ای بوصل خود زیاده و بدایع بجران بسوزی از مقتضای مروت بے بعید است که آنها بطلب تو از خایانان مجبور و نفورند قوله جفا از تو نه بینم مار و ادانست جفا تو هستم تو هم خود بدیندی جفا تو را میداری آنچه در مذمب پیران طریقت نبود یعنی جفا قوله

خیره آن دیده که آتش نبرد در عیش | تیره آن دل که در نور مروت نبود

خیره آن دیده یعنی تاریک باو آن چشم که آتش نبرد نابینا نکند تیره آن دل آن دل تیر و باد قوله

در نسخ

تا که افسون نکند جادو و چشم تو دم	نور در سوختن شمع محبت نبود
افسون مروت اینجا کنایه از نگاه جادو و چشم اضافه بیانیه چشم سحر مراد از چشم ذات است	
هست چشم اینجا یعنی نفوذات که گویان بنید وجود کائنات شمع مودت اضافه بیانیه معنی است	
که تالطف و تفضل تو شالطال عاشقان نمیکرد عشق عاشقان و محبت محبان اثری نمیداد نور	
نمیخشد قوله	
هر که آینه صافی نشد از رنگ هوا	دیدم اش قابل خسارت محبت نبود
آینه کنایه از دل رنگ هوا هوا نفسانی و ظلام بشری حکمت معرفت قوله	
چون چنین نیک ز سر رشته خود بایستم	آن مباد که مددگاری فرصت نبود
چون چنین نیک یعنی با حسن وجه سر رشته معامله کار با خیرم بشیام آن مباد که مددگاری	
فرصت نبود آن مباد که فرصت وقت دست ندهد و حصول مطلب نامنوده رخت رحلت ازین جهان	
فانی بر بندم قوله	
دولت از مرغ همایون طلب و سایه او	زانکه بازغ و زغن شهر بهمت نبود
مرغ همایون کنایه از بهاد و مراد از ان عارف کامل سایه او طفیل و توجه او زارغ و زغن درویشان	
مقلد و ظاهر آرایان شهر بهمت اضافه بیانیه قوله	
چون طهارت نبود کعبه و تخته کیست	نمود خیر دران خانه که عصمت نبود
طهارت عشق کعبه مراد اسلام و تخته مراد کف عصمت پاکی از ناسوی الله قوله	
اگر مدو خواستم از پیر مغان عیب کن	شیخ ما گفت که در صومعه بهمت نبود
عیب کن خطاب بزااهدان مراد نیست در صومعه بهمت نبود درویشان مقلد و زاهدان مرادی	
لایق بهمت و استعانت نیستند قوله	
حافظا علم و ادب و رز که در مجلس شاه	هر گرانست ادب لایق صحبت نبود
علم اینجا مراد عشق است علم نبود غیر علم عاشقی ادب عجز و انکسار شاه کنایه از محبوب	
صحبت قرب و وصل غزل	
خوش است خلوت اگر یار یار من باشد	که من بسوزم و او شمع انجمن باشد

بخی

دولت

خلوت بدانکه بنابر سلوک راه دین بر خلوت است و بگی انبیاء و اولیاء در بدایت حال خلوت	
گزیده اند قالت عائشة رضی الله عنہا کان رسول الله فی جبل حرا استیوعا و استیوعا و موت راجون	
استحقاق کلام بیواسطه کرامت میکردند بر اے خلوت فرمود که اذوا عدنا موتی که اربعین لیکته و	
عدو اربعین را خاصیت است در استکمال چیزها که هیچ عدو را نیست ان خلق احد که بجمع فی بطن	
امه اربعین یوما نطفه ثم یكون علقه مثل ذلك ثم یكون مضغه مثل ذلك و غیر	
خمرت طینة آدم بیدی اربعین صبا حاد و دیگر من اخلص الله اربعین صبا حاد طهرت	
ینابيع الحکمة من قلبه علی لسانه و اربعینات را شرائط بسیار است اما آنچه ضرورت بهشت است	
اول تنهایی و دوم پیوسته بر وضو بودن سیوم مداومت ذکر بلا اله الا الله چهارم مداومت بر	
پنج صوم و ششم دوام سکوت هفتم مراقبه دوم هشتم ترک اعتراض هم بر خدا و هم بر شیخ هر چه از	
بد و نیک از قبض و بسط و رنج و راحت و کشادگی و بستی راضی شود و بر قول و فعل و حال شیخ اقتضا	
نکند و چون در خلوت شد اند بسیار است گوید خلوت بسیار خوش است اما بشرطیکه یار یار باشد	
اے مشاهده او منس و رفیق مایا شد و من پروانه دار بر شمع جمال او خود را فدا سازم و او شمع آسا	
راحت افزای این دل غمیده و روشن ساز کلبه محنت مایا شد قوله	
من آن نیکین سلیمان هیچ نستانم	که گاه گاه برود ستا هرمن باشد
نیکین سلیمان کنایه از دنیا که موجب طمع نمودن خلق است گویند که چون دنیا را هم در عالم	
موجود شد ابلیس مراد ابوسه داد و شاد شد که مرا عده و وسائل فریب شد معنی آنست که من دنیا	
را هیچ خریدار نیم و چیز او را بچیز نستانم از ان که وسیله فریب شیطان است و سرایه غرور و حرامان	
و قصه گم شدن انگشتری سلیمان و نشستن اهرمن بر کرسی بجای سلیمان و باز یافتن آن نیکین سلیمان	
و بر تخت سلطنت نشستن بطور قدیم نزد مفسران مضمون این آیه مستفاد میگردد و لفظ قدیم سلیمان	
و القینا که کرسی چه نام آنگاه اما صاحب مدارک التذیل گوید از جمله اباطیل پیرو است و رسول الله	
هیچ حدیثی درین باب نهموده قوله	
روا مدار خدا یا که در حرم وصال	رقیب محرم حرمان نصیب من باشد
حرم وصال بهنگام موت رقیب محرم شیطان که حاجب در خلوت است یعنی اے بار خدا یا	

روادار این مباحث که در مقام عشق و محبت رقیب که شیطان است محرم ما گردد و ما بفریب او از دست
وصال او محروم مانیم و نیز از رقیب که مدعی را گویند مراد زاهد است که منکر عاشقان است یعنی لای
بار خدا یا روادار که زاهد بسبب زهد در حریم وصال رسد و محرم گردد و ما بسبب فتور و قصور که رود در
محروم مانیم که جای دیگر گفته است ترسم که صرفه نبرد روز بازخواست نان حلال شیخ نایب حرام قلم
همایه گو منگن سایه شرف هرگز | دران دیار که طوطی کم از زغن باشد

یعنی همایه معرفت از دناقتناهی هرگز پرواز نکند بر مکه که پیش او طوطی عشق کم از زغن باشد و یا
آنکه روی بهی مینا و آتش به که در آنجا عاشقان و عارفان کمتر از مقلدان و مرانیان باشند و قدر
و قیمت کس در آنجا نباشد قوله

بیان شوق چه حاجت که حال آتش دل | توان شناخت ز سوزی که در سخن باشد
آتش دل عشق یعنی اظهار شوق و اشتیاق و سوز و درد محتاج بیان نیست چرا که سوز دل عاشق
از سوز سخن او معلوم توان نمود قوله

هواے کوی تو از سر نمیرود مارا | غریب را دل آواره در وطن باشد
هواے محبت غریب مسافر عاشق که از شهر اطلاق به تقید افتاده وطن اشارت بکوی قرب
و عالم اطلاق قوله

بسان سوسن اگر ده زبان شود حافظ | چونچه پیش تو آتش مهر بر دهن باشد
سان مانند مهر بر دهن باشد آتش گنگ باشد غزل

خسرواگوے فلک و خم چوگان تو باد | صاحب روی زمین عرصه میدان تو باد
خسرو نام کیخسرو و نام پرویز و هر بادشاه را گویند گوے فلک اضافه بیانیه خم کجی چوگان
چوبیس که بدان گوے بازند ساحت میدان و کشایش عرصه کشادگی قوله

زلف خاتون ظفر شیفته پرچم تست | دیده فتح ابد عاشق جولان تو باد
زلف خاتون ظفر همون ظفر اضافه بیانیه شیفته مشتاق پرچم موسی بن ماده گا و کوی که بر علم
بندند فتح ابد فتح مدام قوله

ایک انشاء عطار و صفت کوکب تست | عقل کل چاکر طغر کش دیوان تو باد

این غزل در نعت است

خطار و ستاره ایست بدین فلک منسوب عقل کل جبرئیل قوله

جلوه طائر طوفانی قدر چون سرو تو شد | غیرت خلد برین ساحت ایوان تو باد

طائر طوفانی ملائکه یعنی چون تو منظور سواکنان علوی شده ساحت میدان قوله

نه به تنها حیوانات و نباتات و جمادات | هر چه در عالم امرست بفرمان تو باد

هر چه در عالم امرست هر چه در زیر کن آمده است قوله

همه آفاق گرفت و همه اطراف کشاد | صیبت خلق تو که پیوسته نگهبان تو باد

صیبت آوازه نگهبان رفیق گویند که هر غیرت منکام ایذا رسانی قوم خود را عذاب خواست
چنانچه نوح م گفت رَبِّی لَا تُذَرِّکَ الْاَرْضَ مِنْ اَنْکَا فَرِیْنِ قِیَارًا وَ مُحَمَّدٌ مِنْکَ شَکْسْتَنِ دَنْدَانِ فَرَمُو
اَللّٰهُمَّ اَعِدْ قُوْمِیْ اَلْاَهْمَ لَا یَمْلُکُوْنِ وَ خَلْقٌ وَّ سَیِّئٌ اَزْ تَحْرِیْرِ وَ تَقْرِیْرِ سِیْرُوْنِ اِنَّکَ لَعَلِیْ خَلْقٌ عَظِیْمٌ
نقلست روزی شخصی پیش علی رض آمد گفت که خلق رسول م بیان کن فرمود بشرطیکه تو نعمتهای حق
بیان کنی آن شخص گفت نعمتهای حق تعالی لاتعد و لاتحصی است کما قال الله وَاَنْتَ تَعْدُوْا نِعْمَةً
اَللّٰهُ لَا تَحْصُوهَا چگونگی بیان کنم گفت که حق تعالی نعمت دنیا را قلیل گفته که قل متاع الدنیا قلیل
تو از بیان کردن قلیل عاجزی من عظیم را چگونگی بیان کنم بقوله تعالی اِنَّکَ لَعَلِیْ خَلْقٌ عَظِیْمٌ قوله

حافظ خسته با خلاص شناخوان تو شد | لطف عالم تو شفا بخش شناخوان تو باد

اخلاص صفتی است نیکو که حق تعالی بدان امر فرموده که وَاَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِیْنَ لَهُ الدِّیْنَ
و عمل بنده که از اخلاص عاری باشد قدر جوی ندارد و اگر بت بیخ اخلاص در بوم نیست و ازین در کسے چونتو
محروم نیست و اخلاص آنست که عمل صالح کنی و از خدا متعالی ثواب نه طلبی و نه خواهی که ترا آن یاد کنند
و از برائے آن ترا بزرگ دارند من اخلاص الله را بعین صبا حاضر است له یناسب الحکمۃ تغزل

خوش آمد گل و زان خوشتر نباشد | که در دستت بجز ساغر نباشد

گل کنایه از بهار است که ادا ن گل است و نیز ایام جوانی و مشایه ساغر پیاله شراب قوله

زمان خوشدلی در یاب دریاب | که دائم در صدف گوهر نباشد

یعنی زمان خوشدلی که او ان مشاهدات است دریاب اے بمشایه و تفرج آن مشغول شو که این
وقت مدام دست نمیدهد چنانچه خود گفته در روز باده یک دو قدح در کش و برود یعنی طبع مدار

لایبش عارفان بود

یعنی

وصال و دام را قوله

غنیمت دان منی خور و گلستان | که گل تا بهفت و دیگر نباشد

غنیمت دان این ایام بهار و یا بهنگام جوانی و یا آوان مشابه را غنیمت دان می خورد و گلستان درین دنیا می نوشی که عشق باز است مشغول شو که گل تا بهفت و دیگر نباشد این آوان گل و بهار جوانی و مشابه را بقای نیست قوله

عجب راهیست راه عشق کا بنجا | که سر بر کند کش سر نباشد

کا بنجا براه عشق سر بر کند سر بر آرد کش سر نباشد که از سر گذشته باشد قوله

ایا پر لعل کرده جام زرین | بخشا بر کش زر نباشد

ایا اشاره بر شد یعنی اے مرشد ما چون جام زرین خود را که کنایه از دل مصیبت است پراز دست معرفت و محبت داری قطره از آن بر لب تشنگان بادیه بجران که مفلس و بیوا اند و آن کنایه از خود است بر زبان مرشد محبوب لا ترو السائل و آن کان کافر از فرمود انچه در بیت آمینده است قوله

زمن بشنود اندر شایسته بند | که حسن بشیو زیور نباشد

یعنی سخن مارا گوش جان شنود و خود را بسته کند معشوقی دار که حسن او موقوف علیه زیور نباشد یعنی بعشق محبوب حقیقی چون توجه مرشد می محبت لایتناهی معز و مکرم گردد و بدین وجه حسن که حسن الیک شیخ را که قبل ازین ناصح خواجه بود ترغیب میداد و بدایت میکند قوله

بیا اے شیخ در خمخانه ما | شرابے خور که در کوثر نباشد

شیخ خطاب بزاهد از روی استهزا چنانچه شیخ پاکدامن یعنی اے شیخ بوعده شراب ظهور گرفتار این زهد خشک تا که مانی بیا در خمخانه ما که مشرب عشق است و شرابے خور که در کوثر نباشد قوله

بشو اوراق گر همدرس مانی | که علم عشق در دفتر نباشد

یعنی اے عاشق لکن هم طریق مانی ترک این علم ظاهری نما که بنجریل و قافله پیش نیست علم رسمی سرسریست و قال که از او کینه حاصل نه حال و چرا که علم عشق معرا از بیان است که از موهب است نه از کسب و علم ظاهری بیای و ز کافیه و بهر دو هم در کش و حین این قصه عشق است در دفتر نه گنج قوله

عکس

شرابے منی خمارم ده خدایا | که با او هیچ درو سر نباشد

هر شرابے که بهت خواه شراب صوری خواه عشق صوری آخر الامر خمار رخ و اندوه نداشت در پی دارد الا شراب صوری که محبت لایتناهی است بنا بر آن گوید شراب بهنجار عشق حقیقی خمار غم عالم قوله

بنام ایزد بت شیرین لبم هست | که در تخته آرزو نباشد

بنام ایزد قسم بخدا بت شیرین لب معشوق حقیقی یا مرشد کامل تجا نه آرزو دنیا که پراز نقش و نگار صورتهاست قوله

بتاج عالم آرایش که نورشید | چنین زمبده افسر نباشد

بتاج با قسمیه عالم آرا صفت تج است قوله

کے گیر و خطا در نظم حافظ | که هیچش لطف در گوهر نباشد

که هیچش لطف در گوهر نباشد که هیچ هنر و قابلیت در ذات او نباشد یعنی نه هنر اصلی باشد صاحب جواهر الاسرار فرموده که از آن روزی که سخنوران درین عالم فانی ذول نموده اند هیچکس را اینچنین سخن اتفاق نیفتاده و نخواهد افتاد چنانچه حافظ را و اندر کل شی قیصر غزل

ویدی ایدل که غم یار و گر بار چه کرد | چون بشد و لبر و یار و فادار چه کرد

این غزل مبنی بحالت قبض است چون چگونه بشد برفت مخفی گشت و لبر تجلی یار و فادار و کنایه از خود قوله

وای از آن نرگس جادو که بازیخت | وای زان مست که با مردم هشیار چه کرد

وای از آن نرگس جادو و انسوس که آن چشم جادوانه محبوب چه بازی ایخت که بیک نگاه آشنادل مار بود و باز در نقاب کرد و مارا گرفتار انواع غموم و بهوم نمود مست تجلی ذاتی و محبوب مردم هشیار کنایه از خود که کشت و هیچ بداد نکرد قوله

اشک من رنگ عشق یافت زیمیری یار | طالع من شفت بین که درین کار چه کرد

یعنی لبیب بهیری و یوفای و جدائی آن محبوب اشک من ملون برنگ خون گردید درین کار و درین عشق بازی و جدائی قوله

برقے از پرده لیلی بدر خیمه | ده که با ترن مجنون دل افکار چه کرد

برق تجلی یلی معشوق خرم و وجود مجنون دل افکار کنایه از خود چه کرد یعنی بسوخت حاصل
این بیت آنکه چون در ابتدا تجلی از تجلی آن محبوب بر ما ظهور کرد و اله و فریفته آن گردیده سرگردان این باوید
خونخوار گردیدیم صوفی خود بین درویش مقلد و منکر طاعن قوله

ساقیا جام میمده که نگارنده غیب نیست معلوم که در پرده اسرار چه کرد

نگارنده غیب حق تعالی در پیوه اسماء روزازل و نصیب قوله

آنکه بر نقش زو این دایره مینائی

بر نقش زو پیدا کرد و اثره بینائی آسمان و مراد از تمام صبح حق تعالی گردش پیرکار سنگام
نوشتن قلم بر لوح قوله

برق عشق آتش غم در دل حافظ از زخم

سوخت بفشارسانید یار ویرینه کنایه از حق تعالی باعتبار صحبت عالم اطلاق یا یار کنایه از خود - غزل

دل اٹھن پرورو اٹھن نہان کرد	خدا راتا کے این بازی توان کرد
-----------------------------	-------------------------------

باز می کنایه از نمودن و باز اخفا شدن و این طریق هم معشوقان صورت است آشکارا و معشوق حقیقی که مشاهده الابرار بین التجلی والاستتار قوله

سحر تنہا یم در قصد جان بود خیالش لطفہا ہے بیکران کرد

سحر مراد برای حال و قصد جان بود باعتبار ریاضت شاقه و اخفا خیال مراد مشاهده
و چون مشاهده را ثبات نیست بخيال نسبت داد قوله

چرا چون لاله خونین دل نباشم | که با من نرگس او سرگران کرد

نرگس کنایه از چشم و مراد از چشم ذات الهی است چشم اینجا بمنه تقدسات و گوئیان بید
وجود کائنات و سرگران کردن از ادعای دبی نیازی ان الله کفنی عن العالمین
کجا گویم بکه گویم یا این و بر و بسوز یا این اندوه و غم و الم طبع معشوق و محمد و مرشد قوله

بدان سان سوخت چون شمع که بر من
صراحی گریه و بر لب فغان کرد

سان مانند صراحی عاشق که ملوانی عشق است بر لب مشتاق که بر لب واد بفرغان است

یعنی مرا شمع وار بمنزل لب سوخت هر عاشقی که مرادید و هر شمتی که نظر بر من انداخت اشکها از چشم جاری کرد و آواز فریاد برداشت قوله

صبا اگر چاره داری وقت وقتت که درواست بیا قم قصد جان کرد

صبا کنایه از جذبه صلیبیه و مرشد چاره داری علامه میثقی و وقت و قیمت و وقت علاج است

میان مہربان کے تو ان گفت	کہ یارِ من چنین گفت و چنان کرد
--------------------------	--------------------------------

که یار ما چنین گفت و چنان کرد این بیت مقتضی آنست که زشت ترین عاشق آنست که از محرومیت شکایت کند زیرا که عاشق را با شکایت چه گذر کل فعل من الظریف ظریف و فعل المحبوب محبوب قوله

عرو با جان حافظ آن نه کردی که تیر چشم آن ابرو کمان کرد

سیر چشم نگاه دین و مراد تجلی جلای وصفات قهرمی ابرو گمان معشوق غزل

دست در حلقه آن زلف و دانتوان کرد

یعنی دست در حلقه آن زلف و دوتا که عبارت از جزد به عشق است نمیتوان زد که این کار است آسان تا
 بهر بواهیست دست بدان توان زد و چنانچه خود گفته ۵ خیال زلف تو بختیخ کار خامان است و
 که زیر سلسله رفتن طوطی عیار است و معشوقان ابتدا لطف و مهربانی و وعده بر لای دلربائی عاشق
 و کار است آرد تا که داله آن گردیده گرفتار دام محبت گردد و مهربانیهای لیلی کرد و مجنون را خراب و
 و نه این بچاره را میل گرفتاری نبود و چون دیدند که گرفتار دام محبت گردید اعراض و بی نیازی
 میکنند بنابران گوید - تکیه بر عهد تو و باد صبا نتوان کرد زیرا که در عدم بقا هر دو برابر اند قوله انچه
 سخی است من اندر طلبت بنمودم بموجب والذین جاهدوا فینا انچه از سخی و جهل که بنا
 نسبت داشت همه بجا آورم قوله این قدر هست که تغییر قضا نتوان کرد لیکن بموجب
 لا اراة قضا فی تغییر قضا نمیتوان نمود رضیا بقضاء الله قوله

و این دوست بصد خول افتاد است

و این دوست کنایه از عشق است که واسطه کشیدن دوست است بخود خون دل محنت و
مشقت افتاد بدست حاصل گردید و بدست آمد فسون دشمنی و زهر خندگی را نمیتوان کرد و ترک
نمیتوان نمود قوله

سازد که در این لحظه باشد یا خیر است. ۱۲

الحمد لله الذي جعل في كل شيء
دروساً لمن يلاحظها

یعنی اے حافظ عشق و محبت بنوش چون بنور نگاه کنی شیخ و مفتی و محاسب و حافظ همه دروغ می باشد
بظاهر صلاح و تقوی و در باطن غل و غش چنانچه گفته اند و عظام کین جلوه بر محراب و ممبر میکنند
غزل

در نظر بازی من بے بصران حیرانند | من چنینم که نمودم و گرایشان دانند
نظر بازی عشق بازی حسن پرستی بے بصران کنایه از علماء و اهل ظواهر که چشم باطنی ایشان
نابینا در فواحش میگویند جمع میگویند که دانش منحصر در علوم رسمی است کلاهم عن ربهم
یومئذ لم یجودون و ابن عباس گوید اگر تفسیر آیه هو الذی خلق سبع سموات و من الارض
مشلهن بگویم شمار انگار کنید و جنید گفته که لایبلغ احد درج الحقیقه حتی یشهد فیہ الف
صدیق بانه زندیق و امام غزالی در احیاء نقل میکند از بعضی عرفا که سبب پنهان شدن ابدال از
چشم اکثر مردم آنست که ایشان طاقه علمای وقت ندارند برآی آنکه این علماء نفس الامر جاہلان
اند و نزد جاہلان علماء اند قوله

عاقلان نقطه پر کار وجود اند و لے | عشق و اند که درین دایره سرگردانند
پر کار قلم آهنین که بدان دایره کشند و نقطه که درون دایره میشود اے عاقلان که اهل ظواهر اند
نقطه محسوس پر کار وجود اند اے گرفتار بشریت اند چه از نظر بازی ما عاشقان دریابند که درین
دایره عشق سرگردانند عهد من بالحب شیرین و بهنان بستان خدا من بحرضان کوی جهالت
و زاهدان خود کار جزین میگویم که عشق و محبت مایا شیرین لبان از لیست نه امروزی و همیشه
با خود می گویم که قوله

لاف عشق و کله از یار ز لاف دروغ | عشق بازان چنین سخن بجران اند
اے لاف عشق زدن و باز زبان بشکوه شکایت کشادن لغت برین لاف دروغ اری آچنین
که زبان لایق آنند که در آتش بجران باید سوخت قوله

وصف خورشید شب پرہ اعمی نرسد | که درین آئینه صاحب نظران حیرانند
این شب پرگان اعمی که اهل ظواهر اند چون از نور خورشید حقیقی بے بهره اند و طاقت دیدن
ندارند چه دریابند و چه سخن در وصف آن رانند بلکه درین آئینه که ذات محبوب حقیقی

نصرت شانی یافتند ۱۲

وصف خورشید شب پرہ اعمی نرسد

عارفان باند حیرانند و کما حقہ در نمی یابند کما قال ماعرفناک حتی معرفناک ولا احصی شأنا علیک
انت کما اثبتت علی نفسک قوله

مگر چشم سیاه تو بیا موزد کار | ورنه مستوری و مستی همه کس نتوانند
چشم مراد نور ذات و سیاه باعتبار شرفی مگر مراد نور ذات رهنمای نماید و التفات تو مرا از ماسوا
بپروازد و گرنه عاشقی و معشوقی کار هر کس نیست قوله

اگر شوند آگه از اندیشه ما معجگان | بعد ازین خرقه صوفی بگردن تانند
اندیشه روع یا چرا که درین راه گیر نمی یابند معجگان عاشقان معنی این مصرع آنست
اگر عاشقان از دایم و قیاس مافی الضمیر واقف گردند خرقه صوفی عشق چنانچه تقوی لباس
متقیان و لباس تقوی و صوفی کنایه از خود بگردن تانند و قس و اعتبار بے گیرند قوله

اگر بنر تکیه ارواح بر دیوے تو باد | عقل و جان گوهر هستی به شمار افشانند
یعنی اگر جذبۀ غلبه تو بوی ترا با ذوق عشق و محبت ترا بمشام جان ما رساند عقل و جان گوهر هستی
خود را یا دنیا و مافیها را شمارا و سازند قوله

جلوه گاه رخ او دیده من تنهائست | ماه و خورشید همین آئینه می گردانند
نه تنها منم که در وادی طلب افتاده ام صد هزاران همچون من سرگشته اویند ماه و خورشید
همین آئینه میگردانند یعنی ماه و خورشید شب و روز مانند آئینه دران آئینه خود میگردانند
و خواهند که متوجه بایشان شوی قوله

زاهد ارشدی حافظ نکتہ فہم مراد | دیو بگزید از ان قوم که قرآن خوانند
یعنی اگر زاهد در نیاید که مراد ازین عشق باری چیست و از ماتنفر نماید عجب نیست که او دیو است
و سر اسر مکر و دیو من حافظ و دیوان از قرآن خوانان میگردانند غزل

دوستان دختر ز تو به مستوری کرد | شد شوے محاسب و کار بد مستوری کرد
این غزل منہگام ببط است دختر ز شراب مراد محبت محاسب کنایه از عقل و مستوری اذن
یعنی اے دوستان عشق و محبت که چند روز از من مستور گشته بود و تجلیات مشاہدات که منقطع
شده بود اکنون سر از دریچه ظهور بر آورد و شوے عقل رفت و گفت که برو من از حضرت حق

ندارد
۱۲
نصرت شانی یافتند
وصف خورشید شب پرہ اعمی نرسد

دستوری گرفته آمده ام تو چکار داری قوله

آمد از پرده مجلس عرقش پاک کنید | تا نگونید چریفان که چرادروری کرد

از پرده اختفا بدو انگاه اظهار برآمده و عرق بر آورده چنانچه بر روی سختی دیدگان و محنت کشندگان از خجالت و حیا بنظر آید و اینجا کنایه از آثار و علامات سختیهای فراق باشد که هنگام دوستان از مرض طوری آید ظاهر بارت عرق اورا پاک کنید اے استمالت او کنید و اطاعت نمایند و عاجزی و رزید تا حاسدان نگونند که چرادروری کرد اے بخطاب و عتاب پیش نیاید و تیر معنی آنست که آن دختر رز که از پرده برآمد و به مجلس درآمد علامات سختیهای فراق اورا بر طرف سازند و باظهار آن نیر و از نیتا حاسدان از مقام طعنه نباشد و خبر دار نباشند و از شتمات حاسدان اتباع است توان و بجهل لکم نور نشون به و یغفر لکم و الله غفور رحیم لئلا یعلم اهل الکتاب ان لا یقدر علی شیء من فضل الله

جای آنست که در عقد صلاحش گیرند | و خرمست چنین دعوی زمستوری کرد

عقد گر یعنی جای آنست که دختر را در عقد نکاح در آورند و جان بیش بهار او را کاینش دهند و در جلوه جمال او خود را فانی سازند و هستی باقی خود بر طرازند من بعد مستوری نکنند و محبت نشود قوله

مژگانے بدو ایدل که در مطرب عشق | راه ستانه زد و چاره مخموری کرد

مطرب عشق مرشد و اضافه بیانیه راه سرود راه ستانه زد و سرود عشق بسراید مخموری غم داند و قوله

نشگفته گل طعم زیش بشگفت | مرغ خوشخوان طرب از برگ گل سوری کرد

نشگفته گل طعم یعنی گل طبع من که نشگفته بود و غنچه کرد و از نقیض بود زیش بشگفت از نیم توجه آن مطرب عشق شگفته شد مرغ خوشخوان عبارت از خود برگ گل سوری کنایه از تجلیات قوله

نه بهفت آب که زنگش بصد آتش نرود | آنچه با خرقة صوفی می انگوری کرد

زنگش خمیر شین بر می انگوری که در مصرع آینه گوید خرقة صوفی کنایه از خود می انگوری عشق و محبت قوله

حافظ افتادگی از دست مه زانکه حسود | عرض و مال و دل و دین و مرغوری کرد

افتادگی عجز و شکستگی حسود ابلیس عرض بکسر آنچه بستانید و بفتح آنچه مردم را از دنیا دی

پیش افتد مغروری تکبر غزل

دوش وقت سحر از غصه بخاتم داوند | و اندران ظلمت شب آبجیاتم داوند

دوش شب گذشته و او ان ماضیه غصه طعام در گلو ماندن و کنایه از اندوه و خون جگر خوردن و بجران بسر بردن ظلمت تاریکی آبجیات چشمه است و ظلمت هر که آن آب خورد و بطول حیات ببرد

ببخود از شعله پر تو ذاتم کردند | باده از حجام تجلی بصفا تم داوند

شعله روشنی پر تو روشنی و عکس هر چیز مراد فیض باده شراب مراد هستی تجلی روشنائی و در اصطلاح این طائفه عبارت از آنچه ظاهر شود بر قلب از انوار و آن چند قسم است تجلی شهودی و آثار و افغانی و صفاتی و ذاتی و نور و معنوی و وجدانی قهری اما تجلی صفاتی آنست که حق البصافات سببه ذاتیه که قدرت و حیوة و علم و اراده و سمع و بصر و کلام و گاه تجلی صفاتی بتور سیاه نماید یعنی حق را متمثل بنور سیاه بیند قوله

چه مبارک سحر بود و چه فرخنده شب | آن شب قدر که این تازه براتم داوند

آن شب قدر شب عزیز و مکرم قوله

من اگر کامروا گشتم و خوشدل عجیب | مستحق بودم و اینها بزرگو تم داوند

کامروا صاحب مقصد زکوة شیخ شرف الدین یحیی میری نوشته در مکتوبات خود که زکوة بر مذہب فقہاء از ولایت درم بعد گذشتن سال پنجم در مذہب فقہاء در حال بر ولایت باید داد و جان بشکر آن باید نهاد عین القضاة بهمانی در تمهیدات آورده که الزکوة قنطرة الالام طائفه که مال دارند خود زکوة بر ایشان واجب آمد اما نمیدانم که الصدقات للفقراء و المساکین چیست باید دانست که ایشانرا علم آخرتی باشد که لاکنز النفع من العلم ازان کنز علم و رزق که ایشانرا دهند و من زرقناه منازر قاسم اقبیان و محبان و مریدان را ازان زکوة و نصیب دهند که العلم لا یحیل منه آن بر قدر حوصله خلق نثار کنند و این آیه را کار بندند که و معارفنا هم نیفقون خلق را از معرفت کسب کنند کنز انخفیا فاجبت ان اعرف نصیب دهند و هم صحبتان اما عامه خلق را از عارفان و برکت ایشان از بلا و در پنجا خلاصی بوده و روز قیامت نیز زکوة رحمت خدا نثار کنند هر یک به فتاد و هزار محبوب و مستحق عقوبت را از اهل بهشت گردانند و کنت کنز انخفیا

مراو گنج رحمت است که کتب رحیم علی الف الرحمن قوله

بالت آن روز بمن مژده این دولت داد | که ببار غمت صبر و شباتم دادند

بالت ورشته جو و جفا رخ و تصدیج قوله

بحیات ابد آن روز رسانید مرا | خط آزادی از خوف ممانم دادند

حیات ابدی زندگی جاویدان بقای حق خوف ممان ترس مرگ و موت و نوع است صوری
و معنوی صوری بیرون آمدن جان از جسم و معنوی دوری از محبوب و جدائی از معشوق قوله

بعد ازین رو من و آئینه حسن نگار | که در انجا خبر از جلوه دادم دادند

بعد ازین الحال آئینه وصف جمال کنایه از عشق است قوله

کیمیائست عجب بندگی پیرمغان | خاک او شتم و چندین در جاتم دادند

پیرمغان عاشق کامل قوله

عاشق آندم که بدام سر زلف تو فتاد | گفت که بند غم و غصه نجاتم دادند

بند قید سر زلف جذبه عشق قوله

این همه شهید و شکر که سختم میریزند | اجر صبر است که از ان شاخ نباتم دادند

شهید و شکر لطافت و ظرافت و حقایق و معارف شاخ نبات قلم و نیز نام معشوقه قوله

همت حافظ و انفاص سحر خیزان بود | که ز بند غم ایام نجاتم دادند

معنی این بیت آنست که سبب غلام من ازین غم و هموم توجه خاطر عطر درویشان بود غزل

دوش دیدم که ملاک در میخانه زوند | گل ادم بپرشتند و به پیمانه زوند

دوش عالم غیب میخانه لاهوتی عالم عشق است عالم عشق است پیر میخانه نیست معنی آنست
که عارف میگوید که در عالم روحانیت عالم غیب را مشاهده میکردم که ملائکه بواسطه تجرد و نورانیت ذاتی
و لطافت اصلی که داشتند خود را فاضل دانسته طالب آن شدند که شراب محبت و معرفت این عالم لاهوتی
که دانست و ظرف استعداد ایشان ریزند و ایشان را مظهر جامع گویند قالوا ان تجعل قهها من کیفسد
یفها ویسفك الذمء و تحن کسبک میگوید و تقدس لك و چون فی نفس الامر استعداد آن
مظهر نداشتند و در طلب برایشان مسدود گشت قال ارقی اعلمک ملائکه تعلمون اگر چه شما بواسطه

لطافت و نورانیت گمان برودید که مظهر جامع و صاحب این معانی ما یحکم اما میدانیم که در شما این
استعداد نیست که شما جز یکجهت ندارید قابل این مظهری و پشت که جامع لطافت و کثافت بود
او تحمل بار امانت باشد پس آدم را آفرید خمر طینت ادم بیدمی اربعین صبا و شرب محبت
به پیمانه بر خاک آدم و ختمند و او را مظهر جامع گردانیدند و تحمل بار امانت گردید قوله

ساکنان حرم سر عفاف ملکوت | با من راه نشین با دهن مستانه زوند

کنت کنز انغیا و مراد ازین مصراع تمام ذات واجب الوجود راه نشین مسافر کنایه از خود بحکم
کن فی الدنیا کانت غریب او کعبی سبیل که هیچ چیز بستی ندارد معنی آنست که حق تعالی
من راه نشین را مخصوص عنایت و کرم خود گردود و مرا از سن نجات داده بجهت محبت پرداخته قوله

آسمان بار امانت نتوانست کشید | قرعه فال بنام من دیوانه زوند

امانت انا عرضنا الامانة قوله

جنگ هفتاد و دولت همه را عذر بنه | چون ندیدند حقیقت ره افسانه زوند

هفتاد و دولت قال ۴ ستفترق امتی طے ثلث و سبعین فرقة کلهم فی النار الا واحدة
و هی ما انا علیه و اصحابی یعنی درین هفتاد و دولت بنظر قضا و قدر بنگر تا همه را در زیر حکم قضا
مغلوب دانسته معذور داری از جهت آنکه قضا ازلی بآن متعلق گشته که اینها حقیقت را نه بینند
و چون حقیقت را ندیدند سر و افسانه که نابینا است سرگردانند راه زون راه گرفتن قوله

شکر از تو که میان من و او صلح فتاد | حوریان رقص کنان ساغر شکرانه زوند

مد الحمد و المنة که بنوشیدن شراب عشق از اشتغال و التفات بما سوا محبوب بگذشت و صرف محبت
گردیده ام و او بلطف و محبت با ما پیش آمد ساکنان سلوات از نیحاله در وجود آمدند قوله آتش آن
نیست که بر شعله او خند و شمع یعنی آتش آن نیست که در شمع من بپزی آتش آن است
که در خرمن پروانه زوند آتش آن است که در سینه عاشق افروخته اند قوله

ما بصد خرمن پندار زره چون نروم | چون ره آدم بیدار بیک دانه زوند

پندار عجب آدم بیدار آدم که خلیفه الرحمان بود و از وساوس شیطانی و نفسانی واقف بود قوله

کس چو حافظ انگشیر از رخ اندیشه نقاب | تا سر زلف عروسان سخن شانه زوند

از وقت که دنیا و خنکوی شد ۱۲

شانه زدن آراسته کردن این بیت بیشتر است بران که صاحب جواهر الاسرار نوشته که از آن روزی که سخنوران درین عالم فانی نزل نموده هیچکس را اینچنین سخن اتفاق نیفتاده و نخواهد افتاد درینطور چنانچه حافظ را و اندک علی کل شیء قدیر غزل

دلبر برفت و دلشدگان را خبر نکرد | یاد حرف شهر رفیق سفر نکرد

دلبر معشوق که دلها عاشاق بحسن و کرم می بود دلشدگان عاشقان که دلها نشان از دست رفت حرف شهر کنایه از خود همچنین رفیق سفر قوله

یا بخت من طریق مروت فرو گذاشت | یا او بشاه راه حقیقت گذر نکرد

یا بخت من طریقه بیرونی را کار فرموده از ماضی گشت و در نقاب گردید شاه راه فراخ و شاه راه حقیقت تیمارداری و تفقه غریبان آن جوان دلاور مرشد جوان باعتبار اصحاب الحجة جرد مرد و دلاور باعتبار اختیار طریق که بس خوف و خطر ناک گوشه نشینان عاشقان که از ماسوی محبوب گوشه گرفته اند قوله

اگفتم مگر بگریه دلش مهربان کنم | در سنگ خارا قطره باران اثر نکرد

مگر بچشم شک آید و معنی تعین و تنی هم آید یعنی گفتم که شاید دل او بگریه مهربان شود گریه نمودم لیکن در دل محبوب که سنگواره است گریه ماکه قطره باران است موثر نگردید قوله

در حیرتم که بهر چه شد بهدم رقیب | خرم بهر هیچکس چو قرین گهر نکرد

بهر چه شد اشاره بمحبوب بهدم محب و موافق قرین صاحب قوله - شوخی نکر که مرغ دلم سودا خام عاشق اضافه بیانی و خام از بیخه که انصراف آن از کم که میشود معنی بیت است که شوخی مرغ دل ما را بین با آنکه بال و پر او با تش عشق سوخته شد ترک عشق نکرد قوله

هر کس که دید روی تو بوسیدیم من | کارے که کرد دیده من بے بصر نکرد

هر کس که دید و با من بود این بیت لفظ براه آنکه قدرت بصر نکرد و باینانی نکرده دل از دور کمال بنیانی غزل

در ازل پر تو حنت ز تجلی دم زد | عشق پیدا شد و آتش بهبه عالم زد

یعنی روزی شاق روشنی حسن تو از بهبه دم زد و عشق که اعلی ترین مرتبه محبت است در وجود آمد بهو بت پیدا گشت و آتش بهبه عالم زد یعنی اے محبوب من روز ازل پر تو حسن تو از تجلی جمالی ظاهر گردید

این غزل در وصف زنده فرموده

دلیف الدال این غزل را در وصف زنده فرموده

این غزل در وصف زنده فرموده

و از آن تجلی عشق رو بظهور آورد و آتش خود در همه عالم زد اے خود را بهبه عالمیان ظاهر و باهر ساخت قوله

جلوه گر و رخت دید ملک عشق بدشت | عین آتش شده زین غیرت و بر آدم زد

اے محبوب من رخ تو که تجلی عشق است از کمن خفا بعرصه ظهور درآمد و بهر عالمیان ظاهر و باهر ساخت نظر ملائکه چون بنیانی عشق نداشتند از آن اعراض کردند و آن تجلی عشق ازین غیرت سراسر آتش گردید و بر آدم زد این بیت تلخیص بآیه انا عرضنا الامانه قوله

عقل میخواست کزین شعله چراغ افروخت | برق غیرت بدرخشید و جهان بر هم زد

حق تعالی عشق را بر همه اشیا گردید عقل را ازین رشاک آدم ساک از تمنی غیر میزند برق غیرت عشق جهان یعنی جهان عقل قوله

مدعی خواست که آید بتماشا گهر راز | دست غریب آمد و بر سینه نامحرم زد

مدعی ابلیس تماشا که راز دل آدم که محل اسرار بود نقل است که ابلیس را روزی گذرید بهرستان وجود آدم افتاد خواست تا نفحص حدود جهات شهر وجود کند ابلیس انگشته بر کالبد آدم زد و صد اے برآمد همچون کوره مجاهده بخت باشد اهل تحقیق گویند که آن صدا از دست بیگانه بود چون ابلیس آن آواز شنید و سوسه اتباع خود کرد و گفت غم مخورید خلق مجوفست مخلوقست میان تهری مستلزم نقصان اے یاران من شما یک ساعت توقف کنید تا در باطن او درایم و منافذ او را به بنیم آنگاه شمار از حقیقت کارگاه گردانم این بگفت و در باطن او در آمد عرصه دید بس آراسته و خزینه بنقود هر دو کون پیراسته هر چه در عالم آفاق بود در حقه قالب آدم یافت ابلیس در شهرستان وجود آدم سیر میکرد تا بقصر و لبسته و حقه سر بسته دل رسید هر چند جهل کرد تا در قبه دل آدم در آید راه نیافت بلکه قدرت پیدا شد و بر سینه ابلیس زد و بدر ساخت چون ابلیس از جوف آدم بیرون آمد و گفت سهر شهرستان این چون آسانست اما خزینه الیت استوار ملو از جواهر اسرار هر چند اهتمام نمود و گرازی ازین سر رشته نکشود قوله

دیگران قرعه قسمت همه بر عیش زدند | دل غم دیده ما بود که هم بر غم زد

یعنی همه قرعها قسمت خود را بر عیش زده تن آسانی گزیدند و از حمل بار امانت متحرک گردیدند دل غم دیده ما بود که از کمال نادانی و ستم این بار امانت را بر داشت و قرعه قسمت خود را بر غم زده

و انبرداشت آن هیچ دم نزد کما قال انما عرضنا الخ قوله
 ا جان علوی هوس چاه زرخندان تو داشت دست و حلقه آن لف خم اندر خم زد
 نزد صوفیه حق تعالی را تعینات و مراتب تنزلات است بعضی را مراتب آئین گویند چنانچه لاهوت
 و جبروت لاهوت عبارت از ذات حق بحیث که معلومیت او بذات خویش نه عین زائد بر ذات و
 جبروت مراد از صور علمیه با سماء الهی و بعضی را مراتب کونی می نامند چنانچه عالم ملکوت و شهادت پس
 از چاه زرخندان مرتبه الوهیت یا تجلی واحد القهاری مراد باشد از آنکه استیلا هر یک از آن در محالک
 وجود سالک است و هر واحد بصفه من المارک شئی حی موصوف است که سالک را بر مرتبه بخت
 بعد الفنا میرساند و لاهوت را بمعنی حیات سازی در جمیع ممکنات باب نسبت تمام است زلف
 خم اندر خم یقین عارف که وجود عارف باشد باعتبار جمعیت اسماء و جلالیه و غزل
 در ازل هر کو فیض دولت ارزانی بود تا اید جام مراوش همدم جانی بود
 دولت کنایه از عشق ارزانی بود سزاوار بود یعنی هر که حصول عشق از ازل نموده همدم رفیق
 و همراه قوله
 من بهان ساعت که از رخو خاتم شد تو به کا گفتیم این شاخ اردو به باره پیشانی بود
 تو به کار تو به کنسند این شاخ کنایت تو به از من قوله
 خود گرفتیم کا فکرم سجاده چون سون بر آب به چو گل بر خرقه و رنگ مسلمان بود
 فرض کردم که به چو سون سجاده بر آب افکنم یعنی در زهد بجای باشم که مدام بر سجاده نشسته باشم
 یا آنکه بسبب زهد بر چه رسم که بروی آب روم چه حاصل مسلمانان بهما نوقت میسر آید که مانند گل وجود
 غرق رنگ میگردد اے غرق من عشق کردم قوله
 خوش بود خلوت هم ای صوفی و لیکن گردو بادو ریحانی و معشوق ریحانی بود
 بادو ریحان شراب خوشبو معشوق ریحانی معشوق سبز رنگ و فرحت بخش قوله
 مجلس امن و بهار و بخت عشق اندر میا جام من گرفت از جهان گرا سخانی بود
 مجلس امن صحبت مرشد بهار و عالی بخت عشق حقائق و سارن جام من گرفت از جهان
 حصول شاهد معشوق نمودن گران جانی بے نصیبی قوله

اخن

خلوت ما فروغ از عکس جام باده باد زانکه گنج ابل دل باید که نورانی بود
 فروغ روشنی شمع روئے یا اضافه بیانی جام کنایه روئے محبوب و نیز عشق از ذکر سبب و
 اراده سبب ابل دل عاشق قوله
 همت عالی طلب جام مرغ گو مباش رندر آب عنب یا قوت رمانی بود
 همت عالی طلب ان المدح المعانی الهم جام صغ دل صفا رند کنایت از عاشق آب عنب
 شراب انگوری رمانی برنگ انار اے سرخ قوله
 اگر چه نه سامان نماید کار ما سهلش مبین کاندین کشور گدائی رشک سلطانی بود
 سامان ساز و زیب کنایه از شین سهلش مبین بنظر حقارت بسو کار ما شکر اندین کشور اشارت بعشق قوله
 یکنمای خواهی ایدل بابدان صحبت مدار خود پسندی جان من بران نادانی بود
 یکنمای عاشقی بدان کنایه از مردمان عشق این مصرع موافق این بیت س با عاشقان نشین و همه عاشقی گزین
 با هر که نیست عاشق یکدم شوق من خود چه هستی زه ریائی و خود بینی بران دلیل قوله
 دی عزیز گفت حافظ بخور و نهان تر ا اے عزیز من گناه آن بکه نهانی شود
 نهانی مخفی و پوشیده س گناه کردن نهان به از عبادت فاش غزل
 بے باغم بسر بردن جهان یکسر نمی از د بگو بفروش دلن ما گزین بهترینی از د
 معنی آنست دنیا که جلای عبورست نه مقام فرح و سرور و مکان محنت و الم است نه سراسر عیش
 و حضور اگر صد سال اوقات بعشرت گذرانیده که عاقبت کنگر قصر حیات بسنگ اجل خلل پذیرفته
 چه خوش گفته دم باغم بسر بردن انخرم کنایه از عشق و لق کنایه از وجود قوله
 بکوی و فرو شانش بجای بر نیگی نند از به سجاده تقوی که یک ساغر نمی از د
 می فروشان عاشقان و ضمیر شین بر دل زهد و سجاده که در مصرع آینه است بجای و نیگی نند
 عوض آن زهد جلای نمیدهند قوله
 رقیم سز نشه ها کرد و کز این باب رخ برتا چه افتاد این سمر که خاک در نمی از د
 رقیم سز نشه ها کرد و خواج از نا مساعدی بخت تیره شکایت کرده است بدین و تیره که رقیم نشه ها
 کرد این باب اشارت بد معشوق چه افتاد چه واقع شد چه حالست که خاک در نمی از د

شرح دیوان حافظ

مصرع او از غزل
اگر چه نه سامان
نماید کار ما سهلش
مبین بنظر حقارت
بسو کار ما شکر
اندین کشور اشارت
بعشق قوله

که قیمت این نثار که بر خاک در گذارند قوله	
شکوه تاج سلطانی که بیم جان فروست	کلاه و دلکش است اما بترک سرخی ارزد
شکوه تاج سلطانی مناصب دنیا و عز و جاه کلاه	دلکش است بغایت شیرین و دلفریبست
قال ۴ الدینا حلو خضر بترک سرخی ارزد	اما نزد عاقل قیمت آن ندارد که در بل آن ترک کند قوله
بس آسان مینو و اول غم دریا بسوزد	در غلط گفته که یک طوفان بصد گوهر نمی ارزد
دریا کنایه از عشق و در کنایه از محبوب یک طوفان یک غم	از آن که بمنزله طوفان است حاصل آنکه
سالمه دراز و بحر امل بکشتی عمل نبشتم	و مهار قطار رخت هوا و مهوس مانند تجار سرگردان یا بسوزد
فراوان در سیاهان خوف و خطر است	و بعد از حصول مشقت بسیار که کشیدم میگردد بس آسان مینو و اول غم
بشویان نقش و لبندی که در بازار یک رنگی	ملتهای گوناگون می آید
نقش و لبندی ریاد سالوس بازار یک رنگی	مقام عشق و وحدت ملتهای گوناگون لباس ناهل
و اشکال صور و همیه و خیالیه نمایشهای ملعات که می نماید	و نه الحقیقت نیستند می آید
و محبت خالص یعنی این ریاد سالوس دور کن	که در بازار وحدت عشاق آن اشکال و همیه و صور خیالیه
محبت خالص و مستی مطلق نمی ارزد قوله	برو گنج قناعت جو گنج عافیت بنشین بر او حق
از گنج و رنج رضی باش و تنگ دل مباش	که یکدم تنگدل بودی بجز و بر نمی ارزد
تنگدلی یک دم بجز بجز و بر نباید خرید قوله	ترا آن به که روئے خود در مشتاقان نهوشانی
خطاب محبوب است که ای شاه سر بر لطافت تر آن بهتر است	که از مشتاقان رود و نقاب ناشوی
که شادی چنانیکه می غم نشکونی از نو که شادی سلطنت را مناسب آن نیست	که لشکر آرا غم دارد قوله
دیار و یار مردم را مقید میکند لیکن	چه جای پازل کین محنت جهان کیسز نو ارزد
و یار و یار وجود باعتبار ظهور نور حقیقی قوله	
چه حافظ و قناعت کوش و از دنیا و دل بگذر	که یک جهنت و فلان بصد من زرنو ارزد
و قناعت کوش او حاصل نمی باش و فلان دنیا داران	و اهل ظواهر بصد من زرنو صغای ظاهری غزل
و لم نه جمالش صفائے ندارد	چو بیگانه کاستنای ندارد
یعنی نه شایه جمال محبوبی که چون بیگانه است	که در شایه خوار و بی قدر قوله
قائن دل پاک عشاق میکند	ببازار خشن بهاست ندارد

ماده و جود و لا

له دیار بارش و لایق شیزه مراد از آن وجود با عینا لیس با

قماش بغم متاع خانه اے رخت قوله	
دلاجام و ساقی گلرخ طلب کن	که چون گل زمانه بقای ندارد
جام کنایه از دوس و نیز شراب از ذکر سبب و اراده سبب مراد عشق ساقی گل رخ معشوق نیز شراب	
که چون گل زمانه بقای ندارد یعنی زمانه مانند گل بے بقا است	که پیش از دوسه روز نیاید قوله
همه چیز دارد و لایرام لیکن	درینا که با ما و فای ندارد
با ما و فای ندارد و بفقد حال مانده پردازد قوله	
اگر چه دلم رفت لیکن غمش نیست	بجز آن حسم زلف جاس ندارد
حس زلف جذبه عشق قوله	
چو ماه است روشن که بے مهر رویش	دل و جان حافظ صفای ندارد
رویش ضمیر بر محبوب درین بیت قلب است یعنی دل و جان حافظ اگر چه همچو ماه روشن است	اما بے آفتاب روئے او هیچ ضیای ندارد که نور القمر مستفاد من نور الشمس غزل
دلم جز مهر مهر و یان طریقه بر نیگیرد	زهر و مرید هم بندش ولیکن در نیگیرد
مهر مهر و یان عشق محبوبان هر دو بهر نوع و هر قسم در نیگیرد	و اثر نمیکند قوله
خدا را اے نصیحت گو حدیث انخط ساقی کو	که نقش و خیال ما ازین خوشتر نیگیرد
خدا را بواسطه خدا خط ساقی جمال با کمال محبوب چه کمال جمال بخط است	ازین کنایه بخط ساقی قوله
صراحی میکشم نهان و مردم دفتر انگارند	عجب گر آتش این زرق در دفتر نیگیرد
صراحی میکشم نهان عشق نهان می وزم مردم دفتر انگارند مردمان زهد و پارسائی خیال	
میکند این زرق اشاره بمضمون مصرع اول عجب گر آتش این زرق در دفتر نیگیرد	و اگر اثر
مکر و فیب در دفتر پارسای نیگیرد و زهد و ریاضت سوزد عجب است قوله	
سخن و احتیاج ما و استغنائی معشوق است	چو نوشوگر ای دل که در و لب نیگیرد
اشاره بمضمون و اند الفنی و انتم الفقرا و انفسوگر می تلق کنایه از زهد و ریاضت نیگیرد	و اثر نمیکند
و مقبول خاطر و سبب نمیشود قوله	
من از پیر مخان دیدم که استهیا مردانه	که این دلق ریای را بجای بر نیگیرد

ناله

این را که در این طریق نقل شده از نجاشی نیز دیگر بیان میکنند

این دل ریائی وجود موهوم و طاعت ربائی پیر میفروشان مرشد و ضمیر شین بر دل ریائی بجای
در نیکی و عوض آن جلای نمیدهد رنگ فاده و خوشی و حیات و شیرینی کار ازین اشاره بیاده
پیر معان مرشد کامل همههاست مروانه عالی بهی دل گدائی وجود موهوم و زهد و ریائی
بیک جوهر نیکی و بجز بهیخند از ان رو بواسطه آن یاران عاشقان صفا صدق و خلاص
مے لعل کنایت آنست محبت و عشق قوله

نصیحت کم کن و مارا بفراود و نه بخش | که غیر از راستی نقشه درین جوهر نیکی و
راستی صدق درین جوهر اشاره بے لعل یعنی عاشقان از عشق تو صدق و اخلاص از آنست
که غیر از صدق در عشق پیش رفت نمیشود قوله

چه خوش صید و کم کردی بنارم چشم مست را | که کس مرغان وحشی را ازین خوشتر نیکی و
منه آنست که معاشرت بچشم مست تو که مشاهده جمال تو میکنم که دل مرا بچه وجه نیکو صید کرده است
اے بیک نگاه بدام عشق در آورده که بچشم مرغان وحشی را باین طرز در دام من آورد قوله

سر و چشمی باین خوبی تو گوئی چشم ازو بگیر | برو کین و عطا منی مراد بر نیکی و
تو گوئی خطاب بوا عطا کین و عطا اشاره بترک دیدن محبوب قوله
نصیحت گوئی رندان را که با حکم قضا جنگست | دلش بس تنگ و بیم چراسا غم نیکی و

رندان عاشقان با حکم قضا جنگست چرا که غیر از نوشته ازلی از بچشم وجود و نوا آیدین تنگ
کم حوصله قوله

من این آینه را روزی بدست آورم سگدار | اگر میگیر این آتش زمانی در نیکی و
آینه در اصل بر دو نوعست یکی آئین مدر که سرتراشان دارند و آن وضع سکندر است دوم آینه
طلسم چون سکندر سکندریه بنا کرد در حد فرنگ کناره دریا بر آب دفع شرف رنگیان مناره بنا کرد و آینه
حکمت و طلسم ساخته از سطو بر آن نهاد و دید بانان نصب کرد تا خبر و شتر استعدا آمدن فرنگیان مقهور
شد دید بانان غفلت را بخود راه دادند و بار فرنگیان بمعا قصد اهل سکندر را غافل فرو گرفتند و سکندر
را حرا ب کردند و آن آینه را در میان دریا انداختند چون سکندر از گشت جهان مراجعت نمود اسکندر
باز بنا کرد و از سطو حکمت ساخت آینه غریق از قعر دریا بر جبهید و بر سر مناره نشست پس فرنگیان

باز غالب نشند من ابراهیم شاهی - اینجام او از آینه دل مصفا یعنی من سکندر و از این آینه دل
آن زمان بدست آورم که این آتش عشق زمانه در و اثر من کند مشکل اینست که اگر این آتش عشق
افروخته میشود زمانه توقف و استعانت نمیکند قوله

خدا را رحمتی از منم که در پیش سرکویت | درے دیگر نمیداند و دیگر نمی گیرد
خدا را بواسطه خدا اے منم اشاره بمحبوب و رویش سرکویت کنایت از خود درے دیگر نمیداند
رے دیگر نمی گیرد و غیر از تو درے نمیداند و سوائے راه عشق تو راهی نیست شانس قوله

باین شعر تو شیرین ز شا بهنشه عجب دایم | که سرتاپای حافظ را پر از زهر نیکی و
شعر تر شعر را گویند که در هیچ گرفتگی و تقید نباشد من جمع الصنائع شیرین فصیح و بلیغ غزل
دے که غیب نمایست جام جم دارد | از خاتمه که دے کم شود چه غم دارد

غیب نمایست مصفاست و صاحب مشاهد است جام جم دارد مطلع بر مغیبات بمنزله جام جم
و آن پیاله بود ساخته جمشید که حکما با مراد ساخته بودند و از بهفت فلک در مشاهده کردی خاتم
کنایت از یاد محبوب دے کم شود سهو نماید معنی مصرع ثانی آنکه از یاد محبوب در وقت از اوقات
که باز ماند چه غم چه یاد مرغائب راست و صاحب مشاهد را مشاهده عین یاد است قوله

بخط و خال گدایان ده خزینه دل | بدست شاه و شے ده که محترم دارد
خط و خال حسن و جمال گدایان محبوبان مجاز مد ده خزینه دل و لبستگي مناشاه و شے یعنی
آنچه بوی که محترم دارد بجز مت دل تو کوشد قوله

مراد دل ز که جویم که نیست و لداری | که جلوه نظر و شیوه کرم دارد
و لداری اینچنین و لداری جلوه نظر و شیوه کرم دارد و هم صاحب جمال باشد و هم حکما قوله
دل که لاف تجر و زوی کنون مشغول | بیوے زلفت تو با باد صبحدم دارد

مشغول کار و تعلق با باد صبحدم جذب و مرشد قوله
نه هر وخت تحمل کند جفاے خزان | غلام بهت سر دم که این قدم دارد
هر وخت هر عاشق و سالک خزان شد اند و بلیات سر و عاشق کامل این قدم اشاره
ب تحمل جفاے خزان قوله

لطیف غم و کسرا گشتی

لطیف خزان و کسرا گشتی در خزان و محنت باشد

بفرغ چهره زلفش ره دین زنده به شب و فروغ چهره شهود ذات زلف عالم کثرت
و شهادت یعنی تعینات و چون بعضی از اهل شهود مشاهده ذات و هر تعینات نموده متوجه الیه
او میشوند و هم بدان مقید میشوند و از عروج باز میمانند پس میگوید چه دلاور است و زود که بکفت
چراغ دارد - دلاور اشاره بزلف چراغ اشاره بذات قوله

سزدار چو ابر بهمن که درین چمن بگریم | طرب آشیان بلبل بنگر که زباغ وارد
درین چمن یعنی دنیا طرب آشیان بلبل مقام عارفان کامل که ارشاد و شیخه است
زباغ ناقصان و مقلدان قوله

بچمن خرام و بنگر بر تخت گل که لاله | بندیم شاه ماند که بکفت ایباغ دارد
چمن کنایه از مجلس مرشد تخت گل همان چمن لاله کنایه از مرشد بندیم شاه ماند بنظر
نائب رسول عام است الشیخ فی قومه کالبی فی امته بکفت ایباغ دارد مستغرق میزوشی است

سردر عشق دارد دل در دامن حافظ | که نه خاطر تماشانه هوا به باغ دارد
سردر عشق دارد غیر از ذکر عشق گفتگو ندارد که سردرگ چیز دیگر ندارد غزل

درخت دوستی بنشان که کام دل بهار آرد | نهال دشمنی بر کن که ریخ بشمار آرد
درخت دوستی عشق بنشان حاصل کن کام دل بهار آرد وصل محبوب رسی نهال دشمنی
انکار و مخالفت که ریخ بشمار آرد مدام بهیران سپارد قوله

چو مهبان خراباتی بغیرت باش بازند | که در و کشتی جانان گرت مستی خمار آرد
بغیرت یعنی درین دنیا یا بتواضع و محبت رندان عاشقان در و کشتی پشیمان شوی
گرت مستی خمار آرد عوض مستی و استگیر وقت تو گردد و خمار کورت و ملالت طبع قوله

شب صحت غنیمت دان که بعد از روزگار ما | بے گردش کند گردون بسویل بهار آرد
بعد از روزگار ما بعد از مردن ما قوله

عماری دارایی را که مہد ماه در حکم است | خدا را در دل اندازش که بر مجنون گذار آرد
عماری دار مہد لیلی محبوب حقیقی مہد ماه در حکم است مہد آن ماه که محبوب حقیقی است
در اختیار اوست مجنون کنایه از خود قوله

بهار عمر خواه ایدل و گر نه اینچن بهر سال | چون سترن صد گل آرد بار و چون بلبل هزار آرد
بهار عمر خواه زندگی باید این چمن یعنی دنیا چون سترن صد گل آرد بار و چون بلبل هزار آرد
هزاران معشوق و هزاران عاشق در دنیا ظهور می نمایند قوله

خدا را چون دل رشیم قراب بستره بازلفت | بفرما لعل نوشین را که جان را برقرار آرد
خدا را بواسطه خدا زلفت کنایه از جذبه عشق لعل نوشین کنایه از فضل نیردانی جان را با قرار آرد
جان را تسلی دهد قوله

ز کار افتاده ایدل که صدین بار عمر داری | برو بجز مے در کش که در حالت بکار آرد
ز کار افتاده ایدل یعنی عاشق هستی یا در برداشتن کامل نشده و تقاضای مے درزی جرعه سخن
عشق و محبت که در حالت بکار آرد تراد عشق چالاک سازد قوله

درین باغ از خدا خواهد دین پیرانه حافظ | نشیند بر لب جوے و سروی در کنار آرد
درین باغ اشاره بدینا باعتبار ظهورات تنوعه سروی محبوب غزل

ولا بسوز که سوز تو کار ما بکند | نیاز نیم شبی دفع صد بلا بکند
سوز تو سوزن تو در عشق و محبت قوله

عقاب یار پر پیچ و عاشقانه بکش | که یک کرشمه تلافی صد جفا بکند
عقاب سزانش عاشقانه مانند عاشقان کرشمه ظهور تجلی تلافی بدله قوله

طیب عشق میجاوست و شوق لیک | چو در و در تو نه بنید کرا و او بکند
طیب عشق مرشد و نیز اضافه بیانیه قوله

ز ملک تا ملک و شح حجاب بردارند | هر آنکه خدمت جام جهان نما بکند
ملک دنیا مرادنا سوت ملکوت عالمی است از عوالم اربعه بالاتر از ناسوت حجاب بردارند
مکشوف او سازند جام جهان نما دل عارف کامل یعنی از عرش تا فرش مکشوف او سازند

هر که در مراقبت دل خود کوشد که منبع جمع مکاشفات قلب است قال الله فانها لتعقی الاوصیا
و کلک تعقی القلوب التي فی الصدور قوله

تو با خدا خود انداز کار و دل خوش دار | که رحم اگر نکند مدعی خدا بکند

تو با خداے خود انداز که من توکل علی الله فوجبه خدا بکند لانه ارحم الراحمین قوله
 ز نخت خفته ملولم بود که بیداری | بوقت فاتحه صبح یک دعا بکند
 بیداری اهل دی فاتحه کشایش فاتحه صبح | سحرگاه و فاتحه که بصبح خوانند قوله
 بسوخت حافظ و بوی زلف یار نبود | مگر دالت این دولتش صبا بکند
 ولالت رهنائی و مشاطی این دولت | اشاره بوی زلف و ضمیر مشین بحافظ صبا
 فیض الهی و مرشد غزل
 دیدم بخواب خوش که بدستم پیاله بود | تعبیر رفت کار بد دولت حواله بود
 بر آنکه دیدن این خواب تعبیر بکند و شراب | تعبیر عشق و محبت و صبح و صلتی بالاتر از ان نیست
 که در ذات تو عشق و محبت حاصل شود قوله
 چلسال درو و غصه کشیدیم و غمت | تدبیر ما بدست شراب دو ساله بود
 معنی آنست که چلسال سیر سلوک کردم و از سختیهای محبت در کشاکش بودم آخر الامر آرام جان توان
 در نوشیدن شراب دو ساله که کنایه از ان قرآن است باعتبار نزول مرتین و شموله مرتین یا تم
 لاجرم بدو بشتافتم قال من اراد مونساً فالقرآن بکفیه و در بعضی نسخ شراب سه ساله مرا محبت
 حقیقی از آنجه که شراب سه ساله بسیار کفایت میشود قوله
 آن ناله مراد که میخوایم ز غیب | در چین زلف آن بت شکن کلاله بود
 ناله تجلی جمالی غیب یعنی خدا تعالی من ابراهیم شاهی کلاله قسم زلف معنی آنست که تجلی جمالی
 حقیقی در چین زلف مجازی یافتیم عزیز من بکوش و دیده دل بدست آرتا عجباینها بینی نشیند فی
 کل شیء و فی کل بیت سه رود دیده بدست آرتا هر فرد خاک جایست جهان نام چون در کمال
 آتش فکند و در دل مرغان صبح خیز | زان داغ سر بهر که در جان لاله بود
 آتش فکند بفرار گردانید مرغان صبح خیز زانداغ عاشقان سر بهر پوشیده اند داغ سر بهر
 کنایه از عشق لاله مراد عاشق کنایه از خود قوله
 نالان و دواخواه بمیخانه میروم | کاجا کشاد کار من از آه و ناله بود
 میخانه مراد عشق عالم عشق اے پسر میخانه ایست که کشادش عقل کل دیوانه ایست

نیم رخ

کشاد کار کشایش کار قوله
 آن شاه تند حمله که خورشید شیر گیر | پیشش بروز مهر که کمتر غزاله بود
 آن شاه تند حمله محبوب حقیقی و مرشد غزاله آهویچه قوله
 بر طرف گلشنم گذر افتاد وقت صبح | آن دم که کار مرغ چمن آه و ناله بود
 گلشنم گلشن بن گذر افتاد اشاره بان شاه تند حمله مرغ چمن بلبل کنایه از خود آه و ناله بود
 اے درگیر بود قوله
 هر کونکاشت مهر و زخونی گلے نخید | در رهگذار باد نگهبان لاله بود
 هر کونکاشت مهر یعنی آن محبوب حقیقی گفت هر که حصول عشق نمود ز زخونی گلے نخید و مشاهد
 زخونی نکرد در رهگذار باد نگهبان لاله بود اے بی حاصل و لایفیع چنانچه در رهگذار باد که نگهبانی
 لاله کند میگذرد مقام عشق و مرشد قوله
 خون میخورم و لیک نه جامی شکایت | روزی ما ز خوان کرم این نواله بود
 خون میخورم رنج میخورم روزی قسمت و رزق این نواله اشاره بخوارگی قوله
 از دست برده بود وجودم خار عشق | دولت مساعد آرد و در پیاله بود
 از دست برده بود بخورده و بهلاک رسانیده بود غم خار مساعد موافق قوله
 دیدم که شعور و کش حافظ مدح شاه | هر بیت از ان سفینه به از صد ساله بود
 شاه محبوب حقیقی زین سفینه اشاره بدیوان حافظ غزل
 دوش می آمد و رخسار برافروخته بود | تا کجا باز دل غمزده سوخته بود
 رخساره برافروخته بود با جمال کمال و مصیبت ثانی مشعر باین بیت ۵ نه تقاضای نظر
 حسن تو افزون نشود تا دلم خون نشود روے تو گلگون نشود قوله
 رسم عاشق کشی و شیوه شهر آشوبی | جامه بود که بر قامت او دوخته بود
 رسم طریق جامه بود که بر قامت او دوخته بود معنی اینها مناسب و مرتب با دست قوله
 جان عشاق پسند رخ خود میدنست | و آتش چهره برین کار برافروخته بود
 آتش چهره حسن روے برین کار بجانسوزی عشاق برافروخته زیاده نمود قوله

عنه که در ان این لغت باشد با نثر

دوش از جناب آصف یک بشارت آمد	اگر حضرت سلیمان عشرت اشارت آمد
دوش شب گذشته مراد عهد رسول ۴ آصف وزیر سلیمان ۴ اینجا کنایه از حضرت محمد که وزیر حق است سلیمان محبوب حقیقی معنی آنست که از جناب رسول مقبول بشارت می رسیده که از حق تعالی اشاره عشره بآمده که قال الله یا عباد الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعاً قوله	
خاک وجود خود را از آب دیده گل کن	ویران سرای دل را گاه عمارت آمد
خاک وجود خود را از وجود خود را آب دیده گریه که از آثار عشق است ویران سرای دل اضافه بیانی بهمان دل که از مدتی بسبب عدم حصول عشق بمنزل سرای ویران بود گاه عمارت آمد وقت آن شد که از عشق آباد کنی قوله	
عصیم پوش ز بهار خرقه می آلود	کمان پاک دامن اینجا به زیارت آمد
عصیم پوش ز بهار البته در عیب پوشی ماکوش از خرقه می آلود کنایه از طریقه ملائمه و نیز وجود بر معصیت پاک دامن اشارت بتجلی محبوب و نیز معنی این بیت آنست که عیب من از خرقه می آلود که وجود بر معصیت است از جوارح و ارکان و از زبان نکته دان عیب من پوش و در افشای اسرار ماکوش که آن محبوب حقیقی زیارت آمد و ابواب مشاهدات تجلیات بر من مکتوب شد سها حرکت صا و شود که حفظ مراتب در خور نبود و آن یار پاک دامن دانا و فرضی بود مایه برار شود قوله آن شرح بے نهایت که حسن یار گفتند آن حقائق و معارف که عرفا به بیان آورده اند حقیقت از هزاران کاندز عبارت آمد از هزاران حرف بی بیان آورده اند که علم انسان در قیاس که باشد در جنب علم الهی قلیل که دانا و یتیم من العلم الا قلیلاً قوله	
دریاست مجلس شاه در باب وقت بشارت	مان ای زیان رسیده وقت تجارت آمد
دریا با متیاریض رسانی شاه کنایت از مرشد تجارت سوداگری قوله	
بر تخت جم که تاجش معراج آفتاب است	بهت نگر که مورے با این جسارت آمد
جم اینجا سلیمان مراد حق تعالی تخت لفظ مرکب کنایه از حقیقت محمدی تاج بلندی معراج آفتاب بلندی آفتاب و آفتاب اگر چه در فلک چارم است اما تصرفش بر فلک هامن که کرسی است	

آب باده

مور انسان موجب خلق الانسان ضعیفا جسارت دلیری معنی آنست که حقیقت محمدی که مرتبه و بلندی او از همه خلق چون مرتبه و بلندی آفتاب است بر همه ستارگان محبت انسان ضعیف را نگر که با این حقارت که دارد در پی حصول آن شده حصول آن نموده قوله	
از چشم شوخش ایدل ایمان خود نگه دار	کمان جادوے کمانش بر غم غارت آمد
چشم شوخ عالم شهادت که دنیا است و تجلی آن محبوب کنایه از عشق ایمان زهد و پارسائی جادو که کمانش دنیا غم قصد قوله	
آلوده تو حافظ فیض ز شاه دریاب	کمان عنصر سماحت بهر طهارت آمد
دریاب حاصل کن عنصر سماحت تجلی محبوب طهارت پاک کردن غزل	
دوش آگهی زیار سفر کرده داد باد	من نیز دل بباد هم هر چه باد باد
یار سفر کرده محمد باد کنایه از وارد و مرشد قوله	
در چین طره تو دل من حافظ من	هرگز نگفت مسکن مالوف یا د باد
چین طره تو خنجرهای عشق تو مسکن وجود مالوف الفت گرفته شده قوله	
امروز قدر پند عزیزان شناختم	یارب روان ناصح ما از تو شاد باد
روان حبان قوله	
دل خوش شدم بیا تو هر که دچین	بند قباے غنچه گل میکشاد باد
چمن مجلس غنچه بستگی اسرار میکشاد بیان میکرد باد مرشد قوله	
طرف کلاه شامیت آمد بجن اطرم	آنجا که تاج بر سر ز کس نهاد باد
طرف کلاه کله گوشه اے قدر شاهی سلطنت قوله	
از دست رفته بود وجود ضعیف من	صبحم بیوسه وصل تو جان باز داد باد
از دست رفته بود نیست شده بود قوله	
حافظ نهاد نیک تو کامت بر آورد	جانها فدای مردم نیکو نهاد باد
نهاد بکر بنیاد رسم و بنی وضع کرد و تن من ابراهیم شاهی غزل	
در سهره که چون برق اندر طلب نباشد	اگر خرم من بسوزد چندین عجب نباشد

این

هوا محبت یعنی در راه عشق چه حقیقی چه مجازی هر دو یک اند در کار سنازی اگر عاشق را در عشق چون برق طلب نیست اگر خرم نیستش بسوزد و بر باد رود و عجب نیست قوله

مغیکه با غم دل شد الفتش حاصل | بر شاخسار عمرش برگ طرب نباشد
معنی یعنی سالک غم دل عشق الفتش ضمیمه معنی شاخسار لفظ سارا نهو برگ اسباب طرب شادی قوله

در کارخانه عشق از کفر ناگزیر است | آتش کرا بسوزد و گر بولهب نباشد
الکفر ضد الایمان و نیز بمعنی فرافیه و در اینجا مقام آخر مراد است بولهب نام کافر یعنی در کارخانه عشق از پوشیدن عشق و اسرار و ناگزیر است که افشای اسرار از ادب دور است و از کتمان آن درونه عاشق می افروزد و رخت هستی او را میسوزد اگر نباشد آتش ظهور کجا کند و کرا سوخته نار و سوز کند پس بر لب آتش بولهب باید بود و به سوختن تحمل باید نمود قوله

در کیش جانفروشان فضل و شرف نگیند | اینجا نسب نگیند و اینجا حسب نباشد
کیش مذرب جانفروشان عاشقان فضل و شرف نگیند فضل و شرف را اعتبار نیست اینجا اشارت بمقام عشق و اینجا نیز اشارت بمقام عشق نسبت اباعن جد حسب شرافت کسی یعنی علم قوله

در محفل که خورشید اندر شمارده است | خور از برگ دیدن شرط ادب نباشد
در محفل در مقام مراد عشق خورشید محمد اندر شمارده است لا ارید ان اکون ملکاً نبیاً بل ارید ان اکون عبداً قوله

خور که عمر سرمد گرد جهان توان یافت | جز با دود بهشتی هیچ سبب نباشد
معنی خور عشق حاصل نما عمر سرمد بقاء و لا فنا با دود بهشتی محبت و عشق حقیقی قوله

حافظ وصال جانان با چو نتواند تنگدست | روزی بود که با آن پیوند شب نباشد
تنگدست مفلس - روزی میسر آید که با آن روز اتصال شب نباشد یعنی روز و شب غزل
دیر است که دلدار پیامه نرفتاد | تنوشت سلام و کلام نرفتاد

در مقام عشق از غزل شدن چاره نیست تا که از عشق نشود آتش عشق اوراق از بهی غلامی در میان آتش و دفع کینه و توفیق بولهب نگردد و از آنجا است دوست بوی عشق است

و قبل آن

دیر است بر دست دلدار محب حقیقی پیام و سلام و پیک آه و روش و کبک خرام دارد
از واردات غیبی که در و آن بر دلها عارفان لاری می شود و ایثارها آن و هر کانی بفرج می کشند و از بهر ابتلا و آرایش بار نزول می افکند باید دانست که خواجه این غزل به کام قبض فرمود و احوال خویش باین مقام بیان نموده معنی آنست که در تنه که قبض بمن مستولی شد و واروے از واردات و رو کرد قوله

صد نامه فرستادم و آن شاه سواران | پیک نه دوانید و غلام نه فرستاد
این صد بار عجز و زاری و شکستگی و گنوا سازی نمودم آن شاه سواران پیک نه دوانید و غلام نه فرستاد قوله
سوی من وحشی صفت عقل رسیده | آه و روش کبک خرام نرفتاد
این سوی من وحشی صفت و از عقل رسیده الهام از الهامات غیبی نرفتاد از واردات غیبی بحث طرم روندا و قوله

دانست که خواهد شد غم مخ دل از دست | زان طره چون سلسله دانه نرفتاد
خواهد شد غم ضمیمه معقول یعنی مرا طره چون سلسله جذبه محبت قوله

فریاد که آن ساقی شکر لب سرمست | دانست که مخورم و جام نرفتاد
ساقی شکر لب و سرمست اشارت بدلدار مخورم بخور عشق جام نرفتاد و دادا کرد قوله
چند آنکه ز دم لاف کرامات و مقامات | اینجا خبر از هیچ مقام نرفتاد

ز دم لاف کرامات و مقامات اظهار عشق و محبت نمودم مقام کنایه از سلام و کلام و پیام و مشاهد قوله
حافظ با ادب باش که و اخواست نباشد | اگر شاه پیامه بغلام نرفتاد
و اخواست باز خواست و طلب و تقاضا غزل

در نماز و حالت پرستش که کنایه از زهد و پارسائی است | حالت رفت که محراب بفریاد آمد
جمال بالکمال چه ابرو و مقوس از کمال جمال است یعنی در حالت زهد و پارسائی مشاهد تجلیات یا خیال جمال بالکمال در محله دل ما در آمد و از آن سوزش عشق و انگیزش و حالت روندا که نظر از محراب برخاست و التفات بمحراب که لازمه زهد است نماید قوله

باد صافی شد و مرغان چمن مست شدند	موسم عاشقی و کار به بنیاد آمد
باد صافی شد کنایه از حصول محبت خالص از ماسوا مرغان چمن حواس خمس موسم عاشقی و کار به بنیاد آمد موسم عاشقی بهار سے کامل پیدا کر دو کار عاشقی با مستحکام رسید قوله	
بوسے بہبود از اوضاع جہان میشنوم	شادی آورد گل و باد صبا شاد آمد
اوضاع جمع وضع یعنی بوسے بہبود از وضع جہان سے آید چرا کہ گل بجلی بشگفت و شادی بہر سائید و باد صبا فیض بشادی بوزید قوله	
اے عروس ہنر از دہر شکایت منما	حجلہ حسن بیار اے کہ داماد آمد
عروس ہنر سالک کہ عروس دارد در حجلہ سالکت حجلہ حسن مراد وجود و یا دل بیار اے اے جس و عاشاک بشریت بروب منے آفت کہ اے سالک تو از سخت شکایت مکن و ہمگی بہت خود مصروف طلب او کن و خویش را توجہ غیر سیال و ہوا و قلب خود را بتصفیہ حجلہ بیار کہ او خود طالب است و رویش دارد و ترا از تو نزدیکست قوله	
دلفریبان نباتی ہمہ زیور بستند	دلبر راست کہ با حسن خدا دار آمد
نبات مصری درستی دلفریبان نباتی معشوقان مجازی ہمہ زیور بستند محتاج زیور اندن خدا و احسن ازلی قوله	
ازیر بارند درختان کہ تعلق دارند	اے خوشا سر و کہ از بار غم آزاد آمد
بار غم کنایہ از غم خزان قوله	
امطرب از گشتہ حافظ غزلے نغمہ بخون	تا بگوید کہ ز عہد طرہم یاد آمد
از گشتہ حافظ از اشعار حافظ تا بگوید کہ ز عہد طرہم یاد آمد از برائے آنکہ خلق ما از طنز ما خبر دہ کہ از عہد طرب کہ وقت خوردن سے است و آن کنایہ از عشق است یاد آمد اے بر دل ما جوش زد و این سخنها گفت شد غزل	
دل شوق لبست مدام دارد	یار ب زلفت چہ کام دارد
دام ہمیشہ یارب کلمہ تعبیر است قوله	
جان شربت مہر و بادہ شوق	در ساغر دل مدام دارد

بگویم

مہر بخت ساغر دل اضافہ بیان بہ دام ہمیشہ قوله	
غرم دل آن کیکہ صحبت	بایار علی الدوام دارد
علی الدوام ہمیشہ قوله	
شوریدہ زلفت یار دایم	در دام بلا مقام دارد
شوریدہ پریشان یعنی عاشق دام بلا اضافہ بیانہ قوله	
تا صید کند دے بشوخی	بر گل زنبفشہ دام دارد
تا صید کند از برائے آنکہ صید کند بر گل زنبفشہ دام دارد بر گل ذات زنبفشہ صفت دام و شوق قوله	
آخر رسم کہ باز پرسم	کان دلبر ما چہ نام دارد
رسم می باید مرا باز پرسم چون سیم قوله	
بایار کجاشیند آن کو	اندیشہ خاص و عام دارد
کے بایار وصل گردد کہ باندیشہ خاص و عام یعنی در خیال ما تو گرفتار است قوله	
حافظ چو دے خوشست مجلس	اسباب طرب مدام دارد
اے حافظ چون مجلس عاشقان بہر سیدہ پس سے نوش بے مجلس لایفغ غزل	
دست از طلب ندارم تا کام من بر آید	یا تن رسد بجانان یا جان ز تن بر آید
طلب بخود دست داشتن باز ماندن کام مقصود و معنی مصرع آئندہ اینست درین جست وجود و چیز یا بمقصد رسم یا بمرم تا ازین شائد ربائی یا ہم دروا افسوس قوله	
جان بلبست و حسرت و دل کہ از لبش	انگرفتہ ہیچ کاسے جان از بدن بر آید
از لب کام گرفتن بوسہ مراد قرب جان از بدن بر آید بمیرم قوله	
از حسرت و دہانت جانم بہ تنگ آمد	خود کام تنگستان کے زان من بر آید
دہان مراد و حسرت جانم بہ تنگ آمد ہیچ نوع مفہوم نمیشود تنگستان مفلسان کے زان دہن آید کہ این مقام عارفان کامل است قوله	
بر خیز تا چمن را از قامت قیامت	ہم سرودہ بر آید ہم نارون بر آید
چمن کنایہ از دل قامت کنایت از وجود سے چیست قامت فے اثل یعنی وجود سے کند	

این بیت در نسخ موجود نیست

سبقت

اشیا بران قامت معوده قیامت صفت قامت است هم سر و بر آید هم نارون بر آید	
سر و نارون زیبایش چمن است یعنی چمن دل مازنی گید و قوله	
بنامے رخ که خلقه واله شوند و حیران	بکشای لب که فریاد از مر و وزن بر آید
رخ وجه اندام جمال خود بکشای لب سخن در آید که فریاد از مر و وزن بر آید خروشان و مشتاق تو گردد و قوله	
بر لب آنگه در باغ یابد گلچین چو ریت	آید نسیم و هر دم گرد چمن بر آید
بر لب آنگه بتوقع آنگه باغ دل و دنیا گل تجلی و محبوب روی ذات آید نسیم و هر دم گرد چمن بر آید نسیم انبیا هر دم که برگرد چمن دل سیر آن میناید و قوله	
هر یک شکن زلفش پنجاه شست دارد	چون این دل شکسته با آن شکن بر آید
شکن پنچ و اینجار و زو شب مراد کنایه تغییر و تبدل سر و زلف مراد دنیا باعتبار ظلمت و سواد شست یعنی دام اینجای کنایه از حوادث و آفات عالم سر و زلف است که هر روز و شب و هر تغییر و تبدل پنجاه حادثه دارد که هر یک سدره گمارد یعنی دنیا که کثیر الحوادث و الآفات سالک غریب تنها پنجاه حادثه و آفات را در آن بچرخد و به نجات است از هر روز و هر شب چون بر سالک پنجاه حادثه و آفات در آید این سالک تنها چه طور بکافیات بر آید و اگر زلف کنایه از جذبه عشق یعنی هر پنج و تاب جذبه عشق که سالک رو نماید پنجاه دام دارد این دل رسیده چه طور از آن سر بر آید و از آن برآمده راه مقصد گیرد و غزل	
و اگر اتراف لک جرحه کش پیاله باد	دشمن دل سیاه تو غرقه خون چو لاله باد
جرحه کش محتاج و بختی قوله	
فروه کاخ رفعت رست زفر ارفع	را هر وان و هم را راه هزار ساله باد
فروه بلندی کاخ کشک فرنی بانی و شکوه را هر وان و هم اضافه بیانیه قوله	
چون بنوا می قامتت نه ره شود ترانه ساز	حادثت از سماع آن هم آه و ناله باد
نوا آواز مراد سرود ترانه ساز مراد گویند سماع شنیدن قوله	
نه طبق سپهر آن قرصه سیم و زر که هست	از لب خوان چشمت سهلترین نواله باد

فروه
سپهر

قرصه سیم و زر ماه و مهر لب کنار سهلترین کمترین قوله	
زلف سیاه پر چمت چشم و چراغ هست	جان نسیم دولت و دشمن کلاله باد
پرچم موس بن ماده گا و کو بهی شکن پنچ کلاله شتم زلف قوله	
حافظ تو دین غزل حجت بندگی نوشت	لطف عبید پرورت شاید این قبالة باد
عبید پرور و بنده پرور قبالة خط غزل	
رسید مرده که ایام غم نخواهد ماند	چنان نماند چنین نیز هم نخواهد ماند
چنان اشارت بایام وصل چنین اشاره بایام بجز قوله	
غیبت شمرای شمع وصل پروانه	که این معامله تا صبحدم نخواهد ماند
شمع اصحاب دل پروانه خدم و شتم این معامله کار فرامی یعنی اهل دولت رجوع و دست غیبت شمرده بشکر آن در آید و حقوق چشم و متعلقا نزار عایت نمایند و از آزار زیر وستان باز آید و ازین دولت و شمت مغرور نباید شدن که اسرع الزوال و شمر گوناگون و بال که کلک راع و کلک منول عن رعیت و نیز شمع مرشد و سالک پروانه مترشدان و حواس خمس اعضا یعنی اهل سالک فرصت را غیبت شمار تا آنکه اختیار و دست است کار کن که شایسته و رگاه باشد که شکر و سلامتی اعضا و حواس بر بنگان لازم و نیز اهل مرشد بهنگام ارشاد خود را غیبت شمار و تهنیت مترشدان بکوش که احوال موجب اخلاص و سرمایه حیرت و وبال قوله	
من ارچه در نظر یار خاکسار شدم	رقیب نیز چنین محترم نخواهد ماند
خاکسار خوار و بقدر رقیب کنایه نفس و شیطان و جوارح محترم عزیز قوله	
سروش عالم غیبم بشارت خوش داد	که بر در کرمش کس درم نخواهد ماند
سروش فرشته و درم حکمین و مخمور و تباہ قوله	
چو پرده دار بشمشیر میزند همه را	کس مقیم حریم حرم نخواهد ماند
پرده دار شیطان که حاجب در خلوت سراست وحدت است حریم حرم مقام وصل قوله	
چه جای شکر و شکایت ز نقش نیک بدست	که کس همیشه گرفتار غم نخواهد ماند
نقش نیک و بد اضافه بیانیه همین نیک و بد چو بر صفحه هستی رقم نخواهد ماند چون زندگی	

صحنه که در لفظ شمشیر میزند همه را این معنی است که در شمشیر میزند همه را و این معنی است که در شمشیر میزند همه را

جادو نیست و آخر الامر فناست جاس شکایت نیست قوله	
سرود مجلس جمشید گفته اند این بود	که جام با ده بیاد که جم نخواهد ماند
جمشید نام پادشاه دوران جم زمانه جمشید مرده خوشخبری مخزن جاس عزیزه قوله	
برین رواق زبرجد پوشیده اند بزر	که جز نکونی ابل کرم نخواهد ماند
رواق بکسر پیشگاه خانه زبرجد زمره رواق زبرجد آسان که جز نکونی ابل کرم نخواهد ماند	که فکر خیر کریان تاقیامت است قوله
زمهر بانی جانان طبع مبرح فضا	که نقش مهر نشان ستم نخواهد ماند
اشاره به لافظوا من رحمة الله جور و ستم گردش فکلی که از محبوب دور افکنده غزل	
رو بر ریش نهادم و بر من گذر نکرد	صد لطف چشم داشتم و مکنظر نکرد
چشم امید قوله	
ماهی و مرغ دوش نخت از فعال من	آن شوخ دیده که سر از خواب بر نکرد
آن شوخ دیده کنایه از محبوب سر از خواب بر نکرد سر از خواب بر نداشت قوله	
سپیل سر شک مازدش کین بدر نبود	در سنگ خارا قطره باران اثر نکرد
سپیل سر شک کنایه از گریه و زاری سنگ خارا اشارت بدل محبوب باران کنایت از گریه	کلاک نئے که از ان قلم سارند غزل
را به زن که آه بر ساز او توان زد	شعر بخوان که با او طل گران توان زد
راه سرودم او سخنان عشق را به زن سخنان عشق گو رطل جام نیم من قوله	
بر آستان جانان گر سر توان نهادن	گلستان سر بلندی بر آستان توان زد
گر سر توان نهادن اگر سر نهادن میسر شود گلستان آواز شادی و خوشی قوله	
قد خمیده ما سہلت نماید اما	بر چشم دشمنانت تیر از کمان توان زد
خمیده کج سہلت نماید قدرے و دقرے ندارد قوله	
در خالقه نگیند اسرار عشق مستی	جام می معانه هم با سخنان توان زد
سخنان عاشقانه و اسرار حقائق با عاشقان بیان توان کرد کلام الناس می قدر عقولهم	

دینار و دینار

از شرم در حجابم ساقی تلطف کن	باید که بوسه چند بر آن دمان توان زد
از شرم یعنی از شرم بیایگی در حجابم مجسم دوم از وصل نتوانم زد ساقی تلطف کن بجام عشق اعانت	نمایا بایه عشق بوسه چند بر آن دمان توان زد وصل نتوانم رسید چه بوسه می وصل معلوم قوله
بر جوئی چشم گر سایه افکند دوست	بر خاک رگزارش آب روان توان زد
جوئی چشم یعنی چشم که اگر به بنزد جوئی است بر خاک رگزارش آب روان توان زد برای آنکه	تا گرد راه بیا من او زسد قالی بزن بگوشت و اندام او خواهم چه که حال نکودر قفا سے فال نکوست
برگ ساختگی قوله	
در ویش را نباشد منزل سر سلطان	مایم و کهنه دلقه کاش دران توان زد
کاش دران توان زد لایق سوختن باشد قوله	
اہل نظر و عالم در یک نظر ببازند	عشق و داد اول بر نقد جان توان زد
اہل نظر عشاق و اذنوبت با ختن قمار و غیره معنی بیت آنست عشاق دین و دنیا را در یک نظر ببازند	اناکه ایشان را مقام عشق است که از جمیع مقامات بالا است و در عشق بازی داد اول بر نقد جان
توان چه دین و دنیا قوله	
عشق و شباب و رندی مجموعہ مراد است	ساقی بیا که جامے در این زمان توان زد
شباب بقع پرده سرود و جوانی رندی نزد اہل تصوف قطع نظر از انواع اعمال در طاعت و از رسوم	خلایق و عالم بیایگی سے رندی اینجا عالم بیایگی است و در طاعت جہتی و چالاک کی است و آنکه
رندی سازد اورا رجمند رسم و عاداتش سازد پاسبند و رند عالم سوز کے باشد بذات و	پاسے بند رشتہ صوم و صلوة و گاہ جانش سوئے کعبہ کردہ سیر و گاہ عازم گشتہ بر اقصاء ویرہ
کعبہ و میخانہ اورا پیشکے و در رہ رندی ہمیکہ و دیکے و آنکہ در کعبہ مناجاتش بود و پیش از ان	اندر خراباتش بود و ظاہر و باطن خلا و در ملا و رند باشد غرقہ نور خدا و جانش از رندی بواسطہ است
لغت و رحمت بنزدش واحد است و نہ ز رحمت خاطر اورا سرود و نہ ز لغت در کمال او قصور و	پیش او یکسان بود حلوا و زہر و خواہ لطف از دوست بیند خواہ قہر و ہر چه محبوبش بدست خود
دید و گیر و بر ہر دو چشم خود نہد و قوله	

دینار و دینار

زمیوه های بهشتی چه ذوق دریابد	اگر که سبب رخندان شاید بنگزید
میوه های بهشتی عارفان و محبوبان چه ذوق دریابد	اسرار و کمالات ایشان چه دریابد
شاید بنگزید کسی که معشوقی بدست نیاد	و عشقه حاصل نکرد قوله
چنان کرشمه ساقی دلم ز دست ببرد	اگر که بکسی دگر نیست برک گفت و شنید
چنان بنوع کرشمه ساقی مشاهده محبوب برک	طافه قوله زرقا که شکاریست چرا کند در پیش مراد و اندیش
درین بیت خطاب از دل بوی خوش کفایت از استغناء و عدم التفات زرقا	که دید از زرقا بچشم نازک باید که مشکایت کفایت
قوله گلے نخیز بستان آن دهل بن حصول تمنای دگر نسیم مروت درین چنین	و زرقا مروت نافت قوله
شراب نوش کن و جام زربصوفی ده	اگر که پادشاه زکرم جرم صوفیان بخشید
جام زربصوفی دل یا خیال عشق بقطره جام غالی نمیدهد	صوفی کنایه از خویا و دشمنی تعالی جرم صوفیان بخشید
لا یراد العشق بما یقولون و یفعلون قوله	
بهار میگزرد مهر گستر در یاب	اگر که رفت موسم و حافظ هنوز می بخشید
بهار ایام جوانی و او گستر خطاب بر پادشاه در یاب	توجه بحال مکن رفت موسم موسم کنایه از جوانی و رفت باعتبار
قریب الوقوع هنوز می بخشید حصول عشق نمود غزل	
روشنی طلعت تو ماه ندارد	پیش تو گل رونق گیاه ندارد
طلعت دیدار و روئے قوله	
اگر که بر روی تست منظر چشم	خوشترا ازین گوشه پادشاه ندارد
گوشه ابرو و تیو خیال ابروئے تو که مشاهدات تجلیات است	ازین گوشه اشارت بگوشه ابرو قوله
و دیده ام آن چشم سیریل که توواری	جانب هیچ آشنانگاه ندارد
آن چشم اشارت بذات و سیمه باعتبار استغناء و عدم التفات	جانب هیچ آشنانگاه ندارد
بهر هیچ آشنانگاه را نمی کند قوله	
جانب دلها نگاه دار که سلطان	ملک نگیرد اگر سپاه ندارد
یعنی دلهاست عاشقان بدست آنکه سلطان با وجود کوس سلطنت مینوازند اما چون سپاه ندارد	
ملک گیری بکند و این نظر بشوکت و حشمت ظاهری نموده میگوید یعنی چنانچه غرور و شانی شوکت سلطان	

روئے

در کثرت سپاه است همچنین شان محبوبان در کثرت عاشقان است	و یا براس ترغیب بمقتد
احوال و گرنه و نه ازینها منزله است قوله	
اے شه خوبان بعاشقان نظر مکن	هیچ شه چون شما این سپاه ندارد
هیچ شه چون شما پادشاه ندارد یعنی چون شما پادشاه که مادریم هیچ شاه را میسر نیست	حیث است
که ما چنین پریشان باشیم و تو متوجه بهمانباشی قوله	
رطل گرانم ده اے مرید خرابات	شادی شیخه که خالفتاه ندارد
رطل گرانم ده یعنی جامه مالامال عشق بمن عطا نما ای مرید خرابات	اشاره به پیر چوئے عاشق است
و مرید خرابات جز عاشق نتواند شد	شادی شیخه بهجایا آنکه شادی باد هر شیخه را که
خالفتاه ندارد اظهار لاف و کرامات نمکند قوله	
خون خور و خامش نشین که آن لال نازک	طاقت فریاد وادخواه ندارد
خون خور رخ در کش و این خطابت از جانب مرشد یا از خود بخود خامش نشین	دم بچون و چرا
مزن خاطر نازک خاطر محبوب که نازک است طاقت اے طاقت شنیدن وادخواه عاشق قوله	
نمن من تنها کشم تطاول زلفت و تطاول دست درازی تطاول زلفش تصدیقات و	
بلیات عشق او کیست بدل داغ آن سیاه ندارد دلخ - اشاره به خوشگی آن سیاه	
اشارت بزلت موافق مضمون ده کس نیست که افتاده آن زلفت و توان نیست	
قوله	
تا چکند بار رخ تو دود و دل من	آئینه دانی که تاب آه ندارد
تا چکند الحال باید دید که چکند آئینه اشاره بر رخ آه اشارت بدود و دل قوله	
شوخی ز کس نگر که پیش تو بشگفت	چشم دریده ادب نگاه ندارد
ز کس عاشق که پیش تو بشگفت اظهار خود نمود پس مواخذه نماید و عیب مکن چشم دریده بجایا	
کنایه از عاشق ادب نگاه ندارد چه ادب از تقاضا حیاست واد از حیایگاه قوله	
حافظ اگر سجده نکرد و مکن عیب	اکافر عشق اے صنم گناه ندارد
اگر سجده نکرد اگر عجز که لازمه عشقت نکرد و این تدارک آن بیت است که تا چه کند کافر عشق	

عاشق که در عشق محو شده غزل

روز هجران و شب فرقت یار آخر شد

زوم اینفال این سخن که مضمون مصرع اول بود بجای تفادول گرفتم گذشت آخر ستاره نفس که
شهره اش جدائی بود رفت کار آخر شد هجر بپایان رسید قوله

آن همه ناز و تنعم که خزان می فرمود

ناز و تنعم غم و غلبه خزان ایام هجر قدم بفتح معروف و بضم باز آمدن از سفر قوله اگر آن بستی
کار من از لذت تو بود اگر چه بسبب عشق تو گرفتار شد اند و بلیات شده بودم حل این عقده هم از
روستای نگار آخر شد آخر الامر از مشاهده رفته تو رخ آن غم شد قوله

شکر ایزد که با قبیل کله گوشه گل

خار غم اندوه در سبزه گل بقوت عشق دولت تیزی میزد اظهار تکبر و فخر خود میکرد گل چو بر باد
گل عشق چون شگفته گردید و کمال رسید بخت دل افروز دل افروز صفت بخت ساقی بخت
دل افروز ضایع بخت یار آخر شد غم و غلبه خزان کله گوشه گل قوله

صبح امید که بد معشوق پرده غیب

شب تار ایام هجران قوله
آن پریشانی شبها و روز غم دل
کیسوی طلب راه معشوق میبکده مقام مرشد یاف و چنگ نه حجاب دهنه محابا که مرا تو به و شجی
و قرار آخر شد تو به و شجی و قرار که لوازم خود نیست قوله

باورم نیست ز بد عهدی ایام هنوز

قصه غصه که در دولت یار آخر شد
از بد عهدی زمانه هنوز باورم نمی آید که ایام هجران آخر شد مبادا که باز هجران مبتلا سازد قوله
ساقیا عمر در از وقت پر می باد
که بسعی تو ام اندوه خمار آخر شد
خمار اندوه و غم عشق قوله

در شمار ارچه نیاورد که حافظ را

شکر کان محنت یحیی و شمار آخر شد
در شمار ارچه نیاورد و نظریه نه سوسامانی قصه یحیی و شمار اعراض و انکار و میسر سامانی و پریشانی غزل
زاهد خلوت نشین دوش بمیخانه شد
از سر بهمان گذشت بر سر بهمان شد

نقد و تمجید و دل بستی از ممل از سفر « که این بیانات در نسخ موجود یافته اند »

۳۹۹

میخانه عالم عشق معنی آنست که آن زاهد ظاهر پرست از ظاهر پرستی باز آمد و در راه عشق در آمده و
عهدی که با صاحب ظاهر بسته بود بشکست و به پیمانه شراب که عبارت از عشق است مشغول گردید قوله

شاهد و شمع و شراب آمده بودش نجوایا

باز به پیرانه سر عاشق و دیوانه شد
مغچه میگذشت را هنر دین و دل
در پی آن آشنا از همه بیگانه شد
مغچه تجلی غیر از تجلی ذات و نیز مرشد یعنی تجلی از تجلیات و مشاهده از مشاهدات گرداگرد زاهد میگذشت و در
نمودار بخشش نشست چون زاهد او را آشنا می یافت دلش بدو بشناخت و از همه بیگانه شد
و بدو بیگانه قوله

آتش رخسار گل خرمین بلبل بسخت

آتش رخسار گل روشنی تجلی آن محبوب خرمین بلبل وجود عاشق چهره خندان شمع روشنی تجلی
آن محبوب آفت پروانه هلاکی عاشق معنی آنست که بلبل و پروانه میخواست که بنیال کاره و گر با
و ترک محبت گوید و از محبوب صبر کند هیچ وجه میسر نشد دل که عاشق صابر بود مگر بشکست یعنی
مدتی با صبر و قناعت در دامن تسلیم بشکست گرد آورد و از همه خلق رو بر تافت و بگوش
نامرادی بنشست آخر الامر مجروح دیدن رو می معشوق آن همه زهد و عزلت بر باد شد قوله

آریه شام و سحر شکر که ضائع زلفت

قطره باران ما گوهر یک دانه شد
ضائع زلفت اے مرفرش قطره باران اشارت بگریه گوهر یکدانه شد در پی بهای اے
موجب عز و شرف قوله

ز کس ساقی بخواند آیت افسونگری

حلقه اوراد و مجلس افسانه شد
ز کس چشم مرا مشاهده ساقی محبوب و مرشد یعنی مشاهده محبوب آیت افسونگری خواند و مارا از مجلس
طریقه باز ماند و بر تبه رساند که حلقه اوراد و مجلس افسانه شد یعنی کار را از اوراد خواندن گذشت و تبه
بالا که عشق است و مشاهده محبوب ممکن گردید قوله

صوفی مجلس که دمی جام و قیح می شکست

دوش بیک جرعه عاقل و فزانه شد
عشق عاقل و فزانه شد کمال عقل آنست که از فانی بیانی گراید و از ابدی با عا
غزل

در این بیت

زبخت زمانه که یار باز آید	بکام غمزدگان غمگن باز آید
زبخت یعنی تحسین و آفرین زمان ساعت و وقت غمزدگان عاشقان غمگسار معشوق خیال چرخ که در خواب نموده شود و یاد دل آید شاه خیال اضافه بیانیه ابلق چشم اضافه بیانیه و معنی این صریح آنکه چشم در راه خیال محبوب وقت کرده ام شهسوار محبوب در انتظار خدنگش همیر و دل من خدنگ چسب از تیر جوین مراد تجلی تباری که موجب فناء عاشق است مقیم مدام اگر نه در خم چوگان رود سر من یعنی اگر این سر در عشق او فدا نگردد با سر زلفین او قرار می کند و در جنبه محبت و عشق او گرفتار شد قرار باز آید آرام شود سر شک من نه زند موج بر کنار چو بحر چین گریه وزاری رو نماید اگر میان ویم در کنار باز آید با محبوب خود هم آغوش شوم بلبلان عاشقان خار مراد رقیب نفس و شیطان و شدائد و بلیات بیوے آن بدان واسطه و بان امید نو بهار باز آید مشاهدات رونمای نقشند قضا حق تعالی که همچو سر و بدستم نگار باز آید که نگار که مانند سوادست بدستم باز آید غزل	
ز دل بر آدم و کار بر نمی آید	ز خود بد ریشم و یار در نمی آید
ز دل بر آدم از دل بر آدم یعنی ترک دل نمودم ای اضطراب بکمال رسید ز خود بد ریشم از خود گذشتم قوله	
درین خیال بسر شد و مرغ عمر غریز	بلاست زلف و رازت بسر نمی آید
درین خیال اشاره بحصول حال بهر شدت و زلف و رازت تصدیق و بلیات عشق و تیرگی و سر و آید غزل	
همیشه تیر سحرگاه من خطاشدی	کنون چه شد که یک کارگر نمی آید
تیر سحرگاه آه سحری و دعای سحری خطاشدی رو نمی شد کنون چه شد الحال چه حال است که یک کارگر نمی آید یک بدجه اجابت میرسد قوله	
نظر بر دوسه دل آراست یار ما و نه	به هیچ وجه و در کار بر نمی آید
یعنی ما عاشقانیم به هیچ وجه من الوجوه کار در که زهد و پارسائی و طاعت و عبادت از یاد ما و الا نظر بر دوسه محبوب که کار عاشق بهین استغراق به حال محبوب است قوله	
چنان بجزرت خاک در تو می میرم	که آب زندگیم در نظر نمی آید

در این غزل در غم و در نیست

بسیار

مگر

آب زندگی اضافه بیانیه حصول مقصود قوله	
فدای دوست نکر دیم و مال دریغ	که کار عشق ز ما اینقدر نمی آید
فدای تصدیق این قدر اشاره به فدا جان و مال که اول قدم است در عشق قوله	
قد بلست ترا تا بهر سینه گیرم	درخت کام و مرادم بهر نمی آید
ای ناه عشق ترا به کمال نیرسانم بقصد خود نمی رسم قوله	
مقیم زلف تو شد دل که خوش سواد و دید	وزان غریب بلاکش خبر نمی آید
مقیم زلف تو شد کفایت عشق و یار فدا و عاشق و سواد و شهادت و مراد کان و زان غریب بلاکش اشاره به فدا	
ز شصت صدق کشاد و نهراتیر دعا	وزان میان سیکه کارگر نمی آید
ز شصت صدق اندک صدق کشاد روان کرده و زلفی از اشاره به فدا و کارگر نمی آید قوله	
از بسکه شد دل حافظار میرده از همه کس	کنون ز طعنه زلفت بدر نمی آید
میرده متفر شده حلقه زلفت لذات دنیوی و جذبه عشق غزل	
سحر بلیل و کایت با صبا کرد	که عشق رو می گل با ما چها کرد
بلیل سالک صبا شد گل محبوب حقیقی معنی آنست که در هنگام سحر سالک بهر کمال از رو استمات شکایت در دلا را می خود گفت که عشق رو می آن محبوب با ما چه کرد و چه شصده پیش آورد بیان آن میکند قوله	
ازان رنگین رخ خون در دل اندخت	وزان گلشن بخارم مبتلا کرد
اول به نایب رخ رنگین خود خون در دل انداخت یعنی گرفتار عشق خود ساخت که عاشق را دل سراسر خون باشد و ازان گلشن قرب که مطالب فراوان و خطوط بیکران دارد بخار بجران و حوادث در ابتلا آورد و چون از توجه مرشدان رنج و محنت یکسوز شد و مبطوب رسید میگوید قوله	
غلام بهمت آن ناز می نسیم	که کار خیر بے رو می و ریا کرد
بهمت توجه نازنین کنایه از مرشد کار خیر بے رو و ریا کرد و عند اندام مبطوب رسانید قوله	
خوشش با و انیم صبحگاه بی	که در و شب نشینان را دو اگر د
خوشش ضمیر شین نسیم صبحگاه بی او قبیل اضمار قبل الذکر صبحگاه بی مرشد در و شب نشینان کنج از خود و دوا وصل قوله	

اگر از سلطان طمع کردم خطا بود | و راز دلبر و فاجستم جفا کرد
 یعنی اگر طلب تو بجز مرشد نمودم خطا کردم چه فیاض حقیقی اوست و این در محله است که طالب مطلوب بود
 و خود را غرق در یای فضل او بیند از نیاجست که هر چه دست داد بدو یا چه حاجت است جفا کرد
 چه در خواب و فانیست و نیز او حاکم مطلق است فعل لایزال عاشق را با خواست چه کار قوله
 من از بیگانگان هرگز نه ناالم | که با من هر چه کرد آن آشنا کرد
 آن آشنا کرد یعنی حق تعالی که همه را دوست قوله
 بهر سو بلبی عاشق در افغان | تنعم در میان باوص بار کرد
 بلبل عاشق تشنه و زاهد متورع در راه طلب محبوب بشتود و غوغا نمود و تنعم از وصال محبوب و دریا
 مطلوب عاشق لایزال و در ندامت ابالی باوص با عاشق که صبا کرد و بسیار گلشن عشق است قوله
 نقاب گل کشید از دست سنبلی | اگر به بند قبا چون غنچه و اگر د
 گل محبوب زلف سنبلی تجلیات انوار معنی آنست که پس از مجاهدات چون بغایت انزلی و لطف شسته شد
 و حجاب خودی و پنداری که درین و محبوب نقاب بود و مرفوع گشت و نهفته شد مشاهدات تجلیات محبوب
 باز حاجب گشت و حجابی دیگر در پیش نشست و میتوان که سنبلی لطف جذبه عشق بود و یا علائق و نیای یعنی
 چون سالک درین نشاء و سیه دلش بر مثال غنچه بود و شکفته گردید و گلهای مرادش شکفت و حجاب
 چو گل روی خود نهفت جذبه عشق با حوائق و نیای در پیش آمد که دلش باز بصورت و وجه از ان در لیش آمد و با
 حاجب و باغش نگشت و گرد و غبار از پیش نشست یعنی بایشان بهر مرتبه که میرساند رساند غزل
 سمن بویان غبار غم چو بشتند بنشانند | پر پرویان قرار از دل چو بستند بنشانند
 سمن بضم نام گل سپید و سمن بویان کنایه از محبوبان غبار گرد برآمده و نیز که درت طبع غبار غم
 اضافه بیانی بنشانند ای رفیع گردانند اشاره ببار غم بنشانند اشاره بقدر قوله
 بفراتک جفا و لبا چو بر بند بر بندند | ز زلف غیر من جاها چو بکشایند بکشایند
 فتراک شکار بند فتراک جفا اضافه بیانی یعنی وقتیکه بر اسب محبوبیت فتراک جفا بر می بندند و لبا
 رابسته غم و اندوه میگردد و از زلف غیر من خود دقتی که برکشایند جاها را از رشته غم و اندوه ربائی
 میدهند و شادان و خورم می سازند قوله بفراتک بکشایند بکشایند بفراتک

در قبل چنین است در دیوان از قلم میرزا محمد علی آید ۱۲ ابراهیم شاهی

بمنه و بپشتینه تو قفس بفرایند نهال شوق در خاطر چو بخیزند بنشانند یعنی چون بر خیزند نهال شوق
 خود را در خاطر عشاقان بنشانند و والد خود سازند قوله چشم لعل ربانی چو می خندند می بازند و وقتیکه
 آن سمن بویان لب لب استغنا عدم التفات می خندند و مسخر میکنند از غایت غم و اندوه از چشمان من
 اشکهای سرخ می بارند ز رویم راز پنهانی چو می بینند میخوانند و حال آنکه از روی من دقتی که
 می بینند عشق و محبت مرا در می یابند و آنرا خلاص معانیه نمایند قوله
 سرشک گوشه گیران را چو در یابند و ریا | رخ از مهر سحر خیزان نگردانند گردانند
 گوشه گیران عاشقان که از ماسوا گوشه گرفته اند چو در یابند و ریا چو در یابند چو خود کنند و معلوم نمایند
 بمنزله در یابند و موجب عز و فخر خود بشمرند سحر خیزان عاشقان نگردانند گردانند اگر محبت عاشقان
 بدانند رخ ازیشان نگردانند ز فکر آنانکه در تدبیر در مانند در مانند یعنی کسانی که دوا در دوا
 سهل بشمرند از فکر آنان که در تدبیر درمان اند یعنی عاشقان عاجز گردند قوله
 چو منصور از غر او آنانکه پروانند بر دارند | چو مجنونان هر آن قوم که حیرانند حیرانند
 منصور نام دلی مشهور پروانند بالاس و در هستند پروانند مقصود خود بردارند و هر آن
 قومی که حیران جمال محبوب مجازی اند در بادیه سرگردانی حیران اند یعنی بعشق حقیقی نمی آید
 قوله
 درین حضرت چو مشتاقان نیازند باز دارند | بدین درگاه حافظ را چو میرانند میخوانند
 مشتاقان عاشقان نیاز از در حاجتی کنند باز دارند اشاره بسمن بویان میرانند میباشند قوله
 سالها دل طلب جام جم از ما میگرد | و آنچه خود داشت زیگانه تناسیکرد
 جام جم جامی که جمشید ساخته بود و احکام جهان در مشاهده میشد مراد لطیفه آلهی که در دل
 سالک وارد شود و عشق از او پیدای شود و نیز از جام جم مرشد باشد یعنی دل از سالها از ما
 طالب جام جم بود تا بکشف تعینات رسد و عاقبت الامر چون بدولت عشق یا مرشد صفایی دل
 میسر شد و بسبب آن تجلی محبوب حقیقی در خود یافت گفت آنچه خود داشت آنچه در ذات خود داشت
 زیگانه تناسیکرد و حصول آن از جام جم طلبید قوله
 آگوهری که در کون و مکان بیرونست | طلب از گم شدگان لب و ریا میگرد

در بعضی نسخ این بیت
 چنان صانع شده
 در نیمه ربانی چو می
 خندند و مسخر میکنند
 از غایت غم و اندوه
 از چشمان من
 دقتی که
 می بینند عشق و محبت
 مرا در می یابند و آنرا
 خلاص معانی نمایند
 قوله
 سرشک گوشه گیران را
 چو در یابند و ریا
 چو در یابند چو خود
 کنند و معلوم نمایند
 بمنزله در یابند و موجب
 عز و فخر خود بشمرند
 سحر خیزان عاشقان
 نگردانند گردانند
 اگر محبت عاشقان
 بدانند رخ ازیشان
 نگردانند ز فکر آنانکه
 در تدبیر در مانند
 در مانند یعنی کسانی
 که دوا در دوا
 سهل بشمرند از فکر
 آنان که در تدبیر
 درمان اند یعنی
 عاشقان عاجز گردند
 قوله
 چو منصور از غر او
 آنانکه پروانند
 بر دارند چو مجنونان
 هر آن قوم که حیرانند
 حیرانند
 منصور نام دلی
 مشهور پروانند
 بالاس و در هستند
 پروانند مقصود
 خود بردارند و هر آن
 قومی که حیران
 جمال محبوب
 مجازی اند در بادیه
 سرگردانی حیران
 اند یعنی بعشق
 حقیقی نمی آید
 قوله
 درین حضرت
 چو مشتاقان
 نیازند باز دارند
 بدین درگاه
 حافظ را چو
 میرانند میخوانند
 مشتاقان
 عاشقان نیاز
 از در حاجتی
 کنند باز دارند
 اشاره بسمن
 بویان میرانند
 میباشند
 قوله
 سالها دل
 طلب جام جم
 از ما میگرد
 و آنچه خود
 داشت زیگانه
 تناسیکرد
 جام جم جامی
 که جمشید
 ساخته بود و
 احکام جهان
 در مشاهده
 میشد مراد
 لطیفه آلهی
 که در دل
 سالک وارد
 شود و عشق
 از او پیدای
 شود و نیز از
 جام جم
 مرشد باشد
 یعنی دل از
 سالها از ما
 طالب جام
 جم بود تا
 بکشف
 تعینات
 رسد و عاقبت
 الامر چون
 بدولت عشق
 یا مرشد
 صفایی دل
 میسر شد و
 بسبب آن
 تجلی
 محبوب
 حقیقی در
 خود یافت
 گفت آنچه
 خود داشت
 آنچه در ذات
 خود داشت
 زیگانه
 تناسیکرد
 و حصول آن
 از جام جم
 طلبید
 قوله
 آگوهری که
 در کون و
 مکان
 بیرونست
 طلب از گم
 شدگان لب
 و ریا میگرد

چهار آفتاب یعنی چون صبح روشن و دماغ گشت که حال سیالات ملک چیست جسم طلوعی و غروب طلعتی
دیگر نیست و آنکه حال محبت گردون چیست صبح برآمد بر غروب کاروان خنده زد که مغرور مشوید قوله

نگارم دوش در مجلس بغم نفس چن برختا اگر بکشود از گیسو و پرد لپاس یاران زو

اگر بکشود از ابرو و دایه در خنده و خوشی شد پرد لپاس یاران زو یار از دوش و تاب انداخت قوله
من از رنگ صلاح آنکه خون دل شستم دست یعنی من امید از زهر و پارسائی بهمان روز منقطع
کردم که چشم باوه پیمایش صلابر هوشیاران زو چشم باوه پیمایش خود کنایه از تجلی ذاتی
صلاب آواز و افروختن آتش و آواز براسه طعام هوشیاران عاشقان یعنی تجلی خود بر عاشقان نموده
دانشان را بخود کشید قوله

کدام آهین دوش آموخت این آهین عیاری اگر اول چون برون آمده شب زنده داران زو

عیاری دنیوی چون برون آمد از احتفال بمنصور ظهور شب زنده داران عاشقان در آب رنگ
رخسارش چه خون خور ویم و جان وادیم یعنی چه خون خور ویم تا و این حسن و جمال پیدا کرده
من تقاضای نظر حسن تو افزون نشود تا دم خون نشود و رویتو گلگون نشود و چون بجداریائی
رسید بول بتاراج عاشقان درآمد قوله

منش باخرقه پشیمن کجا اندر کند آرم بهر موی که مرگانش ره خنجر گزاران زو

منش باخرقه پشیمن من که لباس فقری دارم بهر موی که مرگان هر موی مرگان او ره خنجر گزاران
زو کار خنجر گزاران میکند خنجر گزاران دلاوران و عاشقان

شهنشاه مظفر فر شجاع ملک دین منصور اگر جوید بید رغبت خنده برابر بهاران زو

شهنشاه مظفر فر از بخار مدح پادشاه آمد منصور نام پادشاه کنایه از مرشد جوید بید رغبت
بخشش بیشمار آن مرشد خنده برابر بهاران زو ابرار در معرض ایچ می شمرد قوله

ز شمشیر سرافشانش ظفر آنروز بد رخسید اگر چون خورشید انجم سوز تنها بر تنه یاران زو

بد رخسید طالع شد که چون خورشید انجم سوز تنها بر تنه یاران زو که چون خورشید انجم سوز طلوع
نمود تنها بر تنه یاران زو قوله

تعالی الله نه ذلتی که تاینرنگ هستی یکتا صفا جوهر پاکش هم از پیر یاران زو

ن این بیت در لغت موجود نیست

ز به ذلتی اشاره بمنصور نیرنگ هستی یافت در معرض وجود آمد صفا جوهر دانش دم از
پیر یاران زو یعنی طالب قوله

دوام ملک عمر او نخواه از لطف حق قضا اگر چرخ این سکه دولت بدور زو گاران زو

چرخ سکه دولت او را در دور زمانه مازو یعنی در زمانه باوجود در آورده قوله از آن ساعت که جام
می بدست او مشرف شد به جام می بدست او مشرف شد یعنی دل مایه بدست آورد و در دل را
باکوشید زمانه ساغر شادی بیا و غمگساران زو زمانه از استماع این شاد شد قوله نظر بر
قرعه توفیق و مین دولت شایسته یعنی حافظ طالب و جوان آنست که حق تعالی توفیق
رفیق و مین گرداند و دولت سلطنت و پیرامبار کبابه کام دل حافظ که فال مختیاران زو
الهام مراد دل حافظ بر آره فال نیکوان درخواست نموده غزل

ساقی حدیث سرو گل و لاله میرو وین بحث با تلافی غت اله میرو و

در جواهر الاسرار آورده که حکما و یونان در ترتیب شراب خوردن اصطلاحی دارند که علی الصبح
سه کاسه خورند که غسل معده کنند از ثلاثه غساله گویند و بعد از طعام پنج کاسه بخورند که بهضم طعام کنند
و از آن خمره باضمه گویند بعد از آن هفت کاسه دیگر بخورند که از آن خواب بآرام کنند و از آن بعد نماز
گویند پس حافظ بر اصطلاح حکما نشود و نمائی طبع و صفت بهار میکند که حدیث سرو گل و لاله در حالت
میرو و که طیب النفس شده ام و آن بعد از ثلاثه غساله می باشد خصوصاً در صبح بهار مراد آن باشد
که اے ساقی سرو گل و لاله که از علامات بهار است در میان آمده پس چنانچه دیگر مردمان بدیدن
سرو گل و لاله خوش میشوند ما بنوشیدن ثلاثه خورند می بهیم رسانیم و مراد از ثلاثه غساله تجلیات
صوری و افعالی و ذاتی سمع است که سلطان غیاث الدین ملک هند در آن آوان که تسخیر بنگاله می نمود
مرض صعبش روی داد که دست از جهان بشیرین خود شست پس سه کس را از هر یک از خود که الفت
باینها بیشتر داشت آزاد ساخت یکی را نام سرو و دیگری را نام گل و دیگری را نام لاله بود اتفاقاً
از آن بیماری محقق روی نمود سلطان خدمت اینها را بجهت تصور نمود التفاتی که باینها داشت
بیشتر از بیشتر بر صفحه دل نگاشت اتباعان و دیگر از آتش غیرت سوختند و بجای خورشید
بطعن فساگی سید و خنجر در حین انبساط با سلطان اظهار این معنی نمود و خاطر سلطان خطور کرد

که این را خواجه بجز غزل آورد خواست که مصرعه دوم را البته بیت درست کند هر چند بیت و چه
 نمودند از شعر و زبانه که در بندش بودند قفل این صندوق سر بسته از یکس نکشود عرض نمودند که
 درین زمان در شیراز شمس الدین نام در شعر گوئی شهرت نموده و گوئی خنوزی بچکان فصاحت از شعر
 وقت در بوده او را درین معنی باید آموخت سلطان این معنی را مرقوم محبوب رسول بخدمت خواجه فرستاد و خواجه
 بر بدیهه این غزل مرقوم نموده بدست رسول داد و در مصرعه ثانی اظهار کرامت خویش نموده که لفظ ثلثه
 خصاله که هیچ احدی بران اطلاع نداشت بیان فرمود و از شیراز تا بنگاله که یکسال راه کاروانیان
 یقین نمود و این معنی را خوا اظهار فرمود قوله

طعم گمان به بین و زمان و سلوک شعر | کما این طفل یک شب به یکساله میرود

طفل یک شب به سخن باعتبار فکر شب قوله

شکر شکن شوند همه طوطیان مهند | زین قند پارسی که به بنگاله میرود

شکر شکن فیض طوطیان شعرا قند پارسی شعر پارسی قوله

می ده که نوحه و دس چمن حسن نیست | کار این زمان ز صنعت دلاله میرود

می ده شعر بگو چمن دل نوحه و دس چمن اصافه بیانی و نثر سخن حسن کمال فصاحت صنعت
 ترفیع کردن و اصلاح نمودن دلاله شعرا ز صنعت دلاله میرود محتاج صلاح کسی نیست قوله

آن چشم جاودانه عابد فریب بین | کش کاروان سحر بد بناله میرود

آن چشم جاودانه اشارت محبوب حقیقی و سلطان غیاث الدین کش کاروان سحر بد بناله میرود
 یعنی پیشوا است قوله

خو کرده میخرازد و بر عارض سیمین | از شرم روزه او عرق از زاله میرود

خو کرده با حسن کمال چه عرق بر روی او یا حسن است یعنی و قینکه با کمال حسن در چمن میزاید قطره
 شبنم زاله کردار که بر عارض یا سیمین افتاده گویا که از معانی روزه او از غایت انفعال عرق گردیده
 قوله

از ره مرز عشوه دنیا که این عجز | مکاره می نشیند و محبت اله میرود

از ره مروی صفت سلطان میکند عشوه دنیا که این عجز اشارت دنیا محتاله حیل ساز قوله

باو بهار می وزد از بوستان شاه | وز زاله باده در قدح لاله میرود

باو بهار فیض ربانی زاله قطرات رحمت باده محبت قدح دل معنی این بیت آنست باو بهار که فیض
 است از گلستان باو شاه حقیقی می وزد از قطرات رحمت یعنی شراب محبت بدل میسر قوله

چون سامری میباش که زرد او از خری | موسی بهشت و از پی گو ساله میرود

سامری قصه اش بالامرقوم شد بهشت فرو گذشت غزل

ساقی ار باده ازین دست بجام اندازد | عارفان را همه در شرب مدام اندازد

ازین دست ازین قسم عارفان کنایه از مقلد شرب نوشیدن مدام شراب قوله

در چنین زیر خم زلف نهاده خال | اے بسام رخ خرد را که بدام اندازد

زیر خم زلف تصدیقات عشق و عالم صفات و تعینات وانه خال و صحت و نور شهود و مرغ خرد
 اضافه بیانیه قوله

اے خوشا حالت آن مست که دریا میخورد | سر و دستار نداند که کدام اندازد

اے مست و لای عقل قوله

روز در کسب هنر کوش که مخورون روز | دل چون آینه وز رنگ ظلام اندازد

هنر معیشت میخورون کنایه از کثرت نوافل معنی آنست که روز در کسب معیشت کوش و در طاعت
 غیر از مفروضه بروزن کردن موجب ریاست و باعث صد گونه بلاست قوله

آن زمان وقت موصیج فرو غمت که شب | اگر در گاه افق پرده شام اندازد

صبح فروغ مکه مانند صبح روشنست پرده شام اندازد شب طالع شود قوله

زاهد خام طمع بر سر انکار بماند | پنجه گردد و چون نظر بر می جام اندازد

حاصل آنست یعنی وقت کثرت نوافل و ذکر و فکر تلاوت قرآن آن وقتست که آفتاب در تنق
 مغرب غنقی گردد زاهد خام طمع زاهد که بسبب زهد طالب وصال گردیده بر سر انکار بماند و انکار
 و عشق و محبت است پنجه گردد و ثانیان میل محبوب گردد و نظر بر می جام اندازد و عشق در آید و بشاهد محبوب باشد قوله

زاهد اسیر زکله گوشه خورشید بار | بخت از قرع بدان ما و تمام اندازد

اگر وصل آن محبوب حاصل شود قوله

در عشق از این و شاه بهر عشق در کمال

باده با محاسب شهرنوشی حافظ	که خورد بادو ات سنگ بجام اندازد
<p>باده شراب محاسب قتل زندها هرگز سنگ بجام اندازد رسوا سازد و منی آلت که عشق بازی با وجود عقل کن که عقل در عشق بازی با تو ملذذ گردد اما عاقبت الامر تر رسوا سازد و نیز در عشق عقل میار و با او مشورت مکن که درین امر گمانی با او موجب فضیحت و رسوائی است قوله غزل</p>	
سر شود این تو اندر سر مای گردو	تو بسین در سر شوریده چهای گردو
<p>سر خیال سودا عشق محبت چو گمان سر زلف جذبه شوق بیسرو پا چیران و پریشان قوله</p>	
از جفا فلک و غصه دور آن صدا بار	بر تنم پیرهن صبر و قبا می گردو
<p>از رنج و تصدیقات که ازین فلک ناهموار و دور دور که بر ما در و نموده طاقت شکیبائی نماند ضعیفی ناتوانی بلال ماه نو انگشت نماند شهر بلبل طبع اضافت بیانیه فرقت جدائی گلزار رخ اضافت بیانیه ویرگایست است مدته است مید بے برگ و نوانی توشه و سامان پهلو اواری در عشق و محبت آن سر و قد لاله غدار میگرد و اشاره بهان طبع آن سنگین دل محبوب همچنان یعنی بے تیر و تیر و در بے آن زلف و دوتا در طلب عشق و محبت آن محبوب غزل</p>	
سر و چمان من چو ایل چین نمیکند	بهمدم گل نمیشود یا دسمن نمیکند
<p>سر و چمان مرشد و مشوق و تجلی چین وطن و کاشانه دل و سینه بے کینه گل کنایه از خود و نیز محبوب و دل و مثله سمن قوله</p>	
تا دل هرزه گردن رفت بچین زلف او	زان سفر و از خود عزم وطن نمیکند
<p>هرزه بیهوشین زلف جذبه عشق یاد وطن نمیکند وطن را فراموش کرده قوله</p>	
پیش کمان ابروت لاله همیکند و لے	انگوشه کشیده است از آن گوش بن نمیکند
<p>کمان ابرو مشاهده تجلیات و نیز محبوب از ذکر خبر و اراده کل لاله عجز گوش کشیده است در غایت سرکشی است از آن بدین سبب گوش بن نمیکند سخن من نمی شنود قوله</p>	
ساقی سیم ساق من گر همه در میدید	کیست که تن چو جام می جلد و من نمیکند
<p>ساقی سیم ساق محبوب و در تصدیقات تن چو جام می جلد و من نمیکند بترجیع آن نمیشود قوله</p>	
دست خوش جفا کن آب زخم که فیض عطر	بیمد و سرشک من مژده عدل نمیکند

مک این غزل در نسخ موجود نیست

ن زانکه این مصرع چطور باشد

دست خوش سحره و دستمال فیض بخشش عطر بکس روی خوش قوله	
خلفه ساق و شد صبا دهن پاکت از چهره	خاک بنفشه زار را مشک ختن نمیکند
خلفه گوشت غنیمت با چرخ خوشبوی آینه چرخ عود قساری و مشک تناری و عطر شهب و کافور بای ختن و لایه است مشک نیز قوله	
چون ز نسیم میشود زلف بنفشه پر شکن	و ده که دلم چهره او آن عهد شکن نمیکند
پر شکن پر تیغ و ده انوس قوله	
ومی گله ز طره اش گرد و از سر فوس	گفت که این سیاه کج گوش بن نمیکند
طره دنیا و جذبه عشق این سیاه کج اشاره بطره گوش بن نمیکند گفته بابت یکنانی شنود و اتفاق بن نه کند قوله	
کشته غمزه توشه حافظا ناشنیده پند	تیغ نرست هر کرا در ک سخن نمیکند
غمزه حالتی است که از برهمزدن و کشادن چشم محبوبان پیدا میشود مراد از آن تجلی ذاتی و ظهور و انحاء محبوب در ک سخن نمیکند بکنه سخن نیرسد غزل	
ستاره بدر خشید و ماه مجلس شد	دل رسیده مارا رفیق و مونس شد
این غزل در شان حضرت ۴ ستاره فات محمد علیه السلام باعتبار بدایت که حقیر و یتیم بود و دل رسیده دل عاشق که انا سوار میهد یعنی غنیمت دیدن نشاء رسیده ستاره و در بد خشید و بازنگ فرصت ماه و آ جهان و جهانیان را منور ساخت دل مشتاق مارا که رسیده از همه بود مونس و رفیق شد قوله	
نگار من که بکاتب زلف و خط نوشت	بغمزه مسئله آموز صد مدرس شد
نگار محمد علیه السلام بکاتب زلف و خط نوشت اے امی بود غمزه اشاره مسئله آموز استاد و طم قوله	
بیوسه اول بیمار عاشقان چو صبا	قزاسه عارض نسیم چشم ز گس شد
بیوسه او بامیه سخن عاشقان و اصل ز گس عارفان کامل آن محبه که از بیم منافقان اظهار محبت نمیشود آن کرد چون بدولت مشرف شد مباحات کنان میگوید قوله	
بصد مضطبه امی نشاند اکنون یار	اگداے شهر نگه کن که میر مجلس شد
مضطبه میخانه اگداے شمشیر کنایه از خود قوله	

فوسه

خیال آب خضر لب جام کین	بجز نه نوشی سلطان ابو الفوارس شد
خیال آب خضر لب جام کین	و نه وقتیکه دل من تناء آب خضر جام کین
طرب سراسر محبت کنون شود معمور	که طاق ابرو یار منش مهندس شد
طرب سراسر محبت اضافه بهیانه و نیرول طاق ابرو	عبارت از تجلیات منش ضمیرین بدل
لب از ترشح پاک کن ز بهر خدا	که خاطر مینواران گنه موسوس شد
لب کلام ترشح چکیدگی لطف فضل	یعنی سخنان خود را از آب فضل در جم که از وی چکید از بهر خدا
پاک کن چه در بعض اوقات عاشق را عتاب خوشتر	از لطف آید که لطف بگستاخی آرد و عتاب بخند خواهی
اگر شربت تو شراب به عاشقان در داد	که علم بنیخبر افتاد و عقل بیخس شد
گر شربت تو شراب به عاشقان در داد	و عاشقان را بنوعی مست و بنیخبر ساخت که عقل بنیخبر افتاد و علم بیخس شد
چو ز غریز وجودت شعر من آری	قبول دولتیان کیمیا این منس شد
غریز وجودی بدل قبول قبولیت دولتیان	عاشقان و عاشقان این منس کنایه از شعر قوله
ز راه میگرد یاران عنان بگردانید	چرا که حافظ ازین راه رفت و غافل شد
میگرد عشق زین راه اشاره به عاشقی غزل	
سألهای دفتر مادر گریه صهبای بود	رونق میگرد از درس دعا ما بود
دفتر مادر دعا و اعمال صهبای میگرد	باطن عارف مرشد کامل و آستان مرشد اگر کسی گوید
این چنین سخن از ادب بخدمت مرشد در راست	و شعر کذب و زور گوئیم که حق گوئی و بیان واقعی
مخل ادب نیست و اظهار حقیقت به او بی راسبب نه بلکه اتباع حق و تخلی است باخلاق الله	مطلق کما قال الله لا یستحی من الحق شیئا و هنگام استمالت این قسم مقالت بر زبان ابرار

بیمود

این که در این لفظ باشد باز نشد

جاری گردد و هیچ ناخوشی نماند و چنانچه تا مسترشد نباشد که ارشاد کند و او حامل بار امانت است	
تا موقع نیامد محل خود کجا نهد که ما فی الحدیث القدسی گفت کذا فحظیا فاحییت ان اعرف	
فخلقت الخلق لا اعرف و این معنی از شیخ محی الدین عربی در قصص بیان نموده پس مباحثات	
مرشدان و ریش بهم چون رسل علیهم السلام بامت خویش کما قال رسول الله تناکخوا تو الدوا	
فانی ایا هی بلکه الامم یوم القيمة و لولا السقطه چه فرائی اے صاحب که ازین توجیه رونق	
مرشدان ثبوت پذیرد و این قسم گفتار را نه ادبی دور گردویانه قوله	
نیکی پیرمغان بین که چو بادستان	هر چه کردیم بچشم کرمش زیبا بود
پیرمغان مرشد طریقه بدست آنکه درستی بیپرده گوید و آزار مردم جوید و بادستان کنایه از افشا	
کنندگان اسرار عشق معنی آنست که مدتی مدید کسب دانش و اعمال مادر گرد عشق و محبت بطوط	
مابد و توجیه مینمود یعنی خویش را در عشق انداخته سالها بکتاب نپرداختم و رونق باطن مرشد یا منزل او	
از مابدرس دعا و مابود و گرمی هنگامه او از مجمع مابود پیرمغان را نیکی باد که مابستان و بدکرداران هر چه	
کردیم چشم کرم از زیبا بود و حسن خلق او را تحمل مینمود تا ما را بقصد رساند که در طالب و مطلوب حجت نماید	
دفتر دانش ما جمل بشوئید	که فلک دیدم و در قصد دل و ناما بود
مطرب از درد محبت غزل می خرد	که حکیمان جهان اثره خون پالا بود
مطرب مرشد غزل می پرداخت سخنان میگفت حکیمان ناصحان و واعظان مره خون پالا بود	
یعنی خون می گریستند یا لاصاف و افزون کننده و افزون کن و صافی کن قوله	
می شکستم ز طرب زانکه چو گل برب جو	بر سرم سایه آن سرو سهی بالا بود
می شکستم ز طرب از غایت طرب خوش و خندان بودم آن سرو سهی بالا کنایه از مرشد قوله	
یار گل رنگ من اندر حق ازرق پوشان	رخصت خبث ندا دار نه حکایتها بود
یار گل رنگ کنایه از مرشد ازرق پوشان عاشقان و فقیران خبث پلیدی کنایه از افشا	
اسرار عشق یعنی مرشد عشق در شان و اصلاص حقیقت رخصت افشا اسرار ندا و حکم معنی	
العدل لسانه مدار ازرق پوشان برابری نهاد قوله	

دل چو پر کار بهر سو دوران میگردد | و اندران دایره سرشته پیر جابود

یعنی دل بسبب عشق پر کار و در بیان غم و هموم هر سو میگردد اما در دایره مقام عشق آن دل سرشته ثابت قدم بود و نیز پر کار قلم آهین که نقش بدان بکار برند و از آن دایره نایز نشد باید دانست که درین بیت حلقه ذکر سالکان را بیان میکند و تصویر این حلقه باین صورت زیبای منوچهر بنوشانوش این طالب باهوش که دل سالک و طرف دارد هر طرفی بمقصودش رو آورد بر یکطرف مقام حضور مع الله است و دیگر مقام ماسوی الله که دلم هم چو پر کار میگردد بگفتن لا اله الا الله میگشت و اندران دایره گشت کنان سرشته میگشت و پایش بر جای بود و ضرب الله بما بر مقام الا اله بر محل مشاهده معنوی ماسوی الله را بگفتن لا اله الا اله میگرد و ضرب الله معنوی آورد بدین طرز محبوب حقیقی را در مقام مشاهده با شهادت می آورد تا دایره مشاهده مع الله تمام شود و سالک در سلوک باین مقام رسد از پنهان انظار بوجوب بنده طلعت آن باش که آن دایره را در آن کیفیت است در محبوب معروضه از تحریر و تقریر که عاشق از دیدن آن بخود میشود و عشق از آن پیدا میشود اگر شناسی اگر شناسی منتهی مینامد بگوید

قلب اندوده حافظ بر او خن نشد | که محال به عیب نهان مینابود

قلب اندوده دل آلوده محال صاحب محال که یار گل رنگ یعنی دل حافظ که اندوده معرفت بود و مشغول از اسرار عشق در حضور یار گل رنگ خن نشد است بظهور نیامد که صاحب محال که یار گل رنگ است به عیب نهان مینابود بنا بر آن ظاهر نگردد و نیز قلب اندوده اعمال ناسره مراد بود و خن نشد مقبول نیست و کار از آن نکشاد حاصل گشت که در بازار عشق سر آسوده بر غرور و مغرور و افروغ و عزیز آنرا ایش و نهایش بخیر و بد بلکه قلب سلیم و دلی مستقیم که ملع بنمایش و کار ایش نباشد و در بازار عشق رواج یابد یعنی عشق صرف است ناقد که عیار هر نقد را نیکو بشناسد و بمعیار لایق تر خواند و الناقد بصیر صادق را از کاذب و مدعی را از محقق جدا کرده حقیق و دستار که محو لباس و کسوة است پیش ما و نخیله می آرد و نیز قاعده ربان حقی یا تیل الیقین عبادت برای قربت و قربت برای حضور و حضور قلب نیست مگر با خلوص و اخلاص دست ندهد مگر خلوص شدن از دست وجود بیبود و این نشود مگر کسی را که بر جاده مستقیم امر الهی و تابع شریع محمدی استوار باشد پس دل خود را بر جاده مستقیم امر الهی بتبعیت شریع نبوی قائم دارد که لایق خلیفه علی بن ابی طالب است

ل
اندوده

تراه دل لکن تراه خانه یراک | اے رفیق طریق جهان و لسان ارکان را در کار و دل را ببار
واران الله لا یظن الی صوکه ولا الی اعماله و لکن ینظر الی قلوبکم و ینیلکم قلب اندوده حافظ بر او
خرن نشد غزل

سحرم دولت بیدار بسیار لیلین آمد | گفت برخیز که آن خسرو شیرین آمد

دولت بیدار مرشد و وارده برخیز بشیار باش آن خسرو شیرین آمد قریب است که آن مشوق آید قوله

قدح در کش و سر خوش تماشا بخرام | تا به بینی که نگارت بچه آئین آمد

قدح در کش و سر خوش حاصل نما سر خوش مست و مخور بخرام روان شو آئین بر محله

مژگانان به اے خلوتی نافه کشای | که ز صحرای خن آهوی شکین آمد

صحرای خن عالم لاهوت آهوی شکین تجلی و مشاهده قوله

گریه آب بر رخ سوختگان باز آورد | ناله فریاد رس عاشق مسکین آمد

فریاد رس مرد دهنده قوله

مرغ دل باز هوا در کمان ابرو نیست | که کین صید کیش جان و دل و دین آمد

هوا دار دوستدار و طالب کمان ابرو محبوبه قوله

در بهوا چند معلق زنی و جلوه کنی | اے کبوتر نگران باش که شایین آمد

کبوتر سالک نگران ناظر شایین طائر شکاری و مراد تجلی ذاتی قوله

ساقیا به بد و غم مخور از دشمن دوست | که بکام دل ما آن بشد و این آمد

آن اشاره بد دشمن داین اشارت دوست که بکام دل ما آن بشد و این آمد به موافق باشد و بکار آمد

رسم بد عهدی ایام چو دید ابر بهار | گریه اش بر سمن و سنبل و نسرتن آمد

بد عهدی بیوفائی گریه اش بر سمن و سنبل و نسرتن آمد ضمیر شین برابر بهار یعنی گریه ابر محض بر

بیوفای زمانه است قوله

چون صبا گفته حافظ بشنید از بیل | عنبر افشان تماشا را یارین آمد

صبا مرشد و ارد گفته حافظ سخن حافظ را یارین گله مراد و اس و عنبر بیل نافه و غیر غزل

سودا اے سز لکش تا در سر ما باشد | اگر عاشق سودا ایش با شیم روا باشد

سودا خیال سوزان عشق سودایش خیال او زبوساکی از روی هوس هوسا کان صاحب هوسان
 هوا محبت و آرزو لعبت چینی کنایه از محبوب خط و خال تجلیات تنوع که در خال و خط و ناز و غمزه حسین
 پیشانی او و این همه نقش تجلیات بر دل نقشند خطا گناه و فاداران عاشقان غنا مصیبت
 و آزاره

غزل

شراب بغیش و ساقی خوش و دوام دهند	که زیر کان جیان از کند شان نرهند
عش بفتح آب تیره شراب بغیش محبت بغیش ساقی خوش مرشد و محبوب شان نمیشد ساقی تو	
من ارچه عاشقم و زدم و مست و نامه سیاه	بزار شکر که یاران شهرت گنهند
یاران شهرت عطا و فضلا قوله	
قدم مننه بخرابات جز بشرط ادب	که ساکنان درش محران بادشهند
خرابات مقام عارفان که در دست و عشق است قوله	
عقانه شیوه درویشیست و راهروی	بیار باوه که این سالکان زمره دهند
چنانچه سرمدل بیکم که بند قوله	
بهوش باش که نهنگام باو استغنا	بزار خرمن طاعت به نیم جو نخرند
یعنی من بر مغروری تو از حال من ترسم که آبروی من که از گفتگو فصاحت و بلاغت و عبارت و اشارت حاصل کرده و آنرا وسیله نجات و درجات آخرت دانسته ناگاه در بارگاه استغنا آنرا بر خاک مزلت زنند و از آن جمله ترا بفلس و دینو اگر دانند و در دست تو از حسرت ندانست مانند قوله	
غلام بهت در وی کشان یکم نگم	نه آن گروه که از برق لباس دل سیه اند
در و کشان یکم رنگ عاشقان صادق نه ریا آن گروه که از برق لباس و دل سیه اند و در ویش مرا می و زاهدان مقلد حاصل این بیت آنست که در مقام عشق و محبت صدق و اخلاص باید که کوشید بطاعت و عبادت روی ریا بی قوله	
مکن که کوکبه دلبری شکسته شود	چو چاکران بگرزند و بندگان بچهند
کوکبه دلبری توجه حضرت جلیل بندگان غلامان و چاکران نعمتها قوله	
جناب عشق بلند است همه حافظ	که عاشقان ره بهمتایان بخود دهند

معنی من بر مغروری تو از حال من ترسم که آبروی من که از گفتگو فصاحت و بلاغت و عبارت و اشارت حاصل کرده و آنرا وسیله نجات و درجات آخرت دانسته ناگاه در بارگاه استغنا آنرا بر خاک مزلت زنند و از آن جمله ترا بفلس و دینو اگر دانند و در دست تو از حسرت ندانست مانند قوله

همه حافظ انا الله یحب المعانی الهیة ره نه همتان پست همتی و پست فطرتی غزل
 شاهدان گرد لبری زینسان کنند | زاهدان را رخصه در ایمان کنند
 زاهد طائفه باشند که بنور ایمان و ایقان جمال آخرت مشاهده کنند و دنیا را در صورت قبیح معانی
 نمایند و از التفات بر بندت مغرور فانی او رغبت نمایند و تخلف این طائفه از صوفیه آنست که زاهد
 بحفظ نفس خود از حق محجوب چه بهشت مقام خطا نفس است فیها الماشیهی النفس و صوفی مشاهده جمال
 ازلی و محبت لم یزنی از هر دو کون محبوب پس صوفی را در زهد مرور است مرتبه زاهد که خطا نفس از آن
 دور شود و این طائفه را دو تشبیه یکم متشبه محق بزاهد که هنوز رغبت ایشان بکلی از دنیا مصروف
 نشده باشند و خواهند که یکبارگی از دنیا رغبت گردانند و ایشانرا متزهد خوانند و دویم متشبه مبطل بزاهد
 که بر لب قبول خلافت ترک زینت دنیا کنند و خاطر از جمع اسباب دنیوی باز گیرند و بدان طلب تحصیل
 جاه کنند و در میان مردم و ممکن بود که بر بعضی حال ایشان متشبه شود و پندارند که از دنیا اعراض کلی
 کرده اند و ایشان خود بطلب و مال و جاه خریدند اند ترک الدنیا الدنیا و لیکن که بر ایشان نیز حال خود
 متشبه شود گمان برند که چون خاطر شان بطلب اسباب دنیوی مشغول نیست علت آنست که
 اعراض کردند و این طائفه را مرآتیه خوانند قوله

هر کجا آن شاخ نرگس بشکند	اگر خانش دیده نرگسدان کنند
شاخ نرگس محبوب گل رخانش ضمیر شین بر شاخ نرگس و گلرخان محبوبان و اهل عرفان نرگسدان آوندی که نرگس در آن کارند یا نه بپند تا ویر ترک بتازگی و طراوت رو آرند و اینجا کنایه از دیده عشق مینماید که همیشه چون نرگسدان باب اشک محلولی باید معنی آنست که هر کجا آن محبوب و مرشد من بجلوه و آید و بیان حقایق و معارف نماید محبوبان معنوی که سائر اهل عرفان اند بیدیده جاوهند و از دیدنش سیر نشوند قوله	
یار ما چون ساز و آهنگ سماع	قدسیان در عرش دست افشان کنند
قدسیان ملائک دست افشان رقص قوله	
اے جوان سروقده گوے ببر	پیش از آن که ز قاست چوگان کنند
ای جوان سروقده اے سالک گوے ببر بهر ازین جهان فانی بردار یعنی حصول مشاهده نما	

معنی من بر مغروری تو از حال من ترسم که آبروی من که از گفتگو فصاحت و بلاغت و عبارت و اشارت حاصل کرده و آنرا وسیله نجات و درجات آخرت دانسته ناگاه در بارگاه استغنا آنرا بر خاک مزلت زنند و از آن جمله ترا بفلس و دینو اگر دانند و در دست تو از حسرت ندانست مانند قوله

قامت چو گان کنند پیری در رسد آنوقت نفع نه بخشد قوله
 رخ نساید آفتاب دولت اگر چو صحت آینه رخشان کنند
 آفتاب دولت معشوق اگر چو صحت آینه رخشان کنند از آنکه آینه دل زمانند صبح رخشان کنند
 مردم چشم بخون آغشته شد از کجا این ظلم بر انسان کنند
 آغشته آلوده انسان اشارت بر مردم چشم نگاه ظهور دو چشم مراد تجلی ذاتی قوله
 کن نگاہ از دو چشم تاروان مرگ را بر بیدلان آسان کنند
 روان فی الحال بیدلان عاشقان قوله
 عید رخسار تو گوتا عاشقان در وفایت جان و دل قربان کنند
 عید رخسار اضافه بیانی و مراد از رخ اینجا مظهر حسن عنایت یعنی دیدار - قوله
 خوش برای از غصه احوال کابل راز عیش خوش در بوتہ ہجران کنند
 اہل راز عاشقان کمل در بوتہ ہجران کنند مقام عہد بہ نگاہ میدارند قوله
 سرکش حافظ ز آہ نیم شب تا چو شمع نور دل تابان کنند
 تابان روشن غزل
 شراب و عیش نہان چیست کار دنیا زدیم در صف زندان ہر آنچہ باو آباد
 شراب و عیش نہان ریاضت مخفی چون طریقہ ملائمت معنی آنست کہ عشق نہان با صحت
 شیوہ زندان نیست و کاریست نہ دنیا چون نقش بر آب معنی ما در صف زدہ ایم خویش را شاد
 تاجہ پیش آید ہر چہ باو آباد قوله گرہ زول بکشائنگین مہاش و سپہر نالہ کن شکایت فلک
 مناکہ فکر ہیچ مہندس چنین گرہ نکشاد حقیقت گردش آسانی معلوم ہیچ حکمی نگردید قوله
 ز انقلاب زمانہ عجب مدار کہ چرخ ازین فسانہ و افسون ہزار دار و باد
 انقلاب زمانہ برگشتن زمانہ و منقلب ہون احوال از وصل ازین فسانہ اشارہ بگشتن احوال
 و نیز ازین نوع قصہ ہا قوله
 قدح بشرط ادب گیر زانکہ کہ پیش از کاسہ شہر شہید و ہمتست و قباو
 بشرط ادب یعنی دانش کہ ذاتی مہذب اللغات جمشید نام شاہ بہمن نام پسر اسفندیار

قباو پر نو شیروان کہ چہل سال بادشاہی کردہ و بزر تہمہر وزیر او بود و مراد عرفا چون منصور و عین القضا
 و فرید الدین عطار قوله
 کہ کہ است کہ کاوس و کے کجا رفتند کہ واقف است کہ چون رفت تحت جہم بر باد
 کاوس نام شاہ گئے جمع کیا کہ در دور خود اعظم لوک بودند و آن پنج بودند کیو مرث و کی کاوس
 و کیخسرو و کی قباو و کیلہر اسب معنی آنست کہ عشق از باب و دانش پیش گیر در سلوک عشق
 ہشیاری پذیرد کہ درین رہ سراسر لب یارے ادبان و بخت ان سبب و رفت تحت جہم تحت سلیمان ہجیم
 اگر با خاتم و گیس و طقیس و ماہی و اسال آن افتد سلیمان مراد بود و اگر مقابلہ آئینہ و سد و اسال آن
 سکندر مراد بود و آنکہ پیالہ و شراب بود جمشید بود و چون ازین ہا چیز مطہر بود ہر چہ بتضای محل بود ہمان مراد بود قوله
 ز حسرت لب شیرین ہنوز می بینم کہ لالہ میدہد از خاک تربت فرہاد
 شیرین نام مشوہ فرہاد و خسرو فرہاد نام سنگتراشے کہ عاشق شیرین بود کشتی نے پیالہ کہ بصورت کشتی سازند
 بغداد و نام شہر غنیم و مبارک قبتہ الاسلام در وصفت ہزار گراہ بود کذا من ابراہیم شاہی - قوله
 ز دست گر نہم جام می مکن عیسم کہ پاک تر بہ از نیم حریف دست نداد
 ازین اشارت بجام می قوله
 مگر کہ لالہ بدانت بیوفائی و ہر کہ تا بزد و بشد جام می ز کف نہاود
 لالہ عاشق کامل جام می عشق و محبت قوله
 بیا بیا کہ زمانے ز می خراب شویم مگر رسم بختی ازین خراب آباد
 خراب فانی گنج وصل محبوب ازین خراب آباد و فنا ہستی موبہومہ قوله
 نمی و ہند اجازت مرا بسیر سفر نسیم خاک مصلی و آب رکن آباد
 اجازت رخصت مصلی عید گاہے است و شیراز رکن آباد تفرج گاہے است و شیراز کہ ہستم
 ابد گہر آنجا است و آزار گئے نیز گویند قوله
 بنوش قدح صافی بنا لہ دف و چنگ کہ بستہ اند برابر شہم طرب و لشاو
 قدح کنا یہ از شراب از ذکر سبب و ارادہ سبب از شراب مراد عشق بنا لہ چنگ بتلقین مرشد
 طرب و لشاو کنا یہ از حصول مقاصد غزل

باز صافی بنوش قدح صافی بنا لہ دف و چنگ کہ بستہ اند برابر شہم طرب و لشاو

شاهد آن نیست که موئے میانے دارد	بنده طلعت آن باش که آنے دارد
<p>موئے یعنی موئے سیاه و دراز میانے یعنی موئے باریک آن مراد از آن کیفیت است در محبوب که در تقریر و تحریر و در نیاید و بدون فوق آرزو نتوان دریافت چنانچه خواگفته از زبان آن طلب احسن شناسی ایدل و نیز جابے فرموده که اینکه میگویند و آن بهتر حسن و یار ما این دارد و آن نیز هم و نیز فرموده که لطیفه ایست نهانی که عشق زود خیزد و مراد از لطیفه همان کیفیت است معنی آنست که حسن معشوقان ظاهر فریفته شود بلکه بنده طلعت تجلیات آن محبوب پنهانی باش قوله</p>	
شیوه حور و پری خوب و لطیف است	خونی آنست و لطافت که فلاتی دارد
<p>حور و پری محبوبان مجاز و سالکان کامل فلاتی اشاره به محبوب حقیقی و نیز مرثیه قوله چشمه چشم مرا سبک گل خندان دریا که با سید تو خوش آب روانی دارد</p>	
<p>چشمه چشم مرا گریه و زاری مرا گل خندان معشوق آب روانی گریه و زاری قوله چشم و ابرو سبک تو صنعت تیر اندازی</p>	
<p>چشم و ابرو سبک تو کنایه از تعلی ذاتی و صفاتی بستر از دست هر آنکس که گمانی دارد ضعیف و عاجز می گرداند قوله</p>	
آگوست از خونی که بر آرزو که خورشید آسجا	نه سوار سبت که در دست غنائی دارد
<p>یعنی بے اختیار و مضطر قوله دل نشان شد سخم با تو قبولش کردی</p>	
<p>دل نشان محول سخن شعر نشان قبولیت قوله در ره عشق نشد کس یقین محرم راز</p>	
<p>و ان الله اعجب عن العقول كما اعجب عن الملاء الاعلى يطلبونه كما يطلبونه انهم هم درین بیت آنست که ارباب کمال بعلم یقین و عین یقین و حق یقین محرم راز میشوند و در اینجا می گوید که چنین نیست جوابش آنکه این مراتب یقین بنظر ارباب این مراتب اند نسبت بران یعنی ارباب مراتب سه گانه یقین میدانند که ما نسبت بران علم یقین و عین یقین و حق یقین حاصل شد</p>	

لکان که در این دو بیت در وصف و تشبیه است

<p>ولهذا این مراتب سه گانه هم بجای آنست که قائمند بهمه اوست و هم بجای آنست که قائمند بهمه از دست حاصل میشود یقین است که حق بجانب یک ازین دو طایفه خواهد بود و مراد از علم یقین و عین یقین و حق یقین باین تمثیل روشن میشود که چون کسی چشم پوشاند علم بوجود آتش بدالات حرارت بروی علم یقین است و چون چشم بکشا ید و آتش را معائنه بیند عین یقین و چون در آتش افتد و ناچیز شود و صفات آتش از صفا و رشود احرار و اشراق حق یقین شد و صاحب علم یقین طالب آنست که معلوم و مشهود گردد پس بران علم اطمینان قرار دارد و صاحب عین یقین طالب آنست که در مشهود وجود فانی شود و یقین مرتفع گردد و خود را عین و دانند و بنید پس بآن مشاهده اطمینان و قرار ندارد تا وقتی که یقین و سبک مرتفع شد و مشهود بجای و سبک نشست و بحق یقین متحقق گشت و اطمینان در مرتبه دیگر نماید در وانش او که طالب او باشد و از اینجا معلوم شد که این مراتب حسب و انش صاحب این مراتب واقع میشوند قوله</p>	
مرغ زیرک نشود و در چمنش نغمه سرا	هر بهار یکبار که زدن بال خزان دارد
<p>مرغ زیرک عاشق کامل و در چمنش بر حسن و جمال او که مصرع آینده صنعت اوست بهار گل هم نخست که در بهار پیش و میوه پس آرد بهار و مراد از محبوب خزان کنایه از فنا و عدم معنی آنست که هر مجرب را که بدن بال و قنار و نشت مرغ زیرک را در چمن حسن او نغمه سراسی و بال است همواره طلیل و در لاجب الانلیل متقال قوله</p>	
با خرابات نشینان ز کرامات ملات	هر سخن جائی و هر نکته مکتای دارد
<p>خرابات نشینان عاشقان و عارفان ملات لاف مزین غزل صوفی نهاده دام و هر حقه باز کرد</p>	
<p>صوفی مرانی ظاهر پرست سر حقه باز کرد و شعبده دیگر در پیش نهاد حقه باز شعبده باز معنی آنست که صوفی مکار مرانی دام شعبده بازی مردم فریبی کشاد و بنیاد مکارگی با فلک شعبده باز پیش نهاد و نمیداند قوله</p>	
بازی چرخ بشکندش بیضه در کلاه	زیر که عرض شعبده با اهل راز کرد
<p>بازی چرخ گردش فلکی بیضه در کلاه شکستن رستمی است که شعبده بازان بیضه مرغ در کلاه پنهان میکنند و از بغل ظاهر میکنند و در بغل پنهان می کنند و از دهن بر می آید اگر شعبده بازی</p>	

و گدازان هنگام پیدا شود بر آید نواری خود بازی و پیرایه بندند تا او را هیچ شعبه نمودن میسر نشود بیضه در کلاهش شکسته گردد یعنی هر که شعبه باشد با شعبه بازان پیش گیر و بیضه بازی در کله خود شکسته گردد و قوله

اے دل بیا که ما به پناه خدا رویم | زان آستین کوتاه و دست دراز کرد
کوتاه آستین و دراز دستی عبارت از کم کرداری و بسیار گوئی و بگفتار بی فروغی و مردم را دلجوئی اے ازین صوفی کم کردار بسیار گوئی به پناه دریم و قوله

ای کبک خوشخام کجا میروی بناز | خزه مشو که گر به عباد نماز کرد

گر به عباد نفس اماره و فلک نماز طهارت و وضو یعنی اے سالک خوش رفتار و اے صاحب دولت نامدار که بر رفتار خوش میخوای و مغرورانه بخت در رفتار می آئی به تبعیت نفس و موافقت فلک مغرور شو و راه راست گذاشته براه کج مرو که تبعیت نفس و موافقت فلک سر بسر و غا و غر است و چون غدا و فریب عاقلانرا عیب است و چه دین من آن باشد که اے سالک راه عشق بر هر کس بحسب ظاهر یعنی موافقت شریعت یعنی مغرور شو بلکه بر آن عمل کنی پس چون ایسے ابله آدمی هست و پس هر دو تنه نشاید داد دست در حلیب السیر آورده که خواجه عماد فقیر را گر به بود هرگاه که خواجه عماد نماز کرد می با او موافقت بجای آوردی شاه شجاع این معنی را بر کرامات او عمل نموده پیوسته بر قدم اخلاص خدمت آنجناب کردی خواجه حافظ که ازین معنی در شک بود این غزل گفته فرستاد و قیل را بهی بود گر به بر در سے داشت و آن گر به هر دو دست بلباب خوش دین سے شست کبک خوشخام را به اینجا گذر افتاد گر به را بدین حالت دید دانست که گر به از تاثیر صحبت او بر بزرگوار گشته که مستقبل قبله نشسته وضو می سازد بے وسواس پیش او عبور کرد گر به او را در گرفت از آن روز این ضرب اشل شد و قوله

این مطرب از کجاست که ساز عراق خست | و اینک باز گشت براه حجاز کرد
عراق عشق و نیز زبده قوله

اصنعت کن که هر که محبت نه راست بخت | عشقش بر وے دل و محبت فراز کرد
صنعت کن تکلف مناجات نراست باخت همین قیل و قال را پیشه ساخت آخر الامم فراز کرد

فراز کرد استفتاح کرد قوله

فردا که پیشگاه حقیقت شود و پدید | شرمند و رهرو یک نظر بر مجاز کرد

فرو قیامت پیشگاه مرتبه حقیقت بر رهروست عاشق غزل

صوفی ارباده بر اندازد خورد و نوش باد | ورنه اندیشه این کار فراموشش باد

باده عشق و محبت اندازه مقدار استعداد نوشش قریب و نافع یعنی صوفی ظاهر پرست که هنوز شایان حقیقت نشده و مقام شریعت طے نموده اراده سلوک و محبت نماید که فراخور استعداد در سهراب ربوبیت غرق کند و قدم پیش نهد که هنوز طفل این راه است و اگر از اندازه خود بیش خورد و ضبط اهرام نکند باید که این اندیشه را در دل بنیاد و در شریعت راسخ و در طریق عشق خود را آزرده نسازد که بیت صوفی ارباده الهم دوم بیت صوفیان جمله حریفند الهم شیخ عبدالواحد در حل بعضی ابیات از صوفی و زاهد و شیخ و پاکدامن اهل ملکوت مراد دارند امثال این دو بیت چه معنی باشد جواب آنست که این اشارت بر اینان میرود نه بوجه حصر بلکه بوجه غالب یعنی چون غرض امانت نامزد خراباتیان میخانه معرفت شد صوفیان پاک سرشت بسیار گویند و بعضی آن جرعه طلبیدند بوسه نشمیدند الا جبریل بطفیل مشاطگی این سرستان ازلی موعود و روتیه بکره واحد گشته چون یکبار بنید از بار دیگر نو میسر شود سیاه زیاد خورد و گویند اینکار نه بر اندازه تو بود و قوله

و آنکه یک جرعه می از دست تواند داد | دست با شاد مقصود هم آشوش باد

معنی آنست که آنکس که جذب از جذبات دیگران تواند بخشید و در حق سالکان بخل نکند و در شان و دعای غیر مایه و نیز آنکه خطی از خطوط نفس از خوف حق ترک دهد شاد مقصود در آغوش او باد و آنکه خاف مقام رب و نهی النفس عن الهوی فان الجنة هی الهادی قوله

پیر ما گفت خطا در قلم صنع نرفت | آفرین بر نظر پاک خطا پوشش باد

معنی آنست که آنچه حق سبحانه در وجود او درو از غیر و شر و نفع و ضرر همه با مقتضای عدالت در خطا است و اینکه خطا نمود میشود از کوتاهی بینی یا مست از انجمنه که از ماصد می یابد و معنی بیت نیز اینست که پیر ما گفت که خطا در قلم صنع از روی نرفته همه بر پنج عدالت و صوابست پیر چه از قلم رفته آفرین بر نظر پاک او که آنچه مقتضای بشری خطا چشم می نشیند آنرا بعین بصیرت بخیر از و

در وجود نیست و جز حق و دیگر در شش شهوند مراد از صد و خطا معذور میدانم که نظر در سیر
 شده نوران کنی و جمله را بیشک ز معذوران کنی و نظر در سیر به نوران کردن عبارت از آن بود که بیدار
 غیرت نگردد که بر شش حکم کل اما تشریح باینجه هر چه درون دارد بحکم امر ایجاد می بماند اختیار بظهور آید که
 طبیعت آتش چون محرق است نسوزد و چه یعنی و هم خطا در صحن که بر لوح دل من باقتضای
 حکمت باله و مصلحت کامله صواب بقلم تقدیر رقم کرده بود و بدین سبب در خضیض اولی که کمال فاعل هم اصل
 سیلا فرو مانده بود دست پیر کامل آزاد استار عدم آورد و بر فراز شهوندان آمد حکیم علم نشاند
 برین سوال آنکه چون خطا نبود خطا پوشی بچه معنی بود و در نشد وجه دیگر اصل در شیا حسن و لطافت
 و خیر و شرف و قبات عارضی است و در عبادت تعلیب دارد یعنی آفرین بر نظر پاک پیر صاحب کمال
 منظر لطیف و جمال با و که خطا پوش است یعنی شرفی است که عارضی است از نظریه پوشیده شده یعنی
 خطا در نمی آید آنچه اصل حقیقه است همان می بیند چه خوش گفته که خطا در قلم صنع زفته و چه در خطا
 قلم صنع زفته تنبیه بر آن میکند قاصدی که اثبات خطا می نماید نسبت خطا بصانع زیرا که همه فعل است
 و آنچه در مصرع ثانی است اشارت بر آنست که نمایش خطا در نظر قاصران که دیده ادراک ایشان
 از غشاوه تعلیب و سیل صورت بینی پاک نشده و از اطلاع بر فاعل حقیقی و احاطه بر مصالح کلیه نظام
 همه عالم صواب بینماید نظر او پاکست از غبار کمورت اختیار و خطا پوش است که در نظر قاصران بینماید
 از نظر حقیقه بین او پوشیده و لفظ خطا که در مصرع ثانی است مراد خطا است که در نظر قاصران
 بینماید نه خطای فی الواقع و چه دیگر یعنی اے عزیز پیتوب کار تو کار را ساخته است و هر چه هست
 از انجا به نسبت همه خوبست خالی از مصلحت نخواهد بود ماصح اند و نه خیر است زیرا که هر چه خطا در گشت
 فعل المحب محبوب و چه در غیر محله معترضه است یعنی پیرا که آفرین بر نظر پاک خطا پوش او بود چه خوش گفته
 که خطا در قلم صنع زفته قوله

شاه ترکان سخن مدعیان می شنود	شرع از نظم خون سیاوشش باد
شاه ترکان کنایه از افراسیاب که پادشاه توران و ترکستان بود و سیاوش پسر کیاکاووس	
پادشاه ایران و در میان پادشاه ایران و توران همیشه جنگ بود و افراسیاب سیاوش را کشته قوله	
چشم از آینه داران خط و خال گشت	بسم از بوسه ربایان لب نوشش باد

خطا بخل صفاتی خال بخلی ذاتی نوش شیون قوله

نرگس مست نوازش کن مردم وارش | خون عاشق بخور و گر بقدر نوشش باد

نرگس مرشد کامل و بخلی ذاتی قوله

اگر چه از کبر سخن با من درویش نکرد | جان فدای شکریں پسته خاموش باد

شکریں پسته خاموشش و من مراد سر غنی و وحدت غزل

صبا به تهیت پیرم فروش آمد | که موسمی و معشوق و نامی و نوش آمد

صبا به تهیت خبر شادی پیر می فروش سر در کائنات می شراب نامی و نوش شراب
 معنی آنست که حیرتیل غم خوشخبری پیش آن سرور انام در فرامید که موسمی عشق و محبت در رسید پس
 محنت و اندوه بسر آمد و آوان نامی و نوش از در آمد قوله

هوای نفس گشت و یاد نافه کشا | درخت سبز شد و مرغ درخروش آمد

هوای نفس زندگی بخش یعنی هوای اشیاء و اموات بخش کرد و خاک - لونه از لطلون خود بر آورد
 و درخت از غایت لطافت هوا سبز شد و هوای مرغ از کمال شادی درخروش آمد یعنی پیش از
 وجود آن سرور بر ارم سالف ابواب عشق مسدود بود چون آن سرور بوجود آمد حیرتیل به تهیتش آمد و
 این عقده بر کشاد و از اینجا است که رسول فرمود رجس من الجهاد الا صغری الجهاد الا کبر قوله

ز مرغ صبح ندانم که سوسن آزاد | چه گوش کرد که باده زبان خوش آمد

مرغ صبح کنایه از سالک و مرشد کامل که برای بیدار شدن خواب زدگان غفلت آواز میکند و نهان
 بیدار میکند ندانم که مستر شد او که بر تبه عرفان رسید چه نکته بگوش کرد که صبح وارد من برفت و آن
 در تهم را خازن گشته در قعر دریای وحدت نشست با وجود فصاحت و بلاغت و گوناگون سخن پروری
 گنگ گشت و گل سوسن را نه زبان می شود و ده باعتبار کثرت گفته چون خواست که خاموشی سوسن
 از راه شدن اسرار غامضه از مرغ صبح که بیان آن توان کرد بیان نماید او را ده زبان گفت و
 سوسن آزاد کنایه از طالب قوله

ز فکر تفرقه باز آئی تا شوی مجموع | بحکم آنکه چو شد اهرمن سرش آمد

ز فکر تفرقه باز آئی نظر از کثرت بردار تا شوی مجموع بوحدت رسی چو شد اهرمن چون اندر رفته

اکثر رفت سروش و حدیث حقیقی قوله	
اگر بگویم سخن خوش بیا و باد بهوش	که زاهد از بر بارفت و میفروش آمد
زاهد نفس و نیز مراد صحبت زاهد میفروش عشق قوله	
ز خانقاه میخانه میرود حافظ	مگر زستی زبده و ریا بهوش آمد
خالفاه دبد میخانه عشق غزل	
صبا وقت سحر بوی زلف یار می آورد	دل دیوانه مارا بنود کار می آورد
صبا مرشد بوی زلف جذب از عشق بنو از سر نو معنی آنست که مرشد بهنگام سحر قدری بیان جذب عشق در کار می آورد و بکی توجه مارا بدیافت آن شعوف میساخت و اعلام نصرت مارا می افراخت قوله	
فروغ ماه میدیم زبام قصر تو روشن	که روی از شرم خسار تو دور دیوار می آورد
یعنی فروغ ماه که بر بام قصر تو بود آشکارا میدیم که آن فروغ ماه از غایت شرم خسار تو دور دیواری آورد حاصل بیت آنست که فروغ ماه با جمال برابری نمیتواند کرد قوله	
من آن شاخ صنوبر را ز باغ سینه بکنم	که هر گل که ز غش لبگفت محنت یار می آورد
یعنی چون آن دلم به بیان مرشد التفات می نماید نکند و بجزو نفاذ فانی رو آورد بدل پر و شمع از باغ سینه اش بکنده انداخته که هر گل که از غش لبگفت محنت یار آورد عاقبت کار ثمره اش خار آورد قوله	
ز رشک و تاب زلف یار بر باد هوا می آید	دلم هر نافه مشکین که از تار می آورد
زلف عشق بر باد هوا می آید و قری و اعتباری نمیداشت نافه مشکین طاعت و عبادت و سخن تاتار نام ولایت مشکین مراد و صلح معنی آنست که دلم هر طاعت و عبادت و سخن که از زهد و صلاح می آید و عشق از غایت رشک و تاب آنرا و قس و اعتباری نمیداشت قوله	
ز بیم غارت عشقش دل خونین را گرم	دلم میترخت خون دره بدین انجار می آورد
ضمیمه عشقش بیار دل خونین گنگار و بد کردار یعنی دلم که بفراوانی مولی مساعده نکند و توجه بخطو نفاذی آورد از خوف غارت عشقش را گرم و از به پیش بدر آورد و دم لیکن همواره خون گریسته در عقبه میرسد و گریه کنان بدنبال می رود قوله	
بقول مطرب و ساقی برون رستم که بیکه	کزین ره گردانمتل خبر دشواری آورد

یعنی بتلقین مرشد علی الدوام برون رستم اے ترک نمودم این راه که خطو نفاذ نسیه است که بالا گرفت و هر که ازین راه خطو نفاذ نسیه گردانمتل جانان که قرب است یا عشق خبری نمیدهد یعنی گروے از انهم بنظر نیاید قوله	
سرانم خورش جانان طریق لطف و جان	اگر تسبیح می فرمود اگر ز ناز می آورد
تسبیح زبده ز ناز عشق قوله	
عفا المجدین ابرویش اگر چه ناتوانم کرد	بر حمت هم پای بر سر بیماری آورد
عفا المجدین عفا احوال را چنان ابرو کنایه از عتاب عشوه لطف غزل	
صورت رویت نگار ایس بآیین لبته اند	گوینا نقش لب از جان شیرین لبته اند
نگار مشوق آیین زیبائی دار استگی نقش لب صورت لب از جان شیرین لبته اند از جان بوجود آورده اند یعنی چون جان لطیف و نازک مقدم پیش آمدن مردمان یعنی مردکها اشک رنگین اشک خوین آیین زیور زلف جذب عشق مشک افشانی بطرف معرفت معطر ساختن عاشقان عالمان و دانشمندان مصلحت را از برای مصلحت نافه چین طاعت نقشبندان قضا اضافه بیانی و نیز اندک لای نفس مشکین خوشبو و زیبا ماه تابان رخساره عقد پروین کنایه از در گوهر خط نستعلیق نام گل مراد و غیری ازین یعنی شعرا و دیگر تخمین مقرر غزل	
طائر دولت اگر باز گزارد بکند	یار باز آید و با وصل قرار بکند
طائر دولت اضافه بیانی مراد بخت گذاری بکند ممد و معاون شود یار محبوب حقیقی یعنی مرا دلار می بود که رفیق جان حزن بود ناگاه از جو فلک از دولت وصال آن محروم شد مگر باز بخت معاونت مانده محبوب حقیقی باز بر من گذرد کند و وصل میسر آید قوله	
دیدم را دست که لعل و گهر چه نمائند	بخورد و خورده و بدیر نثار بکند
دست که کثرت اسباب غنا و سرایه و قدرت یعنی در آرزوی آن رخ لاله عذار چند ان گریستم که قدرت لعل و گهر که اشک سرخ و سفید است نمائند یعنی چشمم آب نماده بغیر ازین علاج نیست که بخورد خورده یعنی فکر کند و بدیر نثار نماید قوله	
کس نیارد بر او دم زدن از قصه ما	مگرش با و صبا گوش گذارد بکند

نیار و نتواند بر او نزاد و دم زون بیان کردن باوصفا مرشد یعنی دلبر از بس که غیر است و عالی است جناب او بچشم طاقت ندارد که پیش او عرض حال مانماید غیر از جناب مرشد ما قوله

دلعه ام باز نظر را به تدریس پردان باز خویش مگرش قصد شکار بکند
باز نظر اضافه بیانیه تدریس نام جانور مراد معشوق مجاز و لفظ پرداز متعلق است به باز نظر باز خوان خواننده باز کنایه از میسر شکار معنی آنست که خود را به عشق معشوق مجازی که فطره حقیقی است آراسته ام و سرتا بقدم بدان پیراستم تا میسر شکار آن باز که مرشد است قصد شکار آن کند و از مجاز حقیقه برود مرشد مرید به عشق را خریداری نماید از اینجا است که گفت ارباب شد و عشق بر جاک بود و عاشق شود آنکه پیش ما آئے و ما را نه مرید و روحان میباید نه زاهد و حافظ قرآن میباید صاحب دروے سوخته جان میباید و آتش زده بخان دمان میباید و قوله

دوش گفتم بکند لعل لبش چار و دل با لعل غیب ندا داد که آرس بکند
لعل لب اضافه بیانیه مراد لب لب که شیرین جوی شد لطیف خد است و باغ جان را زاب او نشود و ناست و قوله

گو گریه که ز بزم طربش غمزد و جرعه و رکش و دفع خمار بکند
کریم اشارت بسا لک کامل غمزد و عاشق و طایفه قوله

شهر خالیست ز عشاق مگر کز طرفی مروی از خویش برون آید و کار بکند
شهر خالیست ز عشاق مقتضی زبان چنین است که در شهر هیچ جا کاشی نمی نماید بود کز طرفی شاید که از جانب مروی از خویش برون آید مروی خود بخود پیدا شود کار بکند بعد و ما را بمراد رساند قوله

یا وفا یا خبر وصل تو یا مرگ رقیب بازی چرخ ازین یکد و سکار بکنم
رقیب نفس و شیطان قوله

حافظا که ز روی از در او هم روزی گذری بر سرت از گوشه کنار بکنم
هم روزی آخر الامر روزی غزل

عاشقا ترا درو سر بسیار میباید کشید داغ یار و غصه اغیار میباید کشید

دست از بزم

له قول در شرح دیوان حافظ

در محضر رنج و محنت قال رحم البلاء کثر کما یعطیها الا لولی الله غصه اغیار ملامت بیکامنگان دل شب میان شب تار تاریک و او خواهی فریاد خواهی اسے مظلومی بار بر آمدن و وقت در آمدن پیش کس بار میباید کشید تحمل شناده و بلیات باید نمود زلف دنیا و جنبه آهسته گردان تخفیه و ضعیفان کنایه از عاشقان مراد خود معنی این مصرع آنست که بجیش آن زلف که درو شده اند است در قتل میارسلک رنجوران اشارت بزلف بر منجاری میباید کشید بطریق آهستگی تا قطع این راه به نیکوترین وجه دست و پا گل روی معشوق یا رخصت صفت گل است و بهقان مزاحمان خار رقیبان غزل

عشق تو نهال حیرت آمد وصل تو کمال حیرت آمد
معنی اے محبوب من عشق تو درختی است از حیرت که هر لحظه و هر دم بهر کار و بار بهر برگ و بار حیرت سر میزند و عقل آنگاه که از سر گشتگان با دیده پریشانی است و کمال حیرت وصل تست العجز عن حدك الادما لك ادراك قوله بس غرقه بحر وصل کا خبر با کس غرق در یل وصل شده اند آخر الامر هم با سر حال حیرت آمد حیرت مرتفع نشد چند آنکه قرب بیشتر حیرت بیشتر نزدیکان را بیش بود و حیرانی و نه وصل بماند و نه وصل و آنگاه خیال حیرت آمد یعنی تفرقه وصل دو اصل تا وقت است که هوس رفیق اوست و چون در دریای حیرت افتاد آنگاه وصل است نه وصل نه حصول از اینجا است که دوش بهر دلبر خود کفری آموختم و آتش از جان برآمد بابت خود ختم بنمای یعنی بگو در ره او در طریق عشق و محبت او بر چهره نه خال حیرت آمد بر چهره حال اظلال حیرت نشست یعنی هر که هست و تمام حیرت قوله از هر طرفی که گوش کردم از هر سو و هر جانب و از هر کس از عاشقان شنیدم او از سوال حیرت آمد بگل در حیرت اند قوله

سر تا بستم وجود حافظ در عشق نهال حیرت آمد
یعنی وجود حافظ مسکین از سر تا بقدم درختی است از حیرت که اگر من منم این شیفنگی از چیست و اگر من اویم این طلب از برای چیست غزل

عشقت نه سر سرایت که از سر بر شود مهرت نه عارضیت که جاب و گر شود
سر سری سهل و آسان عارضی عارضی معنی آنست که عشق لایزید و لایتقص یعنی عشق از پیشی

عشق تو نهال حیرت آمد

و کاشته ندارد نه بدایت نه نهایت نه طلوع و نه غروب نه قلع و نه تحریک نه آری الایام تنگی کشتی
 و اشتیاقی الی لیلی کما بی و ترجمه می بینم ایام را که میکند که هر چیز را و لیکن شوقها من لبوسه لیلی بچنان
 است نه نقصان و کاش که بود این شوقها ثمرات عشق و عاشقانرا ذاتی است و صلی نه عارضی و سرری
 ایضا عن الشبلی قال یقولون بل انت بالله عاشق و نقلت و بل یوم خلوت من العشق و شربت بکاس الحب
 فی المهدی شربه و علا و تها حتی القیمة فی طلقی قوله

عشقی تو در وجودم و مهر تو در دلم | باشیر در درون شد با جان بدر شود
 باشیر کنایه از طفلی با جان تا وقت مرگ بر بند قوله

وزان که من سرشک فشانم زنده رود | کشت عراق جمله بیکبار تر شود
 زنده رود نام رودیست یعنی گرین بجای رسیده که اگر اشکها خود زنده رود اندازند و بحد و طینانی کند تر شود و غرق شود قوله
 گفتیم که ابتدا کنم از بوسه گفت نه | بگذار تا که ماه ز عقرب بدر شود
 بوسه حمل ماه کنایه از روح عقرب صفات بشریه بدر شود رانی یابد قوله

دی در میان زلف بدیدم رخ نگار | بر سینه که ابر محیط قمر شود
 زلف صفات و نقاب رخ نگار ذات معشوق محیط در گیرنده قوله

حافظ بیا و لعلش اگر باده میخوری | نگذار مان که در عیان را خیر شود

اے حافظ اگر بیا و لعل او که حصول قرب است عشق می و زری یا طاعت می کتی بهیشتیار شود و بر وجه
 مکن که منکران و زاهدان را خیر شود اے مخفی که با خلاص نزدیک نه بظاهر که منسوب بر است غزل

عکس روے تو چو در آئینه و جام افتاد | عارف از خنده می در طمع خام افتاد

آئینه و جام اعیان ثابته که ممکن باشد روے نیز عبارة از وجود عام که واجب الوجود و خنده و خنده و جلوه گر
 شدن وجود عام حاصل آن که انسان کامل که عارف این معانیست چون در اعیان ثابته خود عکس
 وجود خاص دید و بدوق جلوه آن بهره و در گردید در طمع شهود وجود خاص افتاد که طمع خام است مقید را
 مطلق دانست بحتمل آئینه و جام کنایه از دل عارف که دانای حقائق و معارف است و خنده
 کنایه از تجلی عشق و معنی این بچند وجه مسموح شده یکے آنکه بیان واقعه حضرت موسی میکند و آنرا
 میگوید که عکس روے تو بر دل موسی افتاد و رب ارنی انظر الیک زبان بر کشاد و لاجرم جواب
 لن ترانی بر کشاد که بگویش خود شنیدم بحتمل بواقعه حسین منصور حلاج که عکس روے تو که بر دل

حسین منصور افتاد آن عارف از ان تجلی در طمع خام افتاد بقول انا الحق بر کشاد و فخری ماجری علیه
 و قطع ارکانه مالدیه و یکے آنکه عارف را چون از مشاهدات تجلیات صفای روے آورد و از خام طمعی
 خویش آنچه دید آن را عین ذات پنداشت و تصور خود بهمان اکتفا کرد پس در طمع افتاد و از ان هم
 حکام در پیش نه نهاد که سلوک عشق را نهایت نیست اے رعنا آنچه دیده باشی بدان خورشید مشهور
 مایست بحتمل روے عبارت از ذات یعنی چون تجلی ذات بر آئینه و جام که دل است افتاد و عارف از
 خنده می که عبارت از فیض است و تجلی در طمع خام افتاد و دانست که اینکار نهایت رسیده و حال آنکه
 نهایت نیست قوله

حسن روئی تو بیک جلوه که در آئینه کرد | اینهمه نقش در آئینه او نام افتاد

آئینه کنایه از ان لعل است که روز ازل حضرت واجب الوجود به آن لعل تجلی فرمود و آواز نیست جلال
 آن قادر بر کمال بگذاخت و عالم ملک و ملکوت پرداخت آئینه او نام اینجمله مصنوعات معنی آنست که
 حسن روے تو بیک تجلی که در ان لعل فرموده و تجلی ذات بان لعل رونود و آواز نیست جلال بگذاخت
 اینهمه صور و اشکال مصنوعات که نقوش و بی اندر آئینه او نام پرداخت و در بعضی نسخه مصرعه اول
 بدین نوعست قوله جلوه کرد درخت روز ازل زیر نقاب معنی آنست یعنی تجلی کرد زیر نقاب یعنی
 در پرده اسما و صفات محبت اگر ذات بی پرده اسما و صفات تجلی گردد عالم محو و متلاشی شود ان الله
 تعالی سبحون الف حجاب اینهمه نقش در آئینه او نام افتاد ذات در بطون تجلیات و شیون ذاتیه در مریا
 اعیان ثابت ظاهر اند به نقش غریبه در آئینه او نام افتاد و صور خیالی و اشکال و نقوش و همه بطور آید قوله

اینهمه عکس می و نقش مخالف که نمود | یکفر و رخ ساقیست که در جام افتاد

یعنی چندین ظهور گوناگون مخالف از مسلم و کافر و عاشق و فاسق و صادق و کاذب و مطیع و عاصی و عالم
 و جاهل و عاقل و مجنون و خوب و زشت که در نظر است اینهمه یکفر و رخ و سست که در آئینه کون عکس کون
 پیدا شد از اینجهت بر وجهی که خود شنیدامی باشد و هر کس بوجه تو چه دارد مقصودش در دنیا و آخرت
 هم در انست که هم متوجه بر انست قوله

راست بین از نظر راست بمقصود رسید | احوال از چشم و بین در طمع خام افتاد

عجب بے بویی که چند ان بویها بوسے آن بے بوست و عجب بے رنگی که چندین رنگها رنگ آن بویست

عجب نه نشانی که چندین به نشانی نشان آن به نشان است عجب نهانی که چندین عیانها
 عیان آن نه عیانست عجب به بیانی که چندین بیانیها بیان آن نه بیان است عجب بیانی
 که بیانیها است عجب و است که بیانی دیگر بر داند و عجب معنی که هر صورت نشانی دارد اما از تفرقه صورت
 گوناگون بحیثیت رسیدن محال یعنی عارفان کامل همه عبارت یکسانی دیدند و در همه نظام یک ظهور داشتند
 برادر رسیدند اما ظاهرین بسبب تفرقه صورت که کامل نیست و طبع شهوات و حیرت و دود و طبع غلبت قوله
 در خم زلف تو آویخت دل از چاه دهن | آه که چاه برون آمد و در دام افتاد

مخفی نماند که چون سالک بر مرتبه از مراتب الهیه که چاه رخ عبارت انا ان است که غوطه بخورد و فنا شود کلی
 نموده مستغرق عین جمع میگردد و بعضی در استیلا این مقام مطلوب اندیش شوند و ایشانرا میگوید سالکین
 گویند و ایشانرا کامل غیر کامل گویند چرا که تقویض هدایت بدیشان مفوض نشد و بعضی از استهلاک درین
 جمع بر ساحل صحو بعد المحو فرومی آیند و هدایت بدیشان مفوض میشود و باز در دام هستی و لوازم او مقید
 میشوند ایشانرا کامل کامل میگویند و صوفی نامند میگویند که دل من از مرتبه محو و حیرت و زلف تو که عبارت
 از تقیین مرشد است زود تا از آن چاه برآمده بساحل صحو قرار یابد کامل کامل شود اما افسوس که باز در دام
 هستی مبتلا شد و شیخ عبدالواحد میگوید در حل این دو بیت که جان علوی یعنی روح انسانی که از عالم علوی است
 هست و داشت که بقاضی اصلی خویش بچاه رخشان فرو آید یعنی بر مرتبه طبع بشری و نفس انسانی که آخر مرتب
 است پس دست بر زلف خم اندر خم که نزدیان تنزلات است و در مرتبه کف نفس و طبع نازل گشت این معنی
 بیت الغزل که بالا بعد از چند ورق مرقوم شد معنی بیت این غزل آنست که دل لطیفه ربانی خواست که از عتبات
 حب طبع نفس خود بفضاء عالم حقیقت رسانید و از نشیب چاه تقید بزرده اطلاق ترقی نماید و در خم زلف
 شریعت آویخته بازاید ولی افسوس که از قید طبع و نفس نرسیده در دام زلف شریعت افتاد این زمان مقید
 بدام زلف شریعت است و هنوز بر مرتبه اطلاق نرسیده و درین مصرع اشاره است که تا که از طبع و نفس بکلی
 خلاص نیاید و مرتبه ادب شریعت نرسد به مقصود نرسد قوله

چکند که بپای دوران نرسد چون پرکار | هر که در دایره گردش ایام افتاد
 معنی هر که در دایره کل بود هوفی نشان افتاد و متقلب در افعال در تعقل در احوال بر روی خود گذرانند
 هر که اگر بپای دوران نرسد و پریشان نگردد و چکند چون افشای اسرار نمود و متوجه شد که مبادا که بپردازد

که خواجہ خورشید از خاصان مے شمارد و اخبار این اسرار بر دوستانی محمول دارد لا جرم مے نگارد قوله
 غیبت عشق زبان همه خاصان برید | از کجا به شش دروین عالم افتاد
 یعنی خاصان ازین معنی دم نمیزند من که از جای عوام نمیرانم که سر خم او از کجا در دهن من افتاده و هرگاه
 یکی از خواص و عوام از مسجد بخرابات افتاده است عذرا این معنی میکند قوله
 من ز مسجد بخرابات نه خو افتادم | اینم از عهد ازل حاصل فرجام افتاد

یعنی از مسجد که محل طاعت است و آن موجب قربت است یعنی عالم اطلاق بخرابات که مقام محبت است
 و آن موجب بعد است یعنی در عالم تقید من خود نیفتاده ام بلکه مرا این نصیب از لیسیت و باین که نصیب
 ازل از خود نه توان انداخت قوله

آن شدای شیخ که در صومعه باز مینوی | کار ما با رخ ساقی و لب جام افتاد
 یعنی آن شیخ آن وقت رفت که مراد صومعه تقید باز مینوی و من روسته بر مرتبه اطلاق نیارم و محبت کشف
 و مشهود از مشاهد اسرار آن مرتبه نمی برن دارم زیرا که کار من با رخ ساقی و لب جام افتاد و بعد و تجلی
 آن روسته و معنوت مستی انجام در ریاضت برومی خود خواهم کشا و غوطه خواهم آسود تا که مشاهد اهر
 نخواهم نمود یا مراد آن بود که آن شیخ آن رفت که مراد صومعه من باز مینوی و من بزنگانی مستعار قرار گیرم
 زیرا که کار من با ساقی ستفاهم برهم شراب با طهور و جام آن شراب افتاد و جان من با رتقال از عالم فناء
 بعالم بقا مضاد و دهر ارضایند بدان و حال آنکه قوله

زیر شمشیر غمش رخص کنان باید رفت | کانه شد کشته او نیک سر انجام افتاد
 پوشیده نماند که ربط این بتقریر و پذیرا خیر بدایت دارد اما وجه ربط بتقریر نخستین آنست که چون فرمود
 که من ریاضت خواهم کشید و غوطه خواهم آرمید احتمال آن باشد که کسی گوید که چنین نباید که خوب
 بلاکت باشد فرمود که زیر شمشیر غمش تا آخر و نیک سر انجامی کنایه از مصون این قول است من قتل
 فانا دیت پس بشکر این نعمتهای گوناگون که از عدم بوجود رسید در وجود بذات و تجلیات متکثره
 خیر متکرره فائز گردید و باز از جمیع لذات وجود اعراض میدهد با ساقی نیک سر انجامی طریقی بلاک گیر
 وصول این همه مراتب از آثار لطف او دیدن زبان میکشاید و میفرماید قوله

هر دیش با من دل سوخته لطفی و گر است | این گدا این که چه شایسته العوام افتاد

معنی این تقریر سابق بوضوح پیوست قوله برندی علم باشتی مشهور طبل پنهان چرخم تا که پنهان دارم طشت من از بام افتاد رسوائی عالم بشدم و آشکارا گردیدم قوله

صوفیان جمله حرفیند و نظر باز و لے از انمیان حافظ دل سوخته بدنام افتاد

معنی آنست که جمیع صوفیان این حالت دارند و بامید حصول آن مامل که مشاهد آثار عالم اطلاق است پیوسته در کار اندامان سبب کثرت کوشش و حصول آن مطلب مایه سبب خودکامی که استیصال وصال نمودم و خطه نیاسودم تا همه بحال من پی بروند بدنام گشتم یعنی شهرت یافتیم و اینهم خودکامی است که هم خواجه فرمود و خودکامی بیدنامی کشید آخر میتوان بود که چون ادعای اختصاص فرمود بانعام ملایم نذیر بجهت آنکه جمله صوفیان را همین حالت فرمود که همه صوفیان را همین حالت است اما به سبب دل سوختگی که باعث کثرت ناله است و کثرت ناله باعث شهرت صاحب آن مقاله بدنام گشتم و مشهور بخارج و نظر بازی بشدم غزل

عسلام ز گس مست تو تا جدارانند | خراب بادۀ لعل تو بهوشیارانند
ز گس مست کنایه از ذات باعتبار استغناء و تجلی خراب بادۀ لعل کنایه از برب و یا سخن قوله

ترا صبا و مرا آب دیده شد غماز | و گرنه عاشق و معشوق راز دارانند
ترا خطاب معشوق صبا مرشد که هر دم در اظهار فضائل و کمالات آبدیده گریه غماض ظاهر کننده راز و گرنه عاشق و معشوق راز دارانند باید مادر از غیر راز و تو که در نیاید قوله

بزیر زلف و تو تا چون گذر کنی بنگار | که از یمین و یسارت چه بقیار انند
زلف و تو تا کفر و اسلام که الکفر و الایمان مقامان من و راء العرش یمین دست راست یسار دست چپ قوله نقش چهره عاشق صورت خاک آلود عاشقان میتوان دیدن معلوم نمودن قوله

رقیب در گذر و پیش ازین کن نخوت | که ساکنان در دوست خاکسارانند
ساکنان در دوست عاشقان خاکسار خوار و گرد آلود قوله

گذار کن چو صبا بر نقشه زار و به بین | که از قفا دل زلفت چه سوگوارانند

این بیت در نسخ کوفه نیست ۱۲

این بیت یافت نشد ۱۳

بنفشه گلست خدار سر کوع و بنفشه زار مراد حلقه عشاق قفا دل راز و ستی زلف جذبه سوگواران ماتمزه قوله

نه من بران گل عارض غل سرایم و بس | که عند لیب تو از هر طرف هزارانند

گل عارض ذات واجب الوجود غزل سرایم ثنا گویم هتم عند لیب عشاق و مدح خوانان قوله

نصیب ماست بهشت امیر خدائش بود | که مستحق کرامت گناه گارانند

ایمخدا شناس زانم ظاهر پرست که خود را خدا پرست میدانند یا باعتبار تسخر چون شیخ پاکدامن مستحق کرامت هی امة مذنبه و انار ب غفور گناه گارانند انام المشتاق الی المدبرین اے عاصی پر معاصی از فضل و کرم رب العالمین نویسد مشو که این ناله حزین و حنین قلوب منکسرین بحرین احب الی من تسبیح المقربین قوله

بیا بمیکده و چهره ارغوانی کن | مرو بصومعه کا نچاسیاه کارانند

میکده مقام عشق و آستانه چهره ارغوانی کن سرخروئی حاصل ناصومعه زیاسیاه کاران ظاهر پریشان و ریاض کار قوله

تو دستگیر شواے خضر چه بخت که من | پیاده میروم و بهرمان سوارانند

دستگیر در کار خضر پیاده یعنی بیکب عشق نیز به استعداد یا تصدیع تمام قوله

خلاص حافظ از ان زلف تا بدار مباد | که بستگان کند تو رستگار انند

زلف جذبه عشق بستگان مقیدان عشق کنایه از عاشقان رستگار رانند رستگار از ناسوی انند غزل

قتل این حسنه بششیر تو تقدیر نبود | و نه هیچ از دل بیرحم تو تقصیر نبود

این غزل در جدائی مرشد است حسنه مجروح تیر محبت بیرحم بیرحمی صفت محبوب است یعنی مرشد را هنگام جدائی بحکم النعمه اذا فقدت عرفت عرض حال خود میکند بجز و انکسار میگردد که کشتن این مجروح بحکمال رسیدن این حسنه توجه و قصد تو تقدیر نبود و گرنه از لطف و کرامت تو هیچ تقصیر نبود که انک لا تهدی من احببت و لکن الله یهدی من یشاء قوله

من دیوانه چو زلف تو را میگردم | هیچ لایق ترم الا حلقه زنجیر نبود

دیوانه منسوب عشق زلف جذبه مراد وصل زنجیر عشق معنی آنست که این دیوانه از خود بیگانه چون از صحبت جدایی شدم و جذبه لطف تو را کردم هیچ لایق تر مرا از حلقه زنجیر نبود که کنایه از عشق و جنون باشد الحمد لله که آن میسر آمد قوله

یارب آئینه حسن تو چه جوهر دارد | که در آه مرا قوت تاثیر نبود
معنی آنست که آئینه حسن خلق تو چه جوهر دارد که در توضیحات ما اثر ندارد و هر چند باقتضای بشریت تفسیر از آنجا بود که آید مرشد آن را بخاطر نیارود باز بهدایت ما میگوید اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون و نیز معنی آنست که ای بار خدا یا آئینه حسن تو که مجموعه صفات حمیده است جوهر دارد که در توضیح و عصیان مرا اثر نمی آید و هر چند عصیان ما زیاده شود بحکم سبقت رحمتی علی غضبی مشمول رحمت می نموده و آیه واه از تلازمات شعریت که آئینه از آه تباها پیشود و ذات پاک ایزد رحمن از خاصه و خطای عبادت متغیر نمی گردد قوله

سر زحمت زنی و میکده با بر کردم | چون شناسای تو و صومعه یک پیر نبود
یعنی از خایت حیرت در عالم عشق در آدم چون در صومعه نشینان هیچ پیر را آشنا و محبت تو در دنیا تم قوله
نازنین تر ز قدرت و چمن و هر نخواست | خوشتر از نقش تو در عالم تصویر نبود
عالم تصویر دنیا معنی آنست که سرب عالم گردیم نازنین تر از قدرت و چمن و هر نخواست و بعالم وجودش ایزد تعالی نه پیراسته خوشتر از نقش تو که بهالمان رو نموده و عالم تصویر که دنیا است نبود قوله
تا مگر همچو صبا باز بگویم تو رسم | حاصلم دویش بجز ناله شبگیر بود
شبگیر سحر و آخر شب این گردیدن من گرد عالم نبود مگر آنکه بدین وسیله باز همچون صبا بگویم تو رسم لیکن هر چند گردیدم غیر از ناله حاصل نشد قوله

آن کشیدم ز توانی آتش جبران که شمع | جز فنا و خودم از دست تو تدریس نبود
یعنی ای محبوب من از جبران توانی آتش کشیدم که شمع جزیل خودم از عشق تو تدریس نبود بهر خود و دران دیدم قوله

آیت بود عذاب آمده حافظ بے تو | که بر یکیش حاجت تفسیر نبود
یعنی حافظ بے تو آیت عذاب بود نازل شده که هیچکس را حاجت تفسیر آن نبود غزل

کنون که در چمن آمد گل از دم وجود | بنفشه در قدم او نهاد و سر به جود
چمن و نیل گل آدم بنفشه ملک معنی آنست که کنون گل آسوده چمن دنیا صورت انسانی تو از دم وجود آمد و از کمال تعظیم ملائک را سجود تا که بشیستان جوانی در خواب غفلت مانی قوله

بنوش جام صبوحی بناله دشت و چنگ | بیوس غنچ ساقی بنغمه نه و عود
صبوحی شراب باد که برای دفع خار نوشتم در لفظ و بیداری و هوشیاری از خواب غفلت و دشت و چنگ کنایه از سلف که ایشان در مصنفات خویش آنچه گفتنی است گفته اند هر که از ماطالعه کند از خواب بر آید غنچ ساقی حصول جذبه عشق نه و عود هر دو سازند کنایه از مرشد یعنی جام صبوحی و هوشیاری از سلف برگرفته از جذبه عشق بارشاد مرشد وقت برست آ که قادر بر کمال ترا بسین خنایت برگزیده و احسن تقویم آفریده پس در سفل السافلین مازن ناخوش و دون همی است قوله

بباغ تازه کن آئین دین زرتشتی | کنون که لاله بر افروخت آتش نمرود
باغ کنایه از وجود سالک زرتشت نام یکجمله که واضح دین آتش پرستی بود دعوی نبوت نمود و زرتشت است که کتابهاست در احکام آتش پرستی تصنیف دوست گفت برین نازل شده اند و مراد از زرتشت مرشد عشق آئین زرتشتی اعمال موهوم عشق بازمی لاله گلست سرخ رنگ کنایه از افروزش وجود هنگام طلوع موسم جوانی آتش نمرود کنایه از عشق معنی آنست که در باغ وجود آئین زرتشتی تازه کن و خود را در عشق بلند آوازه کن که کنون یعنی در بهار جوانیت وجودت لاله و آتشگفته معائب تمام در زیر آن نهفته یعنی آتش جوع و مجاهده در وجود پیروز و از غیرت غیر را بسوزد که بغیر از آتش آئینه ضمیر صفائی پذیرد و رنگ خودی و بیزاری امان آئینه دور نیکنی است برادر تا توانی دران هنگام از مجاهده خود رونمایی تا خود را بدان وسیله مارج عیارسانی و میتوانی که زرتشت مرشد باشد که اعمال عشق باشد و رسوم عشق بازمی که آتش پرستی ماند آنگشته باشد و مستر شد و دران نغمه و لاله کنایه از دل سالک یعنی چون لاله را عشق از دست سر برزد و عروس وار پرده اندخ بر آرد آئین مجاهدات را در باغ وجود تازه کن در یا ضایع که از ظاهر پرستی کرده از اسرار قوله

بدور گل مشین بے شراب شاه چنگ | که همچو دور بقا نهفته بود معبود
بدور گل در ایام بهار جوانی بے شراب عشق و محبت شاه عشق چنگ مرشد بخان عشق قوله

ز دست شاهد نازک عذار عیسے دم	شراب نوش و ریا کن حدیث عاود شود
شاهد نازک عذار مرشد باعتبار جمال ظاهر و زندگی بخش عیسے دم کمال معنوی عاود شود و نام و قبیل	حدیث عاود شود و قبیل و قال و قصه خوانی قوله
جهان چو خلد برین شد بدور سوسن و گل	و لے چه سود که در وے نه ممکن است خلود
جهان چو خلد برین شد بمنزله بهشت است روح بخش بدور سوسن و گل بسبب تکلیف کلهای مضمون	و تجلیات ربانی و لے چه سود اما چه فائده که در وے نه ممکن است خلود همیشه جلے ماندگی نیست یعنی
دلبستگی نباید نمود قوله	
شده بروج ریاچین چو آسمان گلشن	زمین اختر میمون و طالع مسعود
بروج ریاچین اضافه بیانیه دریاچین گلهام مراد عارفان باشد میمون مبارک مسعود نیک معنی این بیت	آنست که زمین بکمال سعادت خود بسبب ذات بابرکات عارفان و عاشقان مانند آسمان روشن گردیده قوله
چو گل سوار شود بر هوا سیلیمان وار	سحر که مرغ و آید بنغمه داؤد
گل مراد تجلی سوار شود ظهور کند بهجت مرغ ساک بنغمه داؤد خوش الحانی مراد ذکر دیار قوله	
بیار جام لبالب بیا و آصف عهد	وزیر ملک سلیمان عماد دین محمود
آصف بضم جامه البیت معروف و بفتح نام وزیر سلیمان داوید که از علماء بنی اسرائیل بود پدر او برخیا نام	داشت قوله
بود که مجلس حافظ بهین تر پیش	هر آنچه می طلبید جمله باشدش موجود
یمن فرخندگی و محبتگی غزل	
کے شعر تر انگیزه و خاطر که خزین باشد	ایک نکته ازین دفتر گفتیم که بهین باشد
شعر تر شعرے را گویند که در و بیج رفتگی نبود و تعقیدی نباشد مراد سخنان عشق و محبت که مقبول دلها	باشد خاطر که خزین باشد خاطرے که گرفتار تعلقات و نبوی باشد ازین دفتر کنایه از دفتر عشق قوله
از لعل تو گر یا بهم انگشتری ز بهار	صد ملک سلیمانم در زیر نگین باشد
لعل کنایه از لب انگشتری ز بهار رسے است که چون ملوک و امرا فوج بر موضع تعیین میکنند و شخصی	از ان موضع چون نزد ملوک آید و پناه طلبد ملوک تیرے از ترکش خود و یا انگشتری از دست خود باو

فراوان

تا از دست برو آن فوج در امان باشد و اندک با طاعت و آمده معنی آنست که اگر از لعل لب تو که عبارت	از بطون کلام اگر انگشتری امان و اسم عظم نشان یا بهم که حافظ وقت من باشد از اغیار صد ملک سلیمان
در زیر نگین باشد و بصورت وجه موجب تکلیف شود یعنی در مقام ماریت شبیه اکا و رایت الله و در حکم	من له المولی فله الكل قوله
غمناک نباید بود از طعن حسود ایدل	شاید که چو واپسینی خیرے تو درین باشد
غمناک لفظ ناک بمعنی اتصاف و بمعنی خداوند طعن طعنه واپسینی باز پسینی یعنی بنظر خورینی قوله	
هر کو نکند همے زین کلک خیال انگیز	نقشش بخرام از خود صورتگر چین باشد
زین کلک خیال انگیز مراد کلمات عشق نقشش بخرام طریق ضرب اشل است اگر کسی قدے	و قاتے خوب دارد و کابل و کند بود از امانت او را نقش بخرام گویند اے صورت حرام که هیچ کار نمی آید قوله
جامے دل پر خون هر یک یکے داوند	وردا اثره قسمت اضلاع چنین باشد
جام کنایه ازے نوشی مراد میشت و عشرت دل پر خون عشق مراد رنج و محنت قوله	
در کار گلاب و گل حکم ازلی این بود	اگان شاهد بازاری دین پرده شین باشد
گلاب صوفی و مشایخ و ملامتی گل ملاستی و صوفی شاهد بازاری اشارت بگل دین اشارت	به گلاب قوله
آن نیست که حافظ را زندی شود و خاطر	کاین سابقه رندی تار و زپین باشد
سابقه پیشین عهد ازلی تار و زپین روز قیامت و دم زیت غزل	
کے که حسن رخ دوست در نظر دارد	محقق ست که او حاصل بصرو دارد
رخ اشاره از ظهور تجلی جالیست و سبب بمبدأ واحد گردد و نیز عبارة از وحدانیت است معنی آنست	که هر کسی که همه جا و هر شے جمال او معانته کند محققست که کمال بینائی مراد است قوله
چو خامه بر خط فرمان او سر طاعت	نهاده ام مگر او سر به تیغ بر دارد
یعنی قلم و سر طاعت و بندگی بر فرمان او نهاده ام و تیغ نوع برداشتنی نه ام مگر سر او به تیغ بر دارد	که در الوقت کار بدست من نیست قوله
بپا بوس تو دوست کسے رسید که او	چو آستانه برین در همیشه بر دارد

بیشتر

بیشتر

یعنی شرف یا تیرس تو کسے را دست داد که ادمام سر برین آستان است قوله
 از زور قییب تو هرگز بسینه ام تیرے از بس که تیر غمت سینه بے سپردا
 از بس که تیر عشق تو سینه ما بے سپر ساخت دور پیش نهاد رقیب تو هرگز بران تیر نزد چه ملا هر است
 هر که سر را پیش کند هر چند عدو باشد رحم نماید قوله
 از زهر خشک ملولم بسیار با دوا صاف که بوسے باوه دماغم تر دارو
 خشک طاعت و عبادت نے عشق بسیار با دوا صاف بوشق مستغرق باش بوسے باوه لذت عشق
 دماغم دماغ تر دارو دماغم موجب فحش است قوله
 ز باوه هیچت اگر نیست این نه لبس که ترا دے زو سوسه عقل نے خبر دارو
 ز باوه هیچت اگر نیست یعنی اگر از عشق تیج فائده نبویست این نه لبس این کفایت نے کند
 و سوسه عقل جنگ و جمل و قیل و قال بیخبر دارو آزاد سازد قوله
 کسے که از ره نقوسے قدم برون نهادا بغرم میکرده اکنون سر سفر دارو
 یعنی کسیکه زنده و پارسائی او بکمال بود و قبل ازین مشهور کنایه از خود عزم صبر و ثبات و کما میکرده
 عالم عشق سر خیال قوله کسے بوصل تو چون تیج یافت پروانه پروانه حصول بوصل چون
 شمع کے را دست داد که زیر تیغ تو هر دم سر و گردو هر دم از تو سر و گردو دنداس تیج عشق
 تو سازو پریشانی تصدیقات که هست یعنی در پیش دارم نظروار و نگاہے کند قوله
 دل شکسته حلقه بخاک خواهد بود چو لاله داغ هواے که بر جگر دارو
 بخاک خواهد بود و وقتے که بخاک خواهد بود آنوقت هم هوا محبت غزل
 کلک مشکین تو روزی که ز مایا و کندا بیروا چرو صده بنده که آزاد کند
 یعنی آن محبوب من رفتے که بنام و پیام این غریب بینواریا یا ذناتی اجر آزادی دوصه برده بانی قوله
 قاصد حضرت سلمی که سلامت باوا چه شو و گر بسلاے دل مانشا و کندا
 سلمی نام معشوقه عرب مراد معشوق بسلاے دل مانشا و کندا سلمی بمارساند قوله
 امتحان کن که بے گنج مراوت بدیند اگر خرابی چومر الطفت تو آباد کن
 امتحان کن در معرض امتحان و مار بے گنج مراوت بدیند بوجب من کثیر علی کثیره الله

این بیت بازنشده

تکلمن قتی حاجه اخیه المسلم قتی الله که الف حاجه که خرابی که این دوری و مجوری
 لطف تو آباد کند بوصل رساند قوله
 شاه را به بود از طاعت صد ساله زهد قدر یک ساعت عمرے که در و داد کند
 از طاعت صد ساله زهد قال عمر العدل ساعة خیر من عبادة الف سنة که در و داد کند بفریاد و غریبان
 رسد قوله
 یارب اندول آن خسرو شیرین اندازا که بر حمت گذرے بر سر فرما و کند
 خسرو شیرین اضافه بیانیه یعنی معشوق فرما و نام سنگتر شے عاشق شیرین اینجا کنایه از خود قوله
 حالیا عشوه عشق تو ز بنیادم برد - حالیا الحال تا و اگر باره جفاے تو چه بنیاد کند آینه
 راحم استغنا تو چه در پیش آرد قوله گوهر پاک تو از مدحت ما مستغنی است یعنی ذات
 تو احتیاج مدح کردن ماندار و فکر مشاطه چه با حسن خدا و او کند و مشاطه آراینده عروس و شانه نرنگا
 از خود یعنی حسن خدا و او از تعریف تقریر مشاطه فکر نکرده است قوله
 ره نبر ویم بمقصود خود اندر شیراز خورم آن روز که حافظ ره بغداد کند
 مدتی در شیراز توقف نمودیم بمقصود نرسیدیم و او شان تو چه بدان صوب نمودند ره بغداد کند
 متوجه آن صوب شود گویند که مرشد حافظ بسفر در انجا رفته بود غزل
 کارم ز دور چرخ بسامان نیرسد خون شد دلم ز دور بدرمان نیرسد
 دور چرخ گردش فلکی سامان آسودگی در و مراد بجز در مان وصل با آنکه با وجود قوله
 چون خاک را دست شدم همچو باد باز تا آب رخ نیر و دم نان نمی رسد
 آب رخ کنایه از غرور و قمر نان نیرسد مشا هده محبوب که قوت عاشقانست قوله
 سیرم ز جان خود بدل راستان و لے بیچاره را چه چاره چو فرمان نیرسد
 چو فرمان نیرسد چون حکم مردن نیرسد از آرزویت از آرزوے تو زار لاغر آفرخ افسوس
 و در تیغ که آرزوے آسان نیرسد بے جرب تیغ و محنت حصول آرزو نمیشود قوله
 تا صدهزار خار نمی روید از زمین از گلبنے گلے به گلستان نیرسد
 خار تیغ و اندوه از زمین از وجود ساک از گلبنے گلے به گلستان نیرسد تجلی معشوق

عالم لایوت

این بیت بازنشده

بر دل عاشق وارد نمیشود قوله

یعقوب را دو دیده ز حسرت سفیدند | آوازه ز مصر بکنعان نرسد

یعقوب پدر یوسف م و دیده ز حسرت سفید شد اشاره بکرمیه و ابیضت عینا که من الخرن فهو کظیم آوازه ز مصر خبر از شهر معشوق بکنعان نرسد بلکه عاشق نرسد حاصل این بیت آنکه عاشق را از غایت غم و اندوه دید هاسفید شد و هنوز زده معشوق به عاشق نرسد قوله

از حشمت اهل جبل بکیوان رسیده اند | جز آه اهل فضل بکیوان نرسد

حشمت و بیه اهل جبل در ایشان مقلد کیوان زحل که مقاش بهفتم آسمان است است بر تبه بلند اهل فضل عارفان تقاضای زمان چنین روداده که در ایشان مقلد صاحب حشمت و عارفان را غم و اندوه

از دستبرد جور زمان اهل فضل را | این غصه بس که دست سود جان نرسد

دستبرد و غلبه و تاراج اهل زمان اهل ظواهر اهل فضل عاشق دست سود جان نرسد بقصد نرسد قوله

حافظ صبور باش که در راه عاشقی | هر کس که جان نداد بجایان نرسد

صبور باش صابر بر شدائد و بلیات بدان که عاشقی را سه مقام است اول و اوسط و آخر اول آنست که شیخ نجم الدین کبری در عشقیه می نگارد که عاشق همه روز در یاد معشوق بود شب بخواب روز بایام شب و روز مجاور کوی معشوق بود و خانه معشوق را قبله خود سازد و همه روز گرد خانه معشوق طواف کند و هر در و دیوار معشوق نگاه کند تا باشد که جمال معشوق از دور بیند تا از دیدار معشوق راحت بدست آورد و در هر روز و هر وقت که در راه عاشقی است که در اوسط آنست که در عشقیه شیخ نجم الدین است که عاشق تحمل دیدار معشوق نتواند و چون معشوق را بیند لرزه بر اعضا او افتد خوف آن باشد که بیفتد و بهوش گردد زیرا که آتش عشق بتدریج اندرون عاشق را میسوزاند پاک و صافی میگرداند تا دل عاشق چنان لطیف و نازک میباید که تحمل دیدار معشوق نمیتواند که از غایت نازکی خوف آن باشد که ازین تجلی معشوق نیست شود این مقام است که عاشق فراق را بر وصال ترجیح می دهد و در فراق راحت و آسایش می یابد همه روز باندرون با معشوق میگوید و از معشوق می شنود و آخر آنست که در عشقیه شیخ نجم الدین است که دل عاشق را از غیر خالی میسازد و نگاه عاشق خود را

در این کتاب

نمی بیند همه را معشوق می بیند اگر غم و غصه و اگر آید پندار که معشوق است که میخورد و می جنبد و می رود و می آید اندوه فراق نماید از غم بجران خلاص یابد و چنان باشد که اگر معشوق را از بیرون بیند التفات نکند و بحال خود باشد و متغیر نشود و از جهت آنکه در اندرون است و دل باو می آید گرفته و دل را مستغرق خود گردانیده متاثر نمیشود و متغیر نمیگردد از بیرون که دور تر است اگر کسی سوال کند که درین مقام اگر از بیرون متغیر نمیشود راست چرا بیرون التفات نمیکند چون بیرون و اندرون یک اند جواب آنست که عاشق با تش عیش سوخته و بغایت لطیف و روحانی شده و جمال معشوق را که در دل وطن ساخته و بهی دل را فرو گرفته هم بغایت لطیف و روحانی و التفات روحانی بر روحانی باشد و التفات جسمانی نباشد اما لیلی و مجنون از نیجاست و چون جمال معشوق بهی دل را فرو گرفت چنانکه هیچ چیز دیگر را راه نماید عاشق خود را نمی بیند بهی معشوق را می بیند پس متغیر و متغیر می شود که دو کس باشد و التفات وقتی کنند که دو کس بودند درین مقام است که طلب بر میخیزد و فراق و وصال نیماند و خوف و امید قبض و بسط بر میست میشود و آن هر سه مقام بر وجه اند اگر شرح میسازم سخن دراز میگردد بنابراین مختصر گفتا کردم اما آخر عاشقی فنا است که عشق اوله حرق و آخره قتل جان نداد و فانی از خود نشد بجایان نرسد باقی سخن نمیگردد غزل

کینه آن دو که مست و خراب میگردند	نشسته پشت بر آفتاب میگردند
دو ترک زاده و خر که نشین سر مستند	بسان ساقی و جام شراب میگردند
و دو بچه بند که در عین آب میباشند	چو آفتاب بجای خراب میگردند
و دو صفیند که در لوق ازرقند مدام	در و ن صومعه مست و خراب میگردند
و دو زور زن و ترک شوخ عیارند	بگردن نقد که شیخ و شتاب میگردند
و شیر گیر چو روباه خوش فریادند	بگاه صبح و گله ماهتاب میگردند
و زنگیند که ملاح وار گرد محیط	بسان زورق سیمین بر آب میگردند
و نازنین بلا جوئے فتنه انگیزند	بقصد حافظ مسکین شتاب میگردند

آن دو که مست و خراب میگردند اشارت بدو چشم آفتاب پیشانی و دو ترک زاده اشاره بحشمت و دو بچه صومعه اشاره بحشمت و دو زورق سیمین اشاره بحشمت و دو نازنین بلا جوئے اشاره بحشمت

خراب ایشان و دوز و اشاره چشم ز بهر آن از آنچه که از زده عشق آرنده شمع میاک عیار چست و
 حالک نقد که دل شیخ پر شتاب جوان و غیره اشاره چشم شیاره بران محیط و یاسان از زور قشنگ غزل
 گفتیم کیم دمان و لبیت کامران کنند | گفتا چشم هر چه تو گوئی بهمان کنند
 چشم اشاره بقبول چنانچه گویند بر چشم قوله
 گفتیم خراج مصر طلب میکند لبیت | گفتا ویرین معامله کت زیان کنند
 مصر کنایه از وجود خراج مصر مراد حیات مستعار لب مراد کلام از ذکر سبب واراده سبب این معامله
 کنایه از دادن شے مستعار و خریدن لب کمتر زیان کنند زیانی ندارد قوله
 گفتیم بنقطه دهنهت خود که بر در راه | گفت این حکایتیست که با نکته دان کنند
 نقطه دهن سرخنی کنج پنهان مراد کنه ذات که بر در راه بچکس را بدان راه نه و هیچ مردی از آن
 آگاه نه این حکایتیست که با نکته دان کنند یعنی هر فردی داننده این کار و هر مردی محرم این
 اسرار نیست قوله
 گفتیم صنم پرست مشو با صمد نشین | گفتا بگو عشق بهین و بهمان کنند
 صنم مرشد و معشوقه پرست صمد خدا پرستی و مراد از عشق عشق حقیقی است و در عشق حقیقی
 فرقی میان صنم و صمد لازم نیست چنانچه گفته که اگر شود جامه بدل شخص مبدل نشود
 هر گجا با صنم آمد بزبان با صمد است و هرگاه دوئی در میان نیست بهمان یک معشوق از هر ذره
 جلوه میگرد و نیز دیگر گفته که چشم که شناسنداری چگونگیست که کاین نه صدف چگونگی
 بیکدانه پر شده و پس خواه با صنم نشیند خواه با صمد مشاهد بهمان معشوق حقیقی مینماید لیکن
 این حالت مجذوب مستهلک است اما سالک با وجود مشاهده حقیقی همه جا عمل بران میکند که در
 هر چه نامشروع است نشان قهر و جلال بیند و در هر چه مرتضی بود نشان لطف و جمال یابد به بند
 یعنی از مظاهر قهر بگریزد و در مظاهر لطف آویزد و در تجلی صفاتی گوید اعدو بربضاک من بخلقک
 و در تجلی ذاتی گوید اعدو بیک منک قوله
 گفتیم هوای میگرد غم بر دوزل | گفتا خوش آن کسان که دلی شادان کنند
 هوای آن دوز میگرد عشق غم بر دوز دل رفع غم نماید و دلی شادمان کنند بدلی

زحمت رسانند قوله
 گفتیم شراب و خرقه نه آیین مذہب است | گفت این عمل بذب پیرمغان کنند
 شراب عبارت از حیرت است که بخود میسازد و سرود مست ساز عاشقان است چنانچه شاعر گفته
 از من همه آب لعل و زخم کن و هر چیز ترا از تو ستاندست و پس معنی آنست که گفتیم جمع کردن
 میان خرقه که علامت صلاح است و در میان سرود که علامت فسق است طریق هیچ مذہب از مذہب است
 نیست جواب و او که انجیل در مذہب اولیا کامل میکند چنانچه سعدی گفته که بگویم سماح ای برادر قوله
 گفتیم ز لعل نوش لبان پیر را چه سود | گفتا بپوشه شکر نیش جوان کنند
 لب لعل لعل نوش لبان معشوقان پیر از شکر و بپوشه شکر نیش یا با فاضله فیض و جوی غزل
 گفتیم غم تو دارم گفتا غمت سراید | گفتیم که ما دین شو گفتا اگر بر آید
 سراید آخر شود اگر بر آید اگر مدعایت بحصول انجامد قوله
 گفتیم ز مهر و رزان رسم وفا بیا موز | گفتیم ز ما هر ویان این کار کمتر آید
 رسم طریقه و روش ما هر ویان معشوقان قوله
 گفتیم که بر خیالت راه نظر به بندم | گفتیم که شبر و ست این از راه دیگر آید
 بر خیالت نظر به بندم یعنی چشم پوشم و در نظر آمدن ندیم شبر و ست از راه دیگر آید
 گفتیم که بوی زلفت گمراه عالم کرد | گفتیم تو بندگی کن هم اوت رهبر آید
 بوی زلفت جذب عشق تو گمراه عالم کرد اداره از هر کار و بار یا انکه همچون گمراهی در عالم نیست
 هم اوت رهبر آید همون بوی زلفت او ترا بمقتضی و رساند قوله
 گفتیم خوش آن هوای که باغ خلد خیزد | گفتیم خنک نسیم که بوی دلبر آید
 خیزد و زو خنک خوش خنک نسیم که بوی دلبر آید چنانچه حملت قوله
 گفتیم که نوش لعلت مارا بارز و کشت | گفتیم تو بندگی کن کان بنده پرور آید
 نوش لعل شیرینی لب مراد ذوق عشق مارا بارز و کشت مارا در آرزو و معرض بلاکت آورده قوله
 گفتیم دل رحیمت کو عزم صلح دارد | گفتیم بکس مگو این تا وقت آن بر آید
 کو اشارت بطف صلح و رحمت بکس مگو این خاموش باش و هیچ باظهار سپرد از این اشاره

مقطع) چشم نواز و در حافظ است
 گفت این دعا را که کس نخواست آسان کند

بغزم صلح قوله

گفتم زمان عشرت دیدی که چون سر آید	گفتا خموش حافظ کاین غصه هم بر آید
-----------------------------------	-----------------------------------

یعنی اے محبوب روزی که آن بود که ما تو در یکجا بودیم و بعیش و عشرت شتغل دیدی که آن زمان عشرت چون بپایان رسید کین غصه ایام بجران بر آید آخر آید غزل

اگر چه از غمزه بتان زخمی بدل کاری کنند	اگر چه از مرهم باشد که دل داری کنند
--	-------------------------------------

غمزه ظهور و جفا و عتاب معنی مصرع ثانی آنکه گاه گاه اگر دل داری کنند بمنزله مرهم نهادن است بر دل خسته عاشق قوله

اگر نباشد از من لعل تو بوی و شراب	صوفیان از دیدن دایم کار خاری کنند
-----------------------------------	-----------------------------------

و لعل شراب عشق خاری مینوی کار خاری جرحه ریزی یعنی اگر عشق امید وصل نباشد و مشاهدات تجلیات زمان زمان دل داری نباشد عاشقان همیشه در گریه و زاری باشند و رو به شادی اصلاً نشناسند و خویش را در اندوه چنان آرند که هیچگاه خوشی نپزدانند ذوق من لذت عشق من عشق هم ستانم و او من شب و روز من نوشی بسر برم هم کنم مستانه رقص مستانه فار برقص اندر ایم ساقیان عارفان کامل مطربان مرشدان کامل امروز کنون گریه می کنند تو به در باره ما کنند یک صبح صبح بزم صبح تا صبح بیداری کنند عاشق شوند که تمام شب بیدار شیوه عاشقان است من من شد خراب بسبب کم رسیدن من مشاهده محبوب خراب شد من جذبه عشق - غزل

اگر من از باغ تو یک میوه بچینم چه شود	پیش پای بچرخ تو به بچینم چه شود
---------------------------------------	---------------------------------

باغ کنایه از ذات میوه فیض پیش پای در حالیکه پای پیش کزانی میوه الفضل قوله

یارب اندر کف سایه آن سرو بلند	اگر من سوخته یکدم بشینم چه شود
-------------------------------	--------------------------------

کف پناه قوله

آخر اے خاتم جمشید سلیمان آثار	اگر رفت عکس تو بر لعل نگینم چه شود
-------------------------------	------------------------------------

خاتم دین خاتم جمشید سلیمان آثار دل عکس تجلی لعل نگین دل قوله

زاد شهر جو مهر ملک و تخت گزید	من اگر مهر نگاری بگزینم چه شود
-------------------------------	--------------------------------

مهر نگاری محبت مجبوری قوله

عقلم از خانه بدر رفت و اگر من نیست	دیدم از پیش که در خانه دینم چه شود
------------------------------------	------------------------------------

دیدم از پیش از پیش بینی معلوم کردم از خانه دینم چه شود البته که خراب خواهد شد قوله

صرف شد عمر گر انما به معشوقه و من	تا انانم چه به پیش آید ازینم چه شود
-----------------------------------	-------------------------------------

از ان اشاره به معشوق زین اشاره من قوله

خواجده است که من عاشقم و هیچ گفت	حافظ از نیز بداند که چنینم چه شود
----------------------------------	-----------------------------------

خواجده اشاره بر شد غزل

اگر زلفت پریشانست در دست صبا افتد	هر جا که دلی باشد در دام بلا افتد
-----------------------------------	-----------------------------------

زلفت جذبه عشق ازین طوفان اشاره بزم این تخته اشارت بوجود بمناسه فال از رخ او گیرد هر یک اسید وصال او دارد بر تخته فیروز می تا قرعه کرافتد باید دید کدام کس مقصد خود فیروز شود و رتاب مشو بخشم میا اگر گفته خطا افتد بجا گفته شود آن باده کنایه از عشق بر خون جگر گردد و سراسر محنت و درد گردد غزل

اگر من فروش حاجت رندان روا کند	ایزد گنه بخشد و دفع بلا کند
--------------------------------	-----------------------------

میسفروش مرشد رندان طالبان معنی مصرع ثانی آنکه از مرتبه علو که دارد بجانب هفصل نزول نمودن اگر چه گناه است لیکن چون نفع غیر من در دست باک ندارد البته است که اندر تعالی باین مواخذه نکند اگر شراب خوری جرحه نشان بر خاک از ان گناه که نفع رسد بغیر چه باک قوله

ساقی بجام عدل بده باده تا گدا	غیرت نیاورد که جهان بر ملا کند
-------------------------------	--------------------------------

بجام عدل بده کم و اندک بده قوله

حق که در زمان برسد مژده امان	اگر ساسک بعهده امانت وفا کند
------------------------------	------------------------------

در زمان فی الحال بعهده امانت وفا کند او قوا بعهده می او بن بعهده گم قوله

مارا که در عشق و بلا خمار هست	یا وصل دوست یار صافی دوا کند
-------------------------------	------------------------------

صافی محبت من غل قوله گر رنج پیش آید و گر راحت اے حکیم حکیم صاحب عشق یعنی اگر چه راحت در رنج حکما بگذرد و رنج حواله میکنند لیکن نسبت کن بغیر که اینها خدا کند

عنه این قول در شرح موجود نیست ۱۲

عنه این قول در شرح موجود نیست ۱۲

چه فاعل حقیقی اوست که لا اله الا هو خالق کلشی قوله

در کارخانه که ره علم و عقل نیست و هم ضعیف و راسه فصولی چرا کند

در کارخانه که ره علم و عقل معنی این بیت آنست باید دانست تر وید فکر که در اول افتد اگر دو بخش برابر باشد شک گویند و اگر یکجا نباشد راجع باشد و دیگر مروج راجع را ظن و مروج را وهم گویند معنی آنست که چون عقل انسانی در دایره معرفت قدم حق سبحانه نتواند رسید شک نیست که شک و وهم کجا تواند رسید قوله

مطرب بساز عود که کس بے جل نغزو و انگونه این ترانه سراید خطا کند

مطرب کنایه از مرشد بساز عود و بیان اسرار حقائق منا قوله

جان رفت در سر و جفا قطره غصه خست عیسے دے کجاست که احیا و ما کند

در سرے در خیال عیسے دے کمال احیا زنده گردانیدن غزل

اگر اخت جان که شود کار دل بکام نشد بسوختیم دین آرزو سے خام نشد

شود و کار دل بکام حصول مقصد میرا ید قوله

فغان که در طلب گنج نامه مقصود شدم خراب جهانے زغم تمام و نشد

گنج نامه مقصود و صل محبوب شدم خراب جهانے زغم بسبب عشق رسوا عالم شدم تمام نشد بطلب نرسیدم قوله

در بلیغ و در و که در جستجو سے گنج حضور بے شدم بگدائی بر کرام و نشد

گنج حضور کنایه از وصل بر کرام نزاهل کرم نشد حصول نشد لایب اظهار اخلاص و جزو نیز نزل قوله

بطعنه گفت بے میر مجلس تو شوم شدم بر غبت خویش کین غلام نشد

بر غبت خود کینه غلام او شدم اما او میر مجلس نشد قوله

پیام کرو که خواهم نشست بارندان بشد برندی و در و کشیم نام نشد

برندی و در و کشی شمره آفاق شدم اما او بارندان نشد قوله

رو است و بر اگر طبع کبوتر دل که دیده در ره خود هیچ و تاب دلم و نشد

در بر وجود کبوتر دل اضافت بیانیه که دیده در ره خود هیچ و تاب دلم نشد از انجبت که سبب عشق

در یافت و بابے نیازی و سنگدلی معشوق را شنید و احترام از نکرده خود را بدام عشق در انداخت و ازین راه برگردید قوله

اگر عی عشق مننه دل دلیل راه قدم که من بخویش نمودم صد اہتمام و نشد

بیدلیل راه قدم اشاره به الفیق ثم طریق بخویش یعنی بخودی خود نمودم صد اہتمام صد جد و جود نمودم نشد پیش رفت قوله

ہزار حیلہ برانگیخت حافظ از سر مہر بدان ہوس کہ شود آن حریف رام و نشد

رام نشد یعنی مطیع نشد غزل

گر چه برو اعطی شہر این سخن آسان نشود تا ریا و زرو و سالوس مسلمان نشود

معنی آنست تاکہ واعظ پیشہ ریا دار و باسلام نمیرسد ہر چند کہ بمقتضاء الحق مر ازین سخن بوسے سخت می آید سالوس نام و دروغ و فریب اگر چه سالوس از کبار ہم باشد و انفاذ اسلام بدینمی کنند جواب این نفی اسلام کامل است نہ نفی نفس اسلام کہ لایون احد حتی یحب لایحہ ما یحب بنفسہ قوله

زندہ آموز و کرم کن کہ نہ چندین ہنر است حیوان آنکہ نوشدے و انسان نشود

زندہ ماشقی کہ چندین ہنر است کمال ہنر است حیوان آن کہ نوشدے و انسان نشود یعنی حیوان آنکہ می نوشد و از شرفے انسان نگرود و این ہنر است لب البتہ می باید نوشید تا انسان حیوان نگرود و چرب زبان قوله

گو ہر پاک بیاید کہ شود قابل فیض ورنہ ہر سنگ و گلے لولو و مر جان نشود

گو ہر پاک استعداد کمال و وجود کمال ورنہ ہر قطرہ و سنگے در و مر جان نشود و اشارت بہ قطرہ و مر جان اشارت بنگ قوله

عشق می و زرم و امید کہ این فن شریف چون ہنرے و گر موجب حرمان نشود

این فن شریف عشق ہنرے و گر زہد و پارسائی یعنی عشق بازی می و زرم و امید دارم کہ این عشق چون زہد و پارسائی دیگران موجب حرمان نشود و ما کہ تقصیرے در راہ عشق از ما بوقوع آید بسبب تقصیر چون زہد و پارسائی محروم مانم قوله

اسم اعظم بکنار خود ایدل خوش باش اگر تہ تبیس و خجل دیو مسلمان نشود

اسم عظم مرشد عشق و توجیه بکنند کار خود برادر تو برساند ایدل خوش باش هیچ اندیش زهد و پارسائی بنحاطر بسیار دیو مسلمان نشود نفس تالنج نگرود جز بهر و محبوب حقیقی قوله	
دوش میگفت که فردا بد هم کام دولت	سبب ساز خدایا که پشیمان نشود
میگفت اشاره بهر که پشیمان نشود اے از گفتن خود ناوم نشود قوله	
حسن خلق ز خدا میطلبم روئے ترا	تا در خاطر ما از تو پریشان نشود
ترا خطاب بر شد قوله	
هر که بر کیش بتان بر سر جان میلرز	نمی تکتف تن اولایق قرآن نشود
هر که در عشق معشوقان از جان دادن میترسد بیشک اولایق عشق نباشد چه مذہب معشوقان عاشق کشی است قوله	
زهره را تا نبود همت عالی حافظ	طالب چشمه خورشید درخشان نشود
زهره کنایه از عاشق همت عالی اشارت بان اسد سحر المعالی الهم چشمه خورشید درخشان حال محبوب - غزل	
گل نعل رخ یار خوش نباشد	نعل باد بهار خوش نباشد
باد بهار عشق بهار زندگی قوله	
طرف چمن و هوای بستان	نعل لاله عذار خوش نباشد
طرف کناره لاله عذار معشوق قوله	
قصیدین سرو و حالت گل	نعل صورت هزار خوش نباشد
هزار بلبل جز با قد یار جز با محبوب قوله	
با یار شکر لب گل اندام	نعل بوس و کنار خوش نباشد
کنار بفتح معروف قوله	
باغ و گل دل خوشست لیکن	نعل صحبت یار خوش نباشد
گل شاداب - غزل	
گوهر مخزن اسرار همانست که بود	حقه مهر بیان مهر و نشانست که بود

(نقل) جان نقد مختصر است حافظ از بهر نشان خوش نباشد

گوهر مخزن اسرار عشق مراد قالوا بلی و انما عرضنا الامانة بهما نست که بود خلل در و راه نیافته حق مهر دل بدان مهر و نشانست که بود محبت غیر در و راه نیافته قوله	
عاشقان زمره ارباب امانت باشند	لاجرم چشم گهر بار همانست که بود
زمره کرده ارباب امانت صاحب عشق گهر بار گریته قوله	
ز صبا پرس که مارا همه شب تا دم صبح	بوس زلف تو بهمان منوس نجات که بود
صبا کنایه از مرشد بوس زلف جذب عشق قوله	
طالب لعل و گهر نیست و گرنه خورشید	همچنان در عمل معدن و کائنات که بود
طالب لعل و گهر نیست لعل و گهر اعمال و افعال تصفیه چون زهد و پارسائی نیست فاعل محبوب خورشید مرشد و سالک معدن دل عاشق قوله	
کشته غمزه خود را بزیارت می آئے	زانکه بیچاره همان دل نگرانست که بود
بزیارت بر اے دیدن نگران مبتده و متامل و مشتاق قوله	
رنگ خون دل مارا که نهان گزیند	همچنان از لب لعل تو عیانست که بود
همچنان در لب لعل تو عیانست کنایه از حسن و جمال بموجب آنکه نعل تقاضای نظر حسن تو افزون نشود به تا دم خون نشود روئے تو گلگون نشود قوله	
زلف هندوئے تو گفتم که و گره زنند	سالها رفت و بدان سیرت و شانست که بود
زلف هندوئے مراد تعلقات دنیا و جذب عشق است شان روش قوله	
حافظا باز تما قصه خونا به چشم	که درین چشمه همان آب روانست که بود
باز نمایان کن خونابه خون که آب گردد خونابه چشم اشکهاے خون آلود چشمه مراد چشم همان آب کنایه از اشکهاے خون آلود غزل	
گفتم که خطا کردی تدبیر نه این بود	گفتا چه توان کرد که تقدیر چنین بود
تقدیر انداز کردن تدبیر اندیشیدن در عاقبت این غزل در وقت رحلت مرشد یاد و وقت مساودت مرشد از سفر است تدبیر نه این بود یعنی که از مارتی چه توان کرد که تقدیر چنین بود نعل کار باخت یار نبود قوله	

مهر و نشان

نشان

و در آیت سوره فناء و محو او را نرسیده بود معذورش و هشته قوله

بند پیر مخانم که ز جہلم بر ماند | پیر ما هر چه کند عین ولایت باشد

یعنی تمام اختیار بدست کسی داده ام که مرا از ظلمت جہل براند و بنور یقین رساند هر چه کند او میداند مرا هیچ خواستی دارا و تے نیست قوله

تا بغایت ره میخانه نمیدانم | ورنه مستوری مانا بچه غایت باشد

مستوری کنایه از پند قوله

ز ابد و عجب و نماز و من و مستی و نیاز | تا خود او را از میان با که غایت باشد

عجب از جمله اخلاق مذموم است قال عم ثلثة مہلك بحل و هواء و عجب عجب بدتر از معصیت است و مرد و بد کردار همان وقت میشود که چون پندار و نیکو کار است و ہلاک آدمی و درو چیز است تو میدی و عجب و ازان آفتها تولد کند و آنها اینند که خود را از دیگران بہتر و اندوگنانان خود را پادنیار و مانچہ یا و آرد بہدارک مشغول نشود پندار د که خود آمرزیدہ است و در عبادت رغبہ نباشد پندار د که خود ازان مے نیاز است و آفتہ عبادت ند و طلب نکند پندار د که خود یافتہ و ہر آن از دل شود و از کفر حق این شود و خود را نزد حق محلی شناسد بعبادتے کہ آن خود نعمت حق است بر سر خود ثنا گوید و تزکیہ کند و چون بعلم موجب بود از کس سوال نکند و اگر خلاف مے چیزے کند بشود ناقص نماید پس ہر کرا حق تعالی نعمتے چون علم و عرۃ داده اگر شاہد بود بدانکہ صفت ویت و ازان غافل ماند کہ نعمت حق است و از ہر اس آن خالی باشد این شادی عجب بود و اگر باز اینہم خود را حقے و اند بر حق تعالی و این عبادت خود را خدمتے پسندیدہ و اند این را دلالت گویند و در مذمت عجب احادیث بسیار اند نماز نماز کہ موصل بقرب الہی است آنست قال غوث الاعظم یادب ای صلوۃ اقرب الیک فقال الصلوۃ التي ليس فيها سوائى و المصلی غائب عندہ چون مصلی نماز صلوۃ کجا ماند چر کہ نماز فعل است و فعل تابع ذات چون ذات نماز افعال کجا ماند از اینجا است کہ نماز عاشقان ترک وجود است للذین هم فی صلاتہم دائمون غزل

مژده اسے دل کہ و گر باوص با باز آمد | ہر دہ خوشنجر از طرف سبایا آمد

باوصبا کنایه از فیض ازلی و مرشد ہر دہ خوشنجر واردے از واردات سبایا شہرے کہ

(نکات) در بیان فقر و فقر کہ چہ سگفت حافظ را باده خود و جلے شکر کا بیت باشد

کہ یقین ملکہ آن بودم و عالم علوی قوله

برکش اسے مرغ سحر نغمہ داؤدی را | کہ سلیمان گل از طرف ہوا باز آمد

مرغ سحر بلبل کنایه از عاشق داؤد نام پیمبر کہ پیر سلیمان بود و حق تعالی او را حسن صوت بخشیدہ بود و قصہ معلوم است اذا تلا الزبور بحسن الصوت یجتمع الجن والانس و الطیر لسماع صوته و تحمل من مجلہ الاف جنازة نغمہ داؤدی آواز خوش یعنی سخنان عشق انگیز سلیمان گل اضافتہ بیانیہ مراد مشاہدات طرف ہوا عالم بالا قوله

لالہ بوئے مے نوشین بشنید از دم صبح | داغ دل بود با امید و و باز آمد

لالہ کنایه از سالک مے نوشین محبت قوله

عارفے کو کہ کند فہم زبان سوسن | تا بگوید کہ چرا رفت و چرا باز آمد

عارف صاحب معرفت بود و آن عبارت از باز شناختن ذات و صفات الہی در صورت تفصیل احوال و حوادث و نوازل و بعد ازان کہ بر سبیل اجمال معلوم شدہ باشد کہ موجود حقیقی و فاعل مطلق اوست سبحانہ و صورت توحید بجل علمی و عینی مفصل عینی نکرہ چنانچہ صاحب علم توحید در صورت تفصیل و قائل احوال بتجدد متضادہ از ضرر و نفع و عطا و منع و قبض و بسط و ضار و نافع و قابض و باسط حق یا بیند و شناسد بے توقف و رویتے او را عارف خوانند و اگر باول ولایت ازان غافل بود و عنقریب حاضر گرد و فاعل مطلق را جل ذکرہ در صورت و سائلط در واسطہ باز شناسد او را متعرف خوانند و اگر جل غافل بود و تاثیرات افعال را حوالہ بوسائلط کند او را ساسا ہی و مشرک خفی خوانند مثلا اگر کسی معنی توحید را تقریر میکند و خود را مستغرق بحر توحید مینماید و دیگرے بر سبیل افکار آنرا با و باز گرداند و گویند کہ این سخن نہ از سر حال است بل نتیجہ فکر و رویت است در حال بر خجہ و بروئے خشم گید و نداند کہ این رخس من مصدق قول منکر است و الا فاعل مطلق را در صورت این انکار باز شناختی و بروئے خشم نگر فتی زیر کہ عارف را خشم نباشد مگر مدد و درین مادہ خشم مد نیست زیرا کہ متعرض بحق است و معرفت الہی را مرتبست اول آنکہ ہر اثرے کہ یا بد از فاعل مطلق جل ذکرہ و اند چنانچہ گفتہ شد دوم آنکہ ہر اثرے کہ یا بد از فاعل مطلق جل ذکرہ بمقتین دانند کہ نتیجہ کدام صفت است از صفات اوستیوم آنکہ مراد حق را در تجلی ہر صفتے شناسد چہ ارم آنکہ صفت علم الہی را در صورت معرفت خود

باز شناسد و خود را از دایره علم و معرفت بل وجود اخراج کند که دانش افحات الانس سوسن نام گله
آزاد اینجا کنایت از عاشق طال اللسان چرا رفت در عالم محو چرا باز آمد در عالم صحو قوله

چشم من از پے این قافله بس آب کشید تا گوش دلم آواز و را باز آمد

آن قافله مشاهدات بس آب کشید بس گریه کرد و راجرس و آواز و اثر قوله

اگر چه ماعهد شکستیم و گنه حافظ کرد لطف او بین که بصلح از در باز آمد

حافظ اشاره بماتلعه اگر چه مانده کردیم و از ماعهد شکستی شد غزل

مژده اے دل که میخالفی می آید که ز انفس خوش بوی کس می آید

میخا کنایه از دایره کس اشاره بمحبوب معنی آنست که محب دل حزین خود که غریق بحر فراق
و قرین آتش اشتیاق است میگوید که ایدل بشارت باد مر که غریق است که دارد از واردات
بتو آید که از بوی خوش او بوی محبوب آید چون لقیش شد بدمان محبوب نصیحتی می کند دل کلام را بدین وجه قوله

از غم و هجر مکن دل و فریاد که دوش زده ام فال و فریاد رس می آید

بموجب ان مع العسر یسرا قوله

ز آتش وادی امین منم خورم و بس موسی اینجا بامید قیسه می آید

وادی امین نام وادی که در آن بر کوه طور موسی را تجلی شده بود قبس نا پاره آتش معنی
فیضان نور حق مانند آفتاب مخصوص فردی دون فردی نیست و معنی این بیت در بیت
لمع البرق من الطور و آنست به فعلی لک آتو بشهاب قبسی گذشت قوله

ایچکس نیست که در کویت و اش کار نیست هر کس اینجا بطریق هوس می آید

بمعنی جمیع کمونات عالم حکم آیت کل شیء و الیه یرجعون قوله

کس ندانست که ننگ که معشوق کجاست اینقدر هست که بانگ جرعه می آید

کنه ذات حق سبحانه معلوم انبیا و اولیا نیست و مقربان درگاه ازین سر شگرف آگاه نیستند
ساکان را در هنگام مشغولی آوازه از عالم غیب می آیند بلبش فعل است و بر دل راز ناپ
لب خوش و دل پر از آوازه ناپ اول بمثل آواز زنبور سخنها بانگ زنبوران نماید چه در گوشت
کلامی گوید آن نه بعد از چون جرس در قافله که دوست و انم زسم این بسک رسد

ز دور بانگ جرسم بهچنین قوی تر میگردد قوله

جرعه ده که میخانه ارباب کرم هر حرفی زبانی ملتفت می آید

سالک مناجات کرده بدرگاه بی نیاز گفته اے کرتی که همه از سر چشمه فیض تو سیراب اند من
تشنه لب را هم جرعه ده که میخانه الخ قوله

خبر از بلبل این باغ پرسید که من ناله می شنوم که قفس می آید

بلبل روح باغ وجود ناله آواز در دناک که شیوه عاشقانت قفس وجود یعنی قفس روح
و وجود من پرسید که چیست و چه حقیقت دارد که آواز می شنوم که از وجود من بیست آید و بیشتر
بمعنی اطلاع ندارم که چیست و چیست او کس را نمی شنود قوله تعالی و یسألونک عن الروح
قل الروح من امر ربی و آنچه بعضی عرفا را حقیقت روح مشاهده شده است جرس و لبش خود
در یافت باشند بکنه که و ما اوتینکم من العلم الا قلیلا عاشق حزین در دوستان نیم صبا
که قاصد کوی جانست عرض داشته کرده بر نوحه قوله

دوست را اگر سر پر سیدن بهیا غمت اگر برو خوش که هنوزش نفس می آید

بیمار غم عاشق کنایه از خود که هنوزش نفس می آید زندگی باقیست قوله

یار و ارسر صید دل حافظ یاران شاهباز بکشایم می آید

شاهباز باز سپید کنایه از یار گس کنایه از خود غزل

مطرب عشق عجب ساز و نوا دارد نقش بهر زخمه که ز راه بجای دارد

مطرب عشق اضافه بیانیه و نیز مرشد ساز رباب و بر لب و مثله آواز نقش صحنه از اجناس سرود
زخمه بر لب و رباب و مثله نقش بهر زخمه که ز راه سراسر که بیان نموده راه بجای دارد
موثر و بر جاست قوله

عالم از ناله عشاق مبادا خالی که خوش آهنگ و فرح بخش نوامی دارد

عالم آنجهان و اینجهان و آنچه آفریده اند آهنگ آواز نرم در پرده سرود دارد و حال جان ناپ

پیر در دوش ماگر چه ندارد ز زور خوش عطا پیش و خطا پوش خدای دارد

پیر در دوش کنایه از مرشد ز زور مراد زهد و پارسائی قوله

محترم دارو لم کین گیس قند پرست	تا هو اگر تو شد فرہماے دارد
محترم خطاب معشوق گیس قند پرست	اشاره بدل کہ طالب قند لب معشوق است تا هو اگر تو شد
دوست تو شد فریبا بی و شکوہ ہما بضم نام جانور کہ آتخان سووہ دبو سیدہ بخورد و سایہ او بر کہ	آفت شاہ شود قوله
از عدالت نبود دور گرش پر سد حال	بادشاہ ہے کہ ہمایہ گداے دارد
گرش پر سد حال	اشاره ببادشاہ اضمار قبل الذکر است قوله
اشک خوین بطیبیان بنمودم گفتند	درو عشقت و جگر سوز دواے دارد
جگر سوز دوا صبر و تحمل قوله	
شونی و غمزہ میا مور کہ در لب عشق	ہر عمل اجرے و ہر کردہ جزائے دارد
این بیت اشاره بضمون انما ہی اعمالکم ترد الیکم یوم تجد کل نفس ما عملت من خیر محض	وما عملت من سوء تود لو ان بینہا و بینہ امد البعید ا قوله
انفر گفت آن بت ترسا بچہ باوہ فروش	شادی روے کے جو کہ صفایے دارد
ترسا طائفہ آتش پرست کہ در دین عیسے ۴ بتاری نصرانی گویند و جمع این ترسلان کہ بیامی بوند	خلط است بلکہ ترسا آن باید نوشت بہزہ ۴۸ ابراہیم شاہی بت ترسا بچہ باوہ فروش
مرشد باعتبار پروردہ شدہ مرشد خود شادی روے کے جو کہ صفایے دارد یعنی مشاہدہ	جمال روے آنکے نام کہ صفائی جمال الہی بر چہرہ دارد غزل
معاشران ز حرلیت شبانہ یاد آرید	حقوق بندگی مخلصانہ یاد آرید
معاشران عشرت کنندگان حرلیت شبانہ کنایہ از خود قوله	
بوقت سرخوشی از آہ و نالہ عشاق	بصوت نغمہ جنگ و چخانہ یاد آرید
سرخوشی مستی بینوائی فلسفی نغمہ سرو چنگ نام ساز چخانہ نام ساز کہ ہندی رنند گویند قوله	
چو لطف بادہ کند جلوہ در رخ ساقی	ز زہد من بسرو و ترانہ یاد آرید
لطف پاکیزگی محبت جلوہ ظہور ساقی مرشد معنی مصراع آنکہ یعنی وقتیکہ ساقی را خورم و خوشدل	و غرق محبت و ریابند بسرو و ترانہ یاد آرید بعض احوال مابکوشید قوله

(مقطع) خسراناً غافلاً در گاہ نشین ناخوش خواند

و زبان تو نمنا کے دھاکے دارد

چو در میان مرا آورید دست امید	ز عہد صحبت ما در میانہ یاد آرید
اے بقصد خود رسید قوله	
نیمخوید زمانے غم و فدا داران	ز بیوفائی دور زمانہ یاد آرید
و فدا داران عاشقان دور زمانہ گردش فلکی قوله	
سمند دولت اگر تند و کثرت ولے	ز ہر مان بستر تازیانہ یاد آرید
سمند اسپ سمند دولت اضافہ بیانیہ ستر تازیانہ اشارت بوجہ قوله	
بوقت محبت اے ساکنان صدر جلال	از روے حافظ و آن آستانہ یاد آرید
محبت از روے محبت صدر پیشگاہ و صاحب منصب صدر جلال آستانہ مرشد از روے حافظ و	این آستانہ یاد آرید از روے حافظ کہ برین آستانہ نہادہ یاد آرید غزل
مرا بزمی عشق آن فضول عیب کند	کہ اعتراض بر اسرار علم غیب کند
ارباب ذوق گفتہ اند کہ تقدیر نیکی و بدی از حق است اگر چہ بندہ فاعل مختار است نہ اختیاری کہ	اسناد افعال تمامہا باو توان کرد بنا بران گفت مرا بزمی عشق الخ قوله
اکمال صدق و محبت بین کہ نقض گناہ	کہ ہر کہ نے ہنر افتد نظر بعیب کند
نظر بعیب کردن کار بے ہنر ان است قوله	
از عطر حور بہشت آن زمان بر آید بو	کہ خاک میکدہ ما عجیر جیب کند
میکدہ عشق قوله	
چنان بزورہ اسلام غمزہ ساقی	کہ اجتناب ز صہبیا مگر صہیب کند
غمزہ ساقی مشاہدہ محبوب اجتناب پرہیز صہبیا شراب صہیب بضم نام یکے از صحابہ قال عمر	فی شانہ نعم العبد صہیب بخاف اللہ لم یعصہ قوله
کلید گنج سعادت قبول اہل دست	مبا و کس کہ درین نکتہ شک ریب کند
گفتہ اند مردے کہ قبول اہل نظر و اہل دروے شدہ بمنزلہ دخت سے براست کہ پہنچ لذتے ندارد	ریب شبہہ قوله
شبان وادی این گے رسد براد	کہ چند سال بجان خدمت شعیب کند

شبان وادی امین موسه ۴ و رسیدن موسه در وادی امین و ملاقات کردن با دختر شعیب ۴
 و بدو شدن شکی که چهل مرد میخواستند بدو داشت از چاه و نوشانیدن آب اغنام آن دختران را و
 بعد از آن ده سال چرانیدن گوسفندان و بعد از آن در مصاحبت شعیب بودن معروفست چون
 چندین خدمت کرد آنگاه شعیب بمهر موسه ۴ را فرستاد و در اینجا از شبان وادی امین مراد طاب
 و از شعیب ۴ مرشد مراد است قوله

ز دیده خون بچکاند فسانه حافظ | چو یاد وقت شباب و زمان شیب کند

اشکال این بیت آنست که یاد کردن چیزی تقاضای عدم حضور آن خبر میکند پس اگر در زمان
 شباب یاد زمان شیب چگونه میکند و اگر در وقت شیب یاد شباب چگونه مینماید جواب آنست که عمر
 طبعی را بچهار قسم نموده اند اول حادث و آن سن نمو و افزایش است و زیادتی در نمو میباشد و آن
 سی سال است دوم سن شباب است و آن سن وقوفست یعنی زیادتی در نمو میباشد و آن تا سی و پنج
 سال است یا چهل سال است سوم سن کهولت و آن سن انحطاط با بقاء قوت که رطوبت غریزی نقصان
 میباشد و آنرا پیری گویند و آن تا شصت سال چهارم سن شیخوخت و آن سن انحطاط با ضعف که آن
 نقصان و روئے ظاهر میباشد و تا تمام عمر امتداد میکند و در اینجا از شیب سن کهولت که پیریت مراد باشد
 و خود و سن شیخوخت باشد که این بیت گفته میتوان که درین بیت باعتبار سخن رانده که هر دو سخت پیر
 و آن بعد پیریت پس این بیت در زمان هر م گفته غزل

مسلمانان مرا وقتی دله بود | که با او گفتم گشتی بگو
 بگردان چو افتادم از چشم | بتدبیر من امید ساعی بود

گرداب کنایه از عشق از چشم بسبب چشم بتدبیرش ضمیر شین اشارت بدل قوله

دله همدرو و یارب مصلحتین | که انتظار براهل دله بود

مصلحتین بنده مصلحت انتظار در دوپشتی آشفته پریشان و عاشق قوله

زین ضائع شد اندر کوه جانان | چه دامنگیر یارب منزله بود

شد اشارت بهمان دل قوله

باین رنود پریشان رحمت آرید | که وقت کاروان کاسه بود

رنود پریشان کنایه از غم قوله

مگو دیگر که حافظ نمکته دانست | که ما ویدیم محکم غافل بود

بیت که در دیوان حافظ آمده است

مگو خطای عشق محکم بسیار محکم غافل بود بسیار بخت بود چه خود سرائی کار نادانست غزل
 مرا مهر سپید چشمان ز سر بیرون نخواهد شد | قضاے آسمان اینست دیگر گون نخواهد شد
 سپید چشمان مشوقان قضاے آسمان یعنی ازلی و قدر دیگر گون نخواهد شد قابل الرفع نیست قوله
 رقیب آزار با فرمود و جای آشتی بگذشت | مگر آه سحر خیزان سو می گردون نخواهد شد
 رقیب نفس شیطان جای آشتی نگذاشت امید موافقت نمانده سحر خیزان عاشقان سو می
 گردون نخواهد شد اثری نخواهد بخشید و این رقیب مخدول نخواهد شد قوله

مرا روز ازل کار به بجز رندی نفرمودند | هر ان قسمت که رفت اول کم و افزون نخواهد شد
 هر ان قسمت که رفت اول هر چه در ازل نامرشد قوله

بیا تا در صف زندان بیانگ چنگ بنویسم | که ساز شرع زین افسانه نه قانون نخواهد شد
 صف قطار زندان عاشقان بیانگ چنگ علامه اشکارا می نویسم عشق باری کنیم زین افسانه
 اشاره به نوشی بی قانون نخواهد شد برگشت نخواهد شد قوله

شراب لعل و جای من و یارب هر بان ساقی | دلا که بشود کارت اگر اکنون نخواهد شد
 شراب لعل محبت خاص جای من خلوة و یا طریقه ملاستی ساقی کنایه از مرشد قوله

مجال من همین باشد که پنهان مهر او ز من | کنار دلبوس و آغوشش چگونه نخواهد شد
 چون نخواهد شد البته نخواهد شد فریاد و فتنه مراد تلقین مرشد قوله

بیا تا در صفت راز و مهر بنمایم | که کار عشق ازین افسانه نه افسون نخواهد شد
 ازین افسانه اشاره به نصیحت قوله

مشو کاسه دیده نقش غم ز لوح سینه حافظ | که زخم تیر و دلاست و رنگ خون نخواهد شد
 رنگ خون نخواهد شد قابل الرفع نیست غزل

من و صلاح سلامت گس ایگمان نبرد | که گس بزند خرابات این نشان نبرد
 این گمان اشارت به صلاح و سلامت رند خرابات کنایه از خود این نشان اشاره به صلاح و سلامت

من این مرقع پشیم بهر آن دارم | که زیر خرقه کشم و کس این گمان نبرد
 مرقع پشیم مرقعه ملائمه زیر خرقه کشم بطریق اخفاء زشم این گمان می نوشی قوله

قوله عشق باری کنیم زین افسانه

باز آنکه

مباش غره بعلم و عمل فقیه زمان	که هیچ کس ز قضا و خدا جان نبرد
فقیه یعنی اے فقیه - قوله	
مشو فریفته رنگ و بود قدح در کش	که رنگ غم ز دولت جزئی معان نبرد
رنگ و بونید و در قدح در کش عشق حاصلنا رنگ غم اضافه بیا نیه و خطرات و خیالات و معان عشق و محبت قوله	
اگر چه دیده بود پاسبان تو اے گل	بهوش باش که نقد تو پاسبان نبرد
نقد کنایه از ایمان و عشق پاسبان کنایه از شیطان که موکل است بر انسان قوله	
سخن نیز و سخندان ادا کن حافظ	که تحفه کس در گوهر به بحر و کان نبرد
سخن بدان معشوق غزل	
معاشران گره از زلف یار باز کنید	شبه خوش است بدین قصه اش دراز کنید
معاشران عشرت کنندگان اے یاران زلف دنیا شب دنیا که فی الحقیقت تاریکیت و ریشخانیست ماضی است معنی آنست که اے یاران و مصاحبان گره غفلت بکشاید و از آن عقده بدر آید که حاجب تجلیا و پوشنده دولت مشاهرات دنیا شبه خوش است بگفتگر عشقش دراز کنید و غفلت و نادانی ضائع کنید قوله	
حضور خلوت انس است و دستان جمعند	و ان یکا و بخوانید و در فراز کنید
و ان یکا و اشاره است بکرمیه و ان یکا الذین کفرو لیز لقونک بابصارهم لما سمعوا الذکر و یقولون انه لمجنون و ما هو الا ذکر للعالمین در دفع چشم زخم تاثیر بسیار است پس این را بخوانید تا چشم زخم دفع شود و نیز در بندید تا مطلق راه چشم زخم مسدود گردد و میتوان که چشم زخم بر کاران در جمعیت ظاهری خلل می اندازد همچنین زخم شیطانی در حضور مجلس انسانی خلل می افکند پس فکر دفع آن چشم زخم باید کرد هرگاه چشم زخم از راه مدخل یافتن آن بد گوهر آن آزار میرساند و خلل گردید جماعت او باش در مجلس ارباب طریقت چگونه مجلس جمعیت میشود و از اینجا است که یک مرد بیکار صد مرد کار را باز دارد قوله	
میان عاشق و معشوق فرق بسیار	چو یار ناز نماید شما نیاز کنید
ناز کنایه از تکبر و گردنکشی نیاز عجز و فروتنی قوله	

ارباب و جنگ ببانگ بلند میگویند	که گوش هوش به پیغام اهل راز کنید
ارباب و جنگ نام ساز نامراد عارفان و عاشقان هوش زین اهل راز عاشقان قوله	
بجان دوست که غم پرده شما اندرد	اگر اعتماد بر الطاف کار ساز کنید
بجان دوست قسم جان دوست کار ساز حق تعالی قوله	
سخن موعظه پیر صحبت این حرفست	اگر از مصاحب نا جنس احتراز کنید
سخن هر طایفه که فهم کردن سخن عشق را قابل باشد صحبت ابناء و بهر او را مضرت از زهر مار است از اینجا است که با عاشقان نشین و هم عاشقان گزین به باهر که نیت عاشق یکدم مشوقین قوله	
هر آنکس که درین حلقه نیست زنده عشق	بر او نمرده بفتوا اے من نماز کنید
حلقه جماعه عشاق نمرده پیش از مردن بفتوی من نماز کنید که منزه مرده است غزل	
مرا بوصول تو گر زانکه دسترس باشد	و گر طالع خویشم چه متمس باشد
دسترس قدرت متمس التماس قوله	
چه حاجت است بشمشیر قتل عاشق را	که نیم جان مرا یک کرشمه بس باشد
کرشمه تجلی و ظهور قوله	
ایرستان تو غوغای عاشقان چه عجب	که هر کجا شکرستان بود گس باشد
غوغا فریاد و گریه بسیار که از مردمان کثیر بکجا خیزد شکرستان مقام شکر قوله	
از بهر هوس که مرا دست بخت کوتاه است	کیم بسرو بلند تو دسترس باشد
از بهر هوس کنایه از آرزو و وصل کیم که مرا دسترس قدرت قوله	
خوش است باوه رنگین و صحبت جانان	مدام حافظ بیدل درین هوس باشد
درین هوس آرزو غزل	
نقد مار بود ایا که عیار بے گیرند	تا همه صومعه کاران پے کار گیرند
نقد مار اعمال عیاری سرگی و ناسرگی پے کار بے در طلب عشق شوند و بجلالت ما پیش آید معنی آنست از روی تمنا می فرماید که اعمال بندگان ایا بود که اظهار ناسرگی کنند تا همه طالبان حق حقیقه اعمال خود استه منفعل گردند و کار عشق بازان رواج گیرد و در توفیق تمام پذیرد قوله	

مطلب که الفاعل از شما تا خط
و تفسیر بسبب یار و لغز کنیزند

مصلحت دیدن آنست که یاران همه کار	بگذارند و خم طره یارے گیرند
همه کار کنایه از همه صلاح بگذارند ترک کنند خم طره یاری گیرند در جزع عشق معشوقی در آیند قوله	
خوش گرفته حریفان سر زلف ساقی	اگر فلک شان بگذارو که قرارے گیرند
حریفان عاشقان سر زلف ساقی جذب عشق آهی که فلک شان بگذارو که قرارے گیرند برآی آنکه	فلک ایشان بگذارو و مهلت دهد تا قرارے گیرند قوله
تا کنند اهل نظر خاک رست کل بصر	عمر باشد که سر راه گذارے گیرند
تا کنند برآی آنکه کنند اهل نظر عاشقان کل بصر سر چشم که سر راه گذارے گیرند اختیار عشق	کرده اند آنکسایان یعنی عاشقان میوه لاله حذارے گیرند معشوقه فر گرفته اند قوله قوت
یازو که بر سینه بخوبان مفروش	یعنی از روی پر سینه پیش عاشقان و عارفان دم مزین که
هر یک این لشکر صا سوار است که چون خرم کنند تنها صا	گیرند که این خیل حصار بوارے گیرند
منظر خوارق شده قوله	
یار این یار ترکان چه دلیرند نخون	که به تیر مژه هر لحظه نگرارے گیرند
بچه ترکان تجلیات و عرفا که پرده عارف دیگر اند به تیر مژه بیتزگاه قوله	
رقص هر شعر تر و ناله نه خوش باشد	خاصه رقصه که در دست نگرارے گیرند
نگارے معشوقه واروے قوله	
حافظ اینا به جهان را غم مسکینان	زین میان گره توان به که کنارے گیرند
اینای جهان عوام الناس و ظاهر پستان مسکینان عاشقان معنی این بیت آنست یعنی در	جهان اینچنین کسی بنظر نمی آید که غم عاشقان خور و ورجه بدیشان نماید پس بهان بهتر که از خلق
یکسو شوند و بگوشه نشینند غزل	
نسبت رویت اگر با ماه و پروین کرده اند	صورت ناویده را الحق تجنیم کرده اند
پروین از سنابل قمر که شش ستاره اند در برج ثور و آثر یا گویند الحق مقرر یعنی ای محبوب	روے تو که کنایت از ذات تست از تشبیه و تمثیل منزه و مبرست و آنرا که تشبیه با ماه و مهر داده اند
بغلبه شتیاق از روے قیاس وطن است قوله	

شمنه از دوستان عشق شور انگیز است	آن حکایتها که از فریاد و شیرین کرده اند
دستان قصه قوله	
ساقیا ده که با حکم ازل تدبیر است	قابل تغییر نبود آنچه تعیین کرده اند
که با حکم ازل تدبیر نیست در نصیب ما همین می نوشی رفته تعیین مقرر قوله	
تیر مرگان دراز و غمزه حبا و نوک	آنچه آن زلف دراز و خال مشکین کرده اند
مرگان دراز و غمزه جاو و تجلیات متنوعه آنچه آن اشاره بدربانی و قتل قوله	
یک شکر العام با بود و است خصت نداد	هم توان صافش بده شیرین لبان بن کرده اند
شکر کنایه از بوسه نوشین لبان محبوبان	قوله
در سفالین کاسه زندان بخواری شکر پیدا	کاین حریفان خدمت جام جهان بین کرده اند
سفالین کاسه لباس و سباب فقر و خواری یعنی فقارت حریفان عاشقان کنایه از خود	جام جهان بین عارف کامل دیوانه چون ما بهجو ما دیوانه قوله
از خرد و بیگانه شو چون جاش اندیش	دختر زرد که نقد عقل کا بین کرده اند
دختر زرد شراب آگوری کا بین مهر قوله	
خاکیان بزمه انداز جرعه کاس الکرام	این تطاول بین که با عشاق مسکین کرده اند
خاکیان زاهدان خشک سیرت جرعه کاس الکرام عشق تطاول دست داری قوله	
شهر فراغ و غن زیبا و صید وقت نیست	کاین کرامت همه شهباز و شاهین کرده اند
شهر بزرگ خشان مراد توجه و کفر و فراغ و غن زاهدان و پارسایان و عاشقان ناقص نیای	لایق این کرامت اشاره به صید و قید نمودن شهباز و باز سپید شاهین نام طائر شکاری شهباز
و شاهین کنایه از عارفان و اصل و عاشقان کامل قوله شعر حافظ را که یکسر صبح احسان شامت	احسان خوبی و نیکویی هر کجا بشنیده اند از صد که تخمین کرده اند یعنی اگر صدگان
شنیدند صدگان تخمین کرد غزل	
انفس باوصا مشک فشان خواهد شد	عالم پر و گرد با و جوان خواهد شد
یعنی تمایل گرفتار خزان نبرد و ورع بودم حالا آخر رسید و بهار عشق عنقریب است که در میرسد	

باوصی که مرشد است مشک نشان کلمات عشق و محبت خواهد شد و عالمی که سبب زهد چون پیر
افسوده و پیرمرد شده باستماع سخنان عشق از سر نو جوان خواهد بود و است در عشق چیست و چنانکه قوله

ارغوان جام عقیقی بسمن خواهد داد چشم نرگس شقائق نگران خواهد شد

ارغوان مرشد جام عقیقی مراد فیض سمن گله است مراد سالک نرگس گله است مراد مرشد
شقائق لاله مراد سالک نگران مشتاق و بیننده یعنی مرشد توجه بحال ما خواهد شد قوله

این تطاول که کشید از غم بجران بیل تا سر پرده گل نعره زنان خواهد شد

تطاول دست درازی مراد غم دانه بیل سالک و در میان این هر دو مصرعه لفظ قرین و
است سر پرده گل جناب معشوق قوله

اگر مسجد بخوابات شدم خروه بگیر مجلس وعظ و از دست زبان خواهد شد

خرابات طرب آباد و بخانه مراد عشق خروه عیب یعنی اگر از مسجد بمقام عشق رسیدیم عیب کم که مجلس وعظ
در از دیدیم اے تحصیل علم بیرون از نهایت است حصول عشق از ضروریات است بنابراین علم ضروری
حاصل کرده بدو پرداختیم و گام ناکام خود را دران انداختیم قوله

اے دل از عشرت امروز بفر و افکنی مایه نقد بقار که ضمان خواهد شد

نقد بقا اضافه بیا نیه ضمان مناسن قوله

ماه شعبان ده از دست قبح کین خوش از نظر تاشب عید رمضان خواهد شد

ماه شعبان هنگام بط کین خوش شید اشاره به پیاله رمضان هنگام فیض مراد ازین
مصرع است هنوز وقت بطلان شده قوله

گل عزیزت غنیمت شمرندش صحبت که بیایغ آمد ازین راه روان خواهد شد

گل زندگی و جوانی و غلبی شمرندش ضمیر شبنم بر گل که بیایغ آمد ازین راه روان خواهد شد
از عدم بیایغ وجود و دنیا آمده و باز بعدم خواهد رفت قوله

مطرب با مجلس انس ست غزلخوان سرودم چند گونی که چنین ست و چنان خواهد شد

مطرب مرشد غزلخوان سرود سخنان عشق و محبت بیان فرما قوله

حافظ از بهر تو آمد سوسه اقلیم وجود قدم نه بود عشق که روان خواهد شد

یعنی ازین مسکن حافظ رفته پیش نماده غزل

نفس برآمد و کام از تو بر نمی آید فغان که نخت من از خواب بر نمی آید

نفس برآمد زندگی بهر سید کام مقصود از خواب بر نمی آید بیدار نمی شود قوله

کمینه شرط و قاترک سر بود حافظ برو اگر از تو این قدر بر نمی آید

این قدر اشارت بر کسر غزل

نه هر که چهره بر افروخت دلبری اند نه هر که آئینه سازد سکندری اند

چهره بر افروخت نمایش و آرایش کرد و دلبری و اند جذب قلوب میتواند نمود آئینه سازد
صفای دل کند سکندری همیشه حاصل این بیت آنست که قال را حال باید سخن که بیجا است

بمنزل جمالی است که از ملاحت عاریست بالام محمد غزالی گفتند که دعوی درویشی داری و چند طویل
اشتراری گفت من بخ طویل در گل زده ام نه بر دل ران الله لا یبظر الی صور کس و کلا الی

اعمالکم و لکن یبظر الی قلوبکم و نیتانکم القصه بطولها یعنی درویشان محض جهالت است اگر
میدانی و کس را ازین چه نقصان تو از کمال خود باز میانی چون متحد بصورت موحده بر می آید میان

این طوائف شکل است و طالبان صاوق را ازین تمیز خون در دل بنابران گفت نه هر که چهره بر افروخت

نه بر کف کج نهاد و تن نهشت	سپاه داری آئین سروری داند
معنی آنست که سروری موقوف کج کلهی و تن نهشتی نیست و از نشیبه کاره نمیکشاید حاصل آنکه شیوه دلبری پایه است اعلا و مرغ دل انسان پس وشی لطف و جیل باید که بدلم افتد و عاشق را شیوه باید که اخلاص را بکار برد و بے غرض گوید قوله	
تو بینگی چو گدایان بشرط مز و مکن	که خواجه خود روش بنده پروری داند
بندی طاعت و عبادت گدایان کنایه از زاهدان بشرط مز و حصول بهشت و ثواب و درجات خواجه حق تعالی روش عادت و قنایه بنده پروری داند اناللعبد ارجم من انیة فوم ابویه فاطمینی تحبذنی قوله	
و فای عهد نکو باشد از بیاموزی	و گر نه هر که تو بینی ستگری داند
و فای عهد یا ایها الذین امنوا اوفوا بالعقود قوله	
بیای ختم دل دیوانه و ندانستم	که آدمی بچه شیوه پری داند
شیوه طبعی قوله	
خلام بهت آن زند عافیت سوزم	که در گداه صفتی کیمیاگری داند
زند عافیت سوز عاشق که رخت عافیت سوخته در گداه صفتی ظاهر پستی کیمیاگری عشق حقیقی بموجب المجاز فطره الحقیقه مجازا و سبیل حقیقت سازد قوله	
سواد لقطه بینش ز خال تست مرا	که قدر گوهر یکدانه جوهری داند
لقطه بینش مردمک چشم سواد لقطه بینش مراد روشنی که النور فی السواد خال ذات و مشاهده گوهر یکدانه خال جوهری اشاره بر مردمک چشم قوله	
هزار نکته باریک تر ز مو اینچاست	نه هر که سر بر تراشد قلندری داند
قلندری موقوف بر تراشی نیست قوله	
بقدر چهره هر آنکس که شاه خوابان شد	جهان بگیر و اگر داد گسری داند
یعنی هر کرا حق تعالی چهره خوش و قاسمه و گکش که لازم فونی است بدرجه کمال و اشکال رسانید اگر داد گسری که تفقد غریب و فریاد سی ضعیفاست پیش گیر دعای رافز گیر که طور شاهی در	

حسن خلق و نگاهداشت خاطر و ادای حقوق است قوله بقدر مردم چشم من است غوطه بخون و چشمان من در عشق تو بسبب کثرت خونباری بمقدار قدم مردم غرق بخون گردیده و رین محیطه هر کس شادوری داند این خطاب از محبوبیت کثرت شادوری این دریای محیطه عشق است با کثرت خونباری نه کار هر کس است این نیست کار دیگران این کار است غزل	
یست در شهر نگار که دل ما ببرد	بختم اریار شود و رستم از اینجا ببرد
نگار کنایه از درویش کامل دل ما ببرد ما را از ما ببرد یا بخود کشد بختم اریار شود یعنی اگر سخت مدد و معاون شود رستم از اینجا ببرد ما را از اینجا ببرد و بجای دیگر برود تا صاحب کمال بنظر و آید تا ما را بخود کشد قوله	
کو حریفی خوش و سمرت که پیش کرش	عاشق سوخته دل نام تمنا ببرد
حریف عارف کامل و عاشق کامل سمرت از شراب مشاهده نام تمنا ببرد بے تمنا برادر سازد قوله	
باغبانان ز خزان بیخبرت می بینم	آه ازان روز که باوت گل رخا ببرد
باغبان کنایه از سالک خزان مرگ و ایام قبض با و یعنی با و خزان مرگ گل رخا زندگی قوله	
زهرن دهر خفت است مشو این ازو	اگر امروز نبرد دست که فردا ببرد
زهرن دهر اضافه بیانیه که فردا ببرد و یکایک و البته فردا ببرد قوله	
راه عشق ارجه کینگاه کناندار است	هر که دانسته رود و صرفه نعدا ببرد
کنانداران زهرن دانسته باهوش صرفه نعدا ببرد و دشمنان بخورد و سلامت رود قوله سحر با معجزه پهلوان زند دل خوشدار سحر نهد و پارسائی معجزه سخنان عاشقانه سحر با معجزه پهلوان زند سخنان زاهدان که سخن عاشقان مانند مکر فرعون کجا صرفه نعدا ببرد و این مقلدان که بر عاشقان غالب توانند آید قوله در خیال اینهمه لغبت بهوس می باز و لغبت مراد شعر بود که صاحب نظر بے نام تماشا ببرد و یعنی شاید که صاحب نظر بے حکم تماشا بنظر گذر کند قوله	
علم فضله که بچل سال و لم جمع آورد	ترسم آن نرگس ترکانه یکجا ببرد
نرگس ترکانه بجلی یغما بجلی قوله	
بانگ گاه چو صد بار زده عشوه مخور	که سها عکس ز خوشید مصفا ببرد

نسخه از کتابخانه مجلس شورای اسلامی

بانگ گاو نصبت ناصحان سخن مقلدان صدا آوازه گنبد و چاه و مثله عشوه مخور مطون آن مشغول
 سحر با معجزه پهلوان نرند دل خوش دار | سامری کیمیت که دست از یزدیضا ببرد
 سامری نام شخصی که قصداش بالاند کور شد دید میضا معجزه سوسه و آن کف دست مبارک بود چنانکه
 که اورا می نمود هر که میدید می بهر حاله که بودی بر گشتی و چون دست را گرد آوردی بنیده بحال خود
 گشتی آن ابراهیم شاهای قوله
 جام مینائی سده تنگد لیمیت | مننه از دست که سیل غمت از جا ببرد
 جام مینا مراد شراب از ذکر سبب و اراده سبب مراد انا ان عشق سده تنگد لیمیت مانع تنگد لیمیت
 مننه از دست یعنی جام می را از دست مننه اے ترک عشق منما قوله
 حافظ ارجان طلبه غمزه مستانه او | خانه از غیر پیر و از و بهل تا ببرد
 خانه از غیر پیر و از خانه دل از اسوا خالی ساز بهل بگذار و مانع آن مباش تا ببرد و خال غمزه غزل
 نقد صوفی نه به صافی بیغش باشد | اے بسا خرقة که مستوجب آتش باشد
 نقد اعمال حاصل این بیت است درین زمان جماعتی اند در لباس تصوف برآمده خود را نموده اند
 و تکلف کرده اند و از حقیقت تصوف خبری ندارند بنا بران گفت نقد صوفی نه بهم الخ قوله
 صوفی ماکه زور و سحر می مست شدی | شامگاهش بگران باش که سر خوش باشد
 شامگاه ۵ هنگام ابتداء دخول عشق یعنی صوفی که قبل ازین بچاندن او را و مشغول می بود اکنون
 که عشق در دولتش کشود نگاش کن که چه سر خوش باشد و غم و غصه از صفحه خاطر بترشد قوله
 خوش بود گر محک تجربه آید به بیان | تا به سر دوی شود هر که در خوش باشد
 محک تجربه اضافه بیا نیه عشق آب تیره مراد خیانت قوله
 خط ساقی گرا زین گونه زند نقش بر آب | اے بسا رخ که نخوتنا به نقش باشد
 خط ساقی اسما و صفات که حاجب اویند و سالک را سده اند و نقش بر آب سرایع الزوال است همچنان
 شهود اسما و صفات لیکن چون بدت در رفع اسما و صفات کوشید و آن حجاب مرتفع نشد میگوید که حجاب
 اسما و صفات چنین نقش بر آب زند که هیچ نوع رفع نمیشود پس بسا عاشقان که گرفتار غم و اندوه میمانند
 و کس بدست رسیدن نتواند و نیز خطا اشارت بنظر آن حقیقه در مظاہر میگوید که ظهور آن حقیقه

در مظاہر روحانی چنین سرایع الزوال است که می قایم نمی ماند پس بسا عاشقان که گرفتار غم و اندوه میمانند
 ناز پرورد و تنعم نبرد راه بدوست | عاشقی شیوه زندان بلاکش باشد
 حاصل این بیت آنست تصوف امر است بنایت دقیق ادراک کامل باید تا که گوهر مقصود بدست آید قوله
 غم دنیا س دلی چند خوری با ده بخور | احیف باشد دل و انا که مشوش باشد
 دلی کینه مشوش نمکین و متفکر قوله
 دلق و سجاده حفاظ ببرد با ده فروش | اگر شراب کف آن ساقی مبهوش باشد
 دلق و سجاده کنایه از زهد و ورع با ده فروش مرشد آن ساقی مبهوش محبوب غزل
 واعطان کین جلوه بر محراب و میبیکند | چون بخلوت میزند آن کار و دیگر میکنند
 جلوه ناز و غرور و آرایش و نمایش قوله
 مشکلی دایم زو لشمند مجلس باز پرس | توبه فرمایان چرا خود توبه کمتر میکنند
 و لشمند مجلس واعطاکه در مجلس اظهار و لشمندی میکنند باز پرس سبب آن پرس توبه فرمایان
 اشاره بو اعطان که دیگر انرا از منتهیات توبه میدهند چرا خود توبه کمتر میکنند خود از منتهیات
 چرا باز بنی مانند قوله
 گویا باور نمیدارند روز داوری | کاینهمه قلب و غل در کار داور میکند
 باور اعتبار باور نمیدارند بشک اند یا بنکر اند روز داوری قیامت قلب و غل دوی دریا
 و غل بفتین عیب و فساد قوله
 بنده پیر خراباتم که درویشان او | گنج را از بی نیازی خاک بر سر میکنند
 پیر خرابات مرشد عشق مدفن کامل گنج کنایه از اعمال و افعال که زو آخرت است خاک بر سر میکنند
 مخفی میکنند و هیچ نظر بران نمیدارند قوله
 یارب این نود و لسان را بر خر خود بر نشان | کاینهمه ناز از غلام ترک و اشتهر میکنند
 نود و لسان درویشان مقلد و زاهدان مرئی بر خر خود بر نشان بخود و بد بجه خود و غلام و ترک اشتهر و فرقه
 بر در میخانه عشق آنملک تسبیح گوے | کاندرا نجا طینت آدم نمخر میکنند
 ملک سالک که بصف ملک متصف شده یعنی اے طالب عشق حاصلما کاندرا نجا اشاره بجان طینت گنج

اے گدے خانقہ پر درگہ پیر میان	میدهند کبے دو لہار تو نگر میکنند
یعنی اگر طالب صافی بر درگہ پیر میان کہ پیر عشاق است بیا کہ در محبت این قوم عشق و محبت حاصل میشود	و جرحه از شراب محبت میدهند و دو لہار از ماسوی اسد تو انگر میکنند کہ من لہ اکل فله اکل زیرا کہ حصول مطلب
عشق و محبت از محالات است قوله	
آہ آہ از دست صرافان گوهر ناشناس	ہر زمان خر مہر را با و برابر میکنند
صرافان گوهر ناشناس درویشان مقلد قوله	
خانہ خالی کن دلا تا منزل جانان شود	اکن ہوسناکان دل جان جانم و گیر میکنند
خانہ خالی کن دلا یعنی اے دل خانہ خود را از خطرات ماسوی اللہ نگاہ دار کن ہوسناکان	اشارت بخطرات جابے دیگرے عشق قوله
صبحدم از خوشی کہ خروشے عقل گفت	قدسیان گوئی کہ شعر حافظ از بر میکنند
از بر میکنند یاد میکنند غزل	
ہر کہ شد محرم دل در حرم یار بماند	واکن این کار نہشت در انکار بماند
محرم دل واقف اسرار دل در حرم یار بماند اصل محبوب شد این کار اشارہ با سر دل قوله	
اگر از پرودہ برون شد دل من عیب کن	شکر ایند کہ نہ در پرودہ پندار بماند
اگر از پرودہ برون شد در عاشقی در سوائی درآمد پرودہ پندار تکبر خود بینی قوله	
صوفیان واستند از گروہی ہمہ رخت	دلوق ما بود کہ در خانہ خسار بماند
صوفیان کنایہ از فرستگان واستند از گروہی ہمہ رخت قبول عشق نمودند دلوق ما بود کہ	در خانہ خسار بماند وجود ما بود کہ قبول این معنی نمود قوله
خرقہ پوشان ہمگی مست گزشتند و گزشت	قصہ ماست کہ ہر ہر بازار بماند
خرقہ پوشان عاشقان و زناہدان مست گزشتند خبر مخدوف و آن نیست کہ بیچس ایشان را بیچ	نیگوید ہر ہر بازار بماند مشہور عالم گردید محتسب کنایہ از واعظ و زناہ از با و ہر دو فراموش
کرد وین زمان الحال قوله	
داشتم دلے و صد عیب مرا می پوشید	خرقہ بہن می و مطرب شد و زناہماند

۵ این بیت در غزل است

دلوق مراد وجود صد عیب نہان صد عیب باطنی خرقہ اشارہ بہمان دلوق رہن گرو می محبت مطرب شد	زناہ یک رنگی و یک دلی قوله
بر حال تو چنان صورت چین حیران شد	کہ حدیثش ہمہ جا بر و دیوار بماند
صورت چین محمد و سالک کامل حیران شد	لا احسی شاد علیک و ما عرفناک حق معرفتک قوله
اہرے لعل کران دست بلورین ستم	آب حسرت شد و در چشم گہر بماند
یعنی کہ پیش ازین از دست آن محبوب خورده ام آنہم آب حسرت شدہ در چشم ماند یعنی اکنون آن سے	حاصل نیست اذان گریام و نیز کار بجای رسید کہ فیض بواسطہ از معشوق میگیرد و گہر باری چشم در عین
و صالت باعتبار بے نہایت راہ است ہر چند ترقی بیش طلب بیش قوله	
جز دم کو ز ازل تا باید عاشق دوست	جاودان کس نشنیدم کہ در نیکار بماند
اے ہر کسے مدتے عاشق ماند بعدہ اعراض کرد قوله	
از صد اے سخن عشق ندیدم خوشتر	با دو گاری کہ درین گنبد و از بماند
صد آواز چاہ و کوہ و گنبد اینجا مطلق آواز شخص نابود بزبان منصور است و ارالہ عذاب قوله	
گشت بیمار کہ چون چشم تو گرد و نرس	شیوہ او نشدش حاصل و بیمار بماند
چون چشم تو غصیض الطرف شیوہ در بانی او صنیر چشم نشدش ضمیر شین نرس معنی این بیت	آنست یعنی نرس خواست کہ مانند چشم تو گردد لہذا بیمار گردید لیکن شیوہ او حاصل نشد و بیمار با
گردید یعنی منسوب بہ بیمار شد قوله	
بہما شاگہ زلفش دل حافظ روزے	شد کہ باز آید و جاوید گرفتار بماند
زلف مراد عشق و دنیا کہ جابے ظہور است غزل	
ہوس باد بہارم لبوسے صحرا برو	با و بوسے تو بیاورد قرار از ما برو
ہوس آرزو باد بہار لبوسے فضل صحرا مراد صحرا عشق باد مرشد و وارد قوله	
آمدہ گرم و بید آب رخم اشک چو سیم	ز بر زرد او کسے کا مد و این کالا برو
یعنی اشک چون سیم من کہ بگرمی و تیزی در آمد آب رخم کہ سرخی و تازگی است بہر و زرد ساخت	نہ موجب تحقیر نیست بلکہ کسے کہ آمد یعنی اشک چون سیم و این کالا برو کہ سرخی و تازگیست ز بر زرد او

۵ این بیت با تفسیر

یعنی نور علی نور ساخت و زینت بر زینت افزود قوله	
دل نگیں ترا شک من آورد براه	شک را بیل تواند بره دریا برد
آورد و براه مهربان ساخت و دل طوطی سلسله عشق نبشت این مصرع مبنی بر مقام مح	
مصرع ثانی مبنی بر صحرای قوله	
راه ما غمزه آن ترک کمان ابرو زد	زخت ما هندو که آن سرو سبزی بالا برد
غمزه ظهر و اخگر ترک کمان ابرو و مشوق سرو سبزی که ازین دو شاخه برآمده باشد و شاخه	
متبایل نشد قوله	
جام می روی زلفت هم نروان بخشی زد	آبرو از لب جان شش روان بخشا برد
جام می سخن عشق زلفت که از لب نبتی دارد قوله	
بخت بلبیل بر حافظ مکن از خوش نفسی	پیش طوطی نروان صوت نبرار او ابرو
بلبل عاشقان مقلدان طوطی کنایه از مقلدان غزل	
هر کرا با خط سیرت سر سودا باشد	پای زین دانه بیردن نهد تا باشد
خط سیر صفات و تجلیات سودا عشق زین دانه اشارت به عشق لا اله الا الله قوله	
در قیامت که سر از خاک بحد بر گیرم	دارغ سودا که توام سر سودا باشد
سودا ضمیر است فال سیاه که در دست قوله	
اما که ای گوهر کیدانه رو خواهی شیت	کز غمت دیده مردم همه دریا باشد
گوهر کیدانه معشوق قوله	
ظل مدو نیم زلفت توام بر سر باد	کاندرین سایه قرار دل شیدا باشد
ظل مدو سایه دراز سزلت چه عشق قرار دل شیدا باشد قرار دل عاشق درانت قوله	
چشم از ناز محافظ بکند بیل آری	سرگرا نی صفت ز کس شهبلا باشد
چشم مراد تجلی ذات سرگرا نی تنگ و غرور غزل	
هر کرم نقش نواز دل و جان نرود	هرگز از یاد من آن سرو خرامان نرود
سرو خرامان کنایه از محبوب قوله	
آن جهان مهر توام در دل جان جای گرفت	که گرم سر برده مهر تو از جان نرود

مصرع ثانی بازنه شده

از آنرا

در ازل هست و لم با سزلت پیوند	تا ابد سر نکشد و ز سر پیمان نرود
سزلت جذب عشق و ادعای در میان نکشد و مهر محذوفت سر خیال قوله	
انچه از بار غمت در دل میکنم من است	برود دل ز من و از دل من آن نرود
برود و منیع شود این اشاره بهر آن اشاره بهجت قوله	
گر رود از پے خوابان دل من محذوفت	درود دارد چکند کز پے درمان نرود
درمان علاج غزل	
هر آنکه جانب اهل وفا نگه دارد	خداش در همه حال از بلا نگه دارد
جانب اهل وفا نگه دارد و غمخواری دله او گمان نماید بلا رخ قوله	
دلاش عاش چنان کن که گریه زو پای	فرشته ات بدو دست و پا نگه دارد
عاش زندگی که گریه زو پای است مرگ ترا میدید یا عاود شد و انگیز وقت تو گردد قوله	
اگر هست که معشوق نگلسد پیوند	نگاهد از سر رشته تا نگه دارد
معشوق نگلسد پیوند معشوق بیوفائی نمکد نگاهد از سر رشته نقص مخالفت در عشق او مبار قوله	
عدیت دوست نکویم کز محضرت دوست	که آشنا سخن آشنا نگه دارد
عجب حکایت محب بغیر نکوید قوله	
نگاهد داشت دل ما و جام زنجش نیست	ز دست بنده چه خیزد خدا نگه دارد
نگاهد داشت دل مایه آوری نمود و بدلداری ماکو سفید زنجش آردگی ز دست بنده چه خیزد بنده	
معاود خدا چه تواند کرد و بین که دست بدعا بر آرد که خدا حافظ او باد قوله	
خبا را بگذارش کجاست تا حافظ	بیا و کار نسیم صبا نگه دارد
گذارش ضمیر شین معشوق غزل	
هر که او یکسر موبند مرا گوش کند	بهمچو من حلقه گیسو تو در گوش کند
گیسو مو که بافته بر که مقدار سر و نصیحت مارا بشنود همچو ما عقید به عشق تو گردد و من سر مخفی	
ماران کان گوهر جان سفته اند و سر مخفی را و دانش گفته اند و مراد از سر مخفی سریت در عشق که	
برین بچکس معلوم نیست الا عاشقان و بین باعث جذب قلوب ایشان و موجب وصل ایشان	

مصرع ثانی بازنه شده

این قول در شرح طبع و نیست

بجانان است معصوم دل زاهد و پارسا با دوش عشق بر با ولایت بر امید حصول الطاف است که
 شیرین جوئے شد لطف خداست همچو شکر نوش کند بر بخت تمام دوش من کتف من دوش
 بدوش تو رسیده فردا بکتف تو رسیده و دوش بدوش رسیدن کنایه از اتصال است و مراد
 از آن مشابه جان و سر آن دوش کند از غایت اشتیاق در خیال آن دوش جان را فدا نماید
 گل مراد سالک که بمقام محبوت رسیده و سوسن کنایه از سالک آزاد و نرگس کنایه از عاشق منتظر
 چشم در راه گل و سوسن و نرگس مراد عاشقان که هر یک بنوعی میگویند تا زبان همه را حسن تو
 خاموش کند همه از مشاهده تو گنگ گردند زان سبب بر آید آن پیچ و خم و تاب و پی آید
 و پیراسته کنی غزل

همای اوج سعادت بدلم ما افتد	اگر ترا گذرد در مقام ما افتد
همان نام جانور معروف همای اوج سعادت	اضافه بیانیه قوله
حباب و ابر بر اندازم از نشاط کلاه	اگر ز روی تو عکس بجایم ما افتد
حباب ببلبل بر اندازم از نشاط کلاه	ای نیست دفانی کردم جام دل قوله
شب که ماه مراد از افق طلوع کند	بود که پر تو نور بجایم ما افتد
ماه مراد اضافه بیانیه محبوب پر تو روشنایی قوله	
ملوک را چو ره خاکسوس این در نیست	کے التفات جواب سلام ما افتد
ره حصول قوله	
چو جان فدای لبست شد خیال می لبتم	که قطره زلالیت بجایم ما افتد
خیال می لبتم امید می لبتم قوله	
خیال زلف تو گفتا که جان وسیله ساز	کزین شکار فراوان بدلم ما افتد
زلف جنب جان وسیله ساز که جان چیز است محقر کزین شکار اشاره بجان غزل	
هر آنکو خاطر مجروح یار نازنین دارد	سعادت همدم او گشت دولت همقرین دارد
خاطر مجروح خاطر خالی از اندیشه غیر همدم محب و موافق قوله	
جناب عشق را که بے بالاتر از عقل است	کے آن آستان بوسه که جان در آستان دارد

(نقطه) از خاک کو که تو هرگز ندانم زنده حافظ
 نیم گلشن جان در شام ما افتد

بے بالاتر از عقل است یعنی از احاطه عقل بالاست آن آستان اشاره بحکم عشق جان در آستان
 جان در دست قوله

دمان تنگ شیرینت مگر مهر سلیمانست	که نقش خاتم لعش جهان زیر نگین دارد
دمان تنگ شیرین صفت شکلی و ضمیرت محبوب مگر تحقیق که نقش خاتم لعش جهان زیر نگین دارد	سخنان و پذیرا دعالی ما شیفته گردانیده و منقاد ساخته قوله
چو بر روی زمین باشی توانائی غنیمت دان	که دوران ناتوانیها بے زیر زمین دارد
بے زیر زمین دارد و مخفی دارد قوله	
بخواری سنگ را و منعم ضعیفان فقیرانرا	که صدر مندر عزت فقیر ره نشین دارد
منعم عشوق ضعیفان عاشقان ره نشین نشینده راه غزل	
هر که را خاک سر کو تو مسکن باشد	پیش او گلشن فروس چو گلخن باشد
مسکن جاب سکونت گلشن بضم گلزار گلخن بضم رفته قتال قتل کننده هر چه گذاری هر چیز که	گذشتنی است در ره او همه گر گیسو سوزان باشد موافق آنست که یکسو بدره نشسته و یکسوزان
این پرده بیکسو فگن و یکسوزان عیسی نتوانست بمخرج رسید تا داشت ز اسباب جهان یکسوزان	خشاک و تر نیک و بد قلیل و کثیر و بر و بحر و حاضر و غایب غزل
یاد بآوان که ز ما وقت سفر یاد نکرد	بود اعی دل غمیده ما شد و نکرد
میز و رقم خیر و قبول در هنگام شداد پیش می آمد آزاد و نکرد در غم و فراق خود گذشت قوله کاغذین	جامه بخوننا به بشویم که فلک + کاغذین جامه پوشیدن داخواه و نظم کردن چه پوشیدن
جامه از کاغذ در قدیم علامت داخواهی بود ۱۲ سن رشیدی رهنمونیم بیای علم دا و نکرد	بفریاد من نرسید و مرا بعشوق نرسد مرغ سحر عارف شکن پیش طره شمشاد صفات
کلاک مشاطه صنع اضافه بیانیه و ضمیر نشین صنعتش بر هر که که در مصرعه آینه است هر که اقرار	برین حسن خدا و او نکرد یعنی معتقد این حسن نشد و عاشق نگردید حسن خدا و او حسن داده خدا یعنی
حسن ذاتی بخلاف دیگران که عارضیت مطرب مرشد پرده مکران سخن را مکران بزن راه عراق	سر و عشق بنواز غزلیات عراقیت سخنان عاشقانه است این ره مستانه سخنان عشق غزل

(نقطه) اگر تو بخوانی چو حافظ بنده طبع
 جویدش که سلطان فقیر نشین دارد

این غزل
 بفرموده

در این غزل
 بفرموده

یا و باد آن که سر کو تیو ام منزل بود	دیدم را که کشی از خاک رت حاصل بود
دل چو از پیر خرو نقد معانی میجست	عشق میگفت بشیر آنچه بر تو شکل بود
بشرح بیان و تفصیل بر و بر دل قوله	
در دلم بود که بیدوست نباشم هرگز	چه توان گفت که سعی من دل پل بود
که سعی من دل باطل بود و موجب التقیر یعنی کسالت و اندیشه قوله	
دوش بر باد حریفان بخوابات شدم	خم می دیدم و خون در دل با در گل بود
خم می کنایه از عادت خون در دل گرفتارم و الم پاد گل حیران و پریشان قوله	
پس بگشتم که بپرسم سبب در و فراق	معنی عقل درین مسئله لایق بود
عقل را چه یار که این مسئله در یابد قوله	
راستی خاتم فیروزه یو اسحاقی	خوش و خشنود و دل مستعمل بود
خاتم مجسمه الفتح انگشتری فیروزه جوهریست مبارک قیمتی سبزه فام باد و که شمشیر بر آن آید روشنائی افزاید یو اسحاقی طائفه اند که یو اسحاق نیز گویند مراد از خاتم فیروزه یو اسحاق تجلی محبوب قوله	
آه ازین جور و نظم که درین دامه است	تا ز وای نان غیش و تنعم که در آن منزل بود
دوین دامه اشاره بدینا و آه ازین رد گفت که تحریر در نمی آید آه زان ناز با اعتبار گذشته که در این محفل بود آخرش فناست قوله	
دیدم آن قهقهه یکب خرامان حافظ	که ز سر پنجه شایین قضا خافل بود
یکب خرامان اهل دنیا معنی این بیت است یعنی اے حافظ آن خنده و طرب اهل دنیا را دیدم که از سر پنجه قضا خافل بودند و باده طرب بجام غفلت می پیوندند آخر الامر چون قضا بر سر پنجه اش کشید آنهم بر باورفت و بجز حسرت بر نداشت غزل	
یا و باد آن که نهایت نظر با ما بود	قسم مهر تو بر چهره ما پسید بود
یا و باد خطاب بمحبوب حقیقی و یا بر شد رقم بشتن اینجا یعنی مرقوم قوله	
یا و باد آنکه چو چشم بقایم می گشت	معجز عیسویت در لب شکر خاب بود
چشم تجلی ذاتی عتاب سزانش معجز عیسوی فیض و لطف ازلی قوله	

یا و باد آنکه صبحی زده در مجلس آنس	جزین و یار نبودیم و خدا آنجا بود
صبحی زده مست و مخمور مجلس آنس خلوتخانه جزین و یار نبودیم خدا آنجا بود در میان ما و تو غیر از خدا دیگر نبود قوله	
یا و باد آنکه زخت شمع طرب می افروخت	وین دل سوخته پروانه ناپروا بود
ناپروا یعنی نیاز قوله	
یا و باد آنکه خرابات نشین بودم مست	انچه در مجلس امر و زکست آنجا بود
کست اشاره بشا به محبوب قوله	
یا و باد آنکه در آن بزم که خلق و ادب	آنکه او خنده مستانه زد می صهب بود
صهب اشراب قوله	
یا و باد آنکه میمن چو گلک بشکستی	در رکابش مه نو یک جهان پیا بود
مه من کنایه از معشوق مه نو کنایه از خود قوله	
یا و باد آنکه باصلاح شامی شد رست	نظم هر گوهر ناسفته که حافظ را بود
باصلاح شامی شد رست بسبب اصلاح شوازیب و رونق حاصل بینود گوهر ناسفته سخن که سفته الماس فکر هیچ سخنور نگزیده غزل	
یارم چو تدرج بدست گیرد	بازار بتان شکست گیرد
قبح بدست گیر و شکست بدست در آید بازار رونق قوله	
در پاشش فتاده ام بزاری	آیا بود آنکه دست گیرد
آیا لفظ است قوله	
در تحسرتاده ام چو ماهی	تا یار مرا بشت گیرد
بحر کنایه از عشق و بجران شمت آهن سرخ که بدان ماهی گیرند قوله	
هر کس که بدید چشم او گفت	کو محتب که مست گیرد
مست اشارت بحشمت قوله	
حشتم دل آنکه همچو حافظ	جاست زنی است گیرد

مے الست محبت محبوب حقیقی و محبت ازلی غزل

یکد و جامم دی سحر که اتفاق افتاده بود | وز لب ساقی شرابم در مذاق افتاده بود

لب ساقی صفت تکلم مذاق چشیدن یعنی هنگام سحر یکد و ساغر شادان تجلیات موافق اراده است اتفاق افتاده بود و از لب ساقی که صفت تکلم است شراب و مذاق افتاده بود قوله

از سرستی و گریه باشا بد عهد شباب | رجعت میجو استم لیکن طلاق افتاده بود

رجعت یعنی بازگشت طلاق یعنی رهایی یعنی چنان شود که از دست سستی و شوریدگی باریک میجو استم که بعد شباب رجعت نمایم و در عشق بازی جوانانه در آیم لیکن ازان مقام ربائی افتاده و مشاهدات تجلیات فرو گذاشت نمی نمود و نیز می تواند بود که از سرستی یعنی بخردی باریک با معشوقه ایام جوانی که هوا هوس باشد میجو استم که رجعت کنم و باز برو پیوندم لیکن متنبه شدم که گذشتن آن شادان بمنزله است که کس زنی را طلاق داده باشد و آن طلاق بسبب گذشتن مدت عدت قابل رجعت نماند پس چون حال بدینوال بود بان شادایم باز نه پیوستم و نیز آنکه میجو استم که باشا بد عهد شباب رجعت نمایم لیکن طلاق واقع شده بود و وقت رجعت نماند یعنی امکان نبود قوله

در مقامات طریقت هر کجا کردیم سیر | عاقبت را با نظر بازی فراق افتاده بود

الضمان لا یجتمعان قوله

ساقیا جام و ما دم ده که در سیر طریق | هر که عاشق و شنباش و اتفاق افتاده بود

و ما دم به در پی قوله نقش می بستم که گیرم بوسه زان چشم مست به بستم خیال می بستم طاقت صبر از خم ابروش طاق افتاده بود و به پیش ابرو و او صبر را گنجایش نبود قوله

از معبر مژده فرما که دو ششم آفتاب | در شکر خواب صبحی هم وثاق افتاده بود

معبر تعبیر کننده وثاق عمل قوله

اگر نبودی شاه کی نصره الدین از کرم | کار ملک و دین ز نظم و انتساق افتاده بود

شاه کی مراد می شد انتساق روان شدن غزل

یاری اندر کس نمی بینیم یار از اچید | دوستی که آخر آمد و دستار از اچید شد

آب حیوان تیره گون شد خضر فرخ به کجا | خون چکید از شاخ گل با و بهار از اچید شد

(مقطع) حافظ آن ساعت که این نظم بر زبان می داشت
طالع نقش بدلم آفتاب بود

آب حیوان عیش و کنایه از دین و کیش تیره گون ناپدید و خلل یافته خضر فرخ به مراد می شد شاخ گل

سالک با و بهار فیض ازلی و مرشد قوله لعل از کان مروت بر نیا و بسا الهاست کان مروت خراب است
اے کس که روی نکند تابش خورشید و سعی با و بار از اچید شد و گوش آسانی را چه حالت رندانه قوله

اگو بنه توفیق و کرامت و میان افکنده اند | کس بمیدان رونمی آرد سوار از اچید شد

کس بمیدان رونمی آرد و بچکس طالب پیدا نمیشود قوله

صد هزاران گل شکفت و بانگ غم بر رخسار | عند لب از اچید پیش آمد هزار از اچید شد

معنی این بیت آنست که صد هزار مصنوعات صنع ایزدی بوجود آمد که وجود هر یک دال بر صانع واجب الوجود اند
ایچ کی بصانع پی نماند عاشقان و طالبان حق را چه شد که از پرده غفلت بدر نمی آیند و از مصنوعات
بشناسائی صانع در نمی آیند قوله

زهره ساز خوش نیست ساز و گره خوش بخت | کس ندارد شوق مستی میگسار از اچید شد

زهره نام ستاره مراد می شد عمو و بر لب مراد زبان معنی آنست که مرشد زانرا چه شد که خلق را به هدایت نمی شناسد
و گنگ گشته میماند مگر زبانش سوخته یا کاش و دخته بچکس فوق عشق و محبت ندارد که لمح از غفلت سر
بر آرد و عاشقانرا چه وجه پیش آمد

غزل رویت الزال

اے ذوق شهید لعل تو در کام من لذت | علوای قند گرسنه را در دهن لذت

شهید مراد سخن و نیز شهید لعل اضافه بیانیه و لعل کنایه از لب و مراد از لب عشق یعنی عشق تو با اینهمه
تخیلها و سنج مراد لذت چون گرسنه را علوای قند قوله

زند ان یار و دهن تنگ خوش نمود | در کام حقه دانه و دهن لذت

خوش نمود چنان خوش و دلکش که بیانش در مصرع لاحق است قوله

شهید و شکر هراچ به بازار عالمست | شیرین از دست و درونم این سخن لذت

شیرین از دست از اشارت لب یعنی نسبت لب شیرین او یافته قوله

حظ و بهر سبب زلفت و ماغ را | باشد بمغز نفخه مشک ختن لذت

حظ فرحت مغز زلفت یعنی زلف منبر تو نفخه بوے قوله

(مقطع) حافظ اسرار الهی کس نمیداند خوش
از کس پی که در روزگار از اچید شد

مارا بکام دیده ز اشک سپید و سرخ	خطیست چون میاغ گل یا سمن لذیز
کام درون دهن کام دیده درون دیده لذیز مراد خوشنما غزل	
اے گفتگو لعل تو در کام جان لذیز	شکر لب چو طعم شکر در دمان لذیز
لعل لب مراد عشق طعم مزه قوله	
دندان تست قطره شیر و شکر لب	و کامهاست شیر و شکر بهر آن لذیز
لب تو بمنزله شکر و دندان تو چون قطره شیر قوله گفتیم حدیث لطیف تو آمد سخن لطیف یعنی حدیث سخن عشق تویی نوشتم از آن سخن من لطیف و مشهوره آفاق شده کروم بیان و صفت لبست شد بیان لذیز ذکر بیان محبت تویی گفتیم از آن کلام من لذیز گردیده که چون کاغذ زرے بر بند قوله	
دل ناوک تو خواست که باشد بهای را	با شد ز طعمهای و گراستخوان لذیز
دل طلبگار ناوک عشق تو گردید تاخته و ضعیف گردد و محض استخوان ماند چرا که عشق بهاست بلند پرواز که بغیر از استخوان نفقت نمیباشد قوله اور از لبس که چاشنی حسن دلبر است یعنی دل از لبس که چاشنی گیر باشد حسن محبوبت پیوسته حرف او کند و بر زبان لذیز پیوسته حرف ذکر و ثنائی او بر زبان لذیز می آید قوله	
حافظ لب ز شیر جان بخت جلو	در آرزوی آن لب نامه چنان لذیز
شیر جان تصدیق کمال در رخ بشمار که موجب گدازش جان است جلو طاعت و عبادت غزل	
عشق تو رسید ست بامهوش کنان اخذ	تا دیده دل کند از بیم کنان اخذ
هوش کنان اخذ هوش اخذ کنان بیم کنان عاشقان که از دست برد عشق اندیش میمانند و دیده و دل را از ایشان فرایند تا پوشیده چشم و لب اندیش خود را بدریاء عشق اندازند قوله و ستارستان ز سر عالم و عابد عشق حبیب که عالم و عابد را در معرض رسوائی نشانند ز نار کنند از کف بر زمینان اخذ عشق آنست که بیزاری از دین بخشد	
غزل روایت الراء	
الا اے طوطی گویا اے اسرار	مبا و اخالیت شکر ز منتار
طوطی مرشد این مصرع منادی است خالیت شکر ز منتار یعنی منتار تو از شکر خالی مبا و کما قالوا غنث الناقه علی الخوض و فی المعنی عرضت الخوض علی الناقه فانظر الیه بالماقیه یعنی ای طوطی اسرار	

عزیم که در این
دین فخر نشسته
سے از آن در نزد
طبیعت نیست و
نیک در آن است
این است

غزل

بیت تاج گل کاف
لبس با لبس بیان
از عاشق نه فریاد
برگزینید و چرا
بزم اگر از کاف
مازم نقش شد بر اند
پیش از دست کار کاف
بوی از صدف
از قاف و فک کاف

از شکر خالی مبا و منتار تو این مصرع دعائی است قوله	
سرت سبز دولت خوش با و حب اوید	که خوش نقشه نمودی از خط یار
سرت سبز این مصرع نیز دعائی است خوش نقشه این مصرع منادی است قوله	
سخن سربسته گفتی با حریفان	حسد از این معمورده بر دار
سربسته مشکل و مخفی حریفان عاشقان خدا را بواسطه خدایین معمورده بر دار اصل بنمایین معارف	
بروے مازن از ساغر گلای	که خواب آلوده ای هم ای بخت بیدار
ساغر دل عارف گلاب مار الورد مراد حقائق و معارف که دل مرشد دارد خواب آلوده ای هم گرفتار خواب غفلتیم بخت بیدار مرشد یعنی ای مرشد بروے ما از ساغر دل خوش گلاب بزن اے بیان حقائق و معارف بوجه احسن نمائ که از هوا و هوس خواب آلود غفلتیم باشد که از مددگاری تو ازین خواب غفلت بریم و از مضجیع خویش بجهنم و قدم پیش نهم قوله	
چه ره بود این که ز دور پرده مطرب	که می رقصند با هم مست و هشیار
ره سرود مراد سخن ز دور پرده بطریق اخفایان نمود مطرب مرشد قوله	
سکندر را نه بخشد آب	بزور و زور میسر نیست این کار
سکندر نام پادشاه روم مشهور معنی آنست که مرغان فصای ملک و ملکوت که طائران آشیانه تغلیس و تسبیح بودند بهر چند در طلب معرفت که شش نمودند و خاک گکستان معرفت را که وجود آدم بود و بعد از او زیر و زبر کردند خود را بر زیر و زبیرت معصومی آراستند قطره ازین خنجر و جرحه ازین پیمان آشنایان را نرسد چرا که این کار بزور بازو نیست بلکه این محض فضل ایزدی هست و لکن فضل الهی بیتی من بشاء قوله	
از آن افیون که ساقی در می افکند	حریفان را نه سرماند و نه دستار
معنی آنست که پیش ازین دلم مست محبت بود چون مرشد بیان معارف و حقائق نمودستی برستی افزود گوئی مرشد افیون در می ایشان کرد که حریفان را شاساقی سر و دستار نماند قوله	
خرد هر چند نفت کائنات است	چه سنجید پیش عشق کیمیا کار
نقد ز مرصوب کیمیا عملی است که قلب اعیان اسفل با علی بدو خاص شود یعنی اعیان اسفل بوسیله عمل او با علی میتوان رسانید و از صف النعال بصف عریش توان رسانید یعنی عقل هر چند سکه زده	

درگاه است و محتاج الیه که او شاه است پیش عشق که کمیاب گری باشد که س وجود ساکنان از زحمت
س ساز و چه وزن و چه قیمت دارد قوله

بستوران مگو اسرار مستی | حدیث حبان مهر س از نقش دیوان

مستوران زاهدان ظاهر پرست اسرار مستی اسرار نامتناهی که از ادراک انسان دور است معنی آنست
که ایشان هنوز از شیمه امیات غنا و طبع نه برآمده و قابل درک نگشته اند کما قال عیسی عرم یلی
ملکوت السموات من لم یولد مرتین مرتة من بطن امه مرتة من بطن الطباع المتی بین
جنبیه که صورت آنها هنوز چون نقش بر دیوار است و حدیث جان از نقش دیوار پرسیدن بس و شوار قوله

بیمین دولت منصور شاهی | علم شد حافظ اندر نظم اشعار

بیمین حجتی علم مشهور شعر یعنی کلام موزون معنی آنست که نجستگی و مبارکی دولت سلطان منصور
نامدار حافظ نشانندش در گفتن اشعار غزل

اے صبا بگفته از کوه فلانی بمن آر | زار و بهیار غم راحت جانے بمن آر

صبا کنایه از مرشد نکبت باد خوش مراد نشان و نیز نکبت کوه مراد پیغام قوله

قلب بی حاصل مارا بزن اکیر مراد | یعنی از خاک در دوست نشانی بمن آر

قلب دل اکیر واروے کیما که بدان زرد نقره شود قوله در کینگاه نظر بادل خورشید جگست
کینگاه نظر مراد مقام عشق زار و غمزه او تیر و کمانے بمن آر ابر و غمزه تجلیات جلالت یعنی از
تجلیات جلالت که بمنزله تیر و کمان باعث قتل اند بامعطائا تا بان این دل را که با باجنگ است مقبول سازم
و از دست اورائی یا بم قوله در غمزه بی و فراق غم دل پیر شدم و غمزه بیکیسی و عاجزی
پیر شدم چون پیر ضعیف و نحیف ساغرے زلفت تازه جوانی بمن آر و شرابے از شاهه مجو
بن آرتا از شاهه از سر نو جوان گردم و جوانانه چست و چالاک بعشق و آیم قوله

منکر از اهرم ازین مود و سه ساغر بچشان | و گر ایشان نشاند رونے بمن آر

منکران زاهدان ازین یعنی عشق یکد و سه ساغر بچشان سخنان بگو و گر ایشان نشاند بگوش
جان نشوند روانی بمن آر فی الحال بگو که قدر سخن عشق عاشقان دانند و لذت شراب بخور شناسا قوله

ساقیا عشرت امروز لبس و تفکس | یاز دیوان قضا خط المے بمن آر

ساقی مرشد عشرت امروز مشاهده محبوب که درینجا حاصل باید کرد و محبوب من کات فی هذه اعمی
نحو فی الاخره اعمی یاز دیوان قضا از جناب حق خط امانے بمن آر که تا فردا خواهم بیت قوله

ولم از دست بشد ووش که حافظ میگفت | اے صبا بگفته از کوه فلانی بمن آر

از دست بشد از اختیار رفت بر خواند بر زانده درین بیت خطاب بخود است چنانچه گویند که بجز و این
سخن گفت تم از دست رفتم غزل

اے صبا بگفته از خاک ره یار بسیار | بیرانده دل و مژده دلدار بسیار

نکبت ذکر از خاک ره یار بسیار معنی آنست عاشق حزین بطریق نیاز بصبا که پیغمبر عاشقانست التماس
میکند که اے صبا ذکرے از عاشقی که خاک راه معشوق شده و محبوب برو نموده قوله

نکسته روح فزا از لب و لدار بگو | نامه خوشخبر از عالم اسرار بسیار

معنی آنست از برآ جان خزن مشتاقان سخن جان بخش که از لب آن دلدار برآمده بگو و پیغام فرست
از جناب آن محبوب بمن بیار قوله

تا معطر کنم از لطف نسیم تو مشام | شمع از نفحات نفس یار بسیار

معطر خشبو لطف نسیم مراد توجه و پیغام مشام مغز شمع از نفحات نفس یار بسیار اندکے از کلام
جان پرور دوست بیان کن قوله

بوقاد تو که خاک ره آن یار عزیز | نے غبارے که پدید آید از اغیار بسیار

معنی آنست که اگر از عالم درو مندی دروے داری سوگند من ترا بوفاس تو که با عاشقان مینامی خاک ره
علامت و مراد ازان کلام نے غبار می که پدید آید از اغیار بے آمیزش و خلطت از غیر قوله

اگر وے از رگدزد دوست بکوری رقیب | بهر آسایش این دیده خوشبار بسیار

گروے از رگدزد دوست مراد از گرد و بهمن گردیا آنچه در خاک راه بالا گفته شد بکوری رقیب برآے کور
کردن دشمنان بهر آسایش این دیده خوشبار بهر تسکین این دیده گریان قوله

خامی و سادہ دلی شیوه جانبازان نیست | خبرے از برآ آن دلبر عیار بسیار

خامی بدلی سادہ دلی سلیم قلبی جانبازان عاشقان حاصل آنست که نی و بهرے نایم خبرے
از برآ آن دلبر عیار بسیار تا جانبازان سادہ و خود را باور سازم قوله

شکر آزا که تو در عشرتی اے مرغ چمن	بسیار آن نفس مژده گلزار بسیار
مرغ چمن بلبل مراد مرث قصص بصا و سین هر دو آمده است	قوله
دل دیوانه ز زنجیر نئے آید باز	حلقه از خم آن طره طرار بسیار
حلقه از خم آن طره طرار بندی از جناب عشق آن محبوب	قوله
روزگار است که دل چهره مقصود ندید	ساقیا آن قدح آئینه کردار بسیار
شب و روز در وصل آن نگاریم اما هنوز بمقصد نرسیده ایم ساقیا آن قدح آئینه کردار	ساقی
مرشد قدح آئینه کردار مراد عشق از ذکر ظرف و داده نظرون و نیز دل مصفا قابل دیدن رو جانان	قوله
کام جان تلخ شد از صبر که درم بیدوست	عشوه زان لب شیرین شکر بار بسیار
سخن از زبان معشوق و نیز تجلی جالی شامل لطف	قوله
دلچاقط بچه از دلبیش رنگین کن	وانگش مست و خراب از سر بازار بسیار
دلق وجود بچه از دقدردی نداد و بایش رنگین کن غرق عشق ساز خراب ویران دست از ره بازار	بسیار بر عالمیان جلوه ده غزل
اے خورم از فروغ رخت لاله زار عمر	بازا که رخت نئے گل رویت بهار عمر
این بیت خطاب است که ناظم در زمان شیب کرده است شاهد عنای شباب را و ستایش حاله ضعف و پیری نموده و تمنا می نماید که در این گفته باز که دخت چمنان که در عرف خوب مثل شده که میگویند	لیت الشباب یعود کاشکے جوانی باز گردیدی چه باز گرد که بهر بهر زفته است که تواند بازگشتن درینج که لذت حیات در آوان جوانی بوده و حیاتے که در پیر است حیاتے نیست بلکه مقدمه ماست این قول آن پیر ناتوان است که شاهد عنای شباب را که کرده که قوله
از دیده گر سر شک چو باران رود در دست	کاندر رخت چو برق بشه روزگار عمر
اندیشه از محیط فنا نیست هسرا	بر نقطه دمان تو باشد مدار عمر
دمان سرخفی اے هر که عاشق تست و مدارش بر سرخفی اند فاش باک نیست که گذر هر جای که تیراک	نیست و فنا اے ابقا اے دوست اگر چه در ظاهر فنا اے دوست قال ۴ ان اولیاء الله لا یوتون بل ینقلبون من الدار الی الدار و یجیر لا تقولوا لمن یقتل فی سبیل الله اموات بل احياء عند ربهم

این بیت خطاب است که ناظم در زمان شیب کرده است شاهد عنای شباب را و ستایش حاله ضعف و پیری نموده و تمنا می نماید که در این گفته باز که دخت چمنان که در عرف خوب مثل شده که میگویند

برزقون فرحین قوله	
بے عمر زنده ام من و این بس عجب مدار	روز فراق را که نه در شمار عمر
معنی آنست که حیات و زندگانی درین جهان فانی آنست که عمر اگر انبایه در خدمت محبوب صرف شود و حیاتے که در خدمت معشوق است حیات نیست بلکه ماست و صورت حیات قوله	
در هر طرف زخیل حوادث کین گهست	زار و عنان گسته دواند سوار عمر
زار و بدان واسطه عنان گسته زودتر حاصل بیت آنست درین عالم فانی که لحظه وصال جانان دست داد و محب باید که آن دم را غنیمت شمرد و قدر وقت را بشناسد زیرا که در هر طرف انهم عاشقان جانان	چنین گفته اند که قوله
این یکدوم که وعده دیدار ممکن است	دریاب کار دل که نه پیداست کار عمر
بان بهشدار شوند پیداست کار عمر حقیقت عمر معلوم نیست و حافظ آنرا که اسیر شهوت تن و محبوس نفس و بدن اند خطاب کرده بدین قوله	
تا که مے صبح و شکر خواب صبحدم	هشدار بان که رفت ز دست اختیار عمر
شکر خواب یعنی خوابی که بعد صبح کشته خواب است راحت و خواب خوش درینج که آن بهر قوله	
دی در گذار بود و نظر سوے مانکرد	بیچاره دل که هیچ ندید از گذار عمر
عزل	
اے بر امید وصل تو موقوف کار عمر	عمر منی که پیر شومی در کتار عمر
معنی اے کسی که کار عمر ما اے زندگی ما موقوف با امید وصل است یعنی وقتیکه بوصول تو رسم عمر از سر نو حاصل کنم و تو بجای عمر عزیز من هستی میخواهم که در عوالم پیری و این اشارت باز یاد عمر است عمر عزیز کنایت از محبوب نثار عمر مراد از عمر محبوب چنانچه در صدر بیت غزل	
اے بروه گوی حسن ز خوبان روزگار	قدت برستی چو بهی سرو جوئیبار
قد قامت و پوست بز خاله و شکافتن و بریدن بران بهی سرو که در شانه است برآمده باشد و شاخ متقابل نشد قوله	
الحق وجود نقش و نشان دمان تو	موسوم نقطه ایست نه پنهان نه آشکار
الحق راست دمان تو تین صده موسوم نقطه باعتبار عدم ادراک نه پنهان باعتبار آنکه چون قیام این کثرت	

این بیت خطاب است که ناظم در زمان شیب کرده است شاهد عنای شباب را و ستایش حاله ضعف و پیری نموده و تمنا می نماید که در این گفته باز که دخت چمنان که در عرف خوب مثل شده که میگویند

بدست بس ظاهر است نه آشکار باعتبار عدم ادراک قوله	
داویم دل بدست خط و خال زلف تو	از دست هر سه تاج کشد این دل نوک
خط و خال تجلیات تنوع زلف جذبه عشق بامیه حصول تجلیات تنوع تو گرفتار عشق تو گردیده ام قوله	
باد اهرار دشمن اگر با من است	داخلم مصاف را و نترسم ز کارزار
با من است یار است و طفت است قوله	
عشق چو در سراج دل خانه گیر شد	زین در اگر بدر شوم آیم با خطرار
سراج هر خور و نیکویش ضمیرشین بعشق قوله	
اگر سرو پیش قد تو سر می کشد مریخ	عقل طویل را بنو و هیچ اعتبار
سرو کنایه از عاشق آزاد پیش قد تو ای با ذات تو سر می کشد سر شکی کند و دعوی انا الحق می زند عقل طویل را بنو و هیچ اعتبار قال علی رضا اذا تم العقل نقص الکلام قوله	
منصوبه هوا تو حافظ کنون چو باخت	در شمشیر غمت دلش افتاده مهر وار
منصوبه بازی هفتم نرو آن هفت اندک گستاخیم ده هزارت بار شاید هم زیار چون نشینی بر فراز تخت قصر ششدری چشم دارم هم تو منصوبه کن از لطف طویل اگر چه فار و خانه گیری هشتم اندر ششدری کعبتین بخت چون در طاس ناید هیچ شش پس چه سان زین در و خون چون چرخ ایدل جانبری و اسامی بازیا درین ابیات هستند - فارو - زیار - ستا - هزاران - خانه گیر - طویل - منصوبه - دوچار بهشت و در بارو و درو برو و دو و چار یعنی شش غزل	
اے باد مشکبو بگذر سوے آن نگار	بکشاگره ز زلفش و بوی بن بیار
زلف اے زلف بر بسته عبارت از جذبه عشق بوی امید و طبع و خوی بهرش یعنی احوال پس عشقان قوله	
با او بگو که اے مه نامهربان من	باز آ که عاشقان تو مردند ز انتظار
باز آ یعنی ازین استغنا باز آ قوله	
اگر دی چو روزگار فراموش بنده را	ز بهار عهد یار و فادار گوش دار
ز بهار البته یار و فادار کنایه از خود گوش دار یاد و فراموش کن غزل	
ایدل از شام فراق روز بجران غم خور	شام بجران هم رسد روزی پایان غم خور

ع این شعر از مثنوی

ع این ابیات از مثنوی

(مقطع)

حافظ و تاجیک و غیره مال جهان خوری بساط غم خور که جهان نیست پادار

پایان آخر هست تاریکی را روشنائی و عقب بموجب ان مع العسر یسیرا بلبل کنایه از خود جمعیت زیبایش و آرایش اخوان هوای نفس و شیطان یوسف کنایه از تجلی محبوب چاه اختفایت احزان سوگنا و نیز یعقوب ۴ خانه ساخته بود که در فراق یوسف ۴ از همه بریده و در آن خانه خلوت گزیده و از ابعیت الاخوان نام نموده یعقوب مراد سالک مجبور یوسف محبوب بشیر مرده و بنده و نام شخصی که مرده پیر این یوسف به یعقوب آورده اینجا کنایه از مرشد یوسف گم گشته تجلی رود و نقاب شده کنعان کنایه از دل عاشق بدست غم مرده غم خور سحر قند نام شهره مشهور در اصل سحر کند چه سحر نام پادشاه بانی آن و کند ترکان و شهر و ده را گویند و قیل خبته الدنيا البعیه السعد و السمر قند و الی و غوطه الدمشق سلطان خراسان سحر که ملک خراسان بود و هر که بادشاه خراسان بود غزل	
بعد ازین هرگز نه بیند هیچ میخواره و گر	بمخوم میخواره مثل تو خمار و گر
خمار با ده فروغ یعنی مرشد قوله	
ساقیا داریم چند اتی که مواز دست	میخوریم و باز میگوئیم یکبار و گر
ساقی حضرت حق داریم یعنی اے ساقی و اے مصور و اے ناخ ارواح چندان نگه دار مرا که دیگر بار بمحسوب و بر مرشد خود پیوندم و جام محبت از دستش بنوشم و بعض را خود بکوشم یعنی پیش ازین یکبار باین دولت رسیده مرده آخری میخواره خرقه پوشیده عبا و درویشان کیس و کنایه از اوصاف الهی معنی آنست که خرقه و درویشی را ترک دهم و در زهد و فروتنی بکوشم و از روی ریاء دوری گزینم و در زمین استغنا و خود غم اوصاف کمال در پاشم و تخلقا با خلاق اندوده یک رنگ و صفا باشم کارگر انیست کاین مستی عزیزان میکنند یعنی اگر طاعت انیست که این ظاهر پرستان از روی ریاء میکنند غزل	
پروانه شکیب از دور	در قصه کند بسوز و ش نور
پروانه کریمت مشهور عاشق شمع نمی شکبید صبر نمیکند عاشق را در هر دو حال خرابی است که نه با او میتوان ماند و نه بے او اگر نه بیندی سوز و دگر بیند میرد سوزم گرت نه بینم میرم چرخ نمائی هر کس بمخیال خود گرفتار هر کس بموجب کل حزب بمالدیم فرحون بخیزد که در اندیشه فرحت کنند گانند علما ان بعلم و زاهدان برزید و متقیان بتقوی و قس علی هذا القیاس صاحب نظر ان عاشقان برومی منظور مشاهد بموجب قضا حکم کردن عرض ظاهر کردن مستور پوشیدگیها و اندم آنوقت تو در بهشت باشی تو میدار خود به عاشقان نمائی	

ع این شعر از مثنوی

ع این شعر از مثنوی

ع این شعر از مثنوی

هرگز نکم نگاه و جور این بیت بابت سابق بضمون این بیت متحد است و روز قیامت شود پله
بمیزان نهند و خلق بخت بود من نگرم سوے دوست و ناب خالص سلسبیل نام چشمه است عینا فیها
تسمی سلسبیل و همچنین کافور و مزاجها کافور غزل

چون صبح کرد غم جهانگیری آشکار آفاق را ز جمله زلفت شد شعار
شعار لباس اسلاق نفع نشسته گاه سلاطین در مستان ایلاق نشسته گاه ملوکان در تابستان
طلیحه فوج را گویند که پیش از مقدمه بود کامکار خادمان غزل

دیگر بشاخ سرو سبزی بلبل صبور گلبانگ زد که چشم بداند و توکل بدور
مراد از شاخ و سبزه سبزی شسته گاه بلبل مراد مقام عشق بلبل مائق گلبانگ آواز بلبل بدو باز آید و قوله
اے گل بشکر آنکه شکفتی بکام دل بالبلبلان نه دل شیدا مکن غور
گل کنایه از محبوب شیدا و یوانه غور و تکبر قوله

از دست غیبت تو شکایت میکنم تا نیست غیبت ندید لذت حضور
غیبت جدائی شکایت میکنم چه الاراده ترک الاراده تا نیست غیبت ندید لذت حضور تائید
هجران نکشد نوش وصل را لذت نیابد قوله

اگر دیگران بعیش و طرب خرم اندو شد ما غم نگار بود مایه سرور
دیگران کنایه از ظاهر پرستان عیش و طرب که در شاد و بیغم غم نگار عشق محبوب سرور شادی قوله
زاهد اگر خور و قصورست اسید وار ما را شمره خانه قصورست و یار خور
قصور جمع قصور قوله

میخور بیابانک چنگ و مخور غصه در که گوید ترا که باوه مخور گو هو الغفور
بیابانک چنگ علانیه و آشکارا در که اشاره بزیاده هو الغفور است بخشنده بمراتب در سزا بود
وصل با مید وصل بانیش نوش باشد با غم بود سرور موجب ان مع العسر یسر مع الطرح فرج نوش
چیز شیرین و آب حیات و تریاک قوله

حافظ شکایت از غم هجران میکنی در هجر وصل باشد و ظلمت نور
ظلمت تاریکی نور روشنی غزل

این غزل در پنج بیت است

این بیت در پنج بیت است

ولا چندم بریزی خون ز دیده شرم دار آخر تو نیز می دیده خولج کن مراد دل برار آخر
یعنی دل تا که مراد غم داند و داری و از دیده که مدام بتو نگر است شرم دار و ای دیده تو نیز حجتی مراد
دل برار یعنی بمشاهده دوست رسان قوله

منم یارب که جانان را ز عارض بوسه می چنیم دعای صمیم دیدی که چون آمد بکار آخر
دید می خطاب بدل آمد بکار آخر مستجاب گردید قوله

مراد دنیا و عقبه بمن بخشید روزی بخش بگو ششم قول چنگ اول بدستم زلف یار آخر
روزی بمن بخش خدا چنگ نام ساز قول چنگ تلقین مرشد اول اشاره به نشاء الاولی زلف یار حذب
آخر اشاره به نشاء الآخرة معنی آنست که حق تعالی از دوی فضل و کرم مرادات دینی و دنیوی بمن اذن داد
که در دنیا قابلیت سماع حقائق و معارف از مرشد عطا فرمود و در آخرت نوید و جوه یوسف ناصره اے بهما ناظره در داد
و نیز آن باشد که اول قابلیت سماع حقائق و معارف از مرشد عطا نمود و با خبر زلف یا که کنایه از دل است میسر است
چو یاد از خرمین دوان بلبلون خوشه تا چند ز بهمت تو شسته بر دار و تنجی خود بکار آخر

دوان کنایه از ظاهر پرستان ز بهمت اشاره بان است بحسب المعالی الهم و بهمة الرجال یقطع الجبال
معنی آنست که همچو باد که کام میکشاید و از خرمین فرد میگان خوشه می رباید تا که بظاهر پرستان تقلید بنمائی
و منتظر وقت ایشان آئی تا دست گرفته ترا بجای رسانند که ایشان از دوان بهمتی خویش در نمی بینی خود و امانند
از بهمت و قصد خویش تو شسته بر دار و دهدی کرده تنجی در زمین استعداد خود بکار قوله

نگارستان چین دامن نخواهد شد خراب آخر بنوک کلک رنگ آینه نقشه می نگار آخر
نگارستان نگارخانه چین شهریت که بتاری صین خوانند اطلب العلم ولو بالصین نگارستان چین
مرتبه عشق حقیقی معنی آنست که مرتبه عشق حقیقی قابل فنا نیست و هر که بدان مقام رسد شایان آنست که
در مقام درآمده از کلک رنگ آینه می شعر در خور انگیز که بر صفحه روزگار نقشه ماند و پس آینه عکس آن
استاند قوله

دلاد ملک شنجیزی گراز اندوه نگریزی دم صحت بشارت بهایار و زان نگار آخر
ملک شنجیزی اضافه بیانیه و نیز راه عاشقی دم صبح وقت القضاء اندوه دم صحت وقت صحت محشوق قوله
بته چون ماه زانور دمی چون عمل پیش آورد تو کوئی تا نیم حافظ ز ساقی شرم دار آخر

بت لبسم اینچ پرستش کنند صورت از چوب و سنگ و مثلش پیش آورند یعنی در پیش موجود دارند
شمرم دار آخر یعنی پیش غزل

روے بنما و وجود خودم از یاد ببر | خرمن سوختگان را همه گو باد ببر
روے بنما خطاب محبوب حقیقی و مرشد وجود خودم از یاد ببر مر ازین هستی مستعار لا یعقل ساز خرمن
وجود سوختگان عاشقان همه گو باد ببر نیست و معدوم باد قوله

ما که دادیم دل و دیده بطوفان بلا | گوئیا سیل غم و خانه ز بنیا و ببر
طوفان بلا عشق که عشق تمام المحنة و البلاء سیل غم کنایه از عشق خانه ز بنیا و ببر بنویس از قوله
دوش میگفت بزرگان سیاحت بچشم | یارب از خاطرش اندیشه بیدار و ببر

مژگان سیاه شد اند و بلیات عشق از خاطرش ضمیر شین بر معشوق قوله سینه گوشتی که کده
پارس باش - پارس نام ولایت و انجبار شهر شیراز و سپاهان و کرمان و یزد یعنی آنست که سینه پاره
آتش باش در سوختگی حاصل آن که عاشق را غیر از سینه سوزان حاصل نه دیده گو به رخ و جلوه بخدا و ببر
یعنی دیده را بگو که در آتش فشانی غیرت و جلوه شو یعنی محب را غیر از دیده گریان کار نه قوله

زلف چون عنبر خاش که بگوید بهیات | اے دل خام طمع این سخن از یاد ببر
زلف عنبر مراد وصل بگوید حاصل نماید خام طمع اشاره بالتراب و رب الارباب از یاد ببر فراموش کردن
سعی نابوده درین راه بجای نرسی | مژد اگر می طلبی طاعت استا و ببر

سعی نابوده درین راه بجای نرسی بجای نرسی بطلب نرسی یعنی بمعرفت وصل
مژد اگر می طلبی وصل حق اگر میخواهی طاعت استا و ببر در طاعت و پیروی محمد و پیر باش قوله
دولت پیرمغان باد که باقی سهل است | دیگرے گو بیر و نام من از یاد ببر

که باقی سهل است که جان و مال اگر رفت غمی نیست و دیگرے گو بیر و نام من از یاد ببر اگر دیگرے نام مرا
از یاد ببر و یاد نیار و گو سیر غزل
روے بنما و مرا گو که دل از جان برگیر | پیش شمع آتش پروانه بجان گو برگیر

دل از جان بر گرفتن از جان نومید شدن معنی صراع ثانی آنکه پروانه را بگو که پیش شمع آتش بجان برگیر
یعنی خود را بسوز قوله

در سوختن جان و پیش آوردن پیش از عقل مستغول باشد

(مقطع) حافظ از پیش کن از نازکی خاطر بار

برهان در پیش این ناله و فریاد ببر

بر لب تشنه نایمن و مدار آب در لیغ | بر سر تشنه خود آسمی وز خاکش برگیر

حاصل بیت آنست که ماهی جانم که آب محبت تو خور گرفته بیرون کنش و عند لیب روحم که بر گل رسا تو
واله شده حجاب در میان میار که طاقت آن ندارد مرغ و لم که در هوا تپو پروبال میزند بناوک ناسیدی مجروح
چون حیاتش بقربت دارد آتش فرقت سوزاے در خوبی نه همتا بر خراب شده خود نظریه انداز و اے
مایه دار حسن زکوة جمال کش و مستحقان دیدار مراده که بهتر ازین سختی در عالم کم یابی اے دستگیر از یاد آورده
را از خاکش برگیر قوله

چنگ بنواز و باز از بنود عود چه پاک | آتش عشق و دلم عود و تنم مجر گیر
عود نام چوبی است خوشبو که می سوزند و نام سازند - قوله

ترک درویش بگیر از بنود سیم و زرش | در غمت سیم شمار اشک و خوش را از گیر
درویش عاشق کنایت از خود قوله

در سماع آبی و ز سر خرقة بر انداز برقص | ورنه در گوشه نشین ولق ریا در بر گیر
ز سر خرقة بر انداز هستی مستعار را محو کن قوله

صوف برکش ز سر و باو صافی و کش | سیم در باز و برو سیمبرے در بر گیر
صوف برکش ز سر لباس ظاهر آرائی را دور کن باو صافی در کش عشق و محبت حقیقی که بر از ناسوا
باشد حاصل ناسیم در باز ترک عبادت و زهد یا می ناسیمبرے در بر گیر مرشدے حاصل نما قوله

دوست گریار شود جمله جهان دشمن باگر | بخت گوشت مکن روی زمین لشکر گیر
دوست گریار شود یعنی عنایت دوست در کار است جمله جهان دشمن باش از دشمنی غیر با که نیست
بخت گوشت مکن اقبال بخت میباید قوله

میل رفتن مکن ایدوست و مو با ما باش | بر لب جوے طرب جوی و کفت ساغر گیر
بر لب جوے کنایت از دنیا و وجود و چشمان جو طرب جوے تماشا کن لب ساغر گیر یعنی درینوشی
در آید یا بگفتن سخنان عشق و محبت مشغول شو قوله

رفته گیر از بیم این آتش و آب دل و چشم | گونه ام زرد و لبم خشک و دمانم تر گیر
گونه ام زرد یعنی حالت من برین سیه که رنگ من که بر یاد زرد و گردیده لبم خشک و دمانم تر خشکی

پذیرفته کنارم تر گریه کنار من بمنزله جوی گردیده قوله	
حافظ آراستگن بزم و بگو و اعظرا	که بین مجلس و ترک سبزه گریه
بزم کنایت از وجود باعث بار جامعیت غزل	
روز نوروز و موی و طرب و عشق و بهار	مستی و عشرت و آغوش و پر و نگار
نوروز یعنی آن روز که آفتاب در نقطه حل آید بتاریخ نیمروز خوانند من ابراهیم شاهی غزل	
ساقی ساعت شراب بیار	یک دو ساغر شراب ناب بیار
ناب هر چه ناله آمیزش و خالص باشد قوله	
واروے درو عشق یعنی می	اکوست درمان شیخ و شاب بیار
درمان علاج شیخ پیر شاب جوان درمان شیخ و شاب یعنی پیر جوان سازد و جوان را چالاک قوله	
آفتاب ست و ماه باده جام باده اشاره بافتاب و ماه اشاره بجام در میان مه آفتاب بیار	
یعنی جام را مال مال از باده ساز قوله	
برزن این آتش مرا آبی	یعنی این آتش چو آب بیار
آب برزون فروزان آتش مراد عقل که مسبب افروزش عالم است و نیز عشق که موجب سوختگی عاشق است آن آتش چو آب مشاهده روے و دمار و نیز عشق که بظاهر سوزنده و بیاطن موجب بقا معنی آنست که اے ساقی بر آتش عقل من که اشتغال تمام دارد آتشی برزن و تابش ویران لبس استعمال بر افکن یعنی عشق که فی الحقیقت سوزنده و غیر خود را ناچیز کننده و چون آتش لطیف و اجزای وجود در آینه آتش عقل کشنده بیار و بر آتش عقلم بریز که عقل با عشق کاره ندارد قوله	
گل گرفت گو به شادی رو	باده ناب چون گلاب بیار
گل گرفت مراد از گل عقل و جوانی باده ناب عشق و محبت قوله	
قلقل بلبل ارغماند ره است	قلقل شیشه شراب بیار
یعنی قیل و قال علمای ظاهری مانند روست بیان حقائق و معارف مرشد طریقه که بالاتر از روست بر آید	
وصل او جز بنحو اب نتوان دید	واروے کوست اصل خواب بیار
وصل او کنایه از مشاهده محبوب جز بنحو اب نتوان دید حصول آن جز بفنای صفات بشری نگردد	

قمری
مازی
عاشق

واروے یعنی شفته اے عشق اصل خواب اصل فنا و صفات بشری قوله	
گر چه مستمیده دو جام دگر	تا بجلی شوم خراب بیار
گر چه مستم اگر چه شمه از عشق حصول نموده بده دو جام و گر یعنی از دیو عشق ارزانی دار تا بجلی شوم خراب بجلی نیست گروم در صفات و افعال و فانی قوله	
یا صواب است و یا خطا خوردن	اگر خطا هست دگر صواب بیار
صواب نیک ثواب مراد باعث اجر قوله	
یک دو رطل گران بحافظده	اگر گناه است دگر ثواب بیار
رطل چنان گران بزرگ غزل	
سرو با لاله و خوش زقا	دلبر نازنین و گل رخسار
بالا نازنین مصف بناز دل مار بده بعیاری شوی چالاک از برای خدا کار یکدیگر بواسطه کنند از برای خدا گویند نگاهش ضمیر شین بر دل جادو ساحر سنبل زلف کنایه از جدب عشق و حقائق مشک کنایه از پند نصیحت و عقل غزل	
شب قدرت و طشت نامه، بجر	سلام فیه حتم مطلع الفجر
شب قدر کنایه از شب وصل طے شد پیچیده شد اے رفت نامه، بجر زمان بجر معنی مصرعه ثانی آنکه سلامتی باد در آن شب تا وقتیکه طلوع کند فجر قوله	
الا در عاشقی ثابت قدم باش	که در این ره نباشد کار بی اجر
الا دانا و آگاه باش در این ره یعنی در عاشقی کار بی اجر محنت لا ینفع ان الله لا یضیع اجر المؤمنین شراب چینی حصول فائده ما کنی شجر مراد درخت محبت قوله	
من از رندی نخواهم کرد تو به	ولو اذ بتنی بالهجر و الحجر
اگر ادب کنی تو مرا بجدایی و سنگ قوله	
بر آسای صبح روشن دل خدارا	که بس تاریکی می بینم شب بجر
صبح روشن دل کنایه از محبت و یا صبح وصال خدارا بواسطه خدا قوله	
و فاخواهی جفاکش باش حافظ	فان الرج و الخسران فی التجار
درستی که سود و زیان در تجارت است باین که تاجر ان اول محنت میکشد و در خرچ میکند بعد از آن سود	

این در شرح و بده نیست

نهی

این در شرح و بده نیست

می نمایند جفا معشوق بمنزله زیان تجارت است وفا معشوق بمنزله سود تجارت است غزل

صبار منزل جانان خبر دروغ مدار	وزو بعا شق میکن خبر دروغ مدار
بشکر آنکه شکفتی یکام دل اے گل	نسیم وصل زمرغ سحر دروغ مدار

شکفتی یکام دل بقصد دل رسیدی وندان شدی گل محبوب نسیم وصل یعنی نید وصل مرغ سحر عاشق قوله

حریف بزم تو بودم چو ماه نو بودی	اکنون که ماه تمامی نظیر دروغ مدار
---------------------------------	-----------------------------------

چو ماه نو بودی یعنی در مبادی احوال ماه تمامی بدرجه کمال هستی قوله

اکنون که چشمه نوش است لعل شیرینیت	سخن بگو و ز طوطی شکر دروغ مدار
-----------------------------------	--------------------------------

طوطی عاشق شکر کنایت از لب و مراد از لب لطف و بوسه که کنایت از وصل است قوله

جهان و هر چه درو هست سهل و مختصر است	زایل معرفت این مختصر دروغ مدار
--------------------------------------	--------------------------------

هر چه درو هست یعنی از مشاهد و مکاشفه سهل آسان مختصر اندک قوله

مکارم تو با فاق می برد شاعر	از و طیفه و زاد سفر دروغ مدار
-----------------------------	-------------------------------

مکارم بزرگیها با فاق می برد شهره روزگار میسازد شاعر عاشق که معج پر دایر معشوق است زاد سفر توشه مراد لطف و فضل مسافران عاشقان که سالک سالک عاشق اند بهمت توجه سیر نشاط طے الارض مقدم پیش آمدن مقرر جایی قرار مراد محل قوله

چو ذکر خیر طلب میکنی سخن این است	که در بهای سخن نسیم زور دروغ مدار
----------------------------------	-----------------------------------

ذکر خیر طلب میکنی طالب ذکر خیر هستی بهای سخن خریدن ذکر خیر نسیم زور کنایت از لطف و فضل قوله

خبر غم برود حال به شود حافظ	تو آب دیده ازین رنگد دروغ مدار
-----------------------------	--------------------------------

خبر غم برود غم شود حال به شود حال بسامان پذیرد آب دیده گریه نهی بچای آنست که البکا تحمیل المراد اول

عید است و موسم گل و باران در انتظار	ساقی بروی یار بین ماه و می بیار
-------------------------------------	---------------------------------

عید کنایت از وقت عشق بازی که میخواری است موسم گل بهار مراد جوانی باران مراد حواس قوله

گرفت شد سحر چه نقصان صبح هست	از می شوند روزه کشا طالبان یار
------------------------------	--------------------------------

سحر طعام سحر گهی مراد بندگی و ریاضت در مرتبه زهد صبح بفتح شراب که با داجیت خاشاکنی و شیشه خوند اینجای کنایت از مرشد عشق است روزه کشا روزه کشا اینده معنی آنست که اگر اعمال مرتبه زهد و پیرنگاری

بیت که در شرح مذکور است در دیوان حافظ

از دست رفت نقصانی ندارد که اعمال عشق که از ان بالا تر است و خوشتر سالک را عشق عیش و آرد و طایب طالبان صادق و عارفان و اثن زهد و صلاح را به عشق بدل نمایند و روزه که کنایت از دست بازداشتن تعلیم اینجاست بدون وصال دوست نمی کشایند الدنیا یوم و لنا فیها صوم قوله

دل برگرفته بودم از ایام گل و لاله	کار می نکردم بهمت پا کان روزگار
-----------------------------------	---------------------------------

دل برگرفته بودم یعنی رغبته نداشتنم ایام گل بهار که آوان میخواریست یعنی عشق قوله

جز نقد جان بدست ندارم شراب کو	کان نیز برگرفته ساقی کنم نثار
-------------------------------	-------------------------------

شراب مراد عشق و مشاهد که شمه ساقی تجلی محبوب قوله

دل در جهان بند و زمستی سوال کن	از فیض جام و قصه جمشید کا مگار
--------------------------------	--------------------------------

دل در جهان بند و لبستگی بدنیای فانی کن زمستی سوال کن طالب عشق باش و ز حال گردش فلک و دور روزگار از اینها می پرسیم خود عیان است از فیض جام مراد از جام شراب از ظرف و اراده مضاف مراد از شراب عشق قصه جمشید کامگار که آخر الامر بجز حسرت با خود نبردند و جمشید باو شایسته بود حکیم پیشه که رسید و تافن و خیالط جامه تعیین نان بشکر بان و انواع عطر پیدا آورده و شراب انگوری ساخته و شادمانه و نام نهاده و نیز جن و شیاطین مغرور داشت و سیصد سال در عهد خلق را بیماری دور و درخت نبود فکلف موت بمنی سلیمان آید چون بمقتضا بدینمین داسپ و ستور و ملا و صفت امثال آن واقع شود و سلیمان نیز مراد بود و چون مقابله سده مایه واقع شود سکندر مراد بود این ابراهیم شاهی قوله

خوش دوستی است خرم و خوش خسرو کیم	یار بچشم خرم و خاشاک گاه دار
----------------------------------	------------------------------

خوش خسرو کیم کنایت از مرشد چشم زخم زبان حوادث و بلیات و آفات قوله

ز آنجا که پرده پوشی لطف عظیم تست	بر نقد ما پیوش که قلبه ست کم عیار
----------------------------------	-----------------------------------

قلب دل و دغل قوله

مرسم که روز خشر عنان بر عنان رود	تبسم شیخ و خرقد رند شراب خوار
----------------------------------	-------------------------------

عنان بر عنان برابر و همسر قوله

حافظ چو رفت روزه دگل نیز میرود	ناچار باده نوش که از دست رفت کار
--------------------------------	----------------------------------

روزه ایام زهد گل ایام محبت معنی آنست که اے حافظ ایام زهد و پیرنگاری آخر شد هنگام غم غم و محبت

غزل

پایان شده میر و باده عشق حقیقی پرست آر و از فوق مشاهدات خطی بروار که عنان اختیار و مدار کار از دست

عاشق یارم مرا با کفو با ایمان چه کار

کفو و ایمان در اصطلاح این طائفه لطف و قهرست چنانچه نکوست که نور و ظلمت بطین و ظهیر آمده و کفو

ایمان لطف و قهرت آمده و نیز الکفر و الاسلام مقامان من و راء العرش سجایان بین الله و عبده

دکان الله زمانه الیکن فیه الکفر و الاسلام یعنی کفو و اسلام هر دو از امور نسبی است و حق و باطل نسبت

پس هر دو جایزند کفو و ایمان چون حجاب راه حق اندازد پس در زبان مغربی از کفو و ایمان و گذر و قوله

کشته عشقم مرا از شعله دور ان چه غم

عور نیست زمره کرده قوله

چونکه اندر هر دو عالم یاری باید مرا

رضوان نام در بان بهشت - قوله

هر که از خود شد مجروح و در طریق عاشقی

از خود شد مجروح و خود پرستی گذاشت و از خود رفت قوله

صورت مردان چه خواهی سیرت مردان گزین

صورت ایوان صورتی که در ایوان بر در و بام نگارند مرد و لباس ظاهری و نقش و نگار محبوبان مجاز قوله

حافظا که عاشق و سستی دگر ره باز گوئی

عاشق یارم مرا با کفو با ایمان چه کار

دگر ره بار دیگر غزل

گفتم که چیست قدرت گفتا که رشک عر

عر سر و ۱۲ من ابراهیم شاه بی تنگ بفتح خردار جام جم پیا له حبشید که حکما ساخته بودند در از بهشت فلک

درو معائن و مشاهده کردی و آنرا جام جهان نام گفتند آئینه سکندر چون سکندر سکندریه بنا کرد و در فلک

کناره دریا بر آید دفع شر فرنگیان مناره بنا کرد و آئینه حکمت و طلسم ساخته اسطو بر سر آن نهاد و دید بانان

نصب کرد تا خبر و شتر استعدا آمدن فرنگیان مقهور شود و دید بانان غفلت را بخود راه دادند و باز فرنگیان

بمناقصه اهل سکندر را غافل در گرفتند و اسکندر را خراب کردند و آئینه را در میان دریا انداختند چون

سکندر از گشت جهان مراجعت نمود اسکندر را باز بنا کرد و اسطو حکمت ساخت آئینه غریق از دریا بجهت

این غزل در نسخ موجود نیست

دیر سر مناره نشست پس فرنگیان باز غالب نشد و غزل

گر بود عمر منی خانه رسنم بار و گزینم

گر بود عمر اگر عمر و فلک میخانه آستانه پیر و مقام عشق زندان عاشقان و عارفان قوله

خرم آن روز که با دیده گریان بروم

زخم آب آبپاشی کنم میکرده هون من خانه قوله

معرفت نیست درین قوم خدا یا مدوس

معرفت شناسائی کنایه از معرفت درین قوم اشارت بر ابدان ظاهر پرستان قوله

یارا گرفت و حق صحبت ویرین نشانت

یار کنایه از پیر و محبوب حاش لله دوری میجویم از درگاه خدای تعالی معاذ الله روم من زبانی یار و گزینم

بلکه البته پس او باید رفت قوله

اگر مساعده شودم دائره چرخ کمود

مساعده یارنده دائره چرخ کمود و فلک پرگار قلم آهین که نقاشان بدان دائره کشند پیرگار و گزینم

بتمیر دگر آینه عجب تو قوله

راز سر بسته ما بین که بدستان گفتند

راز سر بسته عاشق پوشیده ما بدستان بسر دوا آید آشکارا قوله

عافیت می طلبد خاطر ام بگذارند

آن طره طرار اشاره بجزیه عشق قوله

هر دم از درو بنالم که فلک هر ساعت

بازار و گزینم حادثه و آفته دیگر قوله

باز گویم نه درین واقعه حافظ تنهات

درین واقعه مراد اندوه تنهات است آینه تنهات غزل

نصیحتی کنت بشنو بهانه گیر

نصیحتی کنت بشنو بهانه گیر هر آنچه ناصح مشفق بگویدت پندیر

ناصح مشفق کنایه از مرشد قوله

از وصل روی جوانان تمتع بر دار	که در کینک عمرست مکر عالم پیر
از وصل روی جوانان از مشاهده محبوبان و نیز خدمت عرفا و فقرا تمتع بر دار فیض حاصل نما قوله	
الغیم هر دو جهان پیش عاشقان بدو جو	که آن متاع قلیل است و این بهای کثیر
بدو جو مقدار دو جوان متاع قلیل اشاره به غیم دو جهان وین بهای کثیر اشاره به مشوق قوله	
معاشر خوش و روی بساز میخوابم	که در خویش بگویم بناله بم وزیر
معاشر یار و هم صحبت رو نام سازم داد عاشقی بساز با استعداد اے کمال قوله	
بران سرم که نوشتم می و گنه نکم	اگر موافق تدبیر من شود تقدیر
سر خیال می عشق بازی قوله	
چو قسمت ازلی من حضور ما کردند	اگر اندک نه بوفیق ضاقت خورده گیر
ضاقت خواهش قوله	
بغرم توبه نهادم قدح زکف صد بار	و لے کر شمه ساقی نمیکند تقصیر
عزم قصد کر شمه ساقی تجلی محبوب تقصیر کوتاهی قوله	
چو لاله در قدح ریز ساقیاے ناب	که نقش خال نگارم نمیرود ز ضمیر
قدح کنایه از دل ساقی مرشد سے ناب عشق و تجلی محبوب قوله	
نگفتمت که خدر کن ز زلف او ایدل	که میکنند در آن حلقه باو در زنجیر
زلف جذبه عشق و نیز تعلقات و نبوی قوله	
بیار ساغریا قوت و فیض در خوشاب	سود گو کرم آصفی بسین و میر
ساغریا خونین خوشاب تازه و روشن و آبدار آصف کنایه از حق تعالی و مرشد قوله	
مے دو ساله و محبوب چاره ساله	ایمن پس است مرا صحبت صغیر و کبیر
معنی آنست که شاهد فو نیز در بر کشیدن و شراب نوشیدن بهن پس است مرا صحبت صغیر و کبیر و	
معنی حقیقی آنکه مراد از مے دو ساله محبت باشد که از مجاز آمده تخم سعادت و در فرعه حقیقت کشته باشد	
و محبوب چاره ساله باعتبار مدت قران که در مدینه نازل شده و یک آنکه مخفی ماند که سالک را گاه	
بقا بوجود خود است که وقت انانیت و زمان ظهور کثره است و گاه خفا بوجود خود و این بر دو قسم است	

ایکے فنا من وجهه عبارت است از دفع شعور من وجه بود و تجلی واحد القهار می و این مستلزم بقا با مدد آن	
عبارت است از شعور بوجود حق من بوجه بواسطه سریان تجلی مذکور در قلب سالک و دو قسم فنا تمام که	
عبارت است از تلاشی و اضمحلال وجود سالک با ستیلا تجلی مذکور و این مستلزم بقا تمام است که عبارت	
است از تحقیق وجود و تلاشی وجود بکلیه پس جمله سه مراتب شدند یک بقا بوجود خود با کلیه و دوم فنا	
من وجه سیوم فنا بوجود خود بکلیه و بعضی سالکان بانگ وارفات که در مرتبه فنا من وجه روحی میسر	
سیراب میشوند و قلق و بستی ایشان مبدل میشود و بعضی بعد از هر واروے نعره بل من مزید میزنند	
و تعطش بقدر موی متغیر نمیشود و این مقام برای اهل کمال است مے محبت و دو سال کنایه	
از زمان مطلق و معشوق مراد عشق حقیقی که شهو و اناطم را پس از خو خواری چاره سال حاصل شده	
میگوید محبت دو ساله که در هر دو زمان هم در زمان بقا و وجود و هم در زمان فنا من وجه پاینده ماند چنانچه	
حالت بایزید بطامی معشوق حقیقی همین است مرا از کونین در مصاحبت و ملازمت کامل و اکمل و صغیر	
کنایه از مے و کبیر معشوق قوله	
حدیث توبه درین بزرگه مگو و اعظ	که ساقیان کمان ابروت زنده به تیر
ساقیان کمان ابرو و معشوقان قوله	
چه جاس گفته خاجو و شعر سلما نیت	که شعر حاقظ شیراز به ز شعر ظهیر
خواجه نام شاعر سلمان نام صحابی که سلمان فارسی میگفتند و قال فی حقه السلام مناد نام شاعری	
که از کلام اوست چون محمد گفت السلام من ابل بیت شاید از وقت سخن باشی تو هم از ابل بیت	
و ظهیر نام شاعری که مدوح او قزل ارسلان است و او ملک الشعر است دیوان ظهیر فارابی	
در مکه بدر و گریابی نظم آراشلی و شعر غزل	
نیستی عشق را اگر عاشقی همراه گیر	پاسی برفرق خداوند سهر و جاو گیر
مهر آفتاب تر و امنی مجری و گه گاری و معیونی و طوفی خرگاه جسنی از شیر و قیل مقام خوشی چه بزبان	
پهلوی خرکس خوشی را گویند از لایحه از مقام فنا فتراک و الهام نین که در استا و چپا و محنت باشد	
شاه عشق الاله مراد مقام هست و بقا غزل	
یوسف گم گشته باز آید بکنعان غم مخور	اکلیه از آن شور و زور گلستان غم مخور

خواهد درین غزل دل غمیده ترسین میداد اشاره بان میکند اگر آینه را عسری پیش آید یقین بدانکه بعد از آن
 یسرے رونماید که فان مع العسر یسرا پس از عسر چند روزی که نسبت یسری است که نسبت الیه چنان سست است
 و گردش دوران برین پنج نشسته که درین نشاء نغم عالم روی راحته نمید و بے نغم خار گل مرلو بخند یوسف گم گشته
 تجلی روی نقاب گردیده کنعان دل کلبه احزان دل نمکین یعنی آن تجلی که روی نقاب گردیده روزی از فضل
 نامتناهی باز کنعان دل تو دور و نماید دل تو که بسبب هجران بمنزله بیت الاحزان است از مقدم آن تجلی
 گلستان گرد غم مخور قوله

این دل غمیده حالش به شود دل بدکن | وین سر شوریده باز آید بسان غم مخور
 غمیده پریشان حالش به شود جمعیت رونماید دل بدکن نوید مشوسا مان آراستگی قوله
 مان مشونو مید چون واقف نه از سر غیب | باشد اندر پرده باز میا و پنهان غم مخور
 مان بهشمار باش اندر پرده حجاب و مخفی قوله
 اگر بهار عمر باشد باز بر طرف چمن | چتر گل بر سر کشی ای مرغ خوشخوان غم مخور
 چتر گل مشاهد تجلی حاصل کنی مرغ خوشخوان بلبل کنایه از عاشق قوله

دو گردون گرد روزی بر مراد انگشت | داسما یکسانا ند کار دوران غم مخور
 یعنی اگر گردش گردون روزی چند بر او خود نرسیدیم داسما یکسان نمائند کار دوران یعنی دایم بهرین
 طور خواهد ماند کعبه و بیخانه اسلام کفر گرد و کوس یار کرد و عشق معشوقی حاصل نماظلمت کنایه از هجران قوله
 اے دل از یل فانی و هستی برگزید | چون ترا نوح ست کشتیان طوفان غم مخور
 یل فانی اهل بنیاد هستی برگزید بعد کشت نوح مراد رسول م و مرشد عشق قوله

در بیان گریشتوک کعبه خواهی زد قدم | سر ز نشها اگر کند خار غمیلان غم مخور
 بیابان سلوک عشق کعبه ذات حق سر ز نشها کند مسلم شود خار غمیلان اندوه و غم و شداد عشق قوله
 حال ما فرقت جانان ابرام رقیب | جمله میداند خدا سے حال گردان غم مخور

فرقت جدائی ابرام ستود آمدن قوله
 هر که سرگردان بیا عالم گشت و غمخواری نیت | آخر الامر او به غمخواری رسد مان غم مخور
 مان بهشمار باش ماه ماضی اقبال نو اضافت بیانیه مراد حالت وصل بدر ماه شب چاردهم بلبل ماه شب غره

این بیت یافت از ۱۲

این بیت یافت از ۱۲

روشنی کنایه از وصل و مشاهد چشمه آب حیات کنایه از عشق باغبان کنایه از بساک قوله
 حافظ در کج فقر و خلوت شهباهے تار | تا بود و روت دعا و درس قرآن غم مخور
 شهباهے تار شهبان تاریک

غزل روایت الزاء

اے سروناز حسن چرخش میروی بنار | عشاق را بنار تو هر لحظه صد نیاز
 سروناز سرو که دو شاخه است برآمده باشد و شاخه ازان متماثل شده و مراد از بنار بنار محبوب قوله
 فرخنده باد طالع نازت که در ازل | بهر دیده اندر قد سروت قباے ناز
 فرخنده باد دعائیه است قوله

آز که بوی غنیزلف تو آرزوست | چون خود گوهر آتش سوزان بسوز و سال
 عمو نام چوبی است خوشبو قوله پروانه راز شمع بود سوز دل و سلی یعنی این عجب است
 که در مصرع ثانی گوید بے شمع عارض تو دلم را بود که از به قوله
 از طعن رقیب نگر و عیار من | چون زر اگر بر من مراد و مان کار
 نگر و عیار من خالصی من گم نگردد و در محبت من نقص نیاید کار مفرغ که بدان نزد فقره بهر نه حاصل
 این مصحح گفت اگر مراد پاره پاره کند قوله

دل که طواف کعبه گویت و قوف یافت | از شوق آن حریم ندار و سر حجاز
 از طواف اے از شرف طواف کعبه گویت اضافه بیانیه مراد عشق حجاز که قوله
 هر دم بخون دیده چه حاصل و خویشت | اے طاق ابرو سے تو نماز مرا جواز
 حاصل بیت آنست سالکان طریق عشق گفته اند نماز عاشق نیاز عاشق است و آیه که طهارت سازد
 خون دل است و مرثک دیده و بے وجود قبله صلوٰه جائز نیست بنا بر آن گفت هر دم بخون دیده الخ قوله

صوفی که بے تو توبه زمره بود و دوش | بشکست عهد چون در می خانه دید باز
 صوفی کنایه از خود عهد بیان میخانه عشق حاصل این بیت آنست عاشقا ترا عنان اختیار است
 و معشوق را قوت جاذبه حکم هر شب با خود قرار میدهد که فردا این کنم آن کنم علی الصبح چون رو
 معشوق را دید همه بیان سترگان از فلک خاطر او بخورند قوله

بیهوشان بهوش می آمدند و این خبر شهرت گرفت اسطور و اندیشه آنکه حقیقت این حال در یاد بیدار گوش
 بسیار طریق بیهوش ساختن او معلوم گشت اما بهوش باز آوردن نتوانست بنابراین بشاگردی اطلال و این
 معنی باطنی این بیت آن تواند بود که ازین رباعی مفهوم میشود یا پیر مغان ووش زبس حیرانی بگفتم
 رنجه من بگو بهانی بگفت آن بود آن حقیقت وحدانی به ای جان پیر تا بچینی که دانی قوله

بکشاید و لم چو غنچه اگر ساعت لاله گون بهوید باز
 بکشاید و لم چو غنچه این دل بسته غنچه کردار شکفتد اگر ساغر لاله گون بهوید اگر شراب عشق در کشد قوله

هر که چون لاله کاسه گردان شد زین جفا رخ بخون بشوید باز
 کاسه گردان نوشیده زین جفا اشارت بشدائد و بلیات عشق رخ بخون که روی خون آلوده
 شده معنی این بیت آنست هر که لاله و ارجام گرفت و شراب عشق چشید از شدائد و بلیات که متعرض وقت
 اومی شوند و رویش خون آلوده می سازند اعراض نماید از خداوندی ندارد و مقصود چنگ و لک بر سرش
 تیر بارند و سنگ به عشق اوله حرق و آخه قتل قوله

بسکه در پرده چنگ گفت سخن برش زلف تا نگوید باز
 پرده زامه موسیقی مراد حقیقه چنگ عارف که اسرار عشق را فاش می سازد زلف جذبه یعنی لبیکه
 در پرده و سر حقیقه عارف سالک در حالت جذبه سخن کرد بلند و تخم شوق در مرصع دل طالبان انگشت
 جذبه اش را قطع سازد و از حاله محو بصری آرتا افشای راز نمکند که غلات سلف است قوله

اگر و بیت الحرام خم حافظ اگر نیر و بر بهوید باز
 بیت الحرام که بیت الحرام خم اضافه بیانیه بهوید و دو غزل

خیزد کاسه ز آب طربناک انداز پیش از اندم که شو و کاسه سر خاک انداز
 کاسه ز دل آب طربناک شراب مراد است عشق خاک انداز خاک انداخته شده یعنی ملو از خاک
 معنی آنست که ای شیدا خیز و در کاسه ز که دل است آب طربناک که کنایه از عشق و محبت است بیدار
 پیش از آنکه این سر ملو از خاک گردد که بعد ازین جز حسرت و ندامت نبری و درین بیت خطاب قلب است
 به طالب و نیز به موجب عجلو ابالصلوة قبل الفوت و عجلو ابالتوبة قبل الموت سرعت می نماید خیز و کاسه
 ز آب طربناک انداز که حق تعالی شمارا براسه همین کار آفریده نه براسه بانی کفر و تعالی فحشتم اما خلق که

عاقبت منزل ما وادی خاموشان است حالیا غلغله در گنبد افلاک انداز
 وادی خاموشان گویستان و این مصرعه بمضمون کل نفس ذائقة الموت حالیا الحال قوله

ملک این مزرعه دانی که ثباتی نکند آتش از جگر جام و افلاک انداز
 این مزرعه اشاره بدنیاء و فرجه الاخرة ثباتی نکند قواست ندارد آتش از جگر جام و افلاک
 انداز آتش عشق از جام دل برافروزد و این املاک را بنویس آنکه آتش شراب از جگر جام که مرشد باشد در دل خود برگیرد

غسل در اشک دم کابل طریقت گویند پاک شواول و بس دیده بران پاک انداز
 حاصل این بیت آنست که طالب باید که تنزیه و تقدیس را شعار خود سازد و از آلائش بشری بری گردد و بنابر
 گفت غسل در اشک ز دم الزم قوله

بسر سبز تو ای سرو که چون خاک شوم ناز از سر سبز و سایه بران خاک انداز
 بسر سبز با قسمیه ای سرو و خطاب معشوق قوله

دل مرا که ز مار سر زلف تو بخت از لب خود بشفا خانه تریاک انداز
 سر زلف جذبه محبت از لب خود از لطف و فضل خود تریاک بازیر قوله

یارب آن را بدخود بین که بخریب ندید دو آهیش در آئینه ادراک انداز
 دو آهیش ضمیر بین بران راه خود بین در آئینه ادراک انداز و این ساز تا جوهر او نبیند قوله

چشم آلوده نظر از رخ جانان دورست بر رخ او نظر از آئینه پاک انداز
 چشم آلوده نظر نظر ملوث آئینه پاک دل مصفا قوله

چون گل از بخت او جامه قباکن حافظ دان قبادره آن قامت چالاک انداز
 بخت بوی خوش جامه مجود مباح چاک غزل

در آینه در دل خسته توان و آید باز بیا که در تن مرده روان و آید باز
 توان توانی روان جان فرقت جدائی قوله

غمی که چون سپهر رنگ بهر دل گرفت زخیل شادی روم رخت زواید باز
 رنگ نام ولایت مصر نام شهر مصر دل افلاک تبانی خیل لشکر روم رخ اضافه بیانیه پیش آئینه
 دل هر آنچه می آید هر خیالی که در دل عالم بجز خیال جمالت نمی نماید باز غیر از خیال
 جمال تو در آن متکمن نمی گردد

لله تعالی سالک از این صفت عقل بر سر و جودات و استاد که ملک است خصوص سلسله بیان که در این دیوان حافظ است در اشعار که در این دیوان حافظ است در اشعار که در این دیوان حافظ است

و هر یک بین خوف و الرجاست و در بعضی نسخ مصرع اول چنین دیده شده که من از نیم سخن چین که طر فریدم
سخن چین مقلد که حالات سلف بمقال آورده و بتقلید خود را بدان نام کرده یعنی من از گفتار مقلدان چه عجوبه
حاصل کنم و چه امید بهر دو داشته باشم که ایشان محمود العاقبت اند و از حسن خاتمه آگهی ندارند و در باغ دنیا محو امر
نداند بین خوف و الرجاست قوله

اگر چه حسن تو از عشق غیر مستغنی است	من آن نیم که ازین عشق بازی آیم باز
-------------------------------------	------------------------------------

یعنی اگر چه حسن تو محتاج عشق احدی نیست قوله

غرض کرشمه حسن است و زین حاجت نیست	جمال دولت محمود را بزلت ایاز
-----------------------------------	------------------------------

محمود و نام خداوندایز مراد واجب الوجود به نسبت خداوندی و بندگی والا محمود عاشق ایاز بود ایاز نام غلام سلطان
محمود سبکدین معنی آنست که اظهار اوصاف کمال خود است و دادن بازار را رواج و گرنه واجب الوجود را با فرینش ممکن
و نوازش انسان چه احتیاج داین تلمیح است بمضمون کنت کثر الخفیا فاجبت ان اعرف خلقت الخلق
لا عرف و نیز چون طاهر انسان طاهر علی برین دولت خود مفتون اند که سخن نسج بحدک و از عزت این بزرگان
تجوید چیران اند که مالک تراب و رب الارباب چه نسبت مر این خاک و لیل را با بر جلیل باید داشت که چون
تفرد و استغناء محبوب با نذل و فقرا یاز در خواست ملامت راجع بر ایاز نبود که آن غایت محمود است و گرنه ایاز
را چه برگ و ساز این نکته موافق جواب فی العلم بالا تعلمون از غم تو یعنی از عشق تو شبان بفتح جمع شب
بر خلاف قیاس و بضم چنانچه گویند ان و میشان اهل سعادت عاشقان کزین ره اشارت بملامت
در سعادت در عشق غماز چغفور قوله

طهارت از نه بخون جگر کند عاشق	بقول مفتی عشقش دست نیست نماز
-------------------------------	------------------------------

طهارت و صوفی عشق عاشق کمال قوله

از شکلات طریقت غمان متاب بود	که مرد راه نیندیشد از نشیب و فراز
------------------------------	-----------------------------------

مرد راه عاشق قوله

درین مقام مجازی پیاله بر گیر	درین سراچه بازیچه غیر عشق مبار
------------------------------	--------------------------------

مقام مجازی دنیا پیاله بر گیر حصول عشق نسا و بیچه بازیچه دنیا قوله

غزل سرانی ناهید صرفه نبرد	دران مقام که حافظ بر آورد آواز
---------------------------	--------------------------------

نا هید سرانده زهر فام که مطرب فلک است صرفه نبرد و غلبه نبرد یعنی جایی که حافظ بغزل سرانی بر آواز بر وارد
و زهر که مشکب جهانیان است غلبه نیارد غزل

مستم از باوه شبانه هنوز	ساقی ما ز رفت خانه هنوز
-------------------------	-------------------------

شبانه بفتح حماری و هر چه بران شب گذشته عمره مره چشم بر بزم دل بنماز و حرکت چشم مانده هنوز یعنی هنوز
توبه از عشق نکرده ام جادو ساحر غزل

هزار شکر که دیدم بکار خویش باز	از روی صدق و صفا گشته باو لم ساز
--------------------------------	----------------------------------

بکام خویش موافق مطلب و مساز محب و موافق قوله

روندگان طریقت ره بلا سپرند	رفیق عشق چه غم دارد از نشیب و فراز
----------------------------	------------------------------------

روندگان طریقت عاشقان ره بلا سپرند اختیار بلا نکنند قوله

غم حبیب نهان نه رجبتوی رقیب	که نیست سینه ارباب کینه محرم راز
-----------------------------	----------------------------------

غم حبیب عشق محبوب ارباب کینه رقیبای گریه زار زار بر و از سازش کن قوله

چه فتنه بود که مشاطه قضا انجخت	که کرد ز کس تشش سیه بسمره ناز
--------------------------------	-------------------------------

ز کس معروف و در اصطلاح نتیجه اعمال که موجب وحشت و سرور معنی مجاز آنست که چه غوغا بود که مشاطه
قضا و قدر انجخت که چشم مست محبوبان را بسواد مایه ناز انجخت و میتوان که ز کس کنایه از دنیا باشد باعتبار
شبهائی و آگهی این نسبت بدو پس زیبا یعنی چه فتنه بود که مشاطه قضا انجخت و ظاهر ساخت که دنیا را
بچشم جهانیان بدین زینت پرداخت و معنی حقیقی آن که چه آشوب بود که مشاطه قضا ظاهر ساخت که
نتایج اعمال عشق را قوت بخشید که حمل اقبال بر آسان و از ثواب عقاب چشم بر دوخته نگاشت جز
بحال جانان نیفتد و چه اه اینچه حکمت بود که مشاطه محبت حکم بر قضا شورس پیدا کرد که ز کس مست
و سیه را بسمره سیاه کرد که دام سمره سپید کرد چشم یار مرا که چشم یار سپید کرد روزگار مرا و این فرقیای
تجلی است و تجلیات او را نهایتی نه هر عاشق از عیار ته دیگر گوید هر عاشق از نوشانی دیگر میدهد
و چه مراد از ز کس عدسیت عشق راست و مراد از سمره ناز خلقت عشق یعنی شاه عشق که از بی نهایت خود
بخود چنان که از غایتی مستی خبر اندستی خود داشت ناگاه مشاطه قضا از خواب خلوتخانه کنت کثر الخفیا
سر بر گرد و نغمه فاجبیت بگوش هوش فرو خواند و بنده ای ان اعرف کد هوش آور و بسمره حقیقت محمدی

و زهر که مشکب جهانیان است غلبه نیارد غزل

در دیده مست عشق چشم را بصد نهان سازد آئینه انسان سری و صفی جلوه داد و چشم محبت نگاه کرد
عاشق و شیرازی روی خود گشت چون از بی نهایتی جمال بی سکون و بقا گشت زبان زاری و تمام بقای
در عین حضوری در زالش آمد بلیت و بحدی محمدی چه بودی که نبودی در عالم عدم بی دم بودی تا بچیزین
در دغم بتلاشدی زیر که خوبتر خراب تر بودی که زگرست و بستر مناز سیه نگردانیدی تا چنین عالم سیه
گشتی یعنی هر چند حس و نظر خوبی آید خراب تر میگردد و این ناله از ملوی نبود بلکه از غلبه عشق بودی و چه دیگر
مراد از زگرست ذات و مراد از سمرنه ناز صفات یعنی ذات را در پرده صفات پنهان ساخت پس حجاب صفات را
حجاب نتوان گفت بلکه سمرنه ناز است مراد از زگرست بخودی و مراد از سمرنه ناز خودی زیرا که مستی از شیرازی معلوم
میشود اگر افاق نبودی قدر وصال آنست نشدی و چه دیگر از زگرست مست غلبه عشق مراد است و مراد از سمرنه ناز
اعراض معشوق است لطافت مشکی که چندین هزار جگر درین سودا و سوخته و عجایب گنج که بسیار جان
بر امید و خراب گشته و شیرین شکری که صد هزار در زده است او تنگ شده آه این چه آتش است که در زمین
بیچارگان افروخته و این چه نعلی که بر کباب جگر سوختگان ریخته و این چه ناله که بر موی دل بیدار آن
آه نه دست و دامن که بد منش در آویزم و نه پای که نوش بگریم باین سپاس باداے شکر این مجلس دوست
دوست و دوست در مجلس حاضر است قوله

به نیم بوسه و عای بخور ز ابل و لے که کید و شمنت از جسم و جان دار و ناز
بوسه کنایه از استعداد قبول صوری و معنوی نیم بوسه کنایت از بر خیز از ان بود که کنایه از استعداد قبول
کلام معنوی است و عبارت از روحی خفی و استعداد قبول کلام صوری را در خواست نکرده که تحصیل حاصل
معنی آنست که قدری و بر خیز استعداد قبول و کیفیت کلام معنوی که عبارت از روحی خفی است که است فرما
و عای اهل لے خرید نما که عای اهل لے مگر شمنت از منت باز دارد و این نقش بخاطر مرشد میکار و
یا بر تو جبهه خویش می آرد و اگر خاطرت تشفی ازین پذیرد بشرح این بیت در آید دو بوسه کرد و لبست الخ

غزل ردیف السین
اے صبا گر بگذری بر ساحل دیواریں بوسه زن بر خاک آن آدمی شکین کن نفس
ساحل کناره ارس نام رودی که بر کناره قللیس می گذرد قوله
منزل سلمی که باوش هر دم از ناصد سلام بر صدای ساریانان بینی و بانگ حس

(مطلع) گند ز ناز عشق در جان و عرق از ناله بانگ خرابی حافظ شیرازی

سلمی نام معشوقه عرب ساریانان شتر بانان بانگ آواز جرس در اقله
منکه قول ناصحانه از خواندنی بانگ رباب گوشمالی خوردم از جیران که اینم پند پس
رباب بضم نام ساز قوله
عشرت تر شکین کن و نوش کا ندر اعمق شبر و انرا آشنایهاست با میسر
شکین شب و آخر شب عسس آنکه شب گرد و احراس را از زوان قوله
دل بر خبت می سپارد جان چشم مست یار اگر چه بهشیار ان ندانند اختیار خود کس
چشم مست یار تجلی ذاتی قوله
طوطیان و دیگرستان کامرانی میکنند در تخیر دست بر سر میز نه مسکین کس
طوطیان عاشقان شکرستان عالم عشق و قرب کامرانی خط و عیش کس ناصح و زاهد قوله
نام حافظ که بر آید بر زبان کلک دوست از جناب حضرت شاه هم بست این مکتب
بر زبان کلک دوست پیش ازین لفظ است شرف مقدس مکتب التماس غزل
بوته بهار آمد بنال و بلبل شکین نفس گریا و بندگی همچون فریاد میکن در نفس
بهار کنایه از شهادت و تجلیات و نیز معرفت که پای بندگی همچون اگر مثل من عاشق هستی روانی
فی الفور چون حافظ دل خسته را چرخ حافظ و خسته را غزل
جانان تر که گفت که احوال ما میرس بیگانه گز و قصه هیچ آشنا میرس
بیگانه گز و بیگانه باش قوله
ای هیچ آگهی ز عالم درویشیش نبود آن کس که با تو گفت که درویش را میرس
آگهی آشنائی قوله
ز اینجا که لطف شامل و خلق کریم تست جرم گذشته عفو کن و ما بجزا میرس
یعنی از اینجا که نیکو کاری شامل خوی کریم تست گناه است که کرده ام عفو فرما و آنچه از ما بوقوع نیامده باز پرس نما
و از کمال احسان مرفوع القلم ساز سوال اگر کسی گوید که بعد از جرم عفو می باشد و جرمی که هنوز نکرده آزا
عفو چگونه سز و جواب اگر کسی بپندد خود فرماید عفو است لک ماتجری منک الذل و لب این عفو نیست بلکه
عفو آنست و بعد از وقوع آن کریمه یا عفو و عده حکم العفو دین و فاء عهد بر و لازم است و درخواست

در این غزل
بجای
بجای

در این غزل
بجای
بجای

این تمنا بوجوب این کریمه که در شان آن سرور دل یافته کفر الله لک ما تقدم من ذنبك وما تأخر
 بر خیزد که نامزد آنحضرت است اتباع او را در خواست و تناسل او کرده و نیز جرم بر دو گونه است یکی از تناسل
 منهی است دوم ترک انتحال امر او را بختانی معنی آنست که گناه امری که انتحال آن نمود و بفعل آن
 ماسور بوده ام عفو فرما ما جرای آن میسر قول
 خواهی که روشن شود احوال شریف از شمع بر سر قصه زبا و صبا میسر
 شمع عاشق که شمع وار در آتش عشق سوزان است و نیز معنی آنست ای جرم ناکرده عفو یا اکنون عفو کن و از اجزای که بهمان
 موافق گشته بر شمع من و جل مسازان اند لطیف بعباده و عفو از تو بجا یا و صبا مراد زاهدان و قلندران قول
 نقش حقوق صحبت و اخلاص بندگی از لوح سینه پاک کن و نام ما میسر
 یعنی اگر می خواهی که چشم التفات بر داری و حقوق صحبت که با تو دوشتم و نقوش بندگی که بر صفحه خاطرت می نگاشتم
 و ضامته که از ما بوجود آمده و بر دولت ثبت شده در نمود آید اول آنرا از لوح سینه پاک کن و هرگز بخاطرش بیار
 که چکرده است بنده را به بندگی کار است و در قبول بدست پروردگار تمام بار بخت بگذران که از فلان وجود آید
 از دلق پوش صومعه نقد و وقت مجو یعنی ز مفلسان سخن کی میا میسر
 از دلق پوش صومعه یعنی از زاهدان و عابدان نقد و وفا اضافه بیانی مفلسان اشاره بزهادهای عابدان
 کیس مراد نقد و وفا قول
 ما قصه سکندر و دارا نخواهیم او با بجز حکایت مهر و وفا میسر
 این بیت در جواب کسی است که بر خواجه اعتراض نموده بود که خواجه قصه جنگ نظم کردن نمیتواند چنانچه شخصی
 بر شیخ سعدی اعتراض کرده و شیخ در جواب آن گفته اند که ما را سر جنگ نیست و در نگه حال سخن تنگ
 نیست و بعد از یک دو حکایت بر جنگ آورده پس مراد خواجه آن بود که قصه سکندر و دارا کنایه از آن است
 نداریم تا که بازمی از کان طبیعت بر آیم و در صفت تیغ و تیر که آلات جنگ است ورق نگاریم هر که خواهد
 که از حکایت ما مخطوط گردد و از احکایت مهر و وفا پرسد لیکن در میان گفته شیخ و خواجه این قدر فرق است که
 شیخ چند حکایت در جنگ آورده و ما خواجه مطلق بان توجه نمود و حکایت مهر و وفا هم به بطریقه در کلام خواجه
 مذکور است که در شبانه تلف یافته شود و لهذا گفتا خواجه را سان الغیب نامیده اند چنانچه مولوی جامی فرمود
 اگر کسی تکلفها در بیان مهر و وفا که شعار عاشقانست طلب دارد در کلام شیخ خجسته نگر و غزل
 در ضمیر ما نمی گنجد بغیر از دوست کس هر دو عالم را بدین ده که بار دوست پس

طلب

حافظ میرزا محمد گل معرفت بخوان
در باب نقد و زمان و ایراد میسر

ضمیر اندرون و اندیشه و آنچه در دل گیرند قوله
 عاقبت انگو بشیر از تو می پیچد عیان | قندر الذت مگر نیکو نمیداند گمن
 قندر کنایه از ضرب معشوق ضرب الحبیب زبیب مگر معنی تحقیق گمن کنایه از بلو الهوس قوله
 مروانرا از عمن شب گر خیال در سرست | من چنانم که خیالم باز بشناسد عمنس
 عمنس معروف اینجا کنایه از ناصح و زاده عمنس شب گر غزل
 دارم از زلف سیاهت گل چند انکه میسر | که چنان زوشده ام نه سرو سامان که پیر
 زلف سیاه جذب عشق و دنیا باعتبار حوادث و فتن و معنی آنست که من از زلف سیاه محبوب حقیقی که دنیا است
 چندان گله دارم که در تقریر نیاید چه اگر از حرکات او چنان بے سرو سامانم که میسر یعنی جایی پرش نه و زبان
 را قدرت پرش نه قوله
 کس بامید وفا ترک دل و دین مکن او | که چنانم من ازین کرده بشیمان که میسر
 یعنی بچکس بامید وفا و ترک دل و دین نکند و طالب او نشود که پس بی وفا است و هر دو غایب من ازین کرده چندان
 پشیمانم که جایی پر سید هست و چندین نگویش می کنم که جایی نگویند نه و معنی دوم آنست که بچکس بامید
 وفا و آن زلف او که جذب عشق است ترک دل و دین نکند که من کردم چنان پشیمانم که میسر یعنی جذب عشق با
 مستحسن پنداشته بدان تو سل حستم که شاید بقصد رسم او خود مرا بخود گرفتار ساخت قوله
 بیکه جرمه که آزار کشش در پی نیست | از حمت می کشم از مردم نادان که میسر
 یعنی بجز عشق تو که نوشیده ام و حال آنکه کسی را آزار ندهد اما زحمت ملامت قوله
 گوشه گیری و سلامت هر دم بود و لے | فتنه نمیکند آن ترکس فتنان که میسر
 هر دم بود یعنی می خواهم ترکس فتنان چشم فتنه انگیز قوله
 زاهد از ما سلامت بگذر کاین مولعل | دل و دین می برد از دست بدان سا که میسر
 کاین مولعل محبت عشق بدان سان بدان روش و دین راه مراد عشق عریضه جنگ گویند فلک اضافه
 گفتش زلف بخون که شکستی گفتا | حافظ این قصه در از بهت بقرآن که میسر
 زلف دنیا زلف شکستن زلف آراستن یعنی از محبوب حقیقی سوال کردم که دنیا را با چندین حوادث و شیون
 و فتنون بهر چه پروختن است و برای خرابی که فتن ساختن چون خاص را توجه بدو حرام است جواب داد که

حافظ (قطع) حافظان و کسان که در این کتاب نیستند

از این کتاب

اے حافظ این قصہ است دراز سو گند بقران کہ میرس کہ بس غامض را نہست غزل	
وروشے کشیده ام کہ میرس	زہر ہجرے چشیدہ ام کہ میرس
بے در عشق ہوا نہ کشیدہ ام کہ میرا از تحریر است و زہر ہجرے بقدرے چشیدہ ام کہ میرا از تقریر است قولہ	
گشتہ ام در جہان و آخر کار	دلبرے برگزیدہ ام کہ میرس
گشتہ ام سیر کردہ ام دلبر آنکہ دلہاے عشاق بحسن و کرم برد برگزیدہ ام اختیار کردہ ام قولہ	
آن چنان در ہواے خاک درش	می رود آب دیدہ ام کہ میرس
ہواے دوستی و آرزو میر و وہ آب دیدہ ام گریہ می کنم قولہ	
سوے من لب چہ میگز می کہ مگو	لب لعلے گزیدہ ام کہ میرس
لب چہ میگز می حسرت و افسوس چہ میکنی لب لعل لطف و عنایت قولہ	
نئے تو در کلبہ گدا می خویش	رنجہاے کشیدہ ام کہ میرس
کلبہ خانہ تنگ قولہ	غزل
دلار فیک سفر سخت نیک خواہت پس	نیم روضہ شیرازی یک را بہت پس
نیم روضہ شیراز کہ مسکن حافظ بود۔ قولہ	
اگر منزل جانان گذر کن درویش	کہ سیر معنوی و گنج خانقاہت پس
منزل جانان آستانہ مرشد گذر کن بیرون مراد قولہ	
بصید مصطبہ بنشین و ساغرے نوش	کہ این فتور جہان کسب ال و جا بہت پس
مصطبہ میخانہ آستانہ مرشد و عالم عشق کسب حاصل کردن قولہ	
و گر کمین بکشاید غمے بکشور دل	حکیم در گہ پیر معان پناہت پس
بے آغے متوجہ کشور دل گردد قولہ	
زیادتی مطلب کار بر خود آسان کن	کہ تیشہ لعل و بت جو بہت پس
کار خود آسان کن در پنج شوشہ لعل و لعل از لطف و لاد و مظلوم و مودا و اثر اباحت بت چو ماہ کنایہ امر شد قولہ	
ہواے مسکن مالوت و عہد یار قدیم	زر ہروان سفر کردہ غم خواہت پس
مسکن عالم اطلاق عہد یار قدیم یعنی عہد شکستہ ام در ہواے آن عالم مردہ ام کہ جب وطن من الیا کہت	
قالوا لی رہروان سفر کردہ سلف عذر پزیش اے بہانہ قولہ	

و زہر ہجرے بقدرے چشیدہ ام کہ میرا از تحریر است و زہر ہجرے بقدرے چشیدہ ام کہ میرا از تقریر است قولہ

فلک ز مردم ناوان دہد ز مام مراد	تو ابل و نش و فضل ہیمن گناہت پس
مردم ناوان مقلد ز مام بکسر مہار غزل	
گلزارے رنگستان جہان مارا پس	زین چمن سایہ آن سرور و ان مارا پس
تا آخر طالب حق با باید کہ طلب گاری آن مطلوب حقیقی از جمیع مطالب اعراض نماید و بہر شد کامل کہ از خودیت و باو بہت شدہ باشد تو چہ کند کہ بدیدہ ارادت او دیگرے نیاید چنانچہ گوید گلزارے رنگستان از جہان بعد از آن از صحبت آمان کہ دوستی ریا و زان و نسبت بوحدی گرمیان گران اندر آنہ گرفتہ بطل گران کہ بیالہ شراب است و از دول پر محبت مراد است تو سل جوید چنانکہ گوید قولہ	
من و ہم صحبتی اہل ریا و مردم باو	از کائنات جہان رطل گران مارا پس
بعد از آن حنی الوسع و الامکان در اعمال رضیہ و اخلاق مرضیہ کو شد باز اینہم را بذیل نیسان و فراموشی بہر شد و خود را رند کہ ہمہ در باطن سخن دانہ و گد کہ بیخ نثار و بندہ و از قصر فردوس کہ محل دیدار است قطع طمع کردہ کہ بمناسبت خروج و اطل آن از جمیع مال و منال عبارت از مقام طلب کم و کاست نگزید یعنی ہموارہ خود را ناقص بنید تا بسبب پندار کمال از ترقی باز ماند چنانچہ گوید قولہ	
قصر فردوس بہادش عمل می بخشند	ماکہ رندیم و گداویر معان مارا پس
پس چون از طیفہ اعمال فارغ آید گاہ گاہ بہت از دیوانہ تباہ فکر نماید و فکر بہر دو نوع است در آفاق و در نفس در آفاق آنست بدان ابتدا نماید و تا مل و تدبیر را کار فرماید چنانکہ میرا کہ قولہ	
بنشین بر لب جوے و گذر عمر بسین	اکین اشارت ز جہان گذران مارا پس
و ہر گاہ در آستانہ آن فکر گاہ ہے سو دشوہر و گرد و گاہ ہے زیان پس باید کہ آن سو را موازنہ کند تا بداند کہ زیان این جہان زیادہ است از سود و اشتغال بکار آن نامحور چنانچہ میفرماید قولہ	
نقد بازار جہان بنگر و آزار جہان	اگر شمارا نہ پس این سو و زیان مارا پس
بعد از آن فکر و نفس کند کہ شہوہ مقصود در اینجا نہایت وضوح و دست میدہد و یقین میرسد کہ درست ماوت و حجت ہے او بہر سو نکو است تا باور اک دولت وصال از طلب زیادتی فارغ البال چنانچہ گوید قولہ	
یار با ما ست چہ حاجت کہ زیادہ طلبیم	دولت و صحبت آن موٹس جان مارا پس
این دولت عظمی را کہ یار با ما ست غنیمت شمار و ہمیشہ خود را از فوت آن در ہراس و اورا بجان و دل در مقام	

و زہر ہجرے بقدرے چشیدہ ام کہ میرا از تحریر است و زہر ہجرے بقدرے چشیدہ ام کہ میرا از تقریر است قولہ

تضرع ایست که اورا بغیر خود اگر چه بهشت باشد نفع سید با علو بهمت او ظاهر گردد و سبب مزین عنایت گردد چنانکه
تضرع کنان این دولت را خوانان گشته گیر قوله

از در خویش خدایا به بهشتم مفرست که سر کوئے تو از کون و مکان ما پس
و چون اینهم مراتب سلوک طے نموده بکمال رسد و مرتبه تکمیل در یابد که با وجود اعتراف بعجز و قصور باراست
بر ذمه خود نهند و سر رشته انصاف انگذند و بر جمیع آنچه نصیب شده باشد شکر نماید و بر روی دل خود
در زیادت نکشاید که لکن شکر تم لازیم که خصوصاً طبع چون آب که در مجاری کشف حقائق باشد و الهام دقایق که
که کمال بے آن صورت نه بند و بسبب ولایت جاری گردد و کلام موزون بطائف عشق مشحون که در اذنان قابل
منترشدان سراسر است کند و در تکمیل ناقصان بدان حاجت باشد زیرا که این دو نعمت فوق جمیع نعمتهاست و منت
ان زیاده از منتهاش با وجود این دو نعمت گداز مشرب قسمت بے انصافی باشد چنانکه انصاف داده باین زبان
نفس کشاده که قوله

حافظ از مشرب قسمت گداز انصافی است طبع چون آب غزلهای روان ما پس
مشرب جامے نوشیدن -

ردیف اشین

اگر رفیق شیفی درست پیمان باش حرفت جگر ما به گلستان باش
مصراع اول خطاب بر شده معشوق و معنی مصراع ثانی آنکه در هر جاموش در رفیق ما باش قوله
شکنج زلف پریشان بدست بادوده لگو که خاطر عشاق گو پریشان باش
شکنج بچهار زلف پریشان عالم کثرات بدست بادوده پریشان ساز لگو که خاطر عشاق گو پریشان باش
یعنی این سخن را که خاطر عشاق گو پریشان باش لگو که موجب پریشانی خاطر عاشقان است قوله
گیت هو است که با خضر همنشین باشی نهان ز چشم سکنده جواب جویان باش
گیت هو است اگر از دوداری با خضر همنشین باشی که وصل محبوب میسر آید نهان ز چشم سکنده است
بعزلت و خلوت قوله

رموز عشق نوازی نه کار هر مرغیست بیا و تو گل این بلبل خوش الحان باش
رموز عشق نوازی بیان نمودن سخنان عشق و معرفت نه کار هر مرغ است نه کار هر شاعر و عاشق است

بلبل خوش الحان عاشق کامل قوله

طریق خدمت و آئین بندگی کردن خدا ترا که رها کن بیا و سلطان باش
خدمت و بندگی زبده پارسائی خدا سے را بواسطه خدا قوله
اگر بصدی حرم تیغ برکش ز بهار از انچه بادل ما کرده پشیمان باش
حرم کعبه مراد کوئے عاشق صید حرم مراد عاشق و ز انچه بادل ما کرده اشاره بر رخ و شدائد پشیمان
باش اے تدارک آن نما قوله
تو شمع انجمنی یک زبان و یک دل شو خیال کوشش پروانه بین و خندان باش
پروانه عاشق قوله

کمال دلبری حسن و نظر با زیست بشیوه نظر از ناظران دوران باش
شیوه نظر عاشقی ناظران دوران عاشقان نایاب غزل

ای همه شکل تو مطبوع و همه جا تو خوش جانم از خنده زیبا و شکر خای تو خوش
بچو گلبرگ تری هست وجود تو لطیف بچو سرو چمنی هست سر ایا تو خوش

گلبرگ تر برگ گل تر قوله
هم گلستان خیالم ز تو بر نقش و نگار هم مشام دلم از زلف سمن سای تو خوش
خیال بکسر قوتی از قوای انسانی گلستان خیال اضافه بیانیه زلف سمن سا جذب بطرف حق و نیز جنبه
عشق باید دانست که دل انسان دو مقام دارد یکی برائے خطرات صالحه و دوم برائے خطرات فاسده قال عم
ان فی قلب آدم لمتان من الملک لمة من الشیطان یعنی هم خیال من که گلستان خیملاست از تجلی تو
بر نقش و نگار شده و هم دل من از جذب لطف تو خورند گشته قوله

در ره عشق که از سیل فنا نیست گذار میکنم خاطر خود را به تمنای تو خوش
ره عشق یعنی عشق که عشق اوله حرق و آخزه قتل قوله
در بیابان فنا اگر چه زهر سوخته است می رود حافظ بیدل بتولای تو خوش
تولا دوستی غزل

اے دل غلام شاهنجه باش شاه باش پیوسته در حمایت لطف اله باش

بلبل خوش الحان عاشق کامل قوله

شرح (خوش حافظ و ازجور یا ناظران دوران باش)

شاه نجف امیر المومنین علی رضی الله عنه قوله

آز که دوستی علی نیست کافر است | گوزا بهر زمانه و گوشه راه باش

دوستی آل محمد فرض است و نص قطعی ثابت است قال الله واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا
مرا و از جبل الله قرآن الیت است ان الذين امنوا وعملوا الصالحات اولئك هم خير البرية و اول بیت
قال عم انا و اهل بیتی شجرة فی الجنة و اعصمنا منها فی الدنیا فمن شاء اتخذنا فی ربه سبیلا محبت است
که موافق کتاب و سنت باشد و هر محبتی که خارج از شرع و سنن نبوی باشد آن عداوت کبری باشد و حقیقت محبت
طاعت آن محبوب و ایثار محبت و مضامین علی حجاب النفس و مضامینا و التواضع با و ابد و اخلاقه محبت نه آنست که شیعیه میدارند که
دروستی بالمیت غلو کرده اند بحدیکه تکفیر و تضلیل صحابه کوشیده اند چون هیچ عمل ایشان و اخلاق ایشان و فهم
ایشان باخلاق و عمل و فهم اهل بیت نمیرسد چگونه محبت باشد این محبت نیست بل نقض کمال است و اخراج کلام
عن علی عن النبی قال علیه السلام سیاتی من بعدی قوم یقال لهم الروافضیة فان ادركتم فاقتلوهم فهم
مشرکون قال قلت یا رسول الله ما العلامة فیهم قال یفرطون بالصایس فیک و یطخون علی السلف
و یسبون ابا بکر و عمر قوله

از خارجی هزار بیک جو نمی خرنند | گو کوه تا بکوه منافق پناه باش

خارجی اهل الشام کذا فی الصواب لا معاویة و رفقة قاف کوه میط بدینا از هر چه پانصد فرنگ
بالا است اوست آفتاب بروی تابید شمع سبزی بر آب آید و منکس شود آسمان لاجوردی نماید والا
رنگ آسمان کبود بلکه در غایت صفاست قوله

امروز زنده ام بولای تو یا علی | فردا بروح پاک امامان گواه باش

ولا دوستی قوله غزل

باغبان گریه جز در محبت گل بایش | بر جفا و خار هجران صبر بلبل بایش

باغ کنایه از وجود باغبان سالک پیروز کنایه از ایام حیوة گل محبوب معنی آنست که ای سالک
اگر دین موسم زندگی طالب وصل محبت برین شد اید هجران بلبل و ش بشکیبائی باید کوشید
که بلبل در ایام خزان چون در باغ هیچ گل و برگ ندارد و بر شاخه که می نشیند جز از خار نمی بیند
و یا سید گل تنگتن تحمل میکند بر جفا و خار و سار من قوله

مخط (تلفظ طریقی بنویسند) و اندک در طریق جو زبان راه بان

ایدل از پابند زلفش از پشانی مثال | مرغ زیرک چون بدام افتد تحمل بایش

زلف دنیا باعتبار حوادث یعنی آنست که دل در بند دنیا از پشانی نالشی ممکن و صابر باش و خاطر خود را
بهر آزار ده که مرغ زیرک چون بدام افتد تحمل می بایش که از تحمل کار بسته می کشاید قوله

تکیه بر تقوی و دانش و طریقت کافر است | راه و گر صد مهر وارد تو کل بایش

معنی آنست که سالک را باید که از هر چه که دارد و خواهد خالق خواه مقامات خواه احوال خواه باقیات خواه صاحبیات
خواه خوارق و کرامات بروجی که سالک را در دنیا التفات بدینها نماند نشنیده که صفی الله کلیم الله تکیه بر صفا و عصا
یعنی آدم بر مقام صقوة نظر افتاد و موسی را بر مکالمه نظر افتاد و این را گفتند عصبی آدم و آنرا گفتند ان الق عصا
موسی را گفتند تکیه بر کمال کردن بر افکار آدم را گفتند که انکار مقام صفت و خلافت معصیت است و میدارند تکیه بر عصا که از چوب
یا دلم و غیره باشد منع می کنیم بلکه میگوئیم بر جنات و خیرات و طاعات و عبادات و احوال و مقامات تکیه زن ناخوش و
نامحسوب است پس باید که تکیه بر اعمال و بر هر چه نظر افتاد از دایره خود شمرد و از کتاب این از خود مندی نداند قوله

زند عالم سوز را یا مصلحت بینی چه کار | کار ملک است آنکه تدبیر و تحمل بایش

زند عالم سوز عاشق قوله

ساقیا در گردش ساغر لعل تا بچند | دور چون با عاشقان تسلیل بایش

ساقی مرشد گردش دادن ساغر پای لعل توقف دور گردش ساغر قوله

کیست حافظ تا نموشد باوه نه آواز چنگ | عاشق مسکین چرا چندی تحمل بایش

باوه محبت بے آواز چنگ بے تملقین مرشد غزل

بدور لاله قدح گیر و بے ریای باش | بیوے گل نفسی همدم صبا می باش

لاله معروف مراد مرشد گل معروف و اینجا لعل مراد است که از عرق رسول علیه السلام است و اینجا کنایه از محبوب حقیقی
یا وصبا و که در سحر بوز و گلها از لبش گد کنایه از مرشد باید دانست که باعتبار خلافت او صاف شسته و احدا را
باسما و متعدد می نماند چنانچه خدایا باعتبار انتقام منتقم و بخیرت غفور و قس علی هذا الفیاس یعنی بدو
مرشد قدح محبت بر گیر و این نصیحت را بجان دل بپذیر و خوش وقت می باش هر یار از صفیة خلطی ترا اثر
بامید و کاشف استار و پویندن گل که عبارت از دریافت اسرار است نفسی همدم صبا باش از دم محبت مرشد
اختیار کن و هیچ بخاطر تراش و هر چه فرمایند اعتبار کن و بیکم او بهر قدم باش ابواب مشاهدات و تجلیات نمود شود
و نیز تا آخر بر طالب صاف لازم است که از جهت قلت ثبات بدور لاله نیاید انفلت نگذارد بلکه قدح
ذکر و فکر بدست دل گردد بدین هر دو امر بطرز استعمال نماید که جمال او در آینه که نمودن کار خود
به نیک و بد باشد چهره بکشد و با کسی که مانند او است از صبا را که معرفت از او بهر شام جاها را رسد قوله

انگو میت که همه سال می برستی کن | سه ماه می خور و نه ماه پارسا می باش

در خیل اشک
در خیمه
در خیمه

و نیکویم که همیشه در ریاضت و مجاهده افتاده باش و بخدمت مرشد سر نهاده باش که این از جنس مبتدیان
 و محال است و تکلیف بالا یطاق پس قدری مدت که عبارت از سه ماه در سال است یعنی چوبی شعبان
 و رمضان که اکثر از قدما و بیدایت حال درین سه ماه اعتکاف کرده اند بحجری که در جوار مسجد باشد و در مجاهده
 و ریاضت بخدمت مرشد بسیر و باقی عمر بفرغت و از چنانچه خود گفته در دور باوه یک دو قیج و کوش
 برو یعنی طبع مدار وصال دوام براه و قبل چون دوام اشتغال موجب ملالت ساعات شب و روز
 خود را بچهار قسم مقسوم سازد و قسمی تحصیل وجه معاش مصروف سازد تا در نظر باشل سائر الناس باشد و از
 اینها و جنس امتیاز پذیرد و دیگر دنیا شهرت نگیرد زیرا که امتیاز محل نیاز است و شهرت موجب آفت و مضرت
 و قسمی در صحبت انام از خواص و عوام بانجام رساند تا افاده و استفاده روست نماید و تعلیم بیسراید و قسمی
 بجهت راحت تن معین کند تا بجهت در عبادت قیام تواند نمود و قسمی برای آن مقرر نماید که از همه آخر
 بنوع مشغولی نماید که اصلا شعور بهما سوسى نماند و مراد ازین تقسیم شباروزی بچهار قسم است که در دو پیل
 متصل صرف اشتغال نماید بلکه مقصود آن است که باین اشتغال بنوعی باید پرداخت که اگر اشتغال را
 که شب و روز ساعات آن جمع کرده شود باین مقدار و باین سان رسد که در روضه الاحباب
 مذکور است که در صحت ابراهیم است که عاقل را مداوم که بعقل خویش بود چهار ساعت می یابد که در آن بینا
 با خدا کند و ساعتی که تفکر و منع او کند و ساعتی محاسبه نفس و ساعتی سجاوت نفس از مظهر و شرفی که

چوبی سالک عشقت بحواله کند | بنوش و نظر حجت خدای باش

و اگر مرشد کامل بعد از مراعات این اقسام مادر اول ابتلا استعداد استیعاب اوقات بیاد حق روی ببرد
 و برادر استغراق حق حصول بخودی که عبارت از آن است از همه آب لعل و زهر هم کن
 هر چیز ترا ز خود ستاند و تست بگزینه آن می بنوشد و از قوت عمل بآن اقسام که موافق استعداد
 دیگر است بخودش چنانکه دیگران بآن طریق از رحمت الهی بهره در خواهند گردید و نیز بدین بر حجت حرا
 خواهد رسید مگر قوله

اگر هست که چون جم بسیر غیب رسی | بیا و همدم جام جهان نامی باش

هر گاه که طریق طلب پوید باید که از آفات این راه سلامت جوید و اعظم ترین آفات هوس اطلاع بر مغیبات
 پس باید که آن هوس البته از خود دور کند و بر تقدیر که آن هوس را سر و استفاده بود و نمیتوان از آن در گذشت

بتصفیه قلب که بمنزله جام جهان نما است مشغول باید گشت و اینکه گفته شد که هوس اطلاع بر مغیبات
 آفات است بجهت آنست که آفات دیگر در نظر طالب آفت می نماید پس ازان احتراز می نماید و برین آفت
 که در رنگ منقبت است کم کسی مطلع میتوان شد یا آنکه طالب خدا بعضی اوقات بهمان خورسند گشته
 از طلب مطلوب اصلی باز میماند و می شاید که از مشاهده غم فاندوه جهان بسته دل گردد و بستگی دل سبب
 انسداد ابواب فیض میشود پس مناسب حال طالب آنست که عقده آن هوس از جان خود بکشاید چنانچه
 در بیت آینه گوید قوله

چون چرخ گرچه فرو بستگی است کار جهان | تو همچو باد بهاری گره کشای باش

اگر چه از هیچ پیران تا همه مریدان این عهد در میان می آمده که آنچه مانع راه است دور می باید کرد و
 بطلب حقیقی باید آورد و لیکن کسی که باین عهد وفا نماید کم نظری آید چنانچه میگوید قوله

و فاجوی ز نس و سخن نمی شنوی | بهرزه طالب سیرغ و کیمیای باش

سیرغ نام جانور است که مقاش بکوه قاف است از غزلت شاه مرغان گشت سیرغ
 یکی مرغست خوانندش سیرغ معنی آنست آری با وجود سوختگی و فاعهد باین شکل است و چون
 آشنائی و یگانگی حاصل گردد و دل باین وفا وصل گردد پس هر که بیگانه است از خدا اگر چه طاعت نماید
 از وی باید رسید و آنکه آشنایانند اگر چه معصیت از وی بظهور آید خدمت او باید گردید و زیاده و کم
 خیر من اخلاص المریدین چنانچه گوید قوله

مرید طاعت بیگانگان مشو حافظ | و لے معاشر زندان پارسامی باش

مرید طالب بیگانگان خدا دوران معاشر هم صحبت زندان پارسا عاشقان پاک غزل

باز آ و دل تنگ مرا منوش جان باش | دین سوخته را محرم اسرار نهان باش

مونس الفت و میده | قوله

زان باوه که در مصطفی عشق فروشد | مارا دوسه ساغر بده و گو رمضان باش

مصطفی شراب خانه قوله

در خرقه چو آتش زدی ای عارف سالک | جهده کن و در حلقه زندان جهان باش

خرقه کنایه از وجود سالک آتش کنایه از شورش عشق یعنی چون در وجود خویش آتش عشق و محبت در زدی

نشر

کوشش کن و بگی همت نهاد در حلقه عارفان کامل و عاشقان وصل در اینی چون از خضض غار برستی
بالا ترک جستی و از امیدان رستی چه ده کن و کوشش نهاد در حلقه واصلان در آنکه در حال سلوک
مشاهدات و کوشش و در آن همتی است و در مکاشفات کوشیدن لبست فطرتی است قوله

آن یار که گفتا بتو ام دل نگران است | گوی رسم اکنون سلامت نگران باش
بتو ام دل نگران است بضمون انا عاشق و محب لک قوله

خون شده ام حسرت آن لعل آن بخش | ای درج محبت بهمان مهر و نشان باش
درج محبت کنایه از دل بهمان مهر و نشان باش یعنی بنیر مائل مشو قوله

حافظ که هوس میکندش جام جهان بین | گو در نظر آصف جمشید مکان باش
جام جهان بین کنایه از جام شراب و دل مصفا آصف جمشید مکان کنایه از شد غزل

ببر و از من قرار و طاقت و هوش | بت سنگین دل و سیمین بنا گوش
هوش عقل قوله

نگارے چایکے سنگے پر پوش | ظریف مہوئے تر کے قیا پوش
چایک ظریف و چالاک و سختی کش شگ راہزن و مکار و شوخ و خوب ظریف سبک و تیز دل قوله

از تاب آتش سوداے عشقش | بسان دیگ دائم میز خم جوش
بسان روش قوله

چو پیرا ہن شوم آسودہ خاطر | اگر تہمچون قبا گیرم در آغوش
آغوش کنار قوله

دل و دینم دل و دینم برده است | برودشش برودشش برودش
بر سینہ ووش کشف قوله

دوائے تودوائے تست حافظ | لب نوشش لب نوشش لب نوش
نوش شیرین غزل

بجد و جہد چو کارے میر و در پیش | بکو کار را کرده ام مصالح خویش
کو کار بکسر اول با و ال موقوف بمعنی ہمہ از دست یعنی حق تعالی و بکسر وال کہ میخوانند خطا است زیرا چو

باز در آن غرض غار است

در مرکبات اظہار اعراب نشاید قوله

ز سنگ تفرقه خواہی کہ مخنی نشوی | مشو لبسان ترازو تو در پے کم و بیش
سان مانند قوله

بیاد شاہی عالم فرو نیار و سر | اگر ز سر قناعت خبر شود در پیش
خبر آگاہ قوله

بدر بانی اگر خود سر آمدی چه عجب | کہ نور حسن تو بود از اساس عالم بیش
اساس بنیاد قوله

بنوش باوہ کہ قسام صنع قسمت کرو | و آفرینش از انواع نوشدارویش
قسام قسمت کننده قوله

ریا حلال شمارند و جام باوہ حرام | نہ ہے طریقت و ملت نہ ہے شریعت گیش
ریا شرک نہان است کہ بیشتر خلق آنرا شناسد از پوشیدگی و معنی ریا آن بود کہ خواہی تر بسبب

طاعت و زہد و عبادت منزلی در خلق و جاہے و قبول بود چون دوستی جاہ غالب شد کہ بد بخارسد کہ
بپارسی جاہ طلب کند و بیشتر خلق کار با میکند از علم و عبادت برائے روی ریا می کند بخلق و شان ریا

آن بود کہ چون عبادتے کند گوید کہ من چنین کردم و اگر نگوید لیکن چون مردمان بدانند وے شاد شود
شاد نشو و این سخن سخت غریب بود چنانکہ اگر در حق وے تقصیرے کنند و حرمت وے نگاہ ندارند و باو

در معاملہ مسامحت نکنند و وے را بر پاے نیند و جاے بوے نہ بند و در باطن خود خشم بیند کہ اگر در سر
این عبارت کردہ بود این عجب نکروی پس گوئی کہ شے از عبادت خود بر مردمان میکند و آنرا جزای جوید

و این اخلاص را باطل کند کہ از دیگران جزاے عمل خود چشم میدارد و این از ریا باشد کہ در خبرست کہ
الریاء اخفی من دبیب الفل ریا پوشیدہ تراست از آواز مورچہ کہ در شب تاریک رود و ریا در

طاعت بشرک نزدیک تراست و بیج بدتر بیماری ازین نیست کہ ہر عبادتے کہ مقصود از ان اعتقاد
مردم بود آن عبادت نیست بل عبادت خلق است و اگر اعتقاد مردم بود پرستیدن حق ہر مرد باشد

مشترک بود حق تعالی گفت فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ مانی را نہ نشان
چون تنہا بود کامل بود و چون مردم را بنید بنشاط بود و چون بروے شا گویند و عمل استناید

شرح آن ریا که از رفتن مورچه پوشیده تراست بدان که ریا لفظی ظاهر است چنانکه کسی میان مردم نماز
 بشب کند چون تنها باشد کند پوشیده تر ازین است که هر شب عادت دارد نماز میکند چون کسی حاضر بود
 بشاطع بود این نیز ریا است و این پوشیده تر است چنانچه در نشاط بفرزاید و در حال هیچ علامت ظاهر نشاید
 لیکن در میان دل پوشیده بود چون آتش در آیین و اثر و آن بود که چون مردمان بدانند که وی بدین
 صفت شاد شود و این شادی دلیل آنست که ریا در باطن پوشیده بوده است و اگر این شادی را با آن
 مقابله کنند هم آن بود که آن رگ پوشیده بر خود مجتهد و تقاضا خفی کند یا سبب سازد که مردم آگاه شود
 اگر صریح نگوید تعریضی گوید و اگر تعرض نکند بشاطع خود را فروش نماید تا بداند که شب بیدار بوده است
 و باشد که ازین نیز پنهان بود و چنان بود که شاد نشود و باطلاع خلق برود هم باطن از ریا خانی نیست
 نشان آن بود که اگر کسی فراسد ابتدا سلام و نشاط بجا ببرد و قیام نکند ریا در خرید و فروخت با و
 مساحت نکند و در باطن خود تبحر بیند و انکار کند که اگر آن عبارت پوشیده نکرده بودی این تعجب بودی
 و در جمله بودن آن عبارت و نابودن نزدیک بر او نبود هنوز باطن از ریا خفی خالی نیست چه اگر کسی هزار
 وینار فرا کند و هدایا بفرستد از او بستاند که صد هزار دینار از او برین هیچ منت نهد بر کس و هیچ حرمت
 نباشد چون خدا تعالی را عبادت کند و تا بدان سعادت ابد رسد و در مقابل آن جزایا بداند که حرمت نباشد
 پس ریا خفی تر ازین است و کسانی که از خلق گریخته اند و عبادت مشغول شده اند میگویند ملائمت ملائمت
 ازین سبب اختیار کرده اند ریا که عمل را باطل کند بدان که ریا در اول عبادت بود و بعد از فراغ یا در میان
 اما آن که در اول بود این عبادت را باطل کند که اخلاص و نیت شرط است و اخلاص بدین باطل شود و آنچه
 در میان نماز و آید اگر اصل عبادت را مغلوب کند نماز باطل شود چنانچه نظاره فراسد اگر مردم و بدین
 نماز ببرد بی از شرم ایشان نماز تمام کند این نماز باطل کند که نیت عبادت نیت شد اما اگر اصل نیت
 بر جا بود لیکن از نظر مردم نماز نیکو گذارد و درست است که نماز باطل نشود اما اگر نماز با اخلاص کند بعد در خاطر
 ریا آید و اظهار کند نماز گذشت باطل نشود لیکن بدین نیت معاتب شود ۱۲ من کمیاب سعادت کیش مغرب
 پایا به میوه فانتوان گفت حال خویش | آن به بود که دم کشم از قیل و قال خویش

و دم کشم شوم قیل و قال شرح بیان کردن یک به یک مرتبه آنرا که هست طالع این کار
 گو بگوشت کسی که اظهار حقیقت پیش محبوب می تواند گوشت مار را نبود بخت گرفتیم قال خویش یعنی

این سخن در مقام بیان بود نظم برین دل حال اندیش

ند یافتیم که ماقابیت آن نداریم مجاز لبش مراد طلب بوسه از لب او منما از زوال خویش از نومی
 خور عشق منت که خبر شود از حقیقت عشق ما که واقف شوی شرمسار شرمند خصال کنایه از
 بیوفائی نقش خیال و صورت در و بضم از این دو حجت بود و از ملائمت استغفار و از مومنان دعا و از بهائم و طیور
 تسبیح ضلال که راه شدن و هلاک شدن و تنگ شدن و گم کردن و پنهان شدن و گمراه شدن و گمراهی و بی
 عشق و محبت نیز مجال قدرت غزل

چو جام لعل تو نوشم کجا بس اندهوش	چو چشم مست تو بنیم مرا که دارد گوش
منم غلام تو و زانکه از من آزادی	مرا بکوزه فروش شرابخانه فروش
پوئے آنکه ز میخانه کوزه یا بزم	روم سبوی خراباتیان کشم بر دوش
مرا بکوی که خاموش باش دوم و شش	که در چین نتوان یافت مرغ را خاموش
شراب بخت خنایان دل فربه و دست	که با ده آتش تیرست و بختگان در جوش
اگر ریشان تو جویم که ام صبر و قرار	و اگر حدیث تو گویم که ام طاقت و هوش
لیم روضه جنت بدوق آن نرسد	که یار نوش کند با ده و تو گوئی نوش
خوش شیراز و صنع بهمشاش	خداوند الهی که دار از زوالش
زر کت با و ما صد لوحش	که عمر خضری بخشد زلالش

رکنا با و بضم تفرجگاه در شیراز که چشمه الدگر آنجا جاری است و آن را رنگی گویند لوحش الله در اصل
 لا اوش الله است یعنی از کتا با و ما لایعبار آن او که عمر خضری بخشد زلال او و اهل شیر از این دعا

منقطع (مقطع) سلطان شمس میرا در ده عمارت کجاست خوش باش خوش

که صد بار لا اوش الله یعنی در دشت نیندا ز خدا ایل اورا یعنی هرگز ابر کننا باد ما گذرافته و آب او نوش کنه
جائی از نخواهد بلکه از جایش کاه قوله

میان جعفر آباد و مصلی عبیر آمیزه آید شماش

جعفر آباد موضع است قریب بشیر از مصلی عید گاه است در شیراز قوله

صبا زان لولی شگل سرست چه داری آگهی چو نست حالش

لولی طائفه رقاصان شگل شوخ و ظریف آگهی خبر قوله

که نام قن مصری برد آخبا که شیرینان نداده انفعالش

شیرینان معشوقان انفعال شرمندگی قوله

اکنم بیدار ازین خوابم خدارا که دارم عشرت خوش با خیالش

خدارا بواسطه خلد غزل

ولم رسیده شد و غافل من درویش که آن شکاری و نخسته راجه آمد پیش

رسیده تنفر شکاری و نخسته دل قوله

چو بید بر سر ایمان خویش می لازم که دل بدست کمان ابرویت کاوش

بید نام درخت کمان ابرو معشوق کیش مذہب قوله

خیال حوصله بحری پرم هیبات چہاست بر سر این قطره محال اندیش

این قطره محال اندیش کنایه از دل شاد کامی خوشوقتی و فرحت قوله

بنامم آن مژه شوخ عافیت کش را که موج میزندش آب نوش بر سرش

مژه شوخ عافیت کش عشق صوری که صاحب ذات قوله

ز آسین طیبیان هزار خون بچکد گرم به تجربه دست نهند بر دل خویش

بچه به از دس استخوان قوله

نه عمر خضر مانند ملک اسکندر نزاع بر سر دنیا و دین کن درویش

نزاع کینه و جنگ قوله

بدان که نرسد دست هر گدا حافظ خزینه بگفت آوز گنج قارون پیش

دست بگر رسیدن کنایه از وصل غزل

دوش با من گفت پنهان کار وانی تیر هوش که شمای پنهان نشاید داشت راز من فروش

له شال بیدار و در غزل طبع و در " نظام

طبع بر حافظ جوی تیر هوشی از بصر

راشده

دوش آوان گذشته کاروان تیر هوش مرشد من فروش حقیقه محرمی معنی آفت که گزشت
مرشد کامل من پنهان فرمود که از شما پنهان نباید داشت راز حقیقه محرمی که مرشد من تلقین نمود گفت قوله

گفت آسان گیر بر خود کار و از روی طبع سخت میگیر خدایم و مان سخت گوش

یعنی آسان گیر بر خود کار و طبع سخت میگیر و پیش نیار و خدا متعالی و شوار بها که طبع جهانیان چنان اقتضای کمی

که سخت گیران را سختی پیش میرسد و حکم حکم دایع و حکم مسئول عن رعیت و جمیع اعضا رعیت اند چه هر

ملک که بر رعیت سخت میگیرد و خدایت بر سخت میگیرد و پس اعضا را بحد تنگ نباید داشت ما جعل علیکم

فی الدین من حرج مله ای که چنانچه پیرو و نصای بر خود سنگ تنگ گرفته و در راسی کمونات از اشیاء

آخر خود بخود برود و بوم مختصر پذیرفت از بهر رعایت قافیہ باختیار گرفته است حق سبحانه نیز بر ایشان سخت

گرفت و از دم آن لازمات چون بر سر پذیرفت کما اهدنا عن اصدق الصادقین رهبانیت ان

ابتدعوها ما کتبنا علیهم الا ابتغاء رضوان الله فمارعوا حق رعایت ما فاتینا الذین امنوا

منهم اجمعهم و کثیر منهم فاسقون و نیز معنی آنست بر نفس مجاهده بقدر شرع باید داشت و ازین بیشتر

نباید که منع است و لیکن میفرماید بر مصطفی که اعضا را بتو حق است قوله

و انکم در دوا و جاع که فروغش بر فلک زهره در قص آید و بر بطرآن میگفت نوش

فروغ روشنی قوله

تا نگروی آشنایین پرده روزه نشوی گوش نامحرم نباشد جاب پیغام سروش

تا نگروی آشنایان آشنای عشق نشوی زین پرده روزه نشوی اسرار عشق را واقف

نشوی سروش بضم جبریل و هر فرشته قوله

در حرم عشق نتوان زودم از گفت شنید زانکه انجا جمله اعضا چشم باید بود و گوش

حرم عشق اضافت بیانیه قوله

ساقیای ده که زیدهای حافظ عفو کرد خسرو صاحبقران جرم بخش عیب پوش

جرم بضم گناه صاحبقران یعنی آن مولود که سقط سعد با سقط است او بوقت قرآن عظمی باشد

و برج قرآن در طالع بود و نیز صاحب شصت سال و در سال ولادت او و ستاره قرین باشد غزل

در عهد بادشاه خطا بخش و جرم پوش حافظ قرا به کش شد و فتنی پیا له نوش

بجای

قوله	قرا به آوند شراب مانند مرا می و مثل
صوفی ز کج صومعه در پای خم نشست	تا دید محبت که صومیکشد بدوش
صوفی مراد خود صومعه کنایه از بند و پارسائی محبت کنایه از مرشد قوله	
احوال شیخ قاضی و شرب الیه و نشان	کردم سوال صبحم از پیرے فروش
یهود قوی است که بشرب الخمر حوص تمام دارند اینجا کنایه از حرص بر حرام که عبارت از فیض الفتوحات بلا استحقاق و اخذ الرشوة عن الظاهر و تغزیه عن المظلوم و هر دو فعلی است شنیع و شوم معنی آنست که احوال شیخ قاضی که بر سجاده مسند شربیت نشست وارد و افعال شنیع بوجود می آرند از مرشد عشق پر سیدم در آن هنگام که او در بیان حقائق بود پس فرمود قوله	
گفتا محنتی ست سخن گر چه محرمی	در کش زبان و پرده گهرا و می بنوش
زبان را نگه دار و پرده هر که و مر را بدار قوله	
تا چند با چو شمع زبان آوری کنم	پروانه مراد سیرای محب خموش
زبان آوری کنم اظهار عشق خود کنم قوله	
اے پادشاه صورت معنی که مثل تو	نادیده هیچ دیده و تشنیده هیچ گوش
صورت معنی ظاهری و باطنی قوله	
چندان بمان که خرقه ازرق کند بول	بخت جوانت از فلک پیر شده بوش
بمان باش ازرق کبود بادشاهان ولایت دار می است که خرقه کبود پوشیده بر سجد بادشاهی نشینند و چون کمال پیری میرسد آن خرقه کبود بخلط را کنند و زنده پوشیده در گوشه نشوند این رسم عباسیه بود و آنچه از بهر غرض ایمان این معنی میکند معنی بیت آنست که پادشاه عهد را دعا میکند که چندان بمان که فلک کبود بوش ترا دلی عهد خود سازد و تصرفات خویش را بتو پردازد و چندان که سعادت و خوشبختی و درخت و تصرف تو دارند غزل	
سحر شکست صبا زلف عنبر افشاش	بهر شکسته که پیوست تازه شد جاش
سحر آخر شب مراد پایان عدم از روی نیستی نسبت بشب که در صبا مراد قضا و قدر زلف و نیابا صبا حوادث و ظلام و نیز زلف حجاب اوست و نیاب نیز حجاب ذات است معنی آنست که در پایان عدم چون می آید	

(نقطه) می شب را غیب بگوش نام رسیده
حافظ و غصه که کن و نشین و بگوش

بیمک را تو چه بچو و بنود قضا و قدر دنیا را زینت داده بنظر موجودات نمود که هر یک از خوبی و بی تازگی یافت و کمال توجه بدو شتافت و گروهی بنار و نعمت گروهی بمقامات و عبادات و بر خیزه بفضائل و کمالات و بر خیزه بمشاهدات تجلیات و این همه از نتایج آن وقت است که بر بندگان می تابد و هر یک فراخور استعداد مقامی می یابد قوله	
کجا است هم نفسی تا که شمع قصه دهم	که دل چمنی کشد از روزگار بهجرانش
یعنی هم نفسی و هم رازی کجا است تا شرح قصه دهم که دل از روزگار دور می محبوب حقیقی چمنی کشد از نعمت و الم قوله	
زمانه از ورق گل مثال روی تو ساخت	دل ز شرم تو در غنچه کرد و پنهانش
گل مراد انسان معنی آنست که زمانه محبوب مجازی را یادگار روی تو ساخت خلق ادهد علی صوره و نقشه نیکو پرداخت و لیکن چون نیکو نگاه کرد از آن فعل خجالت و انفعال آورد و دور قبری که بشکل غنچه است در آورد قوله	
بدین شکسته بیت الحزن که می آرد	نشان یوسف دل از چرخ نداشت
شکسته بیت الحزن یعقوب ۴ قوله	
جمال کعبه مگر عذر رهروان خواهد	که جان زنده دلان سوخت و بیاباش
جمال کعبه جمال صاحب کعبه که محبوب حقیقی یعنی صاحب کعبه محکم من قتلته فانادیت مگر عذر سالکان راه خود خواهد که حال خسته دلان و ران بیابان نکاهد قوله	
سحر بطرف چمن می شنیدم از بیل	نوا می حافظ خوش لجه غزل خوانش
لجه آواز غزل	
سحر ز مالت غنیم رسید مرده بگوش	که دور شاه شجاع ست مودلیر بنوش
شاه شجاع کنایه از روح می مستی و عشق یعنی آخر شب که هنگام نزول رب بر آسمان دنیا است مدح رسید بگوش می دلیر بنوش یعنی مرتبه روح رسیده در ریاضت تمام گردیده پاکی و ناپاکی بتوضیر نیکدین اور که العنایه لایق به الجنایه پس در عشق و راسی و هیچ ملاحظه ننماید از من و تو در گذشته و در حفظ حق نشسته چنانچه خود در بیت آمینده می گوید قوله	
شد آنکه زایل نظر بر کناره می رفتم	هزار گونه سخن بر دهان و لب خاموش

شراب لعل محبت میر عاشقان مرشد قوله

یارب بوقت گل گستر بنده عفو کن | وین ماجرا بسرو لب جو بنابر بخش

وقت گل روز قیامت که اینهمه گلهاست مصنوعات خواهند شکفت عفو آنزیدین سرو لب جو بنابر کنایت از عفو
و مرشد بسرو لب جو بنابر بخش که مراد از دست غزل

فکر لبیل همه آنست که گل شد یارش | گل مراند لیشه که چون عشو کند و کارش

لبیل معروف انجام داد سالک که در بدایه حال از غلبه عشق و محبت حکم من عرف الله طلال لسانه
چون لبیل مراند زبانه میگوید در نهایت حال حکم من عرف الله کل لسانه از گفت و گو گنگ میگوید گل
محبوب حقیقی یعنی خواجه از روی دلوله محضرت صمدیت عرض میکند که بگی محبت عاشق شوریده آن بود
که چون بجلوه جمال محبوب واصل گشته ام ساعه فاعا فانا گلهاست مراد خواهند شکفت و محبوب را
این خیال که عیار او بچه رنگ باید آشفست تا جوهر حقیقتش ظاهر گردد و سنت الله بران جاری هست
که طالبان را با امتحان بمختصات گوناگون بسط میگرداند تا از خویش و بیگانه امتیاز نماید و زبان طاعت
ایشان مقطع شود از ایشان می شاید این قسم گستاخها منکام است حالت وقوع می آید و از ایشان می شاید
کما قال موسی ان هی الا فقتک فضل بهامن تشاء اعراض کس را نیستاید مع هذا این آموزش است
از محبوب از بهر حصول مطلوب چنانچه بعد ازین خود گوید قوله لبیل از فیض من آموخت خرف پاره
سفال مراد عاشق بوالهوس قوله

لبیل از فیض من آموخت سخن در نه نبود | اینهمه قول و غزل تعبیه و منقارش

معنی آنست که گل در جواب لبیل گوید و تسکین دلش می جوید که لبیل اینهمه دراز زبانی و خوش الحانی که هنگام
دلوله محبت دارد از فیض ما بر زبان می آرد و گرنه لبیل پیش از عشق کجفک بود و ازین خوشگوئیها و منقارش
مسیح نبود قوله

اگر از سوسه نفس و هوا دور شوی | بیشک راه بری در حرم دیدارش

نفس شیخ شرف الدین گفته که نفس عباوی است مودع اندر قلب چنانچه روح و اماه و لواحه و ماهمه و
مطلوبه صفات و سبت و عن ابن عباس فی حبه ابن آدم نفس در روح بینها مثل شعاع آتش نفس التي
لها فعل و التميز والروح التي لها نفس والتحرك فاذا نام العبد قبض الله نفسه ولم يقبض روحه عن علي

مخرج الروح عند النوم و یبقی شعاعه فی الجسد و قبل چون آدم صفی را بر تخت نشاند و ملائکه را امر اسجدوا
لادم و در رسید سجده ملائکه کلمه اجمعون الا ابلیس حق سبحانه تعالی تا زیاده قهر بر ابلیس زد انده نور
آتش پیدا شد نام او خناس است متعجب ماند گفت که درین زیر حرکت است او را تو فوق سجده نداده
مخالف ما خواهد آمد آدم در هوش شد بخیل عزم فرمان رسید که در شام آدم قف زن تا قدرت ما بیند چون
قف در و ماغ آدم رسید حق تعالی آدم را دو قسم کرد یک قسم در سر جا گرفت دوم قسم در چشم فرو داد قسم
اول را عقل نام کردند و قسم دوم را نفس اکنون بدان که لفظ نفس را بر دو معنی اطلاق کنند گاهی نفس آتشی
گویند و بدان ذات و حقیقت آن چیز مراد است چنانچه گویند فلان چیز بنفس خود قائم است و گاهی
اطلاق نفس کنند و مراد از آن نفس ناطقه انسانی باشد که عبارت است از مجموع خلاصه اجزای ترکیب بدن
که آن را روح حیوانی طبعی گویند و نورے که بر و قابض شود از روح علوی انسانی و بدان مورد فحور و تقوی
گرد و چنانچه نفس کلام مجید است و نفس و استویها فاللهما فحور ما مراد تعریف این نفس است هر چه معرفت
او بجمیع اوصاف متعذر است چه اوصفت بوقلمون دارد و مبهم برنگی دیگر نماید و ساعت بساعت شکل
دیگر آغاز کند و در ارتباط و اشتراط معرفت الهی بمعرفت او اشارت است بدانکه شناختن او بجمیع اوصاف
و رسیدن بکنه معرفتش مقدور هیچ آفریده نیست همچنانکه رسیدن بکنه معرفت الهی و همچنانکه معرفت
او کما هی متعذر است ضبط احوال او کما یشی متعذرا واره و لواحه و ماهمه و مطمنه اسامی او است بحسب مراتب
مختلفه و اوصاف متقابله در هر مرتبه نسبت وصف دیگر ازینجا است النفس ستنه الاول النفس الامارة
هی عبارة عن النجلى والحسنى والكبرى والشهوة والحسد والغضب والثبات النفس اللوامة
هی عبارة عن القهر والمكر والعجب والثلاث النفس الملقبة بعبارة عن السخا والقناعة والعلم والتواضع والتو
و التحمل والرابع النفس المطمئنة هی عبارة عن التوكل والتدبر والعبادة والشكر والرضا والخامس النفس
الراضية هی عبارة عن الكرامة والاطلاص والوبرع والرضا والذكر والوفاء والسادس النفس المرضية هی
عبارة عن القرب والتفكر حرمة كعبه و خانه و محل معنی آنست که اگر از سوسه نفس و هوا دور شوی بوی شک
نه شبه در حرم دیدار گل که عبارت از محبوب حقیقی است راه برے یعنی اگر خلیفه را از عقبات بگذرانی از
واصلان شوی طرفه بضم چیزے نو که بچشم خویش آید غزل

کنار آب و بایر بید و طبع شعر بید و خوش | معاشد لبیر شیرین و ساقی گلزار خوش

در این بیت مراد از سوسه نفس و هوا دور شوی بوی شک نه شبه در حرم دیدار گل که عبارت از محبوب حقیقی است راه برے یعنی اگر خلیفه را از عقبات بگذرانی از واصلان شوی طرفه بضم چیزے نو که بچشم خویش آید غزل

کنار کبر جدائی کنار آب چشمه عشق پاسبید سایه بید که کنا تیره سایه مرشد طبع شعر طبع و انا
محاسن شریب محبت قوله

الا اے دولت طالع که قدر وقت یانی | گو ارباب این عشرت که اری روزگار خوش
گو ارباب نامم قوله

شب صحبت غنیمت دان واد خوشدلی وریا | که مبتادول افروخت طرف لاله زاری خوش
واد خوشدلی دریاب عیش و عشرت کن مهتاب مشاهده قوله

عروس طبع را زیور ز سکر مکرے بندم | بود کز نقش ایام بدست افتد نگار خوش
عروس زن نو کتخدا و مرد نو کتخدا را نیز نامند فکر مکر تازه قوله

چه بود که ساقی چشمت ساقی را بنام ایزد | که مستی میکند عقل می آرد خمار خوش
ساقی معشوق مستی می کند با عقل زیور و ارقط را قوله

بغفلت عمر شد حافظ بیا با ما به میخانه | که شگولان سرست بیاموزند کار خوش
شگولان ظریفان و عنایان و مرشدان معنی بیت آنست که روح بنفس خطاب میکند و بادل میگوید بعد
عشق و محبت که عمر بغفلت رفت و بوسه از حقیقت بمشام زلفت از ظاهر پرستی بالا ترک آمد و بمقام عشق
و محبت با من بیاموزند ان کامل کار و بار عشق آموزند غزل

من خرابم ز غم یار خراباتی خویش | میزند غمزه او ناوک غم بر دل ریش
اگر چلیپا سوز زلف ز بهم بکشایند | بس مسلمان که شود فتنه آن کافریش

چلیپا ز تار و ملباع سوز زلف و نیا که حجاب ملایم است چلیپا سوز زلف اضافه بیان یافته عاشق
ان کافریش زلف باعتبار پوشش رویه محبوب بکافر کیش یعنی اگر محبوب حقیقی دنیا را در پیش بجیش
طالبان خود افشاند بسا طالب حق که از روی معرض گشته بحق پرداخته اند از حق پرستی باز ماند و باز ظنا
و جویای او گردند لیکن حفظ خویش شامل حال ایشان بیساز و دنیا را بجیش ایشان خوار و حقیری انداز
قوله

آخراے باو شده حسن ملاحظت چه شود | که لب لعل تو زیند که بر دل ریش
ملاحظت بری صفائی رنگ را گویند اما بشرطیکه نمکینی درو بود و مائل بسبزی باشد و نیز ملاحظت آنرا گویند

که زیند دل ریش و در دوزخ
(نقطه) حافظ از زیند لب لعل تو که کافه کافه

که حسن معنوی در اصل همین است در صورت که هست را باینده ملاحظت است و غیر ملاحظت ملاحظت که اینها نمیتواند
جمع خوبی بطف است رخ بهجو ماهش | لیکنش مهر و وفا نیست خدا یا بد ماهش
ضمیر شین در هر دو مصرعه محبوب قوله

دلیم شاهد طفلست بیاری روزی | بکشد زارم و در شرع نیامد گنهایش
شاهد طفل با اعتبار اصحاب الجنه جرم و بکشد زارم بخواری بکشد مراد شرع نیامد گنهایش که بطفلا
تصاص نیست قوله

چارده ساله بتی چایک و شیرین دایم | که بجان حلقه بگوش ست مهر چاردهش
حلقه بگوش فرمانبردار قوله

بوے شیر از لب به چون شکرش می آید | اگر چه خون میچکد از شیوه چشم سپاهش
بوے شیر کنا تیره از لطف و رحمة ان الله غفور رحیم خون میچکد شدید العقاب شیوه چشم سپاهش صفت سپاه
دستپای آن گل خندان دل مادر یاب | خود گجاشد که ندیریم وین جید گش

گل خندان محبوب دریاب اے مدد و معونت کن و تدارک کن درین چند گش چنگه مدت و
ضمیر شین بدل قوله

جان بشکرانه کم صرف گر آن دانه دور | صدف دیده حافظ شود آرا گهایش
گر آن دانه دور دانه در قیمتی کنا تیره از محبوب حقیقی صدف گوش ماهی غزل

ما از موده ایم وین شهرت خویش | بیرون کشیده باید ازین ورطه رخت خویش
وین شهر اشاره بدنیازین ورطه سختی و دشواری معنی آنست که مادر عالم هستی بخت خویش را بازاریا
پرداخته ام و طالع خود را نیکو شناخته ام که ما را درین جهان بودن سزاوار نیست و گذشتن از ان بر حال
دشوار که عالم هستی گرداب حوادث است پس رخت خود را ازین گرداب باید کشید و بعالم هستی باید رسانید قوله

از لبکه دست میگزیم و آه می کشم | آتش ز دم چو گل به تن تحت لخت خویش
آه کشیدن لازم است یعنی غم بخورم و دست می گزم حسرت می خورم و دست گزیدن لازم حسرت
است آتش ز دم می سوزم تحت لخت پاره پاره قوله

اے دل صبور باش که آن یار منم خوی | بسیار تند خوی نشیند ز تحت خویش

نقل
نماشته
در بیت آن گل خندان دل مادر یاب

بسیار تندخوی یعنی تندخوی بجز تندخوی نه بیند قوله

خواهی که سخت دست جهان بر تو نگذرد | بگذرد عجب دست و پنجه سخت خویش

سخت دست نیک و بد قوله

اے حافظ از مراد میسر شدی مدام | جمشید نیز دور نماندی از رخت خویش

رخت اسباب غزل

تلف از گوشت میخانه دوش | گفت بخشید گدای من دوش

عفو الهی بکند کار خویش | مژده رحمت برساند سر دوش

عفو الهی صفت عفو الهی ان الله عفو غفور مژده بفتح و کسر میم خبر خوش و شادی قوله

لطف خدا بیشتر از جرم است | انگشت سربسته چه گوئی خموش

جرم بضم گناه و این مصرع بمضمون آنست که سبقت رحمتی علی غضبی سربسته مخفی و مدق قوله

این خرد خام میخانه بر | تامل لعل آوردش خون بجوش

این خرد خام عقل معاش میخانه عالم عشق می لعل عشق آوردش ضمیر شین بخود آوردش

خون بجوش به پختگی رساند و بقل معاد رساند قوله

اگر چه وصالش نه بکوشش میند | هر قدر اے دل که توانی بکوش

وصالت ضمیر شین بحق کوشش ریاضت بکوش و عبادت بسر قوله

داوردین شاه شجاع آنکه کرد | روح قدس حلقه امرش بگوش

شاه شجاع کنایه از محمد و مرشد روح قدس جبریل حلقه امرش بگوش تابع فرمان او قوله

اے ملک العرش مرادش بدو | از خطر چشم بدش دار گوش

ملک العرش حق تعالی و الله و العرش المجید مرادش ضمیر شین بشاه شجاع خطر آسیب چشم بدش

ضمیر شین بشاه شجاع دار گوش یعنی نگار قوله

رندی حافظانه گناهیست صعب | با کرم بادش عیب پوش

رندی عشق قوله غزل

یارب آن تو گل خندان که پری بپوش | می سپارم تو را چشم حسود چمنش

تو گل خندان کنایه از مرشد چمنش ضمیر شین بران تو گل خندان یعنی تو می سپارم تو را چشم حسود چمنش

اگر بر منزل سلمی ری اے بیک حبا | چشم دارم که سلاسه برسانی ز منش

سلمی نام معشوقه عرب مراد محبوب حقیقی و بیک صبا اضافه بیانیه کنایه از قاصد مراد مرشد چشم دارم

تو قیسه دارم قوله

در مقامی که بیاد لب او می نوشد | سفله آن مست که باشد خبر از خوشتنش

سفله کینه که باشد خبر از خوشتنش یعنی با خود باشد اے فانی منبگردد قوله

همراه دوست دلم باد بهر جا که رود | بهمت اهل کرم بدرقه جان و تنش

بهمت توجه اهل کرم عرفا بدرقه رهبر قوله

بادب نافه کشائی کن از آن زلف سیاه | جاس و لهای عزیزست بهم بر منش

بادب یعنی بقطرات نافه کشائی کن بیان اسرار نما زان زلف سیاه از آن جذبه عشق عزیزان

عاشقان بهم بر منش بنظر تحقیر مبین قوله

چون دلم حق وفا با خط و خالش دارد | محترم دار در آن طره غیر شکنش

در آن طره غیر شکن یعنی در آن محبت و عشق و ضمیر شین شکنش بدل قوله

عرض و مال از دل میخانه نشاید انداخت | هر که این آب خورد وخت بد ریافتنش

عرض اظهار کردن مال طاعت و عبادت میخانه عشق این آب خورد و اظهار کند رخت اسباب خانه قوله

هر که ترسد ز مال اندوختنش نه طلال | سر ما و قدش بالب ما و دهنش

اندوختنش نه جلال دعوای عشق او را حرام است زیرا که عشق تمام الحنته و البلاء قوله

شعر حافظ همه بیت الغزل معرقتست | آفرین بر نفس دلکش و لطف منش

دلکش آنکه دل بسویش مائل بود

غزل روایف الصاد

از رقیبت دلم نیافت خلاص | مثل القاص لایحب القاص

رقیب کنایه از شیطان و زاهد ظاهر بدست قاص اسم فاعل است از قص لقص قصا که یعنی

چیدن بود مراد آنست که هم پیشه هم پیشه را دوست نمیدارد قوله

من سر او

در این دیوان در وصف و سوره اخلاص

عاطف اول از صحنه رخ دوست و اندام و سوره اخلاص

مختب خم شکست و بنده سرش	سن بالسن والجرح قصاص
خم شکست ایزارسانید و دم کرد بنده سرش بنده سر او شکست یعنی من هم او را بغم انداختم سن بالسن والجرح قصاص مقبس بکرمیه کالف بالاذن والاذن بالسن والجرح قصاص میجویم است یعنی زندگی بخش که بجای الموتی بخواص بمعجزة قوله	
مطرب مارے بزد که چرخ	مشری میجو زهره شد رقص
مطرب مرشد بزد و درت یعنی این چنین سرود که گفت چه ره یعنی سرود است و مراد از سرود کلمات عشق و محبت مشتری ستاره که قاضی فلک است و قاضی از اهل شریعت است اینجا گفته از اید که مشرع است و زهره ستاره است مطرب فلک و سرود از لازمه عاشق است رقص	
لولو از بحیر کے برون آرد	ترک سرتانمی کند خواص
لولو کنایه از دل محبوب بجز دریا عشق کے برون آرد که بدست آرد خواص غوطه خور اینجا مراد عاشق که خواص دریای عشق است خصلت انحصار غلبه کردن تیر انداختن من تاج المصا و خصلت از عشق جوی یعنی غلبه از عشق حاصل نمایی غلبه عشق پیدا کن عقل از عقل آلت که از عقل حاصل کرد	
لقدر از عشق جونی نه از عقل	تا که خالص شوی چو ز خلاص
خلاص بکسر زده که از آتش آید و عشق جمله از دے رود غزل	
نیست کس را ز کند سر زلف تو خلاص	میاشی عاشق مسکین تر سرتی قصاص
سر زلف جدی عشق و تعلقات دنیا قصاص عوض قوله	
عاشق سوخته دل تابه بیابان فنا	نرود و حرم دل نشود خالص الناحس
تابه بیابان فنا نرود تا فانی نگردد و حرم جان نشود و بیجا بشوق نشود خالص الناحس برگزیده قوله	
بهولاری آن شمع چو پروانه بسوزد	تا نسوزی نشوی از خطر عشق خلاص
بهولاری بهولاری بسوزد بسوزد تا نسوزی تا فانی نشوی قوله	
ناوک غمزه او دست ببرد از رستم	حاجب ابرو او برده گرو از وقاص
دست ببرد و غالب آمد رستم بضم نام پهلوان ایران زمین که ولایت زابلستان بوجه داشت	

و او را یلین و تهنیت و رستم نیز گفتند و او زور بهشتاد و پیل داشت و حادی جهان تاج جهان آفریده چو رستم سوارے نیامد پدید کجا زور و در بهشتاد و پیل و چو خواهد که بند و لب رو و نمل پشتمن و شش سال عمر داشت چنانچه مادرش در مرثیه او گفته ایاششصد و شصت و شش ساله مرد و جهانانت بخوردی جهانانت بخوردی عاقبت الامر شفا و برادر خور و او اقطاع کابل را بوجه از و درخواست و قبول نکرد و شفا و باضا بطل کابل کاظمی دیگر ساخته و بر رستم آمد و شکایت خسری باز نمود که مراد بها میگوید و چون بود مفارقت کم میان جمع زبان باستخفاف تومی کشاید و رستم برسم شکار با سید صمد از نیم روز حرمیت کرد و چون قریب کابل رسید شفا و چنان باز نمود که چون خبر تو خواهد شد بشنیده حال تماشایی خواهد نمود من بمساعت بروم و بحسن کفایت اورا بیایم تا عرض فوت نشود پس باستعجال تمام بر خضر آمد و از قدم رستم خبر داد و پیش از آن در اثنا راه چاهها کافت و در میان سیخا و خجرا ایستاد و داشته و سرک است از اینجا به تانک خس پوش کرده که فرازان آدمی با هستگی گذارد پس شفا و با خنجر خود با استقبال رستم آمد غاشیه رستم پیاده بروش نهاد و پیش سر اسب رستم روان شده چون بران چاهها رسید آهسته آهسته در گذشته رستم بارش در چاه افتاد و با اسب مجروح شد شفا و خنجر و سرور رستم نهادند و همه علف تیغ گردانیده رستم هزار حیل خود را بر لب چاه انداخته شفا و بجوشن سواران نزدیک چاه رستم رسیده درخت بود پنهان بر زیر آن استاده شده تا حال رستم ببیند چون رستم دیدش گفت ای بخشت نیک نکردی ترا بعد از این تشنه نخواهد بود ایدون هر چه چنین کردی کمان من زه کرده با چند چوبه تیر پیش من بدار تا درین چندو من که باقی است اگر جانورے قصد کند دفع او تو انم کرد و شفا و همچنان کرد رستم چون کمان و تیر یافت گفت که اکنون مکافات کرده خویش مهمل گذار شفا و چون چنان دیدند درخت را چاه خود ساخته رستم تیر دران درخت زده چنانکه از گذشته و از سینه شفا و گذشته بر زمین نشست رستم شکر حق بجا آورد که بارے هم بحیات خود قصاص قاتل خود کردم و جان بحق تسلیم نمود فراموش رستم مکنه آن لشکر وضا بطله کابل باخیل خانه همه در چاه کشته و خاک کابل را زیر و زیر کرده و رستم را ثباتوت نهاد و در نیم روز پنهان ابراهیم شاهی قاص گردان شکننده و نام شخصی که سعد پسر او از عشر مشره است و او نیز کمان گران و تیر اندازان است معنی بیت اظهر است

سقط بختین خط از قول فعل و بیفتادن قوله	
خال سیاه را بران عارض سیرنگ بین	راست نوشک مانند آن برنج ماه یک نقطه
ماند اسه مانند است غزل روایت الظاهر	
ز چشم بدین خوب ترا خدا حافظ	که کرد جمله نکویی بحبان ما حافظ
بیا که فو بخت صحت دوستی و صفا	که با تو نیست مرا جنگ و با جراحا حافظ
ماجرای قصه گذشته گفتگو قوله	
اگر چه خون دل خور و لعل او بتان	بکلام دل ز لبش بوسه خونه حافظ
خون دل خور و دل در رخ و اندوه انداختن لعل ب بکام دل موافق مقصد قوله	
چه ذوق یافت دل من ز وصل آن محبوب	مرست تحفه جان بخش غم و حافظ
ذوق بفتح چشیدن و آزمودن و کشیدن زده کمان غم و در سازنده غم - غزل روایت العین	
بامدادان که ز خلوتکده کاخ ابداع	شمع خاور فکند بر همه اطراف شعاع
کاخ ابداع یعنی آسان که گردش او هر دم چیز نو ظاهر میگردد خاور خورشید اطراف جمع طرقت شعاع روشنی قوله	
بر کشد آئینه از جیب آفتاب حریح زنان	بنماید رخ گیتی به هزاران انواع
آفتاب کساده قوله	
در زوایای طرختخانه جمشید فلک	ارغنون ساز کند زبیره بآهنگ سماع
زوایا گوشهها ارغنون بفتح از ساز ساخته افلاطون که در میان دارند ساز کند بنواز در زبیره نام ستاره مطربه فلک آهنگ قصد قوله	
چنگ در غلغل آید که کجاست و منکر	جام در قهقهه آید که کجاست و منکر
چنگ عاشق و عارف و مرشد غلغله شور جام کنایه از ندانایی که خون جام اندر دوش بموجبت پیرست قهقهه خنده باد از سخت مناع منع کننده قوله	
وضع دوران بگر ساعه عشرت بر گیر که بهر حال همین است همین اوضاع	

(نقطه) آب حیات حافظ گشته چهل نظر است
 که شمع است فرج بخش و با طرا حافظ

وضع روش اوضاع جمع وضع یعنی وضع نماند بین و تغییر و تبدل اورا نگاه کن و فراغ خاطر نشین که سیک رنگ نیکداز و فراغ خاطر را نمی سوزد پس ساعه عشرت برکش و بقسمت راضی باش و آنچه از دست بر آید تقصیر کن و کار امروز بفرما کن و بهر حال بهترین اوضاع همین تصور کن قوله	
طره شاهد دنیا همه مکر است و فریب	عارفان بر سر این قهقهه بخوبین نزارع
طره شاهد دنیا آرایش تعلقات دنیوی قهقهه دنیا در بعضی نسخه بجای قهقهه رشته دیده شده و در رشته اشاره بطره شاهد دنیا نزارع کینه و جنگ قوله	
غم خسر و طلب از نفع جهان می طلبی	که وجودیت عطا بخش و گرمی نفع است
نقلع ببردن و بهانی عروسی قوله	
منظر لطف ازل روشنی چشم اهل	جامع علم و عمل جان جهان شاه شجاع
اهل اسید قوله	
حافظ را باده خوری با صدمه گلرخ خور	که ازین به نبود و در جهان هیچ متاع
متاع رخت و پر خرداری غزل	
بفرودت گیتی فروز شاه شجاع	که هست در نظر من جهان گمینه متاع
باقیه فرزگی دشکوه گیتی فروز روشن کننده عالم کینه کمترین قوله	
بیارم که چو خورشید مشعل افروزد	که رسد بکلبه درویش نیز فیض شعاع
مشعل افروز روشن گردد و کلبه خانه تنگ قوله	
صراجه و حریصی خوشم زدنیاس	که غیر ازین همه اسباب فقره هفت صراع
صراع در سه قوله	
بعاشقان نظری کن بشکر این نعمت	که من غلام مطیعم تو باد شاه مطلع
مطیع فرمان بردار مطلع فرمان روا قوله	
بهر نیم خروایام و غیر از نیم نیست	کجا روم تجارت باین کس او متاع
غیر ازین اشاره به هر کس او متاع کس بهای ساوه مردم می اندیشه و نادان قوله	
بس است و در شبانه می منانه بیار	حریف باده رسید ای رفیق توبه و دواع

خیر

نفاک باکره کجای شاه شجاع
چنین چهره حافظ خدا چنان

رفیق تو به اضافه بیانیه و دل ع ای الوداع غزل	
قسم نخست جاه و جلال شاه شجاع	که نیست با کسم از بهر مال جاه نزع
قسم سگند شاه شجاع نام شاه خواجه مراد محمد و مرشد نزع کینه و جنگ قوله	
بر و ادیب و نصیحت مگو که دیگر تو	نه بنیم پس ازین هیچ که بکنج بقلع
ادیب ادب کننده قوله	
ببین که رقص کنان میر و دینا لشکر	کے که اذن نمیدادی آسمان سماع
رقص پیو به رفتن شتر و پلے کو فتن ناله زاری کردن باوان بلند آسمان شنیدن	
خدا را بیم شست و شو و خرقة کنید	که من نمیشنوم بوی خیر ازین اوضاع
خدا سے را به واسطه خدا خرقة کنایه از وجود قوله	
بفیض جبره جام تو تشنه ایم و لے	نمیکنیم دلیری نمیدهم صدا ع
فیض عطاشنه محتاج صدا ع در بر قوله	
ز زهد حافظ و طامات اولول شدم	بساز رو و غزل گو و بر سر و و سماع
زهد برود نوع است ظاهری و باطنی ظاهری تقلیل طعام و لباس و گفتار و صحت خلق و کثرت صوم و جلوة و درود و اوراد اما خالی از عشق باطنی نیست که در عشق معشوق از ماسوی او پر بهزیدن و با او آرام گرفتن	
قال ابن عباس الزهد ثلاثة احرف قالوا زهد للمعاد والهيات هدى للدين والدال دوام علی طاعة الله و	
قال بعض الحكماء الزا ترک الزينة والهيات ترک الهوا والدال ترک الدنيا وقيل الزهد عی خمت اشیا	
الثقة بالله والتبری من الخلق والاخلاص فی العمل واحتمال الظلم والقناعة بما فی الله واصل الزهد	
اجتناب عن المحارم کبیر و صغیر و ادا جمیع الفرائض سیر و عیر و ترک الدنيا علی اهلها فلیها و کثیرا	
و مثل ابراهیم او هم به وحدت الزهد قال ثلثة اشیا رایت القبر موحشا و لیس لی منس و رایت طریقا	
طویلا و لیس معی زاد و رایت الجبار قاضیا و لیس معی حجة طامات سخن از چپ و راست و پیوده نوا و ادا	
که بر اصول سر و باشد و برده را هم گویند رو و تار بر شمع سماع سرود قوله	
در وفای مهر تو مشهور و خیال من چو شمع	شب نشین کو می سر بازان زندانم چو شمع
بے جمال عالم آرامی تو روز من شب است	با کمال عشق تو در عین نقصانم چو شمع

نفاک باکره کجای شاه شجاع
چنین چهره حافظ خدا چنان

نفاک باکره کجای شاه شجاع
چنین چهره حافظ خدا چنان

نقصان کم کردن و یا موی بر کردن قوله	
اگر کمیت اشک گلگونم نبوده تندر و	کے شد پیدای گیتی راز پنهانم چو شمع
کمیت غم و کسب یا بی زندگی و آس که فتن و دنبال دارد قوله	
در میان آب و آتش همچنان گرم روست	این دل زار و نزار از اشکبارانم چو شمع
گرم روست شتاب زار ناله اندوه ز دکان با گریه و دم سرد نزار یکسخت لاغر احتراز بر نیز قوله	
سرخوارم کن شب از وصل خود اسی ماه	تا منور گرد و از دیدارت ایوانم چو شمع
و دیدار روست و پیدا و ظاهرا غافانی اگر هست خود جلی گفتار نیست و لیکن شنیدن چو دیدار نیست و نیز بجه دید مولوی این سبها نظر پادشاه است که نه هر دیدار صفتش را سزا است	
غزل ردیف الغین المعجزة	
سحر پیوست گلستان همی شدم در باغ	که تا چو بلبل بیدل کنم علاج دماغ
بلع کنایه بخل دماغ یکسر معنی مغزو عجب و تکرر کنم علاج دماغ خور سندی بهر سانم قوله	
بچهره گل سوری نگاه می کردم	که بود در شب تاری بروشنی چو چراغ
سوری نام گلست که به پیکان تشبیه کنند گل سوری معشوق چراغ یکسر معروت قوله	
چنان بچمن و جوانی خویش تن مغرور	که داشت از دل بلبل هزار گونه فراغ
فراغ فرصت و خوشی دل قوله	
کشاده نرگس رعنا بحسرت آتش چشم	نهاده لاله حمرا بجان و دل صدا ع
نرگس عاشق قوله	
زبان کشیده چو تیغ بسز زش سوسن	دمان کشاده شقائق چو مردمان القاع
سوسن نام گل دمان کشاده خندان شقائق لاله القاع خمیازه گیرنده قوله	
یکه چو بادیه پرستان صراحی اندر تو	یکه چو ساقی مستان بکفت گرفته ایام
ایام پیاله قوله	
نشاط عیش و جوانی چو گل غنیمت دان	که حافظا نبود بر رسول غیر باغ
بر رسول غیر باغ و ما علی الرسول الا البلاغ - غزل	

روایت الفاء

طالع اگر مدو کند و منش آورد کمبخت
اگر بکشم زب طرب در بکشد زب شرف

طرب خوش وقتی شرف بزرگی قوله

طرف کم ز کس نسبت این دل پراست
اگر چه صبا بهی بر دقعه من زیر طرف

طرف کم ز کس نسبت امید کرم از کس نداشت قوله

از خم ابرو تو لم هیچ کشایش نشد
و ده که درین خیال کج عمر غریب شد

خم کج خیال کج اشاره بموصول کشایش از خم ابرو تلف ضائع قوله

ابرو دوست که شود دست خوش ضعیف
اکش نزد دست زین کمان تیر مراد بر دست

ابرو مراد صفات که محاب ذات است چنانچه ابرو صاحب چشم است و مراد آن باشد که درستی با سایر صفات مشغول
شدم چنانچه وضع زاهدان است و مراد کشایش نشد و ازین لازم می آید که مشغولی تمام باسم ذات تا کشایش نشد
و دیگر که طایفه عاشقان است دست خوش طاقت و توانائی و سخره دوست مال و زیلون قوله

چند بنای پرورم مهرستان سنگدل
یا ویدر نمیکنند این پسران ناخلف

بتان سنگدل و پسران ناخلف کنایه از مجربان مجاز که به پروائی و بی نیازی طریقه ایشان است
و ایشان را پسر و خود را پدر از آن گفته که ظهور خوبی و خیال از عشاق شود و نه تقاضای نظر حسن تو
افزون نشود پس عاشقان مری حسن ایشان بود و نیزه عاشق پاک نظر پیر و پدر هر سه یک است
معنی آنست که چند عشق و محبت خوبان مجاز را پرورش دهم و خود را در حباله ایشان بهم که ایشان را بدی کنند از
ناخلفی خدمات ما را بخاطر نمی دهند پس ازین ناخلفان قطع نموده توجه دل بمحبوب حقیقی آوریم و تخم محبت
بزرع دل کاویم و نیز بتان سنگدل و پسران ناخلف کنایه از بهر نفس است خطاب بزوج است که روح
در دل آگاه می ما خود گوید که نفس بهر که حکم ایزدی بحکم من بوده اند و در تن انسان در آمده باغی گشته اند
حال آنکه نصرت ایزدی قرین عالم گشته و دل از خوف متالم شده چنانچه ایشان را پرورش دهم و خوف عاقبت
یکسو بهم که این پسران ناخلف رو بمشروع خود نمی کنند و اگر در افساد خود باز نمی گردند و نمیدانند که از ساد
اینها فتنه در نهاد من است و اگر دار ایشان بلا من جان و تن است قوله

من خیال ابدی گوشه نشین و طرفه آنکه
منیچه زهر طرف میزنم بچنگ دین

طالع سنگدل و پسران ناخلف از سوره و طایفه است

طرفه بغیم چیزه نو که بخشم خوش آید میزنم ز نذر براس من قوله

نه خیزند زاهدان نقش بخوان و لاقل
مست ریاست محتسب باده نبوش و لاخف

لاقل مگوا تحفنا ترن قوله

صوفی شهرتین که چون لقمه شبیه میخورم
پاره دمش دراز باد این حیوان خوش طبع

پاره دم دوازده که زیدم اسپ بود خوش طبع العذار قوله

من بکدام دل خوشی می خورم و طرب کنم
کزین پیش خاطرم شکر غم کشیده صفت

صفت بفتح و آن رسته قوله

حافظ اگر قدم زنی دره خاندان عشق
بدرقه رهت شود بهمت شعله نجف

خاندان خیل خانه و در دمان بدرقه راهبر شعله نجف علی مرتضی

غزل روایت القاف

زبان خامه ندارد و سربیان فراق
و اگر نه شرح دهم با تو دوستان فراق

خامه قلم ندارد و سربیان فراق زیرا که بیرون از احاطه تقریر است شرح دهم بیان کنم قوله

رفیق خیل خیالیم و همکار شکیب
قرین محنت و اندوه و همقران فراق

رفیق یار و همکار خیل اسپان و گروه همکار بهمت شکیب صبر قرین نزدیک قوله

چگونه باز هم بال در هوا وصال
که ریخت مرغ دلم پر در آستان فراق

باز هم کشاده بال بازو قوله

فراق و بهر که آورد در جهان یارب
که روی بهر سیه باد و خانمان فراق

جهان بگردان یعنی روزگار مصحح است از بندگی او حدی قوله

در بیخ مدت عمرم که بر امید وصال
بسر رسید و نیامد بسر زمان فراق

بسر رسید آنرا شد نیامد بسر بانه رسید قوله

سر که بر سر گردون بفخرم سودم
بر آستان که نهادم بر آستان فراق

گردون فلک بر آستان اولقم ایشان معنی آن است که سر که بر سر گردون بفخر و اتحاد یگانگی که در عالم اطلاق
بآن دولت عظمی فخر گشته بودم سوگند آستان که بر آستان فراق نهادم یعنی از جمع تفرق آمدم و میتوانم

رو سبزه

که ازین اتحاد عالم ارواح مراد بود که در انجا در مشاهده بودند و فراق عالم دنیا بود که مقام فراق است و میتوان
بود که مراد آن نباشد که سرے که بر سر گردون بغیر و اتحاد می سودم یعنی بکشف و شهود و بر تبه اطلاق رسیدیم
سوگند در استان که بر استان فراق نهاده ام یعنی از ان مرتبه تنزل کرده ام خواه این معنی از راه کفر باشد
و خواه از ان راه که عارفان را بعضی اوقات از حال کمال که داشته باشد تنزل روی میدهد قوله

اکنون چه چاره که در بحر غم بگردانے | فتاده زورق صبرم ز بادبان فراق

چاره علاج گرواب جابے غم شدن کشتی زورق کشتی خورد بادبان بیرق کشتی قوله

نہے نماد که کشتی عمر غمت شود | ز موج شوق تو در بحر بیکران فراق

کشتی عمر اضافه بیانیه قوله

فلک چو دید سرم را اسیر چنبر عشق | بربست گردن صبرم بر پیمان فراق

چنبر حلقه اش و دوت و جز آن - غزل

مباد کس چو من خسته مبتلا فراق | که عمر من همه بگذشت در بلا فراق

خسته بروج مبتلا گرفت - قوله

غریب و عاشق و بیدل فیه و سرگردان | کشیده تخت ایام و در دما فراق

سرگردان بریشان - غزل

مقام من دے بخش و رفیق شفیق | اگر ت مدام میسر شود زبے توفیق

عش بفتح آب تیره بکسر خیانت التوفیق سزاوار گرانیدن و تبیل التوفیق اعانه من الله علی فعل
منه آنست که منزل شریفی و سه که در خوش نباشد و یا موافق که گردد و غبار لفاق بر او من طبع سلیم
ایشان نشسته باشد اگر دمام میسر آید این حیات معهود و قدم آچنان دوستان بی پایان رسانم چون چه
در اثنای سلوک و ربادیه طلب پیش آمد راه و دید لغایت صاحب هر طرف که رود آورد بغیر از حیرت چیز
و دیگر نفوذ و سیر عشق رفیق دے کے نشد بنابراین گفت تمامی که داخل قوله

ای جهان و کار جهان جمله تیج در تیج است | هزار بار من این نکته کرده ام تحقیق

یعنی دنیا و مافیها در نظر عاقل در نیاید چه آنچه درین عالم است و سبب قید شده همه بیرون نیازی
بدر خواهر شد پس باید که آچنان زندگے با خلق کند که عالم را نفع رسد نه ضرر قوله

(مقطع) بیست و نهمین کلام از دیوان حافظ
درست بجز ندادی که عیان فراق

(مقطع) بیست و نهمین کلام از دیوان حافظ
نزد روز و شبان چون نشانی لایق فراق

کجاست اهل دے تا کند ولالت خیر | که بابدوست نیر ویم ره هیچ طریق

ولالت رهنائی نیر ویم ره رسیدیم طریق روش قوله

بیا که توبه ز لعل نگار خنده جام | حکایتیست که عقلش نمیکند تصدیق

خنده جام جام پرانے تصدیق راست این بیت در جواب آنست که خواه را بعضی از اهل انکار
متهم کرده باشند بامرے که مخالف شرع است قوله

اگر چه موسی میانت یحون منی نرسد | خوش است خاطر من از فکر این خیال قیق

دقیق باریک این خیال دقیق اشاره موسی میان قوله

اگر رنگ عقیق است اشک من عجیب | که مهر خاتم چشم منست همچو عقیق

عقیق کوبے است بین که از ان عقیق سنگے است چون در انگشتی کنند اندوه از دل بیرون قال ۴
تختها با عقیق فانه مبارکه مهر نقش نگین اینجا کنایه از چشم سرخ دوست که خیال آن در چشم عاشق
جا گرفته خاتم کسر التلا آخر هر چیز و بفتح مهر و بفتح و کسر انگشتی ۲ این برایم شامی خاتم چشم اضافه
بیانیه و چشم بخاتم مناسبت دارد عقیق چشم سرخ محبوب معنی آنست که افر عشق و حرارت عاشقی در
بشره خواجه ظاهر بود علامات و آثار آن در سر و چشم خواجه معلوم و مشاهده آن مردم را در حیرت می انداخت
حضرت نیز بنا بر بفتح تعجب خلق گفته که اگر اشک من سرخ رنگ است رنگ عقیق عجب نیست که چنان
چشم سرخ محبوب در خاتم چشم من نقش میگردد قوله

حلا و دے که ترا در چه ز نخدا آنست | بکنه او نرسد صد هزار فکر عیق

کنه غور قوله بخنده گفت که حافظ غلام طبع تو ام محبوب حافظ تعریف خواجه کرده و خواجه
آزما بر مطایبه حل کرده میگوید بین که تا بچه خدم همی کند تحقیق و تحقیق احق گردانیدن
درم

غزل ردیف الکاف

اے دل ریش مرا لب تو حق نمک | حق نگه دار که من میروم اند معک

اے خطاب محبوب حق نمک اشاره از دشنام و سخت اند معک مذا با تو قوله

در خلوص منت از هست شکه تجربه کن | کس عیار ز رخا صفتنا سد جو نمک

خلوص دوستی و اعتقاد و این بیت بمضمون البلاء للوالدین اللهب للذنب قوله

برآمدن نیست ای طالب بگفتار او فریب مخور و از طلب مایست یعنی عقل میگوید که تو اسیرش جیتی
 و ضاوند پاک از جهت بیرون است پس یافت تو اورا از دانه امکان نیز بیرون قوله

چه دوزخی چه بهشتی چه آدمی چه ملک / بزم به هم کفر طریقت است مساک
 مساک بخل قوله

بزن بر اوج فلک عالیا سراق عشق / که خود بر داجلت ناگهان به تیره مناک
 اوج بلندی عالیا الحال سراق چشمه قوله

فریب دختر ز طرفه می زند عقل / مباد تا بقیامت خراب طارم تاک
 دختر ز شراب انگوری طرفه نادر خراب دران طارم خانه جویم بام تاک درخت انگور قوله

براه میکرده حافظ خوش از جهان فتنی / دعا ی اهل دلت باد و منس دل پاک
 میکرده عاشق پاک تمام و پاکیزه غزل

هزار دشمنم ارمی کنند قصه پاک / گرم تو دوستی از دشمنان ندانم پاک
 پاک ترس قوله

مرا امید وصال تو زنده میدارد / و اگر نه صدر هم از بهر تبتیم ملاک
 صدر هم در تبت قوله

نفس نفس اگر از باد نشنوم بویست / زمان زمان کم از غم چو گل گریبان چاک
 نفس نفس دردم زمان زمان وقت وقت ساعت ساعت چاک شکاف قوله

رو و خواب و چشم از خیال تو بهیات / بود بصورت دل اندر فراق تو حاشاک
 بصورت صبر کننده حاشاک کاف زائد قوله

اگر تو زخم زنی به که دیگرے مرم / و اگر تو زهر دهی به که دیگرے تریاک
 تریاک باز بر قوله

بضرب سیفک قتل حیاتنا ابد / لان روحی قد طابان کیون فداک
 بزدن شمشیر تو کشته شدن من زندگانی ناست پس بدستی که جان من تحقیق خوش شده با اینکه باشد

عنان نهیم اگر میرنی بشمشیرم / سپر کنم سر و دستم ندارم از فتراک
 شمشیرم ناخن چون بصورت ناخن شمشیر نام کردند فتراک و الهاء زین که راستا چپا
 پس کو به زین آویخته باشد قوله

ترا چنانکه توئی به نظر کجا بیند / بقدر بهمنش خود هر کس کند اوراک
 بهمنش بینائی اوراک در لغت در رسیدن بهمنی دریافت غور و حقیقت لایبیر که الابصار و هویدرک
 الابصار و هو اللطیف الخیر قوله

بچشم خلق عزیزانکے شوی حافظ / که برورش نهی روی مسکنت بر خاک
 مسکنت بیچاری و عاجزی - غزل ردیف اللام

اگر بکوی تو باشد مرا مجال خول / رسد بدولت وصل تو کار ما بوصول
 دخول در آمدن وصول پیوستگی قوله

قرار برده زمین آن دو سنبل عنان / خراب کرده مرا آن دوز گس ملجول
 رعنا نام گلستان زرد رنگ وز نه است و خود آرای و نادان فراغ فراغت دوجا و چشم ملجول

دل از جواهر مهر تو صیقل دارد / بود ز رنگ حوادث هر آینه مصقول
 مهر عشق و محبت مصقول صیقل کرده شده ازین موت مرگ صوری و بهر قوله

من شکسته بد حال زندگی یابم / دران زمان که به تیغ غمت شوم مقتول
 تیغ غم تیغ عشق مقتول کشته شده مصرع اول این بیت بمضمون و لا تقولا لمن یقتل فی
 سبیل الله اموات بل احياء مراد از فی سبیل الله عشق خدا که موجب وصول بحق است قوله

چه جرم کرده ام که جان دل بحضرت / که طاعت من بیدل نمی شود مقبول
 جرم گناه مقبول قبول کرده شده قوله

چو بر در تو من بینوای ز روز و زور / بهیچ باب ندارم ره خروج و دخول
 بینوای فلس بهیچ باب بهیچ نوع خروج بیرون آمدن دخول داخل شدن قوله

بدر و عشق بساز و خموش شو حافظ / از نور عشق مکن فاش پیش اهل عقل
 عقل جمع محفل - غزل

ای زنت چون خلد و علت سلبیل / سلبیلست که حبهان و دل سبیل
 خلد بهشت سلبیل نام چشمه است و بهشت آب او سفید لغایت و خنک و شیرین و لطیف و مفاصل
 عینا فیها قسمی سلبیل قوله

خواب نرود من غم تو جانی یافت
 که ساخت در دل تنم تو را گاه نرود
 بخارم غم حال دل اگر گویم
 که گشته ام غم و جور و زاری و ملول

وآن وقت مقرر اور بطالت بسر بروم وآن محالست من بمرتبه شد که کس از کردار صاحب اینچنان نجل نکرده
 صلاح من همه جامیت و من بخت نیم ز شاید و ساقی هیچ باب نجل
 صلاح نیک اندیشی باب نوع در روشن قوله
 از خون که رفت شب و دل از سر چه چشم شدیم در نظر هر روان خواب نجل
 سر چه پرده اینجا کنایت از پیکه است چشم هر روان خواب اضافه بیانیه و هر روان مسافر چنانچه مسافر
 در شب نزول کند همچنان در شب خواب در چشم فرومی آید معنی است که از کثرت دموع خونی که در سر چه
 همچون جاری شده و خواب را مدخله نداد و در روی آن مسافران که شب اینجا نزول میکردند و نگرانی رود
 قوله تو خبر روی تری ز آفتاب شکر خدا که میسم ز تو در روی آفتاب نجل
 هر که از دهر تری را می بینم قوله رواست ترکس مست از فکند سر در پیش - ترکس مست کنایه
 از سالک طال اللسان که شد ز شیوه آن چشم بر عتاب نجل که هر چند گریه و شیوه اش حاصل نشد قوله
 بر زرب ز چه رو جام زهر خنده زنده اگر نه از لب لعل تو شد شراب نجل
 زهر خنده خنده که برات نفع محالست کند معنی این بیت است که زهر خندگی شراب و جام از است که از لب
 لعل تو شراب شرمنده گردید قوله
 بود که یار نرسد گنه ز حلق کریم که از سوال ملولیم و از جواب نجل
 کریم نیک قوله
 رخ از جناب تو عمر لیت تا نشافته ام نیم بیاری توفیق ازین جناب نجل
 تا برگز توفیق الا عاتنه من الله قوله
 از آن نهفته رخ خویش در نقاب صند که شد ز نظم خوشش لولو خوشای نجل
 صدف گوش مایی قوله
 حجاب ظلمت از آن لبست آب خضر گشت ز نظم حافظ و این طبع همچو آب نجل
 حجاب پرده ظلمت تاریکی قبله ابرو و تیرگی که شایده چلی سید و نظم چشم تلی قهاری خوش آن شهید
 که از دست تو شود مقتول بوجوب من بصد قله و من قله فانادیه ایت آثار ولایت کشور و آن
 هفتم حصه ربع سکون و تمام ربع سکون هفت اقلیم است مقسوم بعد هفت سواره یکم شوب برل

مرا

این شرح این
مفاتیح
چون اینک
در شرح
بافته شد
بین جادو شد
ش

وآن هند است و دم بهتری و آن چین است سوم بر رخ و آن ترکستان است چهارم آفتاب و آن
 خراسان است پنجم بزره و آن ماوراءالنهر است ششم ببطارد و آن روم است هفتم بقبر و آن بخ است
 حراج حاصل قوله غل
 خوش خبر دادی لایسم شمال که بامی رود ز زمان وصال
 لایسم شمال بامی که از دست چپ و زد و مراد از آن مرشد میرود یعنی میرسد زمان وقت وصال یقین
 مراد ملاقات قوله
 ماسلی و من بزمی سلم این حیراننا و کیف الحال
 یعنی حیثیت مسلی را که نام معشوقه است و کیست در موضع موسوم بزمی سلم از جهت آنکه سلم یعنی درخت کنا
 درو به بسیار است و کجا اندامها فکان و چگونه است حال ایشان قوله
 قصه الشوق لا انفصام لها و صمت بهنایان مقال
 قصه عشق نیست انقطاع مران را بس خاموش شد اینجا گفت و گو قوله
 عرصه بزمگاه حنالی ماند از حسری فان و ظل مالا مال
 رطل پیمان قوله
 سایه افکند حالیا شب بجز تا چه بازند شبر و ان خیال
 شبر و ان خیال اضافه بیانیه شبر و ان در آن را گویند و بیشتر ظهور خیالات شبست معنی آنست یعنی اکنون شب بجز
 سایه افکند و خانه دلم باطلات گوناگون آگنده و از در آن خیال چه بازی نمایند و با و در سازند - قوله
 عفت الدار بعد عافیه منهدم شد خانه بعد از منهدم شدن یعنی خوب منهدم شد فاسد و خانه
 عن الاطلال پس پسید شما حال آنخانه را از آثار سرانای کهنه - قوله
 ترک ماسوئے کس نمی نگرده آه ازین کبریا و جاه و جلال
 ترک مشوق نمی نگرده از غایت تکبر آه افسوس کبریا تکبر جاه و مرتبه جلال بزرگی قوله
 فی جمال الکمال نلت منی صرف المد عنک عین کمال
 یعنی در جمال و کمال تو یافتیم آرزو را از ترا در جمال و کمال دیدم بگرداند خدا از تو چشم زخم را که
 وقت کمال عارض می شود قوله یا برید الحی حاک المدای قاصد و غرار نگاه دارد و ترا انداخته

و اگر یاکي بخاطر داشته باشی خلافت شریعت سر موند هستی معنی الرافق ثم الطريق را بخاطر نبی اتباع
سلف قولاً و فعلاً از دست ندهی قوله

یا رسوم پلایانان یاد گیر | یا مده هندوستان را یاد پیل

باید دانست که پیل چون بخواب میرود و نواز و بوم خود را بخواب می بیند و در بیداری بدستی پیش گیر و تا بهر
می میرد پس رسوم پلایانان آنست که یکدم از وعاف غفلت نمیشوند و او را بمراد خود خفتن نمیدهند و اگر میرود و زود
میکنند یعنی چون عشق را بخود راه دادی از زمانه غافل مباش و همگی بهت بدو گمار و در شدت صابر باش
مباد وطن یاد کرده باز از دل خیزد و هستی تو بکمال نارسیده مستدک گردد اللهم انی اعوذ بک من الخور
بعد الگور و نزول البکاء علی القور قوله

حسن این نظم از بیان مستغنیست | بر فروغ خورشید وسیل

خور آفتاب قوله

معجزه ست این شعر یا سحر طلال | نالت آورد این سخن یا جبریل

معجزه انجمن خلق را بدان عاجز کنند سحر طلال فصیح نالت فرشته آواز دهنده مراد القار غیبی و الهام
جبریل وحی منزل قوله

اسیرین بر ملک نقاشی که داد | بگو معنی را چنین حسن جمیل

آفرین باین تخمین نقاش نقش کشنده یعنی شاعر بگوید اضافه بیانی مراد شعر نادر که الماس دیده
خاطر بیخ سخنوری نگردیده حسن فصاحت و بلاغت جمیل نیک بدل عوض بدیل شریک نام ناقانی
قال و قیل سخن لا ینفع غزل

ساقی بیار باده که آمد زمان گل | تا بشکنیم توبه که کردم میان گل

باده شراب محبت زمان گل آوان مشاهدات تجلیات تا بشکنیم توبه که کردم میان گل توبه که
قبل ازین کرده بودم در هنگام مشاهدات آنرا بشکنم قوله

کور می خار نعره زنان تا چمن رویم | چون بلبلان نزول کنیم آشیان گل

کور می خار بر سر کور کردن رقیب آشیان خانم غان قوله

در صحن بوستان قدح باده نوش کن | کایات خوشدلی همه آمد نشان گل

صحن بوستان مجلس مرشد کایات خوشدلی همه آمد نشان گل یعنی حصول شوق مایه فرقههاست قوله

گل در چمن رسید شو این از فراغ | یار و شراب خواه و سر بوستان گل

گل جوانی چمن بدن مشو این از فراغ وقت از دست مده یار محبوب و مرشد شراب عشق سرا
بوستان بوستان سرای و مجلس مرشد بوستان مرشد قوله

حافظ وصال گل طلبی همچو بلبلان | جان کن فدای خاک ره باغبان گل

حافظ وصال گل طلبی اگر نخواهی که بوصل محبوب رسی بلبلان عاشقان کامل باغبان شمر غزل

شمس رَفُوح و داد و شمت برق وصال | بیا که بوی ترا میرم لای نیم شمال

بوییدم من بوی خوش دوستی و نشان کردم من برق وصال را یعنی دیدم مشاهده تجلیات را بیا که
بوی ترا می برم و طالب و جویای تو ام ای نیم شمال و ای مرشد باکمال قوله

احادیث بحال الحبيب قف و انزل | که نیست صبر جمیل در اشتیاق جمال

الف ندائیة حاوی سرود گوینده ای را ننده و بار بحال زانده جمال جمع جمل و جل شتر معنی آنست
ای حد آکنده مرشدان حبیب را استاده شود نزول کن که نیست مرا صبر جمیل در اشتیاق جمال عنا
سوال اطلاق لفظ حبیب و محبوب بحق تعالی در شرح نیامده جواب آنست که این اطلاق از راه وصفیه
است نه علویه قاضی بیضی گوید و قنیکه ذات حق متصف باشد بصفه پس اطلاق لفظی که دال بران
صفت بود جائز است جواب دوم آنکه اطلاق یک اسم در شرح صحیح اطلاق مرادف دوست و اطلاق
اسم و دو واقع شده پس اطلاق لفظ حبیب و محبوب نیز صحیح باشد قوله

شکایت شب بچران فرو گذار ایدل | بشکر آنکه برافکنند پرده روزه وصال

برافکنند پرده روزه وصال روزه وصال پرده از میان برداشت قوله

بیا که پرده گل زینت پرده چشم | کشیده ایم بحر کارگاه خیال

چشم را چند طبقه است اول صلبی - دیگر مژگنی - دیگر شبکی - دیگر زجاجی - دیگر جلدی و دیگر بعضی
دیگر عنبیه - دیگر عنبیه - دیگر قرنیه - و این مجموع را حدقه گویند و در حدقه گوشتی است سبید و چرب آنرا
ملحظه گویند و قیل هفت پرده - اول صلبی - دوم مژگنی - سوم شبکی - چهارم عنبیه - پنجم عنبیه - ششم
قرنی - هفتم ملحه - و این را اگر بگویند اگر چه در مکرر می همه شریک اند لیکن این را از آن گویند که نمود

بانی اشعار یا فرشته است

در روایت

در روایت

بدوست کفره تعالی انا زینا السماء الدنيا برینه الکواکب اگر چه کواکب به چشم فلک اندام بسبب
نموداری با آسمان دنیا که آسمان اول است نسبت کنند کارگاه کارخانه معنی آنست که اے یاربیا
که پرده گلریزه که از پرده های چشم است تحریر کارگاه خیال بر کشیده ایم و همیشه در تصور خیال میگوئیم
تا ترا دیده ایم - **قوله**

بجز خیال و ایمان تو نیست در دل تنگ | که کس مباد چون والہ خیال محال
والہ آشفته محال مشکل **قوله**

ملاں مصلحتی می نمایم از جانان | که کس بجهت نماند ز جان خود بهلال
مصلحتی بر آن مصلحت جان خود | اے معشوق که بجای جانان است **قوله**

قتیل عشق تو شد حافظ غریب دلی | بنحاک ما گذر کن که خون مات محال
قتیل کشید غزل

هر نکته که گفتم در وصف آتشمال | هر کوشش نیکو گفتا سرور قابل
در بقیع و اشد نیکوئی خواجہ بیگوید در ستایش قول خود که من آن سرور گلزار انبیاست تعریف کرده ام هر چه

که آن عارض و قامت را توصیف کرده ام بیان و قنعت و هر که شنید گفت مر خدا یا راست نیکوئی گویند **قوله**
گفتم که که بجستی بر جان نا توانم | گفت آن دین که نبود جان و بیان حال

گفتم بینه مر آن معشوق را گفتم آن دمی آن وقت **قوله**
تحصیل عشق و زندگی آسان نمود اول | جانم بسخت آخر کس این فضا مل

رفتن طریق عشق و محبت در زین شیشه صدق و مودت اگر چه آسان نماست اما بپایان رسانیدن
این امور در غایت صعوبت است و اشکال **قوله**

حلاج بر سر و این نکته خوش سراید | از شافعی پرسید امثال این مسائل

حلاج منصور حلاج این نکته سخن عشق شافعی نام امام شریعت امثال مانند این مسائل سخنان
عشق یعنی اهل حال دیگر اند و اهل قال دیگر اند اهل قال که از حال می لافند همیشه و تربات می فند
و هر سخن از اهل آن باید پرسید چنانچه سخن حکمت از حکیمان و سخن فقه از فقیهان و سخن نجوم از نجومیان
چنین سخن عشق از عاشقان **قوله**

در عین گوشه گیری بودم چشم مست | اکنون شدم چوستان برابر تو مائل
عین کمال چشم مست خطاب بجزوب مستان عاشق **قوله**

از آب دیده صدره طوفان نوح دیدم | و ز لوح سینه نقشت هرگز نگشت ازل
یعنی بدل و هوش و گوش و چشم آنچنان مشغول حال جهان افروز تو ام که روز از شب و شب از روز نماند
بالفرض اگر عالم را آب بود بخدا که خرم شود زیاده ازین چه تواند بود که از آب دیده صدره الخ - **قوله**

دل داده بیای عشق کشته نگارے | مرضیه السجایا محمودۃ الخصال
مرضیه السجایا یا نیکو عادتها **قوله**

دردا که بر در خود بارم نداد دلبر | چند آنکه از جوانب انگیزم و سائل
دردا افسوس **قوله**

ای دوست دست حافظ تو بند چشم زخم است | یارب به بنیم آنرا در گردنت حامل
آن را دست حافظ را غزل

هر کس که ندارد و جهان مهر تو در دل | حقا که بود طاعت او ضائع و باطل
مهر عشق حقا سوگند بحق باطل پیوده **قوله**

گشتیم جهان را که به بنیم و ندیدیم | همچون تو کس زبیا در شکل و شمائل
شکل صورت شمائل خصلتها **قوله**

اے زاهد خود بین ز در صومعه بگذر | آن دلبر من بن که بود میر قبائل
خود بین خود پرست ز در صومعه بگذر ترک زهد نداد لب آنکه دلهای عشاقان بحسن و کرشمه برد

غزل روایت المیم
المیات للاحباب ان یترحم | وللناقصین العهد ان یتنم

آیا نرسیده است مرد و ستانرا آنکه رحم کنند و شفقت کنند با دوستان و نرسیده است مر پیمان
شکنندگان را که از شکستن عهد پیمان شوند **قوله**

الم یا تهم انباء من فات عهدیم | و فی صدره نار الالهی یتضرم
آیا نیامد این ترا اخبار کسی که فوت کرد عهد دوستان را و شکست پیمان ایشان را و حال آنکه در سینه او

برداشتن از عشق تو دل غلج است
از جان خود آسان بود از عشق تو دل غلج

از عشق تو نا صبر مرا صبر نماید
از عشق تو شست زرقیان ز طبع و دست

حافظ تو بر و بندگی تیر میخان کن
بر دهن او دست زن و دایم بکسل

آتش اندوه پیشانی بنقض عهد زبانه میزند یعنی از روی قرآن و احادیث نرسیده است بایشان
 قصه عهد شکنان که از عهد شکنی چنانست حال ناقصان قوله
 فیالیت قومی یعلمون بما جری علی خیر منہم فیعفوا ویرحموا
 پس ای کاش که قوم من بدانند با چه رفتی است از ایشان برین حج از ظلم و تعدی خود پند و نوحه کنن قوله
 حلک الدمع منی والجوارح اضمرت فیما عجباً من صامت یتکلم
 حکایت کرد یعنی آشکارا کرد راز من اشک من و حال آنکه اعضا و جوارح من پوشیده داشته بودند ای
 فعلی عجبی از خاموشی که سخن نمیگوید و افشا را از صاحب خود میجوید قوله
 انی موسم البروز و اخضر التریب و یرق خمر الدامی ترخم
 ربی جمع ربوبیت و ترخم در اصل ترنوا این قسم قافیه در اشعار عرب شائع است آمد موسم بهار
 و سبز شد تلهاد تنک و صاف شد شراب و یاران هم قدح می سرایند قوله
 ایامن فاق کل السلاطین سطوة ترجم جزاک الله و الخیر یغنم
 ای آنکه غالب آمده بر همه سلاطین از روی سطوة رحم کن جزا بدتر از خدا و خیرا غنیمت دانند قوله
 بنی عم جود و اعلی بنا بحر عتد و للفضل اسباب بهاسیوسم
 یعنی ای عم زاد ما سخاوت کنید بر بختش یک جود و مزرگی رست سببها که بدان دیده میشود فضل و نشان
 داده میشود غنا ای برادران خداوند فضل و توانگری بر فقیران جود و در کم کنید و بخشش در اند
 که فضل عبارت از جود است و در جمع دینار و درم قوله
 شہور بہا الالفاء و یقتضی الغنا و فی شانہ عیش الربیع المحرم
 شہور جمع شہر و این شہور خبر مبتدای مصدر ای در شہور یعنی این ماه بهابیب تاثیر آن دل
 تقاضا میسر و می کند یا نه نیازی و توانگری می طلبد که نتیجہ آن عیش و جیش بود و در سامان که
 فقر و بی نداریم و دست قدرت هیچ نداریم عیش بهار است حرام و دل دریای دام قوله
 لكل من الخلال وخر و منہ و للحافظ المسکین فقر و منم
 یعنی هر یک را از دوستان ذخیر است که هنگام عسرت بکار آید و خیرات و صدقات است که در آن جهان
 بهجت افزاید و محافظ مسکین و فقیر را تا و نیست که باعث اضطراب است و فقر اختیاری نیست و از دست

در این ابیات این غزل در دست نیست در اصل هم یافته شد

که باعث شکر گذاری و موجب رسوای و خواری غزل
 اگر بر خیزد از دستم که با دلدار بنشینم ز جام خضر نوشم ز باغ وصل گل چینم
 بر خیزد از دستم میسر آید قوله
 اگر دیوانه خواهم شد دین سودا که شب را روز سخن باماه میگویم پری در خواب می بینم
 مگر تحقیق شب رحلت وقت مرگ قوله
 نہ ہر کو نقش نظمے زد کلامش دلپذیر افتد تدو طرفہ میگیرم کہ چالا کست شایتم
 نہ ہر کو یعنی نہ ہر شاعرے کہ او نقش نظمے زد شعرے گفت کلامش دلپذیر افتد بخشش مقبول باشد
 تدو طرفہ مراد مضمون نادر و معانی باریک شایین طائر شکاری مراد طبیعت قوله
 او گر باور نمیداری روا شود تگر چمن پرں کہ مانی نسخہ می خواند ز نوک کلک شکینم
 صورت تگر نقاش مانی نام نقاش رومی کہ بدروغ دعوی پیغمبری کرده و نقاشی را معجزہ ساخته در عهد
 شاه بہرام ہر فرشاہ بود و ہم بدست او کشته شد ۱۲ من ایرا ہم شایہی قوله
 امروز عشق و مستی ز من بشنوند از حافظ کہ با جام و قدح بر لب حریف ماہ و پروینم
 پروین ثریا غزل
 اینچہ شوریت کہ در دور قمرے بینم ہمہ آفاق پر از فتنہ و شرے بینم
 این غزل در نکاتہ زمانہ و علامت قیامت گفته و در قمر این دور اخیر ادوار ہمہ ستارگان سیارہ
 است و در ہر ہفت ہزار سال است ہزار تنہا عمل آن ستارہ و شش ہزار دیگر مشارکہ شش ستارہ
 و آدم ۱۴ ہم در دور قمری است قوله
 دختر از اہمہ جنگست و جدل باماد پسر از اہمہ بدخواہ پد رے بینم
 جدل خصومت قوله
 ابلہا از اہمہ شربت زگلاب و قند است قوت دانا ہمہ از خون جگرے بینم
 خون جگر محنت و مشقت غزل
 آنکہ او فکول شاد نکرہ است منم و آنکہ این نکرہ آباد نکرہ است منم
 این نکرہ دنیا و دل و بدن و دم خود کرده یعنی خموش فرما و نام عاشق شیرین پس زانو نشستن

در این غزل این بیت در دست نیست در اصل هم یافته شد

مراقبه کردن و باد پشستن با وی بایت کننده مرشد اشاد کننده ساحت پیرامون خانه طح انداختن
از بای و در و نیز آنچه نقاشان بر آه رنگ آمیزی غزل

آنکه پامال جفا کرد و چو خاک راهم	خاک میبوسم و عذر قدش میخوانم
بسته ام در خم کیسوی تو امید و راز	آن مباد که کند دست طلب کوتاهم
دره خاکم و در کوئی تو ام وقت خوش	ترسم ای دوست که باد به بر دنا گاهم
بامن راه نشین خیز و سوئے مصطبه گئی	تابه بینی که در افلاک چه صاحب گاهم
صوفی صومعه عالم قدسم لیکن	حالیسا دیر معانست حوالت گاهم
پیر یمنانه سحر جام جهان میخ داد	واندر آن آئینه از حسن تو کرد آگاهم
مست بگذشتی و از حافظ اندیشمین	آه اگر دامن حسن تو بگیرم و آهم
بمژگان سیه کردی هزاران رخنه و نیم	بیا که چشم یارت هزاران در و نیم

در این شعر
مصطبه یعنی
نیزه

غزل

مژگان سیه کنایه از ظلمت تقصیرات چشم بیمار صفت چشم معشوق باعتبار کم نگاهی چه بسیار اخصاست
که بهر سو نگاه نمیکند و این صفت حرمان است که من قاصرات الطرف و مراود از چشم بینائی حق چون سالک
یکمال رسد این صفت در و پدید آمده بود قال عزم اذ اراد الله بعد خیر البصر لعیوب نفسه معنی
آنست که خداوند البصیر تقصیر که از من بوجود آید اشاره به پاک من در رسید که گفتی من عمل صالحا فلنفسه و
من اساء فعلیها و ما انا بظلام للعبید بیا که از بینائی و اطلاع توان تقصیرات را که مظهر عدم ریاضت
در خنه کرده است در دینم و شوک آلام از رنگزار خود بر چینم و توجه خویش را از آن در کشم و غلبه را از پای بر کشم و
نیز مژگان سیه کنایه از عشق مجازی بود و چشم کنایه از عشق حقیقی شود و بیماری چشم تعریف اولی
معنی آنست که آن محبوب حقیقی بمژگان سیه خود که عشق مجازست هزاران رخنه در شمار آوردی و لبای
دینداری که بر تنم بود و از محبت مجازی پاره کردی بیا که از عشق حقیقی تو هزاران در و دانه اختیار کنم و از تیر
مجاز بیایه حقیقت روم شکر قرب چشم ذات تجلی می شراب کنایه از مستی حرمان بی نصیبی آن اشاره
بشکر این اشارت می قوله

الا ای همشین دل که یارانت برقت از یارو	مرا روزی مباد آندم که بی یار تو بنشینم
جهمان پیرت و بنیاد از این فرماوش فریاد	که کرو افسون نیرنگش ملول از جان شیرینم
حرام باو گریه جان بجای دوست بگزینم	اگر جای من غیر میگزیند دوست حاکم اوت

اشکال آنست که غیرت عاشقی تقاضای کند که اگر دوست دیگر را بر عاشق گران آید جواب آنست که این غیرت هوسناکانست و غیرت عارفان آنست که معشوق اگر چه دیگر را برگزیند رواست که فیض او به همه عام است اما عاشق را باید که نظر بر آن غیر که برگزیده است نیندازد و چون نظر بر غیر انداخت عاشق نیست عاشق آنست که غیر را در دل و چشم گنجایش نباشد قوله	
ز تاب آتش دوری شدم عرق عرق چمن	بیاری بادشگیری نیستی زان عرق چمن
عرق خوی بادشگیری باد صبا که ایصال را کج طیب به در نسبت دهند و سبب شگفتگی ریاحین گلزار شود اینجا کنایه از عرق چمن مرکب نام عطریست از عطریات خاصه او عرق چینی است اینجا کنایه از محبوب معنی آنست که از تاب آتش جدائی همچو گل عرق عرق شد و پرموده ورق ورق شد و اے مرشد طریقه و اے مادی حقیقت نیستی از آن محبوب حقیقی بیار و این غزل را ازین دطره بر آراسه بیان حقائق و معارف و طریق مشاهده بنمادی تواند که این بیت جوابیست به بیت بالا که کلام قدسی است قوله	
صبح الخیر ز بلبل کجائی ساقیا بر خیز	که غوغا میکند در سر خیال جنگ و دشمن
صبح الخیر کلمه است که هنگام طلوع صبح معاشران بسا قی می گویند و ساغر صبحی انومی چونند اینجا کنایه از دلوله محبت منزه بلبل عبارت از دل سالک ساقی کنایه از مرشد و غوغا یعنی شور بود و در خوش جنگ و دشمن کنایه از عهد است معنی چنین باشد یعنی دلوله عشق از عهد است بر یکم قائلو ابلی در سرم شور و غوغا میکند پرده بندار و عهده عفت خویش را از پیش بصیرت برخواست و عهدی که در میثاق بحضرت حق بسته ام از سر بنهنگام آرد است غزل	
بیاناکل بر افشانیم در ساغر اندازیم	فلک اسقف بکافیم و طح نور اندازیم
شراب ارغوانی را گلاب اندر قدح بریزیم	نیم عطر گردانرا شکر در بحر اندازیم
ارغوانی سرخ عطر کسر بوسه خوش و نیز قس از خوشبوی مخرج عود سوز قوله	
بیاجانان منور کن برویت مجلس مارا	که در پیش غزل خوانیم و در پایت سر اندازیم
برودیت تابینه خود قوله	
ایکے عشق می لافد و گرامات می بافت	بیاکاین داور بهار به پیش داور اندازیم
گرامات سخنان از چپ و راست داور بهار حکمت و قضیه داور حق تعالی - قوله	

چو در دست رود خوش زین طرب سر و دست	
که دست افشان غزل خوانیم و پاکوبان سر اندازیم	
پاکوبان رقص کنان قوله	
صبا خاک چو ما بان عالیجناب انداز	بود کان شاه خوبان را نظر بر منظر اندازیم
صبا باد شرقی اکثر اوقات بشیر از روز بغایت لطیف و موافق طبع خالق است این ابراهیم شاه منظر جادو نظر انداز قوله	
بهشت عدن اگر خواهی بیابا ما میخانه	که از پات خمت یکسر بخوض کوثر اندازیم
عدن نام بهشتی است از در بیض قال عمر ان الجنة ثمانية اولها دار الجلال و هی من لؤلؤ و ابيض و ثانیها دار السلام و هی من یاقوت و احمر و ثالثها جنت الماوی و هی من زبرجد اخضر و رابعها جنت المحمد و هی من ذهب اصفر و خامسها جنت النعم و هی من فضة و سادسها جنت الفردوس و هی من ذهب احمر و سابعها من یاقوت و احمر و ثامنها جنت عدن و هی من درة بیضاء و هی مشرق علی الجنان کلهما کوثر نام جوینست در بهشت انا اعطیناک الکوثر غزل	
بگذر تا بشارع میخانه بگذریم	کز بهر جرعه همه محتاج این دریم
شارع شاهراه شارع میخانه اضافه بیانیه قوله	
روز نخست چون دم رندی زدیم و عشق	شرط آن بود که جزیره این شیوه نسیریم
روز نخست روز است این شیوه عشق قوله	
جانی که بخت و مستقیم میرود و بساد	اگر غم خویم و خوش نبود به که می خویم
جمع بفتح اگر با خاتم و تکیه و بقیس و ماهی و امثال آن افتد سیلیمان مراد بود و اگر بمقابل آینه و سدو امثال آن بود سکندر مراد بود و اگر مقابل پیاله و شراب بود جمشید بود و چون ازین چیز است مسطوره هیچ چیز نبود هر چه مقتضای محل بود همان مراد بود اما در اینجا سیلیمان مراد است مستند جائی سند و فرش که گسترانند گویند که سند سیلیمان سه فرسخ در سه فرسخ بگسترند قوله	
تا بوی که دست در گمرا و توان زدن	در خون دل نشسته چو یاقوت احمریم
تا بوی یعنی باشد دست در گمرا و توان زدن اے بوصال او رسیدن یا قوت جواهریت سرخ و نیز زرد و کبود و از همه سرخ نیکوتر و همه جواهر بشکند و بگذارد مگر یاقوت ربانی هر که با خود دارد از طاعون ایمن بود و نام خطی و با مستعاره لب معشوق بوده این ابراهیم شاه منظر	

صبا باد شرقی اکثر اوقات بشیر از روز بغایت لطیف و موافق طبع خالق است این ابراهیم شاه منظر جادو نظر انداز قوله

شوریدگان بجات و قصه و سماع	مانیز هم بشعبه دست بر آوردم
شوریدگان دیوانگان عاشقان شعبه بازی و قصه	
از جرحه تو خاک زمین درو لعل یافت	بیچاره ما که پیش تو از خاک کمتریم
خاک زمین کنایه از ساک درو لعل یافت	بر تبه رسید که مخزن لعل و در گردید قوله
زان پیشتر که عمر گرامن سایه بگذرد	بگزار تا قیامت روے تو بنگرم
گرامنایه قیمتی و بیش بهاد و نفیس قوله	
حافظ چوره بکنگره کاخ وصل نیست	با خاک آستانه این در بر بریم
کاخ کشک غزل	
بار ما گفته ام و بار دیگر می گویم	که من گم شده این ره نه بخود می گویم
بار ما یعنی بسیار این ره اشاره بفرقه بخودی می گویم	نه بهای نفسانی می گویم قوله
در پس آئینه طوطی صفت داشته اند	آنچه استاد ازل گفت بگو می گویم
مراد از آئینه دل صفا استاد ازل حق تعالی گفت	الهام نمود درین بیت تقلیب است تقدیر کلام
چنین است که طوطی صفت مراد داشته اند در پس آئینه	آنچه استاد ازل گفت بگو می گویم یعنی من
از کسوت اختیار برآمده ام و مرا بهیچ نوع اختیار نیست	اختیار از ان حق است و این بیت حافظ در
ستایش خود فرموده که ما قال عرم انا سید ولد آدم	و لا فخر و آیه ما کان لبشر ان یکمله
الله الا من وحی او و راء حجاب شاهد این حال است	یعنی من حکم الشعراء قلامید الوحدی
هر چه می گویم از الهام حق است نه چون شعراء عوام	که گفتارشان محض آموزش نفس و شیطان کما قال الله
والشعر لا یتبعهم الغا و ان الله تراهم فی کل وادی یسمون	و نیز در پس بعضی مقابل می پس چرخ
نفرین گرفته اند پیش و رسم است که چون طوطی را آموزانند	مقابل طوطی آئینه بردارند و آموزاننده پس
آئینه نشسته آواز کند طوطی کس خود را در آئینه می بیند	و آن آواز از او پندارد و در سخن آید قوله
من اگر خاتم اگر گل چین آرائی هست	که از ان دست که می پرورم میرویم
خدا بد گل نیک چین آرا باغبان ملوق تعالی از ان دست بنوع درو شے	قوله
دوستان عیب من بیدل حیران کنید	گوهر و دام صاحب نظری می جویم

بکمال بیان

بکمال بیان

دل

بکمال

گوهر مراد دل صفا قوله	
اگر چه بادلق ملح می گلگون عیب هست	مکنم عیب کز رنگ ریای می شویم
دلق ملح بهیستی مستعار مکنم نکند مرا رنگ	ریا بهیستی مستعار قوله
خنده و گریه عشاق زجاے و گریست	می سرایم لبشب و وقت سحر می جویم
زجاے و گریست بسبب عشق است قوله	
حافظ گفت که خاک در میخانه بسوی	گو مکن عیب کن منک خشن می جویم
میخانه عالم عشق من مشک خشن می جویم	معانه تجلی حق مینایم غزل
بشری اذ السلامه حلت بذی سلم	لقد حمد معترف غایت انعم
بشارت است و قتیکه سلامه حلول کرد و زدی سلم	که موضعی است که درو سلم یعنی کنایه بسیار است مراد از
سپاس و ستایش کس که اعتراف نماینده بود نهایت نعمتبار	که بوسه رسید باشد یعنی آن حلول سلامه
مزدی سلم منزله حصول نعمتبار است قوله	
پیمان شکن هر اینه گرد شکسته دل	ان العهود عند ملوک الهی ذم
پیمان شکن عهد شکن عهد و عهدا ملوک خداوند ثقیل	خود ذم ذمه یعنی عهد شکن البته شکسته دل شود چه عهد
و پیمان نزد خداوند عقل ذمه و رعایت همان نزد ارباب خرد لازم قوله	
در نیل غم فتاد و سپهرش بطعنه گفت	الا ان قد ندمت و ما یفیع الندم
نیل بکسر رویت از کشور زنگبار بر بصر بگذرد چون فرعون	از عهد حق برگشت و با شک خویش در نیل
غرق شد بصد خواری معنی آنست که آن عهد شکن	در نیل غم افتاد و سپهرش بطعنه این ندا و او که اکنون
پشیمان شدی و حال آنکه نفع نمیکند پشیمانی این مضمون تلخیص	است بکرمه الان و قد عصیت قبل
و کنت من المفسدین قوله	
ساقی بیا که دور گلست و زمان عیش	پیش آرجام و هیچ مخور غم ز پیش و کم
ساقی کنایه از مرشد و روح و دل و خود قوله	
بشنو ز جام باده که این زال نوعوس	بسیار گشت شوهر چون کی قباد و جم
زال نوعوس کنایه از بطالت ایام و عروس	باعتبار آرایش کی قباد و نام شایسته این زن

مراد از

چشم همیشه در آید و الا مرقم شد قوله

حافظ بکج میکرده دارد تر ارگاه | کالطیر فی الحقیقة واللیث فی الاحم

ماند مرغ در باغ و شیر در بیشه غزل

بے تواس سرور و ان بگل گلشن چکنم | زلفت سنبیل چه کنم عارض سوسن چه کنم

آه کز طعنه بدخواه ندیدم رویت | نیست چون آئینه ام روی ز آهین چه کنم

یعنی چون روی تو آئینه من نیست آئینه آهین چه کار آید قوله

شاه ترکان چو پسندید و بجایم اندخت | دستگیرانشو و طفی تهمتن چه کنم

شاه ترکان افراسیاب تهمتن رستم مراد مرشد در اینجا این قصه بر سبیل اجمال چنین است که بیزن که

در خدمت افراسیاب می بود اتفاقاً با دخترش محبتی واقع شد شبی هر دو را در خلوت یافتند این خبر

با افراسیاب رسانیدند افراسیاب بیزن را گرفته در چاه محبوس کرد اقرار بیزن این خبر را برستم رسانید رستم

با لشکر خویش از شهر خود برآمد و در شهر افراسیاب در چاهی که بیزن را اسیر کرده بودند مشغول داشت و بیزن را

بر آورده همراه خود برد معنی آنست که چون مرا حضرت حق با قضا حکمت بالذات در چاه دنیا انداخت

اگر مرشد کامل و مستگیری نکند و این چاه زندان را نمی ندید که خلاص تواند ساخت اگر سائل سوال کند

مرشد با تهمتن که مانعت از نیاب بیزن را از چاه زندان خلاص ساخته چه مشابعت دارد بر قبول آن که توجه

کما رو که مرشد در کمال اطاعت حق بود هر چه کند یا راده او کند گوئیم این تشبیه من بعض الوجوه است نه من کمال

و اینچنین در کلام فصیح اکثر الوقوع است پس تشبیه مرشد به تهمتن محض در رستگاری بود و موافقت و

مخالفت منظور نشود و معجزه ارباب قرب را منتر است که چنین و چنان کنند و در بعضی تقدیرات

مرضی حق را فهمیده مخالف آن شوند حق سبحانه نیز مرضیات ایشان را فهمیده رقوم لوح محفوظ را محو

میگرداند و بطوریکه که اراده ایشان است بثبت میسراند کقولہ یحوامد ما یشاء و یشیت و عنده

ام الکتاب بگوش هوش بشنوائے مقبول اولوالالباب و میتواند که شاه ترکان کنایه از صفات

قهریه حق بود و تهمتن کنایه از صفات لطیفه کما جارفی الحدیث القدسی سبقت رحمتی علی غضبی

و فی الحدیث النبوی صلیم اللهم انی اعوذ بک منک ای اعوذ بطفک من قهرک و میتواند که

مراد از شاه ترکان نفس باشد معنی آنست که چون نفس مراد را در چاه هوا و هوس انداخت اگر لطف روح

شاه ترکان کنایه از حق و در قوس سبب است و در قوس اول و آخر بود

ماند رستم که بیزن را از چاه بر آورد و دستگیر نگردد و حال من چون شود و قصه رستم و بیزن در بیت شاه ترکان
سخن معنیان می شنودند کور شد قوله

بر و اموزا بد و بد و در و کشان خورده بگیر | کار فرمای قدر میکند این من چه کنم

در و کشان عاشقان خورده بگیر عیب کن کار فرمای قدر حق تعالی این اشاره بد و کشی قوله

مددے گز چرخ غم نکند آتش طور | چاره تیره شب و ادنی ایمن چه کنم

چرخ روشن آتش طور تجلی و ادنی ایمن نام بیابان در بیت المقدس قوله

برق غیرت که چنین میجهد از پرده شب | تو بفرما که من سوخته خرم من چه کنم

باید دانست که چون غیرت و انگیزه عاشق است و میخواهد که معشوق بدیگر ملتفت شود معشوق را هم

غیرت میشود و میخواهد که عاشق او بدیگر نگر و چنانچه نقل است که چون در دعا شتی و انگیزه دقت ابراهیم هم

گردید ترک دنیا نموده طالب محبوب خود گردید روزی در کج نشسته مشغول محبوب خود بود که پسرش خورد بود

چون بسلطنت رسید روزی باز روزی تمام نزد پدر آمد و سلام کرد ابراهیم گفت تو بر کدام دینی گفت برو دین محمدر

گفت الحمد لله گفت قرآن دانی گفت بے گفت الحمد لله ابراهیم خواست که برود پسرش نگذاشت محبت در دل ابراهیم

اثر کرد و پدرین آواز آمد که یا ابراهیم مدعی محبتا و محب غیرنا ابراهیم از غایت محبت گفت الهی اغنیایا این را

پروار یا مادر یا بجز این سخن پسرش بفتاد و همانجا جان بداد ز به غیرت معشوقی که با عاشقان خود چنین میکند

از اینجا است برق غیرت که چنین میجهد قوله

حافظا خلد برین خانه موروثیست | اندرین منزل ویرانه نشین چکنم

موروث اباعن جد منزل ویرانه دنیا نشین نشست غزل

باز آئی ساقیا که هو خواه خدمتم | مشتاق بندگی و دعا گوے و دلم

آرے که فیض جام سعادت فروعیست | بیرون شدن نما و زطلالت حیرتم

یعنی هدایت نمودن خاصه جام سعادت فروغیست پس میخواهم که مرا ازین ظلمات هجرت که دنیا و عالم کثرت است

بر آری و بمقام سراسر نور که عالم قرب و وحدت است رسانتی قوله

هر چند غرق بحر گناهم ز شش جهت | تا آشنای عشق شدم ز ابل رحتم

تا آشنای عشق شدم لیکن ازان وقت که آشنای عشق شدم قوله

صمیم کن برندی و بدنامی اے فقیہ	اکاین بود سر نوشت ز دیوان فطرت
فقیہ دانشمند سر نوشت حکم ازلی - قوله	
اے خور که عاشقی ز کبست و خیال	این موہبت رسید دیوان فطرت
کب سخی موہبت بخش دیوان فطرۃ روز ازل - قوله	
من کرد وطن سفر نگزیدم بعم خوش	در عشق دیدن تو ہوا خواہ غریبم
ہوا خواہ دوستدار و طالب غریب مسافرت قوله	
دورم بصورت از دور و دستم دوست	لیکن بجان و دل ز میمان حضرت
بصورت باعتبار جسم یا بسبب جسم - قوله	
اگر دم زنی نظرہ مشکین آن نگار	فکرے کن اے صبا ز مکافات غیر تم
گروم زنی اگر عوی عشق او کنی و طالب اے باشی طرہ مشکین جذبہ عشق صبا مراد علماء و زاحد مکافات بدلہ یعنی اے صبا اگر میخواہی کہ میان طرہ مشکین او عشق کنی از مکافات غیرت من فکر کن - قوله	
دریا و کوہ در رہ و من خستہ و ضعیف	اے خضر چہ جستہ مدد کن بہستم
ضعیف نادان پے جستہ مبارک قدم بہت توہم غزل	
بغیر این کہ بشدین و دلش از دستم	بیا بگو کہ ز عشقت چہ طرف برستم
دلش علم ظہیر مراد دلش من نیست ہر چہ عجب ز رنگ خویش نباشد نصیب حیرانہ - قوله	
اگر چہ خرم غم غم تو داد و بباو	بخاک پایے عزیت کہ عہد شکستہم
غم کنایہ از عشق بخاک پایے تو بار نسبت عہد شکستہم - قوله	
چو زورہ گر چہ فقیرم بین بدولت عشق	کہ در ہوا سے رخت چون بہر پیوستم
بین بدولت عشق بدولت عشق کہ دارم نظر کن ہوا محبت و آرزو چون چگونہ - قوله	
بیار بادہ کہ عمریت تاسن از سرمہر	بکنج عافیت از بہر عیش نشستم
عمریت مدت کج گوشہ از دست عشق یعنی بسبب و لطیف عشق - قوله	
اگر ز مردم ہشیاری اے نصیحتگو	سخن بخاک میفکن چہ کہ من مستم
نصیحت تو با من بمنزلہ بخاک انداختن است چہ دست را نصیحت سودے ندہ غزل	

حافظ ہریش چشمتو خواہد بہر جان
در این خیال کہ از بد بیک رہی

بہشت حافظہ آن یاد دہان گشت
کہ بہر بہر ہر جا ہر جا گشت

بغزم تو بہ سحر گفتم استخارہ کنم	بہار تو بہ شکن میرسد چہ چارہ کنم
غرم قصد استخارہ طلب خیر و نیز معروف - قوله	
بدور لالہ و داغ مرا علاج کنیدا	اگر از میانہ بزم طرب کنارہ کنم
بزم طرب مجلس بخاری - قوله	
ز روی دوست مرا چون گل مراد گفتم	حوالہ سر دشمن بسنگ خارہ کنم
ز روی دوست بسبب شاہدہ دوست چون گل مراد گفتم حصول مراد گردیدہ خارہ قسم شکستہ - قوله	
بخت گل بنشام بنے چو سلطانے	از سنبل و سمنش ساز طوق و یارہ کنم
بخت گل دل سالک طوق انجہ و گردن افکندہ از روی فقرہ یارہ دست و سخن یعنی بخت گل مجبور بنشام ہمچون بادشاہان و زیور اش از گل پوشانم و معنی حقیقی آنست کہ دل از محبت مجازی گل دار شکستہ و از جمال خویش ہرچہ نہفتہ محبوب حقیقی را سلطان دار بران بنشام و از تسبیح و شلیلش محلے گردانم و قول سبحانک لا اله الا انت بر زبان رانم - قوله	
اگر اے میکدہ ام لیک وقت مستی بین	کہ ناز بر فلک و حکم بر ستارہ کنم
ستارہ ستارگان - قوله	
اے قاضیم نہ مشایخ نہ محتب نہ فقیہ	مرا چہ کار کہ منع شراب خواہہ کنم
مشایخ صاحب شیعہ منع بازداشتن اشکال این بیت آنست کہ امر معروف و نہی منکر بہر کس بقدر اوجہ واجب است نہ گرت نہی منکر بر آید دست نشاید چہ بے دست و پایان نشست نہ و گرت نہی منکر نہی منکر کہ پاکیزہ گردد باند ز خورے چو دست و زبان را نماند مجال بہت نمایند موی رجال قال اندر آخر بالمعروف و النہ عن المنکر و نہی منکر از روی تمنہ ان بدست باید و از علماء بزبان و از فقراء بدلی با نیگہ آنرا کردہ و اندہ از نہی منکر ہر طرف شود جوایش آنست کہ منع کردن شراب بخوارہ نہی بازداشتن او از شراب خوردن دوران متصور است کہ کسے بدست آزار رساند یا شفعہ بزبان گوید کہ گفتہ او محل خوف آن بود کہ اگر گفتہ او را قبول نخواہم کرد بدست آزار خواہد رسانید چنانچہ حال قاضی و مشایخ و فقیہ است و ہر گاہ من از ایشان نیم پس بر من بازداشتن آن شراب خوار از خوردن فرض نیست یعنی واجب بر من گرت قلبی و آزار بجای آرم قال عمر من دای منکم منکر فلیغیر بیکہ و ان لم یستطع فیلسانہ و ان	

مست

لیستع فبقلبه دف ذلک العوام تمنا بفتح نشان دعا که بران اسپ نهید ساز استعداد برگ اسباب خانه معاش زندگی وقت قوله	
مرکه نیست ره و رسم لقمه پر بهیزی	بهان به است که میخانه را اجاره کنم
بهان به است بهتر بهانست قوله	
زباده خوردن پنهان بلول شد حافظ	بیانک بر بطونے رازش اشکا و کنم
بیانک بر بطونے بطریق علانیه داشت بهار غزل	
پتینم گر شد دستش گیرم	وگر تیرم زندمنت پذیرم
کسان ابروے مارا گو مزن تیر	که پیش دست و بازویت بمرم
کسان ابرو معشوق قوله	
غنم کیتی چوازا پیم در آورد	بجیز ساغر نباشد و تنگیم
از پیم در آورد عاجز و پریشان ساخت و تنگیم مدد و معاون بفر آورد از عرش تخته است از جوهر سبز و اورا چهار صد هزار رکن و میان هر رکن هشتاد هزار ساله راه قوله	
برای اے آفتاب صبح امید	که در دست شب هجران اسیرم
آفتاب صبح امید معشوق قوله	
بفریادم رس اے پیر خرابات	بیک جرعه جو انم کن که پیرم
پیر خرابات مرشد قوله	
چو طفلان تا که این زاهد فریب	بسیب بوستان و شهید و شیرم
بسیب بوستان کنایه از زاهد شهید و شیر صلاح و تقوی یعنی بسبب بوستان و شهید و شیر مرا بچو طفلان تا که زاهد فریبی دهی و بچیز را می محقر مرا از خود و اورا بشکنی اے مرانا که بچو زاهدان طفل فریب از خود بغیر از نمازی و مجازاد و پیش نظر جلوه گر سازی بذکر غیر مبر یا خود مرا از ضمیر - قوله	
بسوز این خروقه تقوی چو حافظ	که گر آتش شوم دروے نگیرم
نگیرم اثر نغم غزل	
بروای طبیب از سر که ز سر خبر ندارم	بخودم دے راکن که خود خبر ندارم

این لفظ در معلوم از جا آمد ۱۲

من آن مرغ که هر شام و صبح گاه
سوز تا سوز او از صفت

چو بخت تو

لبیا و تم فتم که زین خودی شوم به	مے ناب نوش و هم ده که غم و گر ندارم
عیادت رفتن به بیمار پرسی نوش شیرین و آب حیات و تریاک ناب خاص بے آمیزش قوله	
ز دهب گنزد ز یور بر زرت گشند ویر	من بینوای مضطر چه کنم که ز ندارم
دهب زنده ز یور پیرایه بینوای مضطر بیفتار غزل	
تو بچو صبح و من شمع خلوت سحر	تسسم کن و جان بین که خون همی سپرم
التسسم دندان سپید کردن و نیز تسسم از اقسام خنده قوله	
چنین که در دل من داغ زلف کشت	بنفشه زار شود تر بتم چو در گزم
بنفشه نام گل تربت گور در گزم بسیرم قوله	
بر آستان امید گشاده ام و در چشم	که یک نظر فکنی چون فکندی از نظرم
یعنی منتظریم و امید آن داریم که یک نظر یک نگه فکندی از نظرم هیچ نگاه به حال من نیکنی قوله	
چه شکر گویمت اے خیل عجم خاک الله	که روز بیکسی آخر میروی ز سرم
خیل سپاه عفاک الله نگا دارد و ترا الله تعالی نرگس مست چشمست تنگنا و تنگچه و تنگی هر چیز در راه تنگ غزل	
تا سایه مبارکت افتاد بر سرم	دولت غلام من شد و اقبال چاکرم
بیدار در زمانه ندیدی کس مرا	در خواب اگر خیال تو گشتی مصوم
مصوم خیال کرده شده قوله	
من عمر در غم تو سپایان برم و	باور مکن که بے تو زمانه بسیرم
باوراعتبار قوله	
گفتی بیار خت اقامت بکوے ما	من خود بجان تو که ازین کو می نگذرم
اقامت ایستادن بجان تو قسم بجان تو - غزل	
چرا نه در پے غم دیار خود باشم	چرا نه خاک کف پای یار خود باشم
عزم قصد دیار ولایت قوله	
غم غریبی و غربت چو بر نمن تا بم	بشهر خود روم و شهر یار خود باشم

دل ایچو غم دل بیدار خونی
چه بخت بکوی کس در دوسر ندارم

دل ایچو غم دل بیدار خونی
چه بخت بکوی کس در دوسر ندارم

بسیب بوستان کنایه از زاهد شهید و شیر صلاح و تقوی یعنی بسبب بوستان و شهید و شیر مرا بچو طفلان
تا که زاهد فریبی دهی و بچیز را می محقر مرا از خود و اورا بشکنی اے مرانا که بچو زاهدان طفل فریب از خود
بغیر از نمازی و مجازاد و پیش نظر جلوه گر سازی بذکر غیر مبر یا خود مرا از ضمیر - قوله

غریبی مسافت چو بر نیت تا بم محل نمیتوانم کرد شهر یار بادشاه روزگار که بقصر خود بزرگترین از بادشاهان بود و نیز شهر یار قوله

زمجرمان سراپرده وصال شوم | زبندگان خداوند گار خود باشم
سراپرده سراپادشاهان قوله

همیشه پیشه من عاشقی و رندی بود | و گر بگو شوم و مشغول کار خود باشم
پیشه کسب و بند و طلب قوله

چو کار عمر نه سپید است بار و آن اولی | که روز واقعه پیش نگار خود باشم
روز واقعه روز مرگ قوله

از دست بخت گران خواب و کار و نوسان | اگر کنم گله راز و راز خود باشم
گران خواب خفته راز و راز خود باشم بگویم قوله

بود که لطف ازل رنمون شود حافظ | و گر نه تا با بد شر مسار خود باشم
شر مسار شرمند غزل

چل سال رفت پیش که من لاف میزنم | اگر ساکنان دیر معان کمتر بنم
دین بیت اظهار محبت میکند که محبت ما امروز نیست بلکه از لیه است قوله

هرگز بهین عاطفت پیر می فروش | ساغر تهی نشد ز می صاف روشنم
بمن فزندی عاطفت مهر بانی ساغر دل می محبت عشق یعنی ادا و شکر این تا تو اتم کرد که هرگز قوله

ازین عشق و دولت زندان پاکباز | پیوسته صدر مصطیبا بود مسکنم
زندان عاشقان صدر پیشگاه مصطیبه شایسته مسکن جاب سکونت یعنی از بسکه عین محبت و محض

مروت بودم لاجرم هر کجا که صاحب سلوک بسج می شدند مرا تعظیم میکردند و بلند تر از این نشانند قوله
در شان من بد رو کشتی ظن بد میر | کالوده گشت خرقة و لے پاک انهم

در کشتی میخواری و طریقه ملائیه و محبت مجازی خرقة ظاهر قوله

شهباز دست پاوشیم یارب از چه جا است | اگر یار و برده اند هوا می نشینم
شهباز با سپید پاوشیم حق تعالی هوا محبت و آرزو نشین آشیان مرغان و جانی نشین و انعام که

همیشه آنجا باشند یعنی من مرغ دست پر و در جناب حق اما تعجب آنست که مسکن اصلی خود را چرا فراموش کرده ام
ایچه عقلت و بیخبری است که بر من ستولی گشته قوله

حیف است بلیله چو منی اندرین چنین | با این لسان عذب که غاش چو سوسنم
بلیله چو منی چنین من بلیله اندرین چنین دنیا وجود عذب شیرین یعنی هر دم مرا حسرت و مشتاق

زبده میشود بجانب اصلی که مکان وصل نیست مرغ روح که مشتاق جانانست میخواید که درین گلستان باشد
سے گویم که حیف است سطرلاب که

آب و هوا پارس عجب بفرست | گویم که خیمه ازین خاک برگم
پارس این وجود و دنیا سے فانی همدم محب و موافق قوله

تو را نشسته خجسته که در من زید فضل | شد منت مواهب او طوق گردنم
من زید بار در عرب رسیده است که چون شخصی چیزی بفرستد و شخصی بمنش مقرر کند و صاحب

کالا بران قیمت قرار نگیرد گویند من زید قوله
حافظ زید خرقة قدح تاب گشتی | در بزم خواجه پرده زکارت برافکنم
پرده زکارت برافکنم کارت آشکارا کنم غزل

حجاب چهره جان میشود بخار تنم | خوشامد می که ازین چهره پرده برافکنم
یعنی بوجوب وجود ذنب و کالیقاس لهادنوب همین جسم است که میان عاشق و معشوق حائل

است دوست با بد دوست رسیدن نمی دهد و قتی که طار روح عاشق از قفس غصری سپرد بدوست
رسید و درین تناسل است بوجوب فتنه الموت ان کفتم صادقین و نیز خود گفته است صعبان

عاشق و معشوق هیچ حائل نیست : تو خود حجاب خودی حافظ از میان برخیز : قوله
چنین فقص نه منراے من خوش الحان است | روم بگلشن ضوان که مرغ آں چمنم

چنین فقص کنایت از وجود غصری گلشن ضوان عالم وحدت و اطلاق قوله
عیان نشد که آدم کج بودم | و رنج و درد که غافل ز کار خویش تنم

در بیان خیر میگوید که چندانکه رعنائی و زیبای من خوبتر می بینی جیرانی و سرگردانی من در کار خویش افزون
سے دان که نه مرا از نفس بے بنیاد خود بفرست و نه از آثار و مبادی و معاد اثر سے نقلست و قتی قصد جام

سے دان که نه مرا از نفس بے بنیاد خود بفرست و نه از آثار و مبادی و معاد اثر سے نقلست و قتی قصد جام

کردم و بجام رفتم آنجا صورته دیدم باقائے تمام بر در آن حمام نقش کرده با خود گفتم صورت بدین رعنائی
 و شخصی بدین زیبایی را یقین است که برائے مصلحت نگاشته اند و هر آینه بجهت همیش داشته اند این حکایت را
 از هر نوع گره می بستم که صورت زبان حال بر کشاد و گفت اے غافل اگر شکلی دارم اما در کار خود شکلی دارم
 هر چند که رنگ و بوی زیباست مرا چون لاله رخ و چو سرو بالا است مرا به معلوم شد که بر در خانه خلق و نقاش
 من از هر چه است مرا به بر در حمام بر بنه شدم همه خلق بر من میگذاشتند شب و روز قایم نم زرد و سیم دیگران می
 دتے شد که رو بدیوار آورده ام و حیران مانده ام و هیچ در نمی یابم که این سخن این را و این سخن این نقش چه
 س مباد که ناگاه خاکم کنند و زین بوی دیوار پاک کنند نه از بود خود هیچ نمود مرا نه اندر حقیقت
 وجود مرا به شب و روز در محنت و اندوهم زهر نوع خود را و می بینم که ندانم کیم من درین رنگدانه از
 آمدن نه زرقن خبر اگر نیستم چیست این رنگ و بوی و اگر هستم آخر چه چیزم بگویم درین خاکدان باد
 پیروده ام به هر عمر جز نقش ننموده ام از جمله حقائق عشق یک نیست که محقق وجود خود را بعینه چون نقش بر دیوار
 بیند و از وجود و اوصاف خویش اصلا خبر و اثری ندارد که نهایت هو الوجود الی البدایه چنانچه در بدایت
 بخانه نابود خویش نمکن بود نهایت کار ناز بیا بود خود رفتن است از اینجا است که عیان شد از قول

چگونه طوف کنم در فضا	عالم قدس	چو در سراچه ترکیب تخت بند تنم
طوف سیر فضا میدان سراچه	سرای خرد سراچه	ترکیب دنیا تخت بند مقید قوله
مرا که منزل حورست مسکن و ماوس		چرا بگویم خراباتیان بود و طغم
منظر جایی نظر و عمل منزل جایی	فرد آمدن چرا	مرا که خراباتیان اهل دنیا قوله
اگر خون دلم بوی عشق می آید		عجب مدار که هم درون ناف ختم
ناف معروف حقن و لایق است شکنجه از ترکستان منسوب بخو بردیان قوله		
طر از پیرهن زرد کشم بین چون شمع		که سوز هست نهانی درون پیرهنم
طر از نقش و نگار قوله		
بیا و هستی حافظ ز پیش او بردار		که با وجود تو کس نشنود ز من که منم
او کنایه بحافظ غزل		
حاشا که من بموسم گل ترک می کنم		من لاف عشق میزنم این کار که کنم

حاشا دور با و سالک گفته اگر ناز و نعیم عالم را همه بیکبار بر محب عرضه کنند اگر کام جانش بجزعه ازان
 شراب ناب شیرین شده بچوے خواهد خرید و بیشک این کیفیت را ترجیح خواهد نهاد بر دنیا و مافیها
 چنانکه گوید حاشا الخ قوله

مطرب کجاست تا همه محمول زنده علم		در کار چنگ و بر بجا و آواز نه کنم
واژین بر نه که محب کرده است معلوم میشود که نزد مقصود اصلی کلی آن کیفیت است و پس باقی لطیف		آن کیفیت گفته مطرب کجاست الخ
از قال و قیل در سه حالی دلم گرفت		یک چند نیز خدمت معشوق و منم کنم
از قیل و قال گفتگو در سه جای تعلیم علم حالی الحال دلم گرفت مول شد قوله		
کو پیک صبح تا گلایه شب و افاق		با آن حبه طالع فرخنده بے کنم
ماشق را غصه است که با و دیوار را ز گوید اگر چه کتمان عشق لازم است اما او نمیتوان کرد بنابر آن با صبا میگردد کو پیک صبح تا گلایه شب و افاق حبه مبارک قوله		
از نامه سیاه تر رسم که روز حشر		با فیض فضل او صد ازین نامه طے کنم
روز رسد رسول م با اصحاب در کو بیابان مدینه می گذشت زنی سوگند داد که بخانه و بی فرمایند چون صد آمدند دید که آتش افروخته بود و اولاد او گرد آتش بازی میگذاشتند و گفت یا ربی الله الله اگر چه عباد ام انا با و لادی فرمود بل الله ارحم الراحمین قالت اترانی یا رسول الله احب ان القی و لدی و النمل فکیف یلقى الله عبده فیها و هو ارحم الراحمین پس رسول عم گفت هکذا لوسی از اینجا از نامه سیاه الخ و عاقل باید که بر فنا و دنیا و میمیری و هر مطلع شود و باد وستان بهار از زندگانی کند و این نکته گوش کند که قوله		

که بود و زمانه وفا جام می بیار		تا من حکایت جم و کاوس که کنم
کاوس که یکاوس نام با و شاه و قیل فرود را گویند و قیل فرعون را قوله		
این جان عاریت که بحافظ سپرد و تو		روز ز رخس به بینم و تسلیم کنم
تسلیم سپردن غزل		
حالی مصلحت خویش در آن می بینم		که کشم رخت بیخانه و خوش بنشینم

بدرقه لعل

حالی الحال مصلحت نیک اندیشی قوله

جام می گیرم و از ابل ریاد و رشوم | یعنی از ابل جهان پاکه لی بگزینم

جام می گیرم در عشق مشغول شوم از ابل ریاد و رشوم از صحبت مرایان دور شوم ابل دل
که که اطلاع بر غیبات دارد کنایه از مرشد کامل قوله

بسکه در خرقة سالوس زدم لاف صلاح | شر مساریخ ساقی و می رنگینم

ساقی محبوب حقیقی می رنگین شراب عشق و محبت قوله

سر بازادگی از خلق بر آرم چون سرو | اگر بدوست که دامن ز جهان بر چینم

کرد بدوست اگر میسر آید و حاصل گردد و دامن ز جهان بر چینم اعراض از جهان کنم قوله

دل و جانم بخیاں سز زلف تو بسوخت | و رگ و ابایدت اینک نفس مشکینم

سز زلف اشارت بجزیه عشق و محبت گواشا نفس مشکین کلمات عشق انگیز قوله

بر دلم کردستمهاست خدا را پسند | که مکر شود آئینه مهر آئینم

مکر تیره آئینه دل صفا مهر آئین چون آفتاب قوله

سینه تنگ من و بار غم او بیبهات | مرو این بار گران نیست دل مشکینم

مرو لائق برداشتن بار گران غم عشق و غم بھر قوله

بنده آصف عیدم و لم آزد من | که اگر دم زخم از چرخ نخواهد گزینم

دم زخم بگویم نخواهد گزینم عرض کین من بکشته غزل

خورم آن روز که زن منزل ویران بروم | راحت جان طلبم وز پی جانان بروم

ساکه را که نفس انداره اش بصف اطمینان متصف شد روح او را از عالم بلا کشته پیدا آمد زبان شتایش

بدین ترانه مترنم میشود خورم آن روز آنخ قوله

دلم از وحشت زندان سکندر گرفت | رخت بر بندم و تا ملک سلیمان بروم

زندان سکندر کنایه از شهر شیراز که در زمان سکندر زندانخانه بود و نیز گویند سکندر در انجامد نون است

و ملک سلیمان کنایه از شهر بند که نزد در عهد خواجه نسبت بلاد دیگران در کمال رفاهیت بود و االی آن

شهر خوانان قدوم حضرت بودند و خواجه نیز آنروز سکونت آن داشتند و همواره حاکم آزادی ستودند

من اگر نذر با تمام در حافظ شعر
نیز تمام که در کتب دیگر

چنانکه گفته است اے صبا با ساکنان شهر یزدان من بگو که کاسه سر ناحق شتاسان گوشت میدان شما

و می تواند که سکندر اراده از حاکم خود کرده که اخلاق او خواجه را بتنگ آورده و سلیمان کنایه از حاکم شهر دیگر

میکنند که محلی با نصاب بود و دوست خود و کرم می کشود و خلوص اعتقاد در شان ابل اندری نمود و چنانچه خود گوید

سختگویی و خوشخوانی نمی درزند و شیراز بهیافاظ که ما خود را بملک دیگر اندازیم و زندان سکندر

بحکم الدنیا سخن المومن عبارت از دنیا بود و ملک سلیمان کنایه از ملک حقیقه شود و در مجازیم اگر چه

حقیقت پرستی اما چون تقییدی دارد مقاماتش منحصر است نسبت بر زندان میدارد و حقیقه ملکی است بی پایان

در جهالتش بگنجد و مقاماتش بتجرب و تقریر بنجد بملک سلیمان نسبت کرد و سکندر هر چند که عالم کبیر بود

گروهی به پیغمبرش می ستود اما نزد سلیمان چه وزن مینمود همچنان مجاز و جنب حقیقه هیچ قدر ندارد

اگر چه در مقام خود نموداری می آرد و نیز میگوید چندین محنت آباد و دنیا بنشینم وقت آن شد که حکم

کل شیء مالک الا وجهه الحکم و الیه ترجعون از مقام او نه بعالم بالا رجوع کنیم قوله

اگر چه دامنم که بجای نه در راه غریب | من بهوے خوش آن زلف پریشان بروم

بوسه امید وقوع محبت میگوید که از وطن اصلی که جدا شده ام منتر ل آن مسافر که ناگاه بشهر غربت

در آمده باشد و در راه بنمیداند و در چار سو شهر منتظر باشد که از کجا آشنای رسد تا دست گیرد

در اینها شود با وجود اینهمه میگوید که درین سفر گر چه دامنم بجای آنخ قوله

چون صبا بادل بیمار و تن بطاقت | بهواواری آن سرو خراسان بروم

میگوید اشتیاق وصل جانان زمر تبه البست که بتقریر آید با وجود اینهمه ضعف بدن که در آنجا رود

جانان مراست میخواهم که چون صبا آنخ قوله

در ره او چو قلم گریسم باید رفت | بادل زخم کش و دیده گریان بروم

یعنی چرا از دم همیشه در هوا می گردانم که جانان که مشاهده با کمال او میسر گردد و در دست

بچو قلم آن زخم کش مجروح آری یکچند در کوه زهد و در ع می بودم باز بهواسه کوه زندان خار خا

محبت آتش شوق در دل و جان ناتوانم افکند با خود گفتم که قوله

نذر کردم که اگر غم بسر آید روزی | تا در میکه شادان و غم نخوان بروم

بسر آید آنروز میکه عشق شادان شادی کننده غم نخوان سرود گویند قوله

تازیان را چون غم حال گرانباران نیست	پارسیان مدد تو خوش و آسان بروم
تازیان عربیان و عربی گویان مرا سلف که آسوده اند و جوار قرب حق و قرب حق را بعبادت ازان گفته که میباید	در ملک عرب روداده پارسیان کنایه از مرشدان دین معنی آنست سلف را چون غم حال گرانباران نیست
که از کشاکش دوران رسته اند و بجوار قرب مولا پیوسته اند مرشدان دین مدد تو فرماتا شادان دران	راه درایم و چون اهل تحقیق گفته اند که بے پیر و اگر چه سکنند زمانی این راه است که بیدلیل نتوان رفت
سالک گاه رفتن اشاره بدین طریق کرده که قوله	
در چو حافظ نه مریه زیبا بان بیرون	همراه کو کعبه آصف دوران بروم
کو کعبه فرج دوران زمانه آصف دوران مرشد غزل	
خیال روئے تو گر بگذر و بگلشن چشم	دل از بے نظر آید بسوی روزن چشم
گلشن چشم اضافه بیانیه النظر نگریستن قوله	
بیا که لعل و گهر در شمار صفت دم تو	ز کج خانه دل میکشم بخزن چشم
لعل و گهر اشاره باشکها به سرخ و سفید مقدم پیش آمدن کج گوشه خانه دل اضافه بیانیه مخزن	جای خزانه مخزن چشم اضافه بیانیه قوله
سزای تکیه گیت منظره نغمه	منم ز عالم و این گوشه معین چشم
سزای لایق گوشه معین چشم اضافه بیانیه قوله	
سحر سرشک روانم سرخ را بی داشت	گرم نه خون جگر میگرفت دامن چشم
سحر باده سرشک اشک قوله	
نخست روز که دیدم رخ تو دل میگفت	اگر رسد غلغل خون من بگردن چشم
نخست روز روز اول قوله	
بیوسه مژده وصل تو تا سحر همه شب	براه باد نهم شجر آغ روشن چشم
منظره باشم قوله	
بمردمی که دل در دست حافظ را	مزن بناوک دلدوز مردم افکن چشم
بمردمی هم مروت آدمی ناوک دلدوز چشم باصطلاح شان کنایه است از مواخذه باطلاع تفصیل	

از سالک معنی آنست که سوگند آدمیت و مردمی که در دوستان باشد و باده تقصیر بے از یک	بوجود آید دیگر بے رادش بجز باشد دل در دست حافظ را بناوک دلدوز مردم افکن که عبارت از چشم
مزن اے باطلاع تقصیر بے که از باقتضای شریعت ظاهر شود در مواخذه میفکن سبقت رحمتی	عنه غضبی را کار فرما ناوک چشم را این اشارت منما غزل
خیز تا از در میخانه کشاوی طلبیم	بر در دوست نشینم و مراوے طلبیم
میخانه ۵ عالم عشق اے پسر میخانه ایست که شربش عقل کل دیوانه ایست که کشا و کشا و کشا	
زا در راه حرم دوست نداریم مگر	بگداے زور میکرده زاوے طلبیم
زاو تشه میکرده بهان خانه قوله	
لذت داغ غمت بر دل ما با حرام	اگر از جور غم عشق تو داوے طلبیم
غم کنایه از عشق جور غم عشق شدائد عشق و اوانصاف قوله	
اشک الوده ما گر چه روانست ولی	برسالت سوے او پاک نهادے طلبیم
رسالت پیغام فرستادن پاک نهاد نیک ذات قوله	
تا بود نسخه عطرے دل سود از ده را	از خط غالیه ساسی تو سو اوے طلبیم
عطر بکسر بوی خوش سود از ده دیوانه غالیه عطریست بنایت لطیف قوله	
چون غمت را نتوان یافت گرد دل شاد	ما با امید غمت خاطر شادوی طلبیم
شاد و غم قوله	
بر در مدرسه تا چند نشینم قفا	خیز تا از در میخانه کشاوے طلبیم
مدرسه جایی تعلیم علم غزل	
خیال حریف تو در کارگاه دیده کشیدیم	بصورت تو نگارے نزدیک نه شنیدیم
کارگاه جایی کار خرامان خراشند ز آدمی بر می دیدیم سرشته عالم شد کم غنچه گل ناشکفته ظلمت	تاریک آبجیات کنایه از شاهده هواے آرزو چراغ روشنی غزل
خیز تا خرقة صوفی بخرا بات بریم	دلق طامات بی بازار خرافات بریم
صوفی اینجا کنایه از صوفی مرا ایست که بجز لباس چیزی ندارد خرافات عالم فنا که عشق است	

و نیز توحید که نسب و اصافت را در آنجا گذر نیست نشان داده اند از خرابات که التوحید اسقاط
الاصناف دلق طامات وجود فانی و اعمال ربانی و قیل و قال لایعنی بازار خرافات بخانه خرافات
سخنان پیوده و پریشان قوله

تا همه خلوتیان جام صبوحی گیرند | چنگ صحیح بدر پیر مناجات بریم
خلوتیان خلوت نشینان را در ابدان صبوحی شراب که با ما در خورد قوله

ورنه در ره ما خار سلامت زاید | از گلستانش بزدان مکافات بریم
مکافات بدل و عوض تان ضمیمه جمع حاضر عمرتان با دا قوله

قدر وقت ارزشنا سدل و کار نکند | بس خجالت که ازین حاصل فکات بریم
خجالت شرمندگی اوقات و قتها قوله

فتنه می بار و ازین سقف مقرنس برخیز | تا میخانه پناه از همه آفات بریم
فتنه حادثه سقف فلک مقرنس بنا و در که بر و بن و بان بر و ند و سقف مقرنس کنایه آسمان قوله

سوے زندان قلندر بره آورد سفر | دلق پشمینه و سجاده بطامات بریم
طامات سخنان پیوده از چپ در است قوله

با تو آن عهد که در وادی امین بستیم | ایچو موسه ارنی گوے بیقات بریم
وادی امین نام بیابان قوله

در بیابان فنا گم شدن آخر تا چند | ره پیر سیم گر پے بهمات بریم
بیابان فنا عشق و سلوک گم شدن بهادی رفتن ره پیر سیم مرشدی طلبیم پے بهمات بریم بقصد فائز
گرویم قوله

خاک کوے تو بصحراے قیامت فردا | همه بر فرق سرازیر سبالات بریم
سبالات بایکدگر مخ کردن قوله

حافظ آب رخ خود بر در سفله مریند | حاجت آن به که بر قاضی حاجات بریم
سفله کنایه از وسایل مقلد قاضی حاجات برآرنده حاجات حق تعالی غزل

در خرابات مغان گر گذر افتد بازم | حاصل خرقة و سجاده نئے در بازم

ن

مات

گرویم

دندان

خرابات مغان کنایه از مقام عشق و توحید حاصل خرقة و سجاده زهد و صلاح قوله

طلقة تو به چو زاهد اگر امروز زخم | خازن میکرده فردا نکند در بازم

یعنی اگر چون زاهدان امروز گرفتار زهد مانم و از حصول عشق خالی باشم خازن میکرده اضافه بیانیه
مرا عشق و حق تعالی فردا قیامت نکند در بازم بازند مرا قوله

در چو پروانه دهد دست فراغ البالی | جز بدان حاضر شمع نبود پروازم
دهد دست یسر آید کام مقصود قوله

صحبت جور نخواهم که بود عین قصور | با خیال تو چرا باد گر پیر و ازم
در بعضی کتب فکر یافته که اگر در وقت استغراق عورت و بهشت را در نظر نیارد جائز باشد چون از آن متغراق
باز آید آنچه حق تعالی ستایش آن نموده مقرر دارد همچنین کمال خجندی که چه پیر و بهشت و حور
در شریعت دوره در روایت دیده ام فتوی و تقوی دیگر است یعنی چون در استغراق باشد
نظر بر حور بهشت کند فتوی است اما تقوی دیگر است قوله

سر سودای تو در سینه بماند پنهان | چشم تر دهن اگر فاش نکروی رازم
سر خیال عشق و محبت تر دهن گنهگار و معیوب و ملوث در چیزے فاش آشکار قوله

ماجرای دل سرگشته نگویم با کس | از آنکه جز تیغ غمت نیست کس و سام
ماجرای قصه گذشته و مساز محب و موافق قوله

مغسان از نفس خاک هوای گشتم | با امید که مگر صید کن شهبازم
سان مانند قفس وجود بهوای با امید شهباز باز سفید کنایه از حق تعالی و نیز عاشق و عارف کمال

قوله اگر بهر موسه سر بر تن حافظ باشد | ایچو زلفت همه را در قدمت اندازم
جان خواهم از خدانه یک بلکه صد هزار تا صد هزار بار بهیرم بران یار غزل

و دیده دریا کنم وسیل بصحرای قنم | و ندین کار دل غولش بدریا قنم
و ندین کار کنایه از اشکباری قوله

خورده ام تیر فلک باده بدنه نامرست | عقده در بند کمر تر کش جزا قنم
معنی آنست که اے مرشد از گردش سپهر کجوفتار خسته ام باده محبت باده نامرست گشته در بند کمر تر کش جزا

عاز سینه و صد و چهل و نهم

دندان

عقدے گلنم تا صاحبش که عطار دست از تصرف باز ماند و دلشگی و مضرتے بکس نرساند قوله	جرعه جام برین بحر روان افشانم	غلغل چنگ درین گنبد مینا فلک
بحر روان فلک و نیز دل غلغل شود و غوغا گنبد مینا آسان قوله	مایه خوشدلی آنجاست که دلدار آنجاست	میکنم جبهه که خود را اگر آخج فلک
مگر بخت شک استعمال کند و بخت یقین دهنه قوله	بند برقع بکشا اے مہ خورشید لقا	تا چو زلفت سر سودا زده دریا فلک
سودا زده یعنی دیوانہ سودا نیک کہنه قوله	حافظا تکیہ بر ایام جو سہرست و خطا	من چرا عشرت ام و بفر و فلک
من و اروز آئینہ غزل	دی شب لیل اشک رہ خواب میزد	نقشے بیا دروے تو در آب میزد
رہ خواب میزد رفع خواب سے نمودم قوله	ابر وے یار در نظم خرقہ البسخت	جائے بیا و گوشت محراب میزد
خرقہ البسخت وجود فنا کرد قوله	روے نگار در نظم جلوہ مینمؤ	وز دور بوسہ بر رخ مہتاب میزد
مہتاب کنایہ معشوق قوله	ہر مرغ فکر کو سر شاخ طرب بخت	بازش زطرہ تو بمضرب میزد
ہر مرغ فکر مضمون طرہ سے پیچیدہ کہ محبوبان بر دوش میگذارند مضرب بکسر زخم و علقہ	چوب کہ کبوتران را بدان گیرند و تیرگز قوله	نقش خیال روے تو تا وقت صبحم
نقش خیال روے تو تا وقت صبحم	کار گاہ کار گاہ دیدہ	بخواب میزد
کار گاہ کار گاہ نہ قوله	ساقی بصوت این غزلم کاسہ میگرفت	میگفتم این سرود وے ناب میزد
ناب بے آمیزش و فاصل - قوله	خوش بود وقت حافظ و فال مراد کام	بر نام عمر و دولت احباب میزد

احباب دوستان غزل	دوستان وقت گل آن کہ عشرت گویم	سخن پیر معانست بجان مرنویشم
وقت گل ایام بہار کنایہ از ایام جوانی عشرت عشق و محبت پیر معان عارف کامل سخن پیر معان	اشارہ بمضمون مصرع اول قوله	نیست در کس کرم و وقت طرب میگزد
چارہ آنست کہ سجادہ بے بفر و شیم	نیست در کس کرم بچکس تو چہ نمیکند وقت طرب میگزد و وقت حصول معرفت از دست میزد	طرب شادی و فرح چارہ علاج سجادہ کنایہ از زہد و یارسائی سے عشق و محبت قوله
خوش ہوئیت فرح بخش خدا یا نبوت	ناز مینے کہ برویش مے گلگون نوشم	خوش ہوا کنایہ از دنیا و جوانی ناز مینے معشوقے کنایہ از مرشد کہ برویش مے گلگون نوشم کہ
در پیش او حصول عشق نایم قوله	گل بجوش آمد و از مے نزدیش آبے	لاجرم ز آتش حرمان ہوس می نوشم
گل کنایہ از دل و موسم جوانی حرمان بے نصیبی قوله	ارغنون ساز فلک رہن اہل نہرست	چون این غصہ نالیم و چراغ خود شیم
ارغنون نام سازے ساخته افلاطون ارغنون ساز فلک اضافۃ بیانہ رہن راہ	زندانہ مراد در بے آزار غزل	دوش بیماری چشم تو بیدار و دستم
لیکن از لطف لب صورت جان میبستم	بیماری چشم کم التفاتی چشم بیمار را خاصہ الیت کہ ہیچ یک دیگر اید و این صفت حوران است	کہ حق قاصرات الطرف لم یطمثنہن انس قبلہم و کلا جان لطف پاکیزگی و مہربانی
لب مراد لطف سے لب کہ شیرین جوے شد لطف خداست و باغ جانا از آب او نشو و نماست و	بیدار و دستم اے بقرار ساخت مرا صورت جان می لبستم یعنی چشم داشت حیات مینمودم قوله	عشق من با خط شکیں تو اموزی نیست
ویرگا ہست کہین جام ہلا اہل مستم	خط شکیں عالم صفات دیرگا ہست مدیت ہلا اہل نہرست سخت کہ در زبان بکت جہلم ہلا اہل	کنایہ از عشق قوله

حافظ این حال عجیب کہ توان گفت کہ تا
بلایا ہم کہ در موسم گل خاموشیم

عافیت چشم دار از من میخانه نشین	که دم از خدمت زندان زده ام تا بستم
عافیت چشم دار یعنی امید عافیت که تندستی و زبردستی میخانه نشین	ماتق زندان عارفان و شاعران
بعد از نیم چه غم از تیر دل اندوز حسود	که محبوب کمان ابرو می خود پیوستم
تیر دل اندوز حسود طعنه حاسد که محبوب کمان ابرو می خود پیوستم	چون محبوب خود وصل شده ام قوله
در ره عشق از انس و فدا صحرای خطر است	تا نگوئی که چو عمرم بسرا درستم
خطر تر عمرم بسرا آمد مردم و فانی شدم رستم	خلاص شدم قوله
بوسه بر وریج عقیق تو حلاست مرا	که با فسون جهان مهر ترا شکستم
بوسه حصول ذوق و ریح عقیق	دین مراد از دین سرخشی عارفان کین گوهر جان سفته اند
سرخشی را وانش گفته اند	معنی آنست که حصول نمودن ذوق از سرخشی تو سزاوار است که عاشقانم
چرا که بگرد و غریب جهانیان مهر ترا شکستیم	و عهدی که با تو بسته ام متخلل نساخته ام قوله
آن مهر شکستم غارت جان کرد و برفت	آه اگر عاطفت شاه نگیر و دستم
لشکری غارت کرد و دستم پرور	و محبوب را آن مهر لشکری از آن گفته که غارت گری دستم پروری پیشه
محبوبان دستم شیشه لشکران گرد و قتیکه هر دو یکجا جمع شود	آفت بر آفت بهم رسد یعنی شش که هم محبوب بود و هم لشکری بود آفت بر آفت افزاید و بازار محبوبان روشنی دیگر بدید آید شاه کنایه از مرشد
معنی آنست که آن محبوب لشکری برفت و دل مارا غارت کرد و رفت یعنی هر چه در دل سوا می بخش بود	رفت و خور از نظرگاه بصیرت آید اگر مرشد دستم نگیرد و مرا بقبولیت خویش نه پذیرد قوله
رتبت و انش حافظ بفلک بر شده بود	کرد و غمخواری بالاس بلندت بستم
رتبت مرتبه بفلک بر شده بود یعنی بفلک رفته بود لفظ بر زائده آید خصوصاً در جای که ما قبلش	دریا بر بود و بدریا در منافع بیشتر است و یعنی در دریا نفع بسیار است و ما در انگشت خود میگزیند غزل
دوش سودا می خوش گفتم ز سر پیران کنم	گفت کوزنجیر تا تدبیر این مجنون کنم
دوش شب گذشته سودا عشق گفت اشاره به شوق این محبوبان کنایه از قائل قول مصحح اول است	از آنکه میخوابد که ازین نعمت عظمی کناره گیرد قوله
قامتش را سر و گفتم سر کشید از من بچشم	دوستان زین بستم می بخجنگارم چون کنم

کج انداز

همه عهد و وفا

دل شکستم

۱۵ و نیز که در میان این دوستان می باشد و می بیند که در این دست نهایت زیاده است

زین دست ازین قسم قوله	نکته ناسنجیده گفتم دلبر امعد و را
نکته ناسنجیده اشاره با آنکه قامتش را سر و گفتم دلبر امعد و را	عشوه را قمری تا من طبع را موزون کنم
فرمای تو چه بر ما گمار و نظری در کار ما کن قوله	ز درونی میکشم زان طبع نازک بگیناه
ز درونی میکشم از آنکه مباد ازین بیپوده گوئی ملول شود ساقی کنایه از حق بوجوب دستم و بهم	شرباً با طهورا جامی بده شوق و محبت عطا نما قوله
اے نسیم حضرت سلمی خدارا تا بک	ربع را بر نیم رخ اطلال را جیحون کنم
سلمی نام معشوقه عرب خدارا بواسطه خدا ربع بفتح منزل اطلال نشان سراپای کهنه جیحون	نام جوئی قوله
منکه ره بروم بکج حسن بے پایان دوست	صد گدای همچو خود را بعد ازین قارون کنم
کج مشایه غزل	
در خرابات معان نور خدایم بینم	وین عجب بین که چه نور ز کجایم بینم
بدان که محقق را همه جاشه و دست چه در مسجد و کشت و چه در خرابات و التفات ایشان بمظاهر حسینه هم	از اینجا است چنانچه مغربی گوید منکه در صورت خوابان همه او می بینم و تو می بیند که من روئی نکوی بینم
مغربی آنچه تماش میطلبی در خلوت و من عیان بر سر هر کوه و کوه می بینم قوله	
جلوه بر من مفروش ای ملک الحلاج که تو	خانه می بینی و من خانه خدایم بینم
جلوه بر من مفروش اظهار عظمت و بزرگی خود بر ما کن ملک الحلاج سرور حاجیان خانه می بینی	نظر تو بخانه کعبه است خانه را می بینی من خانه خدایم بینم نظر من بحقیقه اصلی است قوله
خواهم از زلف بتان نافه کشائی گردن	فکر و درست بهمانا که خطایم بینم
زلف بتان عشق معشوقان نافه کشائی گردن حصول حقائق و معارف نمودن خطایه ثواب قوله	کیست در و کش این میگوید یارب که درش
قبله حاجت و محراب بدعا می بینم	
در و کش در و کشنده قوله	

۱۵ اطلال جمع طالع یعنی خانه خراب شده

۱۵ آن منامه بیان از بند حافظ یاد کن به تا دعا و دولت آن حسن روز افزون کنم

هر دم از دوزخ و توفیق زده ام را خیال	با که گویم که درین پرده چپایم
هر دم نقش از دوزخ و توفیق زده ام را	مست و در اثره لفظ خلاف از کم و بیش
دائره حلقه اینجا که نه از فلک سز که محیط عالم و عالمیان بود معنی آنست که در دائره فلک هر چه هست از کم و بیش بر هر چه تقدیر است و این خلاف که بین الانام و قصت خلاف تقریر است که جز گفت و شنود بیش نه و مردم را جز قیل و قال بیش نه و بطور نسخه دیگر که بجای لفظ لفظ خلاف نقش خیال بود معنی آنست که در دائره دنیا هر چه موجود است از کم و بیش جز نقش خیال اے صورت خیالی و منتهی اگر چه بظواهر شرع مخالف مینماید لیکن بنسب عرفا درست می آید که غیرتش غیر در جهان نگذشت لاجرم عین جمله شایسته قوله	اگر چه بظواهر شرع مخالف مینماید لیکن بنسب عرفا درست می آید که غیرتش غیر در جهان نگذشت لاجرم عین جمله شایسته قوله
کس ندیدست و شکستن و ناز و چین	انچه من بهر سحر از باد و صبا می بینم
بیکس روح پرور معرفت از عاشقان و عارفان حصول نتواند یا و صبا مرشد و جد و بد مشوق	سے نام و مقاصد و گر باد صبا و نوبهاره جذب مشوقست کان جاذب تر آمد از کند و غزل
ویدار شد میسر و بوس و کتار هم	از بخت شکر دارم از روزگار هم
اے دل بشارت و بهت محتسب نماند	وز بجهان پرست و بت بیگسار هم
محتسب عقل معاش که مانع عشق است و نیز حجاب نفسانی و بشریه قوله	
تا عیب کس بر ندی و سستی می کنیم	لعل بتان خوش ست و خوشگوار هم
لعل بتان لبان مشوق قوله	
آن شد که چشم بدنگران بود از کمین	خضم از میان برفت و شرک از کنار هم
آن شد آن وقت رفت قوله	
خاطر بدست تفرقه دادن نه زیر کیت	مجموعه بنخواه و صراحی بیار هم
خاطر بدست تفرقه دادن گرفتار عالم کثرت ماندن مجموعه عالم و صده که مقام جمع الجمع است	صراحی دل ملو از عشق قوله
بر خاکیان عشق نشان جرعه لبش	تا خاک لعل گون شود مشکبار هم

خاکیان عشق عاشقان جرعه قطره لب مراد لطف و ازان عشق مراد است خاک وجود ناقص ایشان که بمنزله خاک است لعلگون سنخ مشکبار خوشبو قوله	چون کائنات جمله بوی تو زنده اند
کائنات جمله موجودات سایه ز من بر مدار مرا نیز محروم مدار قوله	چون آبرو لاله و گل فیض حشمت
چون آبرو لاله و گل فیض حشمت	لاله و گل عاشقان و عارفان قوله
بر مان ملک و دین که ز دست فزایش	ایام کان بین شد و دریا سار هم
ایام روز که عبارت از ایام وزارت ابد بود معنی آنست که بر مان ملک و دین که از دست فزایش	این بزرگی بسر آمد که کان که معدن زرو سیم و سائر جواهر است بدست دستش درآمد و دریا که معدن درو آله است بدست چشش درآمد یعنی اهل ایام او هر دو دست کرم و سخامی در زند و از غایت اندیشه هیچ نمی ترسند و این از کمال مداحی است یعنی اے طالب رهنما سخا اے او اهل زمان را این اثر میدهد که سخا و کرم هر دو دست میکند و در افلاس نمیرسد قوله
گوئی زمین ربلوده چو گان عدالت	وین بر کشیده گنبد نیلی حصار هم
گوئی زمین اضافه بیانی ربلوده برده شده اے مقید و بند بر کشیده بلندی گنبد نیلی حصار	عزم سبک عنان تو در جنبش آورد
عزم سبک عنان تو در جنبش آورد	این پایدار مرکز عالی مدار هم
عزم قصه قوله	
تا از نتیجه فلک دطور دوراوست	تبدیل سال و ماه و خزان و بهار هم
طور طریق دروش قوله	
خالی مباد کاخ جلالت ز سروران	وز ساقیان سروت و گلغزار هم
کاخ کشک گلغزار گلخار قوله	
اهل نظر اسیر تواند از حند ابرس	وز انتقام آصف جم اقتدار هم
انتقام کینه کشیدن خسرو نام پسر یاوش جم حق تعالی اقتدار مرتبه غزل	در دم از یار است درمان نیز هم
در دم از یار است درمان نیز هم	دل فدا اے او شد و جان نیز هم

حافظ که در شتاب تو چندین کمر فشان
دیش کف تو شد بجای و شمر سار هم

عاشق گفته که من هیچ چیز را با غیر اسناد نکرده ام هر چه از نیکی و بدی که بر من آمده همه را با و نسبت کرده ام دل و سر و تن و زر و مال هر چه که دارم همه را طفیل او گردانیده ام و میگویم که در دم از یار آخر قوله	
اینکه میگویند آن بهتر ز حسن	یا رما این دارد و آن نیز هم
چون اشاره بمشاریه واحد قریب کنند این گویند و دیگر بمشار الیه بعید کنند آن گویند آدمی زاده طر ف معجونیت که فرشته برشته و ز حیوان که کند میل این شود به ازین که در کند میل آن شود به از آن باید دانست که چنانچه اشاره بمشار الیه محسوس و در خارج کنند همچنین گاهی باشد که اشاره بمشار الیه معقول تصور در ذهن کنند اینک میگویند الخ یعنی اینکه مردم میگویند که آن یعنی ملاحه داد از حسن بهتر است یا رما در دو دار چون امر معقول نسبت بامر محسوس یک گونه بعدی دارد لهذا بلفظ آن که موضوع بر است بعید است اشاره کردیم او میفرماید ماری تو آفتاب دیدم و خوبست ولیکه آن ندارد قوله	
چون سر آمد دولت شهبای وصل	بگذرد ایام حیران نیز هم
سر آمد آخر آمد بگذرد یعنی خوش باش که بگذرد قوله	
خون ما آن زرگس متانه وخت	وان سر زلف پریشان نیز هم
زرگس متانه تجلی تباری سر زلف مشکلات طریقت قوله	
انعامی نیست بر کار جهان	بلکه برگردون گردان نیز هم
گردون آسان گردان گردش کننده قوله	
داستان در پرده میگوئی و	گفته خواهد شد بدستان نیز هم
داستان در پرده یعنی سخن در پرده بدستان لے آشکارا مایه پرده و آن داستان نیست که در بیت آینه دهی آید قوله	
هر دو عالم یک فروغ روی اوست	گفتمت پیدا و پنهان نیز هم
فروغ روشنی قوله	
عاشق از مفتی تر سدی بیار	بلکه از بر خورے که هست نیز هم
بر خورے سخن که هست ویرینه غزل	
در نهانخانه عشرت صنیع خوش دارم	که ز زلف و رخ او نعل در آتش دارم

لغز آنکه ملاحه است بر دین ملاحه است از صاحب میگویم هر طاعت در بابی که منشا است از صاحب میگویند الخ ۱۳ محسوب و اندر حافظاے خوار و

و اصعب ملک سلیمان نیز هم

نعل در آتش مضطرب و بیقرار قوله	
عاشق و زردم و میخواره با و از بلند	اینهمه منصب از آن شیخ پریش دارم
پریش مانند پری قوله	
اگر بکاشانه زندان قدم خواهی زد	نقل شیر شکن و دست بیخ دارم
نقل بضم میوهای نکی که بخواران بوقت میخواری در پیش میدارند بیخ خالص قوله	
در تو زین دست مرا لے سرو سامان دار	من بآه سحر زلف مشوش دارم
زین دست یعنی ازین قسم مشوش پریشان قوله	
در چنین جلوه نمای خط رنگاری دوست	من رخ زرد بخونابه منقش دارم
خونابه اشک خون آلود قوله	
حافظا چون غم و شادی جهان در گذشت	بهتر آنست که من خاطر خود خوش دارم
در گذشت است گذشته است غزل	
زده شان من در هوای مهر رخسار توام	نیست یک ساعت قرار از شوق دیدار توام
سان مانند هوا آرزو با و را اعتبار بر سر انجم قصد آنم رویتا بم از آن بیرون نیایم گر شود و سر در سر کار توام اگر چه در آن کار بمرم غزل	
روز گاری شد که در میخانه خدمت میکنم	در لباس فقر کار ایل دولت میکنم
میخانه عالم عشق و نیز آستانه مرشد قوله	
تا مگر در دام وصل آرم تدر و خوشخوارم	در کمینم انتظار وقت فرصت میکنم
تدر و بختین پرده است آتش خوار خوش رفتار که بکده بود آنرا کبک گویند خوشخوار خوش رفتار قوله	
او غطاگر بوی حق شنید لبش باین سخن	در حضورش نیز میگویم نه غیبت میکنم
در حضورش در بر روی او غیبت عقب قوله	
چون صبا اقبال و خیزان میر و ماکو بود	در رفیق راه استمداد هست میکنم
رفیقان یاران استمداد طلب مد کردن هست توجیه قوله	
خاک کویت بر تپا در حمت مایش این	لطفها کردی بتا تخفیف رحمت میکنم

نعل در آتش مضطرب و بیقرار

خاک کویت دنیا بد لطفها کردی مقدار است که ازین آفرید یا بسوی خودم باز طلبید معنی آنست که دنیا تحمل نمیکند و ما را توقف در اینجا نمیگذارد و لطفها کردی که مرا ازین خاکدان برای حصول عرفان بوجود آوردی اکنون که بعرفان رسیدم و لم ازین مقام برخاست و در حمت وجود خود را ازین مقام تخفیف میکنم و توجه بان مقام میکنم و نیز آنست که دنیا تحمل من نمیکند و ما را توقف نمیگذارد و لطفها کردی که بسوی خود طلبیدی حکم ترا اجابت کردم و در حمت وجود خود را ازین مقام تخفیف میدهم و از باب قربا زمان رحلت خویش معلوم میشود و نیز خاک کویت عبارت از وجود باشد بچشم خلق الا انسان ضعیفا رحمت بیچ و تاب عشق است معنی آنست که اے خالق جان وجود من که از پیری ضعیف شده رحمت و شداد عشق نمیتواند کشید لطفها کردی که مرا چون طوطی درین نفس آوردی تا مقامات بلند بدست آرم اکنون رحمت و راتخفیف میکنم و توجه بمقام دیگر نهیم قوله

از زمین عرش آمین میکند روح الامین	چون دعلی پادشاه ملک ملت میکند
یعنی دست راست روح الامین جبریل عم قوله	
خسرو امید جاہ و مال دارم زین قبیل	التماس آستان بوسی حضرت میکنم
زین قبیل ازین واسطه التماس درخواست غزل	
روز عید است من امروز دران تدبیرم	که دهم حاصل سی روزه و ساغر گیرم
روز عید مکاشفات انوار حاصل سی روزه زهد و صلاح ساغر گیرم بلیق و رزمی مشغول گردم قوله	
من بخلوت نشینم پس ازین در پیشل	از ابد صومعه برپایه بند زنجیرم
بمثل فی المثل و بالعرض قوله	
پند پیرانه دهد و اعظم شهرم لیکن	من نه آنم که در پند کے پذیرم
بپذیرم قبول کنم قوله	
می پذیرم و سجاده تقوی بروش	آه اگر خلق شود آگه ازین تروریم
می پذیرم و نوشی و سجاده تقوی بروش بظاهر و لباس زهد تروریم و در و دروغ غزل	
ز دست کوته خود زیر بارم	که از بالا بلند ان شر مسارم
ز دست کوته یعنی انبیه استعدادی و یا بسبب زهد زیر بارم گرفتار بجرانم بالا بلند ان مشوقان	

حافظ در مقامی که در کتب درج شده است

مثنوی گویند که حافظ سخن پیر نمیشود

تزدیکت که ازین غصه این فلک نیلگون من گشته زبون و دیوانه و مجنون کردم قوله

مگر زنجیر موت گیر دم دست	و گرنه سربشیدائی بر آرم
زنجیر موتی معشوقی گیر دم دست و شکاری کند شیدائی دیوانگی قوله	
ز چشم من بپرس اوضاع گردون	که شب تار و ز اختر می شمارم
اوضاع جمع وضع یعنی روش مطرب است اختر شمر دن کنایه از بیدار بودن که همه شب بیداری اختر شمر قوله	
باین شکرانه می بوسم لب جام	که کرد آگه ز دور روزگارم
آگه واقف و خبر دار قوله	
مکن عییم ز خون خوردن درین دشت	که کار آموز آهوی ستارم
ستار و ستاره و لایته ست مشک خیز قوله	
اگر گفتم دعا می فروشان	چه باشد شکر نعمت می گذارم
می فروشان عاشقان چه باشد جا می تعب نیست غزل	
زلف بر باد مده تاند ہی بر بادم	ناز بنیاد مکن تا کنی بنیادم
عالم کثرت بر باد پیشان ساز و حجاب راه ما گردان تا کنی بنیادم خراب سازی مرا قوله	
سرخ بر افروز که فارغ کنی از برگ گل	قد بر افراز که از سرو کنی آزادم
سرخ بر افروز جمال خود بنابر گل محبوب مجاز قوله	
می مخور بادگران تا مخورم خون جگر	سرکش تا نکشد سر فلک فریادم
تا مخورم خون جگر تا مبتلا غم غصه نشوم جمع مجلس تا نرمی از یادم تا فراموش نکنم من ترا	
حافظ از جور تو حاشا که بنالده روز	من از ان روز که در بند تو ام آزادم
غزل	
در شینه در عالم شراب آبخنان هست و خراب بودم که ذره از خود خبر نداشتم و در کوچه نیستی بامکران	
کوچه خرابات میگفتم اے زاهدان راه عفت و صلاح و اے افسردگان خالقه هشیاری قوله	
سرم خوش است بباغ بلند میگویم	که من نسیم حیات از پیاله میجویم
و ازین نوع اسرار بیان میکردم شاید که از گلستان انگ بعلی خلق عظیم بودی بمشام جان ایشان رسد	

زلفت

سرب دارم چون حافظ است

این بیت در شرح آمده است

بادل خود گفتم چه سود این بیان که پیش ازین اهل یقین چنین گفته اند که قوله

عبوس ز بهر بوی خمار بنشیند | مرید بهمت درویشان خوشخویم

یعنی ترش روی که بر چهره زاهدان بسبب نخوت میشود چه خمار آبخیزد که زندان قدری شراب برآید دفع خمار نوشند و آن خیر محقر باشد اهل بهمت اعتبار نمی کنند و درویشان مرشدان زمانه چه صاف سلف خورده اند پس معنی آنست که ترش روی و خودی که زاهدان دارد و می داند بوی خمار که زندان را میباید نه نشاند و آنچه متاع اوست پیش بهمت ایشان محقر مینماید و درویشان راه عشق کشاده پیشانی ام پس پیروزی آنست که حکم فایزوا الیه الوسيلة دست در امان پیروزی و درین راه بخود نرویی چرا که

اگر نه پیر معان در بروی بکشاید | کدام ره بر خم چاره از گنج جویم

پیر معان مرشد کامل و چون سالک را بجز اظهار عجز و نیاز و شکستگی و درویشی با پیر خود که محبوب است چاره نیست بنابراین گوید قوله

ز شوق ز گسست و بلند بالائی | چو لاله با قرح افتاده بر لب جویم

یعنی من موحدم و موحدا با مسجد یا کنشت چه تفاوت زیرا که استغراق او بهر دران مقام است گوید قوله

تو خانقاه و خرابات در میان همین | خدا گو است بهر جا که هست با اویم

به مقلد گوید که اے مقلد این اعتراض چه بیخیزد و از خود بینی چه کشاید سالک که آئینه دل از غبار تقلید پاک کرده اند و بے شفقت بطالب سرگشته گوید که قوله

غبار راه طلب کیمیا و بهر فرست | غلام دولت آتخاک عنبرین مویم

و نیز بیان شوق میکند و از مسکنت و ارادت خود خبر میدهد قوله

شدم فسانه بسرگشتگی و ابرو و دوست | کشیده در خم چو گان خویش چون گویم

گفتم اے اهل ملامت با ملامت زندگان که بے مذمت چه فائده از اعتراض قوله

لکن در پنجم سز ز نش نخود روی | چنانکه پرورشم میدهند میر ویم

و باز بر سر سخن خود میرود که از جرعه شراب ازل مست شده بود و میگوید اے ساقی لطف نماد باقی قوله

بیارے که بفتوا و حافظ از لایک | غبار زرق بفض قبح فرو شویم

غزل

صنم با غم عشق تو چه تدبیر کنم | تا بکے در غم تو ناله شبگیر کنم

شبگیر شب و سحرگاه قوله

با سر زلفت تو مجموع پریشانی خویش | کو مجالے که یکایک همه تقریر کنم

سر زلفت جذبه عشق مجموع جمله مجال قدرت تقریر مقرر کردن قوله

آنچه در مدت بهر تو کشیدم مہیات | در و صد نامه محالست که تحریر کنم

تحریر نوشتن قوله

آز زمان کار ز مے دیدن عالم بشد | در نظر نقش رخ خوب تو تصویر کنم

تصویر صورت کردن قوله

اگر بدانم که وصال تو بدین دست و دلب | دل و دین را همه در بازم و توفیر کنم

دست دهنده میسر شود قوله

رندیک رنگم و باشا دوس هم صحبت | نتوانم که در حیل و تزویر کنم

تزویر سخن دروغ قوله غزل

سالها پیروی مذہب زندان کردم | تا بفتواے خرد حرص بزندان کردم

مذہب زندان عشق قوله

من بس منزل عشقانه بخود بروم راه | قطع این مرحله با مرغ سلیمان کردم

عشقانه حق این مرحله منزل عشق مرغ سلیمان مرشد قوله

سایه بردل رشیم فکن اے گنج مراد | که من این خانه بسودا و تو ویران کردم

گنج مراد معشوق قوله

نقش مستوری و مستی مذہبت من نسبت | آنچه استاد ازل گفت بکن آن کردم

مستوری زہد مستی عشق استاد ازل حق تعالی قوله

توبه کردم که نه بوس لب ساقی و کنون | میگزیم لب که چرا گوش بنادان کردم

میگزیم لب انوس میگویم و پیشانی بے خودم قوله

دار از لطف ازل منزل فردوس طمع | اگر چه در بانی میخانه فراوان کردم

بست امکان خاص از غم ادا و حافظ
چونکه تقریر چنین بود چه تدبیر کنم

بر کرم هم از دولت بی طمعان حافظ

بیجان عشق قوله	
اینکه پیرانه سرم صحبت یوسف نبوت	ابریص برست که در کلبه احزان کرم
یوسف معشوق غزل	
صوفی بیا که خرقة سالوس بر کشیم	دین دلق زرق را خطا بطلان بر کشیم
سالوس کرد یا خرقة سالوس اضافه بیا بیا بطلان بل کرد	
نذر و فتوح صومعه در وجه می دهیم	دلق ریا باب خرابات بر کشیم
آب خرابات شراب قوله	
کارے کنیم ورنه خجالت بر آورد	روزے که نقد جان بجهان در کشیم
کارے کنیم عشق حاصل نمایم خجالت بر آورد و شرمندگی نرزد و نقد جان بجهان در کشیم	
بیردن جیم بر خوش و از بزم مدعی	غارت کنیم باوه و شاید بر کشیم
سر خوش خوش دست بزم مجلس شراب و جشن قوله	
سرقضا که در تنق غیب منزه است	مستانه و شلقاب ز رخسار بر کشیم
تنق پرده منزه می گوشت نشین نقاب پرده قوله	
کو عشوه ز ابروے تو تا چو ماه نو	گوئی پهر در خم چو گان زر کشیم
چو گان زر اشاة بماه نو قوله	
فردا اگر نه روضه ضوان بیا دهند	غلمان ز غرقه حور زنت بدر کشیم
فردا قیامت روضه رضوان بهشت غلمان غلامان بهشت حور قیامت از زنان قوله	
حافظانه حدیث چنین لافها زدن	پا از گلیم خویش چرا بیشتر کشیم
چنین لافها اشاره بمضمون بیت ماسبق پا از گلیم خویش چرا بیشتر کشیم بمقدار خود باید گفت	
اصلاح از ما چه بجوی که زندان را اصلاح گفتیم	بدر زگرگس منت سلامت را دعا گفتیم
صلا آوازے که براسه طعام کنند و از زگرگس است و از چشم ذات که هست چشم اینجا بمنی نقد ذات که کوعیان بیند وجود کائنات به معنی آنست که اصلاح کار از ما چه طلب داری که من زندان را پیش خود خوانده ام و بایشان الفت پیدا کرده ام و زندان هر چه می یابند در می بازند و در شوق ذات تو	

استقامت

و این سخن است حافظ و نه باری در کرم ز بهر کسی حکایت با صفت

سلامت را دعا گفتیم و دواع نمودم و اصلاح کار دنیوی براسه سلامت قوله	
من از چشم خوش ساقی خراب افتاده المیم	بلا می که حبیب مدبر از شمر حبا گفتیم
مرحبا خوش آمدی قوله	
قدرت گفتیم که شمشاد است پس نخلت بیا آورد	که این نسبت چرا کردیم و این بهتان چرا گفتیم
بهستان دروغ و بهت نذر بهستان غظیم قوله	
اگر بر من نخواستی پشیمانی خوری آخر	بخاطر دارا نیمنی که در خدمت کجا گفتیم
کجا معروف و بمعنی کدام و هر کدام مقام و بمعنی که و جابجا و چه قوله	
جگر چون نافه ام خون گشت بر رخ نمیشد	جزای آنکه باز لفسش سخن از چین خطا گفتیم
خطا ضد ثواب غزل	
عشقبازی جوانی و شراب لعل فام	مجلس انس و حرف همد و شرب مدام
فام بمعنی رنگ همد م محب و موافق مدام همیشه قوله	
باده گل رنگ فلخ و عذب خوشخوار و سبک	نقل از لعل نگار و نقل از یاقوت جام
گل رنگ سرخ خوشخوار خوش خورنده و خوش مزه قوله	
ساقی شکر دمان و مطرب شیرین دهن	هنشین نیک کردار و حرف نیک نام
ساقی نشانده کردار فعل قوله	
شامی دلف و پاک رشک آب زندگی	دلبر و حسن و خوبی غیرت ماه تمام
ماه تمام بد قوله	
از رنگا به نشین چون قصر فردوس برین	گلشن پیرانش چون روضه دار السلام
روضه دار السلام بهشت قوله	
صف نشینان بکجا و پیشکاران با دبا	دوستان را صاحب سر و حریفان دست بکلم
دوستان کام آنکه کارایش بر حسب مطلوب و مراد دل و دستانش بود قوله	
غمزه ساقی بیخانی خردا و نخته تیغ	از لعل دلبر از برای صید دل گسترده ام
غمزه مزه چشم بر بزدن بنا و حرکت چشم آ نخته تیغ کشیده تیغ قوله	

نکته دانه بذر که چون حافظ شیرین سخن	بخشش آموخت جهان فرو چون حاجی قوام
بذر که بکسر و بفتح لطیفه حاجی قوام نام ممدوح خواجه غزل	
عمریت تاسن و طلب هر روز گام میزنم	دست شفاعت هر زمان و نیکنامی میزنم
کام قدم نیکنامی عاشقی و عارفی تا بر آید آنکه قوله	
اورنگ کو گلچهره کو نقش وفا و مهر کو	حالت من اندر عشقی داد تمامی میزنم
اورنگ تحت دام عاشق گلچهره گلچهره نام مشوقه اورنگ و فام عاشق مهر و مهر نام مشوقه وفا حال الحال قوله	
دائم سر آید قصه ام چند ان نمای خصم	زین آه خون افشان که من صبح و شام میزنم
سر آید آخر آید قوله	
تا بگویم یام آبی زان سایه سر و سبزه	گلبنانک عشق از هر طرف بر شوخترامی میزنم
گلبنانک آواز بلبل خوشترامی عاشق قوله	
هر چند آن آرام دل و دامن نه بخشد کام دل	لغزش خیالی می کشم فلان دوا می میزنم
کام دل مقصد قوله	
با آنکه از خود غایبم و زبانی حافظ تاییم	در مجلس روحانیان که گاه جامی میزنم
عاشق رو به جوانی خوش و نواخته ام	وز خدا شادی این غم بدعا خواسته ام
این غم اشاره به عشق قوله	
عاشق و رند و نظر بازم و میگویم فاش	تا بدانی که چندین هنر آراسته ام
فانش ظاهر قوله	
شرم از خرقه آلوده خودم آید	که هر باره دو صد شعبده پیر آسته ام
خرقه آلوده وجود و پیرصیت باره اعمال شعبده مکر و فریب قوله	
خوش سوز او غمش ای شمع که شب من نیز آید	بهین کار میان بسته و برخاسته ام
ای شمع عاشق میان بسته بسته قوله	
با چنین حیرتم از دست بشد صدف کار	بر غم افزوده ام آنچه از دل جهان کاسته ام
کاسته ام کم کرده قوله	
بجو حافظ جزایات روم جامه قبا	بو که در بر کشد آن دلبر تو خاسته ام
غم زمانه که میچشم گران نمی بینم	دواش جز بوی ارغوان نمی بینم
گران کناره بینی انتهای ارغوان محبت خالص از غیر بزرگ باز آمد دوران یعنی در ترک محبت قوله	
درین خمار کسم جرعه نمی بخشد	به بین که ابل و دانه در جهان نمی بینم
درین خمار برنج و محنت و عشق قوله	

غزل

۱۲ این بیت در نسخ موجود نیست

غزل

ز آفتاب قبح ارتفاع عیش بگیر	چرا که طالع وقت آنچنان نمی بینم
ارتفاع بلند شدن ارتفاع عیش بگیر کمال عیش حاصل کن قوله	
نشان مو میانش که دل درویشم	زمن میسر که خود در میان نمی بینم
نشان کنایه از فارغی از غیر قوله	
برین دودیده تیران من هنر افسوس	که بادو آینه رویش عیان نمی بینم
دو آینه کنایه از دیده قوله	
قد تو تابش از جوهر دیده من	بجای سرو جزاب روان نمی بینم
جوهر دیده اضافه بیانیه قوله	
من و سفینه حافظ که اندرین دریا	بضاعت سخن در فشان نمی بینم
سفینه کشتی اندرین دریا دنیا عشق بضاعت رخت غزل	
فانش میگویم و از گفته خود دل شام	بند عشقم و از هر دو جهان آزادم
عمری در عالم علوی و سفلی سائر و در ابرودم و مدتی در عالم ظلمانی و نورانی شبی بر فردا دردم و روزی شبی	
بسر دردم تا گاه رقص مقصود اصلی ندیدم و هر ظلمت و نور را حجاب چهره مطلوب یافتم با ضرورت از هر دو	
برداشتن و چون از آرزو سانی خود سفر سرگردان شده ام و به تنهایی افتادم قدر خدا و خود را و عالم بی رنگی با فراموشی	
و هیچ الف قامت خود قناعت کرده ام و بیاسودم لاجرم گویم فاش میگویم و فیصل سالک میگوید	
که من بسنه را در لباس نمی بچم بیانگ بلند میگویم فاش انق قوله	
طائر گاشن قدسم چه دهم شرح فراق	که درین دام که حادثه چون اقدام
طائر پرند گاشن قدس یعنی از من چه می پرسی که در آن آب و هوا چگونه نشود نما و شتم و مرغ روح من	
در آن گلستان بچه کیفیت طیران میکردم از زبان تقریر جدائی نیست مجلس نیست که میگویم طائر گاشن قدسم	
من ملک بودم و فردوس برین جایم بود	آدم آورد بدین ویر خراب آبادم
از حالت اصلی خود خبر میداد که طینت من مانند فرشته از پاکی بود و بری از کدورات بشری مسکن با تو	
آدم صفتی سبب شد که بدین خرابه افتادم میگویم که من ملک بودم قوله	
سایه طونی و دجونی و دجونی و دجونی	بهوای سر کوئی تو برفت از یادم

طوبی اسم شجره فی الجنة وفارس بیان معنی خوبی استعمال کرده اند یعنی آنچنان معرفت کرد که کو
دوست را شناختم و از دوستی و بهوش شدم و هر چه غیر از دوست همه را فراموش کردم و حلا و در
زبانم نیست که تکرار میکنم سایه طوبی الخ قوله

نیست بر لوح دلم جز الف قامت دوست چکنم حرف دیگر یاد ندا و استادم

یعنی چون دوست را شناختم و در دریا عشق او مستغرق شدم آنچنان که بوجد خودم شعور نماند و چون بخود آمدم
طالبان کو دوست از من پرسیدند در جواب گفتم که نیست بر لوح دلم الخ قوله

گو کوب بخت مرا بچشم شناخت یارب از مادر گیتی بچه طالع زادم

طالب را بچه شده و خلقت انسان که هیچ دانا بحقیقت او مطلع نشده با وجود این همه تقدیر ملامت مامور
شد سجده آدم پس جای تعجب شد که چگونه مخلوق است که چندین تکریم شد گوید کوب بخت مرا بچشم الخ قوله

تا شدم حلقه بگوش در میخانه عشق هر دم آید غمی از نو مبارک باد

نیازمند آن کو عشق که غم و اندوه محبوب مطلوب ایشانست بغم دوست مبادات میکنند تا شدم حلقه الخ قوله

میخور و خون دلم مردک دیده سرت که چرا دل بجگر گوشت مردم دادم

عاشق را حالت میلست که صد هزاران جور و جفا به محبوب را بان تحمل میکند و سعادت جمله بسبب
آن میل صورت بند و گاه به بشریت بیطاعتی رو می دهد آن بیطاعتی را بخود ادا میکند و آن در دل ان خود
میداند چنانکه بخور و خون الخ باصل اباعن جد قوله

پاک کن چهره حافظ بزل زلف زاشک ورنه این سیل دما دم ببرد و بنیادم

محب را دعا نیست که مدت مدید است که مانند نوبهار در آرزوی خضار آن گلزار چشم خون افشان مرا بغیر
از گریه کار نیست امروز انا ماه مهر افروز از سر صدق التماس میکنم که لعل دلبری بیک از روی لطف نه
از سر قهر پاک کن چهره حافظ الخ قوله غزل

فتوی پیرمغان دارم و قولیت قدیم که حرامست می آنجا که نه یار است ندیم

یعنی هر عملی که موجب بخودی باشد از ذکر و فکر و سایر عبادات بدنی و مالی درست نبود در جلای که یار حاضر
نباشد و حضور یار کنایه از آنست که در دل حاضر بود به این معنی که هر عمل که کرده رضا او در آن عمل مراد باشد
چنانچه خود فرموده عرض ز مسجد و میخانه ام وصال شماست و جز این خیال ندارم خدا گواه منست و قوله

یعنی هر عملی که موجب بخودی باشد از ذکر و فکر و سایر عبادات بدنی و مالی درست نبود در جلای که یار حاضر
نباشد و حضور یار کنایه از آنست که در دل حاضر بود به این معنی که هر عمل که کرده رضا او در آن عمل مراد باشد
چنانچه خود فرموده عرض ز مسجد و میخانه ام وصال شماست و جز این خیال ندارم خدا گواه منست و قوله

چنانچه خود فرموده عرض ز مسجد و میخانه ام وصال شماست و جز این خیال ندارم خدا گواه منست و قوله

کوفتی که خدمت پیرمغان کنم و ز پند پیر دولت خود را جوان کنم

چاک خواهم زدن این تلق ریائی حکیم روح را صحبت جنس غدا نیست الیم

این تلق ریائی وجود مستعار روح بدانکه وجه تسمیه روح آنست که از عالم امر است و خطاب و عقاب
برویت اذن و در برویت مظهرات الهی است و مظهر صفات ناقصه ای و سزاوارست خلافت حق
مرویر است و کینه حقیقت و معلوم نیست که دیکس اوند عن الروح قل الروح من امر ربی جنس
کنایه از نفس است قوله

اگرش صحبت دیرین من از یاد برفت اے نسیم سحری یاد و هوش عهد قدیم

نسیم سحری مرشد و وارده قوله

تا مگر جرعه فشانند لب جانان برین سالها زان شده ام بر در میخانه مقیم

برای آنکه لطف بماناید و سخن بماند گوید زان شده بدان سبب قوله

غنچه گوشتدل از کار فرو بسته مباش از دم صبح مدویابی و انفاس نسیم

غنچه عاشق و غمشه صبح فصل حق نسیم مرشد قوله

فکر به بود خود اے دل زور و دیگر کن درو عاشق نشو به زردا و اے حکیم

مدا و علاج درو عاشق نشو به بد اوا اے حکیم بضمون این بیت لعل سعت حیه الهوی
کبدی به فلا طیب لها ولا راقی قوله

گو به معرفت اندوز که با خود ببری که نصیب دیگران ست نصاب زرویم

نصاب القدر که مال زکوة برو واجب آید قوله

وام سخت است مگر یار شود لطف خدا ورنه آدم نبرد و صرفه شیطان رجیم

سخت دشوار صرفه غلبه رجیم رانده آدم نبرد و صرفه شیطان رجیم آدم نبرد شیطان بخورد قوله

بعد صد سال اگر بر سر خاکم گذری سر بر آرزو ز کلم قص کسان عظیم ریم

اگر بر سر خاکم گذری اگر بر من گذر کنی عظم ریم استخوان بوسیده قوله

دلبر از مال بصد امید گرفت اول دل غافلها غالباً عهد فراموش نکند خلق کریم

اول ابتداء غالباً البسته غزل

کوفتی که خدمت پیرمغان کنم و ز پند پیر دولت خود را جوان کنم

چنانچه خود فرموده عرض ز مسجد و میخانه ام وصال شماست و جز این خیال ندارم خدا گواه منست و قوله

کوفتی که خدمت پیرمغان کنم و ز پند پیر دولت خود را جوان کنم

کوفتی که خدمت پیرمغان کنم و ز پند پیر دولت خود را جوان کنم

کوفتی که خدمت پیرمغان کنم و ز پند پیر دولت خود را جوان کنم

حافظ اسم و زرت نیست بر و نشان کار
چهار زبان است لطف سخن و طبع سلیم

فرصت فراغت وقت پیرمغان مرشد جوان کنم روز افزون کنم میخانه عالم عشق بگوش گفت
با بگل گفت وی روز گذشته آن بخیل کنایه از منکر قرار گریز غزل

اگر چه ما بندگان بادشهریم | پادشاهان ملک صبحگیریم

اگر چه یعنی بظاهر پادشاهان یعنی بیاطن قوله

گنج در آستین و کیسه تھی | حجام گیتی نما و خاک رھیم

اسرار و حقائق در دل مخفی و بظاهر بپسندان خاک رھیم متواضعیم قوله

ہوشیار حضور و مست غرور | بحر توحید و غرقہ کنہیم

غرقہ کنہیم گرفتار این وجود مستعاریم و جدوک ذنب لایقاس لہا ذتب قوله

شاہد بخت چون کرشمہ کند | ماس آئینہ رخ جو مہیم

ماس ماورا قوله

شاہ بیدار بخت راہر شب | مانگہ بان افسر و کلہیم

افسرتاج قوله

رنگ تزویر پیش ما بنود | شیر سرخیم و افنی سیہیم

تزویر دروغ قوله

شاہ منصور واقف است کہ ما | روئے ہمت بہر کجا کہ ہیم

ہمت قصد دل و توجہ قوله

دشمنان راز خون کفن سازیم | دوستان راقبائے فتح و ہیم

راز خون کفن سازیم ہلاک کنیم قبا، فتح و ہیم سرفرازیم قوله

گو غنیمت شمار ہمت ما | کہ تو در خواب و ما بیدار ہیم

گو غنیمت خطاب بطلب ہمت ما توجہ ما ہمتہ الرجال قلع الجبال در خواب گرفتار غفلت

ما بیدار ہیم و حضوریت قوله

وام حافظ بگو کہ باز دہند | کردہ اعتراف ما گوہیم

وام قرض اعتراف استرار غزل

صفت

اگر دست رسد بر سر زلفین تو نامم | چون گونی چہ سر نہ کہ بچوگان تو نامم
پروانہ راحت بدہ اے شمع کہ مشب | از آتش دل پیش تو چون شمع کہ نامم

پروانہ معروف قوله

آندم کہ بیک خندہ و ہم جان چو صراحی | مستان تو خواہم کہ گذارند نمازم

آندم آنوقت بیک خندہ بیک بخی چو صراحی چون منصور قوله

چون نیست نماز من آلودہ نمازے | در میکدہ زان کم نشود سوز و گدازم

اشکال درین بیت آنست کہ ہر گاہ نماز خواہ پاک قابل قبول الہی نیست کم نشدن سوز و گدازم

در میکدہ چہ فائدہ دارد جویش آنست کہ چون طاعت ظاہری من قابل قبول نمی نماید سوز و گداز باطن

کہ در میکدہ یعنی خانقاہ پیر خود دارم نمی گذارم بارے آن سوز و گداز چہ نقصان آن طاعت کند

بہچنین اشکال درین بیت ہم راہ دارد حاشی لہ کہ نیم معتقد خویش الخ قوله

اگر خلوت مارا شبے از رخ بفروزی | چون صبح در آفاق جہان سربفرام

از رخ بفروزی بنور جمال خود روشن کنی قوله

محمود و بود عاقبت کار درین راہ | در سر برود در سر سوداے ایام

محمود ستودہ غزل

اگر چہ از آتش دل چون خم کو در چشمم | مہر برب زدہ خون میخورم و خاموشم

محب و جدائی میگوید کہ من در دوا می بخت کوه صدق و مودتم از جور رقیب و از جفا، حبیب شکایت نمیکنم

صمت و سکوت شعار و صبر و تحمل حصار منست اگر چہ از آتش دل الخ قوله

من کے آزاد شوم از غم دل چون ہرم | ہندوے زلف تے حلقہ کند در گوشم

ہندوے زلف تے حلقہ کند در گوشم

ہندوے زلف تے زلف معشوق قوله

حاشی لہ کہ نیم معتقد طاعت خویش | اینقدر بہت کہ کہ گدے سے نوشم

طاعت خویش طاعت ظاہری خویش کہ کہ گدے سے نوشم دوا ہی شتعال را بچہ تحقیر گاہ گاہ گندہ قوله

ہست امیدم کہ علی رحم عدد روز جزا | فیض عفو ش نہند بار گنہ بردوشم

علی الرحم بر ضد روز جزا قیامت قوله

پدرم روضہ رضوان بدو گندم بفر وخت | ناخلف باشم اگر من بچوے نفر وشم

حافظ غزل بگوید کہ دور بہ خیر نام نشاید کہ بود و محرم رازم۔
حافظ غزل بگوید کہ دور بہ خیر نام نشاید کہ بود و محرم رازم۔

سالك فنا و دنیا و بقا آخرت معلوم نموده که اسباب معیشت و فراغت همه بیا و خواهد شد همچنانکه پیشینیان
نماد من نیز نام عجب حالت است منیدانم مرا چه میشود پدرم روضه الخ پدرم آدم عم قولہ
من نخواهم کہ بنوشتم بخوار اوق خم چکنم گر سخن پیر معان نینوشتم
راوق خم پالوده خم قولہ
اگر این دست زند مطرب مجلس عشق شعر حافظ ببرد وقت سماع از پیشم
ازین دست ازین فرع زند بیان کند ره عشق باب عشق سماع شنیدن غزل
اگر من از سر ز نش مدعیان اندیشم شیوه رندی و مستی نرود از پیشم
مدعیان زاهدان ظاهر پست شیوه طریقه رندی قطع نظر از اعمال نرود از پیشم پیش تو انم برد قولہ
شاه شوریده سران خوان من و سلانرا زانکه در کم خردی از همه عالم بیشم
شوریده سران عاشقان قولہ
بر جبین نقش کن از خون دل من خالی تابدانند کہ قربان تو کاف کشم
کیش طریقه قولہ
و من از رشتہ خون دل مادر هم چین کہ اثر در تو کند گر بخراشی ریشم
ریشم یکیدگی قولہ
اعتقاد سے بنماؤ بگذر بہر خدا تاندا نی کہ دین خرقة چه نادر و شیم
یعنی اعتقاد سے کن و از ما بگذر و خرقة سر ما در تا از درویشی ما اعتقاد تو فاسد نشود و با عرض و انکار پیش
نیائی کہ آن موجب ہلاکی است باز و کشان ہر کہ در افتاد بر افتاد قولہ
من اگر رندم و گر شیخ چه کارم با کس حافظ را از خود معارف وقت خوشم
حافظ نگاہ دارند غزل
اگر چه افتاد ز زلفش گر ہے در کارم ہمچنان چشم کشا و از کرش میدام
زلف دنیا و جذبہ گرہ بستی چشم امید کشا و کشایش قولہ
بطرب حمل کن سُرخی رویم کہ چو جام خون دل عکس برون میدہد از خدام
بطرب حمل کن محمول بخوشو تنی کن قولہ

متم آن شاعر ساحر کہ با فسون سخن از نئے کلاک ہمہ شہد و شکرے بام
نے کلاک اضافت بیانہ قولہ
پردہ مطربم از دست برون خواهد برد آہ اگر زانکہ دران پردہ نباشد بام
پردہ مطرب سرود مطرب مراد سخنان عشق کہ مرشد بیان فرماید بار دخل قولہ
بصد امید نہادیم درین باویہ پائے اسے دلیل دل گم گشتہ فرو مگذارم
درین باویہ اشارہ عشق و دلیل راہما قولہ
چون منش در گذر باد نے یارم دید باکہ گویم کہ بگوید سخنے با یارم
گذر باد و بگذر باد نے یارم نے تو انم قولہ
دیدہ بخت با فسانہ او شد در خواب کوئی سے ز غنایت کہ کند بیدارم
خواب محو بیدارم صحر غزل
اگر این منزل غریب بسو مخانه روم نذر کردم کہ ہم از راہ بمیخانہ روم
منزل غریب دنیا خانہ مراد عالم اطلاق میخانہ عشق قولہ
ازین سفر گر سلامت بوطن باز رسم و گر آنجا کہ روم عاقل و فرزانه روم
انجا اشارہ بمنزل غریب عاقل و فرزانه روم یعنی ہرگز نروم - قولہ
تا بگویم کہ چه کشم شد ازین سیر سلوک بر در میکدہ بابر ببط و پیمانہ روم
کشف ظہور قولہ
بعد ازین بخت من و زلف چو زنجیر نگار تا بکے از پے کام دل دیوانہ روم
کام مقصد و مراد قولہ
آشنایان رہ عشق گرم خون بخورند تا کسم گر بشکایت بر بیگانہ روم
ناکس کہینہ - قولہ
خرم آندم کہ چو حافظ بٹولای فریر سرخوش از میکدہ بادوست بکاشانہ روم
کاشانہ حنا - غزل
اگر دست دہد خاک کف پائے نگارم در لوح بصر نقش نگارے بنگارم

دو بیت گفت کہ حافظ ہمہ شہد و شکرے بام
بجز از غایت دست باکہ بجز و دارم

بروح بہر خط غبارے بنگارم

دست دهد دست آید و میر شود لوح بصیرت بر گام نقش کند قوله

پروانه او گر رسد در طلب جان چون شمع بهاندم بدی جان سپارم

بدی فی الفور قوله

دامن مفتشان برین خاکی که پس از گما زین در نتواند که بر باد غبارم

زین در از در تو قوله

از بوی کنار تو شدم غرقه امید از موج سر شکم که رساند بکنام

بوی امید کنار کناره قوله

اگر قلب دلم را نهند دست عیاری من نقد روان در روش از دیده بیارم

قلب دل دلی عیاری خالصی اے مرتبه روان راج نقد روان در دیم کنایه از اشک قوله

امروز کش سر ز وفا من و اندیش ایما زان شب که من از غم بفلک دست برآرم

بفلک دست برآرم دست بدعا برآرم قوله

از لافین سیاه تو بدلداری عشاق دارند قرارے و بیر و ندرت رام

تو را عهد غزل

مزن بر دل ز نوک غمزه تیرم که پیش چشم بیماریت بمیرم

غمزه نگاه چشم چشم بیماری چشم معشوق که بیماری صفت ایشان است و آن کم التقای دامن حیا

حوران است که من قاصدات الظاهر قوله

انصاب حسن در حد کمال است ز کا تم ده که مسکین و فقیرم

انصاب آن قدر مال که زکوة بر ولازم آید زکوة سه قسم است زکوة اغنیاء - زکوة فقیهان - زکوة معشوقان - زکوة اغنیاء بر حسب فقیهان از دو صد درم بعد از گذشتن سال پنجم درم و بر حسب فقیهان

در حال و دست درم باید داد و جان بشکرت بر سر آن باید نهاد و قاضی بهمانی و تمهیدات آورده که زکوة قطرة الاسلام طائفه که مال دارند خود زکوة بر ایشان واجب آید اما نمیدانم که الصدقات

للفقراء و المساکین باید دانست که ایشان را علم آخرتی باشد که اکثر انفع من العلم ازان که حلیم

وزن که ایشان را دهند و من در قنایه مناد قاصدا قریبایان و محبتیان و مریدان را ازان زکوة

وزن که ایشان را دهند و من در قنایه مناد قاصدا قریبایان و محبتیان و مریدان را ازان زکوة

و نصیب دهند که العلم لایحل منعه آن بر قدر حوصله خلق نشان کنند و این آیه را کار بندند که و میثاقا

لذقناهم ینفقون خلق را از معرفت کسب کنند گنایا مخفیاً فاحسبت ان اعرف فخلقت

الخلق لا اعرف نصیب دهند هم صحبتی را اما عموم خلق را از وعای ایشان و برکت ایشان از بلا و

رنجها خلاصی بود و در روز قیامت نیز زکوة رحمت خدا ایشان را کنند هر یک به مقدار محجوب و مستحق عقوبت

را از اهل بهشت گردانند و کمتر کنند گنایا مخفیاً مراد گنج رحمت است که کتب ربکم علی نفسه الرحمة

و زکوة معشوقان مشاهده جمال خود از عاشقان باز نه داشتن و لطف در حم و حال شتاقان نمودن

سبا و از حساب مطرب و من اگر نقشه کشد کلک و بیرم

نقشه کشد سخی زب کلک قلم قوله

چنان پر شد فضا سینه از دوت که فکر خویش گم شد از ضمیرم

فضا زمین فراخ و کشاده ضمیر اندرون دل و اندیشه و آنچه در دل گیرند قوله

در ان غوغا که کس کس را نپرسد من از پیر معن ان منت پذیرم

غوغا فریاد و آوازه بسیار که از مردمان کثیر بجا خیزد در ان غوغا اشاره بقیامت پیر معن در شد قوله

قرارے کرده ام یاس فروشان که روز غم بجز ساغر نگیرم

ساجر کنایه از شراب از ذکر ظرف داراده مظهر و من قوله

چو طفلان تا که زین زاهد فریبی بسبب بوستان و شهید و شیرم

یعنی بسبب بوستان و شهید و شیرم چنانکه زاهد زاهدان را بچو طفلان تا که کنی زاهد فریبی و بچیز تا

محترم از خود او را بشکست اے مرآت که بچو زاهدان طفل از خود بغیر اندیشی و مجازاً در پیش نظر جلوه گزاری

بزرگتر مرا یا خود میر ز ضمیر قوله

من آن مرغم که هر شام و سحرگاه ز بام عرش آید صغیرم

صغیر آواز قوله

من آندم برگزینم دل ز حافظا که ساقی گشت یار ناگزیرم

برگزینم قطع نمودم غزل

من که باشم که بران خاطر عاظمم لطفها میکنی اے خاک رت تاج سرم

عاطر خوشبو خاطر کنایه از خاطر معشوق قوله	
دلبر ابله نوازیت که آموخت بگو	که من این ظن برقیان تو هرگز نبرم
بنده نوازیت بنده نوازی ترا ظن گمان این ظن اشاره به بنده نوازیت قوله	
همتم بدرقه راه کن ای طائر قدس	که در ازست ره مقصد من نوسفرم
همت توجه به راهی که طالع الجبال بدرقه راهبر همتم بدرقه راه کن توجه خود را بر راه ماکن ای طائر قدس محبوب قوله	
ای نسیم سحری بندگی ما برسان	که فراموش کن وقت دعا و محرم
نسیم سحری مرشد و دارد قوله	
خرم آنروز گزین مرحله بر بندم خست	در سر کوه تو پر سدر فیکان خرم
این مرحله دنیا بر بندم خست سدر کنم قوله	
راه خلوت که خاص بنما تا پس ازین	می خورم با تو و دیگر غم دنیا نخورم
خلوت که خاص کنایه از قرب حقیقی پس ازین من بعد غزال	
مرحبا طائر فرخ رخ و فرخنده پیام	خیر مقدم چه خبر یار کجای راه کدام
طائر فرخ نام دارد قوله	
یار این قافله را لطف ازل بدیده	که از خصم بدام آمد و معشوق بدام
بدرقه رهبر ما قوله	
ماجرای من و معشوق مرا پایان نیست	هر چه آغاز ندارد نه پذیرد انجام
ماجرای قصه قوله	
زلف دلدار جز نار همی نسوید	بروای شیخ که شد بر تنم این خرقه حرم
زلف کنایه از جذبه است زلف نام جذبه ذات حق است ز نار کنایه از یک رنگی قوله	
مرغ تقوی که بهین زور سر صدره صغیر	عاقبت دانه خال تو فکندش در دام
صغیر آواز مرغ تقوی که بهین زور سر صدره صغیر غلظت تقوی من که بعالم بالا شتهار داشت قوله	
چشم خونبار مرا خواب نه درخور باشد	من که متقلبه و منع قهوه کیف نیام

حافظ شایسته اگر در طلب کبر و جاه
و دیده و ریاضت از اشک و در و در و در و در

یعنی کسی که مراد است مقلد شک یعنی اشک بنزد پیغوله چشم بوده باشد یعنی مانند پیغوله چشم از چشم او جدا گردد پس چگونه خواب کند که میان خواب و اشک تضاد است و در بعضی نسخه چنین است من له یقبل داع عجبا کیف یبنا یعنی کسی که از بهر اقبال کند و پیش آید در عجب دارم چگونه خواب کند و میتواند که قتل ماخذ از قتل یعنی کشتن باشد یعنی کسی که قتل کند و بکشد و چگونه خواب کند قوله	
تو ترجم نکنی بر من بیدل و انم	ذاک و حواک و دانست و تلک الایام
یعنی این دعوی تست هشیار باش تو هستی و آن روز که دران روزها من براس تو بیدل شده ام و گفت	
آنیم و تو ترجم نکردی پس دعوی این حال دعوی تست یعنی بر تست در سوره ال عمران واقع شده که تَلْكَ الْآيَاتُ نَذْرًا لِّهَآئِ الْبَیِّنَاتِ یعنی این از کارها که مدار زندگانی برانست میگردد انهم اینها بیان مردمان روزی بدولت و عشرت نگذارد و روزی بنکبت و عسرت قوله	
گل ز حد بر تو نغم زگر میخ بنمای	سرو میازد و خوش نیست خدایا انجم
گل و سرو کنایه از محبوبان مجازی قوله	
حافظ ارمیل با پروت تو دار و شاید	جای در گوشه محراب کند اهل حرام
میل محبت حرام حرمت داشته شده اهل حرام بزرگان غزل	
مرا می بینی و هر دم زیادت میکنی در دم	ترا می بینم و مهرت زیادت میشود هر دم
بسایانم نمی پرسی سیدانم چه سرداری	بدرمانم نیکیوشی نمیدانی مگر در دم
چه سرداری چه خیال داری قوله	
نداشت اینک بگزارم مرا جان و بگریزی	گذای آرو بازم پرس تنگاک هست گرم
نه راهست اینک این طریق دروش نیست قوله	
ندارم دست از دامن بخور خاک و آنم هم	چو بر خاکم گذارای بگیرد دست گرم
ندارم دستت از دامن ترک تو نمکنم قوله	
فورفت از غم عشقت دم دم میدی شک	دما را زین برآوردی نمی گونی برآوردم
دم میدی فریب میدی دما را بپاکی غزل	
من دوستدار روی خوش و موی دلخشم	مردوش چشم مست و موصاف و خیشم

کلام
تو بر من نیاید حافظ بزرگ در چشم جان میدهد
چو کوی تو نیست نیم چو پاک از چشم دم گرم

غش آب تیره قوله

در عاشقی گزیر نباشد سوز و ساز | استاده ام چشم ترسان ز شرم

گزیر حیاره - قوله

من آدم بهشتیم اما درین سفر | حایه اسیر عشق جوانان مهوشم
من آدم بهشتیم یعنی من آدم که مکان من بهشت بوده درین سفر کنایه از دنیا جوانان
مهوش کنایه از مستوقان قولهبخت ابرو کند که کشم رخت این دیار | کیسوی جور گرد فشانده مفر شرم
کشم رخت زین دیار ای بهیم مفر شش بستر قولهاز بسکه چشم مست درین شهر دیده ام | حفا که می نمی خورم اکنون و سرخوشم
چشم مست چشم مستوق کنایه از چشم مرشدان و عارفان درین شهر کنایه از شیراز حفا سوگند سخن
سرخوش مست قولهشهرت پر کشیده و خوابان ز شش جیت | چیز نم نیست و نه خریدار بهر ششم
هر شش بهر شش جیت قولهگفتی ز سر عهد ازل نکته بگو | آنکه گویت که دو پیمانه در کشم
اشکال آنست که در میان گفتن نکته از سر عهد ازل و دو پیمانه کشیدن مناسبیت تائیدی را شرط اول
سازد و الجواب آنکه چون افشای راز ممنوعست لاجرم میگوید که این نکته وقتی بگویم که هر دو جهان را فراموش
کنم نه از عذاب این جهان ترسم نه از عذاب آنجهان اندیش نمایم و این ازین ممکن نیست قوله

حسن عروس طبع مرا جلوه آرزوست | آید نه دارم ازان آه می کشم

آئینه دل مصفا و صاحب دل یعنی بیچ صاحب دل و هم درو می ندارم که عروس طبع خود را بر جلوه نمایم قوله

حافظ ز تاب فطرت بیجا صلی بهوت | ساقی کجاست تا زند آب بر آتشم
تاب بیچ فطرت یکسر آفرینش و آغاز کار را و نیز زیرکی که متعلق روح است غزلتا پیش خاک پای تو صد رو نباده ایم | روی و ریاء خلق بیکسو نباده ایم
طابق و رواق در ریه و قیل و قال فضل | زینها خاک کوس تو بار و نهاده ام

لکه دوست

طابق زده از جامها و جامیکتا و طلیسان رواق یکسر پیشگاه خانه مدرسه جاس در س
قیل و قال گفت گزشت قولهنهاده ایم بار جهان بر دل ضعیف | وین کارو بار بسته بیکسو نهاده ایم
بار جهان عم عشق کارو بار تعلقات دنیوی قولهمالک عاقبت نه بشکر خریده ایم | ماتحت سلطنت نه بازو نهاده ایم
نه بشکر خریده ایم بل داده خداست قولهدر گوشه امید چو نظارگان ماه | چشم طلب بران خم ابرو نهاده ایم
نظارگان بینندگان - قولههشیار و عاقلیم که بردست و پا بدل | زنجیر و بند زان خم کیسو نهاده ایم
کیسو می بایست قوله

ناله بوی زلف تو سر سودای ازل | همچون نقشه بر سر زانو نهاده ایم

سودای دیوانه بوی امید و محبت و طبع و خوشی ملال ستوده آمدن نقشه گل است
و نیز گماشت است که در آب دید و سیر و بود و ماند که بسیار بی زند بر کوع و سجودش نسبت می کنند
خم کیسو می جذبه عشق قولهناموس چند ساله اجداد نیکنام | در راه جام و ساقی مهر نهاده ایم
ناموس بگم و آوازه قولههم جان بدان دوزخس جاد و سپردیم | هم دل بران دوسنبل هند و نهاده ایم
دوسنبل هند و زلف غزلمن نه آن زدم که ترک شل و ساغر کنم | محاسب داند که من اینکار را کمتر کنم
محاسب مرشد - قولهچون جامه و غل را باب لطف شست | کج دلم خوان گر نظر بر صفی و فتر کنم
مجموعه گل اضافه بیانی مراد دل باب لطف شست از تیرگیها مصفا ساخت صفی میروی

دیکسوی کردن و دیکسوی دق قوله

گفتی که تا نظار دل کشیده است کجاست
در حلقه های آن خم کیسو نهاده ایم

منکه دارم در گدائی گنج سلطانی است	کے طمع در گردش گردون دون پرور کم
در گدائی در عشق مجازی گنج سلطانی مشابہ محبوب حقیقی قوله	
لاله ساغر گیر و نرگس مست بر نامتق	داوری دارم بے یارب کرا و اور کم
لاله کنایه از عاشق نرگس عاشق داوری خصوصیت و گشتار قوله	
باز گشایدم عنان ام ترک شهر آشوبند	تا زاشک و چهره را بهت پر زور و گهر کم
عنان آن دوال که سوار بهت گیرد آشوب شور و غوغا قوله	
منکه امر و زم بهشت نقد حاصل میشود	وعدہ فردا سے زاهد را چہرہ اباد کم
بنقد فی الحال فردا قیامت با ورا اعتبار قوله	
عشق در دواست و من خواص و دریا میکند	سرفرو بروم در انجا تا کجا سر بر کم
در دواست بمنزلہ وانه در خواص غوطه خور سرفرو بروم غوطه خوردم در انجا در میکند قوله	
عاشقان اگر در آتش می بیند و لطف دوست	تنگ چشم گر نظر بر چشمه کوثر کم
تنگ چشم بخیل و درین و معشوق بدین که بیچکس را در چشم نه کرد و یکسے نگر و این صفت حور است که بن ناصر الطرف چشمه کوثر حوضیست که حق تعالی بخدم عطا کرده کقولہ انا اعطیناک الکواثر بید نام درختی که ثمر ندارد خاکپایے پادشاه از دست او بر سر کم لینے از دست مدعی پیش پادشاه فریاد کم قوله	
گوشه محراب ابروی تو میخوایم ز بخت	تا در انجا همچو مجنون در عشق ابر کم
از بر یاد اگر خود بهفت سبع از بر خوانی غزل	
ما بر آیم بے دست و دعا بکنیم	غم هجران ترا چاره زجائے بکنیم
آنکه حیرم بر بخید و به تیغ زور و رفت	بازش آید خدا را که صفائے بکنیم
جرم بضم گناه قوله	
در ره نفس کز وسیئہ ماتمده شد	تیر آہے بجشائیم و غزائے بکنیم
عنزاجک با کفار قوله	
مدد از خاطر زندان طلب ایل ورنه	کار صبیست مباد که خطائے بکنیم

زہدیت کل چہ سو اوست حافظ گوشت مار
تا عوزے خام و اندیشہ دیگر کم

صعب سخت قوله	
خشک شدن مرغ طرب راہ خرابات کجاست	تا در ان آب و ہوا نشو و نما بکنیم
نشو و نما افزایش و ظهور قوله	
سایہ طائر کم حوصلہ کار سے نکند	طلب سایہ میمون بہائے بکنیم
سایہ توجہ طائر کم حوصلہ زہد ان و مقلدان سیمرخ نام جانوریت معروف کہ مقایست کجاست	
سے زعزلت شاہ مرغان گشت سیمرخ بیکے مدحت خوانندش بسیمرخ و مراد او سیمرخ عارف کامل و عاشق و اصل ہما سے نام جانور کہ بر سر کہ سایہ اش افتد پادشاہ شود قوله	
ولم از پرده بشد حافظ خوش لہجہ کجاست	تا بقول و غزلش ساز و نوا بکنیم
لہجہ آواز نوا سرود غزل	
مانگویم بد وکیل و بناحق نکینم	جامہ کس یہ و دلخ خود ازرق بکنیم
دلخ جبہ ازرق کبود قوله	
رقم مغلطہ برو فتر و انش نکینم	سرق با ورق شعبہ ملحق بکنیم
شعبہ بازی ملحق پیوستہ قوله	
آسمان گشتی ارباب ہنرمی شکند	تکیہ آن بہ کہ برین بحر مطلق نکینم
آسمان فلک کہ مانند آس در گردش است ارباب ہنر عاشقان بحر مطلق آسمان قوله	
شاہ کر جرحہ زندان نہ بچمت نوشد	التفاتے سے صاف مروق نکینم
شاہ مرشد نہ بچمت نوشد دیگران را محروم دارد مروق خالص قوله	
حافظ از خصم خطا گفت نگیریم برو	وز حق گفت جدل با سخن حق نکینم
نگیریم برو مواخذہ او نے کینم غزل	
من ترک شاہد دے و ساغر لبیکنم	صد بار توبہ کردم و دیگر نے کم
یک رنگی و یک جہتی خود را بیان میکند کہ اسے نامہ ان کو سے صلاح من ترک شاہد النہ و من کہ افتادہ کوئے مجتہم قوله	
باغ بہشت و سایہ طوبی و قصر حور	با خاک کو سے دوست برابر نمیکنم

مرثیہ

برین اختصار کرده حاجت تطویل نیست قوله

تلقین و درس اہل نظر یک اشارت	کردم اشارتے و مکرر نے کنم
پیر معنان حکایت معقول میکند	معدوم ار محال تو باور نمیکند

پیر معنان مراد مرشد که نصیحت او حیات بن بست قوله

زاهد بطعنه گفت برو ترک عشق کن	محتاج جنگ نیست برادر نمیکند
-------------------------------	-----------------------------

محتاج جنگ نیست جنگ در کار نیست برادر نمیکند سے برادر ترک عشق نمیکند قوله

برگزینے شود سر خود خیر مرا	تا در میان میکند سر بر نمیکند
----------------------------	-------------------------------

از سے محبت آنچنان مستم که از عالم خبر ندارد قوله

تیغ به طنز گفت حرامست می خورد	گفتم ملوک که گوش بهر خبر نمیکند
-------------------------------	---------------------------------

طنز خنده و مسخرگی قوله

این تقویم بس است که چون ابدان	ناز و کرشمه بر سر نمیکند
-------------------------------	--------------------------

این تقویم نسبت الخ یعنی در عالم زندگی می کوشم و همچون نا اہلان شدید ترقات نمی فروشم قوله

حافظ جناب پیر معنان مان و قفا	من ترک خاکبوسی این در نمیکند
-------------------------------	------------------------------

پیر معنان مرشد اندر اشاره بستانه مرشد غزل

مرا عیبت با جانان که تا جان در بدن نام	ہوا داران کوش را چو جان خوشتر نام
--	-----------------------------------

از استحکام قول خود کہ با محبوب بود خبر میدہد کہ من غریق بحر بھران تا زنده ام اورا و محبوبان اورا بل سگن

کوے اورا دوست دارم قوله

صفای خلعت خاطر از ان شمع چگل جویم	فرخ چشم و نور دل از انماہ خشن نام
-----------------------------------	-----------------------------------

چگل بکسرین شہریت از زمین ترکستان منسوب بخوبی و یان و خشن نام دلالت ہے مشکبخر

منسوب بشکویان۔ چغل این بیت آنست کہ انجہ تمناسے دل حزن است ازان خوشیہ جان افروز

میطلبم و غیر انہ ہرچ آنسہیدہ التجا نمیکند قوله

الا اے پیر فرزانه مکن عیج بیخانہ	کہ من در ترک بیما نہ دل بیان کن نام
----------------------------------	-------------------------------------

فرزانہ دانا حاصل آنست کہ من کہ انے محبت مستم خود را مکتب اداوت بستانم و از تنگ و ناموس

رستم نام ترک بخواری از ماصورت نہ بندد قوله

شراب خوشگوارم ہست یا خوش نگاہم ہست	نار و بچکس یارے چنین یارے کہ من نام
------------------------------------	-------------------------------------

خوشگوار باضم و شیرین حاصل آنست از جان و دل شکر باری تعالی میگویم کہ آن یار بے رام ما آنچنان رام است

کہ بغیر از محبت کار سے ندارم و اسباب پیش و نشاط بہرہ میاست میگویم ایہ توان یکدل شراب خوشگوارم قوله

بکام آرزوی دل جو دارم خلوتے حاصل	چو فکر از خبت بگوین میان انجمن دارم
----------------------------------	-------------------------------------

بہر گویان مراد از اہدان و رقیبان خبت مراد حسد قوله

مرا در خانہ سروے ہست کا نہ سایہ قدش	فراخ از سرو بہستانی و شمشاد چمن دارم
-------------------------------------	--------------------------------------

من سکین دل بان نہرہ جبین سپردہ ام از تماشا دلالت نہرین چشم بہتہ ام میان محبوبان کوے ارادت

مبایات میکند و میگویم مرا در خانہ گویند روزے را البہ و فصل بہار در خانہ رقت و بیرون نیامد

خادمہ گفت یا سیدی بیرون آئی تا آثار صنائع بینی را بکہ گفت تو درون در آئی تا صنائع را بہ بینی شغلانہ

مشاہدۃ الصنائع عن مطالعۃ الصنوع قوله

خدا را اسحر رقیب اشب زبانی دیدہ بہر ہم	کہ من لعل خاموش نہانی یک سخن نام
--	----------------------------------

خدا را اسحر بر ہم نہ بر زمین ہر صباح در بوستان وصل آناہ از سرو زور و مانند بلبل غزل و غم

دے گویم خدا را اسے رقیب الخ قوله

اگر صد لشکر خوبان بقصد دل کین سازد	بحمد اللہ و المنة بہت لشکر شکن نام
------------------------------------	------------------------------------

ہر حکمہ بجان این نا توان متوجہ ازان دلبر استمداد بہت میکند و میگویم اگر صد لشکر از ہر کجہ

شکر مرخصے ما غزل

ما حاصل خود بر در میخانہ نہادیم	محصول دعا در رہ جانانہ نہادیم
---------------------------------	-------------------------------

این کشتی سرگشته بگرداب در انقلاب	جان در سر این گوہر یکدانہ نہادیم
----------------------------------	----------------------------------

کشتی سرگشتہ وجود پریشان گرداب عشق سر خیال گوہر یکدانہ محبوب قوله

در خرمن صد حال و زہد زند آتش	این داغ کہ ما بر دل دیوانہ نہادیم
------------------------------	-----------------------------------

خرمن بکسر تودہ غلہ مالیدہ و غیر آن باکاہ قوله

سلطان ازل گنج عم عشق بجا داد	تا روے درین منزل ویرانہ نہادیم
------------------------------	--------------------------------

بزرگی شہر شہر قضا و قدر
چشم و دامن و عالم آیین
الذین کن و کان

سلطان ازل حق تعالیٰ - قوله

المنه فقد که چو مابیدل و دین شد

اشکال این بیت آنست در محله که عاقله دین بگذارد و بیدین شود و شکر گفتن نامناسب جواش آنکه
خواجہ در جوابے دیگر فرموده که گرد دیوانگان عشق مگرد که بعقل عقیده شہوت و خواجہ با عقل
گفته که عقل داری و مادیوانگان عشق صحت ما تو راست نئی آید و چون دید که آن شخص ہم رنگ خواجہ
و دل مشغول ب فکر آب و گل گذشت و دین ریاسی را کرد و ب عشق حقیقی اشتغال نمود و شکر گفت قوله
قانع بخیا لے ز تو بودیم چو حافظ - خیال کنایت از نمود تجلیات یارب چو گداز است
برگانه نہادیم یعنی دین ہمئی کردیم کہ بخیا لے از تو خورسند شدیم کہ تقاضای ہمت نبود
تجلیات راضی شدن غزل

ما بخیان دست و دل از دست ایم

دل از دست داده ایم بقرار و اشتہ ایم قوله

بر ما بے گمان ملامت کشیدہ اند

از ان روزے کہ شیفتہ ابروے جانان شدہ ایم قوله

اے گل تو دوش جام صبوحی کشیدہ

گل کنایت از عاشق و داغ صبوحی کشیدہ داغ شرب عشق بوقت صبح نوشیدہ شقائق لاله
مراد عاشق کہ با داغ زاده ایم عشق ازلی داریم قوله

چون لاله ام مبین قبح و میان کا

لالہ دار بقبح نوشی ظاہری من نگاہ کن قوله

کار از تو میرود و مدوے او دلیل اہ

کار از تو میرود یعنی کار و قوت توجہ تست دلیل را بہر انصاف میگوید اندوے انصاف
میگویم نہادہ او قتادہ ایم از راہ و دقتادہ ایم از ہم امان باز پس ماندہ سادہ طمع مرا و شاہ
حسن صورت ارچہ معتقد روے سادہ ایم اگرچہ بظاہر شاہ ہستیم
قوله

لے این غزل در لوح موجود نیست ۱۲

گفتی کہ حافظ اینہم رنگ خیال صیت

رنگ خیال کنایت از خیال سادہ نفس بے ریش - کہ حافظ اینہم نگاہے خیالات کہ از غیلہ تو بظہورے آید و ترا حال
بحال بیما نہ صیت و جواب میگوید کہ دل من لوحے است سادہ آئینہ دار از نقوش آزاد ہرچہ نمائی بہان نقش
بر آرد چنانچہ بالارفت در پس آئینہ طوطی صفت غزل

ما ز یاران چشم یاری داشتیم

خود غلط بود آنچه ما پنداشتیم

تا درخت دوستی کے برود

تا بر اے آنکہ و باید دید تا حالیا الحال درین بیت معنی مصراع آخر است و مصراع اول آخر قوله

گلبن جنت نہ خود شد و لفریب

گلبن وخت گل ہمت قصد دل حسن معشوق بواسطہ ظہور اوست اگر ظہور نہ شد و لفریبی وے
ظہور بنیافت ما و مرتبہ اعیان زبان استعدا و تقاضا گرم واجب الوجود کردیم تا از خزان وجود وجود ہر
ممکنات منسطر گردانید و لفریبی ظاہر شد ما دام اشارت برین دارد و چہ دیگر ہر چند عشق
غالب تر معشوق و طلب بیش میشود و و لفریبی بظہورے آید اینکار بے بید گز نیست یعنی ظہور نور عین
بمقتضای عین ثابتہ است قوله

انگہارفت و شکایت کس نہ

فرد نگذاشتیم نگہداشتیم قوله

گفتگو آئین درویشی نبود

در نہ با تو ما جراتے داشتیم

ما جراتے گفتگو ما قوله

گفت خود و ادوی بادل حافظا

ما بدین در نہ بے حشمت و جاہ آمدہ ایم

ازید حادثہ اینجا بہ پناہ آمدہ ایم

پے واسطہ ید دست قوله

ر بہر و منزل عشقیم و ز سر حداد

تا با قلیم وجود اینہم راہ آمدہ ایم

رہرو سالک قولہ

سبزہ خط تو دیدیم وز لبستان بہشت | بطلب گاری این مہر گیارہ آمدہ ایم

سبزہ خط کناہت از صفات بہشت ہستی این مہر گیارہ اشارہ بسبزہ خط و مہر گیارہ نام
گیارہ است کہ خاصیت از آنست برہم کہ باشند میان خلق محبوب و موقر و معظم باشد قولہ

ایچنین گنج کہ شد خازن اوروح این | بگدائی بدرجات شاہ آمدہ ایم

روح امین جبیل قولہ

لنگر حلم تو اے کشتی توفیق کجاست | کہ درین بحر کرم غرق گناہ آمدہ ایم

لنگر کاف فارسی سنگ کشتی و معروف حلم بردباری غزل

مژدہ وصل تو کو کہ سر جان بر خیزم | طائر قدسم از دام جہان بر خیزم

از سر جان بر خیزم فدائے از دام جہان بر خیزم تارک جہان باشم قولہ

بولائے تو کہ گر بندہ خویشم خوانی | از سر خواجگی کون و مکان بر خیزم

بولائے تو سو گندہ دوستی تو کون و مکان دنیا قولہ

یارب از ابرہ ایت برسان بلوائے | پیشتر زانکہ چو گردی زمین بر خیزم

ابرہ ایت لطف و کرم بارائے فیض قولہ

تک اگر چه پیرم تو شبے دست مرا غوشم کن | تا سحر گہ زکات تو جوان بر خیزم

دست مرا غوشم کن اے دربرگیر قولہ

بر سر تربت من بے شے و خطر نشین | تا بیویت ز لحد دست فشان بر خیزم

دست فشان رقص کسان غزل

مہل کہ در غم ہجر تو از جہان برویم | بیا کہ عیش تو از خویش ہر زمان برویم

مہل گذار زمان ساعت قولہ

گو کہ حافظ ازین دربر و برائے خدا | کہ ہر چہ راے تو باشد جز این بیان برویم

راے فکر و عقل غزل

نماز شام غریبان چو گریہ آقا زم | بموہیاے غریبانہ قصہ پردازم

از پی قافلہ بانالہ و آہ آمدہ ایم
حافظ این غزل پیشینہ ہمینا کہ ماسورہ الباقیہ بت شیر حرکات
کہ تو حافظ از سر جان و جہان بر خیزماہل دیار ہر کار در روز مشغول میباشند و چون روز تمام میرسد و تاریکی شام پیدا میشود ناچار
تنگدل شدہ و زناویہ غریبی و گوشہ نامرادی می نشینند و راہ جز از شام رفیقہ و ہم کلاے نیست بنایران
شاعران شام بغریبان نسبت نمودہ فرمود موہیا اگر ہیا غریبانہ مانند غریبان قولہ

بیا دیار و دیار آنچنان بگریم زار | کہ از جہان رہ و رسم سفر برانمانم

عالم را بر آب گردانم تا بچکس اختیار سفر کنند قولہ

من از دیار حبیبم نہ از بلاد رقیب | ہمینا بر فیکان خود رسان بازم

ہمیت یا بارتیغالے قولہ

خدا یرام دے ای دلیل راہ کہ کن | بکوے میکدہ دیگر علم برا فرازم

برائے فرازم بے کتم قولہ

خرد ز پیری من کہ حساب برگیرد | کہ باز با صنم طفل عشق کے بازم

کہ حساب برگیرد و روادارد و منظور کند قولہ

بجز صبا و شام نمے شناسد کس | عزیز من کہ بجز یاد نیست و مسازم

و مساز ہمدم و محب قولہ

سر شکم آمد و عجبم بگفت روی برو | شکایت از کہ کنم خانگی ست غمازم

بگفت روی بروے اے ظاہر و آشکار ساخت خانگیست غمازم ساکن خانہ منت قولہ

ز چنگ زہرہ شنیدم کہ صبی می گفت | مرید حافظ خوش لہجہ خوش آوازم

زہرہ نام تارہ مطربہ فلک - لہجہ آواز غزل

ہر چند پیر خستہ دل فنا تو ان شدم | ہر گہ کہ یاور وے تو کردم جوان شدم

خستہ مجروح قولہ

شکر خدا کہ ہر چہ طلب کردم از خدا | بر منتہای مطلب خود کامران شدم

کامران صاحب مقصد قولہ

در شاہراہ دولت سرمد بہ تخت بخت | با جامے بکام دل دوستان شدم

شاہراہ را منسرخ سرمد ہمیشہ قولہ

ہمرازم

ای گلبن جوان بردولت بخور که من | در سایه تو بلبل باغ جنان شدم

بلبل باغ جنان شدم خوشگویی حاصل کردم قوله

من پیر سال و ماه نیم یار یوفاست | از من چو عمر میگذرد پیران شدم

یعنی من بسبب مرد در سال و ماه ضعیف نشدم ام بلکه این ضعف من بسبب یوفائی آن یار گلشنار است و آن نگار شیرین کار بمنزله عمر من است هرگاه که او از من گزیران است پیری من روست داده تحت زیر فوق زبر قوله زان روز بر دلم در معنی کشاوه شد باب الفیوض والفتوح از ان روز

بر من مفتوح شد که ساکنان در گم پیر میخان شدم که التجا بجناب مرث آورده ام قوله

دوشم نوید داد و بشارت که حافظا | باز آ که من بعفو گنا هست ضمان شدم

نویده ان وعد الحق وقال الله لا تقنطوا من رحمة الله الغفر الذنوب جميعا غزل

همان که قصه آن شوخ بیوفا گویم | که باز چون نرسد باز ابتدا گویم

آن شوخ بیوفا کنایه از معشوق خداست را بواسطه خدا رفیق مصلحتی رفیق که شریک مصلحت باشد چو کار من نکشاید چون حصول کار من نشود

رولیف النون غزل

افسر سلطان گل پیدایش از تحت چمن | مقدش یارب مبارکباد بر سر و زمین

افسر تاج سلطان گل مشاهدات تجلیات چمن دل مقدم پیش آمدن سر و زمین عاشقان مساکان قوله

تا ابد معمور باد اینخانه که خاک درش | هر نفس بالوے تحت می وزد بایون

معمور آبادان اینخانه دنیا خاک در انسان کامل باو زمین مراد حقائق و معارف درین بیت تلخیص است بحسبیت که اشاره بحضرت اویس است قال عمر انی لا جدد نفس الذین من جانب الیهم یعنی این بیت آنست که تا ابد اینخانه دنیا معمور باد که اهل الله که خلقت از خاکند هر دم سخنان معارف و حقایق شنوده میشوند که باو حق میبده سوال این بیت سلسله دنیا است مستودن دنیا از اهل الله پس تازیانه که دنیا جیفه و طالهها کلاب جواب آنست که همین دنیا که حقیقتش سطر شد در حق

نسخه غزل
نسخه غزل

نسخه
نسخه

کسی که حقیقتش شناخته و بان نپروخته دنیا مرزقه الآخرة است و متاع پس فخر اهل الله را همین دنیا مورد الطائف الاهی و منظر مشاهدات نامتناهی و اهل دنیا را بعکس آن چون دریا سے نیل که لقبطیان خون بود و سبطیان آب خواجہ انصار گوید دنیا خاکدانیست که عاقلان در گوشت کنند زمیدان است که جاهلان در گوشت کنند قوله

خاتم جم را بشارت ده بحسن خاتمه | کاسم اعظم کرواز و کوتاه دست اهرن

خاتم جم کنایه از دل اسم اعظم مرشد کمال اهرن من نفس و شیطان قوله

شکوکت پور پشنگ و تیغ عالمگیر او | در همه شهنامها شد وستان انجن

پور پشنگ افراسیاب که پسر پشنگ بود و نام پسر سوار زرے که نام پسر اور و زمین بود یعنی این بیت در شرح بیت شاه ترکان سخن مدعیان می شود بالا مذکور شد و میتوان بود که مراد آن بود که شکوکت یعنی اولیا و تیغ عالمگیر ایشان که ان تیغ را بر نفس زده عالم دل سحر کرده اند در جمیع کتب سیر اولیا که بمنزله شهنامهاست پوشاگان است داستانی که بزرگان آرایش انجن سخن داده اند قوله

خنگ چو گانی چرخ رام شد در زیرین | شهسوار سے خوش میدان آمده گونی بزین

خنگ اسب چو گانی اسب که در گوی و چکان باختن موافق مزاج بود چرخ فلک خنگ چو گانی اضافه بیانیه خنگ چو گانی چرخ رام شد در زیرین یعنی گردش آسمانی بر مراد تو گردیده و رو به آورده شهسوار عاشق و الف ندایه محذوف میدان میدان سلوک و عشق گویے بزین طے میدان عشق نما قوله

جو نیار ملک را آب از شیر شیرت | تو درخت عدل بستان بخ بخواه امان

جو نیار جوے بزرگ باکثرت جوئیها خورد باشد و جو نیار ملک کنایه از وجود و نیز سلوک آب تری و تازگی شیر مراد ریاضت وجود بموجب اقتلوا النفس که بسبب المجاهدات پس درخت عدل بستان یعنی خصایل نامرضیه را بر صفات مرضیه غلبه ده بدخواه امان نفس و شیطان قوله

بعد ازین نشکفت اگر با نکت خلق خوش | خیز و از صحرای ایرج نافه مشک ختن

بعد ازین نشکفت اگر کنایه حاصل نشد نکت بوی خلق خوش زنده و صلاح ایرج نام پسر فریدون والی ایران زمین چون فریدون دلایت را میان پسران قسمت کرده دیای مغرب و توابع

ایران

و مضافات آن بتور پسر بزرگ داد و زمین ترک و چین و مضافات آن در اقطاع سلم آورده و میان
جهان و سرزمین و مکن و اسوار و طبرستان و بیشتر حد و شام بایرج داد چون تور و سلم در اقطاع عبا
نوش قوی شدند بکینه آنکه فریدون ایشان را باطراف مملکت ولایت داد و تختگاه برآید پس خود بایرج
است داده بایر باغی شده و خروج کرده ایرج سلامت قلب داشت بران بدخشان رفته و گفته در قسرت
ولایت مرا خطای نیست غلطی فریدون است اکنون بر شما آمده ام هر جا که بداید بمانم و دوسر روزان
ز بهار خواران مهمانی کرده آخر الامر در حاله شراب سر بریده بر پدر خویش فرستاد و فریدون جبرج و فرخ
بسیار کرده ایرج پسر داشت فریدون منوچهر پسر دختر ایرج را پرورده چون بزرگ شده شایستگی تاج
و تخت داشت تاج و تخت ایران بدو داده بان مقام ایرج پسر و منوچهر سلم و تور را در جنگ کشته و سر
ایشان بر جد فرستاده بنیاد مخالفت ایران و توران همین است و نیز نام پادشاه که یک از سران لشکر
کبخر و شاه بن سیاوش بود صحرا را ایرج بیابان سلوک و عشق مشک حتن معرفت قوله
گوشه گیران انتظار جلوه خوش می کنند | بر شکن طرف کلاه و برقع از رخ بفرین
گوشه گیران لاهان عزالت نشین بر شکن طرف کلاه بسازد آسستگی تمام برقع از رخ
برقن جمال خود بنما - قوله

اے صبا بر ساقی بزم آتاکب عرضه دار | تا از ان جام زرافشان جبرج بخت بین
اتاکب ادب آموز کودگان و پادشاهان شیراز را آتاکب بسبب آن گویند که سعد زنگی آتاکب سلطان
سجده بودی در حالت سستی سعد زنگی و سه نفر دیگر را پادشاهی داده بود بعد وفات سلطان
ایشان آتاکب بر خویش مستقیم داشته و برادر نخر را پادشاه می گفتند قوله
مشورت باطل کردم گفت حافظ و بنوش | ساقیای ده بقول مستشار مومن

مشورت با یکدیگر اندیشیدن مستشار کسی که او را بمشورت و پذیرد مومن کسی را که امینش گیرند
یعنی در عشق و زمی مشورت با عقل کردم و توبه خویش را با او آمدم گفت ای حافظ باوه نوش پس اے
مرشد در بیان حقائق و معارف میگویند که من بدستوری مستشار مومن از تو طلب اینجی میکنم که عقل
خورده بینم چنین حکم کرد سوال عقل عشق هر دو متضاد است همچنین مشورت از عقل نیز جواب عقل
ناقص بسبب عدم وقوف او بر خوبها و عشق و محض نظر لگا شدن بر خرابی او که در بدایت بود منکر عشق میشود

اما عقل کامل هر چند در بدایت خرابی می بیند اما بسبب تیز بینی می داند که درین خرابی سستی و درین
سج گنج این اشارت بدست رجب من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر غزل
اے نور چشم من سخنی هست گوش کن | چون با غرت پرست بنوشان و نوش کن
ساک طریق یقین نصیحت میکند چون خرمن حسن و جالت در اوج کمال است خوشه چینیان دانه خال را
محروم مکن و لب تشنگان با دیه طلب را بشیر بنی از زلال وصال خود سیراب ساز و این سخن نصیحت
دلپذیر را با خلاص تمام بشنو که طریقه وصال جانان بخیر ازین نیست قوله

پیران سخن تجربه گفتند گفتمت | مان اے پسر که پیر شوی پند گوش کن

تجربه آموزده مان هشیار شو قوله

بر شو شمنه سلسله ننهاد و دست عشق | خواهی که زلفت یار کشی ترک هوش کن

حاصل این بیت آن است که حصول عشق مرفوی العقول اولی الاله اب را نوسه از محالات است تا آنکه
ترک این عقل معاش که دامگیر وقت سالکست نماید وصول بتمام عشق معلوم قوله

تسبیح و خرقة لذت مستی بخت شدت | همت درین عمل طلب از موفوش کن

تسبیح و خرقة زهد و پارسائی که لازمه هستی است همت توجه در تحصیل طلب عشق می فروش عشق و خرقة

با دوستان مضائقه با عموال نیست | صد جان فدا اے یا نصیحت پیوش کن

مضائقه تنگ گرفتن مراد بازداشتن نبوش شونده حاصل این بیت آنست در راه دوست بدنی و مانیها
نظر نباید کرد و همه باید باخت زیرا که جان و دل و سروتین و زرو مال همه طفیل سگان است قوله

در راه عشق و سوسه اهرن لبه ست | هشدار و گوش دل به پیام سرش کن

اهرن دیو سر و ش جیر نیل و مهر فرشته - حاصل آنست طریق عشق و محبت بتمامیت خطیر و مخوف
و قطاع الطریق و شیاطین بسیار است باید که علامت آن بشناسی و از خار و خنجر در نهی قوله

برگ نواتیه شد و ساز طرب مانند | اسی چنگ ناله بر کش و اسی دف فرخ کن

برگ نوا اسباب شادی طرب شادی قوله

ساقی که جامت از موصافی تپی مباد | چشم عنایت بمن درو نوش کن

درو نوش عاشق قوله

نسخه
نسخه
نسخه

سرمست در قباے زلفستان چو بگذری	یک بوسه نذر حافظ پشیمین پوش کن
نذر بر خود واجب کردن غزل	
ای شام ز کوهی ماسفت کن	وے صبح بحال ما نظر کن
شام ضد صبح و مراد ایام بجز و حجاب کثرات	صبح ضد شام مراد وصل و عالم وحدت ظلمت شب
کتابتیه از شدائد شب بجز شب ظلمت شب	بجز بحر کن بحر وصل مبدل کن خود را بر تیغ او پیکر کن
این شدائد بجز آن ملامت دفع ساز تا وک	آله چوبین خالی میان آن تیر ناوک داشته اندازند بجهت تیر
نیز استعمال میکنند دم در کش خموش باش و سخن مگو	بلا هشیار شو غزل
ای ماهر وے منظر تو نو بهار حسن	خال و خط تو مرکز لطف و مدار حسن
منظر جابے نظر محل مرکز جابے قرار و تیر باید دانست	که بر کار را دو قلم است یک ثابت و یک گریزنده
گریزنده را مرکز گویند و ثابت را مدار و اصطلاح بخمان آن	را گویند که در میان قطبین مرکز نجومی قول
در چشم پر خمار تو پنهان فسون بحر	در زلف بقرار تو پیدا قرار حسن
فسون مستزلف بقرار اشارت بتغیرات	سلسله موجودات که هر ساعت بنوعی در است قوله
خرم شد از ملاحات تو عهد و لبری	فرخ شد از لطافت تو روزگار حسن
خرم خوش فرخ مبارک لطافت پاکیزگی و موزونی	و سبکی حرکات و صفائی رنگ قوله
حافظ طمع برید که بیند نظیر دوست	و یار نیست غیر تو اندر دیار حسن
و یار شد یک قوله غزل	
ای خسرو و خوبان نظر سوگو گد کن	میله بمن سوخته ب سرو پا کن
دار و دل درویش تمنای نگارے	زان چشم سیمت بیک غمره دوا کن
درویش مفلس تمنا آند و بار بارنده	قوله
اگر لاف زندامه که ما نم بجمالت	بنمای رخ خویش و در انگشت نما کن
ما نم مانند بستم انگشت نما در و معیوب و در غایت شهرت	قوله
ای سرو چمان از چین و باغ زبانی	بخرام درین بزم و دو صد قبا کن
چمان چنده و خرامان قبا چاک	قوله

نسخه
نسخه
نسخه

با دل شدگان جو و جفا تا بکے آخر	آهنگ و فاطرک جفا بر خدا کن
دلشدگان عاشقان غزل	
ای باد پرده آن گل نودسته باز کن	اگر هر فروز لاله رخ و غنچه باز کن
گل نودسته محبوب باز شده ساز کن بر کن	جام مصع کتاتیه از شراب از ذکر طرب داراده مطر و غن
مراد عشق پیر کار مرشد و در سر از کن	در به بند ترانه سر و در مراد شعر و سخن
یارب ز کنج عافیتش بے نیاز کن	هم در عافیت سر و در دار و توفیق عشق مده تا
در حد میرو	غزل
ای لب آب حیات وای قدت تهنون	ای رخت خورشید خاور و منقش شاکلین
بوسه میخوام بکوب را بدندان میگزینی	میکنی جانم جراحت بار و دیگر جان کن
لب بدندان گزیدن حسرت و افسوس کردن	جراحت مجروح قوله
مرد حافظ و عنایت در گردن تو خون من	و اذن لب تانند از تو روز محشر و المنن
ذو المنن حق تعالی که صاحب منتها است	غزل
ایا لبند عشوه گرو سرو ناز من	بگذشت در فراق تو عمر دراز من
بالا لبند سرو ناز منی است از سرو عمر دراز	عمر تمام قوله
دیدم لاکه آخر پیری و زهد و عسلم	با من چه کرد دیده معشوق باز من
معشوق باز شایه قوله	
گفتم بدلق زرق پشیم نشان عشق	غماز بود اشک عیان کرد راز من
غماز چنان غمزه عیان ظاهر قوله	نقش بر آب میزند از گریه حالیا و نقش بر آب میبزم
شست و شوی میکنم و تیر نقش بر آب زدن	کار لا ینفع کن حالیا الحال تا که شود
قرین حقیقت مجاز من مجاز من بحقیقت مبدل شود	قوله
میتسم از خرابی ایمان که مبرو	محراب ابروے تو حضور از نماز من
ایمان در یافت حق	قوله
از آب دیده بر سر آتش شسته ام	کو فاش کرد و همه آفاق راز من

کو بجات عربی اشارت بآیدیه راز عشق قوله	
یارب کے آن صبا بوزد کز نسیم او	گرد و شمامہ کرش کار سازین
صبا قوجہ شمامہ خوشبو کار ساز سازندہ کار قوله	
بر خود چو شمع خندہ زنان گریه کنم	تا با تو سنگدل چه کند سوز سازین
سوز سوزش ساز سازش قوله	
از اید چو از نماز تو کارے نمیرود	هم مستی شبانه و راز و نیاز من
کارے نمیرود حصول مرادے گرد و شبانه هر چه شب بران گذرد نیاز حاجت غزل	
بر فلک و صدف زندان نظر و بهتر ازین	بر در میگردین گذرے بهتر ازین
رندان عاشقان میگرد عشق قوله	
آنکه فکرش گره از کار جهان بکشد	اگر درین نکته بفرمانظر و بهتر ازین
گره از کار جهان بکشد امید امور بر بسته عالمے را کشایشه وید قوله	
ناصح گفت که جز غم چه هنر دار عشق	اگفتم اے خواجه عاقل هنر بهتر ازین
هنرے بهتر ازین بهتر هنر هنرے دیگرے خواهی قوله	
کلک حافظ شکرین شاخ نباتت بچین	که درین باغ نه بینی هنرے بهتر ازین
کلک مدام غم میوه غزل	
بهار گل طرب انگیز گشت و توبه شکن	بشادی رخ گل بیخ غم زول برکن
رخ گل مشاهدات تجلیات قوله	
از دستبر و صبا گرد گل کلاله بین	شکلیج گیسوے سنبل نگر برو حسن
دستبر و غلبه و پاکدستی گل رخساره کلاله سے از زلف شکلیج بضم چین گیسو و میو بافته قوله	
رسید با و صبا غنچه از هوا داری	از خود برون شد و برتن درید پیر آن
با و صبا باد شرقی بشیر از اکثر اوقات و زو لطیف و موافق طبع خلافتی است هوا داری و از قلم	
عروس غنچه بدین زیور و نسیم خوش	معانده دل و دین میو بر و بوجه حسن
وجه حسن نیکوترین وجه قوله	

حافظ از قصه یوسف و زلیخا اشارت میکند
باشاه دوست پرور و حسن گذارش

صفیر بلبل شوریده و نفیر هزار	برای وصل گل آمد برون ز قلب خزن
صفیر آواز شوریده عاشق نفیر فریاد هزار عاشق غزل	
چند آنکه گفتم غم با طیبیان	درمان نکردند مسکین غریبان
طیبیان معشوقان و مرشدان مسکین غریبان عاشقان قوله	
درج محبت بر مهر خود هست	یارب مباد اکام رقیبان
درج بضم پیرایه دان درج محبت اضافه بیانیه بر مهر خود هست لقصه و در راه نیافت	
مباد اکام رقیبان یعنی آن مهر شکسته شود و لقصه و در محبت راه نیابد و رقیبان بکام دل نرسند	
آن گل که هر دم در دست خاست	گوشم بادت از عند لیبیان
گل معشوق خا رقیب عند لیبیان عاشقان قوله	
یارب امان ده تا با زبند	چشم مجبان روی حبیان
مجان عاشقان حبیان معشوقان قوله	
ما در و پنهان با یار گفتیم	نتوان نهفتن در و از طیبیان
در و پنهان سوز عشق قوله	
خافظانه گشتی شیدا اے گیتی	گرے شنیدی پند ادیبان
شیدا دیوانه گیتی روزگار ادیبان ادب و دهنندگان غزل	
چو گل هر دم به بیت جامه برتن	از تخم چاک از گریبان تا بدامن
من از دست غمت مشکل برم جان	و لے دل را تو آسان برومی از من
از دست غمت بسبب عشق تو مشکل برم جان محال است که جان را سلامت برم قوله	
بقول دشمنان برگشتی از دوست	نگرد و بیچکس با دوست دشمن
دشمنان رقیبان دوست کنایه از خود قوله	
دل را مشکین و در پا میندان	که دارد در سر زلف تو مسکن
در پا میندان یعنی پامال کن و نیز کار در پا افکندن عبارت از تعطیل و اهمال که میندان	
در پاے کار کسے مسکن جاے سکونت غزل	

عصیت و غصه دوران زجام جو حافظ
بقول مطرب و فتوا پیر صاحبان

رسولے

شمر

چو دل نیست در زلف تو حافظ
ببین جان کار دریا نیکین

چون شوم خاک ز تنم بپوشاند ز من	ورگبیم دل مگردان رو بگرداندن
خاکش خمیرش بر محبوب دامن افشاندن	اعراض کردن و منفرد شدن دل مگردان رحمتی ماقوله
عارض ز کین به کس بیناید همچو گل	ورگبیم باز پوشان باز پوشاندن
همچو گل صفت روی ز کین قوله	
چشم خود را گفتم آخر یک نظر سیرتین	گفت سخواهی مگر تا جو خون را ندرین
مگر بستی تحقیق قوله	
اوبخونم تشنه و من بر لبش تا چون شود	کام بستانم از یاد او بستاندن
کام مقصد قوله	
دوستان جان دادم از بهر دلتش نگید	کو بجز غم و غم چو باز میماندن
چیز مختصر اشاره بدین قوله	
اگر چو فرادم بتلخی جان بر آید حیف نیست	بس حکایتها شیرین باز میماندن
فراد نام عاشق قوله	
ختم کن حافظ که گزین استانی در عشق	خلق در هر گوشه افسانه خواندن
زین دست ازین نوع غزل	
خدا را کم نشین با خرقه پوشان	رخ از رندان نماند سامان پوشان
محبوب را که آینه شیشه دشت با اهل شید و تریات میگوید که اے ماه بیهر خدا را بواسطه خدا خرقه پوشان	
درویشان مقلد رندان نماند سامان عاشقان سرشته قوله	
درین خرقه بے آلودگی هست	خوشا وقت قبا باده پوشان
درین خرقه اشارت بزهد و دلیری آلودگی رویه پوشان عاشقان قوله	
تو نازک طبعی و طاقت نیاری	اگر اینها بستی دلق پوشان
دلق پوشان مرایان قوله	
درین صوفی و شان درویدیم	که صافی باد عیش ورونوشان
در مصوفی و شان درویدیم	لین درین اهل صومعه که گرفتاران رویه ریاست دروید

در پوشان

از عشق ندیدم ورونوشان عاشقان قوله	
بیا و بنین این سالوسیان بین	قبح خونین دل بر لب فروشان
لین از خرقه پوشان محترز باش در طلب اینان دل مخراش	و اگر دین معنی شک داری بیا به بین
در مکر این مکاران که چون قدح دل جوشان و چون بر لب خروشان	اے در خلا بدوق و عیش و
سار خطوط انسانی مشغول اند و دلا جوش و خروش	دلوله حق مینمایند که آن نمود از فضل وافر و نیست
چو مستم کرده مستور نشین	چو نوشتم داده زهرم منوشان
مستور پوشیده نوش شیرین و آبجیات - غزل	
خوشت از فکر و جام چه خواهد بودن	تا به بنیم که سرانجام چه خواهد بودن
س و جام کنایه از عواری و شاید بازی سرانجام عواقب امور قوله	
پیر میخانه چه خوش گفت معمای دوش	از خط جام که فرجام چه خواهد بودن
پیر میخانه مرشد معما سخن مخفی و اصطلاح شعر عبارت از کلام موزون که دلالت کند بر طریق رمز و ایما بر اے و زیاده ازان بطریق قلب و تشبیه یا بحساب جل یا بوجه باسم صنم و خوانده باشی	
بار نام صنم چشم و ابرو و دانه بیش نیست	باسم شجاع و درخت دوستی پوشان که کام دل
ببار آید نهال دشمنی بر کن که رنج بنیشار آید	و این را اقسام بسیار است خود علی است علاقه بنابر
مختصر کرده شد قوله	
باده خور غم مخور و پند مقلد منوش	اعتبار سخن عام چه خواهد بودن
منیوش مشو قوله	
مرغ کم حوصله را گو غم خود خور که برو	فکر آنکس که نهد دام چه خواهد بودن
مرغ کم حوصله اهل ظاهر دام معروف کنایه از هوا و نفس و لذات دنیا - سخن آنست که طالب حق را بگوید که بر خود رحم کند و در طلب قرب حق سعی بود و اسباب راجست و جو نماید و بر حق و کم حق	
مغرور نباید بود از آنکه حق بجهان ما از کمال معنی سر بلند ساخت پس بر اے از ناپیش ما را در نهایت پستی	
انداخت تا هر که دروے طلب خود درویش و سودا و وجود مطلق بود لذات نیر و از و کار امر و زلفروا	
نیز از و دهر که درو طلب حق را اثر نبود و مرکز لذات و شهوات گردد کما قال الله و لقد خلقنا الانسان	

ز دلبری حافظ عذراش
که او را سینه چون دیک جوشان

بروز از ره دل حافظ برفت و بنگ و غزل
تا جازای من بدنام چه خواهد بودون

گوی برت حافظ از بادشاه منصور
یار بیادش آورد و پیش پیران

فی احسن تقویم ثم مددناه اسفل سافلین قوله	
دست رنج تو همان بکه شود صرف بکام	تا به بنیم که بنا کام چه خواهد بودون
دست رنج حرف و پیشه صرف خرج بنا کام لاچار - غزل	
دانی که چیت دولت دیدار یار دین	در کوئے او گدائی بر خسروی گزین
دیدار روی و پیدا و ظاهر خاقانی است اگر هست خود جانیست و لیکن شنیدن چو دیدار نیست و نیز بچند دیدار این سببها بر نظر یار است که نه هر دیدار صنعتش را منور است و قوله	
بوسیدن لب یار اول ز دوست مگذار	کاخر ملول گردی از دست لب گزین
بوسیدن لب یار کنایه از حصول نمودن جذب عشق و محبت که در اصطلاح صوفیه بوسه کنایه از جذبۀ عشق و محبت بود اول کنایه از دنیا که نشاء الاولی و آخر عقبه که نشاء الاخری و مراد از هر دو بدایت و نهایت معنی آنست که حاصل کردن جذبۀ عشق و محبت در دنیا از دست ده که اگر از حصول آن به بهره مانی در عقبه ملول شوی از دست لب گزیدن حسرت و افسوس خوردن یعنی همچون زاهدان ظاهر است خود را متراش که بمقتضای داعیه ربانیه حتی یا تبارک الیقین بظاهر بندگی خیره شدند و خوش در باطن نمیکند و از عرفان بهره نمیکند تا در عقبه بدین مراتب عارفان افسوس خوردی و حسرت بری من کان فی هذه الاغمی فهو فی الآخرة اعمی قوله	
و نصت شمار صحبت که این دوروزه منزل	چون بگذریم نتوان دیگر بهر سیدین
دوروزه منزل دنیا بموجب مزرعة الاولی و الآخرة و دیگر اگر چه دنیا طریق بسیار دارد اما آنچه اهل حق را بدو گفتگو است یا شریعت یا طریقت و راه دیگر که منجر بقاوت است ازان اغماض می نمایند و سخن در نمی آرند که تعلق بشیطان دارد و مارا راه بسوئے رحمن بایدان عبادی لبس لک علیهم سلطان یعنی چون درین دورا به منزل صحبت عارفان ترا دست دهد و مادی از غیب رسد فرصت را غنیمت شمار و کاره که حاصل کرد نیست از دست مگذار و کار امروز بفرود انگش که چون فرصت از دست رود جز ندامت حاصل نشود و نیز در راه ازانست که چون اهل ظاهر و مجاهد که بالتحقیق منجی اند یک طرف نشاید و دیگر را که با گنجایش ماند فافهم العبارة العاقل تکفیه الاشارة غزل	
دلبر جانان من بر دول و جان من	بر دول و جان من دلبر جانان من

این دل حیران من واله و شیراز است	واله و شیراز است این دل حیران من
واله شیفته شیدا دیوانه قوله	
روضه رضوان من خاک سر کو و دوست	خاک سر کوئے دوست روضه رضوان من
روضه رضوان بهشت ناله گریه با و از فغان فریاد و شور	
در بدخشان لعل گراز سنگ و آید یرون به بدخشان نام شهر بیت میان خراسان و هندوستان معدن لعل در اینجا است رکنی بضم زه خالص منسوب و رکن آباد که چشمه البیت در شیراز شیراز نام شهر است از فارس و اورا معموره عمر و لیث گویند چه او بانی آنست و قبل آباد کرده سلیمان هم است شنگ و زرد و رانین و مکاره و شوخ و خوب غش بفتح آب تیره و بکس خیانت کردن زاق بفتح ریاد و فناء و اسے آه و شور نوا آواز که بر اصول سرود باشد چنگ نام ساز غزل	
زور در امی و شبستان مامور کن	هواے مجلس روحانیان معطر کن
شبستان محل و نیز کنایه از چشم روحانیان عاشقان که بصفات ملکی متصف شده اند قوله	
بچشم و ابروی ساقی سپرده ام دل و جان	بیابیا و تماشاے طاق منظر کن
چشم و ابروی ساقی کنایه از محبوبان منور معنی آنست که ای محبوب حقیقی وای مطلوب تحقیقی بحکم المجاز قنطرة الحقیقة بحبت مجازی آراسته ام و جلایه تماشا داده پیرسته ام بیابیا تماشاے طاق این منظر ناما و این مشتاق را القا کراست فرما قوله	
ازان شمال و الطاف حسن خوش که تر است	میان بزم حرفیان چو شمع سر بر کن
شمالی خوا و عادتها حرفیان عاشقان قوله	
آبگوخان جننت که خاک این مجلس	بتحفه بر سوئے فردوس دعوی و مجر کن
خان جننت رضوان فردوس نام بهشت مجر عود سوز قوله	
حجاب دیده ادراک شد شعاع جمال	بیاد و خرگه خورشید را منور کن
حجاب بکسریده ادراک در لغت بمعنی در رسیدن بکنه لایه که احد من العالمین شعاع روشنی	

نظم و نثر در این دیوان من

در این غزل

جانان

خرگه نوع از نیمه خورشید محبوب حقیقی خرگه خورشید کنایه از دل خود بموجب لایسعی ارضی و کلاسی
ولکن یسعی قلب عبیدی المؤمن معنی آنست که عشق مجاز بموجب العشق حجاب دیده در فیت
مارا چالی گشته که ترا دریافت نمیتوانم کرد بیا و این دل مرا که خانه مخصوص است که لایسعی ارضی و کلاسی
ولکن یسعی قلب عبیدی المؤمن منور ساز قوله

چو شادمان چمن زیر دست حسن تواند | اگر شمه بر سمن دانه بر صنوبر کن
شادمان چمن محبوبان دنیا و نیز مشاهدات قلبی زیر دست حسن تواند بر تو حسن تواند قوله
طبع بنقد وصال تو حد ما نبود | حوالیتم بدان لعل همچو شکر کن
لقد وصال اضافه بیانی حد ما نبود بموجب بهیهات ما للشراب و رب الارباب لب مراد
لطف و تجلی اسم شکر که موجب فناء عاشق است قوله

فضول نفس حکایت لب کن ساقی | او کار خود مرده از دست و موی باغ کن
فضول نفس نفس فضول ساقی کنایه از مرشد ساغر پیاله در اصطلاح چیز را گویند
که در و مشاهده انوار غیبی کنه اینجا کنایه از دل عارف سز که مشحون معارف بود معنی آنست که
اے ساقی نفس هرزه گو حکایت بسیار میکند و حجت میثاری آمد تو بدان ملتفت مباش مقصود
از دامن مپاش و ب بیان حقائق و معارف بسا لکان میکنی و ستر شدن را خط می بخش قوله

لب پیاله بوس انگلی بستان ده | بدین دقیقه دماغ مرا معطر کن
در مجلس بستان رسیده است که ساقی چون پیاله برگرد از روی تعظیم بوسی داده بستان میدهند
و لب پیاله بوسیدن کنایه از حصول نکات عرفان سات است دقیقه چیز را باریک مراد
نکات عرفان که از دل میخیزد معنی آنست که هر سخن و نکته که از دولت خیزد از آن متحفظ گشته بستر شدن
خود گو باز گوید بدین دقیقه دماغ طالبان را میجوی و معطر ساز قوله

ستاره شب بچران نمی فتاند نور | بیام قصر بر آ و چراغ مه بر کن
ستاره کنایه از محبوب مجاز معنی آنست که محبوب حقیقی سالت میجوید که محبوب مجاز ستاره دارد در شب
بچران میزد خشید و نور بچالیان می بخشید اکنون که بوس حقیقت بمشام من رسید و کام طلاوت
حقیقت چشید آن محبوب مجاز نور نمی فتاند بیام قصر وجود و بارگاه و چراغ ماه جمال خود را بر افروز

الحیف

و لعل خود بنما قوله

ازین مرقع پشیمه نیک در تنگم | بیک کرشمه صوفی و شمع قلندر کن

مرقع خرقة زهر و پارسائی به نیک بسیار و لفظ بازنده کرشمه ظهور و تجلی و ش مانند قوله

پس از ملازمت عیش و عشق مهر کن | ز کار با که کنی شعر حافظ از بر کن

از بهر یاد غزل

از جور چرخ بفریادم ای مسلمانان | فلک بکین بن مستند بسته میان

جور چرخ گردش فلکی که تزلزل بلا حادث می نماید - زمان زمان ساعه فضاة ملول
و لنگ و دلگیر نهال درخت لونه نشانه نظیر مانند وجه روی و طریق منعم صاحب نعمت
کهان و مهمان خردان و بزرگان رهین گرد الممت بار نعمت برگردن کس نهان
که از عهده شکر آن بر نمیتوان آمد و این جز حق غیر را نمی سوزد پیر و جوان همگی خلق
چه قاعده ایست که هر جا که مذکور دو چیز می شود گل مراد دارند چون عجم و عرب و روم و رنگ
در روز و شب و سیاه و سفید معدن کان -

غزل

شاه شمشاد قدران خسرو شیرین و بنا | که بمرگان شکند قلب به صدف شکنان

شمشاد قدران و شیرین دهنان محبوبان قلب فوج صدف شکنان مبارزان شیرین سخن
معشوقان و شاعران گزیده قوله

اما که از سیم وزر کیسه تهی خواهد بود | پند ما بشنود بر خور ز همه سیم تنان

سیم وزر معرفت و محبت کیسه تهی مفلس بر خور فیض حاصل نما سیم پیران معشوقان قوله

اکثر از قه نئی لیست مشو مهر بورز | تا بخلو تک خورشید زری چرخ زنان

پست مشو کم بهی متا مهر بورز عشق حاصل کن چرخ زنان رقص کنان قوله

بر جهان تکیه کن گرد حیداری | شادی زهر و جبینان خور و نازک بنان

بر جهان تکیه کن اعتماد برین جهان فانی متا گرد حیداری اگر قدح وجود بر از ندگی
میداری و یا آنکه در عیش و عشرت هستی شادی زهره جبینان خور و نازک بنان بلکه در

این غزل
در نسخ
نست

محبوبان و محالست معشوقان که کنایه از عرفا که مرتبه محبیت رسیده اند بسپرد فرحت از دیدار ایشان
ما سئل ما قوله

پیر پیمانه کش ماکه روانش خوش باد | گفت پیر پیمانه کن از صحبت پیمان شکنان
پیر پیمانه کش بر سر روانش خوش باد دل او را شاد دارد پیمان شکنان ظاهر پرستان
که رفته است با خدا عهد بسته اند که قالمالی و الحال آن عهد را فراموش کرده گرفتار سبب و تعلقات
دنیوی گردیده اند قوله

و این دوست بدست آرزو دشمن بگسل | مرویزدان شود این گذر از اهرمنان
و این دوست بدست آرزو دوست صحت دارد و وصل شود و بختل صحبت باد وستان که عاشقانند
ز دشمن بگسل و اعرض عن الجاهلین و نیز دشمن کنایه از نفس و شیطان مرویزدان شو خود را در
کار و بار خدا کن ایمن گذر از اهرمنان از وسوسه نفس و شیطان ایمن باش چه به محالست
چون دوست دارد ترا که در دست دشمن گذارد ترا قوله

با صبا در چمن لاله سحر میگفتم | که شهیدان که اند این همه خونین کفنان
صبا کنایه از مرشد چمن لاله مجلس عشاقان خویش کفنان عاشقان قوله
گفت حافظ من و تو محرم این راه نه ایم | از لعل حکایت کن و شکر و نهان
سخن از محبت و محبوبان باید گفت غزل

شراب لعل کش و رویه جبینان بین | خلاف مذہب آنان جمال اینان بین
شراب لعل محبت حقیقی مه جبینان عارفان حقیقی که از شمع آفتاب احیت نور به چو ماه اقتباس
کرده اند که نور القمر مستفاد من نور الشمس آنان اشاره بزاهدان ظاهر پرست اینان اشاره به جبینان
قاعده است چون اشاره بشار الیه واحد قریب کنند این گویند و اگر بشار الیه بعید کنند آن گویند و ادبی را
طرفه میجو نیست که در فرشته سرشته در حیوان به اگر کند میل این شود بداین و در کند میل آن شود بدان
و باید دانست که چنانچه اشارت بشار الیه محسوس کنند بشار الیه معقول تصور و ذهن تیر کنند این که
می گویند آن بهتر حسن به یار ما این دارد و آن نیز هم به یعنی اینکه گویند یعنی ادا و ملاحات از حسن بهتر است
یار ما هر دو دارد چون امر معقول نسبت با محسوس یک گونه بعدی دارد و لهذا حفظ آن که مفعول بر بیست

نکته در کفنان

اشاره کرد در بنجامر از آنان زاهدان و منکران معنی آنست که اس دل در محبت حقیقی در اسی درو
عارفان حق را قبله بر او خود نما و هر خلاف زاهدان خود تراش شیفته جمال عارفان باش قوله

بزیردلق طمع کسند ما دارند | در از دستی این کوته استینان بین
در از دستی بلند هستی باقتضای فطرت کوته استینان فقر و ناداری معنی آنست این مه جبینان
که کنایه از عرفا است بزیردلق طمع کنند ما دارند و بلند هستی این به سر و پایان بین که هیچ نمی پروازند
و بگویند سرفروخته آند از اینجا است که قال ان الله يحب العالی الهم پس پیروی قوم بزرگ
تا بر او رسی قوله

بخرمین دو جهان سرفروخته آند | دماغ و کبر گردایان خوشه جبینان بین
بگویند سرفروخته آند چنانچه بزرگ فرموده الکی دنیا را بدشمنان ده و عقبه را بدوستان خود ده
بدماغ ایشان نگاه کن که چه بے پروا اند و هیچ غم عقبه و دنیا نمی پروازند قوله

گره ز ابرو کس مشکین نمیکشاید یار | نیاز اهل دل ناز نازینان بین
نیچ نوع چین از ابرو نمی کشاید و رحم دلی را کار نمیرماید اهل دل عاشقان نازینان معشوقان
حدیث مهر و محبت ز کس نمی شنوم | وفا و صحبت یاران و دشمنان بین
عجب وقت روداده که اسم محبت از میان برخاسته قوله

اسیر عشق شدن چاره خلاص نیست | ضمیر عاقبت اندیش پیش بینان بین
علاج خلاصی ازین قیود دنیوی غیر از گرفتاری تو ممکن نیست پس اندیشه پیش بینان عاقبت اندیش
را بین که چه چاره نیکو دریافته اند قوله

غبار خاطر حافظ بر صیقل عشق | صفای آئینه پاک پاک بینان بین
آئینه پاک دل مصفا قوله غزل

صحبت ساقی قدح پر شراب کن | دور فلک درنگ ندارد شتاب کن
صبح کنایه از ابتداء حال دور گردش درنگ ندارد گذر است قوله
زان پیشتر که عالم فانی شود خراب | مار از جام باده گلگون خراب کن
گلگون سرخ خراب مست و فانی قوله

نکته

خورشید ز مشرق ساقی طلوع کرد	اگر برگ عیش مطلبی ترک خواب کن
معجبت خورشید می اضافه بیانیه ساغر کنایه اندل مشرق ساغر اضافه بیانیه برگ اسباب	
ترک خواب کن	عجبا للمحب کیف نیامد کل نوم علی المحب حرام
روزیکه چرخ از گل ماکوز ماکند	ز نهار کاس سرپا پر گلاب کن
ز نهار البت گلاب کنایه از شراب که گل گلاب گویند و نیز معرفه قوله	
ما مرد ز بهر و توبه و طامات نیستم	باما بجایم باوه صافی خطاب کن
مروایق طامات مثل قیل و قال خطاب ندا قوله	
اگر صواب باوه پرستی ست حافظا	بر خیز و روی عزم بجای صواب کن
صواب نیک باوه پرستی عشق بازی کار صواب عشق بازی عزم نصب غزل	
فاتحه جو آمدی بر سر خسته بخوان	لب بکشا که میدید لعل لب بت برده جان
فاتحه سوره اخلاص و معروف خسته کنایه از عاشق لب بکشا بسخن در آید بدیده جان	
عاشقان را جان نوازی میکند قوله	
آنکه بپیش آمد و فاتحه خواند و میرود	گوفتنی که روح را میکم از پیش روان
گوفتنی بگوئید که توقف فرما قوله	
ایک طیب خسته روی زبان من بین	کین دم و دو و سینه ام بار و دست بر زبان
طیب خسته طیب عاشقان هستی قوله	
اگر چه تپ استخوان من کرد مهر گرم و تپ	بچویم نمیرود آتش مهر استخوان
آتش مهر عشق قوله	
باز نشان جراتم زاب و دیده ام بین	نبض مرا که می دهد تیغ ز زندگی نشان
لفظ به بین لمحی است به نبض مرا قوله	
آنکه مدام شیشه ام از لعل داده است	شیشه ام از چمی بر پیش طیب بهر زمان
مدام شیشه ام شیشه مرا غزل	
فتان بهیتر خم از روزگار بیسامان	که تنگدل کنم و اجماز بهر دو نان

این شعر از ابیات نثری است که در دیوان حافظ آمده است و در این کتاب به شرح آن پرداخته شده است.

فتان بهیتر خم فریاد کم نان زمان ساعت بساعت هر نفس و سیم بینوا به توشه غزل	
اگر شمه کن و بازار ساحری بشکن	بغمره رونق ناموس سامری بشکن
کرشمه ناز و ظهور بازار ساحری رونق زهد و پارسائی بشکن ترک ناعمره بر بهر دوز چشم و نیز نگاه	
دیل ظهور و خفا ناموس بانگ و آوازه سامری بالا بچند جامه قوم شد قوله	
آب هوای نظر شیر آفتاب بگیر	با بروان دوتا قوس مشتری بشکن
شیر آفتاب اضافه بیانیه و تا خمار قوس کمان و بهج مشتری قوله	
بیاد و سر و دستار عالمی یعنی	کلاه گوشه باین دلبری بشکن
کلاه شستن کلاه آراستن و کج نهادن قوله	
برون خرم و دیر گوئی نیکی از همه کس	سزای حورده و رونق بری بشکن
برون خرم بیرون آئی رونق بشکن خوار و بے قدر ساز قوله	
چو عطر ساس شود زلف سنبل از دم باد	تو قیمتش ز سر زلف عنبری بشکن
عطر بکسر خوشبو و عنبر قیل صنع درخت است و بعضی گویند چشمه است و در یاز قمر بر میخورد و بهر آب	
می آید و قیل سرگین دایه است	
چو عند لب فصاحت فروش شد حافظ	تو رونقش بسخن گفتن در می بشکن
در می فارسی منسوب بدیده کوه چنانچه کبان می و در می زبانیت که در درما کوه روستا بدان ملحق	
بودند و نیز گفته اند هر گفته که در و نقصان نباشد در است مثلاً شکم و برود و چون این زمان مخلوط	
بر زبان دیگر بنمود لهذا افسح خوانند و بعضی گویند در می لغت مردم بدخشان است و نیز گفته اند که ملائک	
آسمان چارم بلغت در می حکم مینمایند غزل	
گلبرگ راز سنبل شکین نقاب کن	یعنی که رخ پوش و جبهان خراب کن
گلبرگ کنایه از رخ ملاقات سنبل شکین زلف مراد صفات قوله	
بکشا بعشوه ز گس مست خراب را	وز رشک چشم ز گس رعنا پر آب کن
رعنا گله است زرد قوله	

قوله

بوے بنفشه نشین و زلف نگار گیر | بنگر رنگ لاله و عزم شراب کن

لاله معشوق عزم قصه قوله

باجنت خویش و خوی ترا آزموده ایم | باو شمتان قدح کش و با ما عتاب کن

قدح کش قدح کشنده عتاب کن سزانش کننده قوله

بچون حباب دیدم بروی قدح کشای | دین خانه را قیاس اساس از حباب کن

حباب بلبله قدح کنایه از مرشد دین خانه کنایه از دنیا و وجود اساس بنیاد معنی این بیت آنست که دیده خود را بر روی مرشد بکشا و هیچ تعلل و توقف ننما که دیده با حباب مناسبت دارد و آن دارد دنیا را قیاس با حباب کن که بقا بیش ندارد پس آنچه ضرورت است زود ترک بدست آر و کار این

دم را بدم دیگر سپار قوله

ز آنجا که رسم عادت عاشق کشتی تست | شمشیر کین بخون دل با خضاب کن

رسم روشن عادت خوی خصم مدعی باده شراب غزل

ما سر خوشیم باده مادر پیاله کن | بدست را بنمزد ساقی حواله کن

سر خوش مست قوله

در جام ماه باده چون آفتاب ریز | بر روی روز سنبل مشکین کلاله کن

کلاله قسے از زلف قوله

اے پیر خالقه بخرابات شودی | غصه بر آرد توبه هفتاد ساله کن

خرابات مقام عشق غزل

یسوزم از فراق تو از جفا بگردان | بجران ملاء جان شد یارب بلا بگردان

بلا بگردان رنج بلانا قوله

مه جلوه می نماید بر سبز خنگ گردون | تا او بس در آید بر رخسار پابگردان

سبز خنگ گردون فلک رخسار بفتح نام است که آنرا از میان پنجاه هزار است بخص بیرون آورده و غیر رخسار است دیگر بار رسم کشیدن نتوانست و هم بار رخسار رسم در چاه افتاد و یکجا جان داد

هم در دکان حافظ اندر قبال کن
که در عروس و سرور آید بقدر تو

سبزه بخت مطلق است قوله

ایمان عقل و دین را بیرون خرام مست | بر سر کلاه بشکن در بر قبا بگردان

ایمان غارت و نام شهر و اینجا همین معنی است خرام اشاره بر رفتار محبوب بشکن آراسته کن بر سر کلاه

مرغوله را بگردان یعنی بر غم سنبل | اگر دچمن بخورے همچون صبا بگردان

مرغوله قسے است از زلف بر غم بصد بخور شبوی قوله

اے نور چشمستان در عین انتظام | چنگ حزین و جانی نواز یا بگردان

اے نور چشمستان اے محبوب من که نور چشم عاشقانی قوله

دوران چو مینو لید بر عارض تیان خط | یارب نوشته بد از یار ما بگردان

عارض رخساره نوشته حادثه و آفت و نیز اشاره بدان خط قوله

حافظ ز خور و یان قسمت جز اینقدر نیست | حکم رضانداری حکم قضا بگردان

حکم رضانداری رضی نیستی حکم قضا بگردان قضا را تغییر ده غزل

منم که شهره شهرم بعشق و زیدین | منم که دیده نیالوده ام بید و پیران

شهره شهر عشق و زیدین عاشقی و شاهد بازی قوله

بپیر میکده گفتم که چیست راه نجات | بخواست جام می و گفت عیب پوشیدن

بپیر میکده مرشد بخواست جام می و گفت عیب پوشیدن یعنی نوشیدن عیب پوشیدن قوله

و فاکینم و ملامت کشیم و خوش باشیم | که در طریقه ما کافری ست رنجیدن

در طریقت ما یعنی در عاشقی قوله

مراد ما ز تماشا شاه باغ عالم چیست | بدست مردم چشم از رخ تو گل چین

مردم چشم مردمک یعنی من که تماشا عالم را می بینم مراد ما ازین تماشا جهان آنست تا ظهور ذات ترا معائنه می نمایم قوله

نمی پرستی از ان نقش خود بر آب زوم | که تا خراب کنم نقش خود پرستیدن

نمی پرستی عشق بازی زان ازان واسطه نقش خود بر آب زوم خود را غرق گردانیدم قوله

بر حمت سر زلف تو واقسم ورنه | کشش چون بود ازان سوچه سود کوشیدن

مبوی جزب عشق و جام ع قاف
که دست نذر و نشان خطا نیست بدین

چون دم و حشرت زنی حافظ شوریده حال
خامه کوه حیدر کش بر ورق آتش و جان

سر زلف جذب محبت و عشق و اثنی استوار کشش چو نمودار انسو چه سود و کوشیدن موافق آن که
تا که از جانب معشوق نباشد کشته و کوشش عاشق بیچاره بجای نرسد قوله

از خط یار بیا موز مهر با ترخ خوب | که گرد عارض خوابان خوشست گردین
معنی این بیت آنست که معشوق گردیدن و خود را فدای آن نمودن از خط یار بیا موز که ملامت مرغ و کجاست

عنان میکده خواهیم تافت نین مجلس | که وعظ بے عملان و جبت شنیدن
میکده عشق زین مجلس اشاره بر عهد واجب لازم غزل

مرغ دلم طائر گیس قوسی عرش آشیان | در قفس تن لول سیر شده از جهان
مرغ دل اضافی طائر ریزه قوسی پاک قوله

در فرش این خاکه ان چون بر مرغ ما | باز نشین کند بر سر آن گلستان
در فرش اینجا که ان اشاره بدین مرغ کنایه از روح نشین آشیان مرغان و جای نشستن و آن

مقام که همیشه آنجا باشند آن گلستان | اشاره بمقام قرب و عالم اطلاق قوله
چون بر دین جهان سدره بود جاوا | تکیه که باز ما کنگره عرش دان

سدره دخت کنار نام مقام جبرئیل که سدره الفها گویند تکیه که مکان باز کنایه از روح قوله
سایه دولت قدر بر سر عالم بے | اگر بر بند مرغ مابل و پر و جهان

بال بازو قوله
عالم علوی بود جملوه که مرغ ما | آب خور او بود گلین باغ جهان
آب خور جای آب خوردن و قسمت و نصیب گلین درخت گل جهان بهشت غزل

آنکه دلکش بگویم خال آنهر و بین | عقل و جان را بسته بخیر آن گیسو بین
دلکش کشنده دل ای ملبوع و مرغوب قوله

حلقه زلفش تماشا خانه باوصاست | جان صد صاحب دل آنجا بسته بکین بین
حلقه زلف مقام عشق تماشا خانه گذرگاه و مکان تماشا باوصا کنایه از عاشق که میوه جذبات عشق

قوله عجیب دل کردم که دشتی وضع و هر طائی مبار | گفت چشم نیم مست و غنچ آن آهوی بین
وضع روش غنچ بضم و فتح کرشمه قوله

عاشقان آفتاب از دلیر ما غافلند | ای نصیحت گو خدا را رو بین و رو بین
خدا را بواسطه خدا رو بین و رو بین خوشامد ما کن و رو معشوق ما بین که آفتاب است یا نه قوله

آنکه من در جتویش از خرویدن نیمم | کس ندیدست نه بینش از هر سو بین
بست و جو طلب غزل

انافه شد خون جگر از حسرت آهوی بین | امیر نذ چون آفتاب ابروی آنهر و بین
بزم رندان مجلس عاشقان مهر آفتاب آن مهر و اشاره بمحبوب زان عتیر خوشبو کنایت

از لاف محبوب دون کینه تلبیس مکر و فریب غزل
یارب آن آهوی مشکین سخن باز رسا | و الهی سرور و ان را بچمن باز رسا

آهوی مشکین کنایه از مرشد و محبوب ختن کنایه از وطن سهی سرور و ان مرشد و محبوب
چمن کنایه از وطن قوله

دل آزرده مارا به نیی بنوازا | یعنی آن جان زتن رفته تن باز رسا
نسیم باد خنک و خوشبو مراد توجیه قوله

سنگ گل گشت عقیق از اثر گرئین | یارب آن گوهر خشتان بین باز رسا
عقیق که است همین که از ان عقیق سنگی است چون در انگشتی کنند آنده از دل ببرد قال عم

تختوایا عقیق فانه مبارکه قوله
بر دای طائر میمون بهای وطن است | پیش عفا سخن از داغ و زغن باز رسا
طائر میمون محبوب عفا سیرغ کنایه از محبوب زارغ و زغن رقیبان قوله

آنکه بودی وطنش دیده حافظ یارب | برادش غریبی بوطن باز رسا
غریبی مسافت -

رولیت الواو
ای قبا با دشا بهی راست بر بالا تو | زینت تاج و کین از گوهر والاے تو

بالا ت دگوهر والا ذات عالی صفات قوله
آفتاب فتح راهرم طلوع میبد | از کلاه خسروی ز خاوه سیاهے تو

حافظ از گوهر و آب و ناله روایت
ای نصیحت گو خدا را آن چرا بر رو بین
چون غزل در نسخه
موجوده نیست

بسیار از این شعرها در دیوان حافظ
درج شده است و در این کتاب
برای سنجش و تصدیق
درج شده است

مه سیاه ماه دش قوله

از رسوم شرع و حکمت بانه اران اختلا

رسوم جمع رسم قوله

آب حیوانش ز منقار بلاغت میچکد

لبچه آواز قوله

انچه اسکندر طلب کرد و نداشت روزگار

انچه اسکندر طلب کرد یعنی آب جهان جرعه قطره غم فرسار غم قوله

عرض حاجت در حریم حرمت محتاج نیست

چرا که جام جهان ناست ضمیر میر دوست فروغ روشنی غزل

اے خوتنها اے ناله چین خاک راو تو

طوف کوفت قوله

نرگس کرشمه میکند از حد برون خرام

نرگس مراد سالک طالع اللسان کرشمه میکند اے خود فروشی میناید و دعوی همسری میکند اے یعنی

اے کس شیهه اینجا بخت نگاه - قوله

خونم خور که هیچ ملک با چنین جمال

ملک فرشته از دل نیایدش یعنی دلش برین نیاید قوله

بابر ستاره سر و کارست هر ششم

تمام شب در اختر شمار می برم قوله

حافظ طمع مبر ز عنایت که عاقبت

بمضمون لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعاً خرمن بکرتوده غله بالیده و غیره باگاه

غزل اے آفتاب آئینه دار جمال تو

آئینه دار حجام مجمره گردان خود سوز دارنده قوله

در اوج ناز و نعمتی اے پادشاه حسن

یارب مباد تا بقیامت زوال تو

اوج بسندی قوله

مطبوع تر ز روی تو صورتیست بیج

مطبوع زیبا نقش صورت نه نسبت یا فرط طغر انشان پادشاه طغر انویس کنایه از حق تعالی

مثال فرمان قوله

در چین زلفش ایدل مسکین چگونه

چین زلف جذبه عشق و محبت و نیز شداده تعلقات دنیوی آشفته پریشان قوله

بر خاست بوی گل ز در آشتی در اے

بر خاست بوی گل ایام بهار سید قوله

تا پیشوا اے تخت روم تهیت کنان

تهیت مبارکباد مرثیه خوشخبر مقدم پیش آمدن قوله

حافظ درین کند سر سر کشان البسته

درین کند اشاره بعشق و محبت سودا سرج خیال کج کنایه از طلب عافیت و ندرستی و نیز وصال

غزل اے در چین خوبی رویت چو گل خود رو

خود رو خود بخود روینده و نیز قسمی از اقسام لاله که آنرا لاله خود رو گویند چین نام شهر و کن بریدن قوله

ماه است زخت یار و ز شکست خطت شب

رو صی از کائنات که روین گویند قوله

آن رانحه زلفت یا نخله عنبر

رانحه بوی خوش نخله معجون باشد شب و قیل گوے عنبرین با چند خوشبوی آمیز چون عود قماری

و مشک کاری و عنبر شهب و کافور بامی غالیه عطریست بنایت لطیف قوله

بامابه ازین می باش تار از نگر و داف

فانش آشکار قوله

استاد غزل سعدی ست پیش هم کس اے

طرز روش عنزل

اے نو بہارِ مایخ فرخنده فال تو	مشرع کارنامہ خوبی جمال تو
کارنامہ علم خانہ و جنگ قولہ	
صحن سراحدیدہ شستم و لے چہ سود	اک این گوشہ نیت درخور خیل خیال تو
صحن سراحدیدہ شستم لے چہ سود	مشرع کارنامہ خوبی جمال تو
اماچہ سود چون لایق خیال و تصور جمال محبوب نیست کین گوشہ اشارہ بدیدہ درخور لایق و زیبا خیل گروہ قولہ	
در صدر خواجہ عرض کہ امین جفا کنم	شرح نیارمندی دل یا ملال تو
مال ستوہ آوردن این لفظہ سیاہ اشارہ برویک مدار جلے قرار حدیقہ بلغ و حقیقہ بیش چشم حلقہ بگوشان فرمانبرداران غزل	
اے بیک راستان خبر یار ما بگو	احوال گل بہ بلبل دستان سرا بگو
بیک نامہ بر قاصد راستان کنایہ از عاشقان گل کنایہ از معشوق بلبل دستان سرا عاشق قولہ	
پر چین چوے شد آن سر زلفین شکبار	بابا سرچہ داشت ز بہر خدا بگو
آن سر زلفین شکبار اشارہ بہ ثنات و کثرات قولہ	
جان پر دست قصہ ارباب معرفت	رمزے برو پیرس و حدیثے بیا بگو
ارباب معرفت عاشقان قولہ	
ہر کس کہ گفت خاک و دوست تو نیست	گو این سخن معائنہ و چشم ما بگو
تو تیا سنگ سر و قیل بصری قولہ	
اگر و یکت بران در دولت گذشتہ	بعد از او اے خدمت و عرض دعا بگو
دیگرے بار دیگر در دولت جناب معشوق ادا ادا کردن قولہ	
بر این فقیر نامہ آن محتشم بخوان	باین گدا حکایت آن باو شا بگو
این فقیر و این گدا اشارہ بخود آن محتشم و آن بادشاہ اشارہ بمعشوق قولہ	
مخ چمن بہویہ من ووش میگر نیست	آخر تو واقفی کہ چہ رفت اے صبا بگو

نہ این آیات در نسخہ موجودہ یافتہ نشدہ

مخ چمن بلبل بہویہ من برگریہ من قولہ	
سرچند ما بدیم تو مارا بدان مگیر	شایانہ ماجراے گناہ گدا بگو
بدان مگیر مواخذہ آن کن شایانہ ماجراے گناہ گدا بگو	ماجرا قصہ دافسانہ مانند سلطان گناہ گدایان را بذیل عنوہ پوشان قولہ
آن مگر کہ در سب و دل صوفی لبشود برد	کے در قدح کرشمہ کند ساقیا بگو
صوفی زاہد ظاہر پرست منع بازداشتن خرابات عالم عشق حضور پروردگارے محبت حق سب و دل شر	
قدح دل مشرب کرشمہ ظہور ساقی بحکم و سقم و شہر آباً طہوراً معشوق حقیقی ۵ ساقی اینجا	
یکست یعنی محض ذات ہے ہمیر یزد بکام ممکنات ۶ چون در انجائے پرستی میکنند ۷ باز اینجا نیزستی میکنند ۸ میخوردن آن سے باستعداد خویش ۹ مست می آیند بر میعاد خویش ۱۰ قولہ	
حافظ گرت بچلس اوراہ سید بہند	مے نوش و ترک ررق ز بہر خدا بگو
ترک ررق ز بہر خدا بگو اے ترک بخدا کن فتوگلو علی اللہ انکم لمؤمنین غزل	
بجان پیر خرابات و حق صحبت او	کہ نیست در سر من خبر ہوا می خدمت او
باقیہ پیر خرابات مرشد ہوا محبت و آرزو قولہ	
بہشت اگر چہ نہ جائے گناہ گار است	بیار بادہ کہ مستظہر بر حمت او
مستظہر بر حمت او قوی بہشت بہتم بر حمت او یعنی بر حمت او امید قوی دارم قولہ	
چراغ صاعقہ آن سحاب روشن باد	کہ زو بخزن من آتش محبت او
صاعقہ آتش آسمانی یعنی برق و تجلی سحاب ابر کنایہ از فضل قولہ	
بیار بادہ کہ دشمن سر و دش عالم غیب	نوید و او کہ عام ست فیض حمت او
سر و دش جبریل و قیل بہ فرشتہ نوید مرده قولہ	
بر آستانہ میخانہ ہر کہ یافت رہے	مزن بیلے کہ معلوم نیست نیت او
میخانہ عشق مزن بیایے اعراض و انکار کن - روزے شیخ ابو عثمان بطیب شیخ یوسف بن حسین	
در محلہ خرابات خانہ یافت سلام گفت شیخ برخاست و ابو عثمان تعلیم او کرد و نشست دید کہ پیر صاحب مال	
پیش نشستہ است و قراءت نہادہ ابو عثمان گفت باوجود این کمال اینچہ حالت یوسف گفت ظالمے	

خط عذار یار که گرفت ماه زو	خوش حلقه ایست لیکه بدینیت راه زو
خط عذار سبز رخسار شادان درینجا کنایه از شو و نماه دنیا بود و ماه معروف کنایه از صفات اوست و گرفت ماه درین مقام پوشیدن بود منی است دنیا که نسبت عوام مذموم است و توجه بدو مسموم که دنیا جیفه و طالها کلاب نور احدیت را پوشیده و غشاده بر بصیرت بنگران می آورد و چون مقام دریافت حق است نسبت خواص که لای دنیا فرزند که لای خیرة خوش حلقه ایست راه بدر شدن دنیا و گرداب واریچکس از سر بر نماند و بے عنایت ازلی و هدایت لم یزلی از ان حلقه نمیتوان برآمد و در زمره عرفا حق نمیتوان درآمد قوله	
ابروی دوست گوشه محراب است	آنجا بمال چهره و حاجت بخواه ازو
دو دنیا از آنجهت که مقام حصول عشق و محبت است گوشه محراب طاعت است در آن محراب در آن توجه که مقبول سلف است بدو نمائیس گام بهمت برادران راه و هر حاجتی که داری ازو بخواه که مراجع اولی و اخیری و مراجع مقام است قوله	
ای جرعه نوش مجلس جم سینه پاکدار	کاینه ایست جام جهان بین گواه زو
یعنی این سالک سینه را از خطرات رویه پاک دارد و هیچ خطره فاسد بخاطر مبارک دل مرشد آینه ایست جهان بین که هر چه بخاطر سالک خطور پذیرد بر در روشن شود و انوس زو که مستر شد را بطور شریسته روانی دارد بهر خطره اش اعتراض پیش می آرد قوله	
کردار اهل صومعه ام کرده پیوست	این دو دین که نامه من شد سیاه زو
لر و در افعال و اعمال اهل صومعه زاهدان مرا می قوله	
سلطان غم هر آنچه تواند بگوین	من برده ام باده فروشان پناه ازو
سلطان غم اضافه بیانیه مراد عشق زو اشاره بغم قوله	
ساقی چراغ می بره آفتاب دال	اگر بر فروز مشعل صبحگاه زو
ساقی مرشد چراغ وجود سالک می مراد عشق مجاز و آفتاب محبوب عشق حقیقی مشعل صبحگاه محبوب حقیقی و یاد دل سالک که منور آن سالک است چه صبح قیامت کسیکه دلش درین نشان مشعل را دیده و رفته باشد و با نور محبت حق منور مشعل گشته پیشش ظهور خواهد نمود و هر که بر دلش	

آتش عشق متافه سر سینه سیرا شمر خواهد بود که من کاندل فی خدمه انعمی فیضی الا خیرة انعمی	آتش مرشد سالک که محبت مجاز شده باشد مشتعل و با فروزش آن آتش مشعل آتش از ان آتشش برآرد و آتش حقیقتش در آن آتش مشتعل گردد و از اسفل با علی رسد و آن سالک را گونا دل خود که مشعل افروخته و غیر از اجزائی خود سوخته از ان آفتاب که کنایه از محبوب حقیقی است نور می افروزد که صبح قیامت مشعل دار پیشش بر افروزد و نیز چراغ می اضافه بیانیه بود و مراد از ان حقایق و معارف بود آفتاب عبارت دل عارف سالک و مشعل بهنگاه نیز کنایه از دل عارف و ازو اشارت بچراغ کرد پس منی آنست که بیان معارف و حقایق پیش سالک عارف میکن که اوقا بلست با قمال این سخن و گوهر افروزی باید که بر افروزی دل آن عارف را با آن چراغ که منور است با آن شعاع قوله
آبے بروز نامه اعمال مافشان	بتوان مگر ستر و حروف گناه ازو
ستر و تراشید قوله	
حافظ که ساز مجلس عشاق ساز کرد	خالی مباد عرصه این بزمگاه ازو
عرصه میدان و هر میدان که در درخت نباشد غزل	
گلبن عیش محو مد ساقی گلزار کو	باد بهار می وزد باده خوشگوار کو
گلبن عیش اضافه بیانیه و نیز شادانیت تجلیات باده محبت قوله	
هر گل نوز گلرخی یا و همید بدو	گوش سخن شنو کجا دیده اعتبار کو
یعنی هر گل نو که از زیر زمین بر می آید خبر میداد از احوال گلر خانی که گوش محبوبی میزند عاقبت الامر با خاک یکسان شدند گوش سخن شنو گوشه که قابل سخن شنیدن باشد و دیده اعتبار دیده	
عبرت گزین قوله	
حسن فروشی گلم نیت تحمل ام صبا	دست زخم بخون دل بهر خد انکار کو
یعنی اے صبا تحمل من فروشی گل ندام نگار با کجاست تا دست بخون دل زخم می عشق او مستغرق گروم یا آنکه این قصه و خونخواری با دعوی نمایم قوله	
شمع سحر بزم که لاف ز عارض توزد	انضم زبان دراز شد خنجر آبدار کو
شمع سحر عاشق طال اللسان خصم اشاره به عاشق طال اللسان قوله	

اگر روی پاک و مجروح میساخت بفلک	اگر چراغ تو بخورشید صد صد بر تو
یعنی طالب را باید که درین دنیا وفائی آنچنان نماندگانی نماید که کار بر او آسان شود و در وقت رحلت از وی که فارغ گردد و چنانچه گوید که روی پاک و مجروح را	قوله
آسمان کو مفروش اینهمه نخوت که بخت	خرمن مه بجوے خوشه پروین بدو جو
اگر کشف گفته اند که مرد را باید که خود را بزرگواری چون محلی و مغربین سازد که بوسیله و ما فیها نزد شکست او از دره حقیر تر نماید گفتن این مثال از دست پسندیده آید آسمان کو مفروش را هم در بعضی نسخه این بیت چنین دیده شده قوله	
جام جمشید بمن ده که نیر زو بر من	گنج قارون بجو و ملک سلیمان بدو جو
گوشتوار در فعل ارجه گران دارد کوش	قوله دور خوبی گذر است نصیحت بشنو
ارباب عشق را گفته اند که می باید که در غایت خلق و نهایت تواضع بود یعنی افتادگی و شکستگی را بشناسد و خود سازد و محسن را در حق و رفیقه نشود چنانچه اهل تجربه گفته اند گوشتوار زو فعل ارجه قوله	
چشم بدو ند خال تو که در عرصه حسن	بینی بپایند که بردارنده و خورشید گرد
و فیکه محسن و خلق و فایاد و در مندان پیش آمد و ترک جفا کرد و او را در قلوب اهل الهام پیدا میشوند که همه او را ستایش میکردند و از چشم بدو در قوله	
آتش لهر و یا خرمن دین خواهد خست	حافظ این خرقه پشمینه بنیز زو
گفته اند طیف آدم بهر شستی که واقعت باید که سیرت خود را بهمان صورت نماید و بشیوه و لباس را لباس خود نشوز و زود و ریاضت و درین چنانچه میگوید آتش زو و یا خرمن	
ردیف الهاء غزل	
از خون دل نوشتم نزد یک دوست نام	یا رب ای زاریت و دهر آرمین بجز کمال
معنی مصرع ثانی آنکه بدو است که دیده ام من زمانه را از بجز تو قیامت قوله	
دارم من از فراق در دیده صد علامه	لیست و مجموع عینی بذاکنا العلامة
بیت اشکها چشم من نیست مرثله قوله	
هر چند کارم زودم از و نه بود سووم	من حریب الجرب حلت بید الله امه

کسی که بیازماید آزموده شده را فردا آید بوی بهشتیانی قوله	
پرسیدم از طبیب احوال دوست گفتا	فی بعد عذاب فی قریبها الندامه
و در درمی او عذاب است و در قرب او ندامت - قوله	
گفتم ملامت آرد اگر دوست گرم	والله ما رأینا حسبا یلا ملامه
سوگند خدا هرگز ندیده ام هیچ دوستی بے ملامته قوله	
یا در صبا ز عالم ناگه نقاب برداشت	کا شمس فی ضحاها اطلع من الغمامه
مانند آفتاب که در وقت جاست از زیر پر ابر طلوع نماید قوله	
حافظ چو طالب آمد جامه و جان شیرین	حتی بدو حق منه کاسا من الکرامه
تا اینکه بخت از و بے یعنی بسبب و بے پیاله از نوازش بزرگواری قوله غزل	
ای از فروغ روشن روشن چراغ دیده	چشمی چشم مست چشم جهان ندیده
م شروع روشنی قوله	
در قصه خون عاشق ابرو چشم خست	اگر این کین کشاده که آن کمان کشیده
این اشاره به چشم آن اشاره با بره قوله	
وز سوز سینه هر دم دودم بسر بر آید	چون عود چند باشم در آتش آرمیده
عود جو بیت خوشبو غزل	
از من جدا مشو که تو ام نور دیده	آرام جان و مونس قلب رسید
مونس الفت دهنه قلب رسید دل بقراره قوله	
از چشم زخم دهر سبابت گوید از آنکه	در دهری بغایت خوبی رسید
زنده زیان بغایت خوبی رسید و بحال خوبی رسید قوله	
از دامن تو دوست ندارم عاشقان	پیر این بسوری ایشان وریده
از دامن تو دوست ندارند داشت نگذارند قوله	
چشم بد از تو دور که در طرز و لبری	خط بر جمال یوسف کنان کشیده
خط کشیدن منسوخ کردن قوله	
زین سوزش که کرد ترا دوست حافظا	بیش از کلیم خویش مگر پاکشیده
پا از کلیم خویش بیرون کردن کار بیش از اندانه خود کردن - غزل	

که دست من نمیکنی با خواجہ بازگردد
که دست من از حافظ چنان بیدار شود

اے کہ ہلکے زلف و راز آمدہ	فرصت باد کہ دیوانہ نواز آمدہ
دیوانہ کنایت از عاشق قولہ	
ساعتی ناز مفراد و بگردان عادت	چون بپرسیدن ارباب نیاز آمدہ
بگردان عادت یعنی در غمخاری بکوش ارباب نیاز عاشقان قولہ	
پیش بالاس تو میرم چه بصلح و چه بجنگ	کہ بہر حال بر اندازہ ناز آمدہ
بالا تو چه بصلح و چه بجنگ خواہ بصلح پیش آئی خواہ بجنگ بہر حال ہم در صلح ہم در جنگ قولہ	
آب و آتش بہم آمیختہ از لب لعل	چشم بدو کہ خوش شعبدہ باز آمدہ
شعبدہ باز بازیگر قولہ	
زہد من با تو چه سجد کہ بیخای دلم	مست و آشفتنہ بخلوت نگہ راز آمدہ
چہ سجدہ وزن دارد یعنی اے چه قدر خلوت نگہ راز خلوت عاشق قولہ	
گفت حافظ و گرت گر چه شراب آلودست	مگر از مذہب این طائفہ باز آمدہ غزل
چراغ روئے ترا شمع گشت پروانہ	مرا ز عشق تو بر جان خویش پروانہ
پروانہ کرے کہ بر شمع و چراغ زندگان کہ متوسط نفاذ بود و معنی ترکیبی فراغت نہ قولہ	
خرو کہ بند مجاہدین عشق سے فرمود	بیوئے حلقہ زلف تو گشت دیوانہ
بند قید مجاہدین جمع مجنون قولہ	
بمژدہ جان بصباء و او شمع در نفسے	ز شمع روئے تو اش چون رسید پروانہ
صباء شد شمع سالک پروانہ خبر قولہ	
بیوئے زلف تو گر جان بیاہ رفت چہ شد	ہزار جان گر امی فدا سے جلانہ
بیوئے زلف تو بجز عشق تو بجان اسپند جان را سپند باید کہ قولہ	
چہ نقشہا کہ برا بخت و سود نہ داشت	فسون ما برا و گشت است افسانہ
چہ نقشہا اشارہ بجز و نیاز مندی فسون با اشارہ بہان نقشہا برا و یعنی ترغاب و افسانہ لایفیع قولہ	
حدیث مدرسہ و خائفہ مگوئے کہ باز	اقفا و در سر حافظ ہوا سے بجانہ
مدرسہ و خائفہ دم و صلاح غزل	

غزل

خنگ نسیم معنیر شمامہ دلخواہ	کہ در مولے تو بر خاست بامداد بگاہ
خنگ سر و خوش نسیم با ذہم معنیر خوشبو شمامہ بو خوش بامداد بگاہ بحر کہ قولہ	
دلیل راہ شوائے طائر خجستہ لقا	کہ دیدہ آب شد از شوق خاک آن گاہ
دلیل راہنا قولہ	
بین شخص نزارم کہ غرق خون دست	ہلال نزار کنار شفق کنند نگاہ
نزار لاخند قولہ	
زدوستان تو آموخت در طریقت مہر	سپیدہ دم کہ صبا چاک زد و شمار سیاہ
سپیدہ دم سحر گاہ شمار سیاہ لباس سیاہ غزل	
در سراے معان رفتہ بود و آب زوہ	لشستہ پیر صلاے شیخ و شاب زوہ
رفتہ خس و خاشاک دور کردہ آب زوہ آب پاشی نمودہ صلا افزودن برائے دفع سوا از بہر عامہ و آوازے کہ برائے طعام کنند ان بر ہمیشاہی قولہ	
سبو کشان ہمہ در بند کیش بستہ کمر	وے ز طرف کلہ خیمہ بر سحاب زوہ
سبو کشان عاشقان بستہ کمر مستعد و موجود قولہ	
فروغ جام و قدح نور ماہ پوشیدہ	عذار مغچکان راہ آفتاب زوہ
فروغ روشنی جام و قدح معروف کنایت از سالکان نور ماہ کنایت از نور صفات احدیہ عذار خسارہ مغچکان نیز کنایت از سالکان راہ آفتاب زوہ آفتاب با شرمندہ ساختہ و نیز آفتاب کنایت از جلال احدیت معنی آنست کہ درخش نور سالکان با کمال کہ تخلق با خلاق اسد شدہ نور صفات جمال پوشیدہ و تجلی صفات و ایشان آرمیدہ در خسار آن سالکان راہ آفتاب احدیہ زوہ قولہ	
ز شور و عریذہ شاہان شیرین کارا	شکر شکستہ و گل ریختہ گلاب زوہ
عریذہ گفتگو شکر شکستہ و گل ریختہ گلاب زوہ شکو گل و گلاب ہر شکستہ و ریختہ دزدہ شدہ قولہ	
اگر فتہ ساغر عشرت فرشتہ رحمت	از جرعه بر رخ حور و پری گلاب زوہ
فرشتہ رحمت مرشد جرعه قطرہ قولہ	
اوصال دولت بیدار ترست نہ ہند	کہ خفتہ تو در آغوش نخت خواب زوہ

در ہر جا کہ از کمال طاعت ازین نامہ
کر حافظ تو ہمین خط کہ گشت نسیم

سن

دولت بیدار محبوب خواب زده غافل و بیخبر قوله	
سلام کردم و بامن برو خندان گفت	که اے خمار کش مفلس شراب زده
شراب زده مست و غمخواره قوله	
که کرد اینک که تو کردی بضعف بهت و رکا	ز کج خانه شده خمیمه بر خراب زده
کج خانه کنایه از گوشه خانه اطلاق خراب دنیا قوله	
فلک خمیمه کش شاه نصره الدین باد	بیایه بین ملکش بخت و رکاب زده
خمیمه کش کوتل کش یعنی خادم ملک فرشته دست در رکاب زده رکاب داری کرده قوله	
خرد که ملهم غیب است بهر کسب شرف	ز دوسه صدق صفت بوسه بر جانیاب
ملهم الهام کننده قوله	
اعوذ بخت دران حجاب با نه اران ناز	شکسته گیسو و برگ گل گلاب زده
شکسته گیسو زلف آراسته برگ گل رخساره ببر گل گلاب زده چهره عرفا ک قوله	
بیایم بیکده حافظ که بر تو عرض کنم	بنا بر صفت زده عاقل است متجرب زده
صفت قطار مستجاب زده باجابت رسیده غزل	
دامن کشان همی رفت و شراب زده کشیده	صدای هرگز ز شکش حبیب قصب دریده
دامن کشان خرامان مشرب جنبه است انجامه کشان که اکابر است پوشند قصب بفتحیمین نه	
جامه کشان یعنی مرشدین از همه خواستگاه عالم کشیده و از خرقة که مانند شراب زده کشیده زیبائی	
داشت همی رفت و صدایا که روح ایشان در عالم دل مانند ماه تابان بود از رشک او جامه خود چاک	
مینزد که مابان حالت نرسیده ایم قوله	
از تاب آتش می برگرد عارضش خو	چون قطره های شبنم بر برگ گل چکیده
تاب گرمی قوله	
آن لعل لکشتش بین آن خنده پر آشوب	وان نغمش بین وان گام آمیده
رفتن کش زنده باناز قوله	
ز بهار تا توانی ابل نظر میسازار	دنیا و فانداده یار برگزیده

ملکش

همی شد

نغمش

ز بهار هرگز ابل نظر عشقان برگزیده مقبول قوله	
پس شکر باز گویم در بندگی خواجها	اگر اوست بدستم آن میوه رسیده
آن میوه رسیده معشوق غزل	
دوش رفتم بدر میکرده خواب آلوده	خرقه تر دامن و سجاده شراب آلوده
میکرده عشق داستان پیر خواب آلوده مخمور و بیخبر تر دامن ملوث قوله	
آمد افسوس کنان منجمه باده فروز	گفت بیدار شو اے رهبر خواب آلوده
رهبر و سالک قوله	
شست و شویی کن و آنکه بخرابات خرام	تا نگرود ز تو این دیر خراب آلوده
شست و شویی کن اول خود را از جمیع معاصی یا تعلقات دنیوی پاک کن و آنکه بخرابات خرام عبده	
در عشق در اے این دیر خراب اشاره به عشق آلوده بنام قوله	
بطهارت گذران منزل پیری و کن	خلعت شیب بتشریف شباب آلوده
طهارت عشق منزل پیری وقت پیری خلعت سرپا و شیب پیری شباب جوانی قوله	
آشنایان ره عشق درین بحر عمیق	غرقة گشتند و نگشتند باب آلوده
بحر عمیق عشق قوله	
بهو اے لب شیرین و بهنان چندینی	جو هر روح بیا قوت مذاب آلوده
مذاب گداخته شده یا قوت مذاب شراب سترخ قوله	
پاک و صفائی شود از چاه طبیعت بدرا	که صفائی مذاب آب تراب آلوده
چاه طبیعت بشریه آب تراب آلوده آب خاک آلود کنایت از زهد ربائی قوله	
اگنم اے جام جهان و فقر گل عبیست	که شود فصل بهار از مے ناب آلوده
فصل بهار و فصل بهار غزل	
سحر گامان که مخمور شبانه	اگر نستم باده با چنگ و چغانه
شبانه بفتح خاری و هر چه بران شب گند و چنگ و چغانه نام ساز ما قوله	
نه ادم عقل را ره تو ش از مے	ز شهر هتیش کر دم روانه

باز که تو برگزیده عشق
خط شریفیت رخساره شیدا حافظ

گفت حافظ برو و بگفت بهار از مے ناب آلوده
آه ازین لطف باور خطاب آلوده

ره تو شسته تو شسته راه که در وقت سفر همراه گیرند قوله	
نگار سے فرو شمش عشوه داد	که امین گشتم از مکر زمانه
نگار سے فرو شمش عشوه داد تو جوی فرمود مکر زمانه حوادث زمانه و نیز کنایه از بخت سانس	
سرا خالیست از بیگانه خونوش	که نبود جز تو اسے مردیگانه
سرا خالیست هیچ مزاحمی نیست و نیز دل تیغ و عیش قوله	
شراب و شادی ساقی همه است	خیال آب و گل در ره بهانه
باید دانست که در وجود جمله موجودات همان یک حقیقت دائر و سائر است و این جمله وجود و جوی بیش نیست چون بر سالک آفتاب حقیقت بتابد و دید باطن او بنور معرفت کشاده گردد و این هستی موهوم کائنات از پیش نظرش محو و غایب گردد و چون چشم در شعاع شمس همان حقیقت را در اوج ساقی بیند لاجرم گوید مافی الوجود الا الله شراب و شادی الخ قوله	
از ساقی کمان ابرو شنیدم	که اسے تیر ملاست را نشانه
ساقی کمان ابرو عارف کامل قوله	
نه بندی زانمیان طرحی که وار	اگر خود را نه بینی در میان
طرف نه بستن حاصل کردن زانمیان اشاره بذات حق اگر خود را نه بینی در میان چه که	
اگر باری از خویشتن دم زن که شرک است بایار و با خویشتن قوله	
بر و این دام بر مرغی و گرنه	که عنقا را بلندست آشیانه
این دام اشارت بسی و کوشش مرغ و اگر اشارت بتجلیات صفاتی و اخلاقی عنقا که ذات مقدس بلندست آشیانه کسے با نجامیرد قوله	
که بند و طرف او از حسن شاهی	که با خود عشق باز و حبا و دانه
طرف بستن امید داشتن که با خود عشق باز و حبا و دانه معانی این که خود را از دست خویش غریب آید	
قوله هره کشتی سے تا خوش بر آیم	ازین دریایے ناپید اگر اند
کشتی سے پیالے کے بصورت کشتی سازند دریایے ناپید اگر اند عشق بحر حقیقی قوله	
وجود ما سمایست حافظ	که تحقیقش فسوست و فسانه

نیز

نیز

سما نیست الا انسان سری و اناسر لان قوله غزل	
بیشم مدام است از لعل و نخواه	کارم بکام است احمد شد
دام بیشم و شراب لعل و نخواه کنایه از لب و مراد از ان لطف کلام مقصود قوله	
دیشب ز رویش خوش بود و قتم	از وصل حسانان صد خوش آمد
دیشب لبیب مشاهده روی او خوش آمد و وصل لا وحش المرینے دیشی نگراند خدا و رحمت نهد و این دعاست قوله	
لشخ برنتا بم از راه خدمت	سیر ندارم از خاک درگاه
روح برنتا بم معرض نباشم قوله	
دلنق ملمع ز نثار راه است	صوفی نداند این رسم و این راه
دلنق ملمع اعمال ربانی ز نثار راه است و طریقه عشق عین کفر است صوفی کنایه از عاشق کامل این رسم و این راه اشارت با اعمال ربانی قوله	
مارا به سے خانه افسانه کردند	پیران جابل شیخان گمراه
مارا بش را بخواری و عشقازی مشهور کردند قوله	
از قول زاهد کریم تو به	وز فصل عابد استغفر الله
زاهد مراد زاهد خشک که هیچ بے عشق ندارد عابد مراد عابدان مرانی قوله	
جانان چه گویم شرح فرات	چشمه و صدم جانے و صده
جانان سے جان خطاب بجان است و مرثان زاده قوله	
شوق لبست برو از یاد حافظ	در و شبانه دریں سحرگاه
شوق مستی لب مراد لطف مراد از عشق غزل	
عید است موسم گل ساقی بیار بلبل	هنگام گل که دیدت نے مریح نہادہ
عید ایام مکاشفات قوله	
واعظا کہ دی نصیحت میکرد عاشقا ترا	امروز دیدمش مست تقوی ز دست داد
واعظا کنایت از خودی زان گذشتہ امروز دیدمش مست تقوی ز دست داد و بوجوب مہ پنجه نزد	

نیز

نیز

عشق و لباس پارسائی پاره شده طاعت صد ساله ام تاراج یک نظاره شده قوله
 این یکدور و روز دیگر گل اغشته دان اگر عاشقی طرب کن با ساقیان سوده
 این یکدور و روز اشارت بزبان مکاشفات و نیز هنگام جوانی گل مکاشفه جوانی شاہدان
 سوده عرفاء کامل که لوح دل انسانی از نقوش ماسومی البه سوده دارند قوله
 زین زہد و پارسائی بگرفت خاطر من ساقی پیالہ دہ تادل شود کشاہ
 زین زہد و پارسائی اشارت بزہد و تقوی خشک بگرفت ملول شد ساقی مرشد حق تعالی بحکم
 و سقیم رہم شراباً بطوراکشاہ خوش قوله
 گل رفت اسے حریفان غافل چہ نشینید با نگ رود و چنگ نے یار و جام باوہ
 گل رفت گل اشارت بمعشوق و جوانی بیایہ کہ عمرت بہفتاد رفت با نگ دف و تے اوال
 و احادیث سلف یار مرشد کامل جام باوہ کنایہ از عشق قوله
 مطرب جو پردہ ساز و شاید اگر بخواند از طرز شعر حافظ در بزم شاہزادہ
 شاید سزاوار است غزل
 گر تیغ بار و در کوے آناہ گردن نہادیم احکم لحد
 یعنی اگر در کوچہ عشق آن ماہ باران تیغ بلا بار و بجان قبول کردیم فیصل اللہ ما یشاء و بحکم یارید
 آئین لقوے مانیر و انیم اما چہ چسارہ با بخت گمراہ
 آئین لقوے طریقت زہد و صلاح قوله
 ماسیخ و واعظ کمتر غلط سم یا حیا م باوہ یا قصہ کوتاہ
 ماسیخ و واعظ نیستیم کہ ابن کار اہل ظواہر است یا جام باوہ استغراق بعشق یا قصہ کوتاہ
 ترک قال و قیل قوله
 مہر تو عکے بر ما نیفکند آئینہ رویا آہ از ولت آہ
 مہر آفتاب کنایت از رب الارباب عکس تابش اینجا کنایت از تجلیات مشاہدات یعنی مہر
 آفتاب رویتو اسے مہر حقیقی بر ما تاملت در مشاہدات تجلیات کہ سالک را بمنزلہ حیات است
 دریافت اسے محبوب آئینہ رو از ولت آہ کہ توجہ نمیکنی حسرت نہاید است کہ آئینہ از آہ تباہ گرد

ز ایراد ہر دو کلمہ در کلام فصحا قوله
 التَّشْبِيرُ مَثْرُ النَّمْرِ فَنان یا لیت شَعْرُی حَتَّامُ القَاہ
 مرتفع فان فانی لیت کاشکے شعر دانستن حَتَّام در اصل حتما بود الف را از جهت تخفیف
 حذف نمودند و حذف الف در کلام فصحا و بلغا کثیر الوقوع است و در اللہ اللہ اللہ اللہ اللہ اللہ اللہ اللہ
 عنیک و حَتَّام تنکص بعد انہاس ناز عقبک و کلمہ باکہ بعد خستہ کہ در کلام است بمعنی استفہام است
 معنی آنست کہ شکیبائی تلخ و زندگانی فانی بشنو تابدانی کہ اسے کاشکے تابد استی کہ کے ملاقات ہم
 اور یعنی مرا شوق لقا سے او فراوان و شکیبائی از اختیار بیرون یقین است کہ زندگانی سپری زندہ
 است و از دست روندہ اسے کاشکے معلوم شود کہ کے مرگ در رسید ملاقات دست دہد قوله
 عاشق مخور غم گر وصل خوئی خون خورده باید در گاہ بے گاہ
 خون خورده باید احتمال بلا باید نمود و دم نباید زد گاہ و بیگاہ مدام قوله
 حافظا چہ نالی ز شگونہ بیدل اگرے شنیدی پند نکو خواہ
 چہ نالی شکوہ چہ میکنی بیدل مبتلا سے غم دانندہ قوله
 گفتم اسے دوست شمع عاشق آرزو چوہا گفت لا حول ولا قوۃ الا باللہ
 حول توانائی و گردیدن افواہ و ہنہا و و تاہ خدار و ہر دو زوال کاشش و نقصان
 غزل
 نصیب من جو خرابات کردہ است الم در نیمیانہ بگو صوفیا چرا چہ گناہ ناہا
 خرابات مقام عشق و نیز مقام توحید است لٹانے دادہ اندت از خرابات چہ کہ التوجید
 اسقاط الاضافات و در نیمیانہ در خرابی اوصاف بشری صوفی مراد از ہر جہر قوله
 کہے کہ در از لٹش جامے نصیب افتاد چرا بچشر کفند این گناہ را و خواہ
 یعنی کہے کہ در از لٹش رقم نیواری بنام او مرقوم نمودند در خواہ سوال قوله
 مراد من ز خرابات چونکہ حامل شد و لم زد مدرسہ و خانقاہ گشت سیاہ
 خرابات عشق و خرابی اوصاف بشری چونکہ حامل شد حاصل مراد خود رسید مدرسہ و خانقاہ
 فضیلت و صلاح و تقوی گشت سیاہ تنگ و نیزار قوله

سکون الی اصل کلام

دین غزل در شرح مہر و سہبت ۵

بگو بزم سالوس خرقه پوش دورو	که دست زرق درازست آستین کوتاه
خرقه پوش دورو می درویش مرا می سالوس مکار که دست زرق درازست گرفتار حرص هوا در پی تحصیل جمع مال آستین کوتاه لباس درویشی قوله	
لو خرقه را ز براسه هوای پشی	که تا بزرق بر می بندگان حق از راه
ترک دنیا لایق تابلای آنکه زرق کرد و زرب بر می بندگان حق از راه گمراه سازی و خرقه دورانی قوله غلام هست زندان بے سرو پایم که هر دو کون نیز زده پیش شان یک کا منه سرو پا منسل و پیشان که هر دو کون نیز زده بنزد شان یک کا ه با سوا س حق نظر بند از بند از نجاست بحسب المعالی الهم قوله	
برو گدای در هر گدای شو حافظ	تا این مراد نیایی مگر بے شد
گدا گدای از عارف گدای حق اندیشه گدای که اواز فقیران است قوله غزل پوشش ناگهان پرده بر انداخته یعنی چه مست از خانه برون تاخته یعنی چه پرده بر انداخته خود را آشکارا ساخته قوله	
زلف در دست صبا گوش بی پیام قریب	اینچنین با همه در ساخته یعنی چه
در ساخته آینه قوله	
شاه خوبانی و منظور گدایان بنده	قدر این مرتبه نشناخته یعنی چه
گدایان عاشقان این مرتبه اشاره بنظوری گدایان قوله	
چون سز زلف خود اول تو بدستم داوی	بازم از یای در انداخته یعنی چه
بتلاسم غم و اندوه یعنی اول خود بجزبه عشق خود در آوردم ۵ نیز نکی عشقت که اسرار انا حق ۶ خود گفته خود ز منور کشیده قوله	
سخت رمز و بان گفت و کرم بیان	وز میان تیغ بما آخته یعنی چه
آخته کشیده قوله	
بگرس از مهر مهر تو بنفشه مشغول	عاقبت با همه کج باخته یعنی چه
بنفشه یعنی نوعی با همه کج باخته به یکس وفا نموده قوله	

در این بیت از عارف گدای حق اندیشه گدای که اواز فقیران است

حافظ در دل تنگت چه فرو و آید یار	خانه از غیر نیر و آخته یعنی چه
خانه دل چه فرو و آید یار محبوب چگونه نزل نماید از غیر ماسوی حق نیر و آخته غالی نساخه غزل	
وصال او ز عمر حیا و دان به	خداوند امر آن ده که آن به
او اشاره بحسب ارباب محبت گفته اند که وصال جانان از متاع دنیا و نعیم آخرت بهتر است قوله	
بشم شیرم ز دو با کس نگفتم	که راز دوست از دشمن نهان به
شم شیر تیغ بجز بے نیازی دشمن غیر تجربه معلوم شده است محب هر چند جفاکش تر و اسرار خفی را بگمبارنده تر باشد محبوب را با او محبت بیشتر شود بنا بر آن گفت بشم شیرم ز دو با کس نگفتم قوله	
بدرغ بسندگی مردن برین ده	بجان او که از ملک جهان به
بجان قسم جان ملک جهان سلطنت حاصل است که غلامان محبوب را شرف است بر خواجها و دنیا که از محبت نصیب ندارند که خواه خود جاس دیگر گفته ۵ گدای کوه تو برون ز سلطنت بهتره قوله	
خدا را از طیب من پیر سید	که آخر که شود این ناتوان به
خدا را بواسطه خدا از طیب من از محبوب من قوله	
بخدم دعوت اے زاهد مفرما	که این سبب رخ زان بوستان به
حاصل این بیت آنست که نقد را بر سیه ترجیح است بموجب عصفور فی یک خبر من الکرکی فی الهیاء قوله	
گلے کا پا کمال سرو ما گشت	بود خاشک ز خون ارغوان به
گل کفایت از سالک و عاشق سرو و کفایت از عاشق ارغوان عاشقان مقلد مرانی قوله	
اگر چه زنده رود باغ کاران	و لے شیر از ما از اصفهان به
زنده رود نام رود دست هلاک او باغ کاران که نام باغ است و اصفهان مراد غلط و تقوی شیر از عالم عشق اصفهان صلاح و تقوی قوله	
جوانا سر متاب از پند پیران	که راسه پیر از سخت جوان به
سر متاب امر من راسه فکر و تدبیر و عقل غزل	
یا قوت و فروخت هر زاپس که دیده	سجاده ترک کرده پیمان در کشیده
یا قوت می فروش کفایت از لب مراد عشق سجاده زهد و پارسائی پیمان در کشیده در عشق درآمده	

در این بیت از عارف گدای حق اندیشه گدای که اواز فقیران است

دان یکلا آیه وان یکاد الذین کفرو لیزلقونک با بصاریم لما سمعوا الذکر ویقولون انه لمجنون ان
هو الا ذکر للعالمین قوله

میلے اگر ندارد با عارض تو ابرو	پیوسته از چه باشد چون قدس خمیده
عارض رخساره پیوسته همیشه خمیده کج قوله	
اگر بر لبم نبی لب یا یم حیات باقی	آندم که جان شیرین شد لب سیرده
لب لبب نهادون کنایه از سلطیدن ست بوصل حیات باقی زندگی لافنا فضا زمین سراخ و کشاده -	
روایت البیاء - غزل	
احمد الله علی مع لمة السلطانی	احمد شیخ اولیس حسن الکافی
شکر میگیم خدا را بر عدل بادشاه که نام او احمد شیخ اولیس است و الکافی منسوب که قوس است از ترکان قوله	
خان بن خان شهنشاه شهنشاه نژاد	آنکه زید اگر جان بهایش خوانی
نژاد اهل میزید سزاوار است قوله	
دیدم نادیده باقبال تو ایمان آورد	مرحبا اے بهمه لطف خدا از زانی
مرحبا خوش باد از زانی سزاوار قوله	
بر شکن کامل ترکانه که در کامل تست	بخشش و کوشش خاقانی و چنگر خانی
بر شکن کامل ترکانه زلف آراسته کن خاقان باوشاه ترکستان و چین چنگز و چنگیز کلاهما نام سرد مغلان علیه اللغه گفته اند که خروج او یک از علامت قیامت بوده است در یک شهر هری بیست چهار کله آدمی را کشته دین لعین لاچنگیز خان هم گفتندی و شریعت اورا که بنام نهاده تور نامند قوله	
اگر چه دوریم بیا و تو قدح می گیریم	بعد منزل نبود در سفر روحانی
اگر چه دوریم اگر چه باعتبار جسم دوریم بیا و تو قدح می گیریم مدام در یاد تو ایم بعد مسافت بعد منزل نبود در سفر روحانی در دل معنوی بجران صوری را شارے نه قوله	
از گل فارسیم غنچه عیشی شگفت	هزار دجله بغداد و می ریجانی

کرمش و دل از حافظ چون رود بوی
کرمش کن نگیری با خواجه باز بوی

حبذا اے چه دوستت خوشا و دوستا و این کلمه در مع گویند می ریجانی قسمی از شراب
سر عاشق که خاک ره معشوق بود هر عاشقی که خاک راه معشوق بود از او اشارت بخاک دریا

غزل	
اے گدایان ترا عازر شاهنشاهی	همه کس را تو دهمی نصب صاحبی
عارعیب و ننگ وار و عار اے عارے ندارد غزل	
اے دل آندم که خراب و گلگون باشی	نمی زو گنج بصدمت قارون باشی
در مقامیکه صدارت بفقیران بخشند	چشم دارم که بجای از همه افزون باشی
در صدارت بالا نشینی چشم دارم توقع دارم قوله	
در ره منزل لبلی که خط راست دان	شرط اول قدم تست که مجنون باشی
اے جان اول قدم درین راه تست که معاملات قانیرش باطن یکسو نباشد که خلق ترا مجنون گویند که قال عم لا یکمل ایمان العبد حتی یظن انه مجنون قوله	
نقطه عشق نمودم تو بمان سبهمکن	در نه چون بگری از دانه سیرین باشی
نقطه عشق اضافی بیانیه سبهمکن بغیر منت باش و در نه چون بگری نفق بغیر شوی و از ره حلقه خنایان	
قوله کاروان رفت و تو در خواب بیا بان بویش	کے روی ره ز که برسی چکنی چون باشی
کاروان سلف که قبیله ایشان لازم بود در خواب گرفتار غفلت بیا بان کنایه از سلوک قوله	
تاج شاهی طلبی گوهر زانی بنما	ورغوا از جوهر جمشید و فریدون باشی
تاج شاهی مرتبه سلطنت گوهر زانی حسب و شرافت کے از جوهر جمشید نسب و اصل جمشید فریدون نام بادشاه ایران زمین که ضحاک را کشت و اول روز مهرگان بر تخت ملک جلوس کرد خلافت آن رفلا مهابک گرفتند و جشنها کردند و عید شمعوند و نیز او حکیم پیشه بود شراب انگوری و حکمتها و دیگر ساخته و پانصد سال شاهی کرد قوله	
حافظ از فقر مکن ناله که گر شعر این است	بیج خوشدل نیست که تو محزون باشی
محزون غمگین غزل	
اے باد شه خوبان داوا غم تنهایی	دل بیتوب جان آمد وقت ست که بازائی

زنده
مندی

دانه

واو سرباد قوله	
مشتاقی و مجوری دور از تو چنانم کرد	کز دست نخواست پیاپیان شکیبائی
شکیبائی سبر قوله	
اے درو توام دربان در بستر ناکامی	دے یاد توام مونس در گوشه تنهایی
درو کنایه از عشق ناکامی نامرادی قوله	
زین دایره مینا خونین جگر مے ده	تا حل کنم این مشکل زین ساغر مینائی
دایره مینا فلک ساغر مینا بیاله شراب قوله	
فکر خور اے خود در عالم رندی نیست	اکفست درین مذہب خود بینی و خود رانی
درین مذہب اشارت به عاشقی قوله	
یار بیکه شاید گفت این نکته که در عالم	رخساره کس نمود آن شاهد هر جانی
شاید گفت تو آن گفت رخساره کس نمود و بچکس آنکه ماهیت خود واقف ساخت آن	شاهد هر جانی محبوب حقیقی باعتبار ظهور قوله
دمی شب گل زلفت با باوصبا گفتیم	اگفتا غلطی بگذر زین فکرت سودائی
زلف دنیا و جذب عشق باوصبا مرشد غلطی در غلط افتادی زین فکرت سودائی خیال لایعنی قوله	
صد باوصبا اینجا با سلسله میرقصند	اینست طریق ایدل تا باونه پیمائی
باوصبا عاشق و عارف اینجا در عشق با سلسله میرقصند گرفتار این سلسله اند در بلا و رنج فرحان	و شادان اند اینست طریق راه عشق اینست تا باونه پیمائی سرگردان نشوی قوله
دائم گل این بتان سیراب نمی ماند	دریاب ضعیفان را در وقت توانائی
گل انسان و مخلوق این بتان دنیا سیراب نمی ماند که کل نفس و انقضاء الموت و ریاضت عیفا نرا	تیمارداری ضعیفان تا قوله
حافظ شب بچران شد بوی خوش صبح آمد	شادیت مبارکباد ای عاشق شیدائی
غم بچران شد غم بچران رفت غزل	
اے دل بگوئے عشق گذاری نمیکنی	اسباب جمع داری و کار نمیکنی

شاداب

بدانکه صراط مستقیم است که انتقال او امر و نواهی الهی بر تیج نصیر کنی در جمیع احوال امیدوار	
باشی چه معلوم نیست که در وقت که قبض روح خواهد بود یا ایها الذین آمنوا انفقوا مصادقنا الایه	
در الوقت خبر الفتح از جانب نیست زنهار تصفیه باطن بکوش که خلیفه حق باشی و خود را چرا در گلشن طبیعت	
بنده نفس اماره کرده جبر ایدل بکونی عشق الخ	قوله
چوگان کلام در گفت و گوے نمیزنی	بازے چنین بدست و شکار و شکاری
چوگان کلام طاقت و توانائی گوے نمیزنی گوے مراد بازی چنین عبارت از جوانی شکال	مطلب قوله
اگر دیگران بجان غم جانان خریدند	اے دل تو این معامله بار و بیکنی
غم جانان عشق این معامله خریدن عشق بجان قوله	
ساغر لطیف و لکشمی و افکنی بخاک	و اندیش از بلائے خارے نمیکنی
ساغر چمانه بے دل و بدن مے زندگی و افکنی بخاک ضائع کنی خار ملالت طبع که بعد	خوردن شراب حادث گردد بلائے خار اندوه و ترس محشر غزل
اے دل گرازان چاه زرخدان بدرائی	هر جا که روی زود پشیمان بدرائی
چاه زرخدان طور تقدیر اگر چه طور تقدیر که در غوران غلر کردن جائز نیست التقدیر بحر عمیق	نفس غمیس فقد ضل و بحث کردن دران طور گمراهی آرد اذ ابلاغ الکلام الی القدر فامسکوه
ولیکن باعتبار اعتقاد سبب است یعنی ثمره از آثار اسلام و نتیجه از نتایج معتقد است علم کلام و مومن را	بیرون رفتن ازین عقیده نیز گمراهی است ایدل الخ قوله
شاید که بآبے فلک دست بگیرد	اگر تشنه لب از چشمه حیوان بدرائی
چشمه حیوان آب حیات مراد عشق قوله	
هشدار که گرسوسه نفس کنی گوش	آدم صفت از روضه رضوان بدرائی
اگر تابع حرص و هوا نفسانی شوی و عامل بران شوی هیچ دانی نفس چیست بدانکه الله تعالی قبضه از	
خاک برگرفت بعد از ان خاک را چهل سال گلابه کرد و چهل سال حلیم و چهل سال خلیش و خشک	
بعد از ان صورت آدم نکاشت و بر غصه و راز از اعضا آدم از بقعه ابقاع زمین آفرید سر از خاک	

تا خطی که در کمال کمال است
که در حدیث کمال است

اسے کہ در کوئے خرابات مقام داری	جمع وقت خودی اوست بجای داری
خرابات مقام شتی جم اگر مقابل جام افند	حبشید مراد بود قوله
اسے صبا سوختگان بسره نظر اند	اگر از یار سفر کرد و پیام داری
صبا قاصد و مرشد دوار و سوختگان عاشقان	یا سفر کرد و تجلی بود رقاب کرد و نیز محمد
تو بهنگام وفا گر چه ثبات نبود	میکنم شکر که بر جور و داس داری
ثبات ثابت قدمی میکنم شکر ازین رو که جور محبوب فنا و عاشق است	جور استغنا و بر نیازی
که بر عاشق بمنزل جور است نه که فی الواقع قوله	
مهربان شد فلک ترک جفاکاری کرد	توئی ایجان که درین رسم خراچی داری
رسم روش و طریق قوام قائم است قوله	
خال سر سبز تو خوش دانه همیشه است	بر کنار چمنش ده که چه دای داری
خال معروف و مراد از نورش بود ذات چمن	باغ بارستینها گل قوله
بوی جان از لب خندان قح می شنوم	بشنوای خواجہ تو گر زانکه مشای داری
مشام مغز قوله	
کامی ارمی طلبد از تو غریبی چه شود	توئی امروز درین شهر که نامی داری
غریبی عاشقی - غزل	
لکه براه از خط مشکین نقاب انداختی	لطف کردی سایه بر آفتاب انداختی
ماه کنایت از ذات خط مشکین صفات قوله	
تا چه خواهد کرد بر ماتاب زلف عارضت	حالیا نیز رنگ رنگ خوش بر آب انداختی
آب و رنگ یعنی رنگ حالیا الحال نیز رنگ	سحر و انسون قوله
گوی خوبی بر دی از خوبان عالم شناد باش	جام کیخسرو طلب کافرا سیاب انداختی
کیخسرو ندم پسر سیاوش بن کیکاووس که ملی عبد جوشده	و او دختر پسر افرا سیاب بود هر چه افرا سیاب
پدر او را کشته با انتقام ولایت افرا سیاب را خراب کرده	و گود رنگ که یک از سران لشکر او بود افرا سیاب
و شکیله کرده و افراد او کردن زده	کیخسرو را خرام لهر سپ را ملی عهد خود کرده خود در میان آن غار در آمده

در این شعر نشان بر سر زانو باشد

مقطع
تو که چون حافظ شب بیدار غلامی داری

و آن غار در شهر سر بر سر فراز است قوله	
هر که با جم خصلت بنوع عشق دست	زین میان پروانه را و اضطراب انداختی
هر که باعتبار صوفیان جمله حریفند و نظر بازو	بنوعی بوجه زان میان پروانه را
و اضطراب انداختی - پروانه کنایه از خود قوله	
اگر چه از مستی خرام طاعت من روکن	کا ندرین شغلم بامید ثواب انداختی
طاعت بندگی اندرین شغل اشارت بطاعت ثواب مزد قوله	
خواب بیداران پستی آنکه از نقش خیال	تپت بر شبر و ان خیل خواب انداختی
شب روان شب بیداران اصلحا و عاشقان	و عیاران خیل گروه قوله
زینهار از آب شمشیرت که شیر انرا از ان	لشنه میگردی و گردان را در آب انداختی
از لب شمشیر چون آتش چون آتش صفت شمشیرت	و در آب انداختن خبر خصم ملک است آب
روشنی و تیزی لشنه لب محروم و امیدوار گردان	بضم کاف عجمی پهلوانان خلق نام شهر است
منسوب بنجربریان افرا سیاب پادشاه ترکستان زمین	که بعد کشتن نوذر پادشاه ایران
زمین دوازده سال در ولایت ایران پادشاهی کرد پس	طهاسپ شاه ایران زمین بصلح یک تیر
ارش از ولایت ایران بیرون کرده باز ترکستان فرستاد و همون	سیاوش بن کیکاووس شاه را
که بدو پیوسته نوشته کیخسرو بن سیاوش کهنه	دختر من او بود بدان انتقام او را زنده گرفته حلفت
تیغ گردانید میان کیخسرو و افرا سیاب چهل سال جنگ	بود پدر او پیشک بن زاو ستم بن تور نام داشت
و افرا سیاب جادو در بود قوله	
از برای صید دل در گدوم زنجیر زلف	چون کند خسرو مالک رقاب انداختی
مالک رقاب مالک کردنها - غزل	
زین خوش رقم که بر گل رخسار میکشی	خط بر صحیفه گل و گلزار می کشی
اشک حرم نشین نهانخانه مرا	ز انسوت هفت پرده بیابار میکشی
هفت پرده مراد هفت پرده چشم قوله	
بر دم بیاد آن لب میگون چشم مست	از خلوتم بخانه خمار می کشی

در این شعر نشان بر سر زانو باشد

مقطع
تو که چون حافظ شب بیدار غلامی داری

سیگون سرنخ خمار بفتح اول دشت ثانی میفروش قوله	
اگشتی سرتوبه فقر اک ماسفل	سهلست اگر تو فحش این بار میکشی
فتر اک دلاهاستین که راستا و چپا پس کوهرین آویخته باشند این بار اشارت بیامر قوله	
ابا چشم و ابرو تو چه تدبیر دل کنم	و ده زین کمان که بر سر بیا میکشی
و ده افسوس غزل	
اے که دایم بخویش مغدوری	اگر ترا در دلمست مسدوری
اگر دیوانگان عشق مگرد	که بعقل و عقیده شهری
دیوانگان عشق عاشقان عقیده مند قوله	
استی عشق نیست در سرتو	رو که تو مست آب انگوری
آب انگوری شراب انگوری و آن ساخته جمیدست گویند جمید خوست که نفع از آنرا اکثر اوقات	
توان گرفت پس آب کرده در آونده دشت جوش آمد و تیرگی بینداخت بعد ساکن شد آنرا هر روز	
می چشید و چون از جوشش بایستاد و تلخ شد گمان برد مگر زهر قاتل گشت پس در آونده جمید را کزین	
بود که او را دوست میداشت بشقیقه مبتلا شد از درد بی طاقت گشت و برگ رضاداد و با خود گفت جواب	
آنست که از آن زهر مقادیر بخورم تا خلاص شوم پس قدری برداشت و بخورد و اثری نپدید شد و بهر سو	
دیگر بکار برد فرس و اهن تراست در خود دید بر سر بخورد و چند روز خواب نرفته بود یکبار در خواب رفت چون	
بیدار شد از آن زحمت خلاص یافت و آن حال با جمید گفت چشید از اشاد و در و نام نهاد و در غزل	
اے در سرنخ تو پیدا انوار بادشاهی	در فکر تو پنهان صد حکمت الهی
اکلک تو بارک الله در ملک دین کشاوه	صد چشمه آب حیوان از قطره سیاهی
کلاک قلم قوله	
ابراهر من بتابد انوار اسم عظم	اکلک آن تست و خاتم فرما هر آنچه خواهی
اهر من دیو و طائفه ثنویه که خالق الله و الظلمه است یعنی اے سید نفیلین قابل فیض الهی بالانوار	
نامتناهی ذات شریف تست و اجراست احکام تار و زیامت ختم بر تو ملک آن دور و دور تست قوله	

و بی و طره و دلا میکشی

عاشقان را که راه رنجوری
ساخته طلب که غمخوری

درو و ومان آوم تا وضع سلطنت است	
مثل تو کس ندیدست این علم را کماهی	
دو ومان اسل خاندان وضع بنیاد و روش سلطنت کنایه از نبوت کماهی کماحقه قوله	
در حشمت سلیمان بر کس که شک نماید	بر عقل و دلاش او خندند مرغ و ماهی
بطریق تمثیل است کسی که منکر حشمت سلیمان باشد بر دم عقل او شبه نیست همچنین کسیکه بجناب	
انکار دارد قوله	
بازار چه گاه گاه بر سر نهنگ کلاهی	مرغان قاف دانند آئین بادشاهی
حاصل این بیت آنست جمیع انبیاء از روی شرف با حضرت حق اختصایست که سائر آدمیان را نیست	
و حضرت نبی کریم را با حضرت حق اختصایست که سائر انبیاء را نیست قوله	
اکلک تو خوش نویسد در شان یار و اغیا	تقوید جان فزائی افسون عمر کماهی
آنحضرت علیه السلام کماحقه است هر که او را دوست دارد و سرفراز دنیا و آخرت گردد و هر که او را دشمن دارد ملعون	
ازل و ابد گردد قوله	
اے عنصر تو مخلوق از کیمیا محضت	وے دولت تو این از صدف تباهی
عنصر یکی از عناصر صمدیه آسیب قوله	
اگر پر تو نه زینت بر کان معدن افتد	یا قوت سر خور را بخشد رنگ کماهی
پرتو روشنائی رنگ کماهی زرد و سبز قوله	
عمریت بادشاها کز می تهیست جام	اینک ز بنده دعوی در محتسب گواهی
سالک میخواهد که زبانی پیل شوق ادا ز می محبت آنحضرت م خالی نباشد و قومی روحانی که مشتاق	
جمال جهان افروز حضرت اند درین مدعا شادان قول اند از لب که اشتیاق بان طبع روح افزا	
دارد و در انشاء کلام جمله معترضه القام میکند و میگوید که عمریت بادشاها	
جائیکه برق عصیا بر آدم صفی زد	مارا چگونه زبید و عولای بیگناهی
یا رسول الله من بنده کمترین از گناهکاران است تو ام و بشفاعت تو سرفرازم و بجای تو خویش را	
بر می نیسانم از گناه است که انبیاء معصومترند از ملائکه حق تعالی	
لذا امر کرد با طاعت نبی و امر نکرد با طاعت ملائکه و نشاید که عصیان نسبت کنند به نبی چرا که	

چون نسبت عصیان کردند بر نبی معصومیت نماند و معصومیت شرط نبوت است و چون معصومیت نماند
 بموجب اذافات الشراطات المشروطه نبی هم نماند و نبوت مرتفع شد و آدم ۴ از جمله انبیاء مرسل است
 پس چگونه نسبت عصیان با آدم جائز باشد انچه خطایه بغیر ان نسبت میکنند و چیزه چند در کتب آورده
 اند از آنرا اصل نیست زیرا که تحقیر انبیاء است و در ان قصه های انبیاء نوشته اند و تا ویلها از قرآن آورده
 و اکثر قصص انبیاء و اصحاب تواتر در کتب آورده اند و مفسران آنرا نوشته اند سند ایشان از اهل کتاب
 و نقل ایشان اعتماد را نشاید که حق تعالی تکذیب ایشان کرده و گفته که ایشان تحریف می کنند بحرفون
 الکلم عن مواضعه دیگر و یقولون هم عن عند الله و ما هم عن عند الله و دیگر و یقولون علی الله الکذب و
 آیات قرآنی را بمعانی دور از صواب مگردانند و ما علی تفصیل اینجمله قصه ها را مع جواب
 در رد و رد و نقض نوشته ام اما اینجا قصه دم نگاشته می شود و آن است که معصیت عصاة بعزم دل باشد
 و منشأ زلت آدم از سیان عهد بود و نقد عهدنا الی الله من قبل غشی و لم نجد له عزما
 و عهد آن بود که یا ادمان هذا عهد و لك ولزوجات فلا یخرجنكم من الجنة فتشتی و اطمین
 آدم البسوه فی نفوس آدم از میل مخلوقی که در جبهه است ویرا تسویل کرد که هیچ بنده نبود که بر سوگند
 آفریدگار خود اقدام نماید و اگر گویند که نبی حق از شجره گندم بود که دلائل باینکه الشجره جواب است
 که گرد برگ و تخت آدم درختان گندم بودند و نه از صیغره حاضر واحد است آدم و است که نبی ازین درخت گندم
 است که در پیش روی است لا غیر و کان المراد عند الله الجنس فکان الارز تکاب لاجل الخطایه الاجتهاد
 لا از تکاب مع العلم و اگر گویند قال الله فقص آدم ربه فتوی جواب است که این از برای آنکه حسان الابرار
 سیات المقربین یعنی این سهولت بیان بر انبیاء جائز است قال انا بشر نسیت کما تنسون و حق تعالی
 قصه آدم ۴ از بهر فضل و کرم خود و کمال اجتناب و اصطفا که بعد از توبه کرامت کردند بهر تحقیر و اثبات زلت
 و اینجا حافظ هم بموجب حسان الابرار سیات المقربین مراد داشته نه عصیان نه الواقع قوله
 یا ملجأ البرایا و ابر العطایا عطفاً علی مقل حشره الدوابی
 ملجأ جایی پناه بر آید خلق و ابر بختنده عطف بهر بانگی مقل مغلس غزل
 اے قصه بهشت زکویت حکایت شرح جمال حور زوریت روایت
 شرح بیان قوله

نخستین تحت منابر انجمن خدای

انفاس عیسی از لب اعلت لطیفه	و آب خضر ز نوش لبانت کنایت
عیسی بن مریم پیغمبر است اول العزم صاحب انجیل و انبیا کاکمه و الیبرص و احمی المونی معجزه اوست و	زاد ترین پیغمبر است و نه در پشت بسلیمان میرسد و عمر اوسی و سه سال و نبوة از وقت تولد و پشت انفاس عیسی
تم باذن الله که بدان مرده را زنده میکرد و آب خضر بحیات نوش شیرین و بحیات انا تیر حمت و ما لاسلناک	الادحمة للعالمین قوله
که عطر سامی مجلس روحانیان شمع	گل را اگر نه بوس تو کرمی رعیت
عطر بکسرب خوش روحانیان متاضیان و گوشه نشینان قوله	
ایدل بهرزه دشت و دینیت ز دست رفت	صدمایه دشتی و نکر و می کفایت
بهرزه بهرزه غزل	
اے باغم تو ما را پیوند لایزالی	قد ضاع فی هواکم عمری و لا ابالی
پیوند لایزالی دوستی ازلی معنی مصرع آنکه تحقیق ضائع شد در آرزوی شما عمر من باک نمیدارم من	یا لیت لی مجالاً فی ذلک الحوالی اے کاشکه بودی مرا قدرت دین جوانب ارحم علی و موع
یا من علمت حالی رحم کن بر اشکهای من اے کسیکه واقف هستی بر حال من لمن تراغبوا و فاء	عن صاحب الجمال هرگز امید و فادما دید از صاحب جلالان یا ساقیا غشی عن شریبه
الزلالی اے ساقی فریاد من مرا از شربت زلال قد صار و احیات کانت بلا زوال تحقیق گشت	صاحب زندگی که باشد آن زندگی بغیر زوال غزل
این خرقه که من دارم درین شراب اولی	وین دفتر بخیع غرق می ناب اولی
رهن گرد چون مصلحت اندیشی دوست زور و پیشی چه کار ملک است آنکه تدبیر و تحمل	بایشش قوله
من حال ل زاهد با خلق نخواهم گفت	وین قصه اگر گویم با چنگ و رباب اولی
وین قصه اشارت بحالت زاهد با چنگ و رباب آشکارا قوله	
تا نه سر و پا باشد از ضلع فلک نیست	در سر هوس ساقی در دست شراب اولی
زین دست زین نوع قوله	

دانی مرا حقاظ ازین آه و ناله حبیب

از نو کرد شمع و زنجیر و خفا

بهرزه بهرزه غزل

از آنچو تو دلداره دل برنگم آس	اگر تاب کشم باره نه آن زلف بتاب آس
گر برکنم دل از تو برو دارم از تو مهره آن مهر برکد انگم آن دل کجا برم بتاب پیش قوله	
چون پیر شدی حافظ از یکدیگر دوری و	زندگی و هوساکی در عهد شباب اولی
عهد وقت شباب جوانی غزل	
اے که در کشتن مایع محبا نکتی	سو دوسر مایه بسوزی و مارا نکتی
مجاها دشت و دسواس قوله	
در دمنان غمت زهر لابل نوشند	تصد این قوم خطا باشد بین تا نکتی
زهر لابل زهری سخت قاتل که در زبان بکشد قوله	
ریخ مارا که توان بر دیک گوشت چشم	شرط انصاف نباشد که مداوا نکتی
بیک گوشت چشم بنگاه قوله	
دیدم ماکه بامید تو دریاست چرا	بتفرج گداز بر لب دریا نکتی
بتفرج از دے تماشا قوله	
نقل هر جور که از خلق کریت کردند	قول صاحب غرضانست تو آنها نکتی

باید دانست که شیوه معشوقان مدام عاشق گشتی و استغنا نمودن و تغافل نمودن است از عاشق از آنجه که لطف و رحمت معشوق بر عاشق خام بنظر لسم قاتل است چنانچه در بعض صفاتی را حلوا تا که عاشق کمال نرسد و این عاشقان خام که صاحب غرض خود اند این استغنا و تغافل معشوق بنظر له جو رجحانی دانند و شکوه و شکایت میکنند اما نزد عاشقان کامل عین لطف و رحمت چنانچه نزد بعضی از متابع شکر و طوا بموجب فعل المحبوب محبوب پس باید دانست که عاشق بر دو نوع است ناقص و کامل ناقص آنست که اگر معشوق بموجب خواهش پیش او آید سخن در مع او گویند و الا قبح و ذم او کنند و بجور و جفا متهم سازند و کامل آنست که هر چه از دست معشوق آید از خیر و شر قبض و بسط و منع و عطا و سلام و دشنام رسد آنرا بموجب فعل المحبوب محبوب شکر و سپاس داشته احتمال نماید و جو رجحان نسبت معشوق روان دارد و بنابر این گوید نقل هر جور که از خلق کریت کردند که اے محبوب من هر جور و جفا و ایذا و الم که نسبت بتو میکنم و ترا بجور و جفا متهم می سازند این قول صاحب غرضانست

یعنی قول عاشقان خام است و الا نزد عاشقان کامل حاشا و کلا نسبت جو رجحان بخیات تر باشد	
چرا که کار تو بهنگی لطف و رحمت است غزل	
اے بخیر بکوش که صاحب نظر شوی	تاراه رو نباشی که راه بر شوی
راهر و نباشی ساکب آزاره نباشی راهبر رهنا یعنی آنست که قال الله جاهدوا فی الله حتی یموتوا پس اے برادر طالب حق باش و چندانکه توانی سعی باش تا حق نیز بموجب و الذین جاهدوا فینا لنهدینهم توفیق رفیق حال تو گرداند تا ترا عارف باو گرداند قوله	
در کتاب حقائق پیش ادیب عشق	مان اے سپر بکوش که روزی بد شوی
ادیب عشق اضافه بیانیه و نیز مرشد مان هشیار باش قوله	
خواب و خورت زمر تبه خویش دور کرد	آندم رسی بخویش که بخواب و خورشوی
اول باید که پادشاه اے نفسانی نهاده آنکه رسی بخویش آنگاه عارف خود شوی و این کنایه از عارف بودن بحق چه معرفت خود عین معرفت حق است من عرف نفسه فقد عرف ربه و بخواب و خورشوی ترک هوا کنی قوله	
گر نور عشق حق بدل و جانست او فتد	بایست که از آفتاب فلک خوبر شوی
یعنی اگر فیه عشق و انگیزه وقت تو شود سو گند بخدا درو شنی و فیض رسائی از آفتاب بهر شوی قوله	
از پائے تاسرت همه نور خدا شود	در راه ذوالجلال چوب پاوسر شوی
چوب پاوسر شوی بخود دغانی شوی که آب هفت بحر بیک موے تر شوی هفت بحر بیک موے ترا ضرر نتواند رسانید رخسار یار گر شودت منظر نظر چون زهر شهود ذاتیه بر تو طوبه نمود و در چشم تو جالب یافت صاحب نظر شوی عارف کامل شوی قوله بنیاد هستی تو جو زیر و زبر شود اگر این هستی موهومه تو در معرض فنا در آید در دل مدایح هیچ که زیر و زبر شوی بدانکه فانی گشتی بلکه باقی ابد گشتی ولا تقووا لمن یقتل فی سبیل الله اموات بل احياء قوله دست از مس وجود چو مردان ره بشوی اول ترک این وجود فانی هستی موهومه باید نمود تا کیمیای عشق بیابی و زرشوی آنگاه کیمیای عشق و باقی جاوید شوی قوله	

مقطع حافظ بحدیچ و اب دو بار در پیش کن که دعای ز سر صدق جز آنجا نکتی

۵۰

گرد سرت هوا و صباست حافظا | باید که خاک در گه ابل نه شوی

ابل نه عاشق و عارف غزل

اے ز شرم عارضت گل کرده خوس | پر عرق پیش حقیقت جامے

خوس عرق پر عرق شبنم عقیق کنایه از لب قوله

لاله بر زاله است یا بر گل گلاب | یا بر آتش آب یا بر اوت خوس

لاله بر زاله بر لاله زاله و این بیت بر صنعت تجا ابل است قوله

موشد از چشم آن کمان ابرو و دل | از پیش میرفت و گم میکرد پے

پے قدم اے سراغ قوله

امشب از زلفش نخواهم داشت دست | رومون بانگ بر میزان که ح

امشب این ایام و این هنگام زلف مرا عشق و شوق مون اذان گویند بانگ آواز بانگ

حے زند و قبیلہ است از عرب و گیاره ترا اشارہ بحی علی الصلوۃ و حی علی الفلاح قوله

چنگ را بر دست مطرب نہ دے | آگوش بخراش بخروشش چو نے

چنگ عبارت از خود مطرب مرشد و مے دے یعنی این مصرع آنست بموجب قابضوا الیہ

الوسیلۃ بدست مرشد سپار گورش بخراش بگو آن مطرب را این را بساز آ و بار سنگی و آ

بخروشش چو نے بنوا آ چو نے که عاشق کامل است یعنی بذکر حقیقی شاغل ساز قوله

چون بنی عامر بے مجنون شوند | اگر برون آید بے لیلے ز ح

بنی عامر نام قبیلہ کہ مجنون ازا نہا بود مجنون شوند عاشق شوند و دیوانہ گردند لیلے

کنایه از محبوب قوله

آنکہ بہر جرح جان مید بد | جان از وبتان دجامے وہ بوس

ہر سا کے از ہر اے قطرہ از چشم عشق جان را تار مید سازد قوله

نے دے لب بر لب مطرب نہاد | چنگ را در زیر ناخن کردنے

نے مرشد کامل مطرب ساک چنگ وجود در زیر ناخن کردہ مغلوب ساختہ قوله

عود بر آتش نہ و منقل بسوز | غم مدار از شدت سر ما و دے

منقل دل را آتش عشق بفرزد و این عود ہستی خود را بران بسوز غم مدار از شدت سر ما و دے

و بیج از حوادث و سختی ہاے روزگار غم مدار قوله

یا تو زین پس گر فلک خارے کند | باز گو در حضرت داراے رے

زین پس بعد فنا ہستی مہو بہ خارے کند ضرر رساند داراے رے حق تعالی و نیز مرشد قوله

خسرو آفاق بخشش کز سخا | نامہ حاتم ز نامش گشت طے

طے پیچیدہ قوله

جامے پیش آرد چون حافظ بخور | غم کہ جم کے بود یا کاؤں کے

کیکاؤں نام بادشاہے قیل فرود و قیل فرعون من ابراہیم شاہی غزل

اکون کہ ز گل باز چمن شد خوشی | ساقی مے گل رنگ طلب رب کشتی

گل معروف و مشاہدات چمن معروف و دل چو بہشتی خوشنا و زیبا ساقی مرشد و کنایه

از روح و دل گر محتسب بر کدوے بادہ زند رنگ اگر مانع و منکے مزاحمت تو نماید در پے

آوار تو باشد بشکن چو کدوے سراو نیز بخشتی تو نیز چون کدو سر اورا بخشت بشکن معمار

عمارت کنندہ و آبادان سازندہ معمار وجود حق تعالی - قوله

زاہد نکم نہ حکایت کہ بنقدم | ترکیت چو جوری و سرائی چو بہشتی

نہ کتابت از بہشت و دور و غلمان بنقدم نعت سجد قوله

بر خاک در خواجہ کہ ایوان کمال ست | اگر یا تش ز ریت بسازیم بخشی

خاک در خواجہ دنیا و مقام عشق قوله

بہل من و علم تو فلک را چہ تفاوت | آنجا کہ بصیرت چہ خوئی و چہ زشتی

تفاوت من و علم تو فلک را چہ تفاوت قوله

ترسا بچہ دوش ہم گشت کہ حافظ | حیقت ہست کہ ہر دم کند آہنگ گشتی

ترسا بچہ عارف کہ پروردہ عارف دیگرست گشت بضم یکم و کسر دوم

و قیل بضمتین عباد نگاہ جہودان مرا عشق مجاز غزل

ات رواج زنداچی و زاد غرامی | من البائع عے الی سعاد سلامی

ات صیغہ واحد مؤنث فعل ماضی از اتی یا تی اتیانہ یعنی آمدن رواج جمع بی معنی یا بچہ

عبدی و غلامی

از اہل کشف سخنان می آیند کہ ظاہر میان طاقت دریافت آن ندارند بکہ تکفیر آن میگویند چنانچہ علامہ
محمد بن علی حکیم الترمذی صاحب نوادر الاصول کہ از اکابر اہل کشف است صد و پنجاہ سوال نوشتہ کہ از
جواب آن غیر خاتم اولیا بیرون نیایند و شیخ در فتوحات جواب آن سوالہا فرمودہ و بعضی در تکفیر و بعضی
در تقلید شیخ مبالغہ دارند و کافر پیدا کنند چارہ این مردم فراموشی است و در حضور خاموشی بنابر آن گفت
بامری گویند الخ قولہ

عاشق شوارہ روزی کار جهان سرگشاید ^{شیخ} ناخواندہ نقش مقصود از کار گاہ ہستی
عشقے حاصل کن والا نہ روزی نین دنیا فانی حصول نقش مراد نمودہ رحلت نمائی و جز حضرت و نہایت برقی
در مذہب طریقت خامی نشان کفر است ^{شیخ} آری طریق رندان چالاک است چستی
خامی ناقص ماندن قولہ

تا فصل و علم بینی سے معرفت نشینی ^{شیخ} یک نکتہ ات بلکہ خود مبین کہ رستی
معنی آنست کہ تا وقتیکہ فضل و بلاغت منظور نظر است ہرگز معرفت نخواہی رسید قولہ
با ضعف و ناتوانی بچون نسیم خوش بات ^{شیخ} بیماری اندرین رہ خوشتر ز ندرستی
اندرین رہ در عشق قولہ

خار ارجہ جان بکا دگل عزیزان نخواہد ^{شیخ} سہلست تلخی سے در جب فوق مستی
خار نفس و شیطان کل معشوق تلخی سے غم و اندوہ عشق قولہ
در گوشہ سلامت مستور چون توان بود ^{شیخ} تا ز کس تو گوید بامار موز مستی
مستور پوشیدہ ز کس چشم مراد ذات و نیز عاشق کامل اسے مرشد قولہ

سلطان من خدا را زلفت شکست مارا ^{شیخ} تا کہ کند سیاہی چندین دراز دستی
سلطان من اسے محبوب من خدا را بواسطہ خدا سیاہی اشارت بزلت قولہ
صوفی پیالہ پیاسائی قرابہ پُر کن ^{شیخ} اسے کوتہ استینان تا کہ دراز دستی
قرابہ آوردے کوتہ استینان اشارت بزاهدان ربائی دراز دستی اشارت بخلع اندازی
و موزم ازاری غزل

اگر رفت کار حسنت چون عشق من کمالے ^{شیخ} خوش باش زانکہ بود این سخن را دوا

از او دیدہ حافظ تا در وہ زلف نیست
با کمال و بلندی شد یا حال کسی

از دال نقصان قولہ
در وہم سے نگنجد کاندہ تصور عقل ^{شیخ} آید ہیچ معنی زمین خوشتر مثلے
تصور خیال قولہ
شد خطا عمر حاصل گز انکہ با تو مارا ^{شیخ} یکدم بجز روزی روزی شود وصالے
روزی شود میسر گردد قولہ

رحم آر بردل من کہ مہر روی خوب است ^{شیخ} شد شخص ناتوانم باریک چون ہلاکے
ہلال ماہ تو قولہ
حافظ کمن شکایت گرد صل یا خواہی ^{شیخ} زمین پیشتر بیاید بر ہجر احتمالے
احتمال برداشت غزل

بیا یا مامور زاین کینہ داری ^{شیخ} کہ حق صحبت ویرینہ داری
نصیحت گوین کین در بے یہ ^{شیخ} ازان گوہر کہ در گنجینہ داری
در اشارت بنصیحت قولہ

بفریاد و خمار مفلان رس ^{شیخ} خدا را گرے ووشینہ داری
یعنی عاشقان مفلس را درین سرخ و اندوہ فریاد رسی نما و قطرہ ازے محبت در کام ایشان ریز
سے ووشینہ عبارت از محبت کہ سلف میداشتند و نیز محبت کہ در عالم اطلاق میداشتی قولہ
ولیکن کے نمائی بخ برندان ^{شیخ} تو کہ خورشید و مہ آئینہ داری
رندان عاشقان تو کہ خورشید و مہ آئینہ داری خورشید انبیاء و اولیا کہ منظور نظر
تو انبیاء و اولیا ہستند قولہ

بدرندان مگو اسے شیخ ہشدار ^{شیخ} کہ با حکم خداے کینہ داری
رندان عاشقان لا ابالی اسے شیخ اسے واعظ قولہ
نے ترسی ز آہ آتشینم ^{شیخ} تو دانی جز قہ پشیمینہ داری
کہ البتہ خواہ سوخت گدائش آہ من قولہ

نہ دیدم خوشتر از شعر تو حافظ ^{شیخ} بقرا نے کہ اندر سینہ داری

بیا یا مامور زاین کینہ داری

بقرآن سوگت قرآن غزل	
بشنو این نکته که خود را زغم آزاده کنی	خو نخوری اگر طلب روزی نهاده کنی
زغم آزاده کنی ترک غم و هم نامی خو نخوری	غیر از رخ و محنت حاصل کنی قوله
آخر الامر گل کوزه گران خواهی شد	حالی فکر سو کن که پراز با ده کنی
گل کوزه گران خواهی شد فلک خواهی شد	حالی الحال با ده شراب قوله
جهد ینما که در ایام گل و عهد شباب	عیش با آدمی چند پریزاده کنی
جهد در ایام گل و فصل بهار عبارت از ایام زندگانی	و موسم جوانی آدمی چند پریزاده کنی تا از
عرفا و عشاق قوله	
تکیه بر جاسی بزرگان توان زد بزرگان	اگر اسباب بزرگی همه آماده کنی
کذا ف دروغ قوله	
خطا طرت کے رقم فیض پذیر و مہیات	اگر از نقش پر آگنده ورق صاده کنی
انگاہ کہ ورق دل را از نقوش پر آگنده کہ غل و غش و خیالات لایینی پاک و صفا سازی	قوله
اجر ما باشد از خیر و شیرین حرکات	اگر نگاہ سے سوے فریاد دل افتاده کنی
آئین جو روح با بگذاری و بر حرم و لطف با عاشقان پیش آئی	قوله
کار خود گر بکرم باز گذاری حافظ	اے بسا عیش که با بخت خدا داده کنی
گر بکرم باز گذاری زمام اختیار خود بملط و مرحمت حق سبحانه بگذاری و خوشی را در میان نیازی	
غزل بلبل ز شاخ سرو و گلها ننگ پہلوی	میخواند دوش در س مقامات معنوی
بلبل عاشق شاخ سرو و مقام عشق گلها ننگ آواز بلبل که مدقت گل باشد در س مقامات	معنوی اظهار اسرار عشق و محبت قوله
یعنی بیا که آتش موسی نمود گل	تا از درخت نکته توحید بشنوی
آتش موسی تجلیات حق و درخت شجره انسانی خود نکته توحید انا الله لا اله الا انا	قوله
مرغان باغ قافیه بنهند و بذله گو	تا خوابه سے خور و بفر لہا سے پہلوی
مرغان باغ و اس وجود بذله بکسر و ضم طبعه سخن خوش قوله	

جمشید جز حکایت جام از جهان نبرد	ز نهار دل بیند بر اسباب دنیوی
ز نهار هرگز قوله	
دہقان ساخوردہ چہ خوش گفت با پسر	کاس نور چشم من بجز از کشت ندوی
ساخورد و پیر و گھنہ قوله	
این قصہ عجب شنوا و بخت و از گران	مارا بکشت یار با نفاس عیسوی
واژگون برگشته قوله	
چشمیت بغزہ خانہ مردم خراب کرد	محموریت سباده خوش ست مروی
غمزہ حرکت چشم و برہزدن چشم قوله	
خوش فرش بویا و گدائی خواب من	کین عیش نیست در خور اورنگ خروئی
اورنگ بفتح تحت شامان غزل	
بچشم کرده ام ابرو سے ماہ میرائے	خیال سبز خط نقش لبہ ام جائے
سیمایکسر نشانہ وزنگ سرخ در خسارہ و دوسے ماہ سیمایا معشوق قوله	
زمام دل بکسے داده ام من مسکین	کہ نیستش بکس از تلج و بخت پردا
زمام بکسر مہار پروا فرغت و احتیاج قوله	
زبے کمال کہ منشور عشق بازی من	از ان کما نچہ ابرو رسد بطفرے
منشور فرمان طغر انشان باو شاہ قوله	
مکدر است دل آتش بخورہ خواہم زد	بیا بین تو اگر میکنی تماشاے
تماشا شتق از تماشای با یکدیگر میشی کردن قوله	
بروز واقعہ تا بوقت ما ز سر و کنید	کہ مردہ ایم ز داغ بلند بالاسے
واقعہ مرگ بلند بالا معشوق قوله	
مرکہ از رخ تو ماہ در شبستان ست	کجا بود بفرغ ستارہ پرواسے
ستارہ معشوق مجاز قوله	
فراق و وصل چہ باشد ز صفا و طلب	کہ حیف باشد از غیر او تناسے

ساقی کی طیفہ حافظ را داده بود
کاشف کثرت طرہ و تازہ روی

مختلف طریقت بود اولیا و تنگدازند از حد و جز حد را غزل

بروز احد با سید که داری	که دارم همچوستان امید داری
بجز ساعسر که دارد لاله دوست	بیاساقی بیاد و آنچه داری

ساعسر کنایه از عاشق قوله

مراد در رشته دیوانگان کش	که مستی خوشتر است از هو شیاری
--------------------------	-------------------------------

رشته دیوانگان ملقه عشاقان قوله

بیاد دل در خم کیسوتی او بند	اگر خواهی خلاص رستگاری
-----------------------------	------------------------

خم کیسوتی جذب قوله

یوقت گل خدارا توبه بشکن	که عهد گل ندارد استواری
-------------------------	-------------------------

خدارا واسطه خدا عهد زمانه و بیان قوله

عسریز نو بهار عمر بگذشت	چو بر طرف چمن باد بهاری
-------------------------	-------------------------

چو چنانچه قوله

بیا حافظ بنیذ تلخ کن نوش	چرا عمری بغفلت میگذاری
--------------------------	------------------------

بنیذ تلخ شراب تلخ کنایه از عشق غزل

ببار باده و بازم زمان زنجوری	که هم باده توان کرد دفع مخموری
------------------------------	--------------------------------

بهمچو چه نباشد فروغ مجلس انس مگر بروی نگار و شراب انگوری

فروغ روشنی بروی نگار بشاید در دے محبوب شراب انگوری مراد از عشق قوله

اویب چند نصیحت کنی که عشق مبارز	اگر چه نیست ادب این سخن پهنوری
---------------------------------	--------------------------------

اویب ادب کننده قوله

بمعشوق زنده بود جهان مرد صاحب دل	اگر تو عشق نداری برو که معذوری
----------------------------------	--------------------------------

صاحب دل عاشق قوله

رسید دولت وصل و گذشت محنت بهجر	هناد کشور دل باز و به معموری
--------------------------------	------------------------------

کشور یکسر هفتم حصه ربع مسکن و تمام ربع مسکن هفت اقلیم است مقسوم بدو هفت آباد

بهر که توان گفت راز دل حافظ + مگر با آنکه شید است محنت و دوری

یکم منسوب بر جل و آن بلاد سند دوم بیشتر و آن بلاد چین سیوم بر تن و آن ترکستان چهارم

آفتاب و آن خراسان پنجم بر سر و آن مالدان شهر ششم بطار و آن روم هفتم بقمر و آن بلخ و آن بلخ و آن بلخ

غزل بصوت بلبل و قمری اگر نوشی	علاج که گنمت آخر الدوا الکی
-------------------------------	-----------------------------

یعنی اگر بکلام هدایت انجام شریعت نظام بلبل و قمری باغستان لامکان که عارفان یزدانند

باد و تجلی حاصل نشد یعنی سائک را از افعال و اعمال شریعت وصول الهی دست نداد همچو سالک را

همچو دو انیتوان کرد مگر آخرین دوا که ارباب حقیقت سم دے نامیده اند و این هر دو مراد از افعالیست

که مقتضیات نفس و مخالف شریعت و نیز در آنکه این افعال موجب وصول همچو سالک باشند و تسمیه

این افعال بسم دے که خبر عارف کامل نمیداند و شیخ عبد الواحد گوید که مراد از بلبل و قمری علماء است

اند که انبیا صفت اند که علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل و صوت ایشان نفحات الطیبات

ایشان یعنی کلمات حکمت آمیز که ارشاد الحق از قلوب مخلصه شان بر آید ظاهر میگردد و من خلیل

اربعین صبا حاضر است له ینامع الحکمة من قلبه علی لسانه مشیر برانت و گاه بلبل و قمری اشاره بر رسول

که خاقانی گفته است مصطفی دم بسته و خلوت نشسته بهر آنکه بلبل و قمری گیتی را زستان آمده قوله

ذخیره بنه از رنگ بو و فصل بهار	که می رسند ز ره رنهران بهمن دی
--------------------------------	--------------------------------

بهمن و دی نام ماه بهار خزان قوله

چو هست آب حیات بدست تشنه میمر	فلا مت من المار گل شی حی
-------------------------------	--------------------------

پس مهر و موره مشود حال آنکه از آب است هر چیزی که زنده است قوله

چو گل نقاب بر افکنده و مرغ زو هو هو	منه ز دست پیاله چه میکنی ہی ہی
-------------------------------------	--------------------------------

هو هو آواز خوشی ہی ہی یعنی زجر قوله

زمانه هیچ نه بخشد که باز نستاند	مجز سفله مروت که شیشه لاشی
---------------------------------	----------------------------

لاشی چیزی نیست قوله

خزینه داری میراث خوارگان کفر است	بقول مطرب و ساقی بفتوی دوت و
----------------------------------	------------------------------

میراث خوارگان طوکان و امایان قوله

نوشته اند بر یوان جنت الماوی	که هر که عشوه دنیا خرید و ای بوسه
------------------------------	-----------------------------------

قال ۴ الدنيا اماكن الشيطان فمن دخلها فهو قرب من الشيطان قال الله تعالى وما الحيوة الدنيا الا متاع الغرور من كان يريد العاجلة عجلنا له فيها ما نشاء لمن نريد ثم جعلنا له جهنم يصليها مذمومة واول قوله
 قوله انجيل يوسه خدا شنود بيا حافظا | بيا له كس در گرم كن كه الضمان على
 انجيل يوسه خدا شنود قال ۴ انجيل يعيد من الله وبعيد من الجنة وبعيد من الناس وقريب
 من النار الضمان على ضمان برين ست غزل
 بجان او كه اگر دسترس بجان بود | اكيد پيشكش بندگانش آن بود
 بجان او قسم بجان دسترس قدرت محوله
 اگر دلم نشد به پايه بند طره او | اكيم قرار درين تيره خالكان بودي
 پايه بند اگر قرار طره من از لطف تيره خالكان دهد و دنيا قوله
 بخواب يزنم بيمش چيكا وصال | چو اين نبودند يديم باره ان بود
 اين اشاره وصال آن اشارت بخواب قوله
 به بندگي قدش سر و معرفت گشتي | اگر چه سوسن ازاده ده زبان بود
 ده زبان باعتبار كثرت والانه سوسن رانه زبان است قوله
 بگفتي كه بهاجيت خاكپايه ترا | اگر حيات گران مایه جاودان بود
 گر انما به عزيز القدر غزل
 بفرغ دل زمانه نظري ما هر كس | به از انكه چير شاهي هم عمر ما هر كس
 بفرغ دل و جمعيت خاطر مشاهده محبوب مشغول بودن دوسه بيا او مستغرق گشتن بهتر از
 سلطنت است كه يكدم با خدا بودن به از ملك سليماني نه بدست بفرغ دل است
 نو بهاران وقت نو بهار چمن شدن براس مشاهده آثار صنائع حق معني اين بيت است
 گرفتاران عشق معشوق را بديدن گل و گلزار تسلي ميشود بلكه آتش عشق شعله بيند چنانچه
 گرفتاران مشاهده هلال ابرو به محبوب را بديدن هلال قوله
 بخند كه رشكم آيد بدو چشم روشن خود | كه نظر در رخ باشد بچمن لطيف خود
 مقام غمخت ست درين مقام نخواهد كه كسي نام محبوب را گيرد و يا بدو نگردد و در آخرين مقام محب از خود
 نيز بر محبوب غمخت كند نه بجاست كه شبلي گويد اللهم احشرفي اعمى فانك اجل واعظم من ان

نموده ناله حافظ برون كے اختلافي
اگر چه سوسن بخوان مع خزان بودي

بفرغ دل

تراك عيني از بجا ست غمخت از چشم برم روست تو ديدن ندیم غزل
 چشم مبرگر با من تم را كيد نظر بودي | از ان سيمين بدن كام بخوبي بچو ز بودي
 مبر محبت از ان سيمين بدن اشاره محبوب لب كناية از لطف قوله
 انكفتي كس بشيريني چو حافظ شعر در علم | اگر طوطي طبعش را ز لعل او شكر بودي
 شكر كناية از عذا غزل
 بگرد مه ز غم به خط كشيدی | به ميفت ماه را در خط كشيدی
 مه رخساره غمير سبزه در خط كشيدن محو كردن عطار و ستاره ايست و بير فلک نها دي خا
 غم هر لحظه گل را هر لحظه گل را گرفتار غم ميسازي اين غزل از الحاقات غزل
 پديد آمد رسوم من وفائي | نمايد از كس نشان آشنائي
 اين غزل در نكابت زمانه است گويند جعفر صادق مدتي خلوت گزيده و بيرون نيامد توري بدر خانه
 من آمد گفت مردمان از فوائد النفاس تو محرومند چرا غزلت اختيار كردی جواب داد كه كنون روي چنان
 داده كه فساد الزمان و تغير اللوان و اين بيت خوانده ذهب الوفا ذاب اس الذاهب و الناس
 بين محائل و محارب و يغشون بينهم المودة والوفا و قلوبهم محشورة باقارب من تذكرة الاوليا
 حال آن وقت چنين بود افسوس برين وقت قوله
 برند از فاقه پيش هر خيسه | كنون اهل هنر دست گدائي
 بموجب المناق فيهم شريف قوله
 كسي كوفا خلعت امروز در دهر | مني بيند ز غم يكدم ربائي
 والمومن فيهم ضعيف قوله
 كسي كو جا هست اندر تنعم | متاع او بود هر دم بيائي
 بيائي ضائع قوله
 نه بخشدن جو از بخل اساك | اگر خود في اشل باشد سنائي
 سنائي شاعر بيت مشهور در دو وعاء لاودا فقر قال ۴ من نعم قاعد من تسول قايما
 ابتلاه الله بلاء لاودا له وهو الفقرا يا اے قوله غزل

بیا حافظ جان این بیت خوش بگو از پایستی به سرائی

ترا که هر چه مراد است در جهان داری	چه غم ز حال ضعیفان ناتوان داری
میان نداری و دارم عجب که بهر ساعت	میان مجمع خوابان کنی میان داری
میان داری سر داری قوله	
بخواه جان و دل از بنده دروان بتان	که حکم بر سر آزادگان روان داری
روان نه الحال و جاری قوله	
بیاض روی ترا نیست نقش و خور از آنکه	سواد می از خط مشکین بر رخسار آن داری
ارخوان نام گله قوله	
بتوش می چو سبک و می اے حرف مدام	علی الخصوص دریندم که سرگران داری
سبک و می آزادگی و ظریف هستی سرگران محمدر قوله	
چو گل بد آن این باغ میبری حفظ	چه غم ز ناله و فریاد باغبان داری
باغ مشاهدات و ذوات حق غزل	
تو مگر برب آبے بهوس بنشین	ورنه هر فتنه که بینی همه از خود بینی
بخداے که توئی بنده بگزیده او	که بجای من بیدل دگر نگزینی
بختدا سوگند بختدا قوله	
اگر امانت بسلامت ببرم با کونیت	بیدلی سهل بود گر نبود بیدینی
اگر امانت بسلامت ببرم یعنی اگر خاتمه بخیر باشد قوله	
عجب از لطف تو امی گل که نشینی با خدا	ظاهر اصلحت وقت در آن می بینی
گل مستوق خار رقیب یا دگر ایان ز چه	جاست یاد گدایان از چه سبب است قوله
نیشه بازی سرگرم نگری از چپ دست	گر بدین منظر بنیش لطف بنشین
منظر بنیش چشم قوله	
سپل این اشک روان صبر دل عافا برد	بلغ الطاقه یا مقله عینی بینی
یعنی بآن اشک که روان است و سیلان در روان دارد صبر دل جافا برد و بے صبری پیش می رسیده توانائی کمال فیطاعتی آورده ام و مک چشم من اگر تو به کنی و بیطاعتی مراد یابی از من رویتابی غزل	

جوش

جای حضور و گلشن امن است این سرا	زین در بشادمانی و غم طرب در سرا
غم قصه طرب شادی قوله	
مرغول سنبلی از دم که تو خوش نسیم	زلف صبا ز خاک جناب تو شکسای
مرغول سوسه در هم رفت قوله	
خورشید در هواے تو چون ذره پائکوب	جمشید در حریم تو چون بندگان در اے
پائکوب رقصان بیایسته ایستاده قوله	
فرخنده نو گله تو چمن راحیات ده	جعد بنفشه تو صبا را اگر کشای
حیات دو حیات دهنده کشای کشایده غزل	
جانان خیال روے تو دارند هر که	لیکن زمین نباشد مشتاق ترکے
آفتاب حسن اضافت بیانیه زیر نظر نیارو در نظر نیارو فوج غم اضافت بیانیه	
قول جانفداے تو که هم جانی و هم جانانی	هر که باشد خاک در رست ز سرگردانی
رست خلاص شد قوله	
نای تو آرام گرفتن بود از ناکامی	باتو گستاخ نشستن بود از حیرانی
ناکامی نای مقصودی قوله	
فاش کرد در رقیبان تو سر سول من	چند پوشیده بماند خبر نهانی
فاش ظاهر قوله	
تا بماند تر و شاداب نهال قدر تو	واجب آنست که بر دیده ما بنشانی
شاداب تازه قوله	
در خیم زلف تو دیدم دل خود را در و رے	گفتش چونی و چون میبری امی زندانی
چون میبری چون زندگانی می کنی غزل	
چه بودی اردل آنماه مهربان بودی	که حال ما پنهان بودی ارچنان بودی
ز پرده کاج برون آمدی چو قطره شک	که بر دو دیده ما حکم او روان بودی
کاج کاسته غزل	
چه قامتی که ز سر تا قدم همه جانی	چه صورتی که هیچ آدمی نیمیانی

حافظ میگوید درک از این و عین این است
که در این بیت بهتر از این که در این بیت است

این حدیثی است که در حدیث
نابینا آمده است که در حدیث

کاف تا جادو

روایات لطیف و زیاده

چند و محنت حافظین

که بکله قوله

نہے حکایت حسنت شنیدہ ام جانا

الحق راست قوله

تم چو چشم تو دار و نشان بیماران

سر خیال قوله

بخاک پائے عزیز تو سرگز دہم

بخاک پائے بار قسمیہ قوله

تو چون سپہر جفا پیشہ و احوالم

جفا پیشہ ظالم غزل

چو سرواگر بخرا می دمی ز گلزارے

نثار خاک بہت نقد جان ماہر چہند

رخ روان اشارت بجان قوله

ولا ہمیشہ زن لاف زلف و لبندان

تیرہ پاسے بد فکر قوله

سرم برفت وزمانے بسر نیامد کار

بسر نیامد کار کار بہتہا نرسید قوله

چو لقطہ گفتمش اندر میان دائرہ آ

بمخندہ گفت کہ حافظ برو چہ پر کار

باید دانست کہ ہر گاہ پر کار صحیح و سالم میباشد دائرہ باسن و کشیدہ می شود و نقطہ نیکو و روشن

و اگر نقص در می افتد نہ دائرہ درست کشیدہ میشود نہ نقطہ در می نشیند مراد از پر کار در اینجا عاشق است

کہ پر کار و اگر دائرہ معشوق دائرہ است یا پر کار و در طلب معشوق سرگردانست و چون عشق عاشق بکمال

میرسد معشوق در حیطہ اختیارش در می آید معنی آنست کہ حافظ میگوید کہ مرآن محبوب را گفتم اے محبوب من

لقطہ وار در میان دائرہ اختیار و آ می و ما را از صحبت رنج پرور خود نے بہرہ مدار آن محبوب من از راہ استغلا

و بے پروائی و از راہ غرور و خود بینی کہ خاصہ معشوقانست بخندید گفت کہ حافظ را بگوید کہ این لفظ باز

بر زبان میاور و خود را چہرے متراش کہ توجہ پر کار ہستی کہ پر کار و محیط لقطہ وجود من گردی یعنی

توجہ عاشق ہستی کہ مادہ جلالہ اختیار تو در آیم قوله

چون در جہان خوبی امروز کامگاری

کامگار صاحب مقصود کام مقصد قوله

تا چند ہچو چہست در عین ناتوانی

تا چند ہچو زلفت در عین بقراری

در عین ناتوانی در کمال ناتوانی

در عین بقراری در کمال بقراری قوله

جورے کہ از تو دیدم دردی کہ از تو بزم

شمرہ اند کے قوله

دکان عاشقی را بسیار مایہ باید

دلہائے ہچو آتش چشمان رو دباری

رو دبار جوے غزل

خوشتراز کوے خرابات نباشد جابے

اگر بہ پیرانہ سرم دست دہما و اے

خرابات عشق کہ فنا و صفات بشری لازمہ اوست قوله

جامی من دیر مغانت و موج وطنی

راے من روی تباہت و مبارک را

دیر مغان عالم وحدت راحت بخش راے عقل و قصد قوله

بادوب باش کہ ہرگز نتواند گفتن

سخن دیر مگر ہمن دانائے

نتواند گفتن لایق گفتن نیست قوله

رحم کن بر دل مجروح خراب حافظا

زانکہ ہست از پے امروز یقین فردا

سر و اقیامت غزل

خوش کردی اوری فلکش روز داوری

تا شکر چون کنی وجہ شکرانہ اوری

روز داوری روز حکومت قوله

در شاہراہ جاہ و بزرگی خطر ہے

آن بہترین کرپوہ سبکبار بگری

کرپوہ بفتح و الکسر قوله

ایک حرف صوفیانہ بگویم اجابت

اے نور دیدہ صلح بہ از جنگ داوری

انکال این بیت آنست کہ در بعضی کتب نوشتہ اند کہ الصوفیہ تخدیر مالم یصلحوا فسادا

آجہ محمد کن بہ حال ناظر حافظ

بہتر

صلحوا اهلکونی صوفیه خیریت دارند تا زمانه که در میان خود با صلح کنند و چون صلح کردند بپاک شدند و اغلب این قرار بر آن باشد که بر تقدیر عدم صلح هر یک در دفع آنچه مخالف شریعت یا طریقت یا حقیقت ساعی خواهد بود و ملاحظه خواهد داشت که آن خلاف از وی سرزند و بر تقدیر صلح آن سعی و ملاحظه از میان خواهد رفت جواب آنست که مضمون این بیت اشارت بآنکه بعضی بزرگان فرموده اند که بدیده قضا و قدر باید دید تا جنگ بر خیزد و اکثر این بیت در مطالب و نبوی است و احتمال بر آن بیت دارد جنگ و هفتاد و دو ملت الخ قوله

نیل مراد بر حسب فکر و بهمت است	از شاه نذر خیر و ز توفیق یادری
--------------------------------	--------------------------------

نیل یافتن بر حسب فکر و بهمت است ان الله يحب المصابیهم غزل

دو یار زیرک و از بادیه کهن دهنی	فراغته و کتاب بگوشت چمنی
---------------------------------	--------------------------

یار زیرک کنایه از عاشق بادیه کهن شراب خالص دوستی بسیار فراغت می یابد و اولاد که انما اموالکم و اولادکم فتنه کتاب عتاین چمنی غزلت معنی آنست که از حکم الریفی ثم الطریق اکام صحبت یاری زیرک میخواستیم تا دو یار زیرک با هم باشیم و از یاد محبت قدیمی که امانت است در نهان سالک آتش در نهان خود با شیم و بنوق و شوق کوشیم و از تعلی مال و منال دنیا خاطر مشوش نداریم و منقلب متاخرین را در گوشه مشغول نمانیم که ذکر العیش نصف العیش تا ابواب شهادت و اگر دو هواست اذ ارادوا بعد خیر احوال که وزیر اصالحا اذ انفس ذکره و اذ اذرا غانه قوله

هر آنکه کج قناعت بگنج دنیا داد	فروخت یوسف مصری بکترین ثمنی
--------------------------------	-----------------------------

کج قناعت القناعت کنز لایفی یوسف مصری کج قناعت کترین ثمن گنج دنیا قوله

ازین سموم که بر طرف بوستان بگشت	عجب که رنگ گلے ماند بوی یاسمنی
---------------------------------	--------------------------------

سموم باو گرم که در خان را خشک کند قوله

مزاج دهر تیره شد درین بلا آری	که اعتماد بکین نیست در چنین زمنی
-------------------------------	----------------------------------

مزاج طبیعت زمن زمانه قوله

شنیده ام که سگاز اقلاد می بندی	چرا بگردن حافظ می کنی رسته
--------------------------------	----------------------------

قلاوه گردن بسند غزل

حافظ غزل قناعت کنز لایفی
کاین خاک بهتر از عمل کیا گری

در همه دیر معان نیست چون شیدا	خرقه جاسه گرو بادیه و دوقر جاسه
دل که آئینه شایسته عیار دارد	از خدا می طلیم محبت روشن را

دیر معان کنایه از دنیا سزد که مقام دریافت وجود مطلق بود شیدا عاشق خرقه کنایه از وجود سالک مسته و دوقر کنایه از سالک روشن را می رسد که احوال مسترشدان دریافت کند حضرت از روی دعا میگوید همچون پریشان و شیدا که تم بکجاست و دلم جاسه و دگر مریون یعنی تم از جهت حصول محبت مست می رسد می بود چون غرض حاصل نمیشود جاسه و دگر دلم می کشد و در مصرع ثالث اشعار بحال خود میماند و در بیان باریکی خود می سراید و در مصرع رابع طلب مرشدی میکند که از خدمتش بمقصود رسد و نیز آنست که از مقام طلب که اولین مقام است تعبیر بدیر معان کنند بآنکه سالک در بدو حال متوجه نیکی نفس خود را و حق را هر دو نصب العین دارد و از نتیجه که میخواهد خود را بحق رسانید مناسبت با محسوس دارد که تا کند نور و ظلمت خود زیر که سالک ظلمت وجود خود و نور حق ملاحظه نماید و بهین اعتبار طالب را گم و بهین امثال ترسنا خوانند چه حقیقت خود را و حق را و توجه خود را هر سه اشبات میکنند چنانکه نصاری قائلند به تثلیث و مقام عشق را میگرد خوانند بآنکه در آن مرتبه حکم تقیید و غیره از نشاء عارف مرتفع گردد و سالک را در این مرتبه غلبه و استیلا تمام است و حاصل شود حقیقت را نه نسبت کنند نظر بظرف و سر بیان او و طولن بالواح اقداح گوناگون همه جا هست و نیست گوئی می یابد است نیست گوئی جامه و ازین حیثیت عالم را جام خوانند گاه حقیقه باعتبار کلی شعوری خاصه مینامند بنابر آن که نزد ظهور سلطان احکام تقید از دهنی و عقلی از دار الملک وجود عاشق مرتفع میگردد و باین اعتبار دل را جام میخوانند چه محل ورود این تجلی دست همچنانکه قابل اعیان اول عالم است و گاه صورت مثالی بالعین مضموی را که حقیقت در تجلی شعوری بآن مطبوس باشد جام گویند و اشعار عراقی بر اعتبار اول و اثر است و زبان ناظم این غزل باعتبار دوم دیر معان معلوم شد و نسبت بشیادای آنست چون طالب را حقیقت مطلوب معلوم نیست مایم و سرگشته در بیابان میباشند و نیز در مبادی احوال کشته می یابد و نمی داند که از کجاست از نتیجه از غایت تجرد و لوله میباشند و خرقه کنایه از سموم که حجاب بسیاری از صورت پرستان شده و دوقر اشارت بمرتبه ملامتیه که سدره لبه زیرکان میشود و دل که نفس ناطقه است از آلائش جسمانی مبرا است و صفات جوهر و کمال استعداده او مستعدی آنست که

تمام حقائق الهی و کیانی چنانچه هست نماید و لیکن از برگزیده خاک نشینان قواسم جسامی عبارت آلوده
که دورت او نام و طنون میگردد و جمال حقیقت نمینماید پس وظیفه سیالک آنست که خود را در قدم مرد
اندازد که به عقل بیاضات و مجاهدات و آداب شاعرانه و نوازش الهی دل او را که آینه چهره نماست
شاه حقیقه است از الوات که دورت بدنی پاک گرداند تا جمال مقصود رخ نماید قوله

جو بهیال بسته ام از دیده بد امان که مرا در کنارم بنشانند سببی بالاس

یعنی عجب است که بسته ام بدست کمالی که از خجانه مشرب عالی او مفلسان کوته طلب باندک
نقد نیاز است که پیش می آید سرخوش می شوند که اسرار حقیقت را اظهار نکند الا در صحبت آشنای که
چهره سیرت از سخن معنوی و سائر خصال موسوم بود قوله

آگشتی با ده بیاور که مرا سیرخ دوست آگشته هر کوسر چشم از غم او دریائے

کشتی ملا بس تعینات معنوی و تقیدات مثالی و با ده تجلی شهودی که در آن ملا بس تعینات

کرده ام تو به بدست صنم با ده فروتن که در می نخورم بیرخ بزم آرای

سراین نکته مگر شمع در آرد بزبان ورنه پروانه ندارد بسخن پروای

حقیقت عشق مقتضی بالذات آنست که عاشق خود را در معشوق فانی میکرد و اند چون عاشق که احد
طرفی ظهور احکام شرعست در معشوق فانی میکرد و لا محاله احکام عشق نیز در احکام معشوق متشکک شود
پس عاشق را نظر بحضور حق حقیقت عاشق زبان بیان اسرار عشق نیست بلکه اظهار اسرار از آثار
جلوای جمال معشوق است و اگر چه از روی صورت از عاشق ظاهر گردد و پس در بدو حال
که فنا عاشق بقاء معشوق مستدل نشده از عاشق اسرار عشق صورت نمیدانند و آن زمان که
بقا معشوق متحقق نگردد آنگاه مرتبه احکام معشوقی از بطن ظهور بیرون عرف اندک لسان را
با نحوای من عرف الله طال سانه یکوجه از وجه توفیق آنست قوله

سخن غیر گو بامن معشوق پرست از دوی و جام میم نیست بکس پروای

و دیگر از شرایط راه طلب باز میماند که طالب را میباید که روی التفات از غیر مطلوب گردانیده
و جهت قصد او غیر معشوق نباشد از غیر باو نگوید و نشود بلکه غیر او را نداند و نه بیند و چون در
مبادی احوال شهود صرف بے شوب صورت مثالی متصور نیست بنابراین در مصرع دوم

جامی را که محل قرب معشوق است ثابت داشت چنانچه جام بالذات مقصود نیست بلکه به تعبیر منظور
مقصود است و همچنین در منصورت مثال است ملاحظه است نه ملاحظه بالذات پس اثبات جام در
مصرع دوم مثالی لغی غیر در اول مطلق نباشد چه در جام نظر باو است نه غیر جام و در پیاله عکس رخ یار
دیده ایم است بهیچ زلفت شرب مدام با چون در تمهید رفت که دل را جام است گویند میتوان گفت
که مراد از جام درین مقام دل باشد چه سیالک در بدو حال متوجه تصفیه قلب است دل و دلدار هر دو
نصب العین وارو چنانچه در معنی که در سانسامه شده تا آنکه تمام بدلدار پیوند و دل در دگر کند قوله

از کس ارلاف زو از شیوه شیر تو مر ج از وند اهل نظر از پے نابینای

مراد از کس آدمی صورتان یعنی اند که بمنزله چشم اند نسبت بکائنات اگر این آدمی صورتان که مینایی
ندارد و دعوی مینایی کند از ضائع گشتن استعداد طالبان نصیحت ایشان رنجیده میشود زیرا که اهل نظر
که طالبان ثابت قدم انداز پے مردمان یعنی که مینایی ارشادند از ندانند قوله

این حدیثیم چه خوش آمد که سحر میگفت بر در میکرده با دلف و نه ترسای

اگر سلمانی ازین ست که حافظ دارد آه اگر از پے ام و زی بود فروای

یعنی میکرده پیش رفت ما در مقام طلب عشق است و چون در مقام امراتب بسیار و مواقع نه شمار
نکته میکرده مناسب باشد و با ملاحظه معنی ترسای سحرگاه بر در میکرده بودن ملازم نماید پس ظاهر
معنی آن باشد که مرا این سخن بنیایت خوش آمد که رهرو ثابت قدم کمال نزدیک رسیده میگفت
که اسلام و خدا دانی که درین مقام است که حافظ دارد یعنی نا تمامان بیدار که مدار اعمال و احوال
ایشان بر صورت کونیت بسیار حیرت و دماست ایشانرا باشد در روز حساب که مدار بر حقیقت محض
و صورتان بمانی گردد بلکه معانی تصور گردد و صور معنی متلاشی شود چنانچه درین عالم صورت بمعنی
روست نماید در آن موطن صورت بمعنی میدوم باشد و در حبیب سیر آورده بعد میان آنکه شاه شجاع
از بعضی وجوه در مقام ایذا و خواجه شده بود ذکر یافته که چون این غزل در همه دیر زمان تا آخر شاه شجاع
رسید گفت از مضمون این نظم جهان معلوم میشود که حافظ بقیام قیامت قائل نیست و بعضی از فقها
حسد قصد نمودند که قنوی نویسنده که شک در وقوع روز جزا کفر است و ازین بیت بمعنی مستفاد
میگردد و خواجه مضطرب گشته نزد شیخ زین الدین ابوبکر نامیاد که در آن آوان عازم حجاز بود

دور شیراز تشرف داشت قصه سودان باز گفت شیخ گفته که مناسب است که بیتی دیگر مقدم برین مقطع
درج کنی مشعر که فلانے چنین میگفت تا بمقتضای این مثل که نقل کفر نباشد ازین تحت خلاص یابے
بنابران خواجہ این را گفته پیش از مقطع دران غزل مندرج ساخت که این حدیثیم چه خوش آید و بان واسطه
ازین و غنچه نجات یافت پوشیده نماز که خوش آمدن کلمه کفر هم کفر است مگر آنکه گفته شود که قول ترسان منضم
و درام بود یکے زبونی مسلمانی دوم نرد و قیام قیامت و خوش آمدن حدیث نظر بر احوال است چنانچه جای گفت
بر و خرقة لب و زبان حافظ یارب این قلب شناسی ز که آموخته و چون این تقریر درست شد فها و آخرش نکرده
اگر در مسئله در وجه تکفیر باشد و یک جہاد تکفیر منجم نماید فشی را باید که بان یکو جہاد از تکفیر منجم نماید التفات نماید غزل
ویدم بخواب ووش که مایه برآمد از عکس روی او شب بھجران سر آمدے
عکس شعاع سر آمدی آخر آمدی قوله
تعبیر رفت یار سفر کرده رسد لے کاش ہر چه زود تر از دور درآمدے
تعبیر بیان کردن قوله
چاہنہا شمار کردے آن دلنوا را اگر بچو روح جلوہ گمان در بر آمدے
نثار ز تخن و نسا قوله
آن کو ترا بستگی گشت رہنمون لے کاشکے کہ باش بے گدے درآمدے
بایستک درآمدن عاجز شدن و افتادن لغزیدن قوله
افیش اذل بزور و زار آمدی بہت آب خضر نصیب اسکندر آمدے
آب خضر آب حیات قوله
اگر دیگرے بشیوہ حافظ زدی رقم مقبول طبع شاہ سخن برآمدے
رقم بیباغ تاجم از بوستان گلے آمد بگویش ناگہم آواز سبیلے
ایچم از بوستان گلے مشاہدہ صفتاے حق نایم عند لب لبیل قوله
لبیل گل شکفتہ میشود این باغ راوے کس نے بلاے خار بچید یک گلے
بموجب ان مع العصر سیرا قوله
حافظ مدار امید فرح از مدار جرح دار ہزار عیب و ندارد تفضلے
روزگار است کہ مارا نگران میداری چشم بر ما و نظر بر دگران میداری
نگران منتظر و مشتاق قوله
اگوشتہ چشم رضاے بہت باز نشد ایچین عزت صاحب نظران میداری
باز کشادہ قوله
نہ گل از داغ غمت دست ز لبیل در باغ ہمہ رافعہ زنان جامہ دران میداری

غزل
نہ گل از داغ غمت دست ز لبیل در باغ
ہمہ رافعہ زنان جامہ دران میداری

گل عاشق ساکب لبیل عاشق مجذوب قوله
سعاد آن بد کہ نہوشی چو تو از ہر نگار دست و رخون دل پر ہجران میداری
سعاد دستا نہ چرمی کہ براسے شکار کردن سے پوشند قوله
پدر تجربہ آخر توئی ایدل زچہ رو طمع مہر و خازین ہجران میداری
تجربہ اتکان - یعنی بسیار تجربہ کا نہ ہستی ۱۱ قوله
وین دول رفت وے رہت تو ارم گفت اکہ من سوختہ دل را تو ہجران میداری
مے ارم نے تو ارم قوله
ایکہ درد دلک طبعی ذوق حضور چشم سیری عجب از بے ہجران میداری
ذوق طبع عبادات ربانی چشم امید خیر فیض ہجیران بے فیضان گو ہر فیض
نکد زان روز سلامت بسلامت حافظ چہ توقع ز جہان گذران میداری
ز دلبرم کہ رساند نوازش قلے کجاست بیک صبا گو ہمہ کند کرے ہجران غزل
نوازش شمس مستلم نامہ قوله
بیا کہ خرقة من گر چہ وقت میکد است ز مال وقت نہ بینی بہام من دروے
معنی این بیت در معنی بیت فقیر در سدی مست بود بیان کردہ شد قوله
طیب راہ نشین ستر عشق نشنا سدا بد و بدست کن لے مردہ دل تیج سے
طیب راہ نشین طیبان کہ در کوہای شیند راوشکان مقلد بدست کن مائل نامہ صبح دے عارف کامل قوله
چرا بیک لے قندش نے خندان را کہ در صد شکر افشانی از نے قلے
لے قند شکر قوله
دل گرفت ز سالوس طیل زیر گلیم خوشادے کہ بیخادہ پر کنم علے
گرفت مولد شد قوله
دوام عیش و تنم نہ شیوہ عشق است اگر معاشرے سے نبوش جام غے
معاشرہ بہ محبت قوله
نیکم گلے ایک ابر رحمت دوست بہشت زار جگر خستگان ندادنے
معی طراوت قوله
سراے قدر تو شاہ بہت حافظ بہت بچہ نیاز شے باو عاے جھڑے
ز کوئی یاری آید نیم باو نوروزی ازین باو در خواہی چراغ دل برافروزی
نوروز آن روز کہ آفتاب در نقطہ حل آید بتاریش نیم روز خوانندہ قوله
جو گل گر خورده داری خدا صرق شتر کن کہ قارون را عطا داد و سودا و زرا ندری

غزل

غزل

بستان در آمدن طرب و سرور
بجای آنکه از غم و اندوه

خوردن نقد و ریزه هر چیز
سودای نراندوزی بخل قوله

طریق کام جستن ترک کام خود گفتن
کلاه سوری این ترک برداری

ترک بردوزی ترک کنی قوله

اندازم نوحه قمری بطرف جو باران چسبیت
انگراف نیز همچون من غمی وارو بشارذری

نوحه گریه یاد از شباروز الف بجای داد عطف
یعنی شب و روز غزل

ازان مے خام کرو بخت شود هر خامی
اگر چه ماه رمضان است بیا و بجای

مے معروف اینجا کنایه از عشق است و محبت و مے را خام ازان گفته که شیر و انگور کشیده همچنان
خام و در خم اندازند روزی که چند راوش سازند و چون جوش گرفته کف برادر خماران را بچنگی شمار و
و چوب بید را سوخته خاکسترش بران باشند و منتظر آن باشند تا در و درته نشیند و صاف بالا آید
و صاف را بالوره گیرند و نگاهداشت آن و بوزلکش پذیرند و ناس مے خام نهند و اهل دل و ادب را
نهند و در آب قطره دهند و این را با اصطلاح خماران راوق نام نهند و در و اگر چه میچکانند و صافش
گردانند آن قوت و لطافتش نبود که در خام بود ماه رمضان معروف از اینجا کنایه از زهد و تقوی
که بدان تصفیه و تجلیه حاصل شود معنی آنست که ازان محبتی که در کام هر خامی که فرو رود از غایتش
بر ماند و از بخت کارش گرداند اگر چه ایام زهد و تقوی با خمر سیده و تصفیه و تجلیه کمال بگریه
و شایان آن نشده ام که بار امانت عشق کشم بیاور جامی تا خامی را بخت گرداند و تلحمکای و رفته
از مفر و نشاند و این طلب ازان اشتیاق است و خانه تلحمکای و مذاق چنانچه بیمار از طبیب و اورو
می طلبد و بیماریش هنوز خام است دارد پذیر نمود و علاجش جز این نیست و از روی تمنی باطنی هر
میگوید و او را با او مقام سیر فی الله و باید دانست که در تکرار کلمه خام صنعت بخت کار نیست این را تکرار
طبع گویند قوله

روزه هر چند که جهان عزیز است و لا
رفتنش موهبتی دان شدنش انعامی

روزه کنایه از زهد و پارسائی موهبت بخشش قوله

مرغ زیرک بدر صومعه اکنون نپرد
اگر نهاده است بهر مجلس عطف دای

مرغ زیرک عاشق کامل خالقه کنایه از زهد قوله

اگر حرفی که شب و روز مے صاف کشد
بود آیا که کند یا زور و آشتای

حریف کنایه از عاشق آیا آرزو قوله

حافظا اگر ندید داد دولت خسرو عهد
کام دشوار بدست آوردی از خود کامی

خود کام خود پسند غزل

سینه مالامال و در دست ایدر پیغام بگو
دل ز تنهایی بجان آمد خدا را بحدیث

الف که در میان مالامال است یعنی اتصال است چون لبالب و در شاد و شاد و خند اخذ و گوناگون
وزن گانگ بجان آمد بمرض هلاکت رسید قوله

خیز تا خاطر بدان ترک سمرقندی دیم
اگر نیش بوی جوی حوریان آید مے

سمرقند نام شهر ترک سمرقندی عشق جوی حوریان نام محله ایست از بخارا قوله

چشم آسایش که دارد زین شهر گرم
ساقیا بجای بیاور تا بیا شایم مے

چشم امید که دارد و کدام کس گرم رو نیز رو غزل

سلام اندام اگر المیالی
احادیث المثالی و المثالی

سلام تحت مادام لیالی جمع لیل مثالی سوره های قرآنی دراز و کوتاه گذاشته المذهب
مثالی جمع مثل در قرآن معنی آنست که سلام و تحت خداست مادام که مکر رشوند شبها و مادام که شبها
قرآن و مثلها آن را قوام است بلیها یعنی مادام که تکرار گیرند شبها و مادام که در گیرم سوره قرآن و مثلها
اورا یعنی مادام که تلاوة قرآن میکنم و چون خواجده حافظ بود و تلاوت قرآن لازم او بود لاجرم بیان نسبت
قوله علم و ادالاراک و من علیها و دار فی اللو فوق الرمالی

بران دادی که دخت پیلوست و برانان که دران دادی اند و بران سراسی که درو است که مفای
است بر یک قوله

دعا گوے غریبان جها نم
و ادعوا بالتواتر و التوالی

دعا گوے غریبان و غریب پیشه ام و دعا میکنم بسلامتی غریبان همواره و همیشه و مجربش چون
غریب بود جمله غریبان را در دعا مشمول نمود و عرضش منحصر بود در دعا مے خص الخاص از قبیل ذکر دعا
و اراده خاص بطریق فصاحتی ذوی الاختصاص قوله

گفته حافظ و سائر شاعران استقامت و جرات
و در بیان طوفان و تیر نفی و تیر

المقام و المکان

بالوا

اموت صامت یا لیت شعری	متی نطق البشیر عن الوصال
اموت هیزه استهبایه صامت ناموش یا لیت حرف متناستی هرگاه لطق گویانی بشیر بشارت دهنده میسر من از دوسه صامت که مشق است ایحب اصحابان الحب منکم اے کاشکے دانسته کی گویانی خواهد شد بشارت دهنده الوصال و در بعضی نسخه بشیر هرید قاصد عیده شده باید دانست که اندک الموت مقدر است که هر روز نمای کند کما قال الشاعر لک ملک ینادی کل یوم ۳ لک الموت و ابو لغزب و اما چون اقتضای بشری شنیده نمیشود و ظاف ایمان بخاطر فطوری میکند پس از جهت در آورطن استفهام نکای آرد خاطر خلاف آن میگمارد و در بعضی نسخه بجای صامت صامت مسطور است یعنی آواز کننده و این خود مقدره و کتب مذکور است که فرشته موت همیشه لقادر مردم میجوید و الرجل الرجل میگوید اما از کمال غفلت سرگشته ام و ندانم ملک الموت نمی شنوم و چون آواز در گوش نمی افتد از دوسه تعجب استقامت کنند که مرگ آواز کننده است و آگاه می دهنده که بشیر بشارت دهد و آگاه کند از وصال محبوب بکم الموت جسر وصال المحبیب الی المحبیب یعنی موت رساننده طالب است بمطلوب که مرقه این اشارت یابم و از دنیا بیدید بدوست پیوندم قوله	
فجک راحتی فی کل صین	و ذکرک مونس فی کل حال
یعنی درین دنیا که سراسر پریشانی و آشفته حالی است حب تو راحت مست بے قبل و قال ذوالقوس من است در هر حال قوله	
کجا یا بزم وصال چو تنوشا	من بد نام ز نو لا ابالی
لا ابالی بیباک قوله	
منال اے دل که در زنجیر عشق	همه جمیعت است آشفته حالی
زنجیر زلفت تعلقات دنیا و جذبه عشق قوله	
از خط صد جمال دیگر افزود	که عمرت با و صد سال جلالی
صد سال جلالی یعنی از دیاد با اعتبار آنکه سال شمسی که جلالی گویند سیصد و شصت و پنج روز است یا ز ده از سال قمری زیاده میشود و سال قمری سیصد و پنجاه و چهار روز و سال شمسی را جلالی گویند که سلطان جلالت الدین روی این تاریخ را بسته بر وفق سال شمسی قوله	

دولت الیاء

بران نقاش قدرت آفرین باد	که گردمه کشید از خط بلالی
مه کنایت از رخ بلالی خط گرد و دور قوله	
بهر منزل که رو آورد خدا یا	انگهد ارشن بحفظ لایزالی
لایزالی همیشه قوله	
تو می باید که باشی ور نه سهلت	ز یان مایه حسانی و مالی
اشکال این بیت است که معشوق همیشه موجود است پس چه معنی دارد اینجور که تومی باید که باشی جوش آنکه مراد است که تومی باید که در دل من باشی و فراموش نشوی و عشق که دل مرا بات زایل نکرده قوله	
خدا و اند که حافظ را غرض چیست	و سلم الله حبی من سوالی
و استن خدا کفایت کننده نیست از سوال من و معنی که ابراهیم راد انش فرمود انداختند جبرئیل گفت بل لک حاجه اما الیک فلا گفت قل الله قال و هو حبی عن سوالی علیه بحالی غزل	
سحر که رهرو در سر نه میخ	همی گفت این معما باقرینه
رهرو مسافر قوله	
که اے صوفی شراب آنکه بود فنا	که در شیشه همانند اربیع
شراب محبت اربعین باید دانست که اربعین را خاصیت است در اشکال چیزها که عدد و دیگر محبت چنانچه حق تعالی چون خود است که استحقاق استماع کلام بواسطه و در فرمود و وعد ناموسی ثلاثین و قال ۴ ان خلق احکم بحکم فی بطن امه اربعین یوما نطقه ثم یکون علقه مثل ذلک ثم یکون مضغه و مثل خمر طینه ادم بیدی اربعین صبا حاد من اخلص لله اربعین صبا حاد طهرت له ینا بیع الحکمة من قلبه علی لسانه قوله	
اگر انکشت سلیمانی نباشد	چه خاصیت دهد نقش نمکینه
اگر استعداد حصول معرفت نداری اربعین و خلوة و ذکر و در دفعه نمکینه چنانچه فقیر زوشیخ فرید الدین گنجشک آمد شکایت فقر کرد و شیخ کلوخ بر داشت و هفت مرتبه سموة الحمد برود و مید و گشت مراد ابد او آن شخص در خانه رفته بطور شیخ بر کلوخ الحمد خواند هیچ نشد بخد مت شیخ آمد عرض کرد که یا شیخ این چیست از خوانده شما کلوخ ندر ویده از خوانده ما هیچ نه کلام آهی همانست شیخ فرمود	

اے درویش الحمد ہاںست اما زبان فریدی باید کہ اول حصول استعداد نماید آن عشق و محبت است قول
 خدا زان خرقہ بپراست صد بار | کہ صدمت باشدش در آستین
 صدمت مراد در اینجا ہوا و حرص افزایت من اتخذ الله هواہ و کل ما یشتغل عن الله فهو
 صدمت و آن بسیار اند آراستن ظاہر بسیاری بنام لکنہ صوم حب سجادہ نشستن حب شہوت حب زن و فرزند
 حب مال حب نفس کہ النفس ہی اہم الکبر من رسالۃ یحییٰ نیری قولہ
 دروہا تیرہ شد باشد کہ از غیب | چراغے بر کند فلوت نشین
 بر کند روشن سازد قولہ
 تو اہت باشد اے داراے خرمن | اگر رنجے کنی بر خوشہ چینے
 داراے خرمن صاحب معرفت خوشہ چینے عاشق مفلس غزل
 ساقیا سایہ ابرست و بہار لب جو | من گویم چہ کن از اہل دی خود تو گوئی
 بوی بیک رنگی ازین نقش نیاید بر خیز | دل آلودہ خود را بجو ناب بشوے مرنی
 ازین نقش کنایہ ازین ندریانی دل آلودہ خود را این ندریانی خود را قولہ
 سفلہ طبع است جہان بر گزشت تکریم | اے جہان دیدہ ثبات ہم از سفلہ جوے
 سفلہ طبع کہینہ پردہ و نیز آنکہ پاک کس نماند و یکجا قرار پذیرد من منہ بر جہان دل کہ بجانہ الیت
 چو مطرب کہ ہر روز در خانہ الیت سفلہ اشارہ بجهان قولہ
 گوش بکشای کہ بلبل بفتان میگویی | خواجہ تقصیر مفر ما گل توفیق بے
 فغان آواز بلند قولہ
 ایک لصحت گنت بشو و صد گنج بہر | از رہ عیش در آوارہ عشق بے
 دائرہ عشق بے در عشق مراے قولہ
 روی جانان طلبی آئینہ را قابل ساز | ورنہ ہرگز گل نسرین نہ ہر زار
 روی جانان طلبی خوانان مشابہہ محبوب حقیقی بستی آئینہ را قابل ساز دل را از رساوس
 ماسوی پاک ساز گل نسرین روی محبوب نہ ہر زار آن روی از آئینہ تیرہ رو نماید قولہ
 گفتی از حافظ ما بوسے ریاسے آید | آفرین بر لغت باو کہ خوش بردی بوی

تو حافظ را حضور در سل خان
 در آتش را علم از آتش

بہر عشق بے
 بہر عیب بے

کہ خوش بردی بوسے خوب حلو کردی غزل
 سلاے چوبی خوش آشنائی | بان مروم دیدہ روشنائی
 مروم دیدہ روشنائی محبوب قولہ
 درودے چو نور دل پارسایان | بدان شمع مشکوکہ پارسائی
 مشکوکہ پارسائی محبوب قولہ
 نے بینم از ہمدان بیج برجا | و لم خون شد از غصہ ساقی کجائی
 ہمدان دوستان جانی قولہ
 ز کوئے مغان رو بگردان کہ آنجا | فرو شدہ مفتاح مشککشائی
 کوئے مغان آستانہ عارفان و نیز مقام عشق قولہ
 مے صوفی افکن کجای فرو شند | کہ در تابیم از دست زہد ریائی
 مے صوفی افکن عشق کہ فانی ساز عاشق ورتابیم در تاب ہستم اے گرفتار غم و اندوہ قولہ
 دل خستہ من گزشت ہمتے ہست | نخواہد ز سنگین دلاں مومیائی
 گزشت ہمتے ہست دل من گزشتہ عالی دارد سنگین دلاں درویشان متلا مومیائی توسعہ قولہ
 رفیقان چنان عجب صحبت شکستند | کہ گوی نبودست خود آشنائی
 رفیقان سلف یار مخالف نفس و شیطان احسن الطریق مخالفۃ النفس و شیطان غزل
 سبت سلمے بصد غیبھا فوادمی | و روحی کل یوم لی ییادی
 سبت بختے بند کردن من باب ضرب یضرب سلمی نام معشوقہ صمد غزل فواد دل
 ییادی آواز دادن معنی آنست کہ در قید آورده سلمے بد زلف خود دل مرا و حال آنکہ روح من
 ہر روز مراند و از دیدن قربان منع میکند و گوید کہ خواب ترا منگرو خود را بعشق شان سپر قولہ
 امن انکہ شنی عن حب لیلی | آنرا دل روے او نیگو نوادی
 ہمزہ ندائیہ قال علی الحسین انی واعظ و مودب نزاد یعنی تو از اول نوادی کلمہ ترکی ندیدی یعنی
 آنکے کہ انکار کردی تو مرا و عشق لیلی تو از اول روے او نیگو ندیدی قولہ
 تو نامچون من بہوس دلیری وہ | غریق العشق فی بحر الودادی

من حافظ را دور کردن شکایت
 چہ دانی تو راے بندہ کا خدائی

بوس بتری تمام و کمال یعنی همچون دل خود را بتمام و کمال دوست سپارایم و فرموده عشق
در دریای دوستی آن یار یعنی اے کسیکه بدریای دوستی رسیده پس خویش را از آن عشق و کشید
باید که همچون تمام دل خود را بدوست سپاری تا گوهر مقصود را بکف آری غرامت تاوان
غرت یکدل درین راه از ایادی غرت لفظ شیراز نسبت از صحرایان غرت یعنی
غزوه و یکدلی در اصل یکدله بود و او از لفظ اولی دله از آخر حذف کردند و سکون در غرت و یله
اشباع آخر یکدی بر لبه تجویز درستی وزن آوردند و در زبان شیراز حرف حذف میکنند
چنانچه در گلستان پیر بنفقا مسلمه جنی مکنه ایادی جمع الیه معنی آنست منتهی آنکه جان خویش را
خواهی نخواهی بتوسپارم خواه بطلاقة وجه و خواه بعبوسه ان روزم غرا کردی تو یکدله باعث
دور قید آوردن ایشان را علی الاطلاق و باز رستی از فقر و مردان و شرایان یعنی با دیگر احتیاج
نیست که غالب آئی و استیلانمائی که جان تابع در دست و چون دل گرفتگی تابع داشت جان و دنیا
اوست چه جای گفتگو است بوات کلمه ترکی تمام و غرت بنا ببحث نشادی منور ساخته
دل ما اقبال شعر گوئی که موجب فساد و تباهی است و در بعضی نسخه این بیت چنان دیده شده
که غم ماتت بواخوردن بناچار اعزته همی انجنت نشادی یعنی غم ماترا خوردن لاچارست و اگر غم
یا نخوری ببینی انچه ترا نشاید دید قوله

رغمت جامها مان درو که بوت هیو پوشم قباے وصل شادی

یعنی از بسبب غم تو جامها را دریده ام و که باشد پوشم قباے وصل و شادی را قوله

خدا را بر من بسندل بنجاست و او صلتی علی رغم الاغادی

برسان ما را بطلوب برغم دشمنان که نفس و شیطان اند قوله

نگارا در غم سوداگر زلفت تو کلنا علی رب العبادی

اے محبوب من در غم خیال زلفت تو که دام راهت و بواسطه او بطلب نمیتوان رسید که عرقه الوفی

است تو کلنا علی رب العباد توکل کردیم ما بر پروردگار بنده گان قوله

دل حافظ شد اند چون زلفت بلبل مظلم و اندامادی

یعنی دل حافظ در پیچش زلفت که عبارت از جذبه عشق است و بسبب غنوم و هموم شبست تاریک

در آمد خدایه بر اوست که در شب تاریک بے هدایت رهبری راه یافتن محال خصوصاً راهی که
پیچ در پیچ بود و نیز از زلف دنیا که فی الحقیقت شبست تاریک و روشنائی او عارضیت مفعی نیست
که با تمام الطاف حق حافظ بحکم ایزدی در حوادث دنیا که راهی است بس تاریک خود را در انداخته و در شب
تاریک و حال آنکه خدایه بر اوست غزل

سحرم با لطف میخانه بدولت خواهی
بر در میکره رندان قلندر باشند
گفت باز آے که ویرینه این درگاهی
که ستانده و هندا فسر شاهنشاهی

میکره عشق رندان قلندر کمال الدین عبدالرزاق گوید نجای چهل اند و نقبا سید و ملا متبه
قومی اند که حال خود پوشیده دارند و نگذارند که مردم ایشان را بولایت بناسند و ایشان فضل طاعتند

خست زیر سر و بر تارک هفت اختر پای
دست قدرت مگر و منصب صاحب جای

تارک هفت اختر عرض قوله

سرمه و در میخانه که طرف باش
بفلک بر شده و یوار باین کوتاهی

بفلک بر شده بر فلک شده قوله

قطع این محله بے پیروی خضر مکن
ظلمات ست تبرس از خطر گمراهی

این محله کنایه از سلوک و عشق بے پیروی خضر مکن بوجوب من لا شیخ له فشیخه ابلیس قوله

تو در فقر ندانی زدن از دست ده
امند خواجگی و مجلس توران شاهی

تو در فقر ندانی زدن طلب راه فقر ندانی کردن چه راه فقر پس سخت و دشوارست قوله

حافظ غام طمع شرم ازین قصه بدام
عملت چیست که نوش و جهان نه خواهی

غزل ساقی بیا که شد قدح لاله پزده
طامات تا بچند خرافات تا بکے

قدح لاله پزده ایام بهار رسید طامات سخن لایینی خرافات اقوال بیوده قوله

خوش ناز کانه میچی اے شاخ نو بهار
کما شفقتی مبادت از آشوب باد دوس

دس ماه خزان قوله

فردا شراب کوثر و حور از برای است
وام و زنی ساقی مه روی و جامے

ساقی مه زده مرشد قوله

بشنو که مطربان چمن راست کرده اند	آهنگ و جنگ و بریط و طنبور و نای و...
آهنگ آواز قوله	
حافظ حدیث سحر فریب خوشت رسید	تا حد چین و شام باقصا روم در
روم در نام شهر است غزل	
سحر بابا و میگفتم حدیث آفرینندی	خطاب آمد که دلق شوبالطاف خداوندی
والق امیدوار قوله	
دعای صبح و شام و کلید گنج مقصود است	بدین راه روش میر و که بادله اریوندی
بدین راه روش مضمون مصراع سابق قوله	
دل اندر زلف لیلی بند کار عشق بخون	که عاشق رازیان وارد مقالات خردندی
مقالات گفتار	قوله
همای چو تنوع الیقدر حص استخوان تلک	در بلخ آن سایه دولت که بنی اهل افندی
استخوان دنیا تا اهل دنیا لینا اے نفس که قابلیت تحصیل صفت و شنگان داری در خیال	که در خود در غفلت همچو ابلیس معین مباش اے نفس که وجود تو سکندر وقت است و قابلیت آن دارد
که خلیفه پروردگار باشد همچو سنگ در جوال جیفه دنیا مشو	قوله
جهان پر عشار امروت و جلالت نیست	ز مهر او چه نیخواهی در صفت چه می بینی
جهالت سرشت غزل	
شد بهار و گذشت موسم	آگهی گرز چرخ و گردش و...
هی بی افسوس زیر این قصر دین دنیا کاؤس و قیصر و جم و کے نام بادشاهان لاشه	هیج و من الما کل شیء سے از آبت هر چیز زنده غزل
شهریست بر طرف لیان در هر طرف نگار	یاران صلا و عفت گرسینید کار
صلا آواز سے که بر است طعام کنند طرفه نادر و نگار معشوق قوله	
جسمی که دیده باشد کز خوش آفریند	برد منش باوازیں خاکدان غبار
ایچنین جسمی که محض خلقت او از روح باشد که دیده باشد قوله	

نیز مقامات از سبک و نثر و نثر و نثر
 و نثر و نثر و نثر و نثر و نثر و نثر
 و نثر و نثر و نثر و نثر و نثر و نثر

و نثر و نثر و نثر و نثر و نثر و نثر

مویخست بشتاب قوت خوشت دریا	سال و گر که دارو امید نو بهاری
غش بفتح آب تیره و بکسر خیانت کردن قوله	
چون این گره کشایم دین راز و انشایم	در دمع و صعب درو کار و دخت کلا
صعب سخت غزل	
صبا چو بکشت آن زلف مشکبوداری	بیاد کار بهانی که بوسه اوداری
بکشت با دوشنبو بهانی باشی قوله	
لوا می بلبلت اے گل کجا بگوش افتد	که گوش بهوش مرغان هرزه گو داری
لوا آواز بلبل عاشق گل محبوب بگوش افتد که بشتوی مرغان هرزه گو عاشقان بوالهوش قوله	
زمانه گر همه مشک ختن و دهر بر باد	فدا سے تو که خط و خال مشکبوداری
ختن نام دلایه ست مشکبیز قوله	
بسر کشتی خود ای سر و جو سبب مناز	که گریا در سی از شرم سر فرو داری
باور سی محبوب من رسی غزل	
صبح است و زاله میچکد از ابر بهمنی	برگ صبح ساز و بده جام بکینی
بهمن نام ماه برگ اسباب صبح شراب خوردن قوله	
خون پیاله خور که خلاست خون او	در کار یار گوش که کار است کردی
خون پیاله شراب قوله	
اگر صبحدم خمار ترا در سر و د	پیشانی خمار به بیانه بشکنی
پیشانی خمار به بیانه بشکنی رفع خمار به بیانه کنی قوله	
موده که سر بگوش من آورد جنگ گفت	خوش باش و پند بنوازیں بر منخی
پیر منخی بر ضیف و تراض قوله	
ساقی بهوش باش که غم در کمین است	مطرب نگار بهار بهمن ره که میزنی
ره سرود غزل	
طفیل هستی عشق اند آدمی و پری	ارادتے بنماتا سعادے پری

محل آن بختی در این چنین و بیک
 چراغ بخت حافظ در دست ترک شوق نیست

نیز در سر حافظ بخت کوه شوق
 قدم بر دوش نازک و بخت چو دردی

و نثر و نثر و نثر و نثر و نثر و نثر
 و نثر و نثر و نثر و نثر و نثر و نثر

یعنی هر چه که در تحت کن آمده است ظهور آن بطیف عشق است که ما قال کنت کنتا مخفیاً فاحببت
 ان اعرف خلقت الخلق لا عرف الاوتی بتمایا سعادتی پیری عشق حاصل نمانا حصول
 معرفت نمائی چه هر کس که بدرجه عرفان رسید عشق رسید عشق موسی را بکوه طور برده بهر
 وید دوست موسی نور برده عشق عیسی را بگردون می برد و یافته او پس جنت از صید و عشق احمد
 را بود معراج دین و تمام او بود حق یقین و کفر کا فرادین و بنیاد را به فنا و در دل عطار راه
 وقیل یا ایها الذین امنوا اتقوا الله وابتغوا الیه الوسیلة وجاهدوا فی سبیلہ فعلمکم تقفلون
 و از حضرت مصطفی هم در تفسیر رب العالمین الله مالهم یکنوا یحتسبون پر سید فرمود که می
 اعمال حسبوها حسنات فوجدوا فی کفۃ السیات پس چاره نیست که از صحبت ولی وصل
 و صحبت مرشد کامل من مات ولم یعرف امام زمانه فمداته میتة الحجابیة قوله

چو مستعد نظر هستی وصال مجوس که جام جم نگیرد سود وقت بی بصری

تا وقتی که دیده جان بین حاصل نکرده طالب وصال مباش که هنگام نابینائی جام جم نفی نمیشد
 و دیده پرست آر که هر ذره خاک به جان نماند گری و نیز از جام جم مرشد
 مراد است یعنی در حصول عشق مرشد هم توجه نیکند و یا توجه مرشد هم نفی نمیشد از اینجا است
 و شنیدم شد مرید پیش پیر که باشد در سلوکش دستگیر و بگفت اربان شد در عشق
 بر جایی و بر دماشق شو آنکه پیش ما آید و که در عشق سرست بس عجیب و غریب قوله

بگوش خواجده از عشق در نصیب باش که بنده را خرد کن بعیب نه بصری

که مرید به عشق را هیچ مرشد خریداری ننماید و ما را نه مرید در دو خان می باید نه زاهد و حافظ
 قرآن می باید و صاحب دروے سوخته جان می باید و آتش زده بخان و مان می باید و از اینجا
 که در بحر المعانی است در مکتوب ثالث و ثلثون که بالله و بالله و بالله اگر حق تعالی ذره عشق را
 بر خلایق فرستادی همه بیگانگان آشنائی یافتند و در عالم یک بیگانه نماندی و اینها که آمدند
 بشریت آمدند از اینجه همه بیگانگان که در ادیان خود بود متفرق شدند فلما جاءهم ماعز فوالکفر وابه
 و الله اگر اینها بحقیقت و محبت عشق خلایق را دعوت کننده آمدند می همه بیگانگان آشنائی او شدند
 و لیکن حضرت صمدیت خواست تا جانان از حقیقت بمیدماند از سبب این معنی عشق را بحقیقت لغزنا

مرادین ظلمات آنکه رهنمائی کرد دعا سیمیشی بود و گریه سحری

درین ظلمات راه عشق و سلوک قوله

بیا و سلطنت از ما بحر بمایه حسن درین معامله غافل مشو که حیف خوری

درین معامله اشاره بمضمون مصرعه ماسبق قوله

مے صبح و شکر خواب صبحدم تا چند بعذر نیمیشی گوش و ناله سحری

شکر خواب صبحدم خواب شیرین با ماد کنا نایه از غفلت

طریق عشق طریق عجب خطرناک است لغو بانه اگر ره بماند پیری

ماندنی جائی امن قوله

از بجز موصول تو در حیرتم چه چاره کنم نه در برابر چشمی نه غائب از نظری

نه در برابر چشمی باعتبار معائنۀ ظاهر نه غائب از نظری باعتبار وطن و ذکر لیکن قوله

بهر ار جان گرامی بسوخت زین غیرت که هر صبح و مسامح مجلس دگری

صبح با ماد مسامح با نگاه قوله

بهر خبر که شنیدم درے بحیرت داشت ازین سپس من و ساقی وضع بخیری

درے ز من ازین سپس الحال وضع روش قوله

ببین همت حافظ امید هست که باز اری اسامی لیلای لیلای القمری

ببین محبتی اری صیغه واحد شکم فعل مضارع معلوم اسامی جمع اسم و اسم و اینجا است
 از وسم سز که بمنی علامت بر امشیا بود لیلای نام محبوب است مشهور معنی است که محبتی
 و عای حافظ امید است که باز به بنیم آثار و علامت محبوبه خویش مادر راه در شب روشن از ماه یعنی
 باز به بنیم محبوب خویش تا مر می باشد این دل ریش را و نیز از اسامی تجلیات صفائی که بیچکس
 بدین گلشن جز از تجلیات گلچیند غزل

عمر بگذشت به بیجاصلی و بوالهوسی اے پسر جام میم ده که به پیری پیری

پسر اشارت پیر شد باعتبار اصحاب الجنه جرد مرد قوله

چه تنگدست دین شهر که قانع شده اند شاهبازان طریقت بشکار گسی

شکر لذتها درین شهر کنایه از دنیا شاهبازان عارفان قوله

تا چون محرم نفس دامن جانان گیرم | دل بر آتش بنها و دم بپوش نفی

محرم خود سوز قوله

المع البرق من الطور و أنت به | فطی لک آت بشهاب قبس

درخشید برق طور و أنت گرفتار من بآن برق تا یا فتم من آن برق را پس شاید که من آرنده باشم از بهر توشها بر اینی ستاره آتش را که چیده باشد و این اقتباس است ازین کریم که در سوره طه واقع شده که هل اشک حدیث موسی لذرای ذار افعال لاهله امکنوا فی أنت ذللا علی انیکم بشهاب قبس یعنی آمده است بتو خبر هستی چون دید آتش را در خبر است که چون موسی از شعیب عزم رخصت شده بمصر روان شد شبی که هوا سرد بود و مظلم بود و برق می درخشید و باران می بارید ایشان ماهی که کردند و نزدیک وادی امین رسیدند و صفورا و خضر شعیب که حلیله او بود در وضع حمل پدید آمد آتش متعجب شد موسی که در آتش گشت و آتش نیت ناگاه از دور آتش دید پس گفت مرا ای را که درنگ کنی بهمین موضع بمرستی که من دیدم آتش شاید که بیایم بر آتش شما آتش سرد و حوب مالی گرفته و نیزان خطاب بدی است نفس مراد از موسی روح و از آتش نفس و از آتش تجلی و از طور مقام قرب قوله

اگر روان رفت و تو در راه کینگاه بخواب | ده که پس بجز از غفلت با یک جری

کاروان سلف و امان و عزیزان کینگاه دنیا قوله

بال بکشا و صفیر از شجر طوبی زن | حیث باشد چو تو مر عیکه اسیر نفسی

بال بکشا جبهه و سعی نما صفیر از شجر طوبی زن طالب مقام علوی باش قوله

چند پویدیم و اسے تو ز بهر سو ماقظا | یسر اند طریقا یک یا ملتقی

خطاب بجناب معشوق متقی است که چند در جست و جوی تو ماقظا محنت مزاح گرفتار آید و سر رسیدن درین گرداب بهر نفس و غم از غم آسان گرداند خدا و اوست که بنوسه تو رساند و درین دایره شت و آن مطلوب من و اسے ملتس جان و تن غزل

آفت تخته شوقی و در معی باک | بیا که بی تو بجان آدم ز غنا کی

مد مع جلے اشک مرا چشم باکی بمنی گزیده از شوق و این یاء آخر باک است چون قاضی و ناکی و نیز است شاع بود که باکی در اصل باکی بود ضمیه بر یاد شوار بود ساکن کردن پس از جبهه رفع القضا ساکنین یا را بحدف آوردند باک شد پس یا از براسی درستی وزن و رعایت قافیه آوردند معنی أنت که بنشتم من قصه شوق را و حال آنکه چشم من گریان است بیا که در جدائی تو بجان آدم از اندوه

قوله بیا که گفته ام از شوق با دو وید شوق | ایامنازل سلمی و این سلمی

منازل جمع منزل یعنی جلے فرد و آمدن سلمی نام محبوبه است این بمعنی کجا و منازل چون جمع است باعتبار کل جمع مؤنث کاف مکسور که موضوع بر لے خطاب مؤنث است آورد و یاء اشباع است اصل کلمه سلاک معنی أنت یعنی بیا گفته ام از شوق باگر پیو زاری که اسے منازل سلمی بجا سلمی شما از اندوه شفقت بجواب من روزی قوله

عجیب واقعه و لب غریب حادث | انا اضطربت قتیلا و قاتی شاک

معنی أنت که عجیب واقعه بهار و نهاده و غریب حادثه بما اتفاق افتاده که می طیم در حاله که کشته شده ام و کشته من هنوز شکایت دارد که توجه بمن نمی آید از اینجا است و لم مجروح تیغ غم رقیب از دست من نالان و جفا پروانه مسکین غم از آسایش خیزد قوله

صبا عجبیر فشان گشت ساقیا بر خیز | فها ت شمتی کرم مطیب الزاکی

مات بگیر و بیا شمتی خلاصه که بهند ملائی و شمتی کرم شراب کرم انگور مطیب خوشبو کرده شد و یازاکی اشباع است و نیز در اصل زاکمی بوده ضمیه بر یاد شوار آشته ساکن کردن پس از جبهه اشباع ساکنین حذف کردند بعد یا براسی درستی وزن آوردند معنی أنت که بهار در رسیدن و گلها را بشگفتانید با و صبا هر طرف خوشبو بهیا انتشار گردانید اسے ساقی بر خیز و بیا شیره انگور که خوشبو پاک است و مسومان عشق را تریاک قوله

وع النکاح فانهم فقد جری مثل | که زادر اسیر و ان جیتی است و جلالی

بگذارستی کمالی و انعام کن پس بحقیق جاریست مثل قوله

اثر نامه زمین به شمال خوبت | اری مآثر محیائی من شعیائی

معنی أنت که اثری نامه زمین به شمال خوبت اری مآثر محیائی من شعیائی و جلالی

اثری مانند فراق را بتواند از می می بینم علامات حیات خود را از روی تو ای سلمی و نیز می بینم
 که اثری مانند از من نه شامی حمیده و خصال پسندیده تو یعنی صفات ناقصه بشری از من فنا گرفت
 و صفات کامله ربوبیت بحکم تخلوق با خلاق اندر من جا گرفت اری می بینم در خود علامات حیوة از شهادت
 تجلیات این هستی خود را فانی در جسم و بشا به نقای تو بنشستم عیان می بینم که وجود من آثار تجلیات حق
 بود و وجود من عکس وجود مطلق منزه قوله

زوصف حسن تو حافظ چگونه لاف زنی	که چون صفات الهی در اے اورا کی
که برو بنزد شاهان زمین گدایا می	که بکوی میفر و نشان دو هزار و حجم بجای
میفر و نشان عارفان کامل بضاعت قوله	
اگر این شراب خاست اگر آن حریف بخت	بهرار بار بهتر ز هزار بخت خامی
خام اشاره می خام و شراب نامقصر قوله	
بکشتای تیر مرغان و بریز خون حافظ	که چنان کشنده را نکشد کس انتقامی
کشنده کشنده غزل	
اگدشتی بر من غمیده از راه جفاکاری	بلی تو عمری و بر عمر که باشد وفاداری
سگ اشاره بر قیاب تانار و لایت است شک خیز منسوب بخبر دیوان غزل	
اگفتند خلاق که توئی یوسف ثانی	چون نیک بدیدم حقیقت به ازانی
یوسف پسر یعقوب علیه السلام در حسن به نظیر گویند حسن به حصه مراد لبین و آخرین را در حصه تنه یوسف را و قیل حسن نه حصه یک حصه تمام عالم را و نه حصه مراد یوسف را و دومی بر یوسف در حالت کودکی بود چون بچی و عیسی و عمر و صد بیست سال و بر کناره رود نیل دفن کرده بعد از چهار صد سال موسی عوم در زمان خود نقل کرده در شام نزدیک آباء او دفن نمود من عجایب القصص قوله	
در عشق تو ام شهره چو فریاد و عجبیت	ای خسر و خوابان که تو شیرین زمانی
شهره مشهور قوله	
اگر سر و نماد از قد و رفتار تو بر پا می	بخرام که از سر و گدشتی بدروانی

جان

این غزل در نسخ مکتوب نیست

روانی رفتار قوله	
گفتی که دهم کامت و جانت بستانم	ترسم ندی کامم و جانم و بستانی
کام مقصود قوله	
چشم تو خدنگ از سپهر جان گذرانید	بیمار که دیدست بدین سخت گمانی
خدنگ تیر بیمار اشاره چشم محبوب غزل	
کشته از آتش می عارض تو گل داری	چون نالم من و سوخته بلبل داری
و ارمانند چون غنچه وار و نیز می بینم لایق چون شاهوار و گوشتوار و نیز می بینم مقدار چون جامه وار و فام وار و نیز می بینم زده چون سوگوار قتل بضم هر دو قاف مرد سبک و ظریف و نیز آواز صراحی که وقت شراب در پیاله انداختن آید و نیز بگو بگو من ابراهیم شاهی تسلسل وار سلسله بند کابل شهرت غزل	
لسلے من زحلت بالعراقی	الاقی من نوامی ما الاقی
هر آینه سلمی که نام مشوقه است از وقت که حلول نموده و نزول فرموده در عراق ملاقات میکنم از فراق او چیز را که ملاقات میکنم یعنی رنج بسیار می بینم قوله	
الا اے ساربان محمل فروکش	اے رکبانم طال اشتیاقی
دانا دگاه باش اے ساربان محمل دوست بسوی شاد از شده اشتیاق من قوله	
دروغم خون شد از نادیدن دوست	الا تعساً لایام الفراقی
دانا دگاه باش بلا کی با و مرا یام فراق را قوله	
خرد و زنده رود انداز و می نوش	بگلپانگ جوانان عراقی
زنده رود نام رودیست عراق نام شهر و نام سرود	
عروس بس خوشی اے دختر رز	ولی که گه سزاوار طلاق
اشکال آنست که اگر شراب صوری مراد بود پس همیشه سزاوار طلاق است لفظ گاه گاه چگونه مراد بود و اگر ذکر و فکر مراد باشد آن همیشه سزاوار نیست این لفظ چه نوع صورت بند و جواب آنست که باده خواران بنزد و ریاض صیام ترک شراب نمایند و در آخر شعبان بسیار بخورند و عیش و عشرت و سیر و گلگشت میکنند چنانچه خیام گوید گویند که ماه رمضان گشت پدید من بعد از باده خواهم گردید	

این غزل در نسخ مکتوب نیست

این غزل در نسخ مکتوب نیست

چون شمع نکورونی بر بزم بگذر باد است	طرب هنر بر بند از طور نکورونی
نکورونی حسن و جمال بر بزم بگذر یا دا است محل اعتنا نیست طرقتا و طرفه هنری یعنی حسن اخلاق و تیمارداری غریبا بر بند پیدا کن و حاصلنا قوله	
شمشاد خرامان کن آهنگ گلستان را	تا سر و بیاموزد از قدر تو دلجوئی
آهنگ گلستان را بر ابرای قصد گلستان قوله	
هر مرغ بدستان در گلشن شاداب اند	بلبل بنوا سازی حافظ بدعا گوئی
دستان سرود غزل	
ماییم و غم عشق جوانی و خیال	وز ماه رخت گشته تنم بهجوه لاله
لال ماه تو قرن بهنشن و نزدیک دست دهد میر آید ملال دگیری عرضه بیان اینجاست	آنجا ترا مجال قدره نال نه که از درون خالی باشد و بمعنی قلم هم آید غزل
نوبهار است در آن کوش که خوشدل بشی	اگر لب گل بدید تازه تو در گل باشی
نوبهار معروف در آن کوش در کاره سمنی ناما قوله	
چنگ در پرده همی میدیدت بند و لے	و عظمت آنگاه و بد سود که قابل باشی
و عظمت نصیحت و بند قوله	
در چمن هر ورقه فقر حالمی و گراست	حیف باشد که ز حال به غافل باشی
چمن باغ دگلزار هر ورق بهر تنفسی و فقر بیان قوله	
نقد عمرت ببر و غصه دنیا بگذا ف	اگر شب در روز درین قصه باطل باشی
گراف دروغ قوله	
حافظ اگر مدد از تحت بلندت باشد	صید آن شاید مطبوع شامل باشی
نسیم صبح سعادت بآن نشان که تو دانی	خبر بگوئی فلان بر بآن زبان که تو دانی
بلو که جان ضعیفم ز دست رفت خدا را	از لعل روح فراغت بجیش زانکه تو دانی
خدا را بواسطه خدا قوله	
امید در گم ز گشت چگونه بندم	دقیقه ایست نگار در این میان که تو دانی

سنگ

نه این غزل در لغت موجود نیست

غزل

دقیقه سخن باریک قوله	
یکمیت ترکی و تازی درین معامله حافظ	حدیث عشق بیان کن به زبان که تو دانی
درین معامله عشق غزل	
نوش کن جام شراب یک منی	تا بدان بیخ غم از دل بر کنی
بدان اشارت بجام شراب بیخ غم از دل بر کنی رفیع غم و هموم نمائی قوله	
دل کشاده باش چون جام شراب	سر گرفته چند چون خم دنی
دل کشاده باش خندان و خورم باش سر گرفته سر فرو و متفکر و متحیر قوله	
خاک سان شود و قدم نه چون ابر	جمله رنگ آمیزی و تروا منی
سان مانند قوله	
چون ز جام بخودی رطله کشی	کم زنی از خوشیستن لاف منی
رطل پیمان بزرگ غزل	
نور خدا میدت آئینه مجردی	از در ماورا اگر طالب عیش سمری
مجردی اول فرزندان بعده علائق و عوائق بعده ماسوا سے محبوب بعد از خود فی التجرد شیخ شرف الدین	
تجربیه منیری در کمربات فرموده تجرید آنست آنچه امر و زیانی از آن آزاد و بیرون آئی و تفرید آنکه در بند	
فروا نباشی و نیز تجرید از علائق و خلائق و تفرید از خود در دل غبار سے نه و بر پشت بار سے نه و با کس	
شمار سے نه و در سینه بازار سے نه و با هیچ مخلوق کار سے نه چون مرید این تجرید و تفرید حاصل کند	
جلوه گریش در عالم چنین بود که یاد او دانا را نیست لی طالبان فلک له خادما و این معنی درجه بدرجه حاصل	
آید نه یکبارگی و از آلودگی خویش بهریت نخورد و نظر بر لطف و فضل او باید داشت که هزار عاصی را	
حبیب کند و خلیل و هزار موصدا مشرک سے بسا پیر مینا جاتی که بر مرکب فرو مانده بسا زنده خراباتی که زین	
بر شیر تر بند و در محبوب العاشقین است تجرید مجرب و بودن محب از محبوب خواهی در حسانت خواهی	
در سیات اگر چه روزه و نماز بود چون رضای دوست در آن نیست میدان که بت پرستی و زنا را نیست	
و چون رضای دوست نه خانه بود میدان که عین عبادت است چون سالک از خود مجرب و شرف مر فروع اقل گشت	
خواه در تخانه در آید خواه در صومعه خواه و ستار پید خواه زنا رهند هر جا که رود با او رود و هر چه بیند او را بیند	

تجربیه منیری در کمربات فرموده تجرید آنست آنچه امر و زیانی از آن آزاد و بیرون آئی و تفرید آنکه در بند

ما رایت شیئا الا رایت السرفیه روی او نماید لون الما و لون الله بحکایت و آید ساکب را بهفتا و چند
مقام قطع باید کرد تا در مقام تجرید قدم نهاد و اصل را بر سیدنا التجرید قال تجرید العارف فمن غیر المحبوب
تجرید کردن از جمله اشیا بدو پیوستن و شرط راه تجرید آنست که چنان از خود ببردن شود اگر خود را بهیچ نیاید
عرفت ربی بر بنی درست آید از نیجاست که روزی رسول علیه السلام در عالم تجرید بود که جبریل عمر آمد و
حضرت را بر عادت قدیم ندید بایستاد گفت من جبرئیلم فرمود کیست جبرئیل گفت ملک مقرب رسول بنی المحم
والرب فرمود که محمد کیست جبرئیل و من در کشید و پس ایستاد چون از آن حالت باز آمد قال لی مع السرفیه
لا یسخر فی فی ملک مقرب و طائفتی مرسل و قتی که ساکب انعام ناسوت بملکوت دود و دشمنان انعام لکم
و ادلا که و از صاحبکم عدو لکم در ناسوت گذارد و قدم بهمت در ملکوت نهاد چون بهنرل جبروت رسیده
باشد کمال تجرید رو نماید و تفرید آفتاب چون از کثرت گذشت بهیچت و در جمال احد بیند ازل و ابد بخوبیند
چون محوئی محو شده باشد نه آنجا کار نه آنجا دوستی نه یار نه آنجا قیل نه قال نه آنجا میل نه مال
بعضی گویند که توحید و تفرید یک است اما در تفرید طلب بر جاست و در توحید طلب بر ترفع شد قوله

شعبه بانی کنی هر دم و نیست این دعا **قال رسول ربنا ما انا قط من ادبی**
شعبه مکر و فریب و بازی که هند یکپند گویند قط یعنی هرگز و دوی اشیا عین و بیکار که در شمار
در نیاید معنی آنست که هر ساعت فریب و بازی میکنی و مرا اغواطه میدی و این روانیت از قول
و فعل خود مایست که مرا به بازی و عبت نیا فریده بلکه بر اے کارے در بهمان آورد اند و قول رسول ام
بران شایدهی آرد که قال رسول ما انا قط من دوی یعنی نیستم هرگز از اشیا و عبت و بیکار که نیاید
در شمار یعنی مرا بر اے کارے آفریده اند نه بر اے بازی و عبت آورد که ما قال الله انفسکم انما خلقناکم
عبدا و انکم الینا لاترجعون قوله

از چه بجزده می کشی تیغ جفا بکشمش **فکر میکنی مگر فی عید مژدوی**
عید بکسر غین عجمه شمشیر و ان ممدوده حیضه واحد مؤنث اسم مفعول است من التمدید کشیدن ممدوده
در اصل ممدوده بود اگر باتباع قرآن باید پرداخت پس اینجا تا از جهت درستی وزن در رعایت فیه
انداخت و یا که در آخر مصرع است یا در اشباع است معنی آنست که از چه سبب و بکدام جهت در غلات کشی
تیغ جفا را بکشمش بگذارد که بر نیم کشته رحم آوردن رحمت آوردن است چنانچه مکرور است

بکین من

زخمی و گزین بجزایم چه میکنی بر نیم کشته رحم بصد خون برابرست مگر فکر میکنی که در شان
دنیا داران و مردم آزاران فرموده انضاع علیهم موصدة فی عمد ممدوده غزل

نیست در خیل تیان مثل تو شایر عجبی **بر فلک نیست چو خسار تو ما به عجبی**

خیل گرده مهر گلیا نام گلیا به تیره تاریک غزل

وقت را غنیمت دان الفکر که توانی **حاصل از حیات ایجان یکدست تا دانی**
کافم بخشی دوران عمر در عوض دارد **جهد کن که از عشرت کام خویش بستانی**

کام بخشی برادر ساندین قوله

پند عاشقان بشنو و ز طرب تبا یا ز آ **کاینده نمی از زو شعل عالم فانی**

طرب کنایه از عشق قوله

پیش نه ابد از زردی دم مزن که توانی گفت **با طبیب نامحرّم حال در دهنیانی**

طبیب اشاره بزا به قوله

یوسف عزیزم رفت اے برادران رحمتی **کز غمش عجب دیدم حال پیر کنعانی**

یوسف عزیزم کنایه از محبوب پیر کنعانی یعقوب قوله

دل ز ناگو چشمت گوش داشتیم لیکن **ابرو کما نذارت میسر و به پیشانی**

گوش داشتیم منظر شدن و نگه کردن و دیدن و محافظت نمودن پیشانی یعنی شوی و بجای

سه پیش او چون سر نهادی باز پیشانی چه سود قوله

چشم شکن نمیدانند اینقدر که صوفی را **جنس خانگی باشد همچو لعل رمانی**
جمع کن با حسانی حافظ پریشان را **اے سنگ گیسوت بچرخ پریشانی**

سنگ بین غزل

هو انخواد تو ام جانان و میداتم که میدانی **که هم نایده می بینی و هم نوشته میخوانی**

هو انخواه دوستدار قوله

کشا و کار و شتاقان دران ابرو و دل بند است **خدا را یک نفس با ما گره بکش از پیشانی**

کشا و کشایش قوله

در یغایش شبگیری که در خواب بحر گشت **بدان قدر جمال ایل دران رفیقه دلانی**

جان و دل تو حافظا بسته و ام از دوست
اے شعلون چل و دم مزن از محرومی

در یغیا الف را ند چون در دا در ان روز یک در مانی مراد روز محشر قوله

ملول از نهان بودن طریق کار دانی نیست | بکش دشواری منزل بیاد عهد آسانی

ملول سته قوله

خیال خیر زلفش نیست میدید حلقه | نگر تا حلقه اقبال نامکن بجنابانی

چمبر حلقه غزل

انهر از عهد بکر دم که یار من باشی | قرار بخش دل بمقرار من باشی

عهد سی بخش بخشند قوله

چراغ دیده شب زنده دار من گوی | ایس خاطر امیدوار من باشی

دار زنده قوله

در ان چمن که بتان دست عاشقان گیرند | اگر ت ز دست بر آید نگار من باشی

در ان چمن در ان محل گرت ز دست بر آید اگر از دست تو بر آید قوله

از ان حقیق که خونی دلم ز عشوه او | اگر کنم گله او را ز دار من باشی

از ان حقیق کنایه از لب عشق عشوه فریب را ز دار من باشی | انکه کنی و مراد سوای عالم نسازی قوله

شود غزاله خورشید صید لاغر من | اگر آهوی چو تو یکدم شکار من باشی

آهوی چو تو چون تو آهوی قوله

دست بکلبه احزان عاشقان آئی | شبی انیس دل سوگوار من باشی

سوگوار ماتم زده قوله

سده بوسه کز دولت کرده وظیفه من | اگر ادا کنی قرض دار من باشی

بوسه مراد حصول استعداد قبول کیفیت کلام صوری و معنوی و خواص را حظه است که از خواص کلام میر بایند و لب مراد لطف لب که شیرین جوید شد لطف خداست به باغ جان را زاب او نشو و نماست و کلامی که در حیات صوری و معنویت دو قسم است قسم اول سطر و حی منزل و آن مخصوص بانبیا و قسمی که واسطه و آن مخصوص باولیا معنی آلت که در چه لطف خود که کلام صوری و معنوی بود و بوسه که کنایت از استعداد قبول کیفیت آن کلام بود

وظیفه کرده دستقام بران آورده اگر ادا کنی بکلمه و فی العده وین قرض دار من باشی و حکم الکرمه اذا وعد و فایز بار من باشی یعنی چون مرا از عوام و استعداد قبول کیفیت آن کلام من و بخشند که از کلام صوری و لفظی که عبارت است از قرآن مجید و از کلام معنوی و لفظی که عبارت از کلام قدسی است حظه وافر می یابم و بخوشنوتی میگیرایم و این هر دو استعداد را وظیفه کرده اند و دار من بران آورده که اگر ادا کنی قرض دار باشی و حکم زیر بار من باشی بوسه کنایه از جذبه که موجب تجلیات می باشد و تجلیات چهار قسم است صوری که در همه موجودات بود و قسم آن بر صورت صاحب تجلی می باشد و تجلیات نوری و تجلیات ذوقی و آن در علوم و ادواق معارف می باشد و تجلیات ذاتی اختصاصی برقی می باشد و شرح لمعات تجلیات نوری را در تجلیات صوری و دخل ساخته و سه تجلی قرار داده پس بر تقدیر اول هرگاه تجلیات ذاتی جز گاه گاه نمیشود و نظر تجلیات ثلثه باقیه که حصول آنها اکثر اوقات مرعوب است و آن را وظیفه میتوان گفت میفرماید که آن تجلی وظیفه من نموده و مقرر کرده و من امیدواران می شوم و انتظار آن میکشم بمنزله قرض ادا بایزد که اگر تجلی ذاتی برقی نیز اکثر اوقات حاصل خواهد بوده باشد پس سده بوسه بر تقدیر ثانی راست می آید و این بیت خواهد بود که شوم مست و دوبرست هم و حده از حد بشد و مانده و دیدیم نه یک و آن اعتبار آنست که هنوز تجلی برقی ذاتی اختصاص نیافته و میتوان که خطاب برین بیت بمرشد باشد یعنی گفته بودی که هرگاه مست شوم و از خود روم یعنی بقفا فی الدر رسم تر بوسه دهم یعنی بر اسرار ظاهری و باطنی واقف گردانم و حده از حد بشد یعنی این وعده مجرود حصول تمنی یعنی مذکوره و آن وعده از ان حد در گذشت و چندی بر آن بگذشت و ما بموجب آن عده بهره ور نه شدیم و نه بکشف هر دو اسرار مشرف گشتیم و نه بکشف یکی از ان هر دو شاید که مراد تجلی ذاتی و غیر ذاتی باشد چنانچه تجلی گاه چار قسم گویند و گاه قسم دو قسم چنانچه در شرح گلشن راز و شرح محمد الواحد بگرامی گوید بوسه که بطلب عاشق متعلق است یک بوسه اشارت بطلب عاشق یک مرتبه فنا فی الذات و شهوت و حظ و کونین و همچنین دو بوسه و سه بوسه یا بیشتر می باشد و بر مراتب فنا عاشقان از خطوط و لذات دارین و بوسه که بجنایت معشوق است اشارت است از فنا و معشوق عاشق را فاما بوسه که بطلب معشوق متعلق است آنرا اشارت نیست نازک که بر روی کاغذ نتوان نوشت س یار که که ندا بوسه از ناز و او بوسه بخت من نداوم و گاه از طلب بوسه اشارت کنند

بر طلب عاشق فنا، وجود را با فنا و معشوق وجود عاشق را و این دو بیت را که در از هر دو بیت زلیش
جان نمیدهم : اینم نمی ستانم و آنم نمیدهم : گفته بودی که شوم مست و دو پوست بدیم : و عده
از حد بشد و ماند دو دیدیم : یک : محمول بر همین معنی گفته یعنی نماند که جزئیات فنا غیر محصور اند و باطل
کلیه منحصر در سه قسمت فنا : ذات و فنا : صفات و فنا : افعال پس سه بوسه عبارتست از فنا :
ذات سالک و ذات حق و فنا : صفات و فنا : افعال و در افعال حق نمیدهم که
ذات و صفات و افعال سالک معین ذات و صفات و افعال حق گردد و دومی از ایشان بر خیر و یگانگی
رو و بدی که بود ما ز با جدا مانده : من و تو رفته و خدا مانده : غزل

ایا میسما بحالی در جانم لالی | یارب چه در خور آمد گدوت خط بلالی

البسام را اهل لغت داخل کتب ساخته جوابش دو نوعست بسم در اصل تبسم بود بضرورت شعر خواجه تارا
حذف کرده و نیز از بعضی فضلا بسمع رسیده که البسام و البسم بیک معنی است و بچ وین یارب در
مقام تعجب استعمال کرده اند گدوت اے گردخت - معنی آنست که اے سپید کننده دندان و ای طاهر زنده
لالی از درج دمان بر حال تباہ و روئے سیاه من یعنی اے تبسم کننده بر حال پریشان و صورت پشیمان
و ده چه در خور لایق افتاده است گردخت خط بلالی مزین رخ است و هم فرین ازان روح باید دانست
که منادی له اے مالا جلہ اللہ اصرار ثانی است که در خاطرش همچو نقش مانیت و منادی له آن باشد که
اول منادی بر خاطر ترا شد بر کسی که در خور آن بود و او را ندانند و منادی له گاه مظهر باشد و گاه مضمحل
آرند که فحوائص کلام بران دلالت کند و شعران بود چنانچه درین اسم المدح و ثن کل فعاله تقدیر چنان باشد
افعل بنا ما نحن بخیرک بل یعنی بکن با ما خیر که حمد سراسر از ما درون شان باشد با حتما و علم سامع بران
داشته و تخم این نهال بخاطر کاشته چنانچه یا الله یا الله بر زبان آرد و میداند که آنچه بخاطر است خدا
میداند و مظهر و بعضی مقامات ظاہر الدلالة است بر آنکه مقصود از اینده است همین است و چپ و راست
حسرتان همین است کما قال الله یا ایها الذین آمنوا صبروا و قوله یوسف اعرض عن هذا و در بعضی محلیات
محتاج شود توضیح چنانچه همین شعر خواجه که تمثیل این قسم سحر و صبر با کنی مبین بکنده که مالا جلہ اللہ اصرار
بنیانی است ظاہر نگردد و معانی درست نشود حضرت خواجه این معنی را بخاطر آورده غمی است که محبوب خود را از دست
آگاه سازد پس او را باین روش ندانم و یعنی حال پریشان من که موجب تبسم است همین خطا و کوتاهی است

من ارجو حافظ شاعر مریه در این بیت

این غزل در شعر خواجه نیست

که زینت بخش روی تست چنانچه خود فرموده : باغبان همچو نسیم زور باغ مران : کاب گلزار تو
از اشک چو گلزار منست : و نیز خط بلالی همان خط عذار بود معنی چنان شود که اے تبسم کننده
بحال و روئے سیاه من از دیدن حال من بگذر و در دیدن جمال خویش نگر که چه زینت دارد رخ
بلال تو و برین تقدیر بر سر که او را چنین دوا شود و همه منادی له در مصرع ثانی بود نرود بخویان مالا جلہ
اقبال است که شامل حال جمیع مقاصد مال است چون اقبال بدست آید ما بهی مراد نیست اند معنی
حقیقی آنست حال کنایه از عشق و در جانم لالی مشابه تجلیات و بلال شریقه و خط بلال تقلید شریع
من و یعنی مشاهدات تجلیات چه در خود آمد با کمال اتباع شریعت غزاقوله دل رفت و دیده خون شد
معنی این بیت آنست که در عشق و محبت دل رفت و دیده خون شد و تن خست و جان نه
تن برون شد و در عشق عجز بها است که بے در پی من آید و عاشقی را در تعجب من ربایند
و در نسخه معجزات است اے در عجز آورده دیگران اظهار این بیت را مقدم قوله

دل خون شدم زینت زینت چشم مستش | او غیت بالزایا ماللهوی و بالی

زینت مصیبت هوی کام و آرزو مراد عشق و بال گناه و یا و بالی اشتباست - معنی آنست که
دل خون شد از دست تو و از ناز چشم مست تو آرزو شده ام مصیبت ما هست گناه عشق و هوارا یعنی
عشق در هوارا لاله بود با ناز چون طالب بطلوب رسید دلاله خویش را یکسو کشید محب خواه آزار مینماید
گلهاء مراد چینه عشق و هوارا گناه نیست اے برادر تصدیق مانست قلاش مجر و از هر دو عالم و بلند
و نه تنگ و نام لالا ابالی پاک ندامت من و معنی بیباک قوله

العیین ما تنامت شوقا بال نجد | والقلب ذات وجدنی و ایه الغزالی

تنامت تا زانده کما قال الله و لات حین مناص پس تنامت در اصل نامت بود تا از جهت درستی
فرن آورده نجد کو به است مشهور که قوم لیلی را بود در اینجا مقام و مجنون او از عشق او انجا بے آرام
و الحال مقام هر محبوب بے رانجده تعبیر کنند غزال آهوبره و نام مراد عرب که قبیلہ بنی غزال اند و
منسوب و اینجا بهین معنی است معنی آنست که چشم خواب نکرد از شوق ملاقات و ایه بنی غزال که
عبارت است از معشوق و معنی حقیقی آنست که اے شمشیر و اے مرث بار در وقت معهود
بر باب المعهود این غریب مجبور معروض دار که فلان را در شوق مشاهدات چشم مست بخواب و دل در

و جد و اضطراب لقاے خویش کرامت فرما و از کشاکش تجلیات بر بالطف لایزالی لطف حق قوله
 لقد در مل کان الحبيب فيها طار العقول طار من نظرة الغزالي
 در بعضی نیکوئی رمل رنگ بیابان طرا همه نظر گریستن غزال محبوب - معنی آنست که مرخدا یرت
 خوبی و نیکوئی رنگی که دوست من در آن ساکن است و محرابی که یار من در آن ساکن اندر پدید عقل از به
 نگریستن محبوب اے در جلوه جمال بهوت گشتم و در تماشا جمال باکمال او بهیوش شدم چنانچه داب
 سالکان است که در حال مشاهده تجلیات بخود شوند و از خود فانی گردند و از جمال باکمال او بهره بگیرند
 قم فاسقنی رحیقاً رشفاً من الزلالی بر خیز پس بنوشان مرا شراب -

قصاید هذه القصيدة الحاتی

پس از حمد خداوندی که بیش از همه شایسته تعظیم است از جان و دل انشا
 محمد و محمد الا رسول احمد بشیر رسول بانی من بعدی احمد بشیر بشیر اندر اسراج سراج منیر
 و دوه خاندان اساس بنیاد بنا عمارت نخستین نقطه فطرت اول مخلق اندر نور شب اسرار
 سبحان الذی اسری فیروزه گون طارم آسمان کربیان و شنگان مقرب روحانیان ملائکه بران
 برنده تر پیران پرنده غزال غنچه آواز یار قدرت رفوف تحت مقام قرب ادنی فکان
 قاب توسین اودانے احصا شمر دن مانی نام نقاش و باب خشنده اغنی منز طاق یکتا
 طاقم یکنام صورت ظاهری باطن سر او شیده جهر آشکارا - قصیده

سپیده دم چو صبا بوسه دوستان گیرد چمن ز لطف هوا نکته بر چنان گیرد
 هوا ز نجوت گل در چمن تنق بندد آفت ز رنگ شفق رنگ گلستان گیرد
 تنق نیمه و پرده قوله

نواے چنگ بد انسان زند صلا صبح که پیر صومعه راه در میخان گیرد
 نوا آواز قوله

شبه سپهر جو زین سپر کشد بردوش به تیغ صبح و عمود آفت جهان گیرد
 شبه سپهر لثاب و نیز امانه بیانی ندین سپر آفتاب تیغ صبح و دشنی صبح و عمود ستون

این قصیده در پنج موهود نیست ۱۱

و حب نیمه آفت کساره قوله
 بر غم زاع سیه شایب از زین بال درین مقترش زنگاری آشیان گیرد
 زاع سیه شب شایب از زین بال آفتاب مقترش باد و در دبان بند و مقترش زنگار کنایه آسمان قوله
 چو شمس و افلاک بنگر و بجام صبح که خورشید شسته جو مهر خاوران گیرد
 شسته روشنائی محیط نام دریا و هر دریا در گیرنده خوشاب روشن و تازه ضمیر ان سپر غم قوله
 چرا بصد غم و حسرت سپهر دایره شکل مرا چو نقطه پر کار در میان گیرد
 سپهر دایره گرد آسمان که مانند دایره گردنده است پر کار قلم آهنین که بدان دایره کشند قوله
 چید نویست که نور چراغ صبح و مد چه شعله که در شمع آسمان گیرد
 پر نور و روشنی شمع آسمان ماه و آفتاب قوله
 ضمیر دل نکشایم بکس مر آن به که روزگار غیورست و ناگهان گیرد
 ضمیر اندرون دل غیور مشکین قوله
 چو شمع هر که بافتش از شد مشغول لبش زمانه چو مقراض در میان گیرد
 افشا ظاهر کردن قوله
 کجاست ساقی مهر و مومن که از سر مهر چونیم مست خودش ساغر گران گیرد
 نیم مست مخمور قوله
 نواے نغمه لے رایو بر کشد مطرب که عراق زندگاه صفهان گیرد
 نوا سرود اصفهان نام شهر مبارک از ولایت فارس هواے لطیف دارد اهل اوزیرک
 باشند در صناعتها و آثار قدیم یهودیه خوانند و گویند هر خطی که در عالم باشد ابتدا سے آن
 از ولایت اسپهان بود و نیز گویند هر که در آن چهل روز مقام کند بخیل شود و خروج و جال هم از آنجا
 بود و از آنجا اسپهان و سپاهان نیز گویند و نیز نام نواے قوله
 فرشته حقیقت سر و ش عالم غیب که روضه کر مش فتنه بر چنان گیرد
 روضه باغ جنان بهشت قوله
 سکندر یکم مقیم حریم او چون خضر ز فیض خاکد رش عمر جاودان گیرد
 حریم خانه قوله

گویی که بر فلک سروری عروج کند	نخست پایه خود فرق فردان گیرد
عروج بالا بر آمدن قوله	
با وج ماه رسد موج خون چو تیغ کشد	به تیر حریح بر دحمه چون کمان گیرد
تیر حریح عطار و تیر کمان چرخ و نیز تیر که بکمال چرخش اندازند و نیز تیر که مانند تیر هوایی که از آهین سازند و درون آن پیر از باروت کرده آتش زنند و سر و پند بر هر که خورد بپاک گردد قوله	
عروس خاوری از شرع رای نور شاه	بجای خود بود و راه قیروان گیرد
عروس خاوری آفتاب قیروان نام شهره بخرب و نیز هم مشرق و هم مغرب را گویند قوله	
ایا عظیم وقارے که هر که بندگست	از رفیع قدر کم بند تو امان گیرد
وقار عزیز و بزرگ کم بند خادم امان گیرد و پناه طلبد قوله	
رسد ز چرخ عطار و نهرار تهنیت	چو فکرت صفت امر کن فکان گیرد
کن فکان مخلوقات قوله	
مدام در پی طفاست در وجود عدوت	سماک رانح ازان روز و شب غمان گیرد
سماک رانح نام ستاره قوله	
فلک چو جلوه کنان بنگر و سمند ترا	اکمینہ یا نگهش اوج کبکشان گیرد
سمند اسپ اوج بلندی هوا کبکشان شکلی که شب در آسمان پدید آید قوله	
ملا متی چو کشیدی سعادتے دہرت	که مشتری نسق کار خود ازان گیرد
مشتری خریدار و نام ستاره نسق روشن قوله	
در ان مقام که سیل حوادث از چپ دست	چنان رسد که امان از میان کران گیرد
کران کناره قوله	
شکر کمال جلالت پس از ریاضت فیت	نخست در شکن تنگ ازان کران گیرد
شکن کبر خرم هر چیز و چین جامه و جز آن و شکننده و محن و سر و نبری و بیج که در زلف شاهان افتد تنگ ضد فراخ و شکم بند اسپ و شتر سوخته و ستور و نیز در کوه و سخت قریب و خروار شکر و بار ستور و خروار مثل آن و ایضا بگفته بیا آید و بدین معنی تنگ تنگ مکرر مستعمل است و در کمال تنگی سخت تر و کمال	

و نیز نام مقام است از ترکستان زمین که ترکمان تنگی منسوب اند بران مقام قوله	
چه غم بود بهمه حال کوه ثابت را	که حمله ماے چنان قلمزم جهان گیرد
قلمزم دریا و چاه بسیار آب پارسیان قزم گویند ۱۲ من ابراهیم شاهی قصیده	
اسپیده دم که شدم محرم سرای سرور	شنیدم آیت تو بوالی السداز لب حور
خدایونق و الضم خداوند و پادشاه در بر خدایگان پادشاه سخن سخن شاعر ز او فرزند و توشه و اصل رفیع قدر بلند مرتبه شامل خصلتها جمیل نیک نورانا الله تعالی الهی کناه و یحور تاریک نهیق حمار آواز خر سماع شنیدن نغمه و آوای آواز سرود و آوای نام پیغمبر که الحان خوش داشت و صاحب زبور بود ادیب ادب و مهند سفر جل نام سیده مقصور کوتاه بگاه وقت سفینه بیاض منشور بگنجد راعی شبان و رسول ۴ داعی دعوت کننده مراد رسول علیه السلام فغفور پادشاه چین هر که باشد و نیز پادشاه ازان اشکان که فرزندان یافت بن لوح ۴ بود بعد سکندر پادشاه شد از و جله تاری ولایت داشت ملوک دیگر از خدمت بگردند شصت و دو سال ملک راند و ملک دیگر که در ایام او بودند ایشان را ملوک طوائف خواندندی من ابراهیم شاهی قصیده	
اے ملک ازل تا باید ملک تو مطلق	ے هر دو جهان یافته از وصف تو رونق
کره بچه اسپ کسوت لباس عقیق نام جانور غلغل آواز شور سخن آواز سرود قائم بنی از پوشتینا نفیس که قیمتی بود کسوت ملوک ۱۲ من ابراهیم شاهی سنجاب جنس از پوشتین پوشش ملوک خز جامه ابریشمی مخدر بالضم نام ولایت و نیز پوشتین کسوت ملوک و بیشتر از حد و ظلمات آرنده من ابراهیم شاهی کمر انچه بر میان بندند و نیز میان کوه مثل کمر کوه و بدین معنی بغیر ذکر کوه نیز آید من ابراهیم شاهی قوله	
آب از نظر بیت توشه دل تو گوهر را	زان آب برآمد بهواد و مطبق
لما اراد الله ان یخلق هذا العالم خلق جوهر انظر الیه بنظر البیته فذاب نصیفین من بیته الرحمن نصیفه نار و نصفه ماء فاجری الماء علی النار فصعد منه دخان فخلق من ذلک الدخان السموات فخلق من زبدۃ الارض و خلق السماء کان دخانا بیدق پیاده شطرنج لمن الملک اشارت بکرمیه لمن الملک الیوم لعل الواحد القهار قصیده	

این سخن

این سخن

اگر حرم کعبه خواهی و انجمن نعل نقاب	لاله و گل دان همه خار بیابان حرم
حزیم حسنه قوله	
خواجہ توران شاہ عادل لجلال ملک دین	بدر آفاق علی عون الوری غوث الامم
بدر ماه شب چار دہم عون یاری وری خلق غوث فیاض امم استہا	
صورت جاہ و جلال مقصد فضل و کمال	مظہر انوار رحمت مصدر حسن شیم
مظہر جاہ ظہور مصدر جہ صادر شدن شیم عادتہا قوله	
رافع اوضاع بدیعہ ناصب اعلام دین	ماحی آثار طغیان قاصع ظلم و ستم
رافع بلند کنندہ اعلام نیز ماحی محو کنندہ آثار نشانہا طغیان بیفمانی قاصع بر کنندہ	
خواجہ کافی نام مردی وزیر محاسب نویسنده صیت آوازہ جو بخشش صدرا آواز صدر سینہ	
پیشگاہ ددل و ابتدا دو صاحب منصب و باز گشتن از جاے و بدر آمدن از جاے اجم تن آور	
پیشہ علم نشان کہ اندر بیابان بود و کوہ بلند و علم و جاہ و رایت معلی بلند قوله	
آستان موضع دولت نہ کنوت و بس	دارد این قصر معنی نقش تاریخ قدم
قدم دیرینہ شدن و پیش رونده قوله	
بخت بیدارت چومی آید بصرای وجود	خفته بد گردون ہنوز اندر شبستان عم
شبستان محل عدم ناچیزی قوله	
قلب بدخوانان نکست احوال بار جاہ تو	ہر کرا دل نشکند فیروز گرد لا جرم
قلب دل و فوج میانہ لا جرم لا چار قوله	
بان نہ پنداری کہ نہامیز فی قلب خصم	ہمت ارباب دل بائت و ارباب ہمم
بان ہشیار شو ہمم جمع ہمت - نام ابو جہل در جاہلیت ابو الحکم بود کہ مال دانش پیشوای خلق	
مینمود و چون بان سرور بعد اوت پیش آمد و جہالت را شعاع خود ساختہ از زبان در نشان انحراف	
ابو جہل بر آمد نام سابقش محوشد معنی نکست کہ لے دل ز بہار انکار اہل اندر منما و در عداوت	
ایشان سبب خسرتان فی القدسی من عامی لی و لیا فقہ آذنتہ بالحر ب قوله	
تاہم ہجور بود از خاک بوس در گہت	در دوش در دوش بانیمان ندم

ندیمان ہشتیان ندیم پشمانی دوستکانا آنکہ از جان و عزیز دارندش یغما لوط کج فوشتان	
یاہوہ گویان تا سخن فہمان و ہیو تو فان مغنم غنیمت قصیدہ	
شد عرصہ زمین چو بساط ارم جوان	از پر تو سعادت شاہ جہان شان
عرصہ کشادگی میان سراسے ہر کشادگی کہ در و درخت نباشد قوله	
خاقان شرق و غرب کہ در غرب شرق است	صاحبقران خسرو شاہ خدا لگان
خاقان بادشاہ ترکان و بادشاہ چین صاحبقران مولود کہ مسقط الغظ یا مسقط است او	
بوقت و آن عظمتی باشد و بروج قرآن در طالع بود ۱۲ من ابراہیم شاہی قوله	
خورشید ملک پرور و سلطان اوگر	دارای عدل گستر و کسر کے نشان
کسرے نوشیروان و ہر کہ شاہ فارس بود نشان علامت و نشانندہ قوله	
عظم جلال دولت و دین آنکہ بختش	دارد ہمیشہ توسن ایام زیران
توسن نارام قوله	
دارای ہر شاہ شجاع آفتاب ملک	خاقان کامگار و شہنشاہ نوجوان
کامگار صاحب مراد قوله	
ماہی کہ شد طلعتش افروختہ دین	شاہی کہ شد زیمتش افراختہ زمان
افروختہ روشن افراختہ بلند قوله	
سیمرغ و ہمدان بود قوت عروج	آنجاکہ باز ہمت او ساقاوشان
عروج بالا رفتن قوله	
حکمش روان چو باد بر اطراف بحر و بر	نہش روان چو بروج بر اعصاب انس جان
تحت تیر شک مستند چو بشیر و کیقباد	تاج تو عین افسر دارا و داودان
دارا داندہ و نام شاہ و اور عالم قوله	
ا تو آفتاب ملکی و ہر جا کہ میروی	چون سایہ از قمار تو دولت بود روی
ارکان نپرو و چو تو داور ہیچ قرن	گردون نیار و چو تو آخر بصد قرآن
قرآن ہشتاد سال و بقولے سی سال قوله	

سرمیال قوله

اے ساقی ازان مے شبانہ | درودہ دوسہ جام عاشقانہ

مے شبانہ مے دوشین جام عاشقانہ جام پر دمالامال قوله

اے مطرب مالتو نیز یکدم | مزار زکعت و فت چخانه

چخانه نام سازے کہ سر مند لگویند قوله

برگوے بیا و وصل جان | چون عود بسوز دل ترانہ

عود نام جو بیت خوشبو کہ بسوزند ترانہ نوے از سرود قوله

دیر لیست کہ آتش غم دل | در سینہ ہمیشہ زیانہ

دیر است مدت زیانہ شعلہ آتش قوله

چون نیست بھیج گونہ پیدا | دریاے فراق اکرانہ

کرانہ انتہا قوله

اے غیرت لعبتان طنانا | برقع زرخ چومہ بر اندازا

طنانا خندہ و مسخرگی کنندہ بر انداز دور کن قوله

تا من ز سر جهان بکلی | برخیزم و توبہ بشکم باز

بکلی من کل الوجہ قوله

اے دوست زربلزار دیدہ | شد فاش میان مردمان راز

فاش آشکارا قوله

سرمایہ عمر و ادب باد | ہر کو بعینہ تو گشت و مساز

و مساز ہمدم و محب قوله

در آتش عشق و جگر غم | سے سوز و لاچو عود و سے ساز

بمجر عود سوز قوله

حالے چو نمیدہ مرادست | بوسیدن پائے آن سرفراز

حالے فی الحال نمیدہ مرادست بوسیدن شود

اے سرو سمن بر گل اندام | از عارض تو جہل مہ شام

سمن نام گل قوله

چون کام نشد بسی حاصل | قانع شدہ ام ہجر ناکام

کام مقصد ناکام لاچار قوله

ما نیم و غنیم فراق حالے | تا خود بحجبار رسد سر انجام

سر انجام آخر کار قوله

شادم بہ غمت کہ در ہمہ حال | سوز غنیمتت سازگارم

سازگار سازندہ کارم قوله

اے زخم غنیمت تو مرہم دل | عشق تو امیس و محرم دل

امیس الفت دہندہ - ترجیح بند

ساقی اگر تہو اے ماہی | جز بادہ میاں پیش ماستی

ماہی بفتح ہست و بمعنی تاکید و زجر ہم آید قوله

سلطان صفت آن بت پریش | می آمد و خلق شہراز پے

صفت مانند و مثل مانند قوله

باد و در آب و در مان | کوئین مگر ز عشق لاشے

ز عشق لاشے پیش عشق میج قوله

مردم نگران بروے خویش | و ز شرم روان ز غار عشق خو

نگران مشتاق و فریبندہ خوی حق پاکباز آنکہ تمام بقمار در بازو و مجرور زاہد قوله

حیران شدہ ام کہ بیج و صفے | در خورد درخت بیان ندارد

در خورد لایق - قوله

ہر دل کہ ندارد ز جان دوست | میدان بیقین کہ جان ندارد

جان ندارد بجان ست لایق و مودہ منتظم آریستہ قوله

نوباوہ خاندان ملکست | گلہ بہ بوستان دینست

نوباوہ درخت نرستہ قوله

آثار و دلائل سعادت | تابندہ چو نورش از جبینست

آثار نشان و لائل جمع دلیل تابنده روشن نورش بشین بجه اورا نشین بی با قول
 در حاتم قدر او نهفتیم | فیروزه چرخ چون نیکین است
 خاتم بنوع کس نهشتی قول
 بر نام تو مهر کرده گردون | منشور او امر و نواهی
 منشور مهربان قول
 اے خلعت ملک بر تو زیبا | دے غره دولت از تو غرا
 غره سپیدی روئے اسب و پیشانی و بزرگی غرا روشن قول
 بر قامت حشمت تو کوتاه | این اطلس نیلگون والا
 اطلس نیلگون والا آسمان قول
 نگارشت صدای صیحت عدلت | از سقف نهم رواق حضرا
 رواق حضرا آسمان قول
 بر شاوخی مجلس تو ناهید | بر لفظ کشیده جام صہبا
 ناهید زهر صہبا شراب قول
 از بهر قبولیت ازین گوش | لولوے خوشاب گشته لالا
 ازین گوش یعنی بندگی و خدمتگاری و فرمانبرداری بطوع و رغبت لالا غلام درخشنده
 و این در صفت جبر لولو مستعمل نه شده قول
 در قصه تو چرخ آسمانی | کیوان به در تو پاسمانی
 کیوان ستاره زحل قول
 تو رفیق رفیق در یمنیت | تائید مدیم در بشارت
 یکمین دست راست تائید استواری مدیم بهشتین قول
 نصرت که مباد از تو خالی | در رزم کسینه و ستیارت
 دست یاری دهنده پرده وار دربان - محسن
 در عشق تو اے صنم چنانم - پیہات افسوس شاهباز باز سپید انگار بدان غیر عرب
 راترک و تاجیک گویند آخیل کرده پهل سواره که از طرفین برآید - ساقی نامہ
 بیاتنا حشر در اقلیم در کشیم | ازستی بعالم علم در کشیم

از جام و مادوم دے دم ز نیم | ازے آب بر آتش غم ز نیم
 و مادوم دسم قول
 ازین دامگه دیر بادے م خاک | بر رفتند و بردند حسرت بخاک
 دامگه دنیا - قول
 در این جواتی که بر باد شد | خشک آنکه از عالم آزاد شد
 خشک خوش قول
 سبک باش در طے گرانمده | و گر فاش نتوان نہسانم بده
 رطل پیمانہ قول
 بده ساقی آن آب آتش خواص | از ان بلکه یا بزم آتش خلاص
 آب آتش خواص شراب قول
 بدین سقف نہ پایہ شمش رواق | توان زد بیک جامے چار طاق
 چار طاق نوے از طعام مخصوص بطبع و نیمه در اونی قول
 بده ساقی آن جوهر روح را | دواے دل ریش مجروح را
 آن جوهر روح کنایه از شراب قول
 خذ الجام لا تخش فیها الجملح | کہ در باغ جنت بودے مباح
 بکیر جام و مترس درین کہ گناہست قول
 بده ساقی آن بادہ روح بخش | بده تانشینم بر پشت رخس
 رخس نام اسپ رستم قول
 تہمتن صفت رو بیدان کنم | بجام دل آہنگ جولان کنم
 تہمتن رستم قول
 درین خون نشان عرصہ رستخیز | تو خون صراحی بساغر بریز
 خون صراحی شراب قول
 بیاساقی ازین کن سرکشی | کہ از خاکی آخر نہ از آتشی

از خالی یعنی از آدمی نه از آتشی نه دیوے قوله

بیاساقی آن باد و لعل صاف | بدو تا که این شید و تر و زرد لاف

شید مکر تر و زرد و رخ قوله

از تبیج و خرفت ملولم مدام | نهی رهن کن هر دورا و السلام

رهن گرد قوله

بمن ده که در کیش زندان مست | چه آتش پرست و چه دنیا پرست

یعنی بت پرستان را عیب مکن و زنا داران را نکوهش مکن که ایشان عبد الصنم و توعبد الدنیا و در همی رنگ برگی تلافی عوض تدارک کاویاتی علم علم فریدون و آن از چرمی بود و آن را مبارک شمرده و بجای پویشیده و لعل و جواهر در آن زیاده کرده در عهد عمر رض چون خراسان شخ شد تجارت آمده امیر المومنین آنرا قسمت نمود بزرگوارید سیل کند و بهیم تاج بازگشاده آب اندیشه سوز شراب گرگ پیر آسمان آن بکر مستورست شراب رو و پسر و جوت آب و تار ابریشم من ابراهیم شاهی - معنی نامه

معنی کجائی بگلبانگ رود | بیا و آرد آن خسروانی سرود

پرویز نام پسر هرمز بن نوشیروان که الیوان کسرته که نام ترب بود مرتب کرد و تاجی که داشت بوزن شصت من مرصع بجواهر نفیس و تختش از عاج و ساج و مکمل و مرصع بود شکل اقاییم زین و فلک البروج در و ثبت کرده و انرا بطاقی در آورده و بر و طلسم بود از شیر و گوزن سر بر و طلسم و غلوله کم از گوزن چون یک ساعت گذشتی آن گوی از دمان شیر در طاس او افتادی و او را چهار دست فرش بود که هر دس فصلی از فصول سال نگاشته و شطرنجش یک طرف از یاقوت و طرفی از زمرد تراشیده بودند و نزدی داشت که یکجا نبش از بسد و دوم از فیروزه با ششم ترکیب کرده و او را دویست شقال زرافشان بود چون بار دادی از آن زربست صورتهاے خواب ساختی و شکستی و خوانش مرصع بجواهر نفیس و کاسه های زرد و سبز و اورا گنج با د آورد و گنج عروس و گنج دیو و خسروی و گنج افراسیاب و گنج سوخته و گنج شاد و او را و نیز بلی و سفید داشت بزرگتر از همه پیلان از غایت سفیدی بد و شید و پیار بد و کسب و مطربان او بودند و شیرین زن و عشوقه او بود و شکر و زن نوید او از فرقه و رو و بضم از این در حمت بود و از ملک مستغفار و از مومنان دعا و از بهائم

طیور تبیج ۱۱ من ابراهیم شاهی اصول نام نواس آهنگ آواز خنیاگر مطرب و سرود نام پیروز جنگی زنده ربه زن سرودی برگو از غنمون نام سازب از وضع افلاطون جوو نام جو به خوشبو نو آتین خوش و نو فی سازب پرواز بنواز چاره ساز سازنده عراق نام سرود زنده رود نام جو به بر بطراحی بصورت بط و اراے دارنده و بهیم تاج بهیمین بهترین تمکین بزرگی و مرتبه اورنگ تحت تن آساقی آتام و آسایش ولی نعمت مرئی اسما و حسن و الله الاسماء الحسنى فادعوه بهما مر تع جاعه چیدن جدی بزقاله ثور گا و دینز نامه های بروج آن تهمتن رستم نیز و جنگ منوچهر نام پسر نبیه دختر بن ایرج بن فریدون خلف فرزند فرنگ نام ولایت مهرانج نام بادشاه و جنگ ترک ترکستان هندو چاکر و ثاق خان و نطق که بند بهایون مبارک صفت مانند آتین رستم و نهاد کشف ظاهرا کنش را تنها شهباه بادشاه شین کرانیا نوش شیرین و آب حیات مشنوی

بسیار

الا اے آهوی و خشی کجائی | مرا باست چندین آشنائی

الا و انا و آگاه باش قوله

که مے بینم درین دشت مشوش | چراگاه مے ندارم خرم و خوش

مشوش خطرناک و دشت مشوش دنیا قوله

اگر دست عطا پروردن آمد | که فالم لا تذرنی فردا آمد

لا تذرنی فردا بگذار مرا تنها قوله

اگر اے سالک چه در انبانه داری | بیا و اے بنه گردانه داری

انبانه رخت و بال غدا تا که دخت انگور پروانه امر از برداختن و پرواز زنده طرز روش مشام مخربان بافته سر فتنه دارد و اگر روزگار زند نام کتاب تصنیف ابراهیم زشت و شرح آن پانزد و قیل محف ابراهیم عرم و آتش زنه که چمن گویند و نام وزیر بهرام بن رستم که آنرا زنده رزم هم گفتند سلم نام پسر بزرگ فریدون بن آتین که تور و ایرج از خود بودند شیده نام پسر افراسیاب که پیشک نام داشت و نام حکیم که شاگرد سمنار بود و بهرام که در اهنه گنبه بهفت نگ ساخته سراسر پیچ سراسر عاریتی و دنیا نوشیروان نام بادشاه ایران

که تولد حضرت رسالت ۲ در زمان اوست و او مردی حکیم را که صاحب مذہب ایاخته بود یا ہشتاد و مرد
 کہ متابع او بود کشتہ شدہ و املکہ دنیا حی نام قبیلہ از عرب و م سر و آہ نو میدی در و نوشان عاشقان
 تمار بفتح و اشدے فروش مار نہ سرفلک و نفس روان جان و فی الحال حقہ سبز فلک
 مہرہ باز دغا باز بہرام نام بادشاہ طوس نام بادشاہ از و ارشد در دنیا ناکام لاچار رحیل کوچ
 طباشیر نام دوا طباشیر صبح روشنی صبح نشین نشست ہفت پرکار ہفت فلک ۵

اہر کہ آمد در جہان پر ز شور | عاقبت میبایدش رفتن بگور

این کاخ سیخ عاریتی خان خانہ و کار و اسرے ۵ ایدل مجوس منصب دنیا کہ
 بیچ نیست غزل تیری عمل خدمت شہنشاہ اختران آفتاب حمل نام برج جدی نام برج
 و لونام برج زحل نام برج مسیح عیسے ۲ و حل کچرے فساد چرخ نہ بینم نشویم ہنوز
 سور عوسی و ضیافت و مہمانی تہطیر و شادی و شاد و دیوار حصار نہاد و روش ۵ و ل منہ
 برو دنیا و اسباب او۔ عمل شہد زین دوکان دنیا رطب خرما گردان پهلوانان ۵
 ووش با عقل در سخن بودم۔ کشف ظاہر و م فریب بند قید خیال ملال و لگیری ۵
 آن کیست کو حضرت سلطان او اکند۔ حیر عنی و اریم خیال دارم و من یقیق اللہ تعالی
 لہ عجز جا۔ و برزقہ من حیث لا یحسب اقتباس از آیہ قرآنی است و لفظ مخربا برے
 افزونی بیت محذوف شدہ یعنی کہے کہ برسد خدا را گردان خدا از برے او جائے بر آمدن
 در روزی دہد او را از جائے کہ نمی پندارد ۵ بنو دہتری چو دست دہد۔ دست و دہتر
 ملون رنگارنگ شاہ سہر موز شاہ ہر مزیند نام شہریت در فارس ۵ ویرین محنت سرا
 تاکے ہوی دوست بشنیم۔ محنت سرا دنیا کہ جاہست تاریک بر صفا انگشت در
 دندان کنایہ از تخریر کار و بارے کہ آن را پذیرفتہ و دریافت آن مدوم سر بر سر زانو کنایہ
 از تفکر خود بکمال نقصان است ۵

بیا ای طائر فرخ بیا و مژدہ دولت | انی الا یام ان یجین نہا کالذی کانوا

طائر فرخ ملک الموت مژدہ دولت پیغام ملک الجبار عے بمنے قرب ایام روزان یجین صیغہ
 جمع مؤنث غائب فعل مضارع معلوم از رج رجوع بمنے باز شدن التدمم الذاتہ پشیمان

شدن و کاف حرف تشبیہ است الذی اسم اشارت بمعنی الوقت کہ رفت ازیشان بغارت کانوا
 صیغہ جمع مذکر غائب فعل مضارع معروف بمعنی آنست کہ درین ظلمت سرے دنیا تا یکے گفت شغفت
 صفات دوست نشینم کہ از تخریر کار و بار خود و تخریر یافت مطلوب روزگار خود انگشت بند
 نہاد و نگریم و کہ از تفکر در خود و در دوست بر سر زانو نشینم بیایے ملک الموت مژدہ دولت کہ پیغام
 حضرت احدیت است بیا تا خوشان و شادان مصافحہ نمایم و از روزگار قریب است کہ ایام فراق
 از روی ندامت و پشیمانی مکرر نہا چون ایایے کہ بودہ اندیشیں اذان در کمال شادمانی ایے رو این
 کہ بالاند کور شد بیا و ایام فراق بسر آید و روزائے وصال در آید ۵

بناء الصبر حلت نہانی الاسد سر جگہ | و طار العقل ادعنی من الوزن عریان

حلت صیغہ واحد مؤنث غائب فعل مضارع معلوم من حل یحل بمنے باز شدن اسد جمع اسد
 اینجا کنایہ از دواعی شہوات است کہ از کتاب آن مورث آفات ست سر جان رگ طار صیغہ واحد مذکر قاف
 فعل مضارع معلوم از طار بطیر طیران بمنے پریدن افزع بمنے فرود و سکون زال و کسر عین واحد مذکر ام
 مخاطب بود من ادعنی از عانا بمنے گردن نہاد و دیار شکم وزن سنجیدن عریان برہنہ
 شدن نہی بمعنی عاریت کہ اتیان مصدر بمعنی فاعل در کلام فصحا بسیار است بمعنی آنست کہ
 بناء صبر از ان ہنگام کہ از ہم کشادہ شد و ریختہ گشت مرا عشق از دواعی شہوت بازداشت و برید
 عقل و دانش کہ حاجب سلوک بودم از سلوک آن طریق منع میفرمود مطیع شوال طائر فرخ بمنے
 سنجیدن و حقیقہ دریافتن یعنی مطیع یا بمعنی کہ بسج دریافت حقیقہ را در انحال کہ عاری و برہنہ
 از مخالف و مخالفت من شیدا خون مراد یافتی و اطلاع حقیقت من مشتافہ کہ خواہش من
 مرتبہ خود بکمال رساندہ و خلاف محبت را در من اثر نماندہ باید کہ مطیع من شوی و از مخالفت
 و مخالفت من عاری نیگروی و نیز از بمعنی وقت کما قال اللہ تبارک و تعالی انین از ہمافی الغار و
 عنی جاد و مجبور بود متعلق بفرمان برسم سابق مصدر بمنے فاعل و این عریان خبر مبتدایہ مقدر
 و تقدیر کلام چنین من و سعاد طار العقل از ہر عریان عین بمعنی الوزن و معنی چنین شود او بچشم
 بصیرت مراد یافت کہ از تصرف او درم و از سنجیدن تا برید عقل ہنگام کہ آن عامل عاری
 است از حین بمنے سنجیدن او مجبورم از من بہرید و جد اگر دید ۵

سوال
 در کلام صبر از ان ہنگام کہ از ہم کشادہ شد و ریختہ گشت مرا عشق از دواعی شہوت بازداشت و برید عقل و دانش کہ حاجب سلوک بودم از سلوک آن طریق منع میفرمود مطیع شوال طائر فرخ بمنے سنجیدن و حقیقہ دریافتن یعنی مطیع یا بمعنی کہ بسج دریافت حقیقہ را در انحال کہ عاری و برہنہ از مخالف و مخالفت من شیدا خون مراد یافتی و اطلاع حقیقت من مشتافہ کہ خواہش من مرتبہ خود بکمال رساندہ و خلاف محبت را در من اثر نماندہ باید کہ مطیع من شوی و از مخالفت و مخالفت من عاری نیگروی و نیز از بمعنی وقت کما قال اللہ تبارک و تعالی انین از ہمافی الغار و عنی جاد و مجبور بود متعلق بفرمان برسم سابق مصدر بمنے فاعل و این عریان خبر مبتدایہ مقدر و تقدیر کلام چنین من و سعاد طار العقل از ہر عریان عین بمعنی الوزن و معنی چنین شود او بچشم بصیرت مراد یافت کہ از تصرف او درم و از سنجیدن تا برید عقل ہنگام کہ آن عامل عاری است از حین بمنے سنجیدن او مجبورم از من بہرید و جد اگر دید ۵

آنکه ده با هفت و نیم آورد پس سود نکند | فرقت باو که هفت و نیم با ده می کنی

در معانی این بیت وجه بسیار است اول آنکه یعنی اے ممدوح من آنکه از کمال خویش نقصان نده
آورد وین را بدینا بدل کرد و ظلمت را از جلال پایی نهاد پس سود نکند اگر چه بدانش خود که کمال قال الله و عیون انهم یؤمنون
تقصیر از این تعالی عمر زیاده گرداناد که همیشه از نزل بروج توبه داری و دنیا را طلب و نیامی آری و در مضیات حق
سیکوشی و لباس من صومع بصیقه اسد می پوشی چنانچه در ابیات آینده خود گوید و دوم آنکه بر تریه کمال
رسیده به هدایت ناقصان روئے آورد و بهت خود توجه ایشان نگاشت پس سود نکند
بلکه در غبن آورد اگر چه نزد اهل شریع هدایت ناقصان امر است عظیم اما چون از عروج مرتبه خود باز ماند
پس غبن کرد کما قال من استوی دما و هو مغبون حق تعالی و عمر تو برکت کناد که همیشه در تکمیل نفس ناطقه
خود سیکوشی سوم آنکه خلیفه الوقت استعدایا بهت نموده در الوقت که غنیمت نا بهنجار باشد شکر بیشتر از تسخیر
ممالکش رو نباده و بهر اسع عظیم بر خلیفه مستولی شده و شکر خلیفه هفت و نیم هزار و شکر غنیمت ده هزار
خواجه بنور بصیرت و ریاضت این قطعه را بخوشت و کرامت خویش اظهار فرمود و دلداریش فرستاد
بکلم کم من فیه قلیله غلبت فیه کثیره باذن الله چهارم آنکه با هفت و نیم اراده کرده و چون ده با
با هفت و نیم ضرب کنیم هفتاد و پنج میشود و از آن کلمه عجیب گیریم که در شمار هفتاد و پنجست معنی آنکه
در کمال دوستی دنیا عجب بر زیر وستان نموده پس سود نکند و خدا عمر تو دراز گرداناد که تو با وجود
قلبت مال بر زیر وستان لباس عجب می طرانی و تهر و انرا زیر دست می سازی و این خصیله است
حمیده کما قال ۴ التکبر مع التکبر من صفة پنجم آنکه بادشاهان سابق تقو مضروب ده و زنی را
به هفت و نیم زن می آورد و خزان را بدین وسیله پر میکند و چون نوبت ضرب سکیمه می رسد
علو همتش باز برافروزی آرمید و هفت و نیم از ما برده و در نه نرود خلق خدا را بر فاهیت آورد چنانچه
امیر خسرو در مدح باوشه گوید که اگر چه دلاش زردی کرم کردی که را و عیار درم میوه
که عیاری درش تا چه شد که رسد یک بود یک را سه شد که کعب الغزال نام شراب و بنا
و کعب الغزال غیر لام همدین است طبع زو شکر سفید شتری خور را در پی بنده نهی نداننده
جاسوس و اراخمن کف پناه طاب مشواه خوش باد جایگاه او لایقوت فوت نیستد منقلب
گردند زرق وریو کمر و فریب

رخیم منکر خمار بود روزی چند | بدان دلیل که القاص لا یحب القاص
نزدیخت خون صراحی و نه بکشتن او | زمانه نیز براند که الجروح قصاص

رخیم مرد یک بار یک و نرم آواز پس مراد از رخیم زاهد ظاهر پرست خمار می فروش مراد عارف کامل
قاص چینده صراحی مراد عارف کامل جروح خستگی معنی آنست که زاهد ظاهر پرست مدته منکر
عارف بود و در انکارش می بود بدینجه که خوشه چین مر خوشه چین را دوست نمیدارد عاقبت الامر
عرفان از زناوت غلبه کرد و زاهد بقید خود آورد و آنچه در باطن عارف بود نوش کرد و از زناوت برآمد و از آنچه
عشق سر بر آورد و باطن عارف را کمشوف کرد که عبارت از ریختن خون صراحی بود و کنایه از بنیضی سر و چون
زاهد خون صراحی ریخت و در افشای اسرار او ریخت صاحب زمانه که حضرت حق باشد بموجب لایبوالدین
فان الله یرا ما یکنتن آن رخیم اشارت مینماید که الجروح قصاص پس زاهد که عشق آویخته خویش تیر
ریخته شود و کشته گردد که عشق اوله حرق و آخره قتل و تلخیص بقصه حسین منصور و قاضی است که بخون
منصور فتوی نموده او در زند و تقوی بی نظیر بود لاجرم در تعصب می نمود معنی آنست که قاضی ظاهر پرست
چندگاه انکار شیخ می نمود بعلیه آنکه هم پیشه هم پیشه را دوست نمیدارد و بهر تقریب ستیزه در پیش می آرد
و شیخ بر تبه حقیقه متعقد بود و قاضی هم دعوی حقیقه می نمود اینقدر مجالست هم موجب انکار باشد تا آنکه
رفته رفته حکم کشتنش داد و صاحب یعنی الله تعالی میفرماید که الجروح قصاص یعنی هر که بدگره آویزد
خویش بریزد عاقبت تیغ بر دانهخته گردد پس سر خیال رسدت سزاوارست علمدارشان بر دار
جنیت کش خردار دار خمیر نام طلعه خواجه قنبر علی مرتضی معتمدا

بردار دل از مادر و هر ای فرزند | بانصت اخیر شوهرش در پیوند
نه قلب ندانی که چنین نقادی | چون حافظ اگر شوی ز رویش خورند

معنی بیت مادر و عبارت از دین که مشتمل بر محرم بحر شریعه و بحر طریقه و هر دو اجزای است و آنکه از
اجتماع این هر دو دین تمامی میرسد و نصف اخیر شوهرش اشاره بطریقه که والاترین اجزاء است
معنی آنست بردار دل از دنیا است دوست و نصف آخر شوهر او در پیوند که والاترین اجزاء است
یعنی از اینها دنیا و گذشت داخل اهل طریقه شوگر هستند ولی قلب خود را ندانی که اول ترین اجزاء
اوست چیننده یعنی اجزاء وجود را قلب کنی بر ایشان نسازی و عناصر و حواس را بر همی نمیدازی

بدان و از آن معنی الهمی میدید پس دل از مادر و هر یعنی حرف میانه اورا که حرف را رسمی است اے
شاد و بهر و چون بهر و جمع شود مجموع او شرابا میباشند و نصف این کلمه شوهرش پیوند گیر و تا
بر اس قلب کنند آخر او را بصدر آرند و در حرف صدر بیایان بر و شراب شود که عشق است اگر که
گوید که حافظ تشخیص هیچ نامی نفروود و هیچ اسم ثبت نگردد تا وقتی که نام ثبت و تشخیص معلوم نگردد
جواب آنست که راح و شراب از عشق است با اتفاق محبوب صوفیه خواهد نام از پنجه ثبت نگردد
که متفق علیه این طائفه است معما

نام بیت من که میزد و روشن خجل است اول اشتم همی و قلبش روشن	دو حرف از نظم حافظ مریخ است دین طرفه تر آنکه جمله جوش دل است
---	---

یعنی نام محبوب من که ماه از روی او شرمندگی خواست دو حرف از نظم حافظ بنده گوید آن دو حرف
اول و ششم حرف همجا که الف وح است و که قلبش روشن است باعتباری که علامت قمر است
پس در پنجم پس آخر شد و چون جمله اجزا را قلب کنند یعنی را را بصدر آرند و حارا با آخر و الف را
بقلب راح گردد و راح یعنی شراب که محبوب همه است و مفتوح گشاده و سنگه قدرت
سود از ده دیوانه آفتاب بگل اندودن نهان ساختن امری که در غایت شهرت باشد
رهبان زاهد ترسایان و ذرم غلین و مخمور این اشاره بشیرین و ان اشارت به تلخ
قسام قسمت کننده لاله بازی مضاحک نمک آرنده زرق فرب خطریحان قمر از خطوط سبعة

خاتمة الطبع

الحمد لله والمنته که درین مان فرخی اقتران کتاب مستطاب است و ان در روحی به بدو الشرح
که هنوز بقالب طبع نیامده بود و تصحیح نام و تنقیح مالا کلام با تمام احترام نام محمد عبدالاحد عفا الله عنه
ماه شوال المکرم ۱۳۲۱ هجری مطابق ماه جنوری ۱۳۲۱ در مطبع مجتبیای واقع دلی طبع گردید
کاپی راست محفوظ

